ใบรับรองวิทยานิพนธ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ภาษาไทย)

ปริญญา

ภาษาไทย

สาขา

ภาษาไทย

ภาควิชา

เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาบรรยายการบรรลุธรรมในวรรณคดีพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาอรรถกถาธรรมบท (ฉบับภาษาไทย)

An Analytical Study of the Terms Narrating the Attainments of Dharma in the Buddhist Literature: A Case Study of the Dharmapada Commentary (Thai Version)

นามผู้วิจัย นางสาวอุดมลักษณ์ ระพีแสง

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก .....

(รองศาสตราจารย์ประเทือง ทินรัตน์, Ph.D.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม .....

(รองศาสตราจารย์วิไลศักดิ์ กิ่งคำ, Ph.D.)

หัวหน้าภาควิชา .....

(อาจารย์ธันวพร เสรีชัยกุล, ปร.ด.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

.....

(รองศาสตราจารย์กัญจนา ธีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ ..... **เดือน** ..... **พ.ศ.** .....

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาบรรยายการบรรลุธรรมในวรรณคดีพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาอรรถกถาธรรมบท (ฉบับภาษาไทย)

An Analytical Study of the Terms Narrating the Attainments of Dharma in the Buddhist Literature: A Case Study of the Dharmapada Commentary (Thai Version)

โดย

นางสาวอุดมลักษณ์ ระพีแสง

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ภาษาไทย)
พ.ศ. 2557

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อุดมลักษณ์ ระพีแสง 2557: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาบรรยายการบรรลุธรรม ในวรรณคดีพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาอรรถกถาธรรมบท (ฉบับภาษาไทย) ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ภาษาไทย) สาขาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รองศาสตราจารย์ประเทือง ทินรัตน์, Ph.D. 734 หน้า

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบทผู้วิจัยใช้หลักในการศึกษาวิเคราะห์จากแนวคิดของเบอร์ลิงเกม (Burlingame) และศึกษาวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตและขั้นตอนในการศึกษาวิจัยโดยศึกษาข้อมูลจากหนังสือพระสูตรและอรรถกถาแปลขุททกนิกาย ธรรมบท พิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 200 ปี แห่งราชวงศ์จักรี เมื่อพุทธศักราช 2525 เป็นข้อมูลหลัก นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลต้นฉบับภาษาบาลี คือ หนังสือ ธมฺมปทฏฺฐกถา 8 ภาค พร้อมด้วยตำราและเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย ข้อมูลที่ศึกษาเป็นนิทานธรรมบทที่เถระชาวอินเดียคือพระพุทธโฆสะรจนาไว้ และนักปราชญ์ชาวไทยได้แปลเป็นภาษาไทย มีจำนวนทั้งหมด 302 เรื่อง

ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบการนำเสนอของอรรถกถาธรรมบทมี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 ประกอบด้วยส่วนประกอบ 6 ส่วน คือ คาถาต้นเรื่อง การปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง การดำเนินเรื่อง คาถาในเรื่อง คำอธิบายคาถา และสรุป มีจำนวน 258 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 85.43 และรูปแบบที่ 2 ประกอบด้วยส่วนประกอบ 8 ส่วน คือ คาถาต้นเรื่อง การปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง การดำเนินเรื่อง คาถาในเรื่อง คำอธิบายคาถา สรุป เรื่องในอดีตชาติ และบทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน มีจำนวน 44 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 14.57 ส่วนภาษาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมนั้นพบว่ามีการบรรยาย 2 แบบ การบรรยายแบบแรก ได้แก่ การบรรยายที่บอกการบรรลุธรรมโดยตรง คือกล่าวถึงผู้ที่ได้บรรลุ ระบุคำกริยาที่บรรลุ และระบุขั้นของมรรคผลที่ได้บรรลุอย่างชัดเจน คำกริยามีทั้งอดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล การบรรยายแบบที่ 1 มีคำกริยาที่เป็นการบรรยายการบรรลุธรรมโดยตรงทั้งหมดจำนวน 41 คำ การบรรยายแบบที่ 2 เป็นการบรรยายแบบข้อความที่ใช้มีนัยบอกให้รู้ว่าได้บรรลุธรรมแล้ว จำนวน 14 ข้อความ

_____ _____ ___ / ___ / ___

ลายมือชื่อนิสิต **ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก**

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Udomlak Rapeesaeng 2014: An Analytical Study of the Terms Narrating the Attainments of Dharma in the Buddhist Literature: A Case Study of the Dharmapada Commentary (Thai Version). Doctor of Philosophy (Thai Language), Major Field: Thai Language, Department of Thai Language. Thesis Advisor: Associate Professor Pratuang Dinnaratna, Ph.D. 734 pages.

The present thesis had purpose to study the forms and the strategy of presentation of the stories in Dharmapada Commentary by the way which the researcher was based on Burlingame's concept. Another purpose was to analyze the language used by Venerable Buddhaghosha to narrate the attainments of Dharma appearing in the Dharmapada Commentary. The researcher confined the scope and process of study by collecting the data from the book of Khuddaka Nikaya Commentary, the Dharmapada (Thai Version) that was published on the occasion of the 200th anniversary of Chakri Dynasty as the main material. Besides, the original eight parts of Pali textbooks of Dhammapadatthakatha were also consulted together with other related books and documents. The contents of this study were the 302 stories of the Dharmapada Commentary composed in Pali language by Venerable Buddhaghosa, an Indian Buddhist scholar and translated into Thai by a number of Thai scholars.

It was found in the result that there are two types of presentation forms; the first type consists of the stories of six components, i.e. the beginning verse, a reference to the person who was mentioned in the story, story proceeding, the full verse, the verse explanation, and a conclusion. The said type consists of 258 stories or 85.43%. The second type consists of eight components, i.e. the beginning verse, a reference to the person who was mentioned in the story, story proceeding , the full verse, the verse explanation, a conclusion, the stories in the past life, the roles of the characters in the past connected with those of the present life. This type consists of 44 stories or 14.57%. It was also found there are two types of the narration of the Dharma attainment; the direct narration mentioning the person who attains the Dharma directly together with the exact verbs and indicating the exact level of Dharma attained by that person; the indirect narration implying that the person had attained the Dharma already. In the former type 41 verbs of attainment were found and the verbs are partially of the past, the present and the future tenses. The latter type consists of 14 passages implying the attainment of Dharma.

_____ _____ ___ / ___ / ___

Student's signature Thesis Advisor's signature

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาอย่างสูงยิ่งของคณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต รองศาสตราจารย์ ดร. ประเทือง ทินรัตน์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก รองศาสตราจารย์ ดร.วิไลศักดิ์ กิ่งคำ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่ช่วยเหลือวางแผนการเรียน กำหนดวิชาเรียน ควบคุมการศึกษาและการค้นคว้าของนิสิต ตลอดจนการพิจารณาเค้าโครง การให้คำแนะนำ และควบคุมดูแลด้วยความเมตตา รวมทั้งประเมินความก้าวหน้า และการสอบวิทยานิพนธ์ของนิสิต ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

นอกจากนี้ ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สิริวรรณ นันทจันทูล ประธานกรรมการสอบสัมภาษณ์ขั้นสุดท้าย และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ที่ให้ความอนุเคราะห์ในความกรุณาให้คำปรึกษา พิจารณาแก้ไข และคำแนะนำอันเป็นประโยชน์ในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ด้วยความเมตตา ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.นิตยา กาญจนะวรรณ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการวิพากษ์ให้แนวทาง ตลอดจนประเมินความก้าวหน้าวิทยานิพนธ์เล่มนี้ด้วยความเมตตา กระทั่งสำเร็จด้วยดี

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ทุกคน และคณาจารย์ในทุกระดับการศึกษาที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แก่ผู้วิจัย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่ได้ให้ความสะดวกในการค้นคว้าเอกสาร และขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนที่ช่วยให้งานนี้สำเร็จลงได้ตามวัตถุประสงค์ ขอขอบคุณพี่ๆ เพื่อนๆ ที่ศึกษาด้วยกัน ทุกคนที่เป็นกำลังใจ และให้ความช่วยเหลือในช่วงที่ศึกษา ขอขอบคุณ ดร.วิชุดา พรายยงค์ที่ให้กำลังใจยามผู้วิจัยท้อแท้อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งขอบคุณ คุณธนิสร เกิดแก้ว เจ้าหน้าที่โครงการปริญญาเอกที่คอยให้คำแนะนำและความช่วยเหลือในทุกเรื่อง

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ที่ให้ทุนการศึกษา และให้โอกาสในการศึกษา ขอขอบคุณพี่ๆ น้องๆ เพื่อนร่วมงาน และลูกศิษย์ทุกคน ที่เป็นกำลังใจ สอบถามความก้าวหน้าของผลงาน และให้กำลังใจเสมอมา

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณตาบุญเกิด และคุณยายจำเนียร ระพีแสง ที่สั่งสอนให้เป็นคนใฝ่รู้ เข้มแข็ง อดทน และเป็นกำลังใจสำคัญในการศึกษาเสมอมา ขอบคุณครอบครัวระพีแสง ขอบคุณครอบครัวเพชรเลิศ ขอบคุณครอบครัวมีสะอาด ที่ให้กำลังใจ และส่งเสริมระหว่างศึกษาต่อตลอดมา

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยขอน้อมมอบให้เป็นกตเวทิตาคุณแด่คุณตาบุญเกิด และคุณยายจำเนียร ระพีแสง บิดา มารดา คณาญาติ คณาจารย์ และผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

อุดมลักษณ์ ระพีแสง
มิถุนายน 2557

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ

หน้า

สารบัญตาราง (4)

สารบัญภาพ (10)

บทที่ 1 บทนำ 1
ความสำคัญของปัญหา 1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย 5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 6
ขอบเขตของการวิจัย 6
สมมติฐานการวิจัย 8
นิยามศัพท์ 9
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร 10
พระสุตตันตปิฎกและเอกสารที่เกี่ยวข้อง 11
ธรรมบทและเอกสารที่เกี่ยวข้อง 12
พระธัมมปทัฏฐกถา ฉบับภาษาไทย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง 20
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและกลวิธีทางวรรณกรรม 22
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีพระพุทธศาสนา 26
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับคำกริยาในภาษาบาลี 41
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระอริยบุคคล 73
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุมรรคผล 77
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 79
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย 83
การรวบรวมข้อมูล 83
การวิเคราะห์ข้อมูล 86
เกณฑ์การวิเคราะห์ข้อมูล 86
การเสนอผลการวิจัย 89
บทที่ 4 การวิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท 90
รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท 90
รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอแบบโครงสร้าง 6 ส่วน 90
ภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค (หมวดว่าด้วยสิ่งที่กล่าวคู่กัน) 90
ภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค(หมวดว่าด้วยความไม่ประมาท) 102
ภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค (หมวดว่าด้วยจิต) 110
ภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค (หมวดว่าด้วยดอกไม้) 118

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พาลวรรค (หมวดว่าด้วยคนพาล (คนโง่)) 128
ภาคที่ 4 วรรคที่ 6 ปัณฑิตวรรค (หมวดว่าด้วยบัณฑิต (คนฉลาด) 138
ภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค (หมวดว่าด้วยพระอรหันต์) 150
ภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสวรรค (หมวดว่าด้วยจำนวนพัน) 159
ภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค (หมวดว่าด้วยคนชั่ว ความชั่ว) 172
ภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค (หมวดว่าด้วยการลงโทษ) 180
ภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค หมวดว่าด้วยความชรา 186
ภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค (หมวดว่าด้วยตน) 195
ภาคที่ 6 วรรคที่ 13 โลกวรรค (หมวดว่าด้วยโลก) 202
ภาคที่ 6 วรรคที่ 14 พุทธวรรค (หมวดว่าด้วยพระพุทธเจ้า) 212
ภาคที่ 6 วรรคที่ 15 สุขวรรค (หมวดว่าด้วยความสุข) 222
ภาคที่ 6 วรรคที่ 16 ปิยวรรค (หมวดว่าด้วยของรัก) 229
ภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค (หมวดว่าด้วยความโกรธ) 238
ภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค (หมวดว่าด้วยมลทิน) 245
ภาคที่ 7 วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค (หมวดว่าด้วยผู้ตั้งอยู่ในธรรม) 253
ภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค (หมวดว่าด้วยทาง) 263
ภาคที่ 7 วรรคที่ 21 ปกิณณกวรรค (หมวดว่าด้วยปกิณกะ) 272
ภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค (หมวดว่าด้วยนรก) 282
ภาคที่ 7 วรรคที่ 23 นาควรรค (หมวดว่าด้วยช้าง) 290
ภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค (หมวดว่าด้วยตัณหา) 298
ภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค (หมวดว่าด้วยภิกษุ) 308
ภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค (หมวดว่าด้วยพราหมณ์) 320
รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอแบบโครงสร้าง 8 ส่วน 354
ภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค (หมวดว่าด้วยสิ่งที่กล่าวคู่กัน) 354
ภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค(หมวดว่าด้วยความไม่ประมาท) 361
ภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค (หมวดว่าด้วยจิต) 364
ภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค (หมวดว่าด้วยดอกไม้) 368
ภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พาลวรรค (หมวดว่าด้วยคนพาล (คนโง่)) 372
ภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค (หมวดว่าด้วยพระอรหันต์) 384
ภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสวรรค (หมวดว่าด้วยจำนวนพัน) 386
ภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค (หมวดว่าด้วยคนชั่ว ความชั่ว) 389
ภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค (หมวดว่าด้วยการลงโทษ) 395
ภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค (หมวดว่าด้วยความชรา) 405
ภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค (หมวดว่าด้วยตน) 408

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค (หมวดว่าด้วยความโกรธ) 413
ภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค (หมวดว่าด้วยมลทิน) 415
ภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค (หมวดว่าด้วยทาง) 420
ภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค (หมวดว่าด้วยนรก) 424
ภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค (หมวดว่าด้วยตัณหา) 425
ภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค (หมวดว่าด้วยภิกษุ) 435
ภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค (หมวดว่าด้วยพราหมณ์) 436

บทที่ 5 การวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏ
ในอรรถกถาธรรมบท 450
ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏใน
อรรถกถาธรรมบท 450

บทที่ 6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 687
สรุปผลการวิจัย 688
อภิปรายผล 693
ข้อเสนอแนะ 697

เอกสารและสิ่งอ้างอิง 698

ภาคผนวก 703
ภาคผนวก ก ประวัติพระพุทธโฆสาจารย์ 704
ภาคผนวก ข ชื่อเรื่องในอรรถกถาธรรมบท 722

ประวัติการศึกษาและการทำงาน 734

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ตารางสรุปโครงสร้างรูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท	438
2	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค	451
3	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค	470
4	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค	475
5	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค	477
6	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค	483
7	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค	485
8	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค	487
9	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค	495
10	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค	497
11	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค	498
12	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค	505
13	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค	507

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
14	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พาลวรรค	508
15	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พาลวรรค	516
16	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พาลวรรค	518
17	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 6 ปัณฑิตวรรค	519
18	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 6 ปัณฑิตวรรค	527
19	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 6 ปัณฑิตวรรค	529
20	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค	530
21	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค	534
22	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค	535
23	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสสวรรค	536
24	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสสวรรค	546
25	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสสวรรค	548
26	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค	549
27	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค	554

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
28	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค	555
29	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค	556
30	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค	561
31	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค	562
32	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค	564
33	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค	567
34	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค	568
35	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค	569
36	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค	574
37	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค	575
38	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 13 โลกวรรค	576
39	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 13 โลกวรรค	583
40	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 13 โลกวรรค	584

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
41	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 14 พุทธวรรค	586
42	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 14 พุทธวรรค	592
43	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 14 พุทธวรรค	593
44	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 15 สุขวรรค	594
45	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 15 สุขวรรค	597
46	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 15 สุขวรรค	598
47	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 16 ปิยวรรค	599
48	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 16 ปิยวรรค	604
49	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 16 ปิยวรรค	605
50	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค	606
51	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค	609
52	ตารางที่ 52 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค	610
53	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค	611
54	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค	616

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
55	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค	617
56	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค	618
57	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค	621
58	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค	622
59	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค	623
60	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค	626
61	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค	627
62	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 21 ปกิณณกวรรค	628
63	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 21 ปกิณกวรรค	631
64	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 21 ปกิณกวรรค	632
65	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค	633
66	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค	636
67	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค	637

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
68	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 23 นาควรรค	638
69	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 23 นาควรรค	641
70	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 23 นาควรรค	642
71	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค	643
72	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค	651
73	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค	653
74	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค	654
75	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค	659
76	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค	660
77	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค	662
78	คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค	680
79	คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค	684

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ

ภาพผนวกที่		หน้า
1	(บน) พุทธคยา เชื่อกันว่าพระพุทธโฆสาจารย์กำเนิดบริเวณนี้ (ล่าง) พระพุทธโฆสาจารย์แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคเพื่อยืนยันความสามรถก่อนแปลคัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดแกลาณียราชมหาวิหาร เขตกัมปะหะดาษดื่นตั้งแต่ต้นจนจบเล่ม โดยรวบรวมมาจากบรรดาวรรณคดีพุทธศาสนายุคต้นเกือบทุกเล่ม กล่าวคือ พระไตรปิฎกอรรถกถาภาษาสิงหล มหาอรรถกถาของสำนักมหาวิหาร ลินทปัญหา และเปฏโกปเทส	709
2	คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับแปลเป็นภาษาสิงหล	713
3	(ซ้าย) หนังสือสมันตปาสาทิกาภาษาสิงหลเรียบเรียงโดยพระรัมบุกแวลเล วิปัสสีเถระ (ขวา) หนังสือธรรมบทภาษาสิงหลเรียบเรียงโดย พระบัณฑิตรันชิตะวนรัตนะเถระ	719
4	หนังสือสัทธรรมรัตนาวลิยะภาษาสิงหลเรียบเรียงโดย พระกิริแอลเลญาณวิมลเถระ	719

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

วรรณคดีพระพุทธศาสนาเป็นวรรณคดีที่จัดอยู่ในประเภทวรรณคดีศาสนาและคำสอน หมายถึงคัมภีร์และงานนิพนธ์ต่างๆ ที่เป็นพระพุทธพจน์และที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายหรือขยายความพระพุทธพจน์ พระพุทธศาสนาแบ่งเป็นนิกายต่างๆ หลายนิกายด้วยกัน นิกายหลักมี 2 นิกาย คือ นิกายเถรวาท หรือ นิกายหีนยาน หรือ สถีรวาทิน และนิกายมหายาน คัมภีร์และงานนิพนธ์ของแต่ละนิกายก็แต่งด้วยภาษาที่แตกต่างกัน วรรณคดีพระพุทธศาสนาของนิกายเถรวาทแต่งด้วยภาษาบาลี วรรณคดีบาลีจึงหมายถึงวรรณคดีพระพุทธศาสนาด้วย ส่วนของนิกายมหายานแต่งด้วยภาษาสันสกฤต 2 แบบ คือภาษาสันสกฤตเฉพาะพระพุทธศาสนา (Buddhist Sanskrit) และบางส่วนแต่งด้วยภาษาสันสกฤตทั่วไป (Pure Sanskrit) วรรณคดีพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงคัมภีร์และงานนิพนธ์ของพระพุทธศาสนาที่เป็นภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตเฉพาะพระพุทธศาสนา และภาษาสันสกฤตทั่วไป (Banerjee, 1978: 185)

นอกจากนี้ยังมีผู้กล่าวถึงความหมายของวรรณคดีพระพุทธศาสนาไว้ (Winternitz, 1983: 1-7) พอสรุปได้ว่าหมายถึงคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ รวมถึงหนังสือหรือตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งสอดคล้องกับ Geiger (1968: 14) ผู้ซึ่งกล่าวถึงวรรณคดีพระพุทธศาสนาที่แปลเป็นภาษาต่างๆและที่พิมพ์เผยแพร่ในประเทศต่างๆ ด้วย ส่วน Basham (1987: 455) กล่าวไว้สรุปได้ว่าหมายถึงคัมภีร์ที่เป็นพระพุทธพจน์ และหนังสือที่มีเรื่องของพระพุทธเจ้าหรือเรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าซึ่งส่วนใหญ่แต่งเป็นภาษาบาลีซึ่งใช้ในพุทธศาสนานิกาย สถีรวาทิน หรือเถรวาท

จึงเห็นได้ว่า วรรณคดีพระพุทธศาสนามีความหมายกว้างมาก คือหมายถึงคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งหมด และคัมภีร์อื่นๆ ที่อยู่นอกพระไตรปิฎก รวมถึงหนังสือหรือตำราต่างๆ ที่เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า หรือเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถาต่างๆ ประวัติต่างๆ ซึ่งนอกจากที่แต่งเป็นภาษาอินเดียโบราณแล้วยังหมายถึงฉบับที่ได้รับการแปลเป็นภาษาอื่นๆ รวมถึงภาษาไทยด้วยซึ่งสอดคล้องกับความหมายในงานวิจัยนี้

พระพุทธศาสนาถือกำเนิดมาจนถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 2,600 ปี ถึงแม้ว่าหลักคำสอนยังมีการจดบันทึกไว้อย่างชัดเจนละเอียดถี่ถ้วน และมีผู้ศึกษาปฏิบัติตามหลักคำสอนอยู่อย่างต่อเนื่องมิได้ขาดหาย แต่มีสิ่งหนึ่งที่ผู้ศึกษา ผู้ปฏิบัติควรคำนึงถึงเป็นพิเศษ คือเรื่องการบรรลุธรรมของสาวก ซึ่งหมายถึง พระอริยบุคคล 4 ระดับได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ทำให้ในปัจจุบันพุทธศาสนิกชนไม่ทราบถึงการบรรลุธรรมและคิดว่าไม่มีพระอรหันต์แล้ว การบรรลุธรรมเป็นเรื่องที่รู้เฉพาะตนของผู้ปฏิบัติเท่านั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คัมภีร์ต่างๆ ที่กล่าวถึงเรื่องการบรรลุธรรมที่อยู่เป็นจำนวนมาก มีรายละเอียดเรื่องการบรรลุ-ธรรม และน่าสนใจศึกษากันอย่างยิ่งคือ คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายความพระพุทธพจน์ คือ พระธรรมบท

เมื่อพระมหาเถระชาวมคธ คือ พระพุทธโฆสะ (Buddhaghoṣa) ได้แต่งอรรถกถาอธิบายธรรมบท ซึ่งเรียกว่า ธัมมปทัฏฐกถา โดยได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพระพุทธพจน์ คือ พระคาถาแต่ละบทก็เป็นการเพิ่มพูนปัญญาแก่ผู้อ่านหรือผู้ฟังเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดศรัทธาเพิ่มขึ้น และในอรรถกถาธรรมบทนั้นมีเนื้อความเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เช่น พุทธวิธีในการสั่งสอนบุคคล ภาวะความพร้อมของปัญญาของแต่ละบุคคล ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมอินเดียเมื่อครั้งพุทธกาลงานนิพนธ์ของพระพุทธโฆสะในส่วนที่เป็นอรรถาธิบายขยายความพระธรรมบทนี้เรียกว่า ธัมมปทัฏฐกถาหรืออรรถกถาธรรมบท โดยท่านได้แต่งเป็นภาษาบาลี

เนื้อหาในอรรถกถาธรรมบทยังมีรายละเอียดเกี่ยวกับพระจริยาของพระพุทธเจ้าในการช่วยเหลือบุคคลที่ทรงแลเห็นอุปนิสัย และพื้นฐานทางปัญญาที่จะทำให้เขาสามารถบรรลุธรรมให้ได้ ผู้บรรลุธรรมจากการสดับพระธรรมเทศนานั้นประกอบด้วยสัตว์โลกทั้งหลายที่มีภพภูมิสูงกว่าอบายภูมิ คือ ตั้งแต่มนุษย์ขึ้นไป และพบว่าผู้บรรลุธรรมมีทั้งมนุษย์ มีทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต และมีอมนุษย์ คือ ยักษ์ สูงกว่านั้นก็มีเทวดา

เนื่องจากบุคคลที่จะบรรลุธรรมขั้นต่างๆ มีภูมิปัญญาไม่เท่ากัน เนื้อเรื่องในอรรถกถาธรรมบทมีรายละเอียดที่พระพุทธโฆสะเล่าเกี่ยวกับพุทธวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ช่วยให้บุคคลเหล่านั้นสามารถบรรลุธรรมได้ พุทธวิธีต่างๆ ก็ไม่เหมือนกัน แต่ภายหลังการบรรลุธรรมแล้วผู้บรรลุธรรมก็ได้ชื่อว่าเป็นพระอริยบุคคลซึ่งมี 4 ขั้น ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542: 57) ชีวิตของพระอริยบุคคลเหล่านั้นก็จะมีสิ่งเดียวกันคือความดี การที่อรรถกถาธรรมบทเป็นที่นิยมอ่าน และสืบทอดมาจากอดีตจนปัจจุบัน และเพิ่มพูนศรัทธามากยิ่งขึ้นนั้นเป็นเพราะอัจฉริยภาพทางด้านภาษาของพระพุทธโฆสะผู้ได้นิพนธ์อรรถกถาธรรมบทนี้ไว้ ความสามารถทางภาษาของพระเถระรูปนี้เป็นที่รู้ และยอมรับกันโดยทั่วไป ท่านได้แต่งคัมภีร์อรรถกถาอธิบายความพระพุทธพจน์หมวดอื่นในคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วย ผลงาน ของท่านล้วนมีความสำคัญและทรงคุณค่า จึงกล่าวได้ว่าพระเถระรูปนี้เป็นผู้สร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่พระพุทธศาสนาในสมัยหลังพุทธกาล

ความสำคัญของอรรถกถาธรรมบทนี้ เห็นได้จากการที่ทางคณะสงฆ์ไทยจัดให้ภิกษุสงฆ์และสามเณรศึกษาเป็นหลักสูตรภาษาบาลีชั้น ประโยค 1-2 และชั้นเปรียญธรรม 3 ประโยคในปัจจุบัน และมีการแปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยไว้นานแล้ว ดังนั้นพุทธศาสนิกชนเมื่ออ่านหรือศึกษาแม้มิได้ศึกษาเพื่อสอบไล่ตามหลักสูตรดังกล่าว ก็จะได้พบความงดงามของภาษา ความรู้เรื่องพระพุทธพจน์ รูปแบบกลวิธีการนำเสนอเรื่องราว และความรู้ด้านอื่นๆ เป็นอันมาก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในครั้งพุทธกาลที่อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาจนเกิดปัญญา เกิดศรัทธา และเกิดความรู้อย่างกว้างขวางไม่รู้จบเช่นนี้นับเป็นผลของความมีอัจฉริยภาพทางด้านภาษาของพระพุทธโฆสะที่ได้แต่งอรรถกถาเรื่องนี้โดยมุ่งที่จะให้ผู้อ่านเข้าใจธรรมบทอันเป็นพระคาถาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่พบได้ในอรรถกถาธรรมบท ได้แก่การบรรลุธรรม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาคือทรงแสดงธรรมบทแต่ละครั้ง ส่วนใหญ่จะมีการบรรลุธรรม อันเกิดจากการฟังพระธรรมเทศนานั้น จำนวนผู้ที่ได้บรรลุธรรมมีมากบ้างน้อยบ้าง ผู้ที่ได้บรรลุธรรมมีชีวประวัติ อุปนิสัย และภูมิปัญญาที่แตกต่างกัน สถานการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนการบรรลุธรรมแต่ละครั้ง และเนื้อหาของพระธรรมที่ทรงแสดงก็แตกต่างกัน และท้ายที่สุดผลของการบรรลุธรรมที่ทรงแสดงก็แตกต่างกัน คือ ขั้นสูงบ้าง ขั้นต่ำบ้าง แต่เมื่อได้บรรลุแล้วผู้ที่บรรลุธรรมย่อมเป็นบุคคลที่ดีมีคุณธรรมสูงกว่าบุคคลธรรมดา

พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่บุคคลที่ทรงเห็นว่าพร้อมที่จะบรรลุธรรมของพระองค์เป็นอันดับแรก ส่วนบุคคลที่ยังไม่มีอุปนิสัยหรือยังไม่มีความพร้อมในการบรรลุธรรมนั้นเมื่อฟังพุทธดำรัสแล้วอาจจะเกิดความคับข้องใจ ตัวอย่างเช่นพระพุทธพจน์ที่ตรัสแก่พราหมณ์ชื่อมาคัณฑิยะและนางพราหมณีผู้เป็นภรรยาว่า “. . .เรามิได้มีแม้ความพอใจในเมถุน เพราะเห็นนางตัณหานางอรดีและนางราคา ไฉนเล่าจักมีความพอใจ เพราะเห็นธิดาของท่านนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยมูตรและกรีส เราไม่ปรารถนาจะถูกต้อง ธิดาของท่านแม้ด้วยเท้า. . .” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 272)

อันเป็นผลให้นำไปสู่การบรรลุธรรมขั้นสูง คือ อนาคามิผล เป็นพระอนาคามี และขออุปสมบทในพระพุทธศาสนาในที่สุด ส่วนนางมาคัณฑิยา ผู้เป็นธิดาของพราหมณ์นั้นเกิดความคับข้องใจถึงขั้นหาทางแก้แค้นในภายหลัง

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างการบรรลุธรรมอีก ซึ่งได้แก่ พระปฏาจาราเถรี ผู้เป็นเอตทัคคะในฝ่ายผู้ทรงพระวินัย ผู้มีชีวิตในหนหลังที่อาภัพ คือ สูญเสียสามีเพราะถูกงูกัดตาย สูญเสียลูกน้อยทั้งสองและสูญเสียบิดามารดากระทั่งเสียสติคุ้มคลั่งจนครองสติไม่ได้ พร่ำเพ้อหาแต่ผู้ที่ตนสูญเสีย แต่แล้วพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางพุทธบริษัท ทรงทราบด้วยพระญาณว่านางปฏาจารามีอุปนิสัยแห่งพระอรหัต ทำให้นางเดินทางมายังวัดพระเชตวัน แล้วตรัสกับนางว่า“จงกลับได้สติเถิดน้องหญิง” ด้วยพุทธานุภาพนางกลับได้สติในขณะนั้นเอง มองดูตัวเองเปลือยกายอยู่รู้สึกอายจึงนั่งลง อุบาสกคนหนึ่งโยนผ้าให้นางนุ่งห่ม นางเข้าไปกราบถวายบังคมพระศาสดาที่พระบาท แล้วกราบทูลเคราะห์กรรมของนางให้ทรงทราบโดยลำดับ พระพุทธองค์ได้ตรัสพระดำรัสว่า “แม่น้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 ก็ยังน้อยกว่าน้ำตาของคนที่ถูกความทุกข์ความเศร้าโศกครอบงำปฏาจาราเพราะเหตุไรเธอจึงยังประมาทอยู่” นางปฏาจารา ฟังพระดำรัสนี้แล้วก็คลายความเศร้าโศกลง พระบรมศาสดาทรงทราบว่านางหายจากความเศร้าโศกลงแล้ว ได้ตรัสพระคาถาว่า “. . .บุตรทั้งหลาย ไม่มีเพื่อต้านทาน, บิดาก็ไม่มี ถึงพวกพ้องก็ไม่มี, เมื่อบุคคลถูกความตาย ครอบงำแล้ว ความต้านทานในญาติทั้งหลาย ย่อมไม่มี; บัณฑิตทราบอำนาจประโยชน์นั้นแล้ว สำรวมในศีลพึงชำระทางไปพระนิพพานโดยเร็วทีเดียว. . .” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 496)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เมื่อจบพระธรรมเทศนานางปฏาจาราดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลเป็นพระอริยบุคคลขั้นพระโสดาบันแล้ว กราบทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ทรงอนุญาตแล้วจึงบวชเป็นภิกษุณี ไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัตผล จากพระคาถาของพระพุทธองค์ตรัส ความว่า “. . .ก็ผู้ใด ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมอยู่พึงเป็นอยู่ 100 ปี, ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้เห็นความเกิดและความเสื่อมประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น. . .” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 497)

นอกจากนี้ยังมีผู้บรรลุธรรมจนเป็นพระอริยบุคคลอีกได้แก่ พระจูฬปันถกเถระ เป็นน้องชายร่วมมารดาบิดาเดียวกันกับพระมหาปันถกเถระผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ไปก่อนหน้า ท่านให้เวลาล่วงไปด้วยความสุขในฌานและความสุขอันเกิดแต่ผลคิดว่า“เราอาจให้ความสุขนี้แก่จูฬปันถกหรือหนอ?” ภายหลังได้ไปสู่สำนักของเศรษฐีผู้เป็นตาแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า “มหาเศรษฐีถ้าท่านอนุญาตไซร้, รูปพึงให้จูฬปันถกออกบวช”เศรษฐีกล่าวว่า“นิมนต์ท่านให้เขาบวชเถิดขอรับ”เพราะคุณตาก็เป็นผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากอยู่แล้วเมื่อท่านออกบวชพระพี่ชายของท่านได้สอนให้ท่องคาถาบทหนึ่งปรากฏว่าเวลาผ่านไปถึง 4 เดือนท่านก็ไม่สามารถท่องคาถาดังกล่าวที่มีเพียง 4 บรรทัดได้เพราะท่านเป็นคนปัญญาทึบมาก (ท่านกล่าวถึงตนเองเมื่อภายหลังว่า“เมื่อก่อนญาณคติเกิดแก่เราช้า”) จากการผลของกรรมที่ท่านทำไว้ในอดีตคือการหัวเราะเยาะเพื่อนภิกษุที่เรียนช้าทำให้เพื่อนอายจนเลิกเรียน ในที่สุดท่านจึงถูกพระพี่ชายของท่านขับออกจากสำนัก

หลังจากท่านถูกพี่ชายให้ออกจากสำนัก ท่านมีความน้อยเนื้อต่ำใจมากเพราะยังมีความอาลัยในสมณเพศ เนื่องจากได้ยินพระพี่ชายรับกิจนิมนต์ที่หมอชีวกโกมารภัจจ์นิมนต์ภิกษุ 500 รูปเพื่อรับฉันภัตตกิจในวันรุ่งขึ้นแต่ยกเว้นตน ท่านไปเพื่อจะสึกแต่เช้าตรู่ พระศาสดาทรงตรวจดูโลก (คือหมู่สัตว์) เฉพาะในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นเหตุนี้แล้ว จึงเสด็จล่วงหน้าไปก่อน ได้ทรงหยุดจงกรมอยู่ที่ซุ้มประตูใกล้ทางที่พระจูฬปันถกไป พระจูฬปันถกเมื่อเดินไปพบพระศาสดา จึงเข้าไปเฝ้าถวายบังคมพระศาสดาตรัสว่า “จูฬปันถก เธอชื่อว่าบรรพชาในสำนักของเรา,แม้ถูกพี่ชายขับไล่ ทำไม จึงไม่มาสู่สำนักของเรา? มาเถิด,เธอจะต้องการอะไรด้วยความเป็นคฤหัสถ์ เธอต้องอยู่ (ต่อไป) ในสำนักของเรา” ดังนี้แล้วทรงเอาฝ่าพระหัตถ์อันมีพื้นวิจิตรไปด้วยจักร ลูบที่ศีรษะแล้วพาไปให้นั่งที่หน้ามุขพระคันธกุฎีประทานท่อนผ้าที่สะอาดซึ่งทรงบันดาลขึ้นด้วยฤทธิ์ ด้วยตรัสสั่งว่า“จูฬปันถกเธอจงผินหน้าไปทางทิศตะวันออกลูบผ้าท่อนนี้ด้วยบริกรรมว่า รโช หรณ” (แปลว่า เศร้าหมอง) ท่านลูบผ้าได้ไม่นานผ้าขาวนั้นก็หมองคล้ำลง ท่านจึงสติคิดได้ว่า“ผ้านี้แต่ก่อนก็ขาวบริสุทธิ์แต่พอถูกลูบบ่อยๆ ก็กลับดำสรรพสิ่งมันช่างไม่ยั่งยืน” ในขณะนั้นพระศาสดาได้ทรงทราบว่าจิตของพระจูฬปันถกขึ้นสู่วิปัสสนาแล้วทรงเปล่งพระรัศมีเป็นผู้มีพระรูปปรากฏดุจประทับที่นั่งตรงหน้าได้ทรงภาษิต (พระพุทธโฆสาจารย์, 2547: 80) คาถาเหล่านี้ว่า

. . .ราโค รโช จ ปน เรณุ วุจฺจติ
ราคสฺเสตำ อธิวจนำ รโชติ
เอตำ รชำ วิปฺปชหิตฺวา ภิกฺขโว
วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน
โทโส รโช จ ปน เรณุ วุจฺจติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

โทสสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา ภิกฺขโว
วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน
โมโห รโช จ ปน เรณุ วุจฺจติ
โมหสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา ภิกฺขโว
วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน. . .

. . .ราคะ ชื่อว่าธุลี,แต่เรณู (ละออง) ท่านหาเรียกว่า (ธุลี) ไม่,คำว่า ธุลีนั่นเป็นชื่อของราคะ; ภิกษุเหล่านั้นละธุลีนั่นได้ขาดแล้วอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี ชื่อว่าธุลี,แต่เรณู (ละออง) ท่านหาเรียกว่า (ธุลี) ไม่,คำว่า ธุลี นั่นเป็นชื่อของโทสะ ภิกษุเหล่านั้น ละธุลีนั่นได้ขาดแล้วอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี โมหะชื่อว่าธุลี,แต่เรณู (ละออง) ท่านหาเรียกว่า (ธุลี) ไม่; คำว่า ธุลี นั่นเป็นชื่อของโมหะ ภิกษุเหล่านั้นละธุลีนั่นได้ขาดแล้วอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี. . .(มหามกุฏราชวิทยาลัย,2526ก: 331-332)

แล้วพระจูฬปันถกเถระจึงได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานยกผ้าผืนนั้นขึ้นเปรียบเทียบกับอัตภาพร่างกายเป็นอารมณ์จนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ปฏิสัมภิทาในวันนั้นเอง

การบรรลุธรรมที่พระพุทธโฆสะบรรยายไว้ในอรรถกถาธรรมบทนั้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจและน่าศึกษาว่าพระพุทธโฆสะได้อธิบายว่าพระพุทธเจ้าทรงมีขั้นตอนอย่างไรในการแสดงธรรม ทรงใช้พุทธวิธีอะไร และทรงใช้ธรรมะข้อใดในการแสดงพระธรรมเทศนา ผู้ที่ฟังพระธรรมเทศนานั้นมีประวัติความเป็นมาอย่างไร ได้บรรลุธรรมอย่างไร สถานที่ เวลา และสถานการณ์การบรรลุธรรมนั้นมีลักษณะอย่างไร ผู้นั้นได้บรรลุธรรมขั้นใด และสุดท้ายภาษาที่พระพุทธโฆสะบรรยายว่าบุคคลผู้นั้นบรรลุธรรมมีข้อความว่าอย่างไร

ผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่เคยมีผู้ศึกษาวิจัยในเรื่องนี้มาก่อนในประเทศไทย หากมีการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ก็จะเป็นงานวิจัยเรื่องแรก และจากข้อที่น่าสนใจ และน่าศึกษาดังกล่าวผู้วิจัยจึงจะศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาบรรยายการบรรลุธรรมในวรรณคดีพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาอรรถกถาธรรมบท (ฉบับภาษาไทย) ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท

2. เพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้มีประโยชน์ต่อวงวิชาการและสังคม ดังนี้

1. ทำให้ได้องค์ความรู้เรื่องรูปแบบและกลวิธีในการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท

2. ทำให้ได้องค์ความรู้เรื่องลักษณะภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท

3. ทำให้ได้แนวทางในการศึกษาภาษาในวรรณคดีพระพุทธศาสนาต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยมีดังนี้

1. ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากหนังสือ “พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ของ มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525” ที่บันทึกด้วยภาษาไทยเป็นข้อมูลหลัก เนื้อเรื่องที่ศึกษาทั้งหมด 8 ภาค 26 วรรคจำนวน 302 เรื่อง ดังนี้

ภาคที่ 1 ประกอบด้วยวรรค 1 วรรค มีทั้งหมด 14 เรื่อง ได้แก่

วรรคที่ 1 ยมกวรรค หมวดว่าด้วยสิ่งที่กล่าวคู่กัน จำนวน 14 เรื่อง

ภาคที่ 2 ประกอบด้วยวรรค 2 วรรค มีทั้งหมด 18 เรื่อง ได้แก่

วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค หมวดว่าด้วยความไม่ประมาท จำนวน 9 เรื่อง

วรรคที่ 3 จิตตวรรค หมวดว่าด้วยจิต จำนวน 9 เรื่อง

ภาคที่ 3 ประกอบด้วยวรรค 2 วรรค มีทั้งหมด 27 เรื่อง ได้แก่

วรรคที่ 4 ปุปผวรรค หมวดว่าด้วยดอกไม้ จำนวน 12 เรื่อง

วรรคที่ 5 พาลวรรค หมวดว่าด้วยคนพาล (คนโง่) จำนวน 15 เรื่อง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 4 ประกอบด้วยวรรค 3 วรรค มีทั้งหมด 35 เรื่อง ได้แก่

วรรคที่ 6 ปัณฑิตวรรค	หมวดว่าด้วยบัณฑิต (คนฉลาด)	จำนวน 11 เรื่อง
วรรคที่ 7 อรหันตวรรค	หมวดว่าด้วยพระอรหันต์	จำนวน 10 เรื่อง
วรรคที่ 8 สหัสวรรค	หมวดว่าด้วยจำนวนพัน	จำนวน 14 เรื่อง

ภาคที่ 5 ประกอบด้วยวรรควรรค 3 มีทั้งหมด 32 เรื่อง ได้แก่

วรรคที่ 9 ปาปวรรค	หมวดว่าด้วยคนชั่ว ความชั่ว	จำนวน 12 เรื่อง
วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค	หมวดว่าด้วยการลงโทษ	จำนวน 11 เรื่อง
วรรคที่ 11 ชราวรรค	หมวดว่าด้วยความชรา	จำนวน 9 เรื่อง

ภาคที่ 6 ประกอบด้วยวรรค 6 วรรค มีทั้งหมด 55 เรื่อง ได้แก่

วรรคที่ 12 อัตตวรรค	หมวดว่าด้วยตน	จำนวน 10 เรื่อง
วรรคที่ 13 โลกวรรค	หมวดว่าด้วยโลก	จำนวน 11 เรื่อง
วรรคที่ 14 พุทธวรรค	หมวดว่าด้วยพระพุทธเจ้า	จำนวน 9 เรื่อง
วรรคที่ 15 สุขวรรค	หมวดว่าด้วยความสุข	จำนวน 8 เรื่อง
วรรคที่ 16 ปิยวรรค	หมวดว่าด้วยของรัก	จำนวน 9 เรื่อง
วรรคที่ 17 โกธวรรค	หมวดว่าด้วยความโกรธ	จำนวน 8 เรื่อง

ภาคที่ 7 ประกอบด้วยวรรค 6 วรรค มีทั้งหมด 58 เรื่อง ได้แก่

วรรคที่ 18 มลวรรค	หมวดว่าด้วยมลทิน	จำนวน 12 เรื่อง
วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค	หมวดว่าด้วยผู้ตั้งอยู่ในธรรม	จำนวน 10 เรื่อง
วรรคที่ 20 มัคควรรค	หมวดว่าด้วยทาง	จำนวน 10 เรื่อง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วรรคที่ 21 ปกิณณกวรรค หมวดว่าด้วยปกิณกะ จำนวน 9 เรื่อง

วรรคที่ 22 นิรยวรรค หมวดว่าด้วยนรก จำนวน 9 เรื่อง

วรรคที่ 23 นาควรรค หมวดว่าด้วยช้าง จำนวน 8 เรื่อง

ภาคที่ 8 ประกอบด้วยวรรค 3 วรรค มีทั้งหมด 63 เรื่อง ได้แก่

วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค หมวดว่าด้วยตัณหา จำนวน 12 เรื่อง

วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค หมวดว่าด้วยภิกษุ จำนวน 12 เรื่อง

วรรคที่ 26 พราหมณวรรค หมวดว่าด้วยพราหมณ์ จำนวน 39 เรื่อง

2. วรรณคดีพระพุทธศาสนาในงานวิจัยนี้ หมายถึง วรรณคดีที่แต่งเป็นภาษาบาลีและแปลมาเป็นภาษาไทยและเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์พระไตรปิฎกขุททกนิกายเท่านั้น

3. ผู้วิจัยศึกษาอรรถกถาธรรมบทเฉพาะในส่วนนิทานธรรมบทที่ได้รับการแปลและบันทึกเป็นภาษาไทยเป็นหลักของสำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยในวัตถุประสงค์ที่ 1

4. ผู้วิจัยศึกษาอรรถกถาธรรมบทที่แปลและบันทึกเป็นภาษาไทยเป็นหลักของสำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยเทียบเคียงกับฉบับภาษาบาลีของสำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ในวัตถุประสงค์ที่ 2

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานการวิจัยมีดังนี้

1. ในอรรถกถาธรรมบทมีการใช้รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวตามแบบฉบับในการแต่งวรรณคดีพระพุทธศาสนา

2. ในอรรถกถาธรรมบทมีภาษาที่พระพุทธโฆสะบรรยายการบรรลุธรรมในอรรถกถาธรรมบท

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นิยามศัพท์

นิยามศัพท์สำคัญในการวิจัยครั้งนี้มีดังนี้

วรรณคดีพระพุทธศาสนา หมายถึง คัมภีร์ธรรมบท และคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ซึ่งอยู่ในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ในคัมภีร์พระไตรปิฎก

รูปแบบและกลวิธี หมายถึง การนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบทของพระพุทธโฆสะ

ภาษาบรรยาย หมายถึง คำ วลี ประโยค หรือข้อความภาษาไทยซึ่งแปลจากภาษาบาลีที่พระพุทธโฆสะบรรยายเรื่องการบรรลุธรรมของบุคคลต่างๆ หลังจากที่ได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าแล้ว โดยที่ผู้วิจัยศึกษาเปรียบเทียบกับคำ วลี ประโยค หรือข้อความ ในต้นฉบับภาษาบาลีด้วย

อรรถกถาธรรมบท หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายเนื้อความที่พระอรรถกถาจารย์คือพระพุทธโฆสะ ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายหรือขยายความจากคาถาในธรรมบท ซึ่งเป็นพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อความของพระพุทธพจน์แจ่มแจ้งมากขึ้น

การบรรลุธรรม หมายถึง การที่บุคคลสามารถเข้าถึงคุณธรรม คือมรรคผลในพระพุทธศาสนาและพ้นจากสภาพบุคคลสามัญกลายเป็นผู้มีคุณธรรมสูงขึ้นเรียกว่าพระอริยบุคคลซึ่งมี 4 ขั้น ได้แก่ 1) พระโสดาบัน 2) พระสกทาคามี 3) พระอนาคามี 4) พระอรหันต์

พระอริยบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ประเสริฐสูงสุดในพระพุทธศาสนาหรือในโลกนี้ ความประเสริฐสูงสุดของท่านเหล่านั้น ขึ้นอยู่กับการกระทำให้สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญาดังนั้น ท่านจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐสูงสุดในด้านปัญญา ในด้านความบริสุทธิ์และในด้านความกรุณา อันเป็นคุณลักษณะของพระพุทธเจ้า เป็นต้น การจำแนกพระอริยบุคคลออกเป็น 4 ประเภทนั้น ท่านจำแนกโดยการที่พระอริยบุคคลเหล่านั้นสามารถละกิเลสทั้ง 3 ระดับ คือ อย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียดได้แตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เครื่องกำหนดความแตกต่างของพระอริยบุคคล ท่านกำหนดที่การละสังโยชน์ไว้ 10 ประการไม่เท่ากัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา โดยเป็นแบ่งเป็น 9 หัวข้อ ดังนี้

1. พระสุตตันตปิฎกและเอกสารที่เกี่ยวข้อง
2. ธรรมบทและเอกสารที่เกี่ยวข้อง
3. พระธัมมปทัฏฐกถา ฉบับภาษาไทย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง
4. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและกลวิธีทางวรรณกรรม
5. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีพระพุทธศาสนา
6. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับคำกริยาในภาษาบาลี
7. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระอริยบุคคล
8. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุมรรคผล
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระสุตตันตปิฎกและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระสุตตันตปิฎก เรียกอีกอย่างหนึ่งพระสูตร เป็นคัมภีร์ที่สำคัญในพระไตรปิฎก พระธรรมคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและประวัติความเป็นมาต่างๆ จารึกอยู่ในพระสูตรนี้

1. ความหมายของพระสุตตันตปิฎก

มีผู้ให้ความหมายของพระสุตตันตปิฎกไว้ในที่ต่างๆ ดังต่อไปนี้

พระธรรมปิฎกให้ความหมายพระสุตตันตปิฎกไว้ในพจนานุกรมกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2546: 87 - 88) ไว้ว่า สุตตันตปิฎก(หมวดพระสูตร, ประมวลพระธรรมเทศนาคำบรรยายธรรมและเรื่องเล่าต่างๆ อันแสดงตามบุคคลและโอกาส (the Basket of Discourses) แบ่งเป็น 5 นิกาย (แปลว่าประมวล หรือชุมนุม) จัดพิมพ์เป็น 25 เล่ม คือ

1.1 ทีฆนิกาย (ที) ชุมนุมพระสูตรที่มีขนาดยาว จัดเป็น 3 วรรค 3 เล่ม มี 34 สูตร

1.2 มัชฌิมนิกาย (ม) ชุมนุมพระสูตรที่มีความยาวปานกลาง จัดเป็น 3 ปัณณาสก์ 3 เล่ม มี 152 สูตร

1.3 สังยุตตนิกาย (สํ) ชุมนุมพระสูตรที่รวมเข้าไว้เป็นหมวดๆ เรียกว่าสังยุตหนึ่งๆ ตามเรื่องที่เนื่องกัน จัดเป็น 56 สังยุต แล้วประมวลเข้าอีกเป็น 5 วรรค 5 เล่ม มี 7762 สูตร

1.4 อังคุตตรนิกาย (อ) ชุมนุมพระสูตรที่รวมเข้าไว้เป็นหมวดๆ เรียกว่านิบาตหนึ่งๆ ตามลำดับจำนวนหัวข้อธรรม จัดเป็น 11 นิบาต (หมวด 1 ถึง หมวด 11) รวมเข้าเป็นคัมภีร์ 5 เล่ม มี 9557 สูตร

1.5 ขุททกนิกาย (ขุ) ชุมนุมพระสูตร ข้อธรรม คำอธิบายและเรื่องราวเบ็ดเตล็ด รวมคัมภีร์ที่จัดเข้าไม่ได้ในนิกายสี่ข้างต้นมีทั้งหมด 15 คัมภีร์ จัดเป็น 9 เล่ม คือ ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทานอิติวุตตกะ สุตตนิบาต (1 เล่ม) วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา (1 เล่ม) ชาดก (2 เล่ม) นิทเทส (มหานิทเทส 1 เล่ม จูฬนิทเทส 1 เล่ม) ปฏิสัมภิทามรรค (1 เล่ม) อปทาน (1 เล่ม) พุทธวงศ์ จริยาปิฎก (1 เล่ม)

ความหมายข้างต้นสอดคล้องกับความหมายในพจนานุกรมกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต),(2546: 61) ซึ่งได้ให้ความหมายของพระสุตตันตปิฎกไว้ว่า พระสุตตันตปิฎก ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยายต่างๆ ที่ตรัสแสดงให้เหมาะกับบุคคลและโอกาสตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น 5 นิกาย (เรียกย่อหรือหัวใจว่า ที ม สํ อ ขุ) คือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1. ทีฆนิกาย ชุมนุมพระสูตรที่มีขนาดยาว 34 สูตร

2. มัชฌิมนิกาย ชุมนุมพระสูตรที่มีความยาวปานกลาง 152 สูตร

3. สังยุตตนิกาย ชุมนุมพระสูตรที่จัดรวมเข้าเป็นกลุ่มๆ เรียกว่าสังยุตหนึ่งๆ ตามเรื่องที่เนื่องกัน หรือตามหัวข้อหรือบุคคลที่เกี่ยวของรวม 56 สังยุต มี 7,762 สูตร

4. อังคุตตรนิกาย ชุมนุมพระสูตรที่จัดรวมเข้าเป็นหมวดๆ เรียกว่านิบาตหนึ่งๆ ตามลำดับจำนวนหัวข้อธรรม รวม 11 นิบาต หรือ 11 หมวดธรรม มี 9,557 สูตร

5. ขุททกนิกาย ชุมนุมพระสูตรคาถาภาษิต คำอธิบาย และเรื่องราวเบ็ดเตล็ดที่ไม่สามารถจัดเข้าใน 4 นิกายแรก มี 15 คัมภีร์

จากข้อความข้างต้นสรุปได้ว่า **พระสุตตันตปิฎก** คือ ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมต่างๆ ที่ตรัสแสดงให้เหมาะกับบุคคลและโอกาสตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น 5 นิกาย (เรียกโดยย่อหรือเรียกว่าหัวใจพระสูตร คือ **ที ม สำ อำ ขุ**)

ธรรมบทและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ธรรมบทเป็นคัมภีร์ร้อยกรองภาษาบาลีที่มีชื่อเสียงในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎกในพระไตรปิฎก ธรรมบทเป็นพระพุทธพจน์ที่มีลักษณะเด่นคือบทประพันธ์ที่มีความไพเราะ และมีเนื้อหาที่เป็นข้อธรรมที่ลึกซึ้ง กินใจ ผู้วิจัยจะนำเสนอเรื่องธรรมบทไว้ดังนี้

1. ความหมายของธรรมบท

คำว่า ธรรมบท เป็นคำสมาสมาจากภาษาสันสกฤตว่า ธรฺมปท เป็นสมาสระหว่างศัพท์ คือ ธรฺม (ธรรม) กับ ปท (บท) ส่วนภาษาบาลี คือ ธมฺมปท เป็นสมาสระหว่างศัพท์ คือ ธมฺม (ธรรม) และ ปท (บท) ความหมายจากภาษาทั้งสองเหมือนกันคือ บทแห่งธรรม

มีผู้ให้ความหมายของธรรมบทไว้ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 554) ได้ให้ความหมายของธรรมบทไว้ว่า“ธรรมบท น. หมายถึง ข้อแห่งธรรม, ชื่อคาถาบาลีคัมภีร์หนึ่งในขุททกนิกาย”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พจนานุกรมกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), (2546: 88) ได้ให้ความหมายของธรรมบทไว้ว่า “ธรรมบท หมายถึง บทแห่งธรรม, บทธรรม, ข้อธรรม; ชื่อคาถาบาลีหมวดหนึ่งจัดเป็นคัมภีร์ที่ 2 ในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก มี 423 คาถา

พจนานุกรม มคธ-ไทย (ม.ป.ป.: 361) ได้ให้ความหมายคำว่า“ธมฺมปท ไว้ว่า หมายถึง ข้อแห่งธรรม, บทแห่งธรรม, ธรรมบท ชื่อคาถาบาลี หมวดหนึ่งในขุททกนิกาย

พระมหาสุเทพ อคฺคเมธี (2542: 165) ได้ให้ความหมายของธรรมบทไว้พอสรุปได้ว่า หมายถึง บทแห่งธรรม คัมภีร์ธรรมบทจึงเป็นคัมภีร์รวบรวมบทธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัส เป็นพุทธภาษิตแก่บุคคลต่างๆ ต่างกรรม ต่างวาระ ต่างสถานที่เป็นบทธรรมสั้นๆ ในรูปคาถา ประพันธ์เป็นบทร้อยกรองหรือบทกวี ตามหลักฉันทลักษณศาสตร์ ผู้อ่านสามารถจดจำได้ง่ายและมีความไพเราะลึกซึ้งมาก ที่สำคัญคือ ธรรมบทแต่ละบทล้วนเป็นสัจจธรรม และถือว่าเป็นอมตวาจาของพระพุทธเจ้าเลยทีเดียว นัยว่า บรรดาคัมภีร์ในพระไตรปิฎก คัมภีร์ธรรมบทเป็นคัมภีร์ที่มีการแปลเป็นภาษาต่างๆ มากที่สุด ธรรมบทจึงเป็นเพชรงาม น้ำเอกชั้นเยี่ยมที่ควรค่าแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

เจษฎา กันตเมธ (2555: คำนำ) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ธรรมบท” ว่าหมายถึง ทางที่ดำเนินไปสู่ธรรมะ หรือทางแห่งความดี

จากที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ข้างต้น สรุปได้ว่า ธรรมบท หมายถึง คัมภีร์ที่รวบรวมบทธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสเพื่อสอนแก่พุทธศาสนิกชน

2. ความสำคัญของธรรมบท

ธรรมบท ในแต่ละวรรค ได้สอดแทรกเนื้อหา หลักธรรมคำสอน แนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขให้แก่บุคคลนำไปประพฤติปฏิบัติ เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น อีกทั้งธรรมบททุกวรรคแล้วแต่มีอิทธิพลต่อวิธีการดำรงชีวิตของผู้ที่ได้ศึกษาอีกด้วย ซึ่งในเรื่องความหมายและความสำคัญของธรรมบทนี้ เอื้อน เล่งเจริญ (2537: 69) ได้กล่าวถึง ธรรมบท พอสรุปได้ว่า ธรรมบทเป็นประมวลคาถาภาษาบาลี 423 คาถา ซึ่งนำมาจากพระสุตตันตปิฎก เนื่องจากธรรมบท เป็นตำราทางพระพุทธศาสนาซึ่งแสดงถึงแนวความคิดและคำสอนอันมีคุณค่าอย่างยิ่งแก่ประชาชน ทุกเชื้อชาติศาสนาในโลก ดังนั้น จึงมีการแปลธรรมบทเป็นภาษาต่างๆ มากมาย เพราะธรรมบทเป็นตำราที่มีคุณค่าได้รับความนิยมมากทั่วโลก

นอกจากนี้ เอื้อน เล่งเจริญ (2537: 69) ยังได้อุปมาธรรมบท เหมือนดวงอาทิตย์ซึ่งส่องแสงแก่ชีวิตประชาชนทุกเชื้อชาติศาสนาทั่วโลก ธรรมบท ถือได้ว่าเป็นเหมือน มัคคุเทศก์ ทางจิต ผู้ซึ่งนำชีวิตไปสู่ความสงบสุข ธรรมบท อาจถือได้ว่าเป็นมิตรแท้ผู้หวังดี ผู้ชี้ทางที่ปลอดภัยและถูกต้อง คำสอนในคัมภีร์ธรรมบท จึงมีคุณค่า และเหมาะสมกับคนทุกเพศทุกวัย ทุกเชื้อชาติศาสนา สำนวนในธรรมบทมีความไพเราะ ชัดเจน แจ่มแจ้ง ให้ภาพพจน์และสมเหตุสมผล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เช่นเดียวกับ เสถียรพงษ์ วรรณปก (2537: คำชี้แจง) ได้กล่าวว่า ธรรมบทเป็นเทศนาประเภทร้อยกรองของพระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บุคคลต่างชั้นต่างระดับ มีตั้งแต่บรรพชิต คฤหัสถ์ นักปราชญ์ ชาวบ้านธรรมดา จนกระทั่งเด็กเล็กๆ ก็มี เนื้อหาธรรมะจึงมีหลายระดับ ทั้งสูงและต่ำแตกต่างกันไป ธรรมบทเป็นคัมภีร์เล่มแรกที่ได้รับการแปลถ่ายทอดกันเป็นภาษาอังกฤษจึงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในประเทศตะวันตก

พระครูภาวนาโพธิคุณ (2553: คำนำ) ได้กล่าวถึงธรรมบทสรุปได้ว่า ธรรมบท คือ คัมภีร์อันดับที่ 2 ของจำนวนทั้งหมด 15 คัมภีร์ ในขุททกนิกาย ว่าด้วยคาถาที่พระพุทธองค์ได้ตรัสขึ้นเพื่อปรารภเหตุการณ์ สถานที่ และบุคคลที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป คาถาธรรมบทถือได้ว่าเป็นพุทธดำรัสในลักษณะร้อยกรอง มีความกะทัดรัด ไพเราะ และลึกซึ้งสมบูรณ์โดยเนื้อหามีข้อเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย และตัวอย่างประกอบ เมื่อฟังแล้วสามารถที่จะเข้าใจได้ไม่ยากนักมานำเสนอให้ผู้อ่านได้นำไปปรับใช้กับชีวิตประจำวันได้

จากที่นักวิชาการกล่าวไว้ข้างต้น สรุปได้ว่า คัมภีร์ธรรมบท เป็นคัมภีร์ที่มีเสน่ห์คัมภีร์หนึ่งเพราะแสดงเนื้อหาของธรรมะเป็นบทร้อยกรองสั้นๆ ใช้ภาษาที่กะทัดรัด แต่แฝงไว้ด้วยนัยสำคัญอรรถกถาจารย์ท่านก็ยังมีเมตตาขยายความเป็นร้อยแก้วพร้อมทั้งยกนิทานขึ้นมาประกอบเป็นบุคลาธิษฐาน ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ทั้งยังช่วยเสริมความเข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สำคัญๆ ได้เป็นอย่างดี

3. การจำแนกหมวดหมู่ของธรรมบท

ธรรมบท จัดเป็น 26 วรรค (หมวด,กลุ่ม) โดยมีเนื้อเรื่องอรรถกถาธรรมบทประกอบดังนี้ (คณะกรรมการแผนกตำรา, 2537: 300)

1. ยมกวรรค หมวดว่าด้วยสิ่งที่กล่าวคู่กัน
2. อัปปมาทวรรค หมวดว่าด้วยความไม่ประมาท
3. จิตตวรรค หมวดว่าด้วยจิต
4. ปุปผวรรค หมวดว่าด้วยดอกไม้
5. พาลวรรค หมวดว่าด้วยคนพาล (คนโง่)
6. ปัณฑิตวรรค หมวดว่าด้วยบัณฑิต (คนฉลาด)
7. อรหันตวรรค หมวดว่าด้วยพระอรหันต์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

8. สหัสวรรค	หมวดว่าด้วยจำนวนพัน
9. ปาปวรรค	หมวดว่าด้วยคนชั่ว ความชั่ว
10. ทัณฑวรรค	หมวดว่าด้วยการลงโทษ
11. ชราวรรค	หมวดว่าด้วยความชรา
12. อัตตวรรค	หมวดว่าด้วยตน
13. โลกวรรค	หมวดว่าด้วยโลก
14. พุทธวรรค	หมวดว่าด้วยพระพุทธเจ้า
15. สุขวรรค	หมวดว่าด้วยความสุข
16. ปิยวรรค	หมวดว่าด้วยของรัก
17. โกธวรรค	หมวดว่าด้วยความโกรธ
18. มลวรรค	หมวดว่าด้วยมลทิน
19. ธัมมัฏฐวรรค	หมวดว่าด้วยผู้ตั้งอยู่ในธรรม
20. มัคควรรค	หมวดว่าด้วยหนทาง
21. ปกิณณกวรรค	หมวดว่าด้วยปกิณกะ
22. นิรยวรรค	หมวดว่าด้วยนรก
23. นาควรรค	หมวดว่าด้วยช้าง
24. ตัณหาวรรค	หมวดว่าด้วยตัณหา
25. ภิกขุวรรค	หมวดว่าด้วยภิกษุ
26. พราหมณวรรค	หมวดว่าด้วยพราหมณ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างคาถาธรรมบทภาษาบาลีพร้อมทั้งคำแปลภาษาไทย

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา,
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน, ภาสติ วา กโรติ วา,
ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ จกฺกํ ว วหโต ปทํ

“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่
สำเร็จแล้วด้วยใจ, ถ้าบุคคลมีใจร้าย พูดอยู่ก็ดี
ทำอยู่ก็ดี, ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น
ดุจล้อหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแอกไปอยู่ฉะนั้น”

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 34)

วรรคในธรรมบท มีการจัดไว้เพื่อให้เป็นหมวดหมู่เพื่อการจดจำการนำไปใช้ได้สะดวก ในแต่ละวรรคมีสาระที่มุ่งให้บุคคลผู้สนใจได้พิจารณาประพฤติปฏิบัติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. **ยมกวรรค** หมวดว่าด้วยธรรมเป็นคู่กัน หมายถึงธรรมที่ตรงกันข้าม ถูกประมวลมาไว้ในหมวดเดียวกัน ธรรมที่ตรงกันข้ามนั้นคือ ความคิดชั่วกับความคิดดี การจองเวรกับการไม่จองเวรการแตกความสามัคคีกับความสามัคคี ผู้เรียนมากแต่ประมาท ย่อมไม่ได้บรรลุมรรคผล กับผู้เรียนน้อยแต่ไม่ประมาทย่อมได้บรรลุมรรคผล เป็นต้น

2. **อัปปมาทวรรค** หมวดว่าด้วยความไม่ประมาท คำว่า ความไม่ประมาทเป็นชื่อของสติในวรรคนี้ท่านประมวลธรรมบทที่มีเนื้อหาสาระว่าด้วยเรื่องความไม่ประมาทเป็นทางแห่งความสำเร็จผลที่พึงปรารถนาต่างๆ โดยที่สุดเป็นทางแห่งความสำเร็จผลที่พึงปรารถนาต่างๆ โดยที่สุดเป็นทางแห่งการบรรลุอมตนิพพานปราศจากกิเลสอย่างสิ้นเชิง เช่น เรื่องกุมภโฆสก ว่าด้วยความไม่ประมาทเป็นเหตุให้ได้รับเกียรติยศ เป็นต้น

3. **จิตตวรรค** หมวดว่าด้วยการฝึกจิต คำว่า จิต หมายถึงธรรมชาติที่คิดและสั่งสมอารมณ์ มีคุณสมบัติดังนี้ คือ ดิ้นรน ได้แก่ ดิ้นรนไปในอารมณ์ทั้ง 6 มีรูปเป็นต้น กวัดแกว่ง ได้แก่ หวั่นไหว ไม่อาจจะตั้งอยู่ในอารมณ์เดียวได้ รักษาได้ยาก ได้แก่ ดำรงอยู่ได้ยากในอารมณ์ที่เป็นสัปปายะ ห้ามยาก ได้แก่ห้ามมิให้ซ่านไปในอารมณ์ที่เป็นข้าศึกได้ยาก ดิ้นรนไปมา ได้แก่ ยินดีในกามคุณ 5 เมื่อถูกพรากจากกามคุณ 5 ให้หยุดนิ่งในวิปัสสนากัมมัฏฐาน ก็ยังดิ้นรนที่จะกลับไปสู่กามคุณนั้นอีก เปลี่ยนแปลงง่าย ได้แก่ เกิดดับเร็ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4. ปุปผวรรค หมวดว่าด้วยดอกไม้ ในวรรคนี้ท่านรวบรวมธรรมบทที่มีเนื้อหาสาระเปรียบเทียบกันระหว่างดอกไม้บ้าง ระหว่างกิเลสกับดอกไม้ ระหว่างอาการอื่นๆ กับอาการที่เก็บดอกไม้ เช่น ในเรื่องภิกษุ 500 รูป มีเนื้อหาเปรียบเทียบระหว่างการเลือกปฏิบัติตามโพธิปักขิยธรรม 37 ประการของเสขะกับการเลือกเก็บดอกไม้ของนายมาลาการ ในเรื่องภิกษุเจริญมรีจิกัมมัฏฐานการตัดดอกไม้ในเรื่องเจ้าชายวิฑูฑภะและเรื่องนางปติปูชิกา เปรียบเทียบความยินดีในกามคุณ 5 กับความหลงเพลิน เป็นต้น

5. **พาลวรรค** หมวดว่าด้วยคนพาล คำว่า คนพาลหมายถึงคนโง่ ไม่มีปัญญา ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า ไม่รู้จักพระสัทธรรมจึงต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ในวรรคนี้มีสาระสำคัญในเรื่องราวต่างๆ ที่น่าศึกษา คือ ในเรื่องสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ เรื่องอานันทเศรษฐี เป็นต้น

6. บัณฑิตวรรค หมวดว่าด้วยบัณฑิต คำว่า บัณฑิต หมายถึงผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมคือกุศลธรรมบถ 10 ประการ โดยสรุปก็คือ ทำดี พูดดี คิดดี ในวรรคนี้ตรัสถึงคุณลักษณะของบัณฑิตว่ามีลักษณะคอยชี้โทษเหมือนชี้บอกขุมทรัพย์ บัณฑิตมีลักษณะคอยกล่าวสอนพร่ำสอนและห้ามจากความชั่ว เป็นกัลยาณมิตรยินดีในธรรมที่พระอริยประกาศไว้ มีหน้าที่ฝึกตนดุจคนไขน้ำทำหน้าที่ไขน้ำ เป็นต้น มีลักษณะมั่นคงไม่หวั่นไหวเพราะคำนินทาและสรรเสริญ ฟังแล้วย่อมผ่องใส เว้นฉันทราคะในขันธ์ 5 ไม่ทำบาปเพราะอ้างความจำเป็น ย่อมลอยข้ามฝั่งนี้คือสักกายทิฏฐิ ไปถึงฝั่งโน้นคือพระนิพพานได้

7. อรหันตวรรค หมวดว่าด้วยพระอรหันต์ คำว่า อรหันต์ หมายถึง ผู้กำจัดข้าศึกคือกิเลสด้วยอริยมรรค หรือผู้อยู่ห่างไกลจากกิเลส ผู้ควรแก่ปัจจัย 4 ผู้ไม่มีที่ลับในการทำบาป บุคคลผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าจนสามารถกำจัดกิเลสได้หมด ในวรรคนี้มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับคุณสมบัติของพระอรหันต์คือไม่มีความเร่าร้อนกระวนกระวาย ไม่คิดอาลัย บรรลุนิพพาน เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ไม่หวั่นไหวเพราะอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ จะอยู่ ณ สถานที่ใด จะเป็นบ้านหรือป่าก็ตาม สถานที่นั้นย่อมเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ เพราะท่านไม่แสวงหากามอีกต่อไป

8. สหัสสวรรค หมวดว่าด้วยจำนวนพัน วรรคนี้ทรงสอนให้ทราบว่าอะไรคือสาระของชีวิต อะไรคือความไร้สาระของชีวิต การกระทำอย่างไรมีสาระ อย่างไรไร้สาระ ทรงเปรียบเทียบชีวิตหรือการกระทำที่มีสาระจำนวนหนึ่งว่ามีคุณค่ามากกว่าชีวิตหรือการกระทำที่ไร้สาระจำนวน 1,000 ครั้ง

9. ปาปวรรค หมวดว่าด้วยคนชั่ว ความชั่ว วรรคนี้ทรงสอนให้รู้จักบุญและบาป รวมทั้งผลของบุญและบาปว่า มีความแตกต่างกัน ให้พยายามรีบเร่งทำบุญละเว้นบาป บุญต้องหาบบาปต้องละ ถ้าทำบุญช้า บาปมักจะเข้ามาแทนที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

10. ทัณฑวรรค หมวดว่าด้วยการลงโทษ วรรคนี้ทรงสอนเกี่ยวกับการลงทัณฑ์ คือ การใช้กำลังทำร้าย เข่นฆ่าหรือเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน หรือพูดจาหยาบคายให้ร้ายป้ายสี ทรงชี้ให้เห็นว่าสัตว์ทั้งหลายรักสุขเกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งนั้นไม่ควรเบียดเบียนกัน ผู้ที่เบียดเบียนผู้อื่นจะได้รับโทษต่างๆ เช่น ได้รับทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า เสื่อมทรัพย์ ถูกทำร้าย

11. ชราวรรค หมวดว่าด้วยเรื่องชรา วรรคนี้ทรงสอนเรื่องความชรา คือ ความแก่ความทรุดโทรม ซึ่งเป็นเสมือนไฟเผาผลาญชีวิตสรรพสัตว์อยู่เป็นนิตย์ ความแก่ชรานี้แม้จะเป็นความจริงด้านหนึ่งของชีวิต แต่ก็ไม่เป็นที่น่าปรารถนาของมนุษย์ไม่ว่าหญิงหรือชาย หากสอนเรื่องนี้ด้วยวิธีการธรรมดา อาจไม่เป็นที่พอใจของผู้ฟังและไม่เกิดประโยชน์มากนัก

12. อัตตวรรค หมวดว่าด้วยตน วรรคนี้ทรงสอนเรื่องตน คำว่า ตน ในที่นี้ หมายถึงผู้กระทำ (สยกตตา) โดยทั่วไป ไม่ได้หมายถึง อัตตา หรือ อาตมัน ในศาสนาพราหมณ์ พระองค์ทรงสอนให้รู้จักรักษาตนด้วยการทำดีให้รู้จักวางจังหวะของชีวิต ในทำนองที่ว่า วัยแรกเรียนวิชา วัยต่อมาสร้างหลักฐาน วัยแก่ทำบุญจะเกิดคุณตลอดกาล ทรงสอนให้ฝึกฝนตนและทำตนให้เป็นที่พึ่ง

13. โลกวรรค หมวดว่าด้วยโลก วรรคนี้ทรงสอนเรื่องเกี่ยวกับโลก คำว่า โลก ในที่นี้มีความหมายหลายอย่าง คือ โลกคือหมู่สัตว์ โลกคือแผ่นดิน โลกคือภพนี้และภพหน้า โลกคือขันธ์ 5 โลกคือชาวโลก โลก คือวัฏฏทุกข์ ทรงสอนให้อยู่ในโลกอย่างไม่ประมาท ไม่ควรเป็นคนรกโลก ให้อยู่อย่างมีคุณธรรมจึงจะมีความสุข

14. พุทธวรรค หมวดว่าด้วยพระพุทธเจ้า วรรคนี้ ทรงสอนเรื่องพระพุทธเจ้า พุทธภาวะ และคำสั่งสอน คำว่า พระพุทธเจ้าคือผู้ที่ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณด้วยพระองค์เอง และทรงสามารถสอนผู้อื่นให้รู้ตาม การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่หาได้ยากยิ่ง ผู้ที่จะมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น ถ้าต้องการเกิดเป็นพระพุทธเจ้าผู้เลิศทางปัญญา ต้องบำเพ็ญบารมี 30 ประการ เป็นเวลานานถึง 4 อสงไขย 100,000 กัป

15. สุขวรรค หมวดว่าด้วยความสุข วรรคนี้ทรงสอนวิธีสร้างความสุขที่แท้จริงให้แก่ชีวิต โดยสรุป คือ 1) ไม่ก่อเวร 2) ไม่ทำตนให้เดือดร้อน 3) กำจัดความกังวล 4) ละความชนะและความพ่ายแพ้ 5) แสวงหา ความสงบ 6) คบหาพระอริยะอยู่ร่วมกับนักปราชญ์ 7) ไม่คบคนพาล

16. ปิยวรรค หมวดว่าด้วยของรัก วรรคนี้ทรงสอนวิธีที่ควรปฏิบัติต่อสิ่งอันเป็นที่รัก คำว่า สิ่งอันเป็นที่รักมี 2 ประเภท คือ 1) ทางโลก หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่มากระทบ) และธรรมารมณ์ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หรือหมายถึงกิเลสตัณหา 2) ทางธรรม หมายถึง ศีล สมาธิ ปัญญา นิพพาน บุญกุศล ผู้ที่ประกอบด้วยคุณธรรมเหล่านี้ย่อมจะเป็นที่รักของทุกคน เมื่อจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้าย่อมจะมีบุญคอยต้อนรับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

17. โกธวรรค หมวดว่าด้วยความโกรธ วรรคนี้ทรงสอนวิธีละความโกรธ โทษแห่งความโกรธ ประโยชน์ของการละความโกรธ

18. มลวรรค หมวดว่าด้วยมลทิน วรรคนี้ทรงสอนเรื่องความเศร้าหมอง เรียกว่า มลทิน กล่าวคือ

มลทินของชีวิต ได้แก่ กิเลสและอกุศลกรรม

มลทินของมนต์ ได้แก่ การไม่ท่องบ่น

มลทินของบ้านเรือน ได้แก่ ความไม่ขยัน

มลทินของผิวพรรณ ได้แก่ ความเกียจคร้านชำระร่างกาย

มลทินของผู้รักษา ได้แก่ ความประมาท

มลทินของคู่สามีภรรยา ได้แก่ การนอกใจกัน

19. ธัมมัฏฐวรรค หมวดว่าด้วยผู้ตั้งอยู่ในธรรม วรรคนี้ทรงสอนเรื่องคุณธรรมที่ทำให้ได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม ทรงแสดงไปตามหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่ตรัสถึง เช่น คุณธรรมของผู้พิพากษา คือ วินิจฉัยคดี และสาเหตุแห่งคดีทั้งฝ่ายที่เป็นจริงและไม่เป็นจริง วินิจฉัยโดยไม่ผลีผลาม เที่ยงธรรม และโดยสม่ำเสมอ เป็นต้น

20. มัคควรรค หมวดว่าด้วยหนทาง วรรคนี้ทรงสอนเรื่องหนทางอันประเสริฐ คืออริยมรรค ทรงย้ำว่า ทางเพื่อความหมดจดแห่งทรรศนะ มีทางนี้ มิใช่ทางอื่น ทรงสอนว่า เหตุที่ทำให้พบอริยมรรค คือรักษากาย วาจา ใจ ไม่ทำความชั่วทางกาย ชำระกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์หมดจด

21. ปกิณณกวรรค หมวดว่าด้วยปกิณกะ วรรคนี้ทรงสอนหลักธรรมเบ็ดเตล็ดทั่วไป

22. นิรยวรรค หมวดว่าด้วยนรก วรรคนี้ทรงสอนเรื่องนรก หรือเรื่องสุคติภูมิ

23. นาควรรค หมวดว่าด้วยช้าง วรรคนี้ทรงสอนเรื่องวิธีฝึกตนเอง เปรียบเหมือนการฝึกช้างในสมรภูมิ ช้างศึกเมื่อได้รับการฝึกดี ย่อมเป็นสัตว์ฉลาด มีความอดทน แต่ผู้ที่ฝึกตนได้แล้วประเสริฐกว่าช้างศึกที่ฝึกแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

24. ตัณหาวรรค หมวดว่าด้วยตัณหา วรรคนี้ทรงสอนให้รู้จักตัณหา คือ ความทะยานอยาก 3 ประการ ได้แก่ 1) กามตัณหาความทะยานอยากในกาม 2) ภวตัณหา ความอยากมีอยากเป็น 3) วิภวตัณหา ความอยากจะไม่มีอยากจะไม่เป็น ตัณหา 3 เปรียบเหมือนเถาย่านทรายเจริญอยู่ในป่าเติบโตโอบรัดต้นไม้อื่นๆ

25. ภิกขุวรรค หมวดว่าด้วยภิกษุวรรคนี้ทรงแสดงธรรมที่ทำให้เป็นภิกษุ ทรงสอนว่าสิ่งที่ภิกษุในศาสนานี้ต้องกระทำ คือสำรวมอินทรีย์ มักน้อยสันโดษ ระมัดระวังในวินัยบัญญัติ คบกัลยาณมิตร มีอาชีพสะอาด ทรงสอนไม่ให้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย มุ่งเจริญกรรมฐานไม่ถือมั่นในรูป ไม่ประมาท รู้จักเตือนตนเอง รู้จักพึ่งตนเอง

26. พราหมณวรรค หมวดว่าด้วยพราหมณ์ วรรคนี้ทรงแสดงคุณสมบัติของพราหมณ์ พราหมณ์ในที่นี้ ก็คือพระขีณาสพ คุณสมบัติของพราหมณ์หรือพระขีณาสพที่ทรงแสดงเป็นคุณสมบัติและปฏิปทาของพระสาวก เช่น ไม่ทำกรรมชั่วทางกาย วาจา ใจ มีความสำรวมระวัง มีสัจจะ มีธรรมเป็นผู้สะอาด ทรงแสดงเพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างในการนำไปปฏิบัติ

พระธัมมปทัฏฐกถา ฉบับภาษาไทย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

อรรถกถาธรรมบท เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ธัมมปทัฏฐกถา เป็นหนังสือที่พระอรรถกถาจารย์นามว่าพระพุทธโฆสะ ได้แต่งเป็นภาษาบาลีเพื่ออธิบายพระคาถาธรรมบทอันเป็นพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก ผู้วิจัยจะกล่าวถึงอรรถกถาธรรมบทดังต่อไปนี้

1. ความหมายของอรรถกถาธรรมบท

มีผู้ให้ความหมายของอรรถกถามธรรมบท ไว้ดังนี้

ความหมายคำว่า “อรรถกถาธรรมบท” มีความหมายตามรูปศัพท์ ดังนี้

คำว่าอรรถกถา เป็นศัพท์สมาส มาจากภาษาสันสกฤตว่า อรฺถกถา (อรฺถ+กถา) แปลว่า คำกล่าวถึงเนื้อหา หมายถึง คำอธิบาย หรือ การเล่าเนื้อความ ส่วนคำว่า ธรรมบท เป็นศัพท์สมาส มาจากภาษาสันสกฤตว่า ธรฺมปท (ธรฺม+ปท) แปลว่า บงบทแห่งธรรม คำว่า อรรถกถา เป็นคำที่ใช้หมายถึง คำภาษาบาลีว่า ธมฺมปทฏฐกถา ซึ่งเป็นคำสมาสที่ประกอบจากศัพท์คือ ธมฺม+ปท+อฏฺฐ+กถา (ธรรม+บท+เนื้อหา+การกล่าว) ซึ่งมีความหมาย ตามรูปศัพท์ว่า คำกล่าวถึงเนื้อหาของบทแห่งธรรม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คำว่า ธมฺมปท หมายถึง “หมวดธรรม” กล่าวคือ กลุ่มธรรมต่างๆ ที่ศาสนิกชนพึงปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส เป็นพระธรรมเทศนาประเภทร้อยกรองที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เวไนยสัตว์ต่างชั้นต่างระดับมี 5 จำพวก คือ ภิกษุ สามเณร คฤหัสถ์ เทวดา และนาค เนื้อหาธรรมะจึงมีหลายระดับทั้งสูงและต่ำผสมกันไปตามผู้ฟังในแต่ละโอกาส คัมภีร์นี้มี พระคาถา 423 บท ในสมัยปฐมสังคายนาพระธรรมสังคาหกาจารย์ได้นำหมวดธรรมต่างๆ มารวมไว้เป็นหมวดหมู่ในสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มีชื่อเรียกว่า ธมฺมปท

คำว่า อฏฺฐกถา (อรรถกถา) หมายถึง คำประพันธ์เรื่องต้นเหตุที่อธิบายพระไตรปิฎกคล้อยตามเนื้อหาที่พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลายมีพระธรรมเสนาบดีเป็นต้นผู้ทราบพุทธประสงค์แสดงไว้ และเป็นคำประพันธ์ที่เป็นของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทหรืออาจริยวาทซึ่งสมบูรณ์ด้วยอรรถะและพยัญชนะ

ดังนั้น คำว่า ธมฺมปทฏฺฐกถา จึงหมายถึง ถ้อยคำที่ท่านกล่าวอธิบายธรรม และหัวข้อธรรมที่ควรเรียนรู้ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้

2. การจัดหมวดหมู่ของอรรถกถาธรรมบท

เมื่อทราบถึงความหมายของอรรถกถาแล้ว จำเป็นต้องทราบถึงจำนวนวรรคของคัมภีร์เพื่อความชัดเจนในการวิเคราะห์ถึงเนื้อหาที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทนี้

อรรถกถาธรรมบทเป็นคัมภีร์อธิบายความพระไตรปิฎกหมวดหนึ่งเรียกว่า ธมฺมปท หรือธมฺมปทปาลิ มีอยู่ในสุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปทปาลิ เล่มที่ 25 พระพุทธองค์ทรงแสดงเป็นคำประพันธ์เรียกว่าคาถา มี 423 คาถา ซึ่งพระพุทธโฆสะรวบรวมแปลจากภาษาสิงหลมาสู่ภาษาบาลี มีนิทานประกอบจำนวน 302 เรื่อง ซึ่งลักษณะการเล่าเรื่องแต่ละเรื่องจะมีเอกลักษณ์ประจำไปตลอดทุกๆ เรื่อง กล่าวคือในส่วนต้นของเรื่อง (Introduction) จะยกพุทธพจน์มานำเรื่องก่อนโดยใช้รูปแบบเดียวกัน เช่น “อุฏฺฐาเนนปฺปมาเทนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต จูฬปนฺถกตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ”

คัมภีร์พระธรรมบทมีทั้งหมด 423 บท การนับเป็นบทนับตามจำนวนพระคาถา คือ พระคาถา 1 คาถา หรือพระคาถา 1 คาถากับอีกกึ่งคาถา นับเป็น 1 บท ในอรรถกถาธรรมบทท่านรวบรวมไว้เป็นเรื่องๆ มีชื่อเรื่องปรากฏตามสภาวธรรมหรือบุคคลที่ทรงปรารภถึงบางเรื่องไม่ปรากฏบุคคลชัดเจน ท่านก็ใช้คำว่าบุคคลใดบุคคลหนึ่งบ้าง ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งบ้าง รวมได้ 302 เรื่อง แต่ละเรื่องจัดไว้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่า วรรค รวมเป็น 26 วรรค แต่ละวรรคมีชื่อปรากฏตามอำนาจเนื้อหาสาระของธรรมบทนั้นๆ และเรื่องนั้นๆ กล่าวคือธรรมบทใดๆ และเรื่องใดๆ ที่มีเนื้อหาสาระสัมพันธ์กันโดยเหมือนกันคล้ายกันหรือตรงกันข้าม ท่านก็จัดธรรมบทนั้นๆ และเรื่องนั้นๆ เป็นหมวดหมู่เดียวกันหรือวรรคเดียวกัน

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและกลวิธีทางวรรณกรรม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ลักษณะการประพันธ์และวิธีดำเนินเรื่องในอรรถกถาธรรมบท (Burlingame, 1985: 33) ดังนี้

1. ภาษา

พระพุทธโฆสาจารย์ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องภาษาที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระพุทธองค์ตรัสภาษามาคธี ภาษามาคธีเป็นภาษาโบราณของสามัญชน มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับจนเป็นภาษามีไวยากรณ์ เป็นภาษาพระไตรปิฎก เรียกกันว่าภาษามคธ ภาษามคธมีรูปแบบการประพันธ์ 2 ลักษณะ คือ ร้อยแก้ว และร้อยกรอง

ร้อยแก้ว คือลักษณะภาษาที่ใช้คำเรียงกันเข้าตามหลักไวยากรณ์ให้ได้ความหมายตามต้องการ เช่น คำอธิบายคาถา คำเล่านิทานตามท้องเรื่องต่างๆ คำพูดที่เป็นร้อยแก้วอย่างนี้เรียกว่า คำนาม คุณนาม สัพพนาม กริยา คำเหล่านี้ต้องประกอบให้ถูกต้องตามไวยากรณ์คือ ลิงค์ วจนะ วิภัตติ กาล บท บุรุษ และวาจก

ร้อยกรอง หรือคาถา คือคำประพันธ์ที่เน้นพยางค์หนัก เบา เรียกว่า ครุ ลหุ มีกฎเกณฑ์จำกัดคำ กำหนดคำหนัก คำเบา ปัจจุบันเรียกว่าคณะฉันท์ ร้อยกรองเป็นบท บาทคาถา บางทีเรียกว่ากาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ ที่เป็นภาษามคธ มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก คำสอนของพระพุทธเจ้าส่วนมากเป็นคำประเภทร้อยกรองหรือคติพจน์สั้นๆ เช่นธรรมบทล้วนเป็นคาถาทั้งสิ้น

2. การดำเนินเรื่อง

โครงสร้างหรือลักษณะการแต่งอรรถกถาธรรมบทมีอยู่ 2 แบบ (Burlingame, 1985: 33) ได้แก่

แบบที่ 1 มีโครงสร้าง 6 อย่าง ประกอบด้วย

(1) คาถาต้นเรื่อง
(2) ปรารภบุคคลที่กล่าวถึง
(3) การดำเนินเรื่อง
(4) คาถาในเรื่อง
(5) คำอธิบายคาถา
(6) สรุป

แบบที่ 2 มีโครงสร้าง 8 อย่าง ประกอบด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

(1) คาถาต้นเรื่อง
(2) ปรารภบุคคลที่กล่าวถึง
(3) การดำเนินเรื่อง
(4) คาถาในเรื่อง
(5) คำอธิบายคาถา
(6) สรุป
(7) เรื่องในอดีตชาติ
(8) บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามในอรรถกถาธรรมบทบางเรื่องมีการเสนอเรื่องในอดีตชาติไว้ก่อนคาถาในเรื่องด้วย เช่น เรื่องบัณฑิตสามเณร เป็นต้น

โครงสร้างแบบที่ 1 ประกอบด้วยคาถาต้นเรื่อง ปรารภบุคคลที่กล่าวถึง การดำเนินเรื่อง คาถาในเรื่อง คำอธิบายคาถา ตัวอย่างเช่น เรื่องพระเมฆิยะ

1) คาถาต้นเรื่อง คือ “ผนฺทนํ จปลํ จิตฺตํ”

2) ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเมฆิยะ

3) การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ดังนี้ คือ พระเมฆิยะถูกวิตก 3 อย่างครอบงำ จึงไม่สามารถประกอบความเพียรได้ พระพุทธองค์จึงตรัสสอนว่า เมฆิยะเธอได้ละทิ้งเราให้อยู่แต่ผู้เดียว แม้เราอ้อนวอนเธออยู่ว่า เมฆิยะเธอจงอยู่เป็นเพื่อนเราจนกว่าภิกษุรูปอื่นจะมา ชื่อว่าเธอได้ทำกรรมหนักยิ่ง ภิกษุไม่ควรประพฤติตามใจตนอย่างนี้ เพราะธรรมดาจิตนี้เป็นธรรมชาติแล่นไปเร็ว การยังจิตนั้นให้เป็นไปในอำนาจของตนจึงจะสมควร

4) คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ผนฺทนํ จปลํ จิตฺตํ ทุรกฺขํ ทุนฺนิวารยํ
อุชุ กโรติ เมธาวี อุสุกาโรว เตชนํ
วาริโชว ถเล ขิตฺโต โอกโมกตอุพฺภโต
ปริผนฺทติทำ จิตฺตํ มารเธยฺยำ ปหาตเว

“จิตที่ดิ้นรน วอกแวก ระวังยาก ห้ามยาก
ผู้มีปัญญาสามารถควบคุมให้แน่วแน่ได้
เหมือนช่างศร ดัดลูกศรให้ตรงแน่วได้ฉะนั้น
จิตนี้ย่อมดิ้นรน (ไปหากามคุณ)
ดุจดังปลาที่ถูกยกขึ้นจากน้ำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

โยนไปบนบก (ย่อมดิ้นรนไปหาน้ำ) ฉะนั้น
(ดังนั้น) จึงควรละบ่วงแห่งมาร (กามคุณ) เสีย”

5) คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”)

ตตฺถ ผนฺทนนฺติ : รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ วิปผนฺทมานำ

แปลว่า บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ดิ้นรน (ผนฺทนำ) คือ ดิ้นรนอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น

จปลนฺติ เอกอิริยาปเถน อสณฺฐาหนฺโต คามทารโก วิย เอกสฺมึ อารมฺมเณ อสณฺฐหนฺตำ จปลำ

แปลว่า บทว่า กวัดแกว่ง (จปลำ) ความว่า ไม่ดำรงอยู่ในอารมณ์เดียวได้ เหมือนทารกในบ้าน ผู้ไม่นิ่งอยู่ด้วยอิริยาบถหนึ่งฉะนั้น จึงชื่อว่า กลับกลอก

6) สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พระเมฆิยะ ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล แม้ชนพวกอื่นเป็นอันมาก ก็ได้เป็นอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้น ดังนี้แล

โครงสร้างแบบที่ 2 ประกอบด้วยคาถาต้นเรื่องปรารภบุคคลที่กล่าวถึง การดำเนินเรื่อง คาถาในเรื่อง คำอธิบายคาถา สรุปเรื่องในอดีตชาติ และบทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่นเรื่องพระนันทะ

1) คาถาต้นเรื่อง คือ “ยถา อคารำ ทุจฉนฺนำ”

2) ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ท่านพระนันทะ

3) การดำเนินเรื่อง

พระนันทพุทธอนุชาออกบวชเพราะความเกรงพระทัยพระพุทธเจ้า จึงไม่มีศรัทธาที่จะประกอบความเพียร จิตใจนึกถึงพระนางชนบทกัลยาณีที่เพิ่งจะประกอบพิธีอภิเสกสมรสกัน พระพุทธองค์ทรงทราบสภาพจิตของพระนันทะ จึงใช้ฤทธิ์บันดาลให้พระนันทะได้เห็นนางฟ้าบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ 500 นาง และนางลิงลุ่นตัวหนึ่งซึ่งมีหูจมูกและหางขาดนั่งเจ่าอยู่บนปลายตอไม้ที่ไฟไหม้ในนาที่ไฟไหม้แห่งหนึ่ง จากนั้นจึงตรัสถามพระนันทะว่า ระหว่างพระนางชนบทกัลยาณีกับนางฟ้า เหล่านั้นใครสวยกว่ากัน พระนันทะทูลว่าพระนางชนบทกัลยาณีสวยได้เพียง 1 ใน 16 เสี้ยวของนางฟ้าเหล่านั้น เมื่อพระนันทะชอบใจในความงามของนางฟ้าเหล่านั้น พระพุทธองค์จึงตรัสสอนพระนันทะให้ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อจะได้นางฟ้าเหล่านั้นมาครอบครอง แต่หลังจากได้ประพฤติพรหมจรรย์ จิตของท่านก็หลุดพ้นจาก อาสวะทั้งปวงบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์

4) คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ยถา อคารๆ ทุจฺฉนฺนๆ วุฏฺฐิ สมติวิชฺฌติ
เอวๆ อภาวิตๆ จิตฺตๆ ราโค สมติวิชฺฌติ
ยถา อคารๆ สุจฺฉนฺนๆ วุฏฺฐิ น สมติวิชฺฌติ
เอวๆ สุภาวิตๆ จิตฺตๆ ราโค น สมติวิชฺฌติ

“ราคะย่อมเสียดแทงจิต ที่ไม่ได้อบรม
เหมือนฝนรั่วรดเรือนที่มุงไม่ดี ฉะนั้น
ราคะย่อมเสียดแทงจิตที่อบรมแล้วไม่ได้
เหมือนฝนรั่วรดเรือนที่มุงดีแล้วไม่ได้ ฉะนั้น”

5) คำอธิบายคาถา (ไวยากรณ์ที่ผู้แต่งอธิบายคาถา เรียกว่า “แก้อรรถ”)

ตตฺถ อคารนฺติ : ยงฺกิญฺจิ เคหๆ

แปลว่า บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เรือน (อคารๆ) คือซึ่งเรือนชนิดใดชนิดหนึ่ง

ทุจฺฉนฺนนฺติ : วิรลจฺฉนฺนๆ ฉิทฺทาวฉิทฺทๆ

แปลว่า บทว่า มุงไม่ดี (ทุจฺฉนฺนๆ) คือที่เขามุงห่างๆ มีช่องเล็กช่องน้อย

อภาวิตนฺติ : ตๆ อคารๆ วุฏฺฐิ วิย ภาวนารหิตตฺตา อภาวิตๆ จิตฺตๆ ราโค สมติวิชฺฌติ,
น เกวลๆ ราโควๆ โทสโมหมานาทโย สพฺพกฺกิเลสา ตถารูปๆ จิตฺตๆ อติวิชฺฌนฺติเยว

แปลว่า บทว่า ไม่ได้อบรม (อภาวิตๆ) เป็นต้น ความว่า ราคะย่อมเสียดแทงจิตที่ชื่อว่าไม่ได้อบรม เพราะเป็นธรรมชาติเหินห่างภาวนา ราวกะว่าฝน (รั่วรด) เรือนฉะนั้น, ใช่แต่ราคะอย่างเดียวเท่านั้นหามิได้, สรรพกิเลสทั้งหลายมีโทสะ โมหะ และมานะเป็นอาทิ ก็เสียดแทงจิตเห็นปานนั้นเหมือนกัน

6) สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้น) คือ ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชนแล้ว

7) เรื่องในอดีตชาติ (เรื่องในอดีตชาติของบุคคลที่ถูกกล่าวถึงในที่นี้ได้แก่พระนันทะ) คือ ในอดีตกาล พระนันทะได้เป็นพ่อค้าชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่ง ชื่อว่ากัปปกะ มีพาผู้ตัวหนึ่งสำหรับใช้เป็นพาหนะขนสินค้ายังต่างเมือง อยู่มาวันหนึ่งพาของเขาได้ติดใจ ในกามคุณที่นางพาอีกตัวมายั่วยวน พาผู้นั้นจึงไม่ยอมกลับไปเมืองพาราณสีพร้อมกับนายกัปปกะ นายกัปปกะทราบเหตุจึงรับปากจะหานางพาที่สวยกว่านางพาตัวนี้ให้ เมื่อกลับไปถึงเมืองพาราณสีแล้ว พาผู้จึงยอมกลับ แต่พอกลับไปถึงเมืองพาราณสีแล้วนายกัปปกะได้พูดกับพาผู้ว่ายินดีที่จะนำนางพามาให้ แต่ว่าจะให้อาหารแก่พาเพียง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตัวเดียวเท่านั้น เพราะอาหารแต่ละวันก็มีน้อยอยู่แล้ว อีกทั้งเมื่อพาผู้มีภรรยาแล้วนางพาก็จะให้กำเนิดลูกน้อยตามมา แล้วพาผู้จะทำอย่างไร เมื่อพาผู้ได้ยิน ดังนั้นจึงหมดหวังที่จะมีภรรยา

8) บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว เมื่อชาดกให้จบลงทรงเทียบเคียงว่า นางพาในคราวนั้น ได้เป็นนางชนบทกัลยาณี พาผู้ได้เป็นนันทะ พ่อค้าได้เป็นเราเอง แม้ในกาลก่อนนันทะนี้ เราก็ได้ล่อด้วยกามคุณแนะนำแล้วด้วยประการอย่างนี้

นอกจากนี้ พัฒน์ เพ็งผลา (2535: 128) ได้กล่าวถึงวิธีการดำเนินเรื่องอรรถกถาธรรมบทไว้ว่า เรื่องทุกเรื่องในอรรถกาธรรมบท ประกอบด้วย 4 ส่วน คือ

1. ปัจจุบันวัตถุ เริ่มเรื่องด้วยพวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรม

2. อดีตวัตถุ เรื่องในอดีต พระพุทธเจ้าทรงตรัสบุรพกรรมของเขาในชาติก่อนๆ ให้ภิกษุทั้งหลายฟัง

3. คาถา การแต่งที่มีลักษณะเป็นร้อยกรองมีทั้งในเรื่องปัจจุบัน และอดีต จะมีหนึ่งคาถาหรือมากกว่าหนึ่งได้

4. เวยยากรณะ แปลอธิบายคาถาในลักษณะอธิบายคำ

สำหรับหัวข้อสโมธานนั้น จะมีปรากฏบางเรื่องในข้อ 3 คือ อดีตนิทาน ไม่นิยมประกอบเป็นส่วนสุดท้ายเหมือนอรรถกถาธรรมบท บางเรื่องที่สั้นๆ ไม่มีอดีตวัตถุ (อดีตนิทาน) เลย

สรุปได้ว่า ลำดับเนื้อเรื่องในอรรถกถาธรรมบทนั้นต้องประกอบด้วย เรื่องในปัจจุบัน เรื่องจากอดีต เป็นปัญหาธรรม เป็นพระคาถา มีการอธิบายคำตอนท้ายหรือแก้อรรถ

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีพระพุทธศาสนา

มีผู้กล่าวถึงวรรณคดีพระพุทธศาสนาในแง่มุมต่างๆ อาทิ Barnerjee (1978: 184-195); Geiger (1943: 5-15) และ Davids (1952: 37-40) กล่าวไว้พอประมวลได้ดังนี้

พระพุทธพจน์ พระพุทธดำรัส พระพุทธาธิบายและพระพุทธดำรัสสนทนาของสมเด็จพระพุทธโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้ามีการสืบต่อมาเป็นมุขปาฐะโดยการสืบทอดของโบราณาจารย์ทั้งหลาย (อาจารย์ปรัมปรา) เพราะฉะนั้นความมุ่งหมายโดยเฉพาะจึงมิได้อยู่ที่การจะรักษาพระพุทธวจนะดั้งเดิมเอาไว้เพียงเท่านั้น ในสมัยนั้นการสาธยายและการจดจำเป็นวิธีการในการรักษาข้อบันทึกต่างๆ ไว้ เป็นที่นิยมแพร่หลายในอินเดียมาตั้งแต่ยุคพระเวทยุคต้นๆ จากมหาปรินิพพานสูตรเราทราบว่า พระพุทธเจ้ามีพุทธทำนายไว้ว่าพระพุทธดำรัสของพระองค์อาจได้รับการอธิบายตีความ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผิดพลาด ดังนั้น พระองค์จึงทรงแนะนำให้พระสาวกตรวจชำระพระพุทธพจน์ด้วยวิธีต่างๆ 4 วิธี (จตฺตาโรมหาปเทสา)

พระพุทธทำนายที่กล่าวมานับว่า เป็นความจริงในภายหลังพุทธปรินิพพาน ภิกษุรูปหนึ่งชื่อสุภัททะ ผู้เข้ามาอุปสมบทในพระธรรมวินัยเมื่อวัยชราแล้วรู้สึกเป็นสุขกับการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ภิกษุรูปดังกล่าวคิดว่าต่อแต่นี้คงจะไม่มีผู้ใดมาทำหน้าที่ตรวจสอบการละเมิดวินัยอีกแล้ว ภิกษุสามารถกระทำในสิ่งที่ตนพอใจ (ดังข้อความพระบาลีในทีฆนิการว่า อถ โข สุภทฺโท พุทฺธปฺพฺพชิโต เต ภิกฺขู เอตทโวจ “อลํ อาวุโส, มา โสจิตฺถ, มา ปริเทวิตฺถ สุมตฺตา มยํ เตน มหาสมเณน อุปทฺทุตา จ โหม, อิทํ โว กปฺปติ, อิทํ โว น กปฺปตีติ. อิทานิ ปน มยํ ยํ อิจฺฉิสฺสาม ตํ กริสฺสาม, ยํ น อิจฺฉิสฺสาม,ตํ น กริสฺสามา” ติ – ครั้งนั้นแล ภิกษุชื่อสุภัททะผู้บวชเมื่อแก่ ได้กล่าวกะภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นว่า “ท่านผู้มีอายุ พอเถิด พวกท่านอย่าโศกเศร้าไปเลย อย่าคร่ำครวญไปเลย พวกเราพอใจแล้ว ก็พวกเราถูกพระมหาสมณะนั้นจำกัดแล้วว่า สิ่งนี้สมควรแก่พวกเธอ สิ่งนี้ไม่สมควรแก่พวกเธอ ต่บัดนี้พวกเราปรารถนาสิ่งใดก็จะทำสิ่งนั้น ไม่ปรารถนาสิ่งใดก็จะไม่ทำสิ่งนั้น”)

บรรดาพระเถระทั้งหลายต่างกังวลในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง และต่างเห็นว่าจำเป็นต้องป้องกันผลร้ายจากการกล่าวจ้วงจาบของภิกษุนั้นเสียไม่ให้เกิดแก่คณะสงฆ์ พระเถระทั้งหลายจึงได้จัดประชุมสังคยานาโดยให้พระมหากัสสปะเป็นประธานเพื่อหาข้อสรุปของข้อขัดแย้งทั้งปวง โดยปรารภคำกล่าวของพระสุภัททะ การสังคายนาครั้งนั้นเป็นที่รู้กันในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา คือ ปฐมสังคายนา ในคราวปฐมสังคายนานั้น ได้มีการรวบรวมพระพุทธพจน์ไว้อย่างสมบูรณ์เป็นการกำหนดหมวดหมู่พระธรรมและพระวินัย ในครั้งนั้นยังไม่มีการแยกพระอภิธรรมออกมาเป็นเอกเทศ แต่พระอภิธรรมยังรวมอยู่เป็นส่วนหนึ่งของพระธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือพระธรรมและพระวินัยเป็นหมวดหลักที่รวมเอาพระพุทธโอวาททั้งหลายไว้นั่นเอง

เวลาผ่านมาอีกหลายร้อยปีได้มีการจัดประชุมสังคายนาขึ้นอีก เรียกว่า ทุติยสังคายนาซึ่งในการสังคายนาในครั้งนี้ได้มีการอภิปรายเรื่องหลักแห่งจริยธรรม และมีการห้ามละเมิดพระวินัยของพระภิกษุสงฆ์ด้วย อย่างไรก็ตามในการสังคายนาครั้งนี้ก็ไม่มีการกล่าวถึงพระอภิธรรมเช่นเดียวกัน

ต่อมามีการจัดสังคายนาขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า ตติยสังคายนา ซึ่งจัดขึ้นภายหลังจากพุทธมหาปรินิพพานแล้วเป็นเวลา 200 ปี มีการสอบทานและการจัดหมวดพระสูตรและพระวินัยส่วนพระอภิธรรมก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก พระธรรมและพระวินัยอันเป็นหมวดหลัก 2 หมวด ในสมัยนั้นก็ได้รับการจัดแบ่งเป็น 3 หมวด ในคราวสังคายนาครั้งนี้เอง ซึ่งได้แก่ พระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม ด้วยเหตุนี้ พระธรรมจึงแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ พระสุตตันตปิฎกกับพระอภิธรรมปิฎก การจัดสังคายนาครั้งที่ 3 นี้ (ตติยสังคายนา) จึงเป็นหลักฐานเรื่องการจัดแบ่งวรรณคดีพระพุทธศาสนาเป็น 3 หมวด ได้แก่ พระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก การจัดหมวดหมู่ดังกล่าวนี้รวมเรียกว่า พระไตรปิฎก

ควรจะได้กล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า คำ “ปิฎก” นั้น แปลว่า ตะกร้า แต่ในที่นี้ใช้หมายถึงความสำนึกในขนบประเพณีอันได้แก่ การสืบต่อของอาจารย์และศิษย์เนื่องกันมาเป็นเวลายาวนานซึ่งยึดถือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป็นสินสมบัติแห่งพระสัทธรรมเก็บไว้ในตะกร้าอันศักดิ์สิทธิ์ 3 ใบนี้ ตั้งแต่ครั้งโบราณมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

วรรณคดีพระพุทธศาสนาทั้งนิกายหีนยาน และนิกายมหายานส่วนมากบันทึกเป็นภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตภาคพระพุทธศาสนา (Buddhist Sanskrit) และภาษาสันสกฤตบริสุทธิ์ พระคัมภีร์เหล่านี้บางส่วนต้นฉบับสูญหายไป แต่นับว่าเป็นข้อดีที่มีการอนุรักษ์ไว้ในฉบับที่แปลเป็นภาษาจีนและภาษาธิเบต คัมภีร์พระพุทธศาสนายังได้รับการถอดความเป็นภาษาของประเทศที่พระพุทธศาสนาแผ่ไปถึงในบรรดาภาษาทั้งปวงภาษาบาลีนับว่ามีความเก่าแก่ที่สุด กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระไตรปิฎกภาษาบาลีนับว่าเป็นต้นแบบของผลงานที่เก่าแก่ที่สุดและสมบูรณ์ที่สุดในบรรดาวรรณคดีพระพุทธศาสนาต้นกำเนิดของภาษาบาลี

ภาษาบาลีเป็นภาษาที่พัฒนาจากภาษาถิ่นโบราณของอินเดียโดยยึดเอาพระพุทธพจน์เป็นหลัก เมื่อพระสาวกแต่งคัมภีร์และตำราต่างๆ ได้ยึดเอาแบบจากพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎกซึ่งนับถือว่าเป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้า ภาษาในพระไตรปิฎกส่วนใหญ่เป็นร้อยกรอง มีร้อยแก้วบ้างเล็กน้อย ในสมัยหลังพุทธกาล พระสาวกได้แต่งคัมภีร์และตำราต่างๆ เพื่ออธิบายพระพุทธพจน์ให้เป็นที่เข้าใจได้ง่ายขึ้นเหมาะแก่การสั่งสอนประชาชนในยุคหลัง โดยมีการพัฒนาระบบไวยากรณ์ขึ้นเป็นของภาษานี้โดยเฉพาะ จากการที่พระพุทธเจ้าเคยประทับที่แคว้นมคธและแคว้นใกล้เคียงเป็นเวลานานกว่าแคว้นอื่นๆ ภาษาบาลีจึงมีความสัมพันธ์กับภาษาของชาวมคธคือภาษามาคธีมากกว่าภาษาของแคว้นอื่น ทำให้ภาษาบาลีได้ชื่อว่าภาษามคธ อย่างไรก็ตามภาษาบาลีได้รับการพัฒนามาจนมีระบบไวยากรณ์ที่งดงาม จึงเรียกว่าภาษาแบบแผน หรือ ตันติภาษา แม้ว่าจะมีการจัดภาษาบาลีให้เป็นภาษาถิ่นโบราณ(ปรากฤต)ภาษาหนึ่งของอินเดีย แต่ก็ไม่พบหลักฐานใดๆ ว่าภาษานี้เคยมีการใช้พูดสื่อสารกันในอินเดีย เป็นแต่เพียงภาษาที่ใช้เขียนบันทึกคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา และตำราต่างๆ เป็นต้น

ก่อนที่จะมีการรวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น วรรณคดีพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น 9 ส่วน (อังคะ) ส่วนเหล่านี้ทั้ง 9 ส่วน มีคำเรียกเฉพาะที่รู้กันคือ นวังคสัตถุสาสนะ (สุตตะ เคยยะ เวยยากรณะ คาถา อุทานะ อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภุตธัมมะ และเวทัลละ) การแบ่งคำสอนออกเป็น 9 ประการนั้นไม่ใช่การแบ่งประเภทของวรรณคดี แต่เป็นการแสดงวิธีการแต่งวรรณคดีซึ่งมีอยู่ 9 วิธี นวังคสัตถุสาสนะมีรายละเอียดอยู่ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เป็นต้น กล่าวกันว่าวรรณคดีพระพุทธศาสนามีรูปแบบที่หลากหลาย แม้ในสมัยแห่ง การรวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกก็เป็นเช่นเดียวกันนี้ บัดนี้ จะกลับมาสู่เรื่องพระไตรปิฎกภาษาบาลีและจะกล่าวถึงการสำรวจคัมภีร์ต่างๆ ที่รวมกันเข้าเป็นพระไตรปิฎกพอสังเขปต่อไปนี้

1. พระวินัยปิฎก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระวินัยปิฎกมีเนื้อหาว่าด้วยพระวินัย เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงกฎเกณฑ์และระเบียบปฏิบัติเป็นคำแนะนำสำหรับภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา และศีลสำหรับชีวิตประจำวันของภิกษุและภิกษุณี กฎบัญญัติและข้อปฏิบัติเหล่านี้พระพุทธองค์ทรงประกาศด้วยพระองค์เองตามโอกาสที่เกิดกรณีขึ้นในยุคต้น ๆ ด้วย พระวินัยปิฎกจึงมีเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นคำสอนเรื่องศีลธรรม เนื้อหาทั้งหมดเกี่ยวข้องด้วยวัตรปฏิบัติ เนื้อหาที่สำคัญของพระวินัยปิฎกคือศีล ในพระพุทธศาสนามีประกาศที่บันทึกไว้ว่า พระวินัยคือชีวิตของพระพุทธศาสนา ตราบใดที่พระวินัยยังคงอยู่ศาสนาของพระพุทธองค์ก็สามารถดำรงอยู่ได้ตราบนั้น (วินโย นาม พุทฺธสาสนสฺสายุ, วินเย ฐิเต สาสนํ ฐิตํ โหติ – สมันตปาสาทิตา หน้า 289) พระวินัยปิฎกเปรียบได้กับประตูใหญ่ที่นำเข้าสู่นิพพาน (วินโย อนุปฺปาทปรินิพฺพานตฺถาย – สมันตปาสาทิกา หน้า 289)

พระวินัยปิฎกประกอบด้วยคัมภีร์ต่อไปนี้ 1. สุตตวิภังคะ 2. ขันธกะ 3. ปริวาระหรือปริวารปาฐะ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 สุตตวิภังคะ

เนื้อหาของคัมภีร์นี้เป็นการอธิบายพระสูตรโดยกล่าวถึงข้อความเบื้องต้น ประวัติความเป็นมาว่า วินัยข้อนี้เกิดปัญหาให้บัญญัติขึ้นมาได้อย่างไร เมื่อใดและด้วยสาเหตุใด พระพุทธวจนะที่เป็นพุทธบัญญัตินี้มีความสมบูรณ์มีอรรถาธิบายแบบโบราณที่มีลักษณะคำต่อคำที่ให้คำอธิบายและคำอภิปรายในประเด็นที่ชวนสงสัยให้กระจ่างชัดขึ้น สุตตวิภังคะ ประกอบด้วยคัมภีร์ต่างๆ ได้แก่

1.1.1 มหาวิภังคะ มี 8 บท และว่าด้วยเรื่องการละเมิดพระวินัย 8 ประการ

1.1.2 ภิกษุณีวิภังคะมีเนื้อหาสั้นกว่ามหาวิภังคะ เป็นอรรถกถา อธิบายเรื่องศีลของภิกษุณี คัมภีร์มหาวิภังคะและคัมภีร์ภิกขุณีวิภังคะ มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า ปาราชิกะและปาจิตตียะตามลำดับและยังมีชื่อเรียกว่า อุภโตวิภังคะอีกด้วย

สิ่งที่น่าสังเกตคือ คัมภีร์ปาติโมกข์ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดที่รวมอยู่ในคัมภีร์สุตตวิภังคะนั้นเป็นประเด็นที่สำคัญของพระวินัยปิฎก พระปาติโมกข์มีเนื้อหาว่าด้วยการทำผิดที่ต้องมีการสารภาพและการปลงอาบัติในที่ประชุมสงฆ์ กล่าวอีกนัยหนึงคือ พระปาติโมกข์นั้น มีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องบทบัญญัติสำหรับชีวิตประจำวันที่ให้ภิกษุสงฆ์คอยดูแลระมัดระวังนั่นเอง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นภิกษุที่ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องนะได้รับการกล่าวขานและพรรณนาถึงว่าเป็นผู้“มีความอดทนต่อข้อห้ามในพระปาติโมกข์(ปาติโมกฺขสำวรสำสุต)” นั่นเอง พระปาติโมกข์แบ่งเป็นหมวด 2 หมวด คือ หมวดที่ 1 เป็นของภิกษุ เรียกว่า ภิกขุปาติโมกขสูตร หมวดที่ 2 เป็นของภิกษุณี เรียกว่า ภิกษุณีปาติโมกขสูตร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภิกขุปาติโมกขสูตรประกอบด้วยหมวดต่างๆ จำนวน 8 หมวดที่ระบุความผิดวินัยจำนวน 227 สิกขาบท ในขณะที่ภิกษุณีปาติโมกขสูตรประกอบด้วยหมวดต่างๆ จำนวน 7 หมวด และประกอบด้วยสิกขาบทจำนวน 311 สิกขาบท

1.2 ขันธกะ

คัมภีร์นี้มีเนื้อหาว่าด้วยข้อบัญญัติและระเบียบต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับ ภิกษุสงฆ์ และเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันของภิกษุและภิกษุณี คัมภีร์ขันธกะได้ช่วยให้มองเห็นภาพอันสอดคล้องกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตของภิกษุสงฆ์ คัมภีร์ดังกล่าวช่วยให้เกิดความต่อเนื่องและความสอดคล้องกับคัมภีร์สุตตวิภังคะ คัมภีร์ขันธกะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ มหาวรรคและจุลวรรค

คัมภีร์มหาวรรคมีเนื้อหา 10 บท ว่าด้วยการรวมคณะสงฆ์ และบทบัญญัติ ในการเข้ามาบวชในพระธรรมวินัย การประกอบศาสนกิจในพิธีอุโบสถกรรม การดำเนินชีวิตในระหว่างเข้าพรรษา การปฏิบัติศาสนกิจในพิธีปวารณา พิธีกฐิน เรื่องอาหาร เครื่องนุ่งห่ม เรื่องอาสนะ การสัญจรไปมา เรื่องยา การครองผ้า และเรื่องอื่นๆ คัมภีร์มหาวรรคยังได้แสดงให้เห็นเรื่องราวเกี่ยวกับจริยธรรมเป็นอันมากซึ่งเป็นประดุจชีวิตประจำวันของอินเดียในสมัยนั้น กล่าวโดยสรุป คัมภีร์มหาวรรคเต็มเปี่ยมไปด้วยข้อมูลอันล้ำค่าต่างๆ เพื่อใช้เป็นส่วนต่อเติมประวัติศาสตร์ของอินเดียโบราณ

คัมภีร์จุลวรรค มีเนื้อหา 12 บท (12 ขันธกะ) ว่าด้วยเรื่องข้อปฏิบัติของภิกษุและภิกษุณี พร้อมด้วยการชดใช้ความผิดและการปลงอาบัติ คัมภีร์นี้ยังกล่าวถึงเรื่องที่พักอาศัย อุปกรณ์เครื่องเสนาสนะ ที่พักชั่วคราว และหน้าที่ของภิกษุรวมถึงการขับไล่ภิกษุออกจากพิธีสวดปาติโมกข์ คัมภีร์จุลวรรคช่วยให้รู้เรื่องราวของภิกษุสงฆ์อย่างละเอียด นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับปฐมสังคายนาที่จัดขึ้น ณ ถ้ำสัตตบรรณ เมืองราชคฤห์ และเรื่องทุติยสังคายนาที่จัดขึ้น ณ เวลุการาม เมืองเวสาลี อีกด้วย

1.3 ปาริวาระหรือปริวารปาฐะ

คัมภีร์นี้มีเนื้อความที่เป็นการสรุปเนื้อหาของพระวินัยปิฎกคัมภีร์นี้แต่งภายหลังคัมภีร์สุตตวิภังคะและคัมภีร์ขันธกะเป็นเวลานาน คัมภีร์อาจจะไม่ใช่ผลงานที่แต่งในอินเดีย แต่อาจจะแต่งในศรีลังกาและเป็นผลงานของภิกษุนามว่า ทีปะ คัมภีร์ปริวาระนี้เป็นภาคผนวกของพระวินัยประกอบด้วยเนื้อหาจำนวน 19 บท เป็นเสมือนกุญแจไขเข้าไปสู่เนื้อหาของคัมภีร์สุตตวิภังคะ บทแรกของคัมภีร์ปริวาระเป็นบัญชีรายชื่อของพระวินัยธรทั้งหลาย บัญชีดังกล่าวนับว่าประมาณค่ามิได้สำหรับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดียและศรีลังกา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. พระสุตตันตปิฎก

คัมภีร์พระสูตตันตปิฎกหรือพระสูตร เป็นการรวบรวมเอาการแสดงพระธรรมเทศนาไว้ทั้งกัณฑ์ขนาดยาวและขนาดสั้น โดยทั่วไปพระสูตรเรียบเรียงเป็นร้อยแก้ว มีที่เป็นร้อยกรองเพียงบางส่วนเท่านั้น พระสูตรเป็นผลงานวรรณกรรมที่สำคัญมากที่สุดในวรรณคดีพระพุทธศาสนา เป็นข้อมูลขั้นปฐมภูมิเกี่ยวกับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวกของพรองค์ พระสูตรแล่งเป็นหมวดเรียกว่า นิกาย มีอยู่ 5 นิกาย ได้แก่ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย ซึ่งประกอบด้วยคัมภีร์อิสระจำนวน 15 เล่ม นิกายต่างๆ มีเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

2.1 ทีฆนิกาย

เนื้อหาของทีฆนิกายเป็นการรวบรวมพระสูตรขนาดยาว ว่าด้วยประเด็นต่างๆ ในพระพุทธศาสนา มีทั้งหมด 34 เรื่อง สูตรเหล่านี้มีขนาดยาวกว่าสูตรทั่วไป ไม่มีความเกี่ยวเนื่องระหว่างเรื่อง แต่ละเรื่องเป็นอิสระและมีความสมบูรณ์ในตัว

ทีฆนิกายแบ่งเป็น 3 หมวด คือ 1. สีลขันธะ 2. มหาวัคคะ และ3. ปาฏิวัคคะ หมวดเหล่านี้มีลักษณะและเนื้อหาที่หลากหลาย มีทรรศนะและประเพณีทั้งเก่าและใหม่ หมวดแรกมีประเพณีที่เก่าแก่ที่สุด ส่วนหมวดที่ 3 มีประเพณีที่เกิดขึ้นในภายหลัง หมวดที่ 2 คือมหาวรรคซึ่งมีสูตรจำนวนมากที่สุดและมีขนาดยาวที่สุดอันเนื่องมาจากเรื่องแทรกต่าง ๆ สูตรที่ชื่อพรหมชาลสูตรนั้นทำให้ทราบถึงหลักแนวคิดทางศาสนาและปรัชญา 62 ประการที่มีอยู่ในอินเดียในสมัยนั้น

มหาปรินิพพานสูตร ซึ่งมีผู้กล่าวว่าเป็นสูตรที่ดีที่สุดในทีฆนิกาย มีเนื้อหาที่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในวาระสุดท้ายของพระพุทธเจ้า อันได้แก่ การเสด็จดำเนินด้วยพระบาทพระปัจฉิมโอวาท พระพุทธดำรัสครั้งสุดท้าย มหาปรินิพพานสูตรได้ให้ความกระจ่างในเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและยังให้ความรู้ทางภูมิศาสตร์ของอินเดียโบราณอีกด้วย

มหาโควินทสูตรมีความสำคัญโดยเฉพาะในทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ของอินเดียโบราณ สูตรนี้ช่วยให้รู้ความคิดเรื่องลักษณะและรูปร่างของประเทศอินเดีย โดยกล่าวไว้ว่า อินเดียนั้นมีความกว้างในตอนเหนือส่วนตอนใต้มีรูปร่างเหมือนส่วนหน้าของเกวียนดังคำกล่าวในสูตรนี้ว่า อิมำ มหาปฐวึ อุตฺตเรน อายตำ ทกขิณำ สกฏมุขำ (ทีฆนิกาย 2)

ชนวสภสูตร มหาสมยสูตร สักกปัญหสูตร และสูตรอื่นๆ กล่าวถึงเทวดาประเภทต่างๆ ซึ่งมีความสำคัญที่ปรากฏตามความเชื่อในประวัติศาสตร์ของศาสนา การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเทวดาที่กล่าวถึงในวรรณคดีพระเวทและคัมภีร์ปุราณะก็เป็นเรื่องจำเป็นเพื่อให้เข้าใจเรื่องเทพปกรณัมเหล่านี้ให้ดีขึ้น สูตรสุดท้ายคือ สิงคาโลวาทสูตร หรือสิงคาโลวาทสุตตันตะ มีเนื้อความที่แสดงให้เห็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หน้าที่ในครอบครัวและในสังคมของคฤหัสค์ ตามทรรศนะของพระพุทธศาสนา นักปราชญ์บางจำพวกเห็นว่า หัวข้อนี้มีชื่อว่า คิหิวินัย คือ ที่มาของ อโศกธรรม (ธรรมะคำสอนของพระเจ้าอโศกมหาราช)

2.2 มัชฌิมนิกาย

มัชฌิมนิกายเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมสูตรต่างๆ ไว้จำนวน 152 สูตร ซึ่งมีความยาวขนาดกลาง สูตรส่วนใหญ่มีเนื้อหาเน้นเรื่องการโต้แย้งกับทรรศนะของศาสนาอื่น (ปรวาทมถนะ) สูตรทั้งหมดจัดไว้เป็นวรรคจำนวน 15 วรรค การจัดวรรคต่างๆ นั้นจัดตามเนื้อหาแต่ไม่ละเอียดนัก อย่างไรก็ตามบางวรรคมีชื่อตามชื่อของสูตรแรกของวรรคนั้นๆ มัชฌิมนิกายมีความคล้ายคลึงกับทีฆนิกายคือให้ความกระจ่างในเรื่องศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นไตรสิกขา ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญมากที่สุดของพระพุทธศาสนา

สูตรที่มีผู้กล่าวว่ามีชื่อเสียงมาก คือมูลปริยายสูตร ซึ่งปันสูตรที่ช่วยให้เห็นส่วนที่สำคัญของพระโอวาททั้งหมดของพระพุทธเจ้า (สพฺพธมฺมมูลปริยาย)

อย่างไรก็ตาม สูตรบางเรื่องให้รายละเอียดเกี่ยวกับการทำความผิดต่างๆ อาทิ โจรกรรม การปล้นทรัพย์ การประพฤติผิดลูกผิดเมียผู้อื่น และให้รายละเอียดเรื่องการลงโทษสำหรับความผิดนั้นๆ ดังนั้น สูตรดังกล่าวจึงเผยให้เห็นกฎหมายอาญาของประเทศ

คัมภีร์ปปัญจสูทนี ซึ่งเป็นอรรถกถาอธิบายความของมัชฌิมนิกาย และมีข้อความที่บอกให้รู้ว่า มัชฌิมนิกายมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมสังคีติ

2.3 สังยุตตนิกาย

เนื้อหาของคัมภีร์สังยุตตนิกายแบ่งออกเป็นกลุ่มเรียกว่า สังยุต มีจำนวน 56 สังยุต จัดเป็นวรรคได้ 5 วรรค แต่ละวรรคมีชื่อเรียกตามชื่อของสังยุตและภิกขุณีสังยุต ซึ่งเป็นการผสมระหว่างร้อยแก้วกับร้อยกรองนั้น เป็นผลงานที่มีค่าทางกวีนิพนธ์อย่างยิ่ง คัมภีร์สังยุตทั้งหลายได้รับความนับถือว่าเป็นบทร้อยกรองอันศักดิ์สิทธิ์เทียบได้กับบทนิทานอันเป็นบทกวีนิพนธ์แรกเริ่มของวรรณคดีมหากาพย์ของอินเดีย สูตรทั้งหลายในสังยุตตนิกายมีการจัดหมวดหมู่ไว้ 3 หมวด ดังนี้

2.3.1 หมวดที่มีพระพุทธโอวาท

2.3.2 หมวดที่มีเรื่องเทพ มนุษย์และอสูร

2.3.3 หมวดที่อ้างถึงบุคคลสำคัญ

กล่าวโดยสรุป สังยุตตนิกาย มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม จริยธรรมและปรัชญา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.4 อังคุตตรนิกาย

คัมภีร์อังคุตตรนิกายมีเนื้อหาเป็นการรวบรวมของสูตร (ตามผลการสำรวจของ เอ็ม. วินเตอร์นิตซ์ พบว่ามีจำนวน 2308 เรื่อง) จัดเรียงลำดับไว้ตามลำดับขนาดความยาว สูตรเหล่านี้จัดไว้เป็นหมวดหมู่เรียกว่านิบาตได้จำนวน 11 นิบาต สูตรบางเรื่องมีเนื้อหาเกี่ยวกีบสตรี บางเรื่องทำให้รู้วิธีลงโทษและรู้เรื่องกฎหมายอาญาของอินเดียในยุคนั้น คัมภีร์อังคุตตรนิกายมีเนื้อหาที่หลากหลาย ข้อนี้เป็นส่วนที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นลักษณะเด่นของอังคุตตรนิกาย อย่างไรก็ตาม อังคุตตรนิกายยังเน้นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมประการสุดท้ายตามข้อสังเกตของวินเตอร์นิตซ์ มีว่า คัมภีร์อังคุตตรนิกายเป็นเพียงคัมภีร์เดียวที่เป็นจุดเริ่มต้นของอภิธรรมปิฎก นั่นคือ คัมภีร์อภิธรรมปิฎกมีรากฐานมาจากคัมภีร์อังคุตตรนิกาย

2.5 ขุททกนิกาย

คัมภีร์ขุททกนิกาย ประกอบด้วยคัมภีร์อิสระจำนวน 15 คัมภีร์ มีชื่อเรียกว่าคัมภีร์รวมเรื่องเบ็ดเตล็ดด้วย ยังไม่มีความเห็นเป็นเอกฉันท์ในหมู่นักปราชญ์ว่า คัมภีร์ขุททกนิกายมีความสูงค่าในฐานะที่เป็นคัมภีร์นักปราชญ์บางจำพากเชื่อว่าคัมภีร์ขุททกนิกายนี้ประพันธ์ขึ้นภายหลังจากที่นิกายแรกทั้ง 4 นิกายเกิดขึ้นมาก่อนแล้ว หากจะพิจารณาตัดสินตามเนื้อหาจะเห็นว่าตอนต่างๆ ในขุททกนิกายเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่กันและไม่ทัดเทียมกัน ลักษณะคำประพันธ์ส่วนใหญ่ในร้อยกรองขุททกนิกายมีคุณค่าอันยิ่งใหญ่ในฐานะที่เป็นวรรณคดีประเภทกาพย์

ในการศึกษาสำรวจคัมภีร์ขุททกนิกายพอสังเขปก็จะได้แนวคิด ดังต่อไปนี้

ขุททกปาฐะประกอบด้วยคัมภีร์ขนาดสั้นจำนวน 9 เล่ม เป็นการรวบรวมเรื่องต่างๆ ที่มาจากพระไตรปิฎกจากหลักฐานในคัมภีร์ปรมัตถโชติกาซึ่งเป็นอรรถกถาของคัมภีร์ขุททกปาฐะนี้มีคำกล่าวว่า ขุททกปาฐะได้ชื่อตามชื่อของสูตร 4 สูตรแรก ซึ่งมีขนาดสั้นกว่า 5 สูตร ที่เหลือ ภิกษุบวชใหม่ได้รับการกำหนดให้ท่องจำคัมภีร์ขุททกปาฐะเมื่อแรกบรรพชาและอุปสมบทเข้ามาในคณะสงฆ์ พระสูตรเหล่านี้ใช้เป็นบทสวดมนต์ในพิธีพุทธศาสนาด้วย สิ่งที่ควรกล่าวถึง ณ ที่นี้คือ มีสูตรจำนวน 7 สูตร จากคัมภีร์นี้ใช้สวดในพิธีพุทธปริตร ซึ่งจัดขึ้นในบางโอกาสแม้กระทั่งในสมัยปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในศรีลังกา พระสูตรอันงดงามมีจำนวน 2 สูตรคือ มงคลสูตรและเมตตสูตร ได้แสดงให้เห็นว่าอุดมคติอันสูงส่งของพระพุทธศาสนานั้นได้รับการนำมาสั่งสอนด้วยถ้อยคำที่ง่ายที่สุดได้อย่างไร

กล่าวโดยสรุปคือ คัมภีร์ขุททกปาฐะนี้คือ คู่มือในการดำเนินชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนานั่นเอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.6 ธรรมบท

ธรรมเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมพระคาถาไว้จำนวน 423 คาถา โดยจัดเป็นวรรค จำนวน 26 วรรค พระคาถาในธรรมบทรวบรวมจากคัมภีร์ต่างๆ ในพระไตรปิฎก พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าพระคาถาเหล่านี้เป็นพระดำรัสของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า มีการสวดพระคาถาเหล่านี้ในโอกาสต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ต่างๆ ชื่อของคัมภีร์จะระบุเนื้อหาสำคัญของคัมภีร์นี้ ธรรมบทเป็นการรวบรวมคำสอนในพระพุทธศาสนาคำสอนด้านศีลธรรมที่มีอยู่ในพระธรรมบทนั้นพบได้ในคัมภีร์ต่างๆ ของพราหมณ์ด้วย เช่น คัมภีร์มหาภารตะ และคัมภีร์ภควัทคีตา เป็นต้น ธรรมบทเป็นคัมภีร์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาและประเทศที่ไม่นับถือพุทธศาสนาด้วยเหตุว่า ธรรมบทนี้นอกจากจะเป็นคู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนาแล้วยังมีแนวคิดอันเป็นศรัทธาสากลอีกด้วย

ธรรมบทได้รับการแปลเป็นภาษาต่างๆ ในเอเชียและยุโรป ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่มีชื่อเสียงที่สุดในพระไตรปิฎกทั้งหมด ธรรมบทมีเนื้อหาเป็นคำสอนด้านจริยธรรมอันเป็นที่ยอมรับของมวลมนุษย์ ทั้งภิกษุ สามเณร และฆราวาสด้วย จุดมุ่งหมายหลักของธรรมบทได้แก่การถ่ายทอดคำสอนด้านศีลธรรมไปสู่สาธารณชน ปัจจุบันธรรมบทจารึกเป็นภาษาสันสกฤตภาคพระพุทธศาสนา ภาษาบาลีและภาษาปรากฤต นอกจากนี้ยังมีฉบับที่แปลเป็นภาษาจีนด้วย

2.7 อุทาน

คัมภีร์อุทานมีเนื้อหาในด้านการรวบรวมเรื่องต่างๆ ไว้จำนวน 80 เรื่องจัดเป็นวรรคได้ 8 วรรค ประกอบด้วยบทอุทาน (การเปล่งพระสุรเสียง) ของพระพุทธเจ้าในโอกาสใดโอกาสหนึ่งโดยเฉพาะ เนื้อหาส่วนใหญ่แต่งเป็นบทร้อยกรองเกือบจะไม่พบร้อยแก้วเลย ร้อยแก้วจะมีเฉพาะส่วนที่กล่าวถึงสภาพแวดล้อมในขณะที่เล่าเรื่องแต่ละเรื่อง เนื้อหาส่วนใหญ่ของคัมภร์อุทานจะเป็น การเล่าเรื่องอุดมคติของพระพุทธศาสนา เรื่องราวชีวิต และพระนิพพานอันเป็นแดนแห่งบรมสุขอันสมบูรณ์

2.8 อิติวุตตกะ

เนื้อหาของคัมภีร์อิติวุตตกะเป็นการรวบรวมข้อความที่เป็นพระพุทธดำรัสไว้ในรูปของร้อยแก้วและร้อยกรอง อิติวุตตกะประกอบด้วยสูตรขนาดสั้นจำนวน 112 สูตร จัดไว้เป็นหมวดหมู่เรียกว่า นิบาต แต่ละสูตรเริ่มต้นด้วยข้อความว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดังนี้” และ “ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้” แต่ละสูตรจบลงด้วยข้อความว่า “ความหมายอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วนี้ ข้าพเจ้าได้สดับแล้ว”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คัมภีร์อิติวุตตกะมีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องพระโอวาทที่เกี่ยวกับจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า อันมีขอบเขตเนื้อหากว้างใหญ่ และอาจจะเป็นไปได้ที่ว่า อิติวุตตกะนี้มีการรวบรวมขึ้นจากผลการศึกษาพระโอวาทแท้ ๆ ของพระพุทธองค์ที่ได้รับการพินิจพิจารณาด้วยความรู้ที่จริงแท้ แล้วแต่งขึ้นโดยอาศัยจุดประสงค์ประการใดประการหนึ่งโดยเฉพาะ

2.9 สุตตนิบาต

คัมภีร์สุตตนิบาตมีเนื้อหาเป็นการรวบรวมสูตรต่างๆ เอาไว้ จำนวน 70 สูตร แต่งเป็นบทประพันธ์ร้อยกรอง จัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่า วรรค มีจำนวน 5 วรรค ในด้านความงดงาม ความสูงส่งในอุดมคติ และความไพเราะของภาษานั้น สุตตนิบาตเป็นรองเฉพาะธรรมบทเท่านั้น คัมภีร์สุตตนิบาต จะเชื่อมโยงไปถึงแนวคิดของพราหมณ์ซึ่งเกี่ยวโยงไปถึงคัมภีร์ภควัทคีตา เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจเรื่องพระพุทธโอวาทด้านจริยศาสตร์โดยเฉพาะ การศึกษาคัมภีร์สุตตนิบาตจึงนับว่าเป็นเรื่องจำเป็น

คัมภีร์สุตตนิบาตช่วยให้รู้เกี่ยวกับสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และศาสนาของอินเดียสมัยพุทธกาลได้อย่างแจ่มแจ้ง พระพุทธพจน์ที่เป็นร้อยกรองที่เก่าแก่ที่สุดมีอยู่ในสุตตนิบาต สำนวนภาษาและเนื้อหาของสุตตนิบาตชี้ให้เห็นว่าอยู่ในยุคต้นของพระพุทธศาสนา

2.10 วิมานวัตถุและเปตวัตถุ

เชื่อกันว่าคัมภีร์ขนาดสั้นทั้งสองนี้เป็นผลงานวรรณกรรมชิ้นล่าสุดที่รวบรวมไว้ ในพระไตรปิฎกภาษาบาลี

วิมานวัตถุประกอบด้วยเรื่องราวต่างๆ จำนวน 85 เรื่อง แต่งเป็นร้อยกรองจัดเป็นวรรคได้ 7 วรรค มีบทพรรณนาให้เห็นสวรรค์ชั้นต่างๆ อันเป็นที่อยู่เสวยสุขของบรรดาเทพต่างๆ ซึ่งเป็นผลของกุศลกรรมที่ได้กระทำในอดีตชาติของตน

คัมภีร์เปตวัตถุประกอบด้วยเรื่องราวต่างๆ จำนวน 51 เรื่อง แต่งเป็นร้อยกรองจัดเป็นวรรคจำนวน 4 วรรค เสนอเรื่องราวเกี่ยวกับเปรตที่บังเกิดในนรกเพื่อใช้หนี้กรรมที่ทำไว้แต่ชาติก่อน

คัมภีร์ทั้งสองมีจุดมุ่งหมายหลัก คือ เพื่อสอนกฎแห่งกรรมอันมีความหมายล้ำลึก (Davids, 1952: 54) บันทึกไว้ว่าบรรดาความเชื่อทั้งมวลที่ยกมาเป็นอุทาหรณ์ในคัมภีร์ทั้งสองนี้ (คือ เปตวัตถุและวิมานวัตถุ) เป็นเรื่องทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ ที่อาจจะเป็นที่มาของความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ของคริสต์ศาสนาในสมัยกลางด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.11 เถรคาถาและเถรีคาถา

คัมภีร์ทั้งสองนี้มีเนื้อหาเป็นการรวบรวมเอาบทประพันธ์ร้อยกรองอันเป็นพรรณนาคุณความดีของพระเถระและพระเถรีตามลำดับ

เถรคาถามีคาถาจำนวน 1,360 คาถา ใจความเป็นการพรรณนาคุณของพระเถระที่สำคัญจำนวน 264 รูป ในขณะที่เถรีคาถาประกอบด้วยคาถาจำนวน 22 คาถา ซึ่งมีใจความเป็นการสรรเสริญคุณพระภิกษุณีที่สำคัญจำนวน 73 รูป เมื่อเริ่มอ่านก็จะเชื่อได้ว่า พระคาถาเหล่านี้พระเถระหรือพระเถรีทั้งหลายเป็นผู้ประพันธ์ การอนุมานเช่นนี้อาจจะตรวจสอบ โดยอาศัยบทประพันธ์ร้อยกรองเพียงเท่านั้นไม่ได้ บางแห่งก็พบว่าบทประพันธ์เพียง 1 บท แต่มีคำกล่าวของพระเถระหรือพระเถรีมากกว่า 1 รูป แต่บางบทก็เห็นว่าเป็นงานของพระเถระหรือพระเถรีโดยไม่มีข้อสงสัยแต่ประการใด พระคาถาบางบทแสดงให้เห็นความเป็นเลิศด้านกวีนิพนธ์และความสำนึกอันละเอียดอ่อนในพระศาสนาของบรรดาภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย

เถรคาถาและเถรีคาถามีจุดหมายหลักคือ เพื่ออธิบายประเด็นอันแหลมคมแห่งปรัชญาชีวิตในทางพระพุทธศาสนา ลักษณะและพื้นฐานอันสำคัญของพระพุทธศาสนา คัมภีร์ทั้งสองนี้ได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่าทัดเทียมกับวรรณคดีประเภทกาพย์ของอินเดีย ภาพชีวิตที่ปรากฏในเถรคาถามีจำนวนมากกว่าที่ปรากฏในเถรีคาถา ภาพชีวิตดังกล่าวได้ให้รายละเอียดเรื่องสภาพสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องสถานภาพทางสังคมของสตรีในอินเดียยุคโบราณคัมภีร์ทั้งสองนี้อาจได้รับการยกย่องว่าเป็น “ผลิตผลแห่งบทลำนำที่ดีที่สุดของอินเดีย นับตั้งแต่สมัยการประพันธ์บทสวด (สูกตะ) ในคัมภีร์ฤคเวท มาจนถึงบทลำนำของกวีกาลิทาสและกวีอมรุ” เลยทีเดียว

2.11 ชาดก

เนื้อหาของชาดกเป็นเรื่องเล่าชีวิตในอดีตชาติของพระพุทธองค์ คำว่า ชาดก (จากรากศัพท์คือ ธาตุ ชน–เกิด) แปลว่า การเกิด แต่คำนี้ใช้เป็นคำที่มีความหมายเฉพาะในพระพุทธศาสนาคือ หมายเอาเฉพาะเรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้ ชาดกจึงเป็นการสังเขปเรื่องราวอันเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้า หรือ “เรื่องราวของพระโพธิสัตว์” ตามประเพณีที่เชื่อกันสืบมานั้น ชาดกมีจำนวน 550 เรื่อง มีเนื้อความที่พรรณนาความเป็นไปในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ชาดกส่วนใหญ่แต่งเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง นักปราชญ์บางจำพวกเชื่อว่า แต่เดิมนั้นชาดกมีอยู่เพียงคาถาอย่างเดียว แต่อรรถกถาชาดกซึ่งมีข้อความเป็นเรื่องนิทานนั้นแต่งเพิ่มขึ้นในภายหลัง

ชาดกมีจุดมุ่งหมายประการสำคัญคือ เพื่อปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นในจิตใจของผู้คน และเพื่อเผยแผ่พระศาสนาอีกด้วยในแง่มุมด้านวรรณคดี ชาดกเป็นผลงานที่ทรงคุณค่ามหาศาลและก่อให้เกิดพุทธศิลปะที่ได้รับความชื่นชมอย่างสูงยิ่ง เริ่มตั้งแต่ถ้ำอชันตะมาจนถึงภาพปูนปั้นในสมัยปัจจุบัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชาดกได้แสดงให้เห็นการดำเนินชีวิตตามแนวทางศาสนาอย่างแจ่มชัด และแสดงให้เห็นขนบของสังคมเมื่อครั้งพุทธกาล ด้วยเหตุนี้ ชกดกจึงเต็มเปี่ยมไปด้วยข้อมูลต่างๆ ที่ช่วยในการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ของอินเดียสมัยโบราณได้อย่างล้ำค่า

2.12 นิเทศ

คัมภีร์นิเทศเป็นผลงานอรรถาธิบายที่สันนิษฐานกันว่าเป็นของพระสารีบุตรเถระ (Banerjee, 1978: 192) เป็นคำอธิบายพระสูตรจำนวน 32 สูตร ในอัฏฐกวรรคและปารายณวรรคในคัมภีร์สุตตนิบาต คัมภีร์นิเทศแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ มหานิเทศและจุลเทศ คัมภีร์นิเทศจัดเป็นอรรถกถาที่เก่าแก่ที่สุดในภาษาบาลี ความเก่าแก่นี้เองคือสาเหตุที่ได้รับการรวบรวมไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์นิเทศ ให้แนวคิดว่าพระไตรปิฎกได้รับการอธิบายอย่างไร ในสมัยโบราณมีการอธิบายคำศัพท์เฉพาะไว้ในคัมภีร์นี้ด้วย มีคำศัพท์ที่คล้ายคลึงกันที่ให้ไว้เป็นบัญชีขนาดยาว เพื่ออธิบายนาความหมายของคำและดูเหมือนว่าคัมภีร์นิเทศนี้ ได้วางรากฐานการทำพจนานุกรมในสมัยต่อมาด้วย

2.13 ปฏิสัมภิทา

เนื้อหาของคัมภีร์นี้เป็นการจัดระบบการอธิบายหัวข้อต่างๆ ในรูปของปุจฉา–วิสัชชนาตามแบบวิธีการของคัมภีร์อภิธรรมปิฎก ปฏิสัมภิทามรรครวมอยู่ในพระสุตตันตปิฎก และใช้รูปแบบเดียวกันกับพระสูตรต่าง ๆ ซึ่งรวมตั้งแต่การเริ่มต้นเรื่องว่า “เอวมฺเม สุตๆ (ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้)” และมีคำเรียกว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย” ให้เห็นได้เป็นบางครั้งด้วย

ปฏิสัมภิทามรรคประกอบด้วยหมวดหมู่เรียกว่าวรรคจำนวน 3 วรรค ในวรรคเหล่านี้มีการถกประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่ยังมีจุดที่ยังสงสัยอยู่

วรรคที่ 1 กล่าวถึง ชญานะ (ความรู้) สติ (ความระลึกได้) กรรมะ (การกระทำ) และเรื่องอื่นๆ อีก

วรรคที่ 2 กล่าวถึง อริยสัจ 4 ประการ และเมตตา

วรรคที่ 3 กล่าวถึง จริยา (ความประพฤติ) ปาฏิหาริย์และเรื่องอื่น ๆ

2.14 อปทาน

เนื้อหาของคัมภีร์อปทานเป็นการพรรณนากรรมอันบริสุทธิ์ของภิกษุและภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ประพันธ์เป็นร้อยกรอง อปทานมีลักษณะที่แตกต่างไปจากชาดก คือ ไม่กล่าวเฉพาะเรื่องราวของพระโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าเท่านั้น แต่กล่าวถึงเรื่องราวของพระเถระและพระเถรีรูปที่สำคัญอีกด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เนื้อหาตอนที่สำคัญของคัมภีร์อปทาน ได้แก่ เถราปทานและเถรีอปทาน ตอนดังกล่าวเป็นชีวประวัติของพระเถระจำนวน 500 รูป และพระเถรีจำนวน 40 รูป พระเถระ และพระเถรีที่กล่าวถึงล้วนมีชีวิตอยู่ในครั้งพุทธกาลทั้งสิ้นนอกจากนี้ยังมีบทนำอีก 2 บท คือ พุทธาปทานและปัจเจกพุทธาปทาน ซึ่งกล่าวถึงพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายตามลำดับ คัมภีร์อปทานถือเป็นผลงานที่แต่งขึ้นล่าสุดที่มีในพระไตรปิฎก

2.15 พุทธวังสะ

คัมภีร์พุทธวังสะหรือพุทธวงศ์ซึ่งแต่งเป็นบทประพันธ์ร้อยกรองนั้น มีเนื้อหาเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีตจำนวน 24 พระองค์ ซึ่งเชื่อกันว่ามีมาก่อนพระโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อช่วงเวลา 12 กัป เนื้อหาแบ่งเป็นบทมี 12 บท เป็นการบรรยายว่าพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ได้ทรงประกาศพระธรรมจักรอย่างไร

บทสุดท้ายเป็นการกล่าวถึงพระนามของพุทธเจ้าทั้งหลายตั้งแต่อดีตไปจนถึงพระศรีอารยเมตไตรผู้จะเสด็จมาตรัสรู้ต่อจากพระโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าและมีเรื่องราวการแจกจ่ายพระบรมสารีริกธาตุด้วย

2.16 จริยาปิฎก

เนื้อหาคัมภีร์จริยาปิฎกเป็นการรวบรวมเอาเรื่องจากชาดกไว้จำนวน 35 เรื่อง แต่งเป็นร้อยกรอง เชื่อว่าเป็นผลงานที่แต่งขึ้นในสมัยหลังของรัชกาลพระเจ้าอโศก คัมภีร์นี้บรรยายถึงการที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญพระบารมีในอดีตชาติ คัมภีร์จริยาปิฎกกล่าวถึงพระบารมี 7 ประการเท่านั้น ไม่กล่าวถึงพระบารมี 10 ประการ เช่นเดียวกับคัมภีร์พระพุทธศาสนาเล่มอื่นๆ

3. พระอภิธรรมปิฎก

พระอภิธรรมปิฎกเป็นส่วนที่ 3 ของพระไตรปิฎก ตามความเชื่อสืบกันมาในพระบาลีนั้นกล่าวกันว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงพระอภิธรรมครั้งแรกแก่เทพในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในระหว่างที่ประทับบนพระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ณ โคนต้นปาริจฉัตตกะ ท่ามกลางหมู่เทพในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในคราวเสด็จโปรดพระพุทธมารดา ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงแสดงอภิธรรมแก่พระสารีบุตรผู้มาเฝ้าในคราวที่เสด็จเสวยพระกระยาหาร ณ ตำบลมานัสสโรวระต่อจากนั้นพระสารีบุตรได้สืบต่อพระอภิธรรมและมีการสืบต่อกันมาจนถึงพระภัททชิ พระอภิธรรมสืบต่อมาถึงคราวสังคายนาครั้งที่ 3 (ตติยสังคายนา) ซึ่งจัดขึ้นในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช จึงได้ปรากฏอย่างที่มีอยู่ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามสาวกในพระพุทธศาสนานิกายไวภาษิกะ แห่งแคว้นกัศมีระ กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่บุคคลต่างๆ ณ ที่ต่าง ๆ และในโอกาสต่าง ๆ พระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงซึ่งพระอรหันต์และพระสาวกทั้งหลายได้รวบรวมเอาไว้นั้นได้กลายมาเป็นพระอภิธรรมปิฎก โดยอาศัยพระอรหันต์และพระสาวกเหล่านั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มีคำอธิบายความหมายของคำว่า “อภิธรรม” ไว้อย่างแจ่มแจ้งในคัมภีร์อรรถสาลินีซึ่งเป็นอรรถกถาอธิบายคัมภีร์ธัมมสังคณีและเป็นผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ ผู้เป็นอรรถาจารย์ผู้ที่มีชื่อเสียง และมีเนื้อความตรงกันกับคัมภีร์สูตราลังการของพระอสังคะ

ศาสตราจารย์มะละละเสเกระ(1937: 137-138) กล่าวว่า “เนื้อหาของพระอภิธรรมปิฎกเท่าที่พิจารณากันก็พบว่าไม่ใช่ระบบปรัชญา แต่เป็นการอธิบายธรรมที่พบในพระสุตตันตปิฎกเป็นกรณีพิเศษ เนื้อหาส่วนใหญ่ที่มักเป็นเรื่องจิตวิทยาและตรรกวิทยาอันเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่ได้รับการกล่าวถึงและมีการอภิปรายกันในพระอภิธรรมปิฎกนั้น แท้ที่จริงก็มีอยู่ในพระสูตรทั้งหลายด้วย”

พระอภิธรรมประกอบด้วยคัมภีร์ 7 คัมภีร์ โดยทั่วไปมักเป็นที่รู้จักกันโดยนาม คือ “สัตตปกรณ์” อันได้แก่ ธัมมสังคณี วิภังค กถาวัตถุ ปุคคลปัญญัตติ ธาตุกถา ยมกะ ปัฏฐานะ ดังมีคำอธิบายพอสังเขปดังนี้

3.1 ธัมมสังคณี

ความหมายตามตัวอักษรของคัมภีร์นี้ คือ การคำนวณนับพระธรรม ซึ่งได้แก่ สภาพทางกาย (รูปธรรม) และสภาวธรรมทั้งที่มีขอบเขตในโลกียะ และโลกุตตระ สภาวธรรมทั้งมวลที่เป็นของโลกภายในและโลกภายนอกมีการจัดวางและตรวจสอบโดยละเอียดถี่ถ้วน สภาวธรรมเหล่านั้น ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน (ความนึกคิด สมบัติทางใจ คุณค่าทางวัตถุ และความสุขอันสูงสุด) เนื้อหาของธัมมสังคณีแบ่งเป็น 3 หมวด ซึ่งแต่ละหมวดมีการวิเคราะห์ด้วยวิจารณญาณอย่างละเอียดเป็น 4 ข้อ ธัมมสังคณีเป็นผลงานของผู้คงแก่เรียนและได้รับความนิยมสูงสุดในศรีลังกา

3.2 วิภังคะ

คัมภีร์วิภังคะ กล่าวถึงหมวดหมู่และสูตรต่างๆ ที่ให้ไว้ในธัมมสังคณีอย่างไรก็ตามมีการนำเอาวิธีต่างๆ มาปฏิบัติด้วย คัมภีร์ธัมมสังคณีทำหน้าที่วิเคราะห์รูปธรรมและสภาวธรรม พระคัมภีร์วิภังคะจะเน้นเรื่องการสังเคราะห์ธรรม

คัมภีร์วิภังคะแบ่งเป็นบทได้ 18 บท แต่ละบทเรียกว่า วิภังคะ แต่ละวิภังคะแบ่งเป็นตอนได้ 3 ตอน ได้แก่ สุตตภาชนียะ อภิธัมมภาชะนียะและปัญญาปุจฉกะ บทต้นๆ จำนวน 3 บท ของคัมภีร์วิภังคะทำหน้าที่เป็นคู่มืออธิบายคัมภีร์ธัมมสังคณี

3.3 กถาวัตถุ

กถาวัตถุเป็นคัมภีร์ที่ระบุว่า พระโมคคัลลีบุตร ติสสเถระ เป็นประธานในการจัดสังคายนาครั้งที่ 3 ขึ้น ณ กรุงปาฏลีบุตร ในพระราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศก กถาวัตถุ ประกอบด้วยบทจำนวน 23 บท เนื้อหาเป็นการอภิปรายโต้แย้งต่อทรรศนะที่เป็นมิจฉาทิฐิของนิกายต่าง ๆ คัมภีร์นี้มีความสำคัญในมุมองด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนายุคหลังพุทธกาล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3.4 ปุคคลปัญญัตติ

คัมภีร์ปุคคลปัญญัตติเป็นผลงานขนาดสั้น ซึ่งมีความแตกต่างไปจากคัมภีร์อื่นๆ ในพระอภิธรรมปิฎกเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านภาษาและด้านเนื้อหาปุคคลปัญญัตติ กล่าวถึงธรรมชาติส่วนบุคคล ตามสถานะ ตามวิถีแห่งจิต ในคัมภีร์นี้มีการพรรณนาเกียวกับบุคคล คือ พระสัมมา-สัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอริยบุคคล ปุคคลปัญญัตติมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ เพื่อตรวจสอบลักษณะต่างๆ ของปัจเจกบุคคลแต่ไม่ใช่การศึกษาธรรมะข้อต่างๆ

ข้อสังเกตประการสำคัญคือ คัมภีร์ปุคคลปัญญัตติ ซึ่งเป็นส่วนที่เก่าแก่ที่สุดส่วนหนึ่งในพระอภิธรรมปิฎกนั้นไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เป็นการรวบรวมเอาตอนต่างๆ จากคัมภีร์อังคุตตรนิกายมาไว้

3.5 ธาตุกถา

เนื้อหาของคัมภีร์ธาตุกถาเป็นการอภิปรายเกี่ยวกับสภาพของจิตใจและความเกี่ยวข้องของสภาพจิตใจที่มีต่อส่วนอื่น ๆ คัมภีร์ธาตุกถามีพื้นฐานมาจากเนื้อหาของคัมภีร์ธัมมสังคณี 3 บท คือ ขันธวิภังคะ และอายตนวิภังคะ คัมภีร์ธาตุกถาแบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 บท เนื้อหาทั้งหมดอภิปรายเรื่อง ขันธ์ ธาตุ และอาตนะ ในแง่มุมต่าง ๆ โดยใช้รูป ปุจฉา – วิสัชชนาด้วยเหตุนี้ นักปราชญ์บางจำพวกจึงเห็นว่า คัมภีร์ธาตุกถาน่าจะชื่อว่า ขันธ – อายตน – ธาตุกถา เพราะเหตุที่เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการอภิปรายถึงเรื่องเหล่านี้

3.6 ยมกะ

ยมกะเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาทางจิตวทยา วิธีการวิเคราะห์จัดเป็นคู่คำถามที่เรียกว่า ยมกะ (แปลว่า เป็นคู่) เพราะวิธีการจัดหมวดหมู่เช่นนี้ เนื้อหาตลอดทั้งเรื่องมีการเสนอเป็น 2 ทาง คือ คำถามและคำตอบคัมภีร์ยมกะมีเนื้อหาแบ่งเป็น 10 บท แต่ละบทมีความสมบูรณ์ในตัวเองและแยกเป็นอิสระต่างหากได้

3.7 ปัฏฐานะ

คัมภีร์ปัฏฐานะมีเนื้อหาที่ อภิปรายสาเหตุที่เกิดและความสัมพันธ์ของสภาวธรรมทั้งหลาย คัมภีร์นี้มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งคือมหาปกรณะคัมภีร์ปัฏฐานะไม่มีเนื้อหาอย่างอื่น นอกจากแสดงรายละเอียดเรื่องปฏิจจสมุปปาทะ ความเกี่ยวข้อง 12 ประการ ของปฏิจจสมุปปาทะได้รับการอธิบายไว้อย่างแจ่มแจ้งในคัมภีร์ ปัฏฐานะนี้เอง โดยอธิบายไว้ในรูปของปัจจัย 24 ประการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับคำกริยาในภาษาบาลี

Burlingame, (1985: 33) ได้กล่าวถึงการใช้ภาษาในวรรณคดีพระพุทธศาสนาสรุปได้ว่า พระพุทธโฆสาจารย์ที่ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องภาษาที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระพุทธองค์ตรัส ภาษามาคธี ภาษามาคธีเป็นภาษาโบราณของสามัญชน มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับจนเป็นภาษามีไวยากรณ์ เป็นภาษาพระไตรปิฎก เรียกกันว่าภาษามคธ ภาษามคธมีรูปแบบการประพันธ์ 2 ลักษณะ คือ ร้อยแก้ว และร้อยกรอง ดังนี้

1. ร้อยแก้ว คือลักษณะภาษาที่ใช้คำเรียงกันเข้าตามหลักไวยากรณ์ให้ได้ความหมายตามต้องการ เช่น คำอธิบายคาถา คำเล่านิทานตามท้องเรื่องต่างๆ คำพูดที่เป็นร้อยแก้วอย่างนี้เรียกว่า คำนาม คุณนาม สัพพนาม กริยา คำเหล่านี้ต้องประกอบให้ถูกต้องตามไวยากรณ์คือ ลิงค์ วจนะ วิภัตติ กาล บท บุรุษ และวาจก

2. ร้อยกรอง หรือคาถา คือคำประพันธ์ที่เน้นพยางค์หนัก เบา เรียกว่า ครุ ลหุ มีกฎเกณฑ์จำกัดคำ กำหนดคำหนัก คำเบา ปัจจุบันเรียกว่าคณะฉันท์ ร้อยกรองเป็นบท บาทคาถา บางทีเรียกว่า กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ ที่เป็นภาษามคธ มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก คำสอนของพระพุทธเจ้าส่วนมากเป็นคำประเภทร้อยกรองหรือคติพจน์สั้นๆ เช่นธรรมบทล้วนเป็นคาถาทั้งสิ้น

ในการบรรยายการบรรลุธรรมของพระพุทธโฆสะมีการใช้คำกริยาภาษาบาลีบ่งบอกอย่างโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งผู้วิจัยขอแสดงความรู้เกี่ยวกับคำกริยาในภาษาบาลีดังต่อไปนี้

คำกริยาในภาษาบาลี (Verbs in Pali) มี 2 ประเภท (เอื้อน เล่งเจริญ, 2537: 31) คือ กริยาอาขยาต และกริยากิตก์ วิธีสร้างคำกริยาสลับซับซ้อนมาก คือ กริยาแต่ละตัวประกอบด้วย ธาตุ ปัจจัย วิภัตติ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. **กริยาอาขยาต**

1.1 ความหมายของกริยาอาขยาต

คำกริยาอาขยาต มีนักวิชาการหลายคนได้ทำการศึกษา และให้ความหมายไว้แตกต่างกัน ดังนี้

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 151) ทรงอธิบายไว้ว่า “. . .ศัพท์กล่าวกริยา คือ ความทำ, เป็นต้นว่า ยืน เดิน นั่งนอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด, ชื่อว่า อาขยาต ในอาขยาตนั้น ท่านประกอบวิภัตติ กาล บท วจนะ บุรุษ ธาตุ วาจก ปัจจัย, เพื่อเป็นเครื่องหมายเนื้อความ ให้ชัดเจน. . .”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ (2534: 12) ได้กล่าวไว้ว่า “. . .กริยากิตก์นั้น ว่าโดยทั่วๆ ไปแล้ว นักปราชญ์ กล่าวว่า มีสภาพแห่งกริยาคุณศัพท์ (The nature of verbal adjectives). . .”

พระมหานาค อุปนาโค (2489: 1) ได้กล่าวไว้ว่า “. . .อาขยาต ได้แก่ ศัพท์ที่กล่าวถึงกริยา คือความทำอันเป็นอาการที่ปรากฏขึ้นใน คน สัตว์ และสรรพสิ่งต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าตัวประธาน คือผู้หรือสิ่งที่เป็นเจ้าของกริยาทำอะไร แสดงอาการเคลื่อนไหวหรือคงที่ให้ปรากฏออกมาอย่างไร. . .”

พัฒน์ เพ็งผลา (2535: 119) ได้กล่าวไว้ว่า “. . .คำกริยาอาขยาต หมายถึงคำกริยาสำคัญ (Finite Verbs) ในประโยค เช่น นโร อาหารำ ภุญฺชติ แปลว่า อันว่าคน ย่อมกิน ซึ่งอาหาร คำว่า ภุญฺชติ (ย่อมกิน) จัดเป็นคำกริยาอาขยาต. . .”

บรรจบ บรรณรุจิ (2549: 103) ได้กล่าวไว้ว่า “. . .อาขยาต คือ กริยาใหญ่ หรือกริยาหลัก ของประโยคภาษาบาลี โครงสร้างของกริยาอาขยาตประกอบด้วย ธาตุ+ปัจจัยประจำหมวดธาตุ+วิภัติอาขยาต. . .”

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ (2556: 104) ได้กล่าวไว้ว่า “. . .คำว่า “อาขยาต” แปลว่า กริยา (Verb) ศัพท์ที่กล่าวกริยามี ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด และ คิด เป็นต้น. . .”

จากที่นักวิชาการได้ให้ความหมายของ กริยาอาขยาตไว้ข้างต้น สรุปได้ว่า กริยาอาขยาตหมายถึง คำกริยาหลักของประโยคในภาษาบาลี เช่น ภุญฺชติ (ย่อมกิน) โครงสร้างของคำกริยาอาขยาตประกอบด้วย วิภัตติ กาล บท วจนะ บุรุษ ธาตุ วาจก และปัจจัย

1.2 วิภัตติในกริยาอาขยาต

วิภัตติในกริยาอาขยาตจำแนกไว้เพื่อเป็นเครื่องหมายให้รู้ กาล บท วจนะ บุรุษ จัดเป็น 8 หมวด ในหมวดหนึ่งๆ มี 12 วิภัตติ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2538: 151-153; บรรจบ บรรณรุจิ, 2549: 103-172 และ เอื้อน เล่งเจริญ, 2537: 31-32) ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้ลักษณะวิภัตติในกริยาอาขยาตพอสังเขปดังต่อไปนี้

1. วตฺตมานา

	ปรสฺสปท		อตฺตโนปท	
ปุริส	เอก.	พหุ	เอก	พหุ
ป	ติ	อนฺติ	เต	อนฺเต
ม	สิ	ถ	เส	วฺเห
อุ	มิ	ม	เอ	มฺเห

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. ปญฺจมี

	ปรสฺสปท		อตฺตโนปท	
ปุริส	เอก	พหุ	เอก	พหุ
ป	ตุ	อนฺตุ	ต	อนฺตํ
ม	หิ	ถ	สฺสุ	วฺโห
อุ	มิ	ม	เอ	อามฺหเส

3. สตฺตมี

	ปรสฺสปท		อตฺตโนปท	
ปุริส	เอก	พหุ	เอก	พหุ
ป	เอยฺย	เอยฺยุ๎	เอถ	เอรํ
ม	เอยฺยาสิ	เอยฺยาถ	เอโถ	เอยฺยวฺโห
อุ	เอยฺยามิ	เอยฺยาม	เอยฺยํ	เอยฺยามฺเห

4. ปโรกฺขา

	ปรสฺสปท		อตฺตโนปท	
ปุริส	เอก	พหุ	เอก	พหุ
ป	อ	อุ	ตฺถ	เร
ม	เอ	ตฺถ	ตฺโถ	วฺโห
อุ	อํ	มฺห	อึ	มฺโห

5. หิยตฺตนี

	ปรสฺสปท		อตฺตโนปท	
ปุริส	เอก	พหุ	เอก	พหุ
ป	อา	อู	ตฺถ	ตฺถุ๎
ม	โอ	ตฺถ	เส	วฺหํ
อุ	อํ	มฺห	อึ	มฺหเส

6. อชฺชตฺตนี

	ปรสฺสปท		อตฺตโนปท	
ปุริส	เอก	พหุ	เอก	พหุ
ป	อี	อุ๎	อา	อู
ม	โอ	ตฺถ	เส	วฺหํ
อุ	อึ	มฺหา	อํ	มฺเห

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

7. ภวิสฺสนฺตี

	ปรสฺสปท		อตฺตโนปท	
ปุริส	เอก	พหุ	เอก	พหุ
ป	สฺสติ	สฺสนฺติ	สฺสเต	สฺสนฺเต
ม	สฺสสิ	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวฺห
อุ	สฺสามิ	สฺสาม	สฺสํ	สฺสามฺเห

8. กาลาติปตฺติ

	ปรสฺสปท		อตฺตโนปท	
ปุริส	เอก	พหุ	เอก	พหุ
ป	สฺสา	สฺสํสุ	สฺสถ	สฺสึสุ
ม	สฺเส	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวฺเห
อุ	สฺสํ	สฺสามฺหา	สฺสํ	สฺสามฺหเส

1.3 กาลในกริยาอาขยาต

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 153-157) ทรงอธิบายกาลกริยาอาขยาตไว้สรุปได้ว่า กาลในกริยาอาขยาตนั้น แบ่งกาลที่เป็นประธานได้ 3 คือ 1. กาลที่เกิดขึ้นจำเพาะหน้า เรียกว่าปัจจุบันกาล 2. กาลล่วงแล้ว เรียกว่าอดีตกาล 3. กาลยังไม่มาถึง เรียกว่าอนาคตกาล

กาลทั้ง 3 นั้น แบ่งให้ละเอียดออกอีก อดีตกาลจัดเป็น 3 เหมือนกัน คือ ล่วงแล้วไม่มีกำหนด 1, ล่วงแล้ววานนี้ 1, ล่วงแล้ววันนี้ 1. อนาคตกาล จัดเป็น 2 คือ อนาคตของปัจจุบัน 1, อนาคตของอดีต 1. กาลที่กล่าวโดยย่อหรือพิสดารนี้ ในเวลาพูดหรือแต่งหนังสือ อ่านหนังสือ ต้องหมายรู้ด้วยวิภัตติ 8 หมู่ ดังต่อไปนี้

1.3.1 วตฺตมานา บอกปัจจุบันนกาล

1) ปัจจุบันแท้ แปลว่า 'อยู่'

อุ. ภิกฺขุ ธมฺมํ เทเสติ ภิกษุ แสดงอยู่ ซึ่งธรรม
1 2 3 1 3 2

2) ใกล้อดีต แปลว่า 'ย่อม'

อุ. กุโต นุ ตฺวํ อาคจฺฉสิ ? ท่าน ย่อมมา แต่ที่ไหนหนอ ?
1 2 3 2 3 1

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3) ใกล้อนาคต แปลว่า 'จะ'

อุ. กึ กโรมิ ? (ข้า) จะทำ ซึ่งอะไร ?
1 2 2 1

1.3.2 ปญฺจมี บอกความบังคับ, ความหวัง, และความอ้อนวอน, เป็นต้น

1) บอกความบังคับ แปลว่า 'จง'

อุ. เอวํ วเทหิ. (เจ้า) จงว่า อย่างนี้.
1 2 2 1

2) บอกความหวัง แปลว่า 'เถิด'

อุ. สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ. สัตว์ ท. ทั้งปวง เป็น ผู้มีเวรหามิได้ เถิด.
1 2 3 4 2 1 4 3 4

3) บอกความอ้อนวอน แปลว่า 'ขอ-จง'

อุ. ปุพฺพาเชถ มํ ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอ(ท่าน ท.) จง ยังข้าพเจ้า ให้บวช
1 2 3 3 1 1 2 1

1.3.3 สตฺตมี บอกความยอมตาม, ความกำหนด, และความรำพึง, เป็นต้น.

1) บอกความยอมตาม แปลว่า 'ควร'

อุ. ภเชถ ปุริสุตฺตเม. (ชน) ควรคบ ซึ่งบุรุษสูงสุด ท.
1 2 1 2

2) บอกความกำหนด แปลว่า 'พึง'

อุ. ปุญฺญญฺ-เจ ปุริโส กยิรา. ถ้าว่า บุรุษ พึงทำ ซึ่งบุญไซร้.
1 2 3 4 2 3 4 1

3) บอกความรำพึง แปลว่า 'พึง'

อุ. ยนฺนูนา - หํ ปพฺพชฺเชยฺยํ ไฉนหนอ เรา พึงบวช.
1 2 3 1 2 3

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.3.4 ปโรกฺขา บอกอดีตกาล ไม่มีกำหนด แปลว่า 'แล้ว'

อุ. เตนา - ห ภควา. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว
1 2 3 1 3 2

อย่างนี้. เตนา - หุ โปราณา. ด้วยเหตุนั้น อาจารย์มีในปางก่อน ท. กล่าวแล้ว.
1 2 3 1 3 2

1.3.5 หิยตฺตนี บอกอดีตกาล ตั้งแต่วานนี้ แปลว่า แล้ว, ถ้ามี 'อ' อยู่หน้า แปลว่า 'ได้-แล้ว'

อุ. ขโณ โว มา อุปจฺจคา. ขณะ อย่า ได้เข้าไปล่วงแล้ว ซึ่งท่าน ท.
1 2 3 4 1 3 4 2

เอวํ อวจ (ข้า) ได้กล่าวแล้ว อย่างนี้.
1 2 2 1

1.3.6 อชฺชตฺตนี บอกอดีตกาล ตั้งแต่วันนี้ แปลว่า 'แล้ว.' ถ้ามี 'อ' อยู่หน้า แปลว่า 'ได้ - แล้ว' อุปจฺจคา (อุป+อติ+อ+คมฺ+อ+อา.)

อุ. เถโร คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. พระเถระ เข้าไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อบิณฑะ.
1 2 3 4 1 4 2 3

เอวรูปํ กมฺมํ อกาสึ. (ข้า) ได้ทำแล้ว ซึ่งกรรม มีอย่างนี้เป็นรูป.
1 2 3 3 2 1

1.3.7 ภวิสฺสนฺติ บอกอนาคตกาลแห่งปัจจุบัน แปลว่า 'จัก'

อุ. ธมฺมํ สุณิสฺสาม. ข้า ท. จักฟัง ซึ่งธรรม.
1 2 2 1

1.3.8 กาลาติปตฺติ บอกอนาคตกาลแห่งอดีต แปลว่า 'จัก - แล้ว,' ถ้ามี 'อ' อยู่หน้า แปลว่า 'จักได้ - แล้ว'

อุ. โส เจ ยานํ ลภิสฺสา อคจฺฉิสฺสา
1 2 3 4 5

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ถ้าว่า เขา จักได้แล้ว ซึ่งยานไซร้ (เขา) จักได้ไปแล้ว.
2 1 4 3 5

1.4 บทในกริยาอาขยาต

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 157-158) ทรงอธิบายบทในกริยาอาขยาตไว้สรุปได้ว่า บทของวิภัตติในกริยาอาขยาตนั้น แบ่งเป็น 2 บท คือ 1. ปรัสสบท เป็นบทเพื่อผู้อื่น เป็นเครื่องหมายให้รู้กริยาที่เป็นกัตตุวาจก 2. อัตตโนบท เป็นบทเพื่อตน เป็นเครื่องหมายให้รู้กริยาที่เป็นกัมมวาจกและภาววาจก ที่กล่าวไว้ข้างหน้า, แต่ก็ไม่เสมอไป บางครั้งปรัสสบทก็ถือว่าเป็นกัมมวาจกและภาววาจกก็มี เหมือนคำบาลีว่า

"สทิโส เม น วิชฺชติ. คนเช่นกับ ด้วยเรา (อันใครๆ) ย่อมหา ไม่ได้.
1 2 3 4 1 2 4 3

น จ ลพภติ รูเป. อนึ่ง (อันใคร ๆ) ย่อมไม่ ได้ ในรูป" เป็นต้น.
1 2 3 4 2 1 3 4

บางคราว อัตตโนบทเป็นกัตตุวาจกก็มี เหมือนคำบาลีว่า

"ปิยโต ชายเต โสโก ความโศก ย่อมเกิด แต่ของที่รัก." เป็นต้น.
1 2 3 3 2 1

คำที่กล่าวข้างต้นนั้น ประสงค์เอาแต่บทที่เป็นไปโดยมาก ถ้าจำกำหนดให้ละเอียดแล้วต้องอาศัยปัจจัยด้วย

1.5 วจนะในกริยาอาขยาต

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 158-159) ทรงอธิบายวจนะในกริยาอาขยาตไว้สรุปได้ว่า วจนะของวิภัตติในกริยาอาขยาตนั้น จัดเป็นวจนะ 2 คือ เอกวจนะและพหุวจนะ เหมือนวิภัตตินาม ถ้าศัพท์นามที่เป็นประธานเป็นเอกวจนะ ต้องประกอบกริยาศัพท์เป็น เอกวจนะตาม, ถ้านามศัพท์เป็นพหุวจนะก็ต้องประกอบกริยาศัพท์เป็นพหุวจนะตาม, ให้มีวจนะเป็นอันเดียวกัน **โส คจฺฉติ เขา ไปอยู่, เต คจฺฉนฺติ เขาทั้งหลาย ไปอยู่. ยกไว้แต่นามศัพท์ที่เป็นเอกวจนะหลายๆ ศัพท์ รวมกันด้วย “จ” ศัพท์ใช้กริยาเป็นพหุวจนะ**

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.6 บุรุษในกริยาอาขยาต

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 160-165) ทรงอธิบายบุรุษในกริยาอาขยาตไว้สรุปได้ว่า บุรุษของวิภัตติในกริยาอาขยาตนั้น จัดเป็นบุรุษ 3 แบบ คือ 1. ปะถมบุรุษ 2. มัธยมบุรุษ 3. อุตตมบุรุษ เหมือนปุริสสัพพนาม ถ้าปุริสสัพพนามใดเป็นประธานต้องใช้กริยาประกอบวิภัตติให้ถูกต้องตามปุรสสัพพนามนั้นคือ โส ยาติ เขา ไป, ตฺวํ ยาสิ เจ้า ไป, อหํ ยามิ ข้าไป. ในเวลาพูดหรือเรียนหนังสือ แม้จะไม่ออกชื่อปริสสัพพนาม ใช้แต่วิภัตติกริยาให้ถูกต้องตามบุรุษที่ตนประสงค์จะออกชื่อ ก็เป็นอันเข้าใจกันได้เหมือนกัน, เหมือนคำว่า เอหิ (เจ้า) จงมา. ถึงจะไม่ออกชื่อ 'ตฺวํ' ก็รู้ได้ เพราะ 'หิ' วิภัตติ เป็น ปัญจมี, เอกวจนะ, มัธยมบุรุษ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ส่องความให้เห็นว่าเป็นกริยาของ 'ตฺวํ' ซึ่งเป็นมัธยมบุรุษ, เอกวจนะ. แม้คำว่า ปุญฺญํ กริสฺสาม (ข้า ท.) จักทำ ซึ่งบุญ. ถึงจะไม่ออกชื่อ 'มยํ' ก็รู้ได้ โดยนัยที่กล่าวแล้ว.

1.7 ธาตุในกริยาอาขยาต

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 159) ทรงอธิบายธาตุในกริยาอาขยาตไว้สรุปได้ว่า ธาตุของวิภัตติในกริยาอาขยาตนั้น บอกกาล บท วจนะ บุรุษ เหล่านี้สำหรับประกอบกับธาตุ คือ กริยาศัพท์ที่เป็นมูลราก ธาตุจัดได้เป็น 8 หมวด ตามพวกที่ประกอบด้วยปัจจัยเป็นอันเดียวกัน แสดงแต่พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1.7.1 หมวด ภู ธาตุ

* ภู เป็นไปในความ มี, ในความ เป็น (ภู + อ = ภว + ติ) สำเร็จรูปเป็น ภวติ ย่อมมี, ย่อมเป็น.

* หุ เป็นไปในความ มี, ในความ เป็น (หุ + อ = โห + ติ) สำเร็จรูปเป็น โหติ ย่อมมี, ย่อมเป็น.

* สี เป็นไปในความ นอน (สี + อ = เส = สย + ติ) สำเร็จรูปเป็น เสติ, สยติ ย่อมนอน.

* มรฺ เป็นไปในความ ตาย, (มรฺ + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น มรติ ย่อมตาย.

ปจฺ เป็นไปในความ หุง, ในความ ต้ม (ปจฺ + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ปจติ ย่อมหุง, ย่อมต้ม.

อิกฺขฺ เป็นไปในความ เห็น, (อิกฺขฺ + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น อิกฺขติ ย่อมเห็น.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ลภฺ เป็นไปในความ ได้ (ลภฺ + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ลภติ ย่อมได้.

คมฺ เป็นไปในความ ไป (คมฺ + อ = คจฺฉ + ติ) สำเร็จรูปเป็น คจฺฉติ ย่อมไป

1.7.**2 หมวด รุธฺ ธาตุ**

รุธฺ เป็นไปในความ กั้น, ในความ ปิด (รุ้ธฺ + อ - เอ + ติ) สำเร็จรูปเป็น รุนฺธติ, รุนฺเธติ ย่อมปิด.

มุจ เป็นไปในความ ปล่อย (มุ้จฺ + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น มุญฺจติ ย่อมปล่อย. (ถ้าลง ย ปัจจัยในหมวด ทิวฺ ธาติ เป็นอกัมมธาตุ เป็นไปในความ หลุด, พ้น สำเร็จรูปเป็น มุจฺจติ ย่อมหลุด.)

ภุช เป็นไปในความ กิน (ภุ้ชฺ + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ภุญฺชติ ย่อมกิน.

ภิทฺ เป็นไปในความ ต่อย (ภิ้ทฺ + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ภินฺทติ ย่อมต่อย. (ถ้าลง ย ปัจจัยในหมวด ทิวฺ ธาตุ เป็น อกัมมธาตุ เป็นไปในความ แตก, สำเร็จรูปเป็น ภิชฺชติ ย่อมแตก.)

ลิปฺ เป็นไปในความ ฉาบ (ลิ๊ปฺ + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ลิมฺปติ ย่อมฉาบ.

1.7.**3 หมวด ทิวฺ ธาตุ**

* ทิวฺ เป็นไปในความ เล่น (ทิวฺ + ย = พฺพ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ทิพฺพติ ย่อมเล่น. (สัสกฤต เป็นไปในความ สว่าง)

สิวฺ เป็นไปในความ เย็บ (สิวฺ + ย = พฺพ + ติ) สำเร็จรูปเป็น สิพฺพติ ย่อมเย็บ.

พุธฺ เป็นไปในความ ตรัสรู้ (พุธฺ + ย = ชฺฌ + ติ) สำเร็จรูปเป็น พุชฺฌติ ย่อมตรัสรู้.

*ขี เป็นไปในความ สิ้น (ขี + ย + ติ) สำเร็จรูปเป็น ขียติ ย่อมสิ้น.

*มุหฺ เป็นไปในความ หลง (มุหฺ + ย = ยฺห + ติ) สำเร็จรูปเป็น มุยฺหติ ย่อมหลง.

มุสฺ เป็นไปในความ ลืม (มุสฺ + ย = สฺส + ติ) สำเร็จรูปเป็น มุสฺสติ ย่อมลืม.

รชฺ เป็นไปในความ ย้อม (รชฺ + ย = ชฺช + ติ) สำเร็จรูปเป็น รชฺชติ ย่อมย้อม.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.7.**4 หมวด สุ ธาตุ**

สุ เป็นไปในความ ฟัง (สุ + ณา + ติ) สำเร็จรูปเป็น สุณาติ ย่อมฟัง.

วุ เป็นไปในความ ร้อย (วุ + ณา + ติ) สำเร็จรูปเป็น วุณาติ ย่อมร้อย.

สิ เป็นไปในความ ผูก (สิ + ณุ = โณ + ติ) สำเร็จรูปเป็น สิโณติ ย่อมถูก.

1.7.5 หมวด กี ธาตุ

กี เป็นไปในความ ซื้อ (กี + นา + ติ) สำเร็จรูปเป็น กีนาติ ย่อมซื้อ.

ชิ เป็นไปในความ ชำนะ (ชิ + นา + ติ) สำเร็จรูปเป็น ชินาติ ย่อมชำนะ.

ธุ เป็นไปในความ กำจัด (ธุ + นา + ติ) สำเร็จรูปเป็น ธุนาติ ย่อมกำจัด.

จิ เป็นไปในความ ก่อ, ในความ สั่งสม (จิ + นา + ติ) สำเร็จรูปเป็น จินาติ ย่อมก่อ, ย่อมสั่งสม.

ลุ เป็นไปในความ เกี่ยว, ในความ ตัด (ลุ + นา + ติ) สำเร็จรูปเป็น ลุนาติ ย่อมเกี่ยว, ย่อมตัด.

ญา เป็นไปในความ รู้ (ญา = ชา + นา + ติ) สำเร็จรูปเป็น ชานาติ ย่อมรู้.

ผุ เป็นไปในความ ฝัด, ในความ โปรย (ผุ + นา + ติ) สำเร็จรูปเป็น ผุนาติ ย่อมผัด, ย่อมโปรย.

1.7.6 หมวด คหฺ ธาตุ

คหฺ เป็นไปในความ ถือเอา (คหฺ + ณฺหา + ติ) สำเร็จรูปเป็น คณฺหาติ ย่อมถือเอา.

หมวด คหฺ ธาตุ ที่ใช้ในอาขยาตมีแต่เท่านี้.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.7.**7 หมวด ตนฺ ธาตุ**

ตนฺ เป็นไปในความ แผ่ไป (ตนฺ + โอ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ตโนติ ย่อมแผ่ไป.

กรฺ เป็นไปในความ ทำ (กรฺ + โอ + ติ) สำเร็จรูปเป็น กโรติ ย่อมทำ.

*สกฺกฺ เป็นไปในความ อาจ (สกฺกฺ + โอ + ติ) สำเร็จรูปเป็น สกฺโกติ ย่อมอาจ.

*ชาครฺ เป็นไปในความ ตื่น (ชาครฺ + โอ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ชาคโรหิ ย่อมตื่น.

1.7.8 หมวด จุรฺ ธาตุ

จุรฺ เป็นไปในความ ลัก (จุรฺ + เณ - ณย + ติ) สำเร็จรูปเป็น โจเรติ, โจรยติ ย่อมลัก.

ตกฺกฺ เป็นไปในความ ตรึก (ตกฺกฺ + เณ - ณย + ติ) สำเร็จรูปเป็น ตกฺเกติ, ตกฺกยติ ย่อมตรึก.

ลกฺขฺ เป็นไปในความ กำหนด (ลกฺขฺ + เณ - ณย + ติ) สำเร็จรูปเป็น ลกฺเขติ, ลกฺขยติ ย่อมกำหนด.

*มนฺตฺ เป็นไปในความ ปรึกษา (มนฺตฺ + เณ - ณย + ติ) สำเร็จรูปเป็น มนฺเตติ, มนฺตยติ ย่อมปรึกษา.

จินฺตฺ เป็นไปในความ คิด (จินฺตฺ + เณ - ณย + ติ) สำเร็จรูปเป็น จินฺเตติ, จินฺตยติ ย่อมคิด.

สกัมมธาตุ - อกัมมธาตุ สามารถอธิบายได้ว่าในธาตุทั้ง 8 หมู่นี้ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 165) ธาตุบางเหล่าเป็นธาตุไม่มีกรรม ธาตุบางเหล่ามีกรรม ธาตุเหล่าใด ไม่ต้องเรียกหากรรม คือสิ่งอันบุคคลพึงทำ, ธาตุเหล่านั้น เรียกว่าอกัมมธาตุ ธาตุไม่มีกรรม. ธาตุเหล่าใดเรียกหากรรม, ธาตุเหล่านั้น เรียกว่าสกัมมธาตุ ธาตุมีกรรม. ธาตุที่หมายดอกจันทน์ (*) ไว้เป็นอกัมมธาตุ เพราะไม่ต้องเรียกหากรรม. ธาตุที่ไม่ได้หมายดอกจันทน์ไว้เป็นสกัมมธาตุ เพราะต้องเรียกหากรรม เป็นต้นว่า รุธฺ ธาตุ เป็นไปในความ ปิด, เรียกหากรรมว่า ปิดซึ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีประตูเป็นต้น. อิกฺขฺ เป็นไปในความ เห็น, เรียกหากรรมว่า เห็นซึ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีต้นไม้เป็นต้นแม้ถึงธาตุที่มีกรรมอันเหลือจากนี้ ก็พึงรู้โดยนัยนี้เถิด ธาตุที่สำแดงมานี้ แต่พอเป็นตัวอย่างเล็กน้อย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.8 วาจกในกริยาอาขยาต

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 165-170) ได้อธิบายวาจกในกริยาอาขยาตไว้สรุปได้ว่า วาจกในกริยาอาขยาตนั้น คือ การถึงกล่าวบทที่เป็นประธานของกริยา มี 5 อย่าง คือ 1. กัตตุวาจก 2. กัมมวาจก 3. ภาววาจก 4. เหตุกัตตุวาจก และ5.เหตุกัมมวาจก

1.8.1 กัตตุวาจก

กริยาศัพท์ใดกล่าวผู้ทำ คือ แสดงว่า เป็นกริยาของผู้ทำนั้นเอง. กริยาศัพท์นั้น ชื่อกัตตุวาจก: มีอุทาหรณ์ว่า

สูโท โอทนำ ปจติ
1 2 3

พ่อครัว หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก.
1 3 2

อธิบาย: สูโท (พ่อครัว) เป็นกัตตาผู้ทำ คือ เป็นผู้หุง และเป็นบทประธานของกริยาศัพท์ คือ ปจติ ท่านประกอบปฐมาวิภัตติ.

โอทนำ ซึ่งข้าวสุก เป็นกรรม สิ่งที่บุคคลพึงทำ คือเป็นสิ่งที่บุคคลพึงหุง ในกริยาศัพท์ คือ ปจติ ท่านประกอบทุติยาวิภัตติ.กรรมศัพท์ ไม่เป็นสำคัญในวาจกเพราะว่าถ้ากริยาศัพท์เป็นธาตุ มีกรรมเหมือน ปจติ, กรรมศัพท์นั้นก็มี, ถ้ากริยาศัพท์เป็นธาตุไม่มีกรรม, ก็ไม่มี

ปจติ เป็นกริยาอาขยาต, ปจฺ ธาตุ เป็นไปในความ หุง อ ปัจจัย, ติ วัตตมานาวิภัตติกริยา บอกปัจจุบันกาล, ปรัสสบท, ประถมบุรุษ, เอกวจนะ เป็นกัตตุวาจก กล่าวผู้ทำ คือบอกว่าเป็นกริยาของ สูโท ซึ่งเป็นผู้หุง ด้วยเครื่องหมาย คือบุรุษและวจนะเสมอด้วยบุรุษและวจนะของสูโท.

1.8.2 กัมมวาจก

กริยาศัพท์ใดกล่าวกรรม สิ่งที่บุคคลพึงทำ คือ แสดงว่าเป็นกริยาของกรรมนั้นเอง กริยาศัพท์นั้น ชื่อกัมมวาจก: มีอุทาหรณ์ว่า

สูเทน โอทโน ปจิยเต ข้าวสุก อันพ่อครัว หุงอยู่.
1 2 3 2 1 3

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อธิบาย: สูเทน อันพ่อครัว เป็นกัตตา ผู้ทำ คือเป็นผู้หุง โดยนัยก่อน ในกริยาศัพท์ คือ ปจิยเต, แปลกแต่ไม่เป็นบทประธานและท่านประกอบตติยาวิภัตติ

โอทโน เป็นกรรมโดยนัยก่อน, แต่เป็นประธานของกริยาศัพท์ คือ ปจิยเต ท่านประกอบปฐมาวิภัตติ.

ปจิยเต เป็นกริยาอาขยาต, ปจฺ ธาตุ เป็นไปในความหุง, ย ปัจจัย,และ อิ อาคม, เต วัตตมานาวิภัตติ บอกปัจจุบันกาล, อัตตโนบท, ประถมบุรุษ, เอกวจนะ, เป็นกัมมวาจก กล่าวสิ่งที่บุคคลพึงทำ คือ บอกว่าเป็นกริยาของ โอทโน ที่เป็นของอันบุคคลพึงหุงด้วยเครื่องหมาย คือ บุรุษและวจนะ อันเสมอกันโดยนัยก่อน

1.8.3 ภาววาจก

กริยาศัพท์ใดกล่าวแต่สักว่า ความมี ความเป็น เท่านั้น ไม่กล่าว กัตตาและกรรม, กริยาศัพท์นั้น ชื่อว่า ภาววาจก: มีอุทาหรณ์ว่า

เตน ภูยเต อันเขา เป็นอยู่.
1 2 1 2

อธิบาย: เตน เป็นกัตตาโดยนัยก่อน ใน ภูยเต, ท่านประกอบตติยาวิภัตติ ภูยเต เป็นกริยาอาขยาต ภู ธาตุ เป็นไปในความมีความเป็น, ย ปจจัย, เต วัตตมานาวิภตติ บอกปัจจุบันกาล, อัตตโนบท ประถมบุรุษ, เอกวจนะ, เป็นภาววาจก กล่าวความมี ความเป็น

กริยาศัพท์ที่เป็นภาววาจกนี้ ต้องเป็นประถมบุรุษ เอกวจนะ อย่างเดียว ส่วนตัวกัตตา จะเป็นพหุวจนะและบุรุษอื่นก็ได้ไม่ห้าม

1.8.**4 เหตุกัตตุวาจก**

กริยาศัพท์ใดกล่าวผู้ใช้ให้คนอื่นทำ คือแสดงว่า เป็นกริยาของผู้ใช้ให้ผู้อื่นทำนั้น, กริยาศัพท์นั้นชื่อ เหตุกัตตุวาจก: มีอุทาหรณ์ว่า

สามิโก สูทำ โอทนำ ปาเจติ นาย ยัง (หรือใช้) พ่อครัว ให้หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก.
1 2 3 4 1 2 4 3

อธิบาย : สามิโก นาย เป็นเหตุกัตตา ผู้ทำอันเป็นเหตุ คือเป็นผู้ใช้ ไม่ได้ทำเอง และเป็นบทประธานของกริยาศัพท์ คือ ปาเจติ, ท่านประกอบปฐมาวิภัตติ เหมือนกัตตา.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สูทำ ยัง (หรือใช้) พ่อครัว เป็นการิตกรรม คือ กรรมที่เขาใช้ให้ทำ ในกริยาศัพท์ คือ ปาเจติ, ท่านประกอบทุติยาวิภัตติบ้าง ตติยาวิภัตติบ้าง.

โอทนำ ซึ่งข้าวสุก เป็นกรรม ดังกล่าวแล้วในหนหลัง, ปาเจติ เป็นกริยาอาขยาต.

ปจฺ ธาตุ เป็นไปในความหุง, เณ ปัจจัย, ติ วัตตมานาวิภัตติ บอก กาล บท วจนะ บุรุษ ดังก่อน เป็นเหตุกัตตุวาจก กล่าวกัตตุผู้เหตุ คือ บอกว่า เป็นกริยาของ สามิโก ซึ่งเป็นผู้ใช้หุงนั้นด้วยเครื่องหมายที่กล่าวแล้ว

1.8.5 เหตุกัมมวาจก

กริยาศัพท์ใด กล่าวสิ่งที่เขาใช้ให้บุคคลทำ คือ แสดงว่าเป็นกริยาของสิ่งนั้น, กริยาศัพท์นั้น ชื่อเหตุกัมมาวาจก: มีอุทาหรณ์ว่า

สามิเกน สูเทน โอทโน ปาจาปิยเต ข้าวสุก อันนาย ใช้พ่อครัว ให้หุงอยู่.
1 2 3 4 3 1 2 4

อธิบาย: สามิเกน อันนายเป็นเหตุกัตตา คือ เป็นผู้ใช้ในกริยาศัพท์ คือ ปาจาปิยเต, แต่ไม่เป็นประธานของกริยานั้น, ท่านประกอบตติยาวิภัตติ

สูเทน ใช้พ่อครัว เป็นการิตกรรม ในกริยาศัพท์ คือ ปาจาปิยเตนั้น, ท่านประกอบตติยาวิภัตติ

โอทโน ข้าวสุก เป็นเหตุกรรม คือ สิ่งที่เขาใช้บุคคลให้ทำและเป็นประธานของกริยาศัพท์ คือ ปาจาปิยเต ท่านประกอบปฐมาวิภัตติ

ปาจาปิยเต เป็นกริยาอาขยาต ปจฺ ธาตุ เป็นไปในความหุง, ณาเป และ ย ปัจจัย, อิ อาคม, เต วัตตมานาวิภัตติ บอก กาล บท วจนะ บุรุษ ดังก่อน,เป็นเหตุกัมมวาจก กล่าวกรรมผู้เหตุคือบอกว่า เป็นกริยาของ โอทโน ซึ่งเป็นของที่เขาใช้ให้บุคคลหุงนั้น ด้วยเครื่องหมายที่กล่าวแล้ว

วาจกทั้ง 5 นี้ เป็นสำคัญของเนื้อความทั้งปวงในการพูดหรือแต่งหนังสือ ถ้าผู้พูดหรือเขียนหนังสือใช้วาจกไม่ถูกต้องแล้ว ก็จะทำให้เนื้อความที่เขียนผิดวัตถุประสงค์ ไม่ชัดเจน ฉะนั้น ผู้ศึกษาต้องศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.9 ปัจจัยในกริยาอาขยาต

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 170-172) ทรงอธิบายปัจจัยในกริยาอาขยาตไว้สรุปได้ว่า ปัจจัยในกริยาอาขยาตนั้น จัดเป็น 5 หมวดตามวาจก

ปัจจัยในกัตตุวาจก 10 ตัว คือ อ, เอ, ย, ณุ, ณา, นา, ณฺหา, โอ, เณ, ณย.

ปัจจัยทั้ง 10 ตัวนี้ แบ่งลงในธาตุ 8 หมวดนั้น ดังนี้

อ, เอ. ปัจจัย ลงในหมวด ภู ธาตุ และในหมวด รุธฺ ธาตุ แต่ในหมวด รุธฺ ธาตุ ลงนิคคหิตอาคม หน้าพยัญชนะที่สุดธาตุด้วย

ย ปัจจัย ลงในหมวด ทิวฺ ธาตุ.

ณุ, ณา. ปัจจัย ลงในหมวด สุ ธาตุ.

นา ปัจจัย ลงในหมวด กี ธาตุ.

ณฺหา ปัจจัย ลงในหมวด คหฺ ธาตุ.

โอ ปัจจัย ลงในหมวด ตนฺ ธาตุ.

เณ, ณย. ปัจจัย ลงในหมวด จุรฺ ธาตุ.

อุทาหรณ์แสดงปัจจัยที่ลงในหมวดธาตุนั้น มีแล้วในหมวดที่ว่าด้วยธาตุ

ในกัมมวาจก ลง ย ปัจจัย กับทั้ง อิ อาคม หน้า ย ด้วย อุทาหรณ์ ดังนี้

ปจิเต สิวิยเต เป็นต้น.

ในภาววาจก ลง ย ปัจจัย อุ. ภูยเต เป็นต้น

ในเหตุกัตตุวาจก ลงปัจจัย 4 ตัว คือ เณ. ณย, ณาเป, ณาปย. ตัวใดตัวหนึ่ง. อุทาหรณ์ดังนี้

เณ = ปาเจติ, สิพฺเพติ. ณย = ปาจยติ, สิพฺพยติ. ณาเป = ปาจาเปติ, สิพฺพาเปติ. ณาปย = ปาจาปยติ, สิพฺพาปยติ. เป็นต้น.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในเหตุกัมมวาจก ลงปัจจัย 10 ตัวนั้นด้วย, ลงเหตุปัจจัย คือ ณาเป ด้วย, ลง ย ปัจจัยกับทั้ง อิ อาคม หน้า ย ด้วย อุทาหรณ์ ดังนี้

ปาจาปิยเต, สิพฺพาปิยเต. เป็นต้น.

ยังมีปัจจัยที่สำหรับประกอบกับธาตุอีก 3 ตัว คือ ข, ฉ, ส, เป็นไปในความปรารถนา อุทาหรณ์ ดังนี้

ภุชฺ ธาตุ เป็นไปในความ กิน ข ปัจจัย (ภุชฺ + ข = พุภุกฺข + ติ) สำเร็จรูปเป็น พุภุกฺขติ ปรารถนาจะกิน

ฆสฺ ธาตุ เป็นไปในความ กิน ฉ ปัจจัย (ฆสฺ + ฉ = ชิฆจฺฉ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ชิฆจฺฉติ ปรารถนาจะกิน

หรฺ ธาตุ เป็นไปในความ นำไป ส ปัจจัย (หรฺ + ส = ชิคีส + ติ) สำเร็จรูปเป็น ชิคีสติ ปรารถนาจะนำไป

ปัจจัยที่สำหรับประกอบด้วยนามศัพท์ ให้เป็นกริยาศัพท์ 2 ตัว คือ อาย, อิย. เป็นไปในความประพฤติ อุทาหรณ์ ดังนี้

จิรายติ ประพฤติช้าอยู่. ปุตฺติยติ ย่อมประพฤติให้เป็นเพียงดังบุตร เป็นต้น.

1.10 แบบแจกวิภัตติกริยาอาขยาต

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 172-186) ทรงอธิบายแบบแจกวิภัตติสรุปได้ว่า วิธีประกอบธาตุด้วยปัจจัยและวิภัตติที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น เป็นการแสดงตัวอย่าง, แบบย่อ ผู้เริ่มต้นศึกษาจะไม่สามารถที่จะกำหนดเอาเป็นตัวอย่างแล้ว เปลี่ยนไปให้ได้ตลอดทุกๆวิภัตติ, เพราะธาตุบางเหล่าที่ประกอบด้วยปัจจัยและวิภัตติบางเหล่าไม่คงอยู่ตามรูปเดิม ย่อมเปลี่ยนแปลงอาเทศไปบ้าง, เพราะฉะนั้นลำดับนี้จักสำแดงแบบแจกวิภัตติไว้พอเป็นที่สังเกตสืบไปตามลำดับวาจกทั้ง 4, แต่จักไม่แจกให้พิสดารนัก จักยกปโรกขาวิภัตติเสียเพราะไม่ใคร่ใช้ในหนังสือทั้งปวง ยกไว้แต่ อาห, อาหุ. 2 ตัวเท่านั้น. ถึงกัมมวาจก แลเหตุกัมมวาจก ที่ใช้มากก็มีแต่ประถมบุรุษอย่างเดียว บุรุษนอกนั้นก็ใช้น้อย, เหตุนั้นจักแจกแต่ประถมบุรุษอย่างเดียว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แบบแจกวิภัตติกริยาอาขยาตมีดังต่อไปนี้

1.10.1 กัตตุวาจก

1) แจก ภู ธาตุเป็นตัวอย่าง

1. วตฺตมานา

ปุริส.	เอก	พหุ
ป	ภวติ	ภวนฺติ
ม	ภวสิ	ภวถ
อุ	ภวามิ	ภวาม

2. ปญฺจมี		**3. สตฺตมี**	
ป. ภวตุ	ภวนฺตุ	ภเว, ภเวยฺย, ภเวถ	ภเวยฺยุ
ม. ภว, ภวาหิ	ภวถ	ภเวยฺยาสิ	เวยฺยาถ
อุ. ภวามิ	ภวาม	ภเวยฺยามิ, ภเวยฺยํ	ภเวยฺยาม

5. หิยตฺตนี		**6. อชฺชตฺตนี**	
ป. อภวา, อภว	อภวู	อภวิ	อภวุ, อภวึสุ
ม. อภโว	อภวตฺถ	อภโว	อภวิตฺถ
อุ. อภวึ	อภวมฺห	อภวึ	อภวิมฺหา

7. ภวิสฺสนฺติ		**8. กาลาติปตฺติ**	
ป. ภวิสฺสติ	ภวิสฺสนฺติ	อภวิสฺส	อภวิสฺสํสุ
ม. ภวิสฺสสิ	ภวิสฺสถ	อภวิสฺเส	อภวิสฺสถ
อุ. ภวิสฺสามิ,ภวิสฺสํ	ภวิสฺสาม	อภวิสฺสํ	อภวิสฺสามฺหา

2) แจก ปจฺ ธาตุ เป็นแบบเทียบ

1. วตฺตมานา

ปุริส	เอก	พหุ
ป	ปจติ	ปจนฺติ
ม	ปจสิ	ปจถ
อุ	ปจามิ	ปจาม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. ปญฺจมี

ป.	ปจตุ.	ปจนฺตุ
ม.	ปจ, ปจาหิ	ปจถ
อุ.	ปจามิ	ปจาม

3. สตฺตมี

ปเจ, ปเจยฺย, ปเจถ	ปเจยฺยุ
ปเจยฺยาสิ	ปเจยฺยาถ
ปเจยฺยามิ	ปเจยฺยาม

5. หิยตฺตนี

ป.	อปจา, อปจ	อปจู
ม.	อปโจ	อปจตฺถ
อุ.	อปจึ	อปจมฺห

6. อชฺชตฺตนี

อปจิ, อปเจสิ	อปจุ, อปจึสุ
อปโจ	อปจิตฺถ
อปจึ	อปจิมฺหา

7. ภวิสฺสนฺติ

ป.	ปจิสฺสติ	ปจิสฺสนฺติ
ม.	ปจิสฺสสิ	ปจิสฺสถ
อุ.	ปจิสฺสามิ. ปจิสฺสํ	ปจิสฺสาม

8. กาลาติปตฺติ

อปจิสฺส	อปจิสฺสึสุ
อปจิสฺสํ	อปจิสฺสถ
อปจิสฺเส	อปจิสฺสามฺหา

แม้ถึงหมวดธาตุอื่นๆ ก็พึงแจกโดยนัยนี้, เปลี่ยนแต่ปัจจัยที่สำหรับกับหมวดธาตุนั้นๆ เท่านั้น, ยกเสียแต่ธาตุบางอย่างเข้ากับวิภัตติบางตัว สำเร็จรูปเป็นอย่างหนึ่ง ไม่คงตามแบบ, จะแจกไว้แต่วัตตมานา ประถมบุรุษ พอเป็นตัวอย่างเท่านั้น

เอก	พหุ
รุนฺธติ, รุนฺเธติ	รุนฺธนฺติ, รุนฺเธนฺติ
ทิพฺพติ	ทิพฺพนฺติ
สุณาติ, ลุโณติ	สุณนฺติ, สุโณนฺติ
กีนาติ	กีนนฺติ
คณฺหาติ	คณฺหนฺติ
ตโนติ	ตโนนฺติ
โจเรติ, โจรยติ	โจเรนฺติ. โจรยนฺติ

คำอธิบายในกัตตุวาจก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. พฤทธิ์ อู ที่สุดแห่งธาตุเป็น โอ บ้าง, เอา โอ เป็น อว บ้าง, อุ. โหติ, ภวติ. พฤทธิ์ อี ที่สุดแห่งธาตุเป็น เอ บ้าง เอา เอ เป็น อย บ้าง, อุ เสติ, สยติ. เอา คมฺ เป็น คจฺฉ บ้าง, อุ. คจฺฉติ. เป็นต้น

2. มิ - ม - วตฺตมานา ก็ดี หิ - มิ - ม ปญฺจมี ก็ดี อยู่ข้างหลัง ต้อง ทีฆะ อ ที่สุดปัจจัย เป็น อา ในหมวดธาตุทั้งปวง, อุ. คจฺฉาหิ, คจฺฉามิ, คจฺฉาม. เป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. ลบ หิ - ปญฺจมี เสียบ้างก็ได้, แต่เมื่อลบ อย่าทีฆะ อ เป็น อา ในหมวดธาตุทั้งปวง

4. ลบ ยฺย ที่สุดแห่ง เอยฺย สตฺตมี คงไว้แต่ เอ บ้างก็ได้ในหมวดธาตุทั้งปวง, และมักใช้ เอถ อัตตโนบท แทน เอยฺย บ้าง

5. อุตตมบุรุษ สตฺตมี เอกวจนะ มักใช้ เอยฺยํ อัตตโนบท แทน เอยฺยามิ โดยมาก ในหมวดธาตุทั้งปวง

6. อา - หิยตฺตนี มักรัสสะเป็น อ ในหมวดธาตุทั้งปวง

7. โอ - มัธยมบุรุษ หิยตฺตนี และอชฺชตฺตนี เอกวจนะ มีที่ใช้น้อย, ใช้ประถมบุรุษเสียเป็นพื้น

8. รัสสะ อี อชฺชตฺตนี เป็น อิ และลง สฺ อาคม บ้างในหมวดธาตุทั้งปวง

9. เอา อุ เป็น อีสุ ได้บ้าง ในหมวดธาตุทั้งปวง

10. ลง อ อาคม หน้าธาตุที่ประกอบ หิยตฺตนี อชฺชตฺตนี กาลาติปตฺติ ได้

11. ลง อิ อาคม หลังธาตุและปัจจัยที่ประกอบ อชฺชตฺตนี ภวิสฺสนฺติ และ กาลาติปตฺติ ในหมวดธาตุทั้งปวง

12. อุตตมบุรุษ ภวิสฺสนฺติ เอกวจนะ ใช้ สฺสํ อัตตโนบทแทน สฺสามิ ได้บ้าง

13. รัสสะ อา กาลาติปตฺติ เป็น อ ในหมวดธาตุทั้งปวง

14. ลง นิคคหิตอาคม ในหมวด รุธฺ ธาตุแล้ว อาเทศนิคคหิต เป็น พยัญชนะที่สุดวรรค ตามวิธีสนธิ อุ. สำแดงแล้วในธาตุข้างต้น

15. เอา ย ปัจจัยกับ วฺ ที่สุดแห่ง ทิวฺ ธาตุ เป็นต้น เป็น พฺพ.

กับ ธฺ ที่สุดแห่ง พุธฺ ธาตุ เป็นต้น เป็น ชฺฌ.

กับ หฺ ที่สุดแห่ง มุหฺ ธาตุ เป็นต้น เป็น ยฺห.

กับ สฺ ที่สุดแห่ง มุสฺ ธาตุ เป็นต้น เป็น สฺส.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กับ ชฺ ที่สุดแห่ง รชฺ ธาตุ เป็นต้น เป็น ชฺช.

16. พฤทธิ์ ณุ ปัจจัย เป็น โณ ในหมวด สุ ธาตุ

17. เอา ณา ธาตุ เป็น ชา

18. ลบ หฺ ที่สุดแห่ง คหฺ ธาตุ เสีย

19. เมื่อลง เณ, ณฺย ปัจจัย ต้องพฤทธิ์สระตัวหน้าธาตุและลบ ณฺ เหมือนวิธีตัทธิต

1.10.2 กัมมวาจก

1) การแจกแต่วัตตมานา ประถมบุรุษอย่างเดียว

เอก	**พหุ**
ปจิยเต, ปจฺจเต	ปจิยนฺเต, ปจฺจนฺเต
รุนฺธิยเต	รุนฺธิยนฺเต
สิวิยเต	สิวิยนฺเต
สุยฺยเต	สุยฺยนฺเต

เอก	**พหุ**
กียเต	กียนฺเต
คหิยเต	คหิยนฺเต
กริยเต	กริยนฺเต
จุริยเต	จุริยนฺเต

คำอธิบายในกัมมาวาจก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ลง อิ- อาคม หน้า ย ปัจจัย ในกัมมวาจก

2. เอา ย-ปัจจัย กับ จฺ ที่สุดแห่ง ปจฺ ธาตุ เป็น จฺจ บ้าง ไม่ต้องลง อิ อาคม

3. ซ้อน ยฺ - พยัญชนะ ที่ ย-ปัจจัยบ้าง

ภาววาจกก็แจกเหมือนกัมมวาจก ไม่ต้องแจกไว้ในที่นี้, ต่างกันแต่ลักษณะที่กล่าวแล้วในวาจกข้างต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.10.3 เหตุกัตตุวาจก

1) แจก ปจฺ ธาตุ ลง เณ และ ณฺย ปัจจัย เป็นตัวอย่าง

	1. วตฺตมานา		**2. ปญฺจมี**	
ปุริส	เอก	พหุ	เอก.	พหุ
ป	ปาเจติ	ปาเจนฺติ	ปาเจตุ	ปาเจนฺตุ
ม	ปาเจสิ	ปาเจถ	ปาเจหิ	ปาเจถ
อุ	ปาเจมิ	ปาเจม	ปาเจมิ	ปาเจม

	3. สตฺตมี		**6. อชฺชตฺตนี**	
ป.	ปาเจยฺย, ปาเจถ	ปาเจยฺยุ	อปาเจสิ.	อปาจึสุ.
ม.	ปาเจยฺยาสิ	ปาเจยฺยาถ		อปาจยิตฺถ
อุ.	ปาเจยฺยามิ, ปาเจยฺยํ	ปาเจยฺยาม	อปาเจสึ	อปาจยิมฺหา

(หิยตฺตนี ไม่ได้ใช้ ไม่ต้องแจก)

	7. ภวิสฺสนฺติ		**8. กาลาติปตฺติ**	
ป.	ปาเจสฺสติ	ปาเจสฺสนฺติ	อปาจยิสฺส	อปาจยิสฺสํสุ
ม.	ปาเจสฺสสิ	ปาเจสฺสถ	อปาจยิสฺเส	อปาจยิสฺสถ
อุ.	ปาเจสฺสามิ	ปเจสฺสาม	อปาจยิสฺสํ	อปาจยิสฺสามฺหา

2) แจก ปจฺ ธาตุ ลง ณาเป ณาปย ปัจจัย เป็นตัวอย่าง

	1. วตฺตมานา		**2. ปญฺจมี**	
ปุริส	เอก	พหุ	เอก	พหุ
ป	ปาจาเปติ	ปาจาเปนฺติ	ปาจาเปตุ	ปาจาเปนฺตุ
ม	ปาจาเปสิ	ปาจาเปถ	ปาจาเปหิ	ปาจาเปถ
อุ	ปาจาเปมิ	ปาจาเปม	ปาจาเปมิ	ปาจาเปม

	3. สตฺตมี		**6. อชฺชตฺตนี**	
ป.	ปาจาเปยฺย, ปาจาเปถ	ปาจาเปยฺยุ	อปาจาเปสิ	อปาจาเปสุ
ม.	ปาจาเปยฺยาสิ	ปาจาเปยฺยถ		อปาจาปยิตฺถ. (ณาปย)
อุ.	ปาจาเปยฺยามิ ปาจาเปยฺยํ	ปาจาเปยฺยาม	อปาจาเปสึ	อปาจาปยิมฺหา (ณาปย)

(หิยตฺตนี ไม่ได้ใช้ ไม่ต้องแจก)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

	7. ภวิสฺสนติ		8. กาลาติปตฺติ	
ป	ปาจาเปสฺสติ	ปาจาเปสฺสนฺติ	อปาจาปยิสฺส	อปาจาปยิสฺสุ
ม	ปาจาเปสฺสิ	ปาจาเปสฺสถ	อปาจาปยิสฺเส	อปาจาปยิสฺสถ
อุ	ปาจาเปสฺสามิ.	ปาจาเปสฺสาม	อปาจาปยิสฺสํ	อปาจาปยิสฺสามฺหา

แม้ถึงหมวดธาตุอื่นก็พึงเทียบโดยนัยนี้ จะแจกแต่วัตตมานา ประถมบุรุษ ลง เณ และ ณาเป ปัจจัยเป็นตัวอย่างเท่านั้น

เอก	พหุ
รุนเธติ, รุนฺธนเปติ	รุนฺเธนฺติ, รุนฺธาเปนฺติ
สิพฺเพติ, สิพฺพาเปติ	สิพฺเพนฺติ, สิพฺพาเปนฺติ

เอก	พหุ
สาเวติ	สาเวนฺติ
กีนาเปติ	กีนาเปนฺติ
คาเหติ, คณฺหาเปติ	คาเหนฺติ, คณฺหาเปนฺติ
ตานาเปติ	ตานาเปนฺติ
โจราเปติ	โจราเปนฺติ

ลงปัจจัยที่มี ณ แล้ว พฤทธิ์สระตัวหน้าที่ไม่ใช่พยัญชนะซ้อนอยู่เบื้องหลัง แล้ว ลบ ณ เสีย เหมือนกับที่กล่าวแล้ว ในโคตตตัทธิต วิธีสนธิก็เหมือนกับที่กล่าวแล้วในสระสนธิ

1.10.4 เหตุกัมมวาจก

1) แจกแต่วัตตมานา ประถมบุรุษอย่างเดียว ลง ณาเป ปัจจัย เป็นตัวอย่าง

เอก	พหุ
ปาจาปิยเต	ปาจาปิยนฺเต
รุนฺธาปิยเต	รุนฺธาปิยนฺเต
สิพฺพาปิยเต	สิพฺพาปิยนฺเต
สาวิยเต (ณย)	สาวิยนฺเต
กีนาปิยเต	กีนาปิยนฺเต
คาหาปิยเต	คาหาปิยนฺเต

เอก	พหุ
ตานาปิยเต	ตานาปิยนฺเต
โจราปิยเต	โจราปิยนฺเต

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คำอธิบายในวาจกนี้ พึงเทียบเคียงดูได้ในวาจกทั้ง 3 ที่กล่าวแล้ว

อาขยาตนั้น มีนัยวิจิตรพิสดารนัก นักปราชญ์ผู้ร้อยกรองคัมภีร์ศัพทศาสตร์พรรณนาไว้อย่างละเอียด ครั้นจะนำมาอธิบายไว้ในที่นี้ให้สิ้นเชิง ก็เห็นว่าจะทำให้ผู้ศึกษาเกิดความล่าช้า

อีกประการหนึ่ง หนังสือบาลีไวยากรณ์นี้จะไม่มีเวลาจบลงได้จึงได้เลือกเอาแต่วิธีจะใช้ทั่วไปในกริยาศัพท์ทั้งหลาย มาแสดงไว้เป็นตัวอย่าง เมื่อทราบแบบหนึ่งแล้วก็เป็นอันเข้าใจทั่วไปถึงอย่างนั้น วิธีเปลี่ยนแปลงวิภัตติ จำเพาะธาตุบางตัว แม้ไม่สาธารณะแก่ธาตุทั้งหลาย แต่มีที่ใช้มาก จึงนำนำมาแสดงไว้ในที่นี้บ้างเล็กน้อย คือ อสฺ ธาตุ

อสฺ ธาตุ ซึ่งเป็นไปในความ มี, ความ เป็น, อยู่หน้าแปลงวิภัตติทั้งหลายแล้ว ลบพยัญชนะต้นธาตุบ้าง ที่สุดธาตุบ้าง ดังต่อไปนี้

ติ	เป็น	ตฺถิ	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อตฺถิ
อนฺติ		คงรูป	ลบต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	สนฺติ
สิ		คงรูป	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสิ
ถ	เป็น	ตฺถ	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อตฺถ
มิ	เป็น	มฺหิ	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อมฺหิ
ม	เป็น	มฺห	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อมฺห
ตุ	เป็น	ตฺถุ	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อตฺถุ
เอยฺย	เป็น	อิยา	ลบต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	สิยา
เอยฺย			กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสฺส
เอยฺยุ			กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสฺสุ
เอยฺยุ	เป็น	อิยุ	ลบต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	สิยุ
เอยฺยาสิ			กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสฺส
เอยฺยาถ			กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสฺสถ
เอยฺยามิ			กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสฺสํ
เอยฺยาม			กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสฺสาม
อิ		คงรูป	ทีฆะต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อาสิ
อุ		คงรูป	ทีฆะต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อาสุ
ตฺถ		คงรูป	ทีฆะต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อาสิตฺถ
อึ		คงรูป	ทีฆะต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อาสึ
มฺหา		คงรูป	ทีฆะต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อาสิมฺหา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. กริยากิตย์

2.1 ความหมายของกริยากิตก์

มีนักวิชาการได้อธิบายความหมายเกี่ยวกับกริยากิตก์ไว้หลายคน อาทิ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 202-213) ทรงใช้คำว่า กริยา-กิตก์ อธิบายไว้สรุปได้ว่า กริยากิตก์นี้ประกอบด้วยวิภัตติ วจนะ กาล ธาตุ วาจก ปัจจัย เหมือนอาขยาต ต่างกันที่ไม่มีบทและบุรุษเท่านั้น

สุภาพร มากแจ้ง (2527: 50) ใช้คำว่า คำกริยากฤต และอธิบายไว้สรุปได้ว่า คำกริยา-กฤต ใช้เป็นคำขยายคำนามแจกวิภัตตินาม ทำให้เกิดกริยาศัพท์ หรือปัจจัยกริยากฤต มีความหมายเป็นกริยา เช่น ต, ตฺวา, ตฺวาน, -ตูน แปลว่า แล้ว -อนฺต, -มาน, แปลว่า อยู่ และ-อนีย, ตพฺพ (ตวฺย) แปลว่า พึง

ประเทือง ทินรัตน์ (2556: 19) ใช้คำว่า กริยากิตก์ และอธิบายว่า “กริยากิตก์ หมายถึงกริยาที่สร้างขึ้นโดยการนำธาตุมาประกอบปัจจัยหมู่หนึ่ง ปัจจัยดังกล่าวนั้น เรียกว่า ปัจจัยกริยากิตก์ ซึ่ง ได้แก่ ตฺวา ตฺวาน ตูน ย ตฺย ตวนฺตุ ตาวี นฺต มาน ต อนีย ตพฺพ ปัจจัยเหล่านี้อาจแบ่งออกเป็นกลุ่ม คือ ปัจจัยที่ต้องประกอบวิภัตติ และปัจจัยที่ไม่ต้องประกอบวิภัตติ (อัพยยปัจจัย)”

เอื้อน เล่งเจริญ (2537: 34) ใช้คำว่า กริยากิตก์ และอธิบายว่า “กริยากิตก์ คือคำกริยาอีกประเภทหนึ่งที่ใช้ในไวยากรณ์บาลี ซึ่งมีวิธีสร้างเช่นเดียวกับ “กริยาอาขยาต” คือ ธาตุ + ปัจจัย + วิภัตติ ส่วนข้อแตกต่างก็คือ ปัจจัยที่ใช้สร้างกริยากิตก์ต่างจากปัจจัยที่ใช้สร้างกริยาอาขยาต ส่วนวิภัตตินั้นใช้วิภัตตินาม”

กล่าวโดยสรุป กริยากิตก์ คือ คำกริยาอีกประเภทหนึ่งที่ใช้ในไวยากรณ์บาลี คำที่ประกอบด้วยวิภัตติ วจนะ กาล ธาตุ วาจก ปัจจัยเหมือนอาขยาต ต่างกันที่ไม่มีบทและบุรุษ

2.2 วิภัตติในกริยากิตก์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 203) ได้กล่าวเกี่ยวกับวิภัตติในกริยากิตก์ สรุปได้ว่า วิภัตติแห่งกริยากิตก์นั้น ไม่มีแผนกหนึ่งเหมือนวิภัตติอาขยาต ใช้วิภัตตินาม ถ้านามศัพท์เป็นวิภัตติและวจนะอันใดกริยากิตก์ก็เป็นวิภัตติและวจนะอันนั้นตามอย่างนี้

ภิกฺขุ คามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺโ ภิกษุ เข้าไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อก้อนข้าว.
1 2 3 4 1 4 2 3

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เยเกจิ พุทฺธ สรณ คตา เส (ชน ท.) เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
1 2 3 4 5 1

ถึงแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้า ว่าเป็นที่ระลึก ซิ.
4 2 3 5

เอกำ ปุริสำ ฉตฺตำ คเหตฺวา คจฺฉนฺตำ ปสฺสามิ (ข้า) เห็น
1 2 3 4 5 6 6

ซึ่งบุรุษ คนหนึ่ง ถือ ซึ่งร่ม ไปอยู่.
2 1 4 3 5

2.3 กาลในกริยากิตก์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 203-205) ทรงอธิบายว่า กาลในกิตก์นี้แบ่งกาลที่เป็นประธานได้ 2 คือ ปัจจุบันกาล อดีตกาล กาลทั้ง 2 นั้น แบ่งให้ละเอียดออกอีก, ปัจจุบันกาลจัดเป็น 2 คือ ปัจจุบันแท้ ปัจจุบันใกล้อนาคตี อดีตกาล จัดเป็น 2 เหมือนกัน คือ ล่วงแล้ว ล่วงแล้วเสร็จ, กาลที่กล่าวโดยย่อหรือพิสดารนี้ ในเวลาพูดหรือแต่ง หนังสือ อ่านหนังสือ ต้องหมายรู้ด้วยปัจจัยที่กล่าวข้างหน้า

2.3.1 ปัจจุบันกาล

1) ปัจจุบันแท้ แปลว่า 'อยู่'

อุ. อหำ ธมฺมำ สุณนฺโต ปีตึ ลภามิ ข้า ฟังอยู่ ซึ่งธรรม ย่อมได้ ซึ่งปีติ.
1 2 3 4 5 1 3 2 5 4

2) ปัจจุบันใกล้อนาคต แปลว่า 'เมื่อ'

อุ. อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมำ เทเสนฺโต อิมำ คาถ - มาห.
1 2 3 4 5 6 7

(พระศาสดา) เมื่อสืบต่อ ซึ่งอนุสนธิ สำแดง ซึ่งธรรม ตรัสแล้ว
2 1 4 3 7

ซึ่งคาถา อันนี้.
6 5

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.3.2 อดีตกาล

1) ล่วงแล้ว แปลว่า 'แล้ว'

อุ. ตโย มาสา "อติกฺกนฺตา" เดือน ท. 3 ก้าวล่วงแล้ว
1 2 3 2 1 3

2) ล่วงแล้วเสร็จ แปลว่า 'ครั้น - แล้ว'

อุ. เยน ภควา, เตนุ-ปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ
1 2 3 4 5 6

อภิวาเทตฺวา, เอกมนฺตํ นิสีทิ. (ภิกษุรูปหนึ่ง) พระผู้มีพระภาคเจ้า
7 8 9 2

โดยที่ใด, เข้าไปใกล้แล้ว โดยที่นั้น. ครั้นเข้าไปใกล้แล้ว ไหว้แล้ว
1 4 3 5 7

ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงนั่งแล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่ง.
6 9 8

ในข้างต้นได้กล่าวถึงธาตุกิตก์แล้วข้างต้นว่าธาตุกิตก์นั้นไม่ต่างกันกับธาตุอาขยาต, เพราะฉะนั้น แม้ในที่นี้ก็ไม่ต้องกล่าวถึงธาตุอีก

2.4 วาจกในกริยากิตก์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 205-206) ทรงกล่าวถึงวาจกในกริยากิตก์ สรุปได้ว่า วาจกจัดเป็น 5 อย่างเดียวกันกับวาจกในอาขยาต ต่างกันสักว่ารูปแห่งกริยาศัพท์, เพราะฉะนั้น ในที่นี้จักสำแดงแต่อุทาหรณ์เท่านั้น

2.4.1 กัตตุวาจก

ภิกฺขุ คามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺโฐ. ภิกษุ เข้าไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อก้อนข้าว.
1 2 3 4 1 4 2 3

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.4.2 กัมมวาจก

อธิคโต โข มยา - ยं ธมฺโม. ธรรม อันนี้ อันเรา ถึงทับแล้ว แล
1 2 3 4 5 5 4 3 1 2

2.4.3 ภาววาจก

การเณเนตฺถ ภวิตพฺพำ. อันเหตุ ในสิ่งนี้ พึงมี.
1 2 3 1 2 3

2.4.4 เหตุกัตตุวาจก

สเทวกำ ตารยนฺโต (ท่าน) ยังโลกนี้ กับทั้งเทวโลก ให้ข้ามอยู่.
1 2 1 2

2.4.5 เหตุกัมมวาจก

อยำ ถูโป ปติฏฐาปิโต. พระสตูป นี้ (อันเขา) ให้ตั้งจำเพาะแล้ว.
1 2 3 2 1 3

2.5 ปัจจัยแห่งกริยากิตก์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538: 206-213) ทรงอธิบายว่า ปัจจัยที่สำหรับประกอบกับกริยากิตก์นั้น จัดเป็น 3 พวก เหมือนปัจจัยแห่งนามกิตก์

2.5.1 กิตปัจจัย ได้แก่ อนฺต, ตวนฺตุ, ตาวี

2.5.2 กิจจปัจจัย ได้แก่ อนีย, ตพฺ

2.5.3 กิตกิจจปัจจัย ได้แก่ มาน, ต, ตูน, ตฺวา, ตฺวาน

ในปัจจัยทั้ง 3 พวกนั้น อนฺต, มาน. 2 นี้บอกปัจจุบันนกาล ตวนฺตุ, ตาวี, ต, ตูน, ตูวา, ตฺวาน. 6 นี้บอกอดีตกาล. อนีย, ตพฺพ. 2 นี้บอกความจำเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.5.1 กิตปัจจัย

อนฺต กิตปัจจัย

สุณนฺโต ฟังอยู่ สุ ธาตุ ในความฟัง, ณา ปัจจัย กโรนฺโต ทำอยู่ กรฺ ธาตุ ในความ ทำ, โอ ปัจจัย สนธิ กเถนฺโต กล่าวอยู่. กถฺ ธาตุ ในความ กล่าว, เอ ปัจจัย ถ้าเป็นอิตถีลิงค์ ลง อี เป็น สุณนฺตี กโรนฺตี กเถนฺตี.

ตวนฺตุ กิตปัจจัย

สุตวา ฟังแล้ว สุ ธาตุ ในความฟัง, นาม ภุตฺตวา กินแล้ว ภุชฺ ธาตุ ในความกิน, เอาที่สุดธาตุ เป็น ต, นาม วุสิตวา อยู่แล้ว. วสฺ ธาตุ ในความ อยู่, เอา ว เป็น วุ แล้ว ลง อิ, นาม ถ้าเป็นอิตถีลิงค์ เป็น สุตวตี, ภุตฺตวตี, วุสิตวตี. นาม

ตาวี กิตปัจจัย

ปุ	อิตฺ	นปุ	
สุตาวี	สุตาวินี	สุตาวิ	ฟังแล้ว
ภุตฺตาวี	ภุตฺตาวินี	ภุตฺตาวิ	กินแล้ว
วุสิตาวี	วุสิตาวินี	วุสิตาวิ	อยู่แล้ว

กริยาศัพท์ที่ประกอบด้วยกิตปัจจัยอย่างนี้อยู่หน้ากริยาอาขยาตโดยมาก, พึงเห็นว่าเป็นเหมือนบทวิเสสนะ

2.5.2 กิจจปัจจัย

อนีย กิจจปัจจัย

กรณียํ อันเขาพึงทำ. กรฺ ธาตุ ในความ ทำ, เอา น เป็น ณ วจนียํ อันเขาพึงกล่าว วจฺ ธาตุ ในความ กล่าว, โภชนียํ อันเขาพึงกิน. ภุชฺ ธาตุ ในความ กิน, พฤทธิ์ อุ เป็น โอ

ศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยนี้ บางศัพท์ก็ใช้เป็นนามกิตก์บ้าง อุ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน ปริวิสิ เขาเลี้ยงแล้ว ด้วยของควรเคี้ยว ด้วยของควรบริโภค อันประณีต

ตพฺพ กิจจปัจจัย

กตฺตพฺพํ อันเขาพึงทำ, ลบ รฺ ซ้อน ตฺ. วตฺตพฺพํ อันเขาพึงกล่าว, วทฺ ธาตุ เอา ทฺ เป็น ตฺ. ภุญฺชิตพฺพํ อันเขาพึงกิน, ลง อิ อาคม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มาน กิจจปัจจัย

มาน ปัจจัยนี้ มีคติเหมือน อนฺต ก็แต่ว่า ถ้าไม่มี ย ปัจจัยซึ่งลงในกรรมเป็นกัตตุวาจก, ถ้ามี ย ปัจจัยนั้น เป็นกัมมวาจก ดังนี้

กัตตุวาจก		**กัมมวาจก**	
กุรุมาโน	ทำอยู่	กริยมาโน	อันเขาทำอยู่
ภุญฺชมาโน	กินอยู่	ภุญฺชิยมาโน	อันเขากินอยู่
วทมาโน	กล่าวอยู่	วุจฺจมาโน	อันเขากล่าวอยู่

ต กิจจปัจจัย

ธาตุมี ม฻ และ น฻ เป็นที่สุด ลบที่สุดธาตุ

คโต ไปแล้ว. คม฻ ธาตุ ในความ ไป, ความถึง.

รโต ยินดีแล้ว รม฻ ธาตุ ในความ ยินดี.

ขโต อันเขาขุดแล้ว. ขน฻ ธาตุ ในความ ขุด.

หโต อันเขาฆ่าแล้ว. หน฻ ธาตุ ในความ ฆ่า.

ธาตุ จ฻, ช฻, และ ป฻ เป็นที่สุด เอาที่สุดธาตุ เป็น ต฻.

สิตฺโต อันเขารดแล้ว, สิจ฻ ธาตุ ในความ รด.

วิวิตฺโต สงัดแล้ว. วิ+วิจ฻ ธาตุ ในความ สงัด.

ภุตฺโต อันเขากินแล้ว. ภุช฻ ธาตุ ในความ กิน.

จตฺโต อันเขาสละแล้ว จช฻ ธาตุ ในความ สละ.

คุตฺโต อันเขาคุ้มครองแล้ว. คุป฻ ธาตุ ในความ คุ้มครอง

ตตฺโต ร้อนแล้ว. ตป฻ ธาตุ ในความ ร้อน.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ธาตุมี อา เป็นที่สุดก็ดี ต เป็นกัมมวาจกก็ดี ลง อิ.

จิโต ยืนแล้ว. จา ธาตุ ในความ ตั้งอยู่.

ปีโต อันเขาดื่มแล้ว. ปา ธาตุ ในความ ดื่ม.

อภิชฺฌิโต อันเขาเพ่งจำเพาะแล้ว. อภิ+ฌา ธาตุ ในความ เพ่ง.

ภาสิโต อันเขากล่าวแล้ว. ภาสฺ ธาตุ ในความ กล่าว.

ธาตุมี ทฺ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น นฺน แล้วลบที่สุดธาตุ.

ฉนฺโน อันเขามุงแล้ว. ฉทฺ ธาตุ ในความ ปิด.

สนฺโน จมแล้ว. สทฺ หรือ สิทฺ ธาตุ ในความ จม.

รุนฺโน ร้องให้แล้ว. รุทฺ ธาตุ ในความ ร้องไห้.

ฉินฺโน อันเขาตัดแล้ว. ฉิทฺ ธาตุ ในความ ตัด.

ภินฺโน แตกแล้ว. ภิทฺ ธาตุ ในความ แตก.

ทินฺโน อันเขาให้แล้ว ทา ธาตุ ในความ ให้. (เอา อา ที่ ทา เป็น อิ)

ธาตุมี รฺ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น ณฺณ แล้วลบที่สุดธาตุ

ชิณฺโณ แก่แล้ว. ชิรฺ ธาตุ ในความ คร่ำคร่า.

ติณฺโณ ข้ามแล้ว. ตรฺ ธาตุ ในความ ข้าม.

ปุณฺโณ เต็มแล้ว. ปูรฺ ธาตุ ในความ เต็ม.

ธาตุมี สฺ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น ฏฺฐ แล้วลบที่สุดธาตุ.

ตุฏฺโฐ ยินดีแล้ว. ตุสฺ ธาตุ ในความ ยินดี.

หฏฺโฐ ร่าเริงแล้ว. หสฺ ธาตุ ในความ หัวเราะ.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปวิฏฺฐ เข้าไปแล้ว. ป+วิสฺ ธาตุ ในความ เข้าไป.

ธาตุมี ธฺ และ ภฺ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น ทฺธ แล้วลบที่สุดธาตุ.

พุทฺโธ รู้แล้ว. พุธฺ ธาตุ ในความ รู้.

กุทฺโธ โกรธแล้ว. กุธฺ ธาตุ ในความ โกรธ.

รุทฺโธ ปิดแล้ว. รุธฺ ธาตุ ในความ กั้น.

ลทฺโธ อันเขาได้แล้ว. ลภฺ ธาตุ ในความ ได้.

อารทฺโธ อันเขาปรารภแล้ว. อา+รภฺ ธาตุ ในความ เริ่ม.

ธาตุมี มฺ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น นฺต แล้วลบที่สุดธาตุ

ปกฺกนฺโต หลีกไปแล้ว. ป+กมฺ ธาตุ ในความ ก้าวไป.

ทนฺโต ทรมานแล้ว. ทมฺ ธาตุ ในความ ทรมาน.

สนฺโต ระงับแล้ว. สมฺ ธาตุ ในความ สงบ, ระงับ.

ธาตุมี หฺ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น ฬฺห แล้วลบที่สุดธาตุ

รุฬฺโห งอกแล้ว. รุหฺ ในความ งอก.

มุฬฺโห หลงแล้ว. มุหฺ ธาตุ ในความ หลง.

วุฬฺโห อันน้ำพัดไปแล้ว. วุหฺ ธาตุ ในความ ลอย.

ศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยนี้ บางศัพท์ก็ใช้เป็นนามกิตก์บ้างเหมือนบทว่า พุทฺโธ เป็นต้น

ตูน	**ตฺวา**	**ตฺวาน**	
กาตูน	กตฺวา	กตฺวาน	ทำแล้ว
คนฺตูน	คนฺตฺวา	คนฺตฺวาน	ไปแล้ว
หนฺตูน	หนฺตฺวา	หนฺตฺวาน	ฆ่าแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อุปสรรคอยู่หน้า แปลงปัจจัยทั้ง 3 เป็น ย

อาทาย ถือเอาแล้ว. อา+ทา ธาตุ ในความ ถือเอา.

ปหาย ละแล้ว. ป+หา ธาตุ ในความ ละ.

นิสฺสาย อาศัยแล้ว. นิ+สี ธาตุ ในความ อาศัย.

ธาตุมี ม ๎ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับที่สุดธาตุ เป็น มฺม.

อาคมฺม มาแล้ว. อา+คม ๎ ธาตุ ในความ ไป

นิกฺขมฺม ออกแล้ว. นิ+ขม ๎ ธาตุ ในความ ออก

อภิรมฺม ยินดียิ่งแล้ว. อภิ+รม ๎ ธาตุ ในความ ยินดี

ธาตุมี ท ๎ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับที่สุดธาตุเป็น ชฺช.

อุปฺปชฺช เกิดขึ้นแล้ว. อุ+ปท ๎ ธาตุ ในความ เกิด

ปมชฺช ประมาทแล้ว. ป+มท ๎ ธาตุ ในความ ประมาท

อจฺฉิชฺช ชิงเอาแล้ว. อา+ฉิท ๎ ธาตุ ในความ ชิงเอา

ธาตุมี ธ ๎ และ ภ ๎ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับที่สุดธาตุเป็น ทฺธา, พฺภ.

วิทฺธา แทงแล้ว. วิธ ๎ ธาตุ ในความ แทง.

ลทฺธา ได้แล้ว. ลภ ๎ ธาตุ ในความ ได้.

อารพฺภ ปรารภแล้ว. อา+รภ ๎ ธาตุ ในความเริ่ม.

ธาตุมี ห ๎ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับที่สุดธาตุเป็น ยฺห

ปคฺคยฺห ประคองแล้ว. ป+คห ๎ ธาตุ ในความ ประคอง.

สนฺนยฺห ผูกแล้ว. สํ+นห ๎ ธาตุ ในความ ผูก.

อารุยฺห ขึ้นแล้ว. อา+รูห ๎ ธาตุ ในความ ขึ้น.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แปลง ตฺวา เป็น สฺวา, ตฺวาน เป็น สฺวาน จำเพาะแต่ ทิสฺ ธาตุ อย่างเดียว ปัจจัยทั้ง 3 ตัวนี้ บอกอดีตกาลโดยมากกว่ากาลอื่น จึงได้จัดไว้ในพวกอดีตกาล, ที่บอกกาลอื่น จักมีแจ้งในวากยสัมพันธ์ข้างหน้า และศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยทั้ง 3 ตัวนี้นำหน้ากริยาอาขยาตเป็นนิตย์

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระอริยบุคคล

พระอริยบุคคลเป็นบุคคลผู้มีคุณธรรมสูงในพระพุทธศาสนาอาจจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ได้มีหลายระดับดังที่ผู้วิจัยจะเสนอรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ความหมายของพระอริยบุคคล

พจนานุกรมกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2546: 327) ได้ให้ความหมายของ อริยบุคคลว่า หมายถึง บุคคลผู้เป็นอริยะ, ท่านผู้บรรลุธรรมวิเศษมีโสดาปัตติมรรคเป็นต้น

พระธรรมกิตติวงศ์ (2553: 1274) ได้ให้ความหมายอริยบุคคล ไว้ว่า บุคคลผู้ประเสริฐ, ผู้ไกลจากข้าศึก, ผู้หักกำล้อสังสารวัฏได้แล้ว

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่าพระอริยบุคคลได้แก่ผู้บรรลุธรรมวิเศษหรือผู้ประเสริฐมีคุณธรรมเหนือกว่าสามัญชนทั่วไป

2. ประเภทของพระอริยบุคคล

พระธรรมกิตติวงศ์ (2553: 1274) ได้แบ่งประเภทของอริยบุคคลไว้ คือแบ่งอย่างใหญ่ได้เป็นพระเสขะและพระอเสขะ แบ่งตามประเภทบุคคลมี 4 ประเภทคือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 อริยบุคคลแบ่งตามหมวดหมู่โดยรวม

อริยบุคคลแบ่งตามหมวดหมู่ได้ดังนี้

2.1.1 เสขะ แปลว่า ผู้ยังต้องศึกษาอยู่ คือยังต้องศึกษาไตรสิกขาคืออธิศีล อธิสมาธิ อธิปัญญา เพื่อบรรลุมรรคผลที่สูงขึ้นไปอีก เรียกเต็มว่า พระเสขะ หรือ เสขบุคคล เสขะคือพระอริยบุคคลที่ยังไม่ได้บรรลุ อรหันตผล หรือยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี เสขะ หากได้บรรลุอรหันตผลเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็เป็นอันพ้นจากความเป็นเสขะ และได้ชื่อว่าใหม่ว่า อเสขะ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.1.2 อเสขะ แปลว่า ผู้ไม่ต้องศึกษาอีก คือไม่ต้องศึกษาไตรสิกขา คืออธิศีล อธิสมาธิ อธิปัญญาอีกต่อไป เพราะได้ศึกษาจบ โดยได้บรรลุ อรหัตตผลแล้ว เรียกเต็มว่า พระอเสขะ หรืออเสขบุคคล อเสขะ ได้แก่ พระอริยบุคคลระดับสูงสุดคือพระอรหันต์ ผู้เสร็จกิจการศึกษาไตรสิกขาแล้ว ผู้ไม่มีกิจที่จะต้องบำเพ็ญเพื่อละกิเลสอีก

2.2 อริยบุคคลแบ่งตามประเภทบุคคล

อริยบุคคลแบ่งตามประเภทบุคคลได้ดังนี้

2.2.1 โสดาบัน แปลว่า ผู้เข้าถึงกระแสธรรม ผู้แรกถึงกระแสธรรม (คืออริยมรรค) เป็นชื่อเรียกพระอริยบุคคลประเภทแรกใน 4 ประเภท คือ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหันต์ ผู้ได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้วด้วยการละ สังโยชน์ เบื้องต่ำ 3 ประการได้คือ

1) สักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวตน เช่น เห็นว่ากายนี้ใจนี้เป็นตัวตนของเรา

2) วิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย เช่น สังสัยในข้อปฏิบัติของตนว่าถูกต้องหรือไม่ สงสัยในพระรัตนตรัยหรือในอริยสัจ 4 ว่ามีจริงหรือไม่

3) สีลัพพตปรามาส คือ ความเชื่อถือยึดมั่นว่าความศักดิ์สิทธิ์มีได้ด้วยศีลและพรตอย่างนั้นอย่างนี้ ข้อนี้ขยายความได้ว่ารักษาศีล แต่เพียงทางกาย ทางวาจา แต่ใจยังไม่เป็นศีลหรืออย่างน้อยก็ยังไม่เป็นศีลตลอดเวลา

ความเป็นพระโสดาบันนี้ก็เช่นเดียวกับความเป็นพระอริยบุคคลประเภทอื่นๆที่มิได้จำกัดอยู่เฉพาะเพศบรรพชิต(นักบวช)เท่านั้น แม้คฤหัสถ์ คือชายหรือหญิงผู้ครองเรือนก็สามารถเป็นพระโสดาบันได้ เช่น ในสมัยพุทธกาล คฤหัสถ์ที่เป็นพระโสดาบันที่มีชื่อเสียง ก็มีจำนวนมากได้แก่ นางวิสาขามหาอุบาสิกา อนาถบิณฑิกเศรษฐี พระเจ้าพิมพิสาร เป็นต้น

การเข้าถึงกระแสธรรมของพระโสดาบันนั้น เป็นการยกระดับจิตใจของท่านอย่างถาวร ทำให้ท่านไม่สามารถกลับมาเป็นปุถุชนได้อีก เป็นผู้ที่จะไม่ไปเกิดในอบายภูมิ (เช่น นรก หรือ เดียรฉาน) ทั้งยังเป็นผู้ที่จะบรรลุพระนิพพานในเบื้องหน้าอย่างแน่นอน

2.2.2 สกทาคามีหรือสกิทาคามี แปลว่า ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว เป็นชื่อเรียกพระอริยบุคคลลำดับที่ 2 ใน 4 ประเภทที่เรียกว่า "ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว" หมายถึง พระสกิทาคามีจะเกิดในกามาวจรภพอีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็จะถึงพระนิพพาน ผู้ได้บรรลุสกทาคามิผลคือผู้ที่ละสังโยชน์ เบื้องต่ำ 3 ประการแรกได้เช่นเดียวกับพระโสดาบัน อีกทั้งทำสังโยชน์เบื้องต่ำอีกสองประการที่เหลือให้เบาบางลงด้วยคือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1) กามราคะ หมายถึง ความพอใจในกาม คือ การความเพลินในการได้เสพ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ ที่น่าพอใจ

2) ปฏิฆะ หมายถึง ความกระทบกระทั่งในใจ คล้ายความพยาบาท อย่างละเอียด

หากสังโยชน์เบื้องต่ำทั้งสองประการนี้หมดไปก็จะเป็นพระอนาคามี

2.2.3 อนาคามี แปลว่า ผู้ไม่มาเกิดอีก หมายความว่าจะไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดใน พรหมโลก อีกเพียงครั้งเดียว แล้วจะเข้าสู่ปรินิพพานจากพรหมโลกนั้นเลย เป็นชื่อเรียกพระอริยบุคคลประเภทที่ 3 ใน 4 ประเภท คือ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหันต์ เป็นผู้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ (โอรัมภาคิยสังโยชน์) ทั้ง 5 ประการได้แล้ว ยังเหลือสังโยชน์เบื้องสูง (อุทธัมภาคิยสังโยชน์) อีก 5 ประการ คือ

1) รูปราคะ หมายถึง ความพอใจในรูปฌานหรือรูปธรรมอันประณีตหรือความพอใจในรูปภพ

2) อรูปราคะ หมายถึง ความพอใจในอรูปฌาน หรือ พอใจในอรูปธรรม เช่น ความรู้ เป็นต้น หรือ ความพอใจในอรูปภพ

3) มานะ หมายถึง ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ เช่น เป็นพระอนาคามี (แม้ว่าจะเป็นจริงๆ) เป็นต้น

4) อุทธัจจะ คือ ความฟุ้งของจิต

5) อวิชชา คือ ความไม่รู้แจ้ง

อนึ่งพึงเข้าใจว่า แม้สังโยชน์เบื้องสูงบางข้อจะมีชื่อเหมือนกิเลสอย่างหยาบที่ยังมีในปุถุชน (ผู้ยังไม่เป็นบรรลุเป็นพระอริยบุคคล) เช่น มานะ อุทธัจจะ หรือ อวิชชา แต่สังโยชน์เบื้องสูงอันเป็นกิเลสที่ยังหลงเหลืออยู่ในจิตใจของพระอนาคามีนั้น เป็นกิเลสที่ละเอียดกว่า ของปุถุชนอย่างมาก

2.2.4 พระอรหันต์ คือ ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนาพระอริยบุคคลชั้นสูงสุด สามารถละสังโยชน์ได้ครบ 10 ประการ

1) ลักษณะของพระอรหันต์แบ่งตามวิธีการในการพัฒนาตนพระอรหันต์ 2 คือ

1.1) พระวิปัสสนายานิกผู้เจริญวิปัสสนาล้วนแล้วได้ฌานในภายหลัง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.2) พระสมถยานิกผู้มีสมถะเป็นญาณผู้เจริญสมถะกรรมฐานจนได้ฌานก่อนแล้ว จึงเจริญวิปัสสนาต่อ

2) แบ่งตามคุณวิเศษ พระอรหันต์ 4 คือ

2.1) พระสุกขวิปัสสกะ (ไม่มีญาณวิเศษใดๆ นอกจากรู้การทำอาสวะให้สิ้นไป (อาสวักขยญาณ) อย่างเดียว) อานิสงส์จากการที่ปฏิบัติวิปัสสนาเพียงอย่างเดียว

2.2) พระเตวิชชะ (ผู้ได้วิชชา 3 คือบุพเพนิวาสานุสสติญาณ (รู้ระลึกชาติได้) จุตูปปาตญาณ (รู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย) อาสวักขยญาณ (รู้ทำอาสวะให้สิ้น) อานิสงส์จากการที่ปฏิบัติวิปัสสนา และถือวัตรธุดงค์

2.3) พระฉฬภิญญะ (ผู้ได้อภิญญา 6 คือทิพฺพจักขุตาทิพย์ (คือฤทธิที่สามารถหยั่งรู้เหตุการณ์ใกล้ไกลได้ มีพระอนุรุทธะ เป็นเอกทัคคะ เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านการมีตาทิพย์ คือสามารถมองเห็นโลกใบนี้ ราวกับ มองเม็ดมะขามป้อมบนฝ่ามือ) ทิพยโสต หูทิพย์อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ (โดยเฉพาะมโนมยิทธิการแยกร่างและจิต เป็นฤทธิที่แสดงได้ เฉพาะพระอรหันต์ประเภทฉฬภิญโญเท่านั้น) เจโตปริยญาณ (ทายใจผู้อื่นได้) บุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ระลึกชาติได้) และอาสวักขยะญาณ (ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป) อานิสงส์จากการปฏิบัติวิปัสสนาและเจริญสมาธิจนได้ฌานสมาปัตติ

2.4) พระปฏิสัมภิทัปปัตตะ (ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา 4) คือแตกฉานในความรู้อันยิ่ง 4 ประการ ได้แก่ อัตถปฏิสัมภิทา ความแตกฉานในอรรถ ธัมมะปฏิสัมภิทา ความแตกฉานในธรรม นิรุตติปฏิสัมภิทาความแตกฉานในภาษา ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ความแตกฉานในปฏิภาณไหวพริบ

2.5) อานิสงส์จากการปฏิบัติวิปัสสนา และเล่าเรียน ตรึกตรอง ทรงจำและแสดง พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน (ไตรปิฎก) ซึ่งมีดังนี้

2.5.1) การเล่าเรียนธรรมอานิสงส์ได้ธรรมปฏิสัมภิทา รู้จริงในเหตุของสรรพสิ่งในธรรมชาติ

2.5.2) การตรึกตรองธรรม อานิสงส์ได้อัตถปฏิสัมภิทารู้จริงในผลลัพที่ลึกซึ้ง

2.5.3) การท่องทรงจำธรรม อานิสงส์ได้นิรุตติปฏิสัมภิทา รู้จริงในภาษาต่างๆในโลก

2.5.4) การเทศนาแสดงธรรม อานิสงส์ได้ปฏิภาณปฏิสัมภิทา รู้จริงในการแก้ไขปัญหาเข้าใจในนิสัยสันดานของสัตว์โลก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.6) พระอรรถกถาจารย์แสดงความหมายของพระอรหันต์ไว้ 5 นัย คือ

2.6.1) ไกลจากกิเลส

2.6.2) กำจัดกิเลสได้หมดสิ้น

2.6.3) เป็นผู้หมดสังสารวัฏ คือ การเวียนว่ายตายเกิด

2.6.4) เป็นผู้ควรแก่การบูชาพิเศษของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุมรรคผล

ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าเอกกสารที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุมรรคผลและได้จัดเอกสารได้ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ความหมายของการบรรลุมรรคผล

การบรรลุมรรคผล ถือเป็นขบวนการต่อจากการรู้ธรรมเห็นธรรมเข้าใจธรรม กล่าวคือเมื่อบุคคลฝึกอบรมจิตให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิได้แล้ว มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ไม่เผลอ สภาวธรรมต่างๆ ที่เกิดที่จิต เราจะรู้ได้เห็นได้ในขณะเดียวกัน จะเห็นทั้งสภาวธรรมและชื่อของสภาวธรรมนั้น สภาวธรรมนั้นๆ ส่งผลดีหรือร้ายต่อเราอย่างไรก็รู้ก็เข้าใจ เหตุที่สภาวธรรมเกิดขึ้นและมีกำลังมากก็รู้ได้เห็นได้ สามารถแยกแยะสภาวธรรมต่างๆ ออกเป็นฝ่ายกุศล ฝ่ายอกุศล และฝ่ายที่เป็นกลางๆ จะว่ากุศลก็ไม่ใช่ อกุศลก็ไม่ใช่ เห็นทั้งสภาวธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนบำรุงกัน เห็นทั้งสภาวธรรมที่เป็นฝ่ายตรงข้ามขัดขวางตัดรอนกัน สามารถที่จะโยงใยสภาวธรรมที่เป็นกุศลไปหาฝ่ายอกุศลหรือฝ่ายกลางๆ ได้ตามต้องการ สลับกันไปมา ได้รู้จักธรรมอันเป็นเครื่องแก้กิเลสเป็นคู่ๆ และสุดท้ายรู้จักวิธีทำจิตให้หลุดพ้นไปเสียจากรักและชัง จิตจะเป็นกลางๆ รู้เท่าเอาทันไม่หลงไปตามกุศลหรืออกุศลที่เกิดขึ้น บรรลุมรรคผลตามภูมิของพระอริยเจ้าชั้นต่างๆ

2. การละสังโยชน์

สังโยชน์ คือ กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับทุกข์ หรือกิเลสเครื่องร้อยรัดจิตใจให้จมในวัฏฏะมี 10 อย่าง (พจนานุกรมกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546: 329 - 320) มีดังต่อไปนี้

โอรัมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ได้แก่

1. สักกายทิฏฐิ - มีความเห็นว่าร่างกายนี้เป็นของเรา มีความยึดมั่นถือมั่นในระดับหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. วิจิกิจฉา - มีความสงสัยในคุณของพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

3. สีลัพพตปรามาส - ความถือมั่นศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างงมงาย เห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร หรือนำศีลและพรตไปใช้เพื่อเหตุผลอื่น ไม่ใช่เพื่อเป็นปัจจัยแก่การสิ้นกิเลส เช่นการถือศีลเพื่อเอาไว้ข่มไว้ด่าคนอื่น การถือศีลเพราะอยากได้ลาภสักการะเป็นต้น ซึ่งรวมถึงการหมดความเชื่อถือในพิธีกรรมที่งมงายด้วย

4. กามราคะ – มีความติดใจในกามคุณ

5. ปฏิฆะ – มีความกระทบกระทั่งในใจ

อุทธัมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องสูง 5 ได้แก่

6. รูปราคะ – มีความติดใจในวัตถุหรือรูปฌาน

7. อรูปราคะ – มีความติดใจในอรูปฌานหรือความพอใจในนามธรรมทั้งหลาย

8. มานะ – มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนหรือคุณสมบัติของตน

9. อุทธัจจะ – มีความฟุ้งซ่าน

10. อวิชชา – มีความไม่รู้จริง

การละสังโยชน์ของพระอริยบุคคล(พจนานุกรมกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546: 164 - 165) สรุปได้ดังนี้

1. โสดาปัตติมรรค พระโสดาบัน ละสังโยชน์ 3 ข้อต้นได้คือ หมดสักกายทิฏฐิ,วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส

2. สกทาคามิมรรค พระสกทาคามี ทำสังโยชน์ข้อ 4 และ 5 คือ กามราคะและปฏิฆะ ให้เบาบางลงด้วย

3. อนาคามิมรรค พระอนาคามี ละสังโยชน์ 5 ข้อต้นได้หมด

4. อรหัตตมรรค พระอรหันต์ ละสังโยชน์ทั้ง 10 ข้อ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศิริกาญจน์ ทัศนีย์ไตรเทพ (2551) ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องฆาตกรกับการบรรลุเป็นพระอรหันต์: ศึกษาเฉพาะกรณีพระองคุลิมาลเถระ โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) ศึกษาประวัติของพระองคุลิมาลเถระในอดีตและปัจจุบัน 2) ศึกษาแนวคิดกี่ยวกับเรื่องฆาตกรและปัจจัยมีผลให้ฆาตกรบรรลุเป็นพระอรหันต์ 3) ศึกษาวิเคราะห์ฆาตกรองคุลิมาลกับการบรรลุเป็นพระอรหันต์เพื่อปรับใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า พระองคุลิมาลเถระเคยเกิดเป็นฆาตกรอย่างน้อย 4 ชาติ และได้พระโพธิสัตว์เป็นกัลยาณมิตรแนะนำสั่งสอน จึงเลิกเป็นฆาตกร ตั้งใจสมาทานศีล 5 และบำเพ็ญบารมีเป็นอันมาก ในชาติสุดท้ายเกิดเป็นฆาตกรองคุลิมาล พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรแสดงธรรมให้ฟัง จึงได้บรรลุโสดาปัตติผล จากนั้นก็ได้อุปสมบทและปฏิบัติธรรมด้วยความเพียรแรงกล้าจนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

สานุ มหัทธนาดุลย์ (2553) ได้ศึกษาวิเคราะห์สังโยชน์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการได้แก่ 1) เพื่อศึกษาสังโยชน์และหลักธรรมที่สัมพันธ์กับสังโยชน์ 2) เพื่อศึกษาหลักธรรมสำหรับปฏิบัติเพื่อละสังโยชน์ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สังโยชน์ตามทัศนะของพระเถระในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า สังโยชน์มีความหมายตามคัมภีร์พระไตรปิฎกว่าเป็นเครื่องผูกพันน้อยใหญ่ มีทั้งประเภทที่เป็นรูปธรรมได้แก่ คิหิสังโยชน์ หมายถึงสังโยชน์ของคฤหัสถ์ได้แก่ ทรัพย์สมบัติ บุตร ภรรยา ข้าทาส บริวาร และกามคุณ 5 ประการ ส่วนสังโยชน์ประเภทที่เป็นนามธรรม ได้แก่สังโยชน์ 10 ประการ โดยแบ่ง ตามพระสูตร 10 คือ สักกายทิฏฐิสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ สีลัพพตปรามาสสังโยชน์ กามฉันทะสังโยชน์ พยาบาทสังโยชน์ รูปราคะสังโยชน์ อรูปราคะสังโยชน์ มานะสังโยชน์ อุทธัจจะสังโยชน์ และอวิชชาสังโยชน์ แบ่งตามอภิธรรม 10 ประการ คือ กามราคสังโยชน์ ปฏิฆะสังโยชน์ มานะสังโยชน์ ทิฏฐิสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ สีลัพพตปรามาสสังโยชน์ ภวราคสังโยชน์ อิสสาสังโยชน์ มัจฉริยสังโยชน์ อวิชชาสังโยชน์

พรวิภา วัฒรัชนากูล (2534) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาบทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดกกับชาดกที่แต่งในประเทศไทย” โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาบทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดกกับชาดกที่แต่งในประเทศไทย ว่าชาดกแต่ละฝ่ายปรากฏบทบาทผู้หญิงอย่างไรบ้าง บทบาทผู้หญิงในอรรถกถชาดกมีอิทธิพลต่อบทบาทผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทยมากน้อยเพียงใดและบทบาทผู้หญิงในชาดกทั้งสองฝ่าย มีส่วนช่วยสื่อคำสอนของพุทธศาสนาในเรื่องใดบ้าง ผลการวิจัยพบว่า บทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดกมีอิทธิพลต่อบทบาทผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทย ใน 5 บทบาท คือ บาทบาทที่ผู้หญิงให้โทษแก่ผู้อื่น บทบาทผู้หญิงในฐานะมารดาที่มีความรักต่อลูก บทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในฐานะภรรยา บทบาทผู้หญิงที่เป็นเพศอ่อนแอ และบทบาทเบ็ดเตล็ด ชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้เสนอบทบาทผู้หญิงที่เป็นลักษณะเด่นอื่นไว้ด้วย ได้แก่ ผู้หญิงที่มีความรู้ความสามารถพิเศษ ผู้หญิงเป็นที่พึ่งและช่วยเหลือสามีได้ ผู้หญิงงามเป็นที่ต้องการเสาะหาของชาย ผู้หญิงที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ผู้หญิงที่มีความซื่อสัตย์และร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามี ผู้หญิงที่ช่วยเหลือตนเองได้ และผู้หญิงในฐานะที่เป็นภรรยาคนเดียว นอกจากนี้ บทบาทผู้หญิงทั้งในอรรถกถาชาดกและชาดกที่แต่งในประเทศไทย ยังได้ช่วยสื่อคำสอนของพุทธศาสนาในเรื่องต่างๆ คือ ต้นเหตุ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แห่งทุกข์ กรรมและผลของกรรม สภาพความจริงของชีวิต การคบมิตร ความกตัญญูกตเวที และหลักการครองเรือน

พระมหาวินัย แสงกล้า (2544) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์ตัวละครสัตว์ที่สำคัญในอรรถกถานิทานชาดกหมวดชุททกนิกาย” มีความมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์บทบาทของตัวละครสัตว์ที่สำคัญตามแนวทศบารมีและกลวิธีการนำเสนอคุณธรรมผ่านตัวละครสัตว์ที่สำคัญในอรรถกถานิทานชาดกหมวด ขุททกนิกาย เล่มที่ 55 ถึง เล่มที่ 62 ฉบับแปลเป็นภาษาไทย ของมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครอบรอบ 200 ปี แห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 เสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของตัวละครสัตว์ที่สำคัญตามแนวทศบารมี คือแนวทางปฏิบัติเพื่อความเป็นซึ่งพระพุทธเจ้าในอนาคต 10 ประการ คือ บำเพ็ญทานบารมี 5 ตัว ศีลบารมี 5 ตัว ปัญญาบารมี 17 ตัว วิริยะบารมี 1 ตัว ขันติบารมี 4 ตัว สัจจะบารมี 2 ตัว อธิษฐานบารมี 1 ตัว เมตตาบารมี 16 ตัว อุเบกขาบารมี 3 ตัว

บุญทัน คนใจบุญ (2544) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาพุทธปรัชญาในพฤติกรรมของตัวละครหลักและตัวละครเสริมในมหาเวสสันดรชาดก” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพุทธปรัชญาในพฤติกรรมของตัวละครหลักและตัวละครเสริมในมหาเวสสันดรชาดก ผลการวิจัยพบว่า ตัวละครหลักคือพระเวสสันดร ได้แสดงพฤติกรรมการให้ทาน ซึ่งมีนัยสำคัญทางพุทธปรัชญา แสดงให้เห็นการไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดโดยความไม่มีตัวตนของตน การสละทรัพย์สมบัติซึ่งเป็นวัตถุไกลตัว จนกระทั่งสละพระโอรส พระธิดาและพระมเหสี ซึ่งเป็นบุคคลใกล้ชิดหรือแม้กระทั่งชีวิตตนเองก็พร้อมที่จะสละได้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงการทำลายความยึดมั่นถือมั่นชี้ให้เห็นถึงหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดที่เป็นหลักพื้นฐานของหลักคำสอนอื่น คือ ไตรลักษณ์ ได้แก่อนิจจัง ทุกขังและอนัตตา ตัวละครเสริมซึ่งมีชูชกเป็นตัวแทนได้แสดงพฤติกรรมการขอและการรับสิ่งของที่ตัวละครหลักพระราชทานให้ ซึ่งมีนัยสำคัญทางปรัชญาที่ตรงข้ามกับพุทธปรัชญา กล่าวคือพฤติกรรมการขอและรับดังกล่าวแสดงให้เห็นถึง ความยึดมั่นถือมั่นโดยความมีตัวตน ของตนมีความต้องการที่จะนำเอาทุกสิ่งทุกอย่างมาเป็นของตน ถือเอาความสุขของตนเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต บุคคลประเภทนี้ จัดอยู่ในกลุ่มวัตถุนิยม และปัจเจกสุขนิยม พฤติกรรมการบริโภคเกินขนาดจนชูชกต้องเสียชีวิตเพราะท้องแตก แสดงให้เห็นถึงพุทธปรัชญาในเรื่องอนัตตา พฤติกรรมของชูชก แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ทางแนวความคิดเรื่องอนัตตาในศาสนาพราหมณ์ กับแนวความคิดเรื่องอนัตตาในพุทธศาสนา ซึ่งแสดงพฤติกรรมโดยพระเวสสันดร

ช่อรัตน์ ไวยฉัยยา (2545) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทตัวละครเอกในทศชาติชาดก” รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาตัวละครเอกในทศชาติชาดก จากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 28 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 20 ขุททกนิกายชาดก ภาค 2 พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 4 ภาคที่ 2 และ 3 ในประเด็นของบทบาท คุณสมบัติและลักษณะของตัวละครเอก ผลการศึกษา ปรากฏดังนี้ มีการนำเสนอบทบาทของตัวละครเอกในด้านดีเพียงด้านเดียว ทั้งนี้เพื่อมุ้งเน้นการเป็นแบบอย่าง เช่น บทบาทของลูก ลูกที่ปรากฏส่วนใหญ่จะเป็นลูกที่ดี คือ เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา มีความกตัญญูและมุ่งกระทำความดี บทบาทของพ่อ พ่อที่พบนอกจากเป็นพ่อที่ดีให้ความรัก คอยอบรมเลี้ยงดูบุตรแล้ว ยังต้องจัดหาทรัพย์สมบัติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ไว้ให้บุตรอีกด้วย บทบาทในทางสังคม มีบทบาทของกษัตริย์และขุนนางที่มุ่งปฏิบัติธรรม คุณสมบัติและลักษณะของตัวละครเอกในทศชาติชาดก มีคุณสมบัติและลักษณะที่เด่นคือ มีความเป็นผู้นำอยู่ในตนเอง และสามารถเป็นผู้นำตั้งแต่เยาว์วัย และผู้นำที่พบมากที่สุดคือ ผู้นำแบบธรรมราชา โดยผู้นำประเภทนี้ยึดหลักธรรมมาใช้ในการปกครอง ซึ่งทำให้ประสบผลสำเร็จมากที่สุดทั้งด้านการครองตน การครองคน และการครองงาน ลักษณะของตัวละครเอกที่ไม่ปรากฏ คือ ตัวละครที่มีลักษณะแบบเผด็จการ จะมีเฉพาะตัวละครรองหรือตัวละครอื่นที่ไม่ใช่ตัวละครเอก ตัวละครในทศชาติชาดกเป็นการนำเสนอบทบาท คุณสมบัติ และลักษณะของตัวละครแบบแบน ซึ่งปรากฏในด้านดีเพียงด้านเดียว

จิรภัทร แก้วกู่ (2545) ได้ทำการศึกษาลักษณะไวยากรณ์ของคำยืมจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา จำนวน 1,150 คำ แล้วนำมาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงลักษณะไวยากรณ์ของคำนาม คำกริยา และคำอัพยยศัพท์ ตามกรอบแนวคิดไวยากรณ์ภาบาลีและภาษาสันสกฤต และกรอบแนวคิดไวยากรณ์ภาษาไทยของ พระยาอุปกิตศิลปสาร ว่ามีความสอดคล้องและแตกต่างกันอย่างไร แล้วเสนอผลการวิจัยแบบพรรนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาปรากฏดังนี้ ลักษณะไวยากรณ์ของคำยืมจากภาษาบาลีและสันสกฤตที่ไม่เปลี่ยนแปลง คือ พจน์ บุรุษ การก กาล มาลา และวาจก ส่วนลักษณะไวยากรณ์ที่เปลี่ยนแปลง คือ ลิงค์ และการันต์ สรุปได้ดังนี้ คำยืมนามจำนวน 929 คำ พบว่าคำวิสามานยนามและสามานยนามสตรีลิงค์ นปุลสกลิงค์ และคำวิสามานยนามปุลลิงค์ มีเนื้อความว่าสิ่งมีชีวิต จะไม่เปลี่ยนแปลงลิงค์ ถ้ามีเนื้อความว่าสิ่งไม่มีชีวิต จะเปลี่ยนแปลงเป็นนปุลสกลิงค์ ส่วนคำยืมสามานยนามปุลลิงค์ ที่มีเนื้อความว่าสิ่งมีชีวิตจะเปลี่ยนแปลงเป็น อลิงค์ คำที่ลงท้ายด้วยสระ อา อิ อี และ อุ การันต์ พบว่าไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงท้ายคำ ส่วนคำที่ลงท้ายด้วยสระ อ จะเปลี่ยนแปลง 4 ลักษณะ คือเปลี่ยนสระจมเป็นสระลอย เปลี่ยนสระเสียงสั้นเป็นเสียงยาว ตัดเสียงสระให้พยัญชนะเป็นตัวสะกดท้ายพยางค์ และตัดเสียงพยัญชนะแล้วเติมเครื่องหมายทัณฑฆาตกำกับไว้ คำยืมกริยาภาบาลีและภาษาสันสกฤษ จำนวน 121 คำ พบว่า มีการยืมคำ กริยากิตก์ ธาตุ และคำนามกิตก์ แต่ไม่พบคำกริยาอาขยาต จึงไม่เปลี่ยนแปลงกาล มาลา พจน์ และวาจก ส่วนคำยืมอัพยยศัพท์ จำนวน 100 คำ พบว่า มีการยืมคำ นิบาต 2 คำ และไม่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะไวยากรณ์ ส่วนคำยืมอัพยยศัพท์ผสมนั้น ที่เป็นคำนาม คำกริยากิตก์ คำนามกิตก์ และคำตัทธิตจะมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะไวยากรณ์เช่นเดียวกับหมวดคำนาม และกริยาดังกล่าวแล้ว ผลจากการวิจัยลักษณะไวยากรณ์คำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถาครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าชนิดลักษณะไวยากรณ์ที่เปลี่ยนแปลง และวิธีการยืมคำจากรากศัพท์ และคำศัพท์ประเภทคำนาม คำกริยากิตก์ และคำนามกิตก์ แต่จะไม่ยืมบทที่ประกอบวิภัตติแล้ว นอกจากนั้นคำยืมประเภทคำกริยากิตก์ จะมีการปรับเปลี่ยนชนิดคำเป็นคำนาม คำกริยา หรือคำวิเศษณ์ ตามตำแหน่งและหน้าที่ในประโยคภาษาไทย

ทรัพย์ ประกอบสุข (2519) ได้ศึกษาเรื่องกริยาอาขยาตในบาลีไวยากรณ์มูลกัจจายน์ ผลการวิจัยพบว่าคัมภีร์มูลกัจจายน์มีการรวบรวมคำกริยาอาขยาตไว้จำนวนมาก ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ให้เห็นส่วนประกอบของคำกริยาอาขาตที่มีในคัมภีร์นั้นทุกคำพร้อมกันนั้นได้จัดหมวดหมู่ของคำกริยาอาขยาตไว้ตามลำดับอักษรเพื่อสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้าต่อไป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศุภรางศ์ อินทรารุณ (2519) ได้ศึกษาเรื่องกริยากรรมวาจกและกริยาการีตในสันสกฤตสมัยมหากาพย์ผู้วิจัยได้ศึกษารูปกริยากรรมวาจกและกริยาการีตที่พบในวรรณคดีภาษาสันสกฤตในสมัยมหากาพย์ของอินเดีย ผลการวิจัยพบว่ากริยากรรมวาจกและกริยาการีตพบทั้งที่เป็นกริยาอาขยาตและกริยากฤต

จากงานวิจัยข้างต้นผู้วิจัยได้นำมาพิจารณาประกอบการศึกษาในงานวิจัยเล่มนี้ คือ ความรู้เกี่ยวกับอรรถกถาธรรมบท ในเรื่องของการบรรลุธรรมเกิดขึ้นได้กับทุกคนที่มีความพร้อมจะอยู่ในภาวะ เพศ วัย ชั้น วรรณะใดๆ หรืออาชีพอะไรก็ได้ แต่ขั้นการบรรลุธรรมนั้นเกิดขึ้นได้ไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับผลแห่งกุศลกรรม ความวิริยะ และอุตสาหะของผู้บรรลุ

อีกประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยได้นำความรู้มาใช้คือในงานวิจัยเล่มนี้คือลักษณะการใช้ไวยากรณ์ภาษาบาลี เกี่ยวกับ กริยาอาขยาต และกริยากิตก์ อีกด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในกระบวนการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาบรรยายการบรรลุธรรมในวรรณคดีพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาอรรถกถาธรรมบท (ฉบับภาษาไทย) นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

การรวบรวมข้อมูล

1. ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยจะรวบรวมและศึกษาข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ดังนี้

1.1 ศึกษาข้อมูลจากหนังสือ “พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย คาถา ธรรมบท ของ มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525” ที่บันทึกด้วยภาษาไทยเป็นข้อมูลหลัก เนื้อเรื่องที่ได้ศึกษาทั้งหมด 8 ภาค 26 วรรคจำนวน 302 เรื่อง

1.2 ศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและกลวิธีการนำเสนอวรรณกรรมหลักการบรรลุธรรมของพระอริยบุคคล เพื่อประมวลความรู้ความคิดและกรอบแนวคิดทฤษฎีอันเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ข้อมูลศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและกลวิธีการนำเสนอวรรณกรรมเพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ของ Burlingame (1985: 33) ซึ่งจัดไว้ในหนังสือ Buddhist Legends แห่งHarward University Press

1.3 ศึกษาคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทของพระพุทธโฆสะ (Buddhaghoṣa) ที่ได้รับการแปลและบันทึกเป็นภาษาไทยในหนังสือ “พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ของมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525” ในวัตถุประสงค์ที่ 1

1.4 ศึกษาคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทของพระพุทธโฆสะ (Buddhaghoṣa) ที่ได้รับการแปลและบันทึกเป็นภาษาไทยในหนังสือ “พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ของมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525” เทียบเคียงกับ ฉบับภาษาบาลีของพระพุทธโฆสาจารย์ (2547) ในวัตถุประสงค์ที่ 2

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.5 ศึกษาไวยากรณ์บาลี วจีวิภาค เรื่อง กริยาอาขยาต และกริยากิตก์

1.6 ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการบรรลุธรรมของพระอริยบุคคล เกี่ยวกับการใช้ภาษาบาลี ไวยากรณ์บาลีเพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์

2. วิธีการเก็บรวมรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

2.1 รวบรวมข้อมูลที่เป็นกรอบความคิดที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้สืบค้นข้อมูลจากเอกสารวิชาการ อาทิ ตำรา วารสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และจากแหล่งข้อมูลสารสนเทศ เพื่อประมวลเป็นกรอบความคิดและทฤษฎี ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

2.1.1 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีเกี่ยวกับวรรณคดีพระพุทธศาสนาโดยประยุกต์จากนักวิชาการต่างๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ภาษาและวรรณกรรม

2.1.2 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการบรรลุธรรมจากพระไตรปิฎก ตำราของพระธรรมปิฎก คือ พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์และพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุดคำวัดพระธรรมกิตติวงศ์ รวมทั้งหนังสือพุทธธรรมของพระธรรมปิฎก

2.1.3 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับหลักทฤษฎีที่เป็นความรู้หลักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากตำราและเอกสารต่างๆ ที่เป็นภาษาไทย ภาษาบาลี และภาษาต่างประเทศอื่น เช่น ภาษาอังกฤษ

2.2 ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลที่ใช้เป็นหน่วยศึกษา คือ อรรถกถาธรรมบทของพระพุทธโฆสะที่ได้รับการแปล และบันทึกเป็นภาษาไทยในหนังสือ “พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ของมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525”และต้นฉบับภาษาบาลี ธมมฺปทฏฺฐกถา ของมหามกุฏราชวิทยาลัย

2.3 ผู้วิจัยได้ศึกษาฉบับแปลภาษาไทยจากหนังสือ “พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ของมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525” เพื่อนำมาวิเคราะห์และรวบรวมรูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ในวัตถุประสงค์ที่ 1

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.4 ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบเล่มต้นฉบับภาษาบาลี ธมฺมปทฏฺฐกถา ของ พระพุทธโฆสาจารย์ (2547) จัดพิมพ์โดยมหามกุฏราชวิทยาลัย กับฉบับภาษาไทย “พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบทของมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525”เทียบเคียงกัน เพื่อนำมาวิเคราะห์ภาษาบรรยายการบรรลุธรรมของพระพุทธโฆสะ ที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ในวัตถุประสงค์ที่ 2 จำนวน 8 เล่ม ดังนี้

2.4.1 ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค มหามกุฏราชวิทยาลัย

2.4.2 ธมฺมปทฏฺฐกถา ทุติโย ภาโค มหามกุฏราชวิทยาลัย

2.4.3 ธมฺมปทฏฺฐกถา ตติโย ภาโค มหามกุฏราชวิทยาลัย

2.4.4 ธมฺมปทฏฺฐกถา จตุตฺโถ ภาโค มหามกุฏราชวิทยาลัย

2.4.5 ธมฺมปทฏฺฐกถา ปญฺจโม ภาโค มหามกุฏราชวิทยาลัย

2.4.6 ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉฏฺโฐ ภาโค มหามกุฏราชวิทยาลัย

2.4.7 ธมฺมปทฏฺฐกถา สตฺตโม ภาโค มหามกุฏราชวิทยาลัย

2.4.8 ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค มหามกุฏราชวิทยาลัย

3. การจัดระเบียบข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการจัดระเบียบข้อมูล ดังนี้

3.1 ผู้วิจัยนำรูปแบบและกลวิธีการนำเสนออรรถกถาธรรมบทมาจัดหมวดหมู่ตามรูปแบบและกลวิธีการนำเสนอวรรณกรรมตามกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้

3.2 ผู้วิจัยวิเคราะห์รูปภาษาและการใช้ถ้อยคำที่บรรยายการบรรลุธรรมของอริยบุคคลที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท มาจัดหมวดหมู่ตามลำดับขั้นของการบรรลุธรรม 4 ขั้น ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยลำดับขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล และดำเนินการ ดังนี้

เกณฑ์การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยศึกษาเอกสารทางวิชาการทั้งประเภทตำราวิชาการ บทความวิชาการ และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ตามกรอบความคิดที่ใช้ในการวิจัยแล้วบันทึกข้อมูลที่ศึกษาค้นคว้าไว้ ต่อจากนั้นผู้วิจัยได้ประมวลความรู้ทั้งหมด กำหนดเป็นเกณฑ์ที่นำมาใช้ในการศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาบรรยายการบรรลุธรรมในวรรณคดีพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาอรรถกถาธรรมบท (ฉบับภาษาไทย) โดยผู้วิจัยจำแนกตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในการศึกษา ดังนี้

1. เกณฑ์การวิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท

ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบทของ Burlingame (1985: 3) ซึ่งจัดไว้ในหนังสือ Buddhist Legends แห่ง Harward University Press ซึ่งได้อธิบายการวิเคราะห์รูปแบบการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท คือ โครงสร้างหรือลักษณะการแต่งอรรถกถาธรรมบท มี 2 ลักษณะ ได้แก่

1.1 แบบที่ 1 มีโครงสร้าง 6 ส่วน ประกอบด้วย

1.1.1 คาถาต้นเรื่อง
1.1.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง
1.1.3 การดำเนินเรื่อง
1.1.4 คาถาในเรื่อง
1.1.5 คำอธิบายคาถา
1.1.6 สรุป

1.2 แบบที่ 2 มีโครงสร้าง 8 ส่วน ประกอบด้วย

1.2.1 คาถาต้นเรื่อง
1.2.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง
1.2.3 การดำเนินเรื่อง
1.2.4 คาถาในเรื่อง
1.2.5 คำอธิบายคาถา
1.2.6 สรุป
1.2.7 เรื่องในอดีตชาติ
1.2.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. เกณฑ์การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท

ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะ (Buddhaghosa) ใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ดังนี้

2.1 การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนานั้นบุคคลจะต้องตัดกิเลสที่เรียกว่าสังโยชน์ซึ่งมีอยู่ 10 ประการ ดังต่อไปนี้ (พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรมพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546: 329 - 320)

โอรัมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ได้แก่

2.1.1 สักกายทิฏฐิ มีความเห็นว่าร่างกายนี้เป็นของเรามีความยึดมั่นถือมั่นในระดับหนึ่ง

2.1.2 วิจิกิจฉา มีความสงสัยในคุณของพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

2.1.3 สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต โดยสักว่าทำตามกันไปอย่างงมงาย เห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร หรือนำศีลและพรตไปใช้เพื่อเหตุผลอื่น ไม่ใช่เพื่อเป็นปัจจัยแก่การสิ้นกิเลส เช่น การถือศีลเพื่อเอาไว้ข่มไว้ด่าคนอื่น การถือศีลเพราะอยากได้ลาภสักการะเป็นต้น ซึ่งรวมถึงการหมดความเชื่อถือในพิธีกรรมที่งมงายด้วย

2.1.4 กามราคะ มีความติดใจในกามคุณ

2.1.5 ปฏิฆะ มีความกระทบกระทั่งในใจ

อุทธัมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องสูง 5 ได้แก่

2.1.6 รูปราคะ มีความติดใจในวัตถุหรือรูปฌาน

2.1.7 อรูปราคะ มีความติดใจในอรูปฌานหรือความพอใจในนามธรรมทั้งหลาย

2.1.8 มานะ มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนหรือคุณสมบัติของตน

2.1.9 อุทธัจจะ มีความฟุ้งซ่าน

2.1.10 อวิชชา มีความไม่รู้จริง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.2 พระอริยบุคคล (พจนานุกรมกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546: 164 - 3165)

2.2.1 พระโสดาบันละสังโยชน์ 3 ข้อต้นได้คือหมดสักกายทิฏฐิ,วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส

2.2.2 พระสกทาคามีทำสังโยชน์ข้อ 4 และ 5 คือกามราคะและปฏิฆะให้เบาบางลงด้วย

2.2.3 พระอนาคามี ละสังโยชน์ 5 ข้อต้นได้หมด

2.2.4 พระอรหันต์ ละสังโยชน์ทั้ง 10 ข้อ

2.3 คำกริยาในภาษาบาลี ผู้วิจัยใช้หลักเกณฑ์ในการศึกษาในวัตถุประสงค์ที่ 2 โดยอาศัยเกณฑ์ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538) ในหนังสือ บาลีไวยากรณ์ : วจีวิภาค ภาคที่ 2 อาขยาตและกิตก์ เป็นหลักตามที่แสดงไว้ในบทที่ 2

3. เกณฑ์การวิเคราะห์ค่าร้อยละ

ผู้วิจัยได้นับค่าความถี่ของลักษะคำกริยาที่ปรากฏ และนำค่าสถิติมาคิดเป็นร้อยละโดยอาศัยเกณฑ์ ดังนี้

3.1 ผู้วิจัยรวบรวมคำกริยาที่ใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในแต่ละวรรคของอรรถกถาธรรมบททั้งภาษาไทยและบาลี นับจำนวนคำและหาค่าสถิติร้อยละ

3.2 ผู้วิจัยพิจารณานำคำความถี่ที่ได้ไปหาคำสถิติร้อยละ

$$\frac{\text{จำนวนความถี่ของคำกริยาที่ปรากฏในแต่ละวรรค} \times 100}{\text{จำนวนคำกริยาทั้งหมดที่ปรากฏในแต่ละวรรค}}$$

ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อสรุปในเชิงปริมาณ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยโดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 บท ตามลำดับ ดังนี้

1. บทที่ 1 บทนำ

2. บทที่ 2 การตรวจเอกสาร

3. บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

4. บทที่ 4 การวิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท

5. บทที่ 5 การวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท

6. บทที่ 6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 4

การวิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท

รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท

ในบทที่ 4 เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท (ฉบับภาษาไทย) จำนวน 302 เรื่อง โดยพบว่ารูปแบบการนำเสนอเรื่องราวและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบทมี 2 ประเภท ได้แก่ รูปแบบการนำเสนอแบบโครงสร้าง 6 ส่วน มี 258 เรื่อง ใน 302 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 85.43 และรูปแบบการนำเสนอแบบโครงสร้าง 8 ส่วน มี 44 เรื่อง ใน 302 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 14.57 ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยเป็นการอธิบายเชิงพรรณนาและเชิงปริมาณ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอแบบโครงสร้าง 6 ส่วน

จากการศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท (ฉบับภาษาไทย) จำนวน 302 เรื่อง ผู้วิจัยประมวลแนวคิดของ Burlingame (1985: 33) ซึ่งจัดไว้ในหนังสือ Buddhist Legends แห่ง Harward University Press แล้ววิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องที่มีโครงสร้าง 6 ส่วน ได้แก่ คาถาต้นเรื่อง ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง การดำเนินเรื่อง คาถาในเรื่อง คำอธิบายคาถา และสรุป มีจำนวน 258 เรื่อง ใน 302 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 85.43 ซึ่งผู้วิจัยแสดงผลการวิจัยไปลำดับตามการแบ่งภาคที่อรรถกถาธรรมบทได้แบ่งไว้ 8 ภาค ได้แก่

ภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค (หมวดว่าด้วยสิ่งที่กล่าวคู่กัน)

1. เรื่องมัฏฐกุณฑลี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 39-56)

1.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มโนปุพฺพงฺคมา”

1.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ มัฏฐกุณฑลี

1.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในกรุงสาวัตถี มีพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อ อทินนปุพพกะ เขาเป็นคนตระหนี่ ประชุมชนจึงได้ตั้งชื่อเขาว่า “อทินนปุพพกะ” (แปลว่าผู้ไม่เคยให้ทาน) เมื่อเขามีบุตร เขาก็ทำตุ้มหูให้บุตรเองตุ้มหูเกลี้ยงไม่มีลวดลาย บุตรของเขาจึงได้ชื่อมัฏฐกุณฑลี (แปลว่าผู้ใส่ตุ้มหูเกลี้ยงๆ) เมื่อบุตรเจ็บป่วยก็รักษาบุตรเองเพราะกลัวเสียเงินทอง จนกระทั่งบุตรของเขาไม่มีหมอท่านใดจะรักษาให้หายได้ เขาก็นำบุตรไปนอนไว้ที่ระเบียง ด้วยเกรงว่าคนที่มาเยี่ยมจะเห็นสมบัติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากพระมหากรุณาสมาบัติ ทรงเล็งดูโลกด้วยพุทธจักษุ เพื่อทอดพระเนตรเหล่าสัตว์ ผู้เป็นเผ่าพันธุ์อันพระองค์พอแนะนำได้ ซึ่งมีกุศลมูลอันหนาแน่นแล้วพระพุทธเจ้าเล็งเห็นอุปนิสัยของมัฏฐกุณฑลีจึงเสด็จโปรดมัฏฐกุณฑลีมีจิตให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเพราะจิตเลื่อมเมื่อสทำกาละจึงไปเกิดในเทวโลก

1.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนฺเนน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ สุขมเนวติ ฉายาว อนุปายินี

“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้วพูดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ความสุขย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น เหมือนเงาไปตามตัวฉะนั้น”

1.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

จิตที่เป็นไปในแม้ทั้งหมด เรียกว่าใจในพระคาถานั้นก็จริง โดยไม่แปลกกัน, ถึงอย่างนั้น เมื่อนิยม กะ กำหนดลงในบทนี้ ย่อมได้แก่จิตเป็นกามาพจรกุศล 8 ดวง ก็เมื่อกล่าวด้วยสามารถวัตถุ ย่อมได้แก่จิตประกอบด้วยญาณ เป็นไปกับด้วยโสมนัสแม้จากกามาพจรกุศลจิต 4 ดวงเท่านั้น

บทว่า ปุพฺพงฺคมา ความว่า ประกอบกับใจซึ่งเป็นผู้ไปก่อนนั้น ขันธ์ 3 มีเวทนาเป็นต้น ชื่อว่าธรรม. แท้จริง ใจเป็นหัวหน้าของอรูปขันธ์ทั้ง 3 มีเวทนาขันธ์เป็นต้นนั่น โดยอรรถคือเป็นปัจจัยเครื่องให้เกิดขึ้น เหตุนั้น ขันธ์ทั้ง 3 ประการนั่น จึงชื่อว่า มีใจเป็นหัวหน้า

1.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา ความตรัสรู้ธรรมได้มีแล้วแก่เหล่าสัตว์แปดหมื่นสี่พัน, มัฏฐกุณฑลีเทพบุตรตั้งอยู่แล้วในพระโสดาปัตติผล, อทินนปุพพกพราหมณ์ ก็เหมือนกัน เขาได้หว่านสมบัติใหญ่ถึงเท่านั้น ลงไว้ในพระพุทธศาสนาแล้ว ดังนี้แล

2. **เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 68-77)

2.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น หิ เวเรน เวรานิ”

2.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางยักษิณี (หญิงหมันคนใดคนหนึ่ง)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

บุตรกุฎุมพีคนหนึ่ง เมื่อบิดาทำกาละแล้ว ทำการงานทั้งปวง ทั้งที่นา ทั้งที่บ้าน ด้วยตนเอง ปฏิบัติมารดาอยู่, ต่อมา มารดาได้บอกแก่เขาว่า“พ่อ แม่จักนำนางกุมาริกามาให้เจ้า” เขาจึงให้มารดาไปตระกูลนั้นหมั้นนางกุมาริกาไว้แล้ว กำหนดวัน (แต่งงาน) นำนางกุมาริกาคนนั้นมาได้ทำไว้ในเรือนของบุตร นางกุมาริกานั้นได้เป็นหญิงหมัน และหญิงหมันได้ทราบว่าแม่ผัวจักนำหญิงอื่นที่ไม่เป็นหมันมาแล้ว นางจึงคิดว่า ถ้านางคนนี้จักได้บุตรหรือบุตรีไซร้ จักเป็นเจ้าของสมบัติแต่ผู้เดียว, ควรเราจะทำนางอย่าให้ได้ทารกเลย นางก็หาอุบายทำครรภ์ให้ตกถึง 2 ครั้ง ครั้งที่ 3 หญิงผู้นั้นได้สิ้นใจด้วยทารกขวางทวารไว้ นางจึงจุติจากอัตภาพนั้น ชาติต่อๆ มา ได้เกิดเป็นนางยักษิณี

2.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น หิ เวเรน เวรานิ สมฺมนฺตีธ กุทาจนำ
อเวเรน จ สมฺมนฺติ เอส ธมฺโม สนนฺตโน

“ในกาลไหนๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย ก็แต่ย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร, ธรรมนี้เป็นของเก่า”

2.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น หิ เวเรน เป็นต้น ความว่า เหมือนอย่างว่า บุคคลแม้เมื่อล้างที่ซึ่งเปื้อนแล้วด้วยของไม่สะอาด มีน้ำลายและน้ำมูกเป็นต้น ด้วยของไม่สะอาดเหล่านั้นแล ย่อมไม่อาจทำให้เป็นที่หมดจด หายกลิ่นเหม็นได้, โดยที่แท้ ที่นั้นกลับเป็นที่ไม่หมดจดและมีกลิ่นเหม็นยิ่งกว่าเก่าอีก ฉันใด บุคคลเมื่อด่าตอบชนผู้ด่าอยู่ ประหารตอบชนผู้ประหารอยู่ ย่อมไม่อาจยังเวรให้ระงับด้วยเวรได้, โดยที่แท้ เขาชื่อว่าทำเวรนั่นเองให้ยิ่งขึ้น ฉันนั้นนั่นเทียว แม้ในกาลไหนๆ ขึ้นชื่อว่าเวรทั้งหลาย ย่อมไม่ระงับได้ด้วยเวร, โดยที่แท้ ชื่อว่าย่อมเจริญอย่างเดียว ด้วยประการฉะนี้

สองบทว่า อเวเรน จ สมฺมนฺติ ความว่า เหมือนอย่างว่า ของไม่สะอาดมีน้ำลายเป็นต้นเหล่านั้น อันบุคคลล้างด้วยน้ำที่ใสย่อมหายหมดได้, ที่นั้นย่อมเป็นที่หมดจด ไม่มีกลิ่นเหม็น ฉันใด, เวรทั้งหลายย่อมระงับ คือย่อมสงบ ได้แก่ย่อมถึงความไม่มีด้วยความไม่มีเวร คือด้วยน้ำคือขันติและเมตตา ด้วยการทำไว้ในใจโดยแยบคาย (และ) ด้วยการพิจารณา ฉันนั้นนั่นเทียว

2.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้น) คือ นางยักษิณีนั้นตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผลแล้ว, เทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์ แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 78-93)

3.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปเร จ น วิชานนฺติ”

3.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี

3.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุสองรูป คือพระวินัยธรรูป 1 พระธรรมกถึกรูป 1 มีบริวารรูปละ 500 ได้อยู่ที่โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี พระวินัยธรกับพระธรรมกถึกเถียงกันเรื่องวินัย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงส่งโอวาทไป ภิกษุทั้งหลายขอพวกท่านจงพร้อมเพรียงกันเถิด อย่าวิวาทกันเลย, เพราะว่าแม้นกกระจาบตั้งหลายพัน อาศัยความวิวาทกัน ได้ถึงความสิ้นชีวิตตรัสสอนเท่าไรก็ไม่เชื่อ พวกภิกษุนั้นก็ไม่เชื่อถือถ้อยคำพระศาสดาทรงระอาจึงเสด็จหนีไปจำพรรษาอยู่ป่ารักขิตวัน ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีก็ทูลขอขมาพระศาสดา

3.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปเร จ น วิชานนฺติ มยเมตฺถ ยมามฺหเส
เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ ตโต สมฺมนฺติ เมธคา

“ก็ชนเหล่าอื่นไม่รู้ตัวว่า ‘พวกเราพากันย่อยยับอยู่ในท่ามกลางสงฆ์นี้’ ฝ่ายชนเหล่าใดในหมู่นั้นย่อมรู้ชัด, ความหมายมั่นกันและกัน ย่อมสงบเพราะการปฏิบัติของชนพวกนั้น”

3.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปเร เป็นต้น ความว่า เหล่าชนผู้ทำความแตกร้าวยกบัณฑิตทั้งหลายเสีย คือพวกอื่นจากบัณฑิตนั้น ชื่อว่าชนพวกอื่น, ชนพวกอื่นนั้น ทำความวุ่นวายอยู่ในท่ามกลางสงฆ์นั้น ย่อมไม่รู้สึกตัวว่า “เราทั้งหลายย่อมย่อยยับ คือป่นปี้ ฉิบหาย ได้แก่ ไปสู่ที่ใกล้คือสำนักมฤตยูเป็นนิตย์”

บาทพระคาถาว่า เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ ความว่า ชนเหล่าใดผู้เป็นบัณฑิตในหมู่นั้นย่อมรู้สึกตัวว่า “เราทั้งหลายไปสู่ที่ใกล้มฤตยู”

3.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้ประชุมกันได้ดำรงอยู่ในอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4. **เรื่องจุลกาลและมหากาล** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 94-107)

4.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สุภานุปสฺสึ วิหรนฺตๆ”

4.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ จุลกาลและมหากาล

4.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

กุฏุมพี ชาวเสตัพยนคร 3 พี่น้อง คือ จุลกาล มัชฌิมกาล มหากาล ทำการค้าขาย พี่ชายใหญ่และน้องชายน้อยเที่ยวไปในทิศทั้งหลาย นำสิ่งของมาด้วยเกวียน 500 เล่ม มัชฌิมกาลขายสิ่งของที่พี่และน้องทั้งสองนำมา พี่น้องทั้งสองนั้นบรรทุกสิ่งของต่างๆ ด้วยเกวียน 500 เล่มไปสู่กรุงสาวัตถี ปลดเกวียนทั้งหลายในระหว่างกรุงสาวัตถีและพระเชตวัน (ต่อกัน) ในพี่น้อง 2 คนนั้น มหากาลเห็นอริยสาวกทั้งหลายชาวกรุงสาวัตถี มหากาลได้สดับพระธรรมเทศนานั้นแล้ว จึงพาน้องชายไปบวช เมื่ออุปสมบทแล้วก็บำเพ็ญโสสานิกธุดงค์ ในเวลาต่อมาพระจุลกาลถูกหญิงจับสึก พระมหากาลก็ถูกภรรยาล้อมจับแต่สามารถใช้อิทธิทธิ์เหาะหนีได้

4.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สุภานุปสฺสึ วิหรนฺตๆ อินฺทฺริเยสุ อสංวุตๆ
โภชนมฺหิ อมตฺตยญฺญุ˚ กุสีตๆ หีนวีริยๆ
ตๆ เว ปสหติ มาโร วาโต รุกฺขว ทุพฺพลๆ.
อสุภานุปาสฺสึ วิหรนฺตๆ อินฺทฺริเยสุ สุสංวุตๆ
โภชนมฺหิ จ มตฺตญฺญุ˚ สทฺธๆ อารทฺธวีริยๆ
ตๆ เว นปฺปสหติ มาโร วาโต เสลๆว ปพฺพตๆ

“ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม ไม่สำรวมในอินทรีย์ทั้งหลายไม่รู้ประมาณในโภชนะ เกียจคร้านมีความเพียรเลวทรามอยู่ ผู้นั้นแล มารย่อมรังควานได้, เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรงลมรังควานได้ฉะนั้น. (ส่วน) ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่าไม่งาม สำรวมดีในอินทรีย์ทั้งหลายรู้ประมาณในโภชนะ มีศรัทธาและปรารภความเพียรอยู่ผู้นั้นแล มารย่อมรังควานไม่ได้, เปรียบเหมือนภูเขาหินลมรังควานไม่ได้ ฉะนั้น”

4.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุภานุปสฺสึ ได้แก่ ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม อธิบายว่า ผู้ปล่อยใจไปในอารมณ์ที่น่าปรารถนาอยู่. ก็บุคคลใด เมื่อถือโดยนิมิตโดยอนุพยัญชนะ ย่อมถือว่า “เล็บทั้งหลายงาม” ถือว่า “นิ้วทั้งหลายงาม” ถือว่า “มือทั้งสองเท้าทั้งสอง แข้งทั้งสอง ขาทั้งสอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สะเอว ท้อง ถันทั้งสอง คอ ริมฝีปาก ฟันทั้งหลาย ปาก จมูก ตาทั้งสอง หูทั้งสอง คิ้วทั้งสอง หน้าผาก ผมทั้งหลาย งาม” ถือว่า “ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง งาม” (หรือ) ถือว่า “สีงาม ทรวดทรงงาม” บุคคลนี้ชื่อว่าตามเห็นอารมณ์ว่างาม ผู้นั้นคือผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างามอย่างนั้นอยู่

4.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ภิกษุผู้ประชุมกันดำรงอยู่ในอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

5. เรื่องสญชัย (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 116-154)

5.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อสาเร สารมติโน”

5.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สญชัย (ปริพาชก)

5.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในที่สุด 4 อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัลป์แต่กัลป์นี้ไป พระศาสดาของเราทั้งหลายเป็นกุมารของพราหมณ์นามว่าสุเมธะ ในอมรวดีนคร ถึงความสำเร็จศิลปะทุกอย่างแล้ว พระศาสดาได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า 23 พระองค์ ในสมัยต่อมาแห่งพระศาสดาพระองค์นั้นก็ได้รับพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้า 23 พระองค์ ซึ่งเสด็จอุบัติขึ้นส่องโลกให้สว่างเหล่านี้ คือ

พระโกณฑัญญะ 1 พระสุมังคละ 1 พระสุมนะ 1 พระเรวตะ 1 พระโสภิตะ 1 พระอโนมทัสสี 1 พระปทุมะ 1 พระนารทะ 1 พระปทุมุตตระ 1 พระสุเมธะ 1 พระสุชาตะ 1 พระปิยทัสสี 1 พระอัตถทัสสี 1 พระธรรมทัสสี 1 พระสิทธัตถะ 1 พระติสสะ 1 พระปุสสะ 1 พระวิปัสสี 1 พระสิขี 1 พระเวสสภู 1 พระกกุสันธะ 1 พระโกนาคมนะ 1 พระกัสสปะ 1

ทรงบำเพ็ญบารมีครบ 30 คือบารมี 10 อุปบารมี 10 ปรมัตถบารมี 10 (ครั้ง) ดำรงอยู่ในอัตภาพเป็นพระเวสสันดร ให้มหาทาน อันทำแผ่นดินให้ไหว 7 ครั้ง ทรงบริจาคพระโอรสและพระชายา, ในที่สุดพระชนมายุ ก็ทรงอุบัติในดุสิตบุรี ดำรงอยู่ในดุสิตบุรีนั้น ตลอดพระชนมายุ, ในวันวิสาขบุรณมี ทรงบรรลุสัพพัญญุตญาณแล้วทรงแสดงธรรม เมื่อพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก 61 พระองค์ พระศาสดาเสด็จอยู่จำพรรษาปวารณาแล้ว ทรงส่งภิกษุ 60 รูป ไปในทิศทั้งหลายด้วยพระพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเถิด”

พระสารีบุตรและโมคคัลลานะ บวชในสำนักท่านสญชัย สญชัยก็ได้ถึงความเลิศด้วยลาภและยศอย่างเหลือเฟือ สองสหายชวนสญชัยไปเฝ้าพระศาสดา พระศาสดาประทับนั่งแสดงธรรมในท่ามกลางบริษัท 4 ทอดพระเนตรเห็นปริพาชกเหล่านั้นแต่ไกลทีเดียว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สองสหายนั่นกำลังมา คือโกลิตะและอุปติสสะ ทั้งสองนั่นจักเป็นคู่สาวกที่ดีเลิศของเรา”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

5.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อสาเร สารมติโนสาเร จาสารทสฺสิโน
เต สารํ นาธิคจฺฉนฺติ มิจฺฉาสงฺกปฺปโคจรา
สารญจ สารโต ญตฺวา อสารญฺจ อสารโต
เต สารํ อธิคจฺฉนฺติ สมฺมาสงฺกปฺปโคจรา

“ชนเหล่าใด มีปกติรู้ในสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระ และเห็นในสิ่งอันเป็นสาระว่าไม่เป็นสาระชนเหล่านั้นมีความดำริผิดเป็นโคจร ย่อมไม่ประสบสิ่งอันเป็นสาระ ชนเหล่าใด รู้สิ่งเป็นสาระโดยความเป็นสาระ และสิ่งไม่เป็นสาระโดยความไม่เป็นสาระชนเหล่านั้นมีความดำริชอบเป็นโคจร ย่อมประสบสิ่งเป็นสาระ”

5.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า อสาเร สารมติโน ความว่า สภาพนี้ คือปัจจัย 4 มิจฉาทิฏฐิมีวัตถุ 10 ธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัยแห่งมิจฉาทิฏฐินั้น ชื่อว่าเป็นอสาระ ผู้มีปกติเห็นในสิ่งอันไม่เป็นสาระนั้นว่า “เป็นสาระ”

บาทพระคาถาว่า สาเร จาสารทสฺสิโน ความว่า สภาพนี้ คือสัมมาทิฏฐิมีวัตถุ 10 ธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัยแห่งสัมมาทิฏฐินั้น ชื่อว่าเป็นสาระ, ผู้มีปกติเห็นในสิ่งที่เป็นสาระนั้นว่า “นี้ไม่เป็นสาระ”

5.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้น) คือ ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น เทศนาได้เป็นประโยชน์แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

6. เรื่องนายจุนทสูกริก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 170-174)

6.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อิธ โสจติ เปจฺจ โสจติ”

6.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ จุนทสูกริก

6.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นายจุนทะเลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงสุกร สุกรทั้งหลายกินบ้าง ขายบ้าง เลี้ยงชีวิตอยู่สิ้น 55 ปีเมื่อลูกสุกรเหล่านั้น กินกอผักต่างๆ บ้าง สรีรวลัญชะ (คูถ) บ้าง ก็เติบโตขึ้น, (เขา) มีความประสงค์จะฆ่าตัวใดๆ ก็มัดตัวนั้นๆ ให้แน่น ณ ที่ฆ่าแล้ว ทุบด้วยค้อน 4 เหลี่ยม เพื่อให้เนื้อสุกรพอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หนาขึ้น รู้ว่าเนื้อหนาขึ้นแล้ว ก็ง้างปากสอดไม้เข้าไปในระหว่างฟัน กรอกน้ำร้อนที่เดือดพล่าน เข้าไปในปากด้วยทะนานโลหะ น้ำร้อนนั้นเข้าไปพล่านในท้อง ขับกรีสออกมาในส่วนเบื้องต่ำ (ทวารหนัก) กรีสน้อยหนึ่งยังมีอยู่เพียงใด ย่อมออกเป็นน้ำขุ่นเพียงนั้น เมื่อท้องสะอาดแล้ว จึงออกเป็นน้ำใสไม่ขุ่น, ทีนั้น เขาจึงราดน้ำที่ยังเหลือบนหลังสุกรนั้น. น้ำนั้นลอกเอาหนังดำออกไป แต่นั้นจึงลนขนด้วยคบหญ้าแล้ว ตัดศีรษะด้วยดาบอันคม รองโลหิตที่ไหลออกด้วยภาชนะ เคล้าเนื้อด้วยโลหิต แล้วปิ้งนั่งรับประทาน ในท่ามกลางบุตรและภรรยา ขายส่วนที่เหลือ ครั้งนั้น โรคเกิดขึ้นในสรีระของเขา, ความเร่าร้อนของอเวจีมหานรก ปรากฏแก่เขาทั้งเป็นทีเดียว นายจุนทะเสวยผลกรรมทันตาเห็น เสวยผลกรรมในสัมปรายภพ

6.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อิธ โสจติ เปจฺจ โสจติ ปาปการี อุภยตฺถ โสจติ
โส โสจติ โส วิหญฺญติ ทิสฺวา กมฺมกิลิฏฺฐมตฺตโน

“ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้ละไปแล้วย่อมเศร้าโศก ย่อมเศร้าโศกในโลกทั้งสองเขาเห็นกรรมเศร้าหมองของตนแล้วย่อมเศร้าโศก เขาย่อมเดือดร้อน”

6.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปาปการี เป็นต้น ความว่า บุคคลผู้ทำบาปกรรมมีประการต่างๆ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้ ในสมัยใกล้ตายโดยส่วนเดียวแท้ ด้วยคิดว่า “กรรมดี เรามิได้ทำไว้หนอ, กรรมชั่ว เราทำไว้แล้ว” นี้เป็นความเศร้าโศก เพราะกรรมของเขา

ก็เมื่อเขาเสวยผลอยู่ ชื่อว่าละไปแล้วย่อมเศร้าโศก, นี้เป็นความเศร้าโศกเพราะวิบากในโลกหน้าของเขา เขาย่อมเศร้าโศกในโลกทั้งสองอย่างนี้แล, ด้วยเหตุนั้นแล แม้นายจุนทสูกริกนั้น ชื่อว่า ย่อมเศร้าโศกทั้งเป็นทีเดียว

6.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา ภิกษุเป็นอันมากได้เป็นพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล

7. เรื่องธัมมิกอุบาสก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 174-180)

7.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ”

7.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ธัมมิกอุบาสก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

7.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

อุบาสกและครอบครัวบำเพ็ญกุศลเป็นนิตย์ ต่อมา ในกาลอื่น โรคเกิดขึ้นแก่เขา อายุสังขารเสื่อมรอบแล้ว อุบาสกป่วยนอนฟังธรรม เทวดานำรถมารับอุบาสกไปเทวโลก

7.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ กตปุญฺโญ อุภยตฺถ โมทติ
โส โมทติ โห ปโมทติ ทิสฺวา กมฺมวิสุทฺธิมตฺตโน

“ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้วก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสองเขาเห็นความหมดจดแห่งกรรมของตน ย่อมบันเทิง เขาย่อมรื่นเริง”

7.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กตปุญฺโญ เป็นต้น ความว่า บุคคลผู้ทำกุศลมีประการต่างๆ ย่อมบันเทิง ด้วยความบันเทิงเพราะกรรมในโลกนี้ว่า “กรรมชั่ว เราไม่ได้ทำเลย, กรรมดี เราทำแล้วหนอ”, ละไปแล้ว ย่อมบันเทิง ด้วยความบันเทิงเพราะวิบาก, ชื่อว่า ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสองอย่างนี้

7.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้เป็นพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

8. เรื่องพระเทวทัต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 181-202)

8.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปติ”

8.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเทวทัต

8.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เจ้าศากยะ 6 พระองค์ทรงผนวช เจ้าทั้งสองสนทนากันถึงเรื่องบวชและการงาน เมื่อไม่ทรงทราบแม้คำมีประมาณเท่านี้ จักทรงทราบถึงการบวชได้อย่างไร ขณะนั้น อนุรุทธกุมารทูลถามเจ้าพี่ว่า “ชื่อว่าการงานนี้อย่างไร” กุลบุตรผู้ไม่รู้แม้สถานที่เกิดแห่งภัต จักรู้จักการงานได้อย่างไร เจ้าศากยะทั้ง 3 สนทนากันถึงที่เกิดแห่งภัต อุบาลีออกบวชพร้อมด้วยศากยะทั้งหก ศากยะทั้งหกบรรลุคุณพิเศษ บรรดาศากยภิกษุ 6 รูปนั้น ท่านพระภัททิยะได้เป็นพระอรหันต์เตวิชโช

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

โดยระหว่างพรรษานั้นนั่นเอง ท่านพระอนุรุทธะเป็นผู้มีจักษุเป็นทิพย์ ภายหลังทรงสดับมหาปุริสวิตักกสูตร ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว ท่านพระอานนท์ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว พระภคุเถระและพระกิมพิลเถระ ภายหลังเจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหัต. พระเทวทัตได้บรรลุฤทธิ์อันเป็นของปุถุชน พระเทวทัตแสดงฤทธิ์แก่อชาตสัตรูราชกุมาร พยายามปลงประชนม์พระพุทธเจ้า กรรมแม้ของพระเทวทัต เพราะยังพระอชาตสัตรูกุมารให้สำเร็จโทษพระราชา พระเทวทัตนั้นเสื่อมจากลาภและสักการะแล้ว ประสงค์จะเลี้ยงชีวิตด้วยการหลอกลวง จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขอวัตถุ 5 ประการ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้ามพระเทวทัตนั้น ยังชนผู้เลื่อมใสในของเศร้าหมองให้เข้าใจด้วยวัตถุ 5 ประการนั้น พร้อมด้วยภิกษุ 500 รูปให้เที่ยวขอ (ปัจจัย) ในสกุลทั้งหลายมาบริโภค พยายามเพื่อทำลายสงฆ์แล้ว

8.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปติ ปาปการี อุภยตฺถ ตปฺปติ
ปาปํ เม กตนฺติ ตปฺปติ ภิยฺโย ตปฺปติ ทุคฺคตึ คโต

“ผู้มีปกติทำบาป ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ละไปแล้ว ย่อมเดือดร้อน เขาย่อมเดือดร้อนในโลกทั้งสอง, เขาย่อมเดือดร้อนว่า ‘กรรมชั่วเราทำแล้ว’ ไปสู่ทุคติย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น”

8.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า อิธ ตปฺปติ ความว่า ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ด้วยเหตุเพียงโทมนัส ด้วยความเดือดร้อนเพราะกรรม

บทว่า เปจฺจ ความว่า ส่วนในโลกหน้า ย่อมเดือดร้อนเพราะทุกข์ในอบายอันร้ายแรงยิ่ง ด้วยความเดือดร้อนเพราะวิบาก

8.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้เป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว เทศนาเป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

9. เรื่องพระนางสุมนาเทวี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 203-208)

9.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อิธ นนฺทติ เปจฺจ นนฺทติ”

9.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางสุมนาเทวี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

9.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นางสุมนาเทวีบุตรสาวคนเล็กของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นพระอริยบุคคลชั้นพระสกิทาคามี เมื่อใกล้ตายได้เรียกอนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า “น้องชาย” เพราะอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบันเท่านั้น อนาถบิณฑิกเศรษฐีมีความเสียใจคิดว่าบุตรสาวเพ้อด้วยพิษไข้ เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูล พระพุทธเจ้าจึงตรัสแสดงภูมิธรรมและภพเกิดของนางอนาถบิณฑิกเศรษฐีจึงกล่าวว่านางเป็นสุขในโลกทั้งสอง

9.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อิธ นนฺทติ เปจฺจ นนฺทติ กตปุญฺโญ อุภยตฺถ นนฺทติ
ปุญฺญํ เม กตนฺติ นนฺทติ ภิยฺโย นนฺทติ สุคตึ คโต.

“ผู้มีบุญอันทำไว้แล้ว ย่อมเพลิดเพลินในโลกนี้,
ละไปแล้ว ย่อมเพลิดเพลิน เขาย่อมเพลิดเพลิน
ในโลกทั้งสอง เขาย่อมเพลิดเพลินว่า ‘เราทำบุญ
ไว้แล้ว’ ไปสู่สุคติ ย่อมเพลิดเพลินยิ่งขึ้น”

9.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิธ ความว่า ย่อมเพลิดเพลินในโลกนี้ ด้วยความเพลิดเพลินเพราะกรรม

บทว่า เปจฺจ ความว่า ย่อมเพลิดเพลินในโลกหน้า ด้วยความเพลิดเพลินเพราะวิบาก

9.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา คนเป็นอันมากได้เป็นอริยบุคคล มีโสดาบันเป็นต้นแล้ว พระธรรมเทศนาได้เป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

10. เรื่องภิกษุ 2 สหาย (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 209-216)

10.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “พหุมฺปิ เจ สหิตๆ ภาสมาโน”

10.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุ 2 สหาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

10.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

กุลบุตร 2 คน ชาวเมืองสาวัตถี เป็นสหายกันไปยังวิหาร ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วละกามทั้งหลาย ถวายชีวิตในพระศาสนาของพระศาสดาบวชแล้ว อยู่ในสำนักพระอาจารย์ และพระอุปัชฌาย์ตลอด 5 ปีแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามถึงธุระในพระศาสนา ได้ฟังวิปัสสนาธุระและคันถธุระโดยพิสดารแล้วรูปหนึ่งกราบทูลก่อนว่าข้าพระองค์บวชแล้วเมื่อภายแก่ไม่สามารถจะบำเพ็ญคันถธุระได้แต่จะบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ ฝ่ายภิกษุรูปนอกนี้ คิดว่า เราจะบำเพ็ญคันถธุระ ในกาลต่อมา พระเถระ (วิปัสสกะ) ได้มาเฝ้าพระศาสดา เก็บบาตรจีวรไว้ในสำนักพระเถระผู้สหายแล้ว ไปถวายบังคมพระศาสดา และนมัสการพระอสีติมหาเถระแล้ว ก็กลับมาที่อยู่ของพระเถระผู้สหาย พระศาสดาตรัสถามปัญหาในโสดาปัตติมรรคกับเธอ. พระคันถิกเถระก็มิสามารถทูลตอบได้. แต่นั้น จึงตรัสถามกะพระขีณาสพเถระ. พระเถระก็ทูลตอบได้.พระวิปัสสกเถระได้รับสาธุการ

10.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

พหุมฺปิ เจ สหิตํ ภาสมาโน
น ตกฺกโร โหติ นโร ปมตฺโต
โคโปว คาโว คณยํ ปเรสํ
น ภาควา สามญฺญสฺส โหติ.
อปฺปมฺปิ เจ สหิตํ ภาสมาโน
ธมฺมสฺส โหติ อนุธมฺมจารี
ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหํ
สมฺมปฺปชาโน สุวิมุตฺตจิตฺโต
อนุปาทิยาโน อิธ วา หุรํ วา
ส ภาควา สามญฺญสฺส โหติ

“หากว่า นรชนกล่าวพระพุทธพจน์อันมีประโยชน์เกื้อกูลแม้มาก (แต่) เป็นผู้ประมาทแล้วไม่ทำ (ตาม) พระพุทธพจน์นั้นไซร้,เขาย่อมไม่เป็นผู้มีส่วนแห่งสามัญผลเหมือนคนเลี้ยงโคนับโคทั้งหลายของชนเหล่าอื่น ย่อมเป็นผู้ไม่มีส่วนแห่งปัญจโครสฉะนั้น, หากว่า นรชนกล่าวพระพุทธพจน์อันมีประโยชน์เกื้อกูล แม้น้อย (แต่) เป็นผู้มีปกติประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมไซร้, เขาละราคะ โทสะ และโมหะแล้ว รู้ชอบ มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว หมดความยึดถือในโลกนี้หรือในโลกหน้า, เขาย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งสามัญผล”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

10.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สหิตํ นี้ เป็นชื่อแห่งพระพุทธพจน์ คือพระไตรปิฎก, นรชนเข้าไปหาอาจารย์ทั้งหลาย เล่าเรียนพระพุทธพจน์นั้นแล้ว กล่าว คือบอก ได้แก่แสดงอยู่ ซึ่งพระพุทธพจน์แม้มากแก่ชนเหล่าอื่น (แต่) หาเป็นผู้ทำกิจอันการกบุคคลฟังธรรมนั้นแล้วจะพึงทำไม่ คือไม่ยังการทำไว้ในใจให้เป็นไป ด้วยอำนาจแห่งไตรลักษณ์ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น ชั่วขณะแม้สักว่าไก่ปรบปีก, นรชนนั้นย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งผล สักว่าการทำวัตรปฏิวัตรจากสำนักของอันเตวาสิกทั้งหลายอย่างเดียว, แต่หาเป็นผู้มีส่วนแห่งคุณเครื่องเป็นสมณะไม่ เหมือนคนเลี้ยงโครักษาโคทั้งหลายเพื่อค่าจ้างประจำวัน รับไปแต่เช้าตรู่ เวลาเย็นนับมอบให้แก่เจ้าของทั้งหลายแล้ว รับเอาเพียงค่าจ้างรายวัน, แต่ไม่ได้เพื่อบริโภคปัญจโครสตามความชอบใจ ฉะนั้นแล

10.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา คนเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น

ภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค (หมวดว่าด้วยความไม่ประมาท)

11. เรื่องพระนางสามาวดี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 220-309)

11.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อปฺปมาโท อมตํ ปทํ”

11.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระนางสามาวดีพร้อมด้วยหญิง 500 และพระนางมาคันทิยาพร้อมด้วยญาติ 500

11.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในกาลล่วงมาแล้ว พระราชา 2 องค์ เหล่านี้ คือในแคว้นอัลลกัปปะ พระราชาทรงพระนามว่าอัลลกัปปะ,ในแคว้นเวฏฐทีปกะ พระราชาทรงพระนามว่าเวฏฐทีปกะ เป็นพระสหายกัน ครั้นเวลาล่วงเลยมาทั้งสองจึงปรึกษากันและพากันออกบวชต่างคนต่างก็แยกกันไป ต่อมาในกาลอื่น เวฏฐทีปกดาบส ทำกาละ บังเกิดเป็นเทพเจ้าผู้มีศักดิ์ใหญ่ อัลลกัปปดาบส คิดที่จักไปเยี่ยมเยียนสหายของตน ในการเดินทางก็ทำเหมือนคนหลงทาง ระหว่างทางก็ได้สนทนากับชายผู้หนึ่ง ชายผู้นั้นได้สอนวิชาการร่ายมนต์ด้วยสายพิณทำให้ช้างวิ่งหนี ต่อมาเวฏฐทีปกะสิ้นชีวิต อัลลปกะได้พบมเหสีของพระราชาปรันกาปะ พร้อมกุมารที่ถูกนกหัสดีลิงค์โฉบมาและได้ช่วยเลี้ยงดูกุมาร ต่อมาได้เป็นพระราชาอุเทนแห่งกรุงโกสัมพีคือนางมาคัณฑิยา และนางสามาวดี มเหสีทั้งสองริษยากัน นางมาคัณฑิยาอิจฉานางสามาวดี และได้ให้คนเผาไฟที่อยู่นางสามาวดี ทำให้สิ้นแก่ชีวิตพร้อมหญิงบริวาร พระราชาให้ทำโทษนางมาคัณฑิยา พระพุทธเจ้าตรัสว่า นางมาคัณฑิยาประมาท ส่วนนางสามาวดีไม่ประมาท

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

11.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อปฺปมาโท อมตํ ปทํ	ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
อปฺปมตฺตา น มียนฺติ	เย ปมตฺตา ยถา มตา
เอตํ วิเสสโต ญตฺวา	อปฺปมาทมฺหิ ปณฺฑิตา
อปฺปมาเท ปโมทนฺติ	อริยานํ โคจเร รตา
เต ฌายิโน สาตติกา	นิจฺจํ ทฬฺหปรกฺกมา
ผุสนฺติ ธีรา นิพฺพานํ	โยคกฺเขมํ อนุตฺตรํ

“ความไม่ประมาทเป็นเครื่องถึงอมตะ ความประมาทเป็นทางแห่งมัจจุ ผู้ไม่ประมาทแล้ว ชื่อว่าย่อมไม่ตายผู้ใดประมาทแล้ว ผู้นั้นย่อมเป็นเหมือนคนตายแล้ว บัณฑิตรู้ความนั่นโดยแปลกกันแล้ว (ตั้งอยู่) ในความไม่ประมาท บันเทิงอยู่ในความไม่ประมาท ยินดีในธรรมเป็นที่โคจรของพระอริยะทั้งหลาย, บัณฑิตผู้ไม่ประมาทเหล่านั้น มีความเพ่ง มีความเพียรเป็นไปติดต่อ, บากบั่นมั่นเป็นนิตย์ เป็นนักปราชญ์ย่อมถูกต้องพระนิพพาน อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม”

11.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปมาโท ย่อมแสดงเนื้อความกว้าง คือถือเอาเนื้อความกว้างตั้งอยู่. จริงอยู่ พระพุทธพจน์ คือพระไตรปิฎกแม้ทั้งสิ้น ซึ่งอาจารย์ทั้งหลายนำมากล่าวอยู่ ย่อมหยั่งลงสู่ความไม่ประมาทนั่นเอง

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ของสัตว์ทั้งหลายผู้สัญจรไปบนแผ่นดิน, รอยเท้าทั้งปวงนั้น ย่อมถึงความประชุมลงในรอยเท้าช้าง, รอยเท้าช้าง อันชาวโลกย่อมเรียกว่าเป็นยอดแห่งรอยเท้าเหล่านั้น. เพราะรอยเท้าช้างนี้เป็นของใหญ่ แม้ฉันใด

ภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง, กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นรากเหง้า มีความไม่ประมาทเป็นที่ประชุมลง, ความไม่ประมาท อันเรากล่าวว่า เป็นยอดแห่งธรรมเหล่านั้น ฉันนั้นเหมือนกันแล” ก็ความไม่ประมาทนั้นนั่น โดยอรรถ ชื่อว่า ความไม่อยู่ปราศจากสติ, เพราะคำว่า “ความไม่ประมาท” นั่นเป็นชื่อของสติอันตั้งมั่นเป็นนิตย์

11.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้น) คือ ในที่สุดแห่งเทศนาชนเป็นอันมากได้เป็นพระอริยบุคคล มีโสดาบันเป็นต้น เทศนาเป็นกถามีประโยชน์แก่มหาชนดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

12. เรื่องกุมภโฆสก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 310-322)

12.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อุฏฺฐานวโต”

12.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ กุมภโฆสก

12.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นครราชคฤห์ อหิวาตกโรคเกิดขึ้นในเรือนของราชคหเศรษฐี กุมภโฆสกกลัวตาย จึงหนีไปอยู่ภูเขา และเมื่อเขากับมาก็ไม่มีใครจำเขาได้ เนื่องจากตอนเดินทางไป เขายังเด็ก กุมภโฆสกได้ไปรับจ้างทำงาน อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาทรงพระนามว่าพิมพิสาร ก็ทรงทราบฐานะของกุมภโฆสกว่าเป็นคนกำพร้า แต่นางสนมกับคิดว่าเขาเป็นคนมีทรัพย์มาก นางสนมจึงรับอาสาพระเจ้าพิมพิสารเพื่อออกอุบาย นำทรัพย์ 1000 ไปสู่ถนนอันเป็นที่อยู่ของคนใช้ นางสนมกับธิดาเดินทางมาถึงก็มีที่พักคืออยู่ในเรือนกุมภโฆสก และได้ดูแลเรื่องอาหารการกินทุกประการ กุมภโฆสกได้เสียรู้นางชาววังในที่สุดกุมภโฆสกก็ได้ลูกสาวของนางสนมเป็นภรรยาโดยกาลล่วงไป 2-3 วัน นางสนมนั้นก็ส่งข่าว (กราบทูล) แด่พระราชากุมภโฆสกต้องจ่ายทรัพย์เพราะอุบายของนางสนม พระราชารับสั่งให้ทำมหรสพใน (ย่าน) ถนนแห่งคนรับจ้างอยู่ กุมภโฆสกแม้ทำการรับจ้างอยู่ ก็แทบจะไม่สามารถเป็นอยู่ได้ นางสนมจึงส่งทรัพย์ของกุมภโฆสกไปถวายพระราชา กุมภโฆสกก็ถูกฉุดตัวไปเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว พระราชาก็ทรงซักถามกุมภโฆสก กุมภโฆสกก็ได้เผยจำนวนทรัพย์และได้รับตำแหน่งเศรษฐี เพราะความมีคุณธรรมจึงเป็นเหตุแห่งการเจริญของลาภยศ

12.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อุฏฺฐานวโต สตีมโต สุจิกมฺมสฺส นิสมฺมการิโน
สญฺญตสฺส จ ธมฺมชีวิโน อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิวฑฺฒติ

“ยศย่อมเจริญโดยยิ่ง แก่คนผู้มีความขยันมีสติ มีการงานสะอาด มีปกติใคร่ครวญแล้วจึงทำสำรวมแล้ว เลี้ยงชีพโดยธรรม และไม่ประมาท”

12.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุฏฺฐานวโต คือ ผู้มีความเพียรเป็นเหตุลุกขึ้น

บทว่า สตีมโต คือ สมบูรณ์ด้วยสติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทว่า สุจิกมฺมสฺส คือ ประกอบด้วยการงานทั้งหลาย มีการงานทางกายเป็นต้น อันหาโทษมิได้ คือหาความผิดมิได้

บทว่า นิสมฺมการิโน ได้แก่ ใคร่ครวญ คือไตร่ตรองอย่างนี้ว่า “ถ้าผลอย่างนี้จักมี เราจักทำอย่างนี้.” หรือว่า “เมื่อการงานนี้ อันเราทำแล้วอย่างนี้ ผลชื่อนี้จักมี” ดังนี้แล้ว ทำการงานทั้งปวง เหมือนแพทย์ตรวจดูต้นเหตุ (ของโรค) แล้วจึงแก้โรคฉะนั้น

12.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบพระคาถา กุมภโฆสกดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว

13. เรื่องพาลนักษัตร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 345-348)

13.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปมาทมนุยุญฺชนฺติ”

13.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นักษัตรของคนพาล

13.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

คนพาลชาวเมืองสาวัตถีเล่นนักษัตร มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมกล่าววาจาหยาบคาย ครั้นเมื่อนักษัตรสุดสิ้นลงแล้ว อริยสาวกพุทธบริษัทถวายทานและกราบทูลพฤติกรรมทรามของคนพาล พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของอริยสาวกเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า “กิริยาของพวกผู้มีปัญญาทราม ย่อมเป็นเช่นนี้, ส่วนผู้มีปัญญาทั้งหลายรักษาความไม่ประมาทไว้เหมือนทรัพย์อันเป็นสาระ ย่อมบรรลุสมบัติคืออมตมหานิพพาน”

13.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปมาทมนุยญฺชนฺติ พาลา พาลา ทุมฺเมธิโน ชนา
อปฺปมาทญฺจ เมธาวี ธนํ เสฏฺฐํว รกฺขติ.
มา ปมาทมนุยุญฺเชถ มา กามรติสนฺถวํ
อปฺปมตฺโต หิ ฌายนฺโต ปปฺโปติ วิปุลํ สุขํ

“พวกชนพาลผู้มีปัญญาทราม ย่อมประกอบเนืองๆ ซึ่งความประมาท, ส่วนผู้มีปัญญา ย่อมรักษาความไม่ประมาทไว้เหมือนทรัพย์อันประเสริฐ, ท่านทั้งหลายอย่าตามประกอบความประมาท, อย่าตามประกอบความเชยชิดด้วยความยินดีในกาม เพราะว่า ผู้ไม่ประมาทแล้วเพ่งพินิจอยู่ ย่อมบรรลุสุขอันไพบูลย์”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

13.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พาลา ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความเป็นชนพาล คือผู้ที่ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า

บทว่า ทฺุเมธิโน คือไร้ปัญญา. พวกชนพาลนั้น เมื่อไม่เห็นโทษในความประมาทชื่อว่าย่อมประกอบเนืองๆ ซึ่งความประมาท คือว่า ย่อมให้กาลล่วงไปด้วยความประมาท

13.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น

14. เรื่องพระมหากัสสปเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 349-351)

14.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปมาทํ อปฺปมาเทน”

14.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระมหากัสสปเถระ

14.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระพุทธเจ้าทรงเห็น พระเถระตรวจดูสัตวโลกด้วยทิพยจักษุ ตรวจดูการจุติและเกิดของสัตว์ทั้งหลายอยู่ จึงตรัสว่า “ชื่อว่าการจุติและการเกิดแห่งสัตว์ทั้งหลาย แม้อันพุทธญาณไม่ทรงกำหนดใครๆ ไม่สามารถจะทำการกำหนดสัตว์ทั้งหลาย ผู้ถือปฏิสนธิในท้องของมารดาอันมารดาบิดายังไม่ทันรู้ก็จุติเสียแล้วได้, การรู้จุติและปฏิสนธิของสัตว์เหล่านั้น ไม่ใช่วิสัยของเธอ, วิสัยของเธอมีประมาณน้อย, ส่วนการรู้การเห็นสัตว์ทั้งหลายผู้จุติและเกิดอยู่โดยประการทั้งปวง เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น”

14.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปมาทํ อปฺปมาเทน	ยทา นุทติ ปณฺฑิโต
ปญฺญาปาสาทมารุยฺห	อโสโก โสกินึ ปชํ
ปพฺพตฏฺโฐว ภุมฺมฏฺเฐ	ธีโร พาเล อเวกฺขติ

“เมื่อใด บัณฑิตบรรเทาความประมาทด้วยความไม่ประมาท เมื่อนั้น บัณฑิตนั้นขึ้นสู่ปัญญาเพียงดังปราสาท ไม่เศร้าโศก ย่อมพิจารณาเห็นหมู่สัตว์ผู้มีความเศร้าโศก, ปราชญ์ย่อมพิจารณาเห็นคนพาลทั้งหลายได้ เหมือนคนผู้ยืนอยู่บนยอดเขา มองเห็นชนผู้ยืนอยู่บนพื้นดินได้ฉะนั้น”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

14.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นุทติ เป็นต้น ความว่า เมื่อใด บัณฑิตพอกพูนธรรมมีความไม่ประมาทเป็นลักษณะ ไม่ให้โอกาสแก่ความประมาท ชื่อว่าย่อมบรรเทา คือย่อมขับไล่ซึ่งความประมาทนั้น ด้วยกำลังแห่งความไม่ประมาท, เหมือนน้ำใหม่ไหลเข้าสู่สระโบกขรณี ยังน้ำเก่าให้กระเพื่อมแล้ว ไม่ให้โอกาสแก่น้ำเก่านั้น ย่อมรุน คือย่อมระบายน้ำเก่านั้นให้ไหลหนีไป โดยที่สุดของตนฉะนั้นนั่นแล. เมื่อนั้น บัณฑิตนั้นมีความประมาทอันบรรเทาแล้ว บำเพ็ญปฏิปทาอันสมควรแก่ความไม่ประมาทนั้นอยู่, ขึ้นสู่ปัญญาเพียงดังปราสาท กล่าวคือทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ โดยอรรถว่าสูงเยี่ยม ด้วยปฏิปทานั้น ดุจบุคคลขึ้นสู่ปราสาททางบันไดฉะนั้น

14.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากกระทำให้แจ้งแล้วซึ่งพระอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

15. เรื่องภิกษุ 2 สหาย (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 352-355)

15.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อปฺปมตฺโต ปมตฺเตสุ”

15.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุ 2 สหาย

15.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุ 2 รูปมีปฏิปทาต่างกัน พระศาสดาตรัสถามภิกษุทั้งสองว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่ประมาททำสมณธรรมกันแลหรือ กิจแห่งบรรพชิตของพวกเธอถึงที่สุดแล้ว แลหรือ” ภิกษุผู้ประมาทกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญความไม่ประมาทของภิกษุนั่นจักมีแต่ที่ไหนตั้งแต่เวลาไป เธอนอนหลับให้เวลาล่วงไปแล้ว ภิกษุรูปเกียจคร้านทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เก็บฟืนมาต่อเวลายังวัน จัดเตาไฟแล้ว นั่งผิงไฟอยู่ตลอดปฐมยามไม่หลับนอน ให้เวลาล่วงไปแล้ว พระศาสดาตรัสกะท่านว่า “เธอประมาทแล้ว ปล่อยเวลาล่วงไป (เปล่า) ยังมาพูดว่า ‘ตัวไม่ประมาท’ และทำผู้ไม่ประมาทให้เป็นผู้ประมาท เธอเป็นเหมือนม้าตัวทุรพล ขาดเชาว์แล้วในสำนักแห่งบุตรของเรา, ส่วนบุตรของเรานี่ เป็นเหมือนม้าที่มีเชาว์เร็วในสำนักของเธอ”

15.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อปฺปมตฺโต ปมตฺเตสุ สุตฺเตสุ พหุชาคโร
อพลสฺสํว สีฆสฺโส หิตฺวา ยาติ สุเมธโส

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ผู้มีปัญญาดี เมื่อชนทั้งหลายประมาทแล้ว ไม่ประมาท,เมื่อชนทั้งหลายหลับแล้ว ตื่นอยู่โดยมาก ย่อมละบุคคลผู้มีปัญญาทรามไปเสีย ดุจม้าตัวมีฝีเท้าเร็ว ละทิ้งตัวหากำลังมิได้ไป ฉะนั้น”

15.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปมตฺโต ความว่า ชื่อว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท เพราะความเป็นผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติ ได้แก่พระขีณาสพ

บทว่า ปมตฺเตสุ ความว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่แล้วในการปล่อยสติ

15.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

16. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 379-381)

16.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อปฺปมาทรโร ภิกฺขุ”

16.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

16.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุนั่งพิจารณาไฟไหม้ป่าเป็นอารมณ์ ไฟนี้เผาเชื้อทั้งหลายมากและน้อยไป ฉันใด แม้ไฟคืออริยมรรคญาณ ก็จักพึงเผาสังโยชน์ทั้งหลายมากและน้อยไป ฉันนั้น พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั่นแล ทรงทราบวาระจิตของเธอแล้ว ตรัสว่า “อย่างนั้นแล ภิกษุ สังโยชน์ทั้งหลายละเอียดและหยาบ ซึ่งเกิดอยู่ในภายในของสัตว์เหล่านี้ ดุจเชื้อมากบ้างน้อยบ้าง ฉะนั้น, ควรเผาสังโยชน์เหล่านั้นด้วยไฟคือญาณเสียแล้ว ทำให้เป็นของไม่ควรเกิดอีก”

16.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อปฺปมาทรโต ภิกฺขุ ปมาเท ภยทสฺสิ วา
สญฺโญชนํ อณุ˚ ถูลํ ฑหํ อคฺคีว คจฺฉติ

“ภิกษุยินดีแล้วในความไม่ประมาท หรือมีปกติเห็นภัยในความประมาท ย่อมเผาสังโยชน์ ทั้งละเอียดและหยาบไป ดุจไฟเผาเชื้อมากและน้อยไปฉะนั้น”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

16.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปมาทรโต ความว่า ยินดี คืออภิรมย์ แล้วในความไม่ประมาท ได้แก่ยังกาลให้ล่วงไปด้วยความไม่ประมาท

บาทพระคาถาว่า ปมาเท ภยทสฺสิ วา ความว่า ผู้เห็นภัยในความประมาท มีการเข้าถึงนรกเป็นต้น,อีกประการหนึ่ง ชื่อว่าผู้เห็นความประมาทโดยความเป็นภัย เพราะความประมาทนั้นเป็นรากเหง้าแห่งความอุบัติเหล่านั้น

16.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในกาลจบคาถา ภิกษุนั้นนั่งอย่างเดิมเทียว เผาสังโยชน์ทั้งหมดแล้ว บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย มาทางอากาศ (เหาะมา) ชมเชยสรรเสริญพระสรีระของพระตถาคต ซึ่งมีพรรณะดุจทองคำแล้ว ถวายบังคมหลีกไป ดังนี้แล

17. เรื่องพระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 382-386)

17.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อปฺปมาทรโต”

17.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม

17.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระเที่ยวรับบิณฑบาตแต่ในบ้านญาติ พระศาสดาจึงเรียกมาเพื่อตรัสถาม และได้เล่านิทานที่เกี่ยวกับอดีตให้ฟัง และสอนว่าภิกษุควรปรารถนาน้อยและสันโดษ

17.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อปฺปมาทรโต ภิกฺขุ ปมาเท ภยทสฺสิ วา
อภพฺโพ ปริหานาย นิพฺพานสฺเสว สนฺติเก

“ภิกษุยินดีแล้วในความไม่ประมาท มีปกติเห็นภัยในความประมาท ไม่ควรเพื่ออันเสื่อม (จากมรรคและผล) ตั้งอยู่แล้วในที่ใกล้แห่งพระนิพพานทีเดียว”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

17.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า อภพฺโพ ปริหานาย ความว่า ภิกษุผู้เห็นปานนั้นๆ ไม่ควรเพื่ออันเสื่อมจากธรรม คือสมถะและวิปัสสนา หรือจากมรรคและผล คือจะเสื่อมเสียจากคุณธรรมที่ตนบรรลุแล้ว แม้หามิได้ จะไม่บรรลุคุณธรรมที่ตนยังไม่ได้บรรลุก็หามิได้

17.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในกาลจบพระคาถา พระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมากได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น เทศนามีผลมากแก่มหาชน

ภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค (หมวดว่าด้วยจิต)

18. เรื่องพระเมฆิยเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 388-393)

18.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ผนฺทนํ จปลํ จิตฺตํ”

18.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเมฆิยะ

18.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเมฆิยะถูกวิตกครอบงำ ก็พระศาสดาตรัสเรียกพระเมฆิยเถระผู้ไม่สามารถเพื่อประกอบความเพียรในอัมพวันนั้นได้ เพราะความที่ท่านถูกวิตก 3 อย่างครอบงำมาแล้ว ตรัสว่า “เมฆิยะ เธอละทิ้งเราผู้อ้อนวอนอยู่ว่า ‘เมฆิยะ เราเป็นผู้ๆ เดียว, เธอจงรอคอย จนกว่าภิกษุบางรูปแม้อื่นจะปรากฏ’ ดังนี้ (ไว้ให้อยู่แต่) ผู้เดียว ไปอยู่ (ชื่อว่า) ทำกรรมอันหนักยิ่ง, ขึ้นชื่อว่าภิกษุ ไม่ควรเป็นธรรมชาติ (แล่นไป) เร็ว, การยังจิตนั้นให้เป็นไปในอำนาจของตน ย่อมควร”

18.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ผนฺทนํ จปลํ จิตฺตํ	ทุรกฺขํ ทุนฺนิวารยํ
อุชุ ̐ กโรติ เมธาวี	อุสุกาโรว เตชนํ
วาริโชว ถเล ขิตฺโต	โอกโมกตอุพฺภโต
ปริผนฺทติทํ จิตฺตํ	มารเธยฺยํ ปหาตเว ฯ

“ชนผู้มีปัญญาย่อมทำจิตที่ดิ้นรน กลับกลอกอันบุคคลรักษาได้ยาก ห้ามได้ยาก ให้ตรง ดุจช่างศรดัดลูกศรให้ตรงฉะนั้น จิตนี้ (อันพระโยคาจรยกขึ้นจากอาลัย คือกามคุณ 5 แล้วซัด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ไปในวิปัสสนากัมมัฏฐาน) เพื่อละบ่วงมาร ย่อมดิ้นรน ดุจปลาอันพรานเบ็ด ยกขึ้นจาก(ที่อยู่) คือน้ำ แล้วโยนไปบนบก ดิ้นรนอยู่ฉะนั้น”

18.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ผนฺทนำ คือดิ้นรนอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น

บทว่า จปลำ ความว่า ไม่ดำรงอยู่ในอารมณ์เดียวได้ เหมือนทารกในบ้านผู้ไม่นิ่งอยู่ด้วยอิริยาบถหนึ่งฉะนั้น จึงชื่อว่า กลับกลอก

18.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ พระเมฆิยเถระได้ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผล ชนแม้พวกอื่นเป็นอันมาก ก็ได้เป็นอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้นดังนี้แล

19. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 394-406)

19.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโน”

19.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

19.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

อุบาสิกาจัดที่อยู่ถวายภิกษุ 60 รูป เมื่อภิกษุเหล่านั้นทำกติกากันอย่างนี้อยู่ก็ได้มาประชุมกันด้วยเสียงระฆัง อุบาสิกาเห็นภิกษุรูปหนึ่งๆ เท่านั้นเดินมาจากที่แห่งหนึ่งๆ จึงคิดว่า “(ชะรอย) พระผู้เป็นเจ้าผู้เป็นบุตรของเรา จักทำความทะเลาะวิวาทแก่กันและกัน” อุบาสิกาจึงเจริญสมณธรรมตามที่ภิกษุบอก และบรรลุมรรค 3 ผล 3 ก่อนภิกษุ พระศาสดาก็ตรัสถามสุขทุกข์กะภิกษุเหล่านั้น ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งสดับถ้อยคำสรรเสริญคุณของมหาอุบาสิกานั้นแล้ว เป็นผู้ใคร่จะไปในที่นั้น เรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้วอุบาสิกาก็จัดของถวายตามที่ภิกษุต้องการ ในเวลาต่อมาภิกษุก็ลาอุบาสิกากลับไปเฝ้าพระศาสดา พระศาสดาก็ได้แนะให้รักษาจิตอย่างเดียว

19.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโน ยตฺถ กามนิปาติโน
จิตฺตสฺส ทมโถ สาธุ จิตฺตำ ทนฺตำ สุขาวหำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“การฝึกจิตอันข่มได้ยาก เป็นธรรมชาติเร็ว มักตกไปในอารมณ์ตามความใคร่ เป็นการดี (เพราะว่า) จิตที่ฝึกแล้ว ย่อมเป็นเหตุนำสุขมาให้”

19.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ธรรมดาจิตนี้อันบุคคลย่อมข่มได้โดยยาก เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ทุนฺนิคฺคหำ

จิตนี้ย่อมเกิดและดับเร็ว เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ลหุ ซึ่งจิตอันข่มได้ยาก อันเกิดและดับเร็วนั้น

บาทพระคาถาว่า ยตฺถ กามนิปาติโน ความว่า มักตกไปในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งนั่นแล. จริงอยู่ จิตนี้ย่อมไม่รู้จักฐานะอันตนควรได้ หรือฐานะอันไม่ควรได้, ฐานะอันสมควรหรือฐานะอันไม่สมควร ย่อมไม่พิจารณาดูชาติ ไม่พิจารณาดูโคตร ไม่พิจารณาดูวัย, ย่อมตกไปในอารมณ์ที่ตนปรารถนาอย่างเดียว

19.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา บริษัทที่มาประชุมกันเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น, เทศนาสำเร็จประโยชน์แก่มหาชนแล้ว.

20. เรื่องอุกกัณฐิตภิกษุ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 407-411)

20.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโน”

20.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุผู้กระสัน (จะสึก) รูปใดรูปหนึ่งชื่ออุกกัณฐิตภิกษุ

20.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระแนะอุบายพ้นทุกข์แก่เศรษฐีบุตร ซึ่งท่านอยากสึกจนซูบผอม, ภิกษุหนุ่มและสามเณรเหล่านั้นบอกแก่พระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ของท่านแล้ว พระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ ได้พากันไปยังสำนักพระศาสดา พระศาสดาจึงสอนให้ รักษาจิตอย่างเดียวอาจพ้นทุกข์ได้

20.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สุทุทฺทสำ สุนิปุณำ ยตฺถ กามนิปาตินำ
จิตฺตำ รกฺเขถ เมธาวี จิตฺตำ คุตฺตำ สุขาวหำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ผู้มีปัญญา พึงรักษาจิต ที่เห็นได้แสนยาก ละเอียดยิ่งนัก มักตกไปในอารมณ์ตามความใคร่, (เพราะว่า) จิตที่คุ้มครองไว้ได้ เป็นเหตุนำสุขมาให้”

20.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุทุทฺทสํ ได้แก่ ยากที่จะเห็นได้ด้วยดี

บทว่า สุนิปุณํ ละเอียดที่สุด ได้แก่ ละเอียดอย่างยิ่ง

20.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมากได้เป็นอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้น. เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

21. เรื่องพระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 412-417)

21.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ทูรงฺคมํ เอกจรํ”

21.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระ

21.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระเป็นหลานของพระสังฆรักขิตเถระ มีความคิดฟุ้งซ่านจนเอาด้ามปฏักตีศีรษะของพระเถระ พระสังฆรักขิตเถระทราบความที่คิดฟุ้งซ่านโดยเจโตปริยญาณจึงกล่าวตำหนิ พระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระมีความละอายได้หนีไปเพื่อสึก ภิกษุอื่นจับตัวได้แล้วนำมาถวายต่อพระพุทธเจ้า

21.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ทูรงฺคมํ เอกจรํ อสรีรํ คุหาสยํ
เย จิตฺตํ สญฺญเมสฺสนฺติ โมกฺขนฺติ มารพนฺธนา

“ชนเหล่าใด จักสำรวมจิต อันไปในที่ไกล เที่ยวไปดวงเดียว ไม่มีสรีระ มีถ้ำเป็นที่อาศัย ชนเหล่านั้นจะพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

21.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก็ชื่อว่าการไปและการมาของจิต โดยส่วนแห่งทิศมีทิศบูรพาเป็นต้น แม้ประมาณเท่าใยแมลงมุม ย่อมไม่มี, จิตนั้นย่อมรับอารมณ์ แม้มีอยู่ในที่ไกล เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ทูรงฺคมํ

อนึ่ง จิต 7-8 ดวง ชื่อว่าสามารถเกิดขึ้นเนื่องเป็นช่อโดยความรวมกันในขณะเดียว ย่อมไม่มี, ในกาลเป็นที่เกิดขึ้น จิตย่อมเกิดขึ้นทีละดวงๆ, เมื่อจิตดวงนั้นดับแล้ว, จิตดวงใหม่ก็เกิดขึ้นทีละดวงอีก เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า เอกจรํ

21.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว. ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว. เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

22. เรื่องภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 428-434)

22.1 คาถาต้นเรื่อง คือ เรื่อง “กุมฺภูปมํ”

22.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พวกภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนา

22.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุ 500 รูป ในกรุงสาวัตถี เรียนกัมมัฏฐานตราบเท่าพระอรหัตในสำนักพระศาสดาแล้ว อยู่ในไพรสณฑ์ พวกเทวดาผู้สิงอยู่ในไพรสณฑ์ ทำอุบายหลอนภิกษุ ทั้งผีหัวขาดเสียงอมนุษย์ เมื่อพระศาสดาฟังคำที่ภิกษุเล่า จึงให้อาวุธซึ่งเป็นเมตตสูตร ภิกษุเหล่านั้นถวายบังคมพระศาสดา ออกไปถึงไพรสณฑ์นั้นโดยลำดับ พากันสาธยายเป็นหมู่ในภายนอกวิหาร เข้าไปสู่ไพรสณฑ์แล้ว เมื่อเหล่าเทวดาได้ฟังดังนั้นก็กลับได้เมตตาจิต ทำการต้อนรับภิกษุเหล่านั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั่นเอง ทรงทราบว่า ภิกษุเหล่านั้นเริ่มวิปัสสนาแล้ว ทรงฉายพระโอภาสไป แม้ประทับอยู่ในที่ 100 โยชน์ ก็เป็นประหนึ่งประทับนั่งในที่เฉพาะหน้าของภิกษุเหล่านั้น ทรงฉายพระฉัพพรรณรังสี มีพระรูปปรากฏอยู่

22.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

กุมฺภูปมํ กายมิทำ วิทิตฺวา
นครูปมำ จิตฺตมิทำ ถเกตฺวา
โยเธถ มารำ ปญฺญาวุเธน
ชิตญฺจ รกฺเข อนิเวสิโน สิยา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“(บัณฑิต) รู้จักกายนี้ อันเปรียบด้วยหม้อ, กั้นจิตอันเปรียบด้วยนคร, พึงรบมารด้วยอาวุธคือปัญญาพึงรักษาความชนะที่ชนะแล้ว และพึงเป็นผู้ไม่ติดอยู่”

22.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นครูปมํ ความว่า รู้จักกายนี้ คือที่นับว่าประชุมแห่งอาการมีผมเป็นอาทิ ซึ่งชื่อว่าเปรียบด้วยหม้อ คือเช่นกับภาชนะดิน เพราะอรรถว่าไม่มีกำลังและทรามกำลัง เพราะอรรถว่าเป็นไปชั่วกาล ด้วยความเป็นกายไม่ยั่งยืน

บาทพระคาถาว่า นครูปมํ จิตฺตมิทำ ถเกตฺวา เป็นต้น ความว่า ธรรมดานครมีคูลึกแวดล้อมด้วยกำแพง ประกอบด้วยประตูและป้อม ย่อมชื่อว่ามั่นคงภายนอก, ถึงพร้อมด้วยถนน 4 แพร่ง มีร้านตลาดในระหว่าง ชื่อว่าจัดแจงดีภายใน, พวกโจรภายนอกมาสู่นครนั้น ด้วยคิดว่า “เราจักปล้น ก็ไม่อาจเข้าไปได้ ย่อมเป็นดังว่ากระทบภูเขา กระท้อนกลับไป ฉันใด

กุลบุตรผู้บัณฑิตก็ฉันนั้นเหมือนกัน กั้นวิปัสสนาจิตของตน ทำให้มั่นคง คือให้เป็นเช่นกับนคร ห้ามกิเลสที่มรรคนั้นๆ พึงฆ่าด้วยอาวุธ คือปัญญาอันสำเร็จแล้วด้วยวิปัสสนา และสำเร็จแล้วด้วยอริยมรรค ชื่อว่าพึงรบ คือพึงประหารกิเลสมารนั้น ดุจนักรบยืนอยู่ในนคร รบหมู่โจรด้วยอาวุธมีประการต่างๆ มีอาวุธมีคมข้างเดียวเป็นต้น ฉะนั้น”

22.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ภิกษุ 500 รูปนั่งในที่นั่งเทียว บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย สรรเสริญชมเชยทั้งถวายบังคมพระสรีระอันมีวรรณะเพียงดังทองของพระตถาคต มาแล้ว ดังนี้แล

23. เรื่องนันทโคปาลกะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 440-444)

23.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ทิโส ทิสำ”

23.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นายโคบาลก์ ชื่อนันทะ

23.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นายโคบาลชื่อนันทะ ในกรุงสาวัตถี เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีสมบัติมาก รักษาฝูงโคของคฤหบดีชื่ออนาถบิณฑิกะอยู่ นายนันทโคบาลนั้นหลบหลีกความบีบคั้นแห่งพระราชาด้วยความเป็นคนเลี้ยงโค อย่างชฎิลชื่อเกณิยะ หลบหลีกความบีบคั้นแห่งพระราชาด้วยเพศบรรพชิต รักษาขุมทรัพย์ของตนอยู่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เขาถือเอาปัญจโครสตลอดกาลสมควรแก่กาล (ตามกำหนดเวลา) มาสู่สำนักของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี พบพระศาสดา ฟังธรรมแล้ว ทูลวิงวอนพระศาสดา เพื่อต้องการให้เสด็จมาสู่ที่อยู่ของตน

พระศาสดาทรงรอความแก่กล้าแห่งญาณของเขาอยู่ ไม่เสด็จไปแล้ว (ครั้น) ทรงทราบความที่เขาเป็นผู้มีญาณแก่กล้าแล้ว ก็เสด็จไปโปรดนายนันท และเขาก็ถูกแทงตาย เป็นเหตุให้เหล่าภิกษุกล่าวว่าเพราะพระศาสดามาจึงทำให้เขาถูกฆ่าตาย พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรามาก็ตาม มิได้มาก็ตาม ชื่อว่า อุบายเป็นเครื่องพ้นจากความตายของนายนันทะนั้น แม้ผู้ไปอยู่สู่ทิศใหญ่ 4 สู่ทิศน้อย 4 ย่อมไม่มี; ด้วยว่า จิตเท่านั้นซึ่งตั้งไว้ผิดแล้ว อันเป็นไปในภายในของสัตว์เหล่านี้

23.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ทิโส ทิสำ ยนฺตำ กยิรา เวรี วา ปน เวรินำ
มิจฉาปณิหิตำ จิตฺตำ ปาปิโย นำ ตโต กเร

“จิตซึ่งตั้งไว้ผิดแล้ว พึงทำเขา (บุคคล) นั้นให้เลวทรามยิ่งกว่าความพินาศฉิบหายที่โจรเห็นโจร หรือคนจองเวรเห็นคนจองเวรทำ (แก่กัน) นั้น (เสียอีก)”

23.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า ทิโส ทิสำ แปลว่า โจรเห็นโจร. ศัพท์ว่า ทิสฺวา เป็นพระบาลีที่เหลือ (บัณฑิตพึงเพิ่มเข้า)

สองบทว่า ยนฺตำ กยิรา ความว่า พึงทำซึ่งความพินาศฉิบหายนั้นใด แก่โจรหรือคนจองเวรนั้น. ถึงในบทที่ 2 ก็มีนัยเช่นเดียวกัน

23.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น, เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว. ก็กรรมที่อุบาสกได้ทำไว้ในระหว่างภพ พวกภิกษุมิได้ทูลถาม, เพราะฉะนั้น (กรรมนั้น) พระศาสดาจึงมิได้ตรัสบอก ดังนี้แล

24. เรื่องพระโสไรยเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 445-453)

24.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น ตำ มาตา ปิตา กยิรา”

24.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระโสไรยเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

24.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เศรษฐีบุตรกลับเพศเป็นหญิงเขาละอายจึงลงจากยานน้อยหนีไปแล้วหลบหนีพวกเพื่อนและพ่อแม่ออกติดตามแต่ไม่พบ เมื่อเขากลายเป็นหญิงได้เดินตามพวกเกวียนไปเมืองตักกสิลา และได้เป็นภริยาของลูกชายเศรษฐีในเมืองนั้น ต่อมานางได้เจอกับสหายเก่า นางจึงเล่าความให้ฟัง ก่อนนี้นางเห็นพระมหากัจจายนะผู้เป็นเจ้าแล้ว ได้คิดว่า ‘สวยจริงหนอ พระเถระรูปนี้ควรเป็นภริยาของเรา ในขณะที่ฉันคิดแล้วนั่นเอง เพศชายได้หายไป, เพศหญิงปรากฏขึ้น, เมื่อเป็นเช่นนี้ฉันไม่อาจบอกแก่ใครได้ ด้วยความละอาย จึงหนีไปจากที่นั้นมา ณ ที่นี้ สหายจึงให้ไปขอขมาพระเถระ เมื่อพระเถระอดโทษให้นางก็ได้กับมาเป็นชายดังเดิม และได้บรรพชา นามของท่านได้มีว่า “โสไรยเถระ” ต่อมาทำความเพียรได้บรรลุอรหัตตผล

24.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น ตํ มาตา ปิตา กริยา อญฺเญ วาปิ จ ญาตกา
สมฺมาปณิหิตํ จิตฺตํ เสยฺยโส นํ ตโต กเร

“มารดาบิดา ก็หรือว่าญาติเหล่าอื่น ไม่พึงทำเหตุนั้น (ให้ได้), (แต่) จิตอันตั้งไว้ชอบแล้ว พึงทำเขาให้ประเสริฐกว่าเหตุนั้น”

24.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น ตํ ความว่า มารดาบิดา (และ) ญาติเหล่าอื่น ไม่ทำเหตุนั้นได้เลย

บทว่า สมฺมาปณิหิตํ คือ ชื่อว่าตั้งไว้ชอบแล้ว เพราะความเป็นธรรมชาติตั้งไว้ชอบในกุศลกรรมบถ 10

24.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น. เทศนาได้เป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค (หมวดว่าด้วยดอกไม้)

25. เรื่องภิกษุ 500 รูปผู้ขวนขวายในปฐวีกถา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 4-7)

25.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โก อิมํ ปฐวึ วิเชสฺสติ”

25.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุ 500 รูป

25.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องแผ่นดินในสถานที่ท่านทั้งหลายเที่ยวไปแล้ว พระศาสดา จึงตรัสว่า นั่นชื่อว่าแผ่นดินภายนอก, การที่พวกเธอทำบริกรรมในแผ่นดินภายในจึงจะควร

25.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โก อิมํ ปฐวึ วิเชสฺสติ ยมโลกญฺจ อิมํ สเทวกํ
โก ธมฺมปทํ สุเทสิตํ กุสโล ปุปฺผมิว ปเจสฺสตึ
เสโข ปฐวึ วิเชสฺสติ ยมโลกญฺจ อิมํ สเทวกํ
เสโข ธมฺมปทํ สุเทสิตํ กุสโล ปุปฺผมิว ปเจสฺสติ

“ใครจักรู้ชัด ซึ่งแผ่นดินนี้ และยมโลกกับมนุสสโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก, ใครจักเลือกบทธรรมอันเราแสดงดีแล้ว เหมือนนายมาลาการผู้ฉลาดเลือกดอกไม้ฉะนั้น. พระเสขะจักรู้ชัดแผ่นดินและยมโลกกับมนุสสโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก. พระเสขะจักเลือกบทธรรม อันเราแสดงดีแล้ว เหมือนนายมาลาการผู้ฉลาดเลือกดอกไม้ฉะนั้น”

25.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า โก อิมํ ความว่า ใคร (จักรู้ชัด) ซึ่งแผ่นดินนี้ กล่าวคืออัตภาพ

บทว่า วิเชสฺสติ ความว่าจักรู้แจ้งคือแทงตลอด ได้แก่ ทำให้แจ้งด้วยญาณของตน

25.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ภิกษุ 500 รูป บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกัน ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

26. เรื่องพระเถระผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐาน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 8-10)

26.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ผณูปมำ”

26.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐาน

26.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระเจริญมรีจิกัมมัฏฐานเปรียบกายด้วยฟองน้ำและพยับแดด

26.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เผณูปมำ กายมิมำ วิทิตฺวา
มรีจิธมฺมำ อภิสมฺพุธาโน
เฉตฺวาน มารสฺส ปปุปฺผกานิ
อทสฺสนำ มจฺจุราชสฺส คจฺเฉ

“ภิกษุรู้แจ้งกายนี้ว่า มีฟองน้ำเป็นเครื่องเปรียบ,รู้ชัดกายนี้ว่า มีพยับแดดเป็นธรรม ตัดพวงดอกไม้ของมารเสียแล้ว พึงถึงสถานที่มัจจุราชไม่เห็น”

26.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เผณูปมำ ความว่า รู้แจ้งกายนี้ คืออันนับว่าเป็นที่ประชุมแห่งส่วนต่างๆ มีผมเป็นต้น ว่า “เห็นสมด้วยฟองน้ำ เพราะอรรถว่า ไม่มีกำลัง มีกำลังทราม ไม่ตั้งอยู่นานและเป็นไปชั่วกาล”

บทว่า มรีจิธมฺมำ เป็นต้น ความว่า รู้ชัด คือรู้ ได้แก่ทราบว่า “แม้กายนี้ ชื่อว่ามีพยับแดดเป็นธรรม เพราะอรรถว่า เป็นไปชั่วขณะและปรากฏนิดหน่อย เหมือนอย่างพยับแดด เป็นดุจมีรูปร่าง (และ) เป็นดุจเข้าถึงความเป็นของที่ควรถือเอาได้ แก่บุคคลทั้งหลายผู้ยืนอยู่ ณ ที่ไกล, (แต่) เมื่อบุคคลเข้าไปใกล้ ย่อมปรากฏเป็นของว่างเปล่า เข้าถึงความเป็นของถือเอาไม่ได้ฉะนั้น”

26.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ พระเถระบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ชมเชย สรรเสริญ ถวายบังคมพระสรีระของพระศาสดา ซึ่งมีพรรณดุจทองคำมาแล้ว ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

27. เรื่องนางปติปูชิกา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 43-48)

27.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปุปฺผานิ เหว”

27.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ หญิงชื่อปติปูชิกา

27.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เทพธิดาจุติแล้วเกิดในกรุงสาวัตถี เป็นหญิงระลึกชาติได้ ระลึกอยู่ว่า “เราเป็นภริยาของมาลาภารีเทพบุตร” ถึงความเจริญ กระทำการบูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น ปรารถนา การเกิดเฉพาะในสำนักสามี ในเวลามีอายุ 16 ปี ถวายสลากภัต ปักขิกภัต และวัสสาวาสิกภัตเป็นต้นแล้ว ย่อมกล่าวว่า “ส่วนแห่งบุญนี้ จงเป็นปัจจัยเพื่อประโยชน์แก่อันบังเกิดในสำนักสามีของเรา.” นางจุติจากมนุษยโลกแล้วไปเกิดในสวรรค์ ความสังเวชเป็นอันมาก ได้เกิดขึ้นแก่มาลาภารีเทพบุตรว่า “ทราบว่า พวกมนุษย์ถือเอาอายุประมาณ 100 ปีเกิดแล้ว ประมาท นอนหลับอยู่, เมื่อไรหนอ? จึงจักพ้นจากทุกข์ได้” 100 ปีของมนุษย์เท่า 1 วันในสวรรค์

27.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปุปฺผานิ เหว ปจินนฺตำ พฺยาสตฺตมนสำ นรำ
อติตฺตำเยว กาเมสุ อนฺตโก กุรุเต วสำ ฯ

“มัจจุ ผู้ทำซึ่งที่สุด กระทำนระผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่างๆเลือกเก็บดอกไม้อยู่เทียว ผู้ไม่อิ่มในกามทั้งหลายนั่นแลสู่อำนาจ”

27.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า ปุปฺผานิ เหว ปจินนฺตำ ความว่า ผู้มัวเลือกเก็บดอกไม้ คือกามคุณทั้งหลาย อันเนื่องด้วยอัตภาพ และเนื่องด้วยเครื่องอุปกรณ์อยู่ เหมือนนายมาลาการเลือกเก็บดอกไม้ต่างชนิดอยู่ในสวนดอกไม้ฉะนั้น

บาทพระคาถาว่า พฺยาสตฺตมนสำ นรำ ความว่า ผู้มีจิตซ่านไปโดยอาการต่างๆ ในอารมณ์อันยังไม่ถึงแล้ว ด้วยสามารถแห่งความปรารถนาในอารมณ์ที่ถึงแล้ว ด้วยสามารถแห่งความยินดี

27.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

28. เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 49-59)

28.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยถาปิ ภมโร ปุปฺผ”

28.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ เศรษฐีชื่อโกสิยะ ผู้มีความตระหนี่

28.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เศรษฐีคนหนึ่งชื่อโกสิยะ มีความตระหนี่ เขาไม่ให้แม้หยดน้ำมัน (สักหยดเดียว) ด้วยปลายหญ้าแก่คนเหล่าอื่น ทั้งไม่บริโภคด้วยตนเอง สมบัติของเขานั้นไม่อำนวยประโยชน์แก่ปิยชนทั้งหลาย มีบุตรและภรรยาเป็นต้น ไม่อำนวยประโยชน์แก่สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย คงเป็นของไม่ได้ใช้สอย ตั้งอยู่เหมือนสระโบกขรณี ที่ผีเสื้อน้ำหวงแหน วันหนึ่ง เวลาจวนสว่าง พระศาสดาเสด็จออกจากสมาบัติอันประกอบด้วยความกรุณาใหญ่ ทรงตรวจดูหมู่สัตว์ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ที่พอแนะนำในการตรัสรู้ได้ในสกลโลกธาตุ ได้ทรงเห็นอุปนิสัยโสดาปัตติผลของเศรษฐีพร้อมทั้งภรรยา ซึ่งอยู่ในที่สุดแห่งที่ 44 โยชน์ เศรษฐีอยากกินขนมเบื้องจนผอม เป็นเหตุเพราะกลัวเสียทรัพย์จนไม่กล้าบอกใคร จึงบอกแก่ภรรยา และให้ภรรยาทอดให้กินแต่เพียงผู้เดียว พระศาสดาได้ตรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานะให้ไปทรมานเศรษฐี ต่อมาพระเถระได้นำเศรษฐีและภรรยาไปเฝ้าพระศาสดา ในกาลจบอนุโมทนาสามีและภรรยาแม้ทั้งสองดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ขึ้นบันไดที่ชุ้มประตู (พระเชตวัน) แล้ว สถิตอยู่ที่ปราสาทของตนทีเดียว ตั้งแต่นั้นมา เศรษฐีได้เกลี่ยทรัพย์จำนวน 80 โกฏิในพระพุทธศาสนานั่นแหละ

28.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยถาปิ ภมโร ปุปฺผ วณฺณวนฺตๆ อเหฐยๆ
ปเลติ รสมาทาย เอวๆคาเม มุนี จเร

“มุนีพึงเที่ยวไปในบ้าน เหมือนแมลงภู่ไม่ยังดอก สีและกลิ่นให้ชอกช้ำ ถือเอาแต่รสแล้วบินไปฉะนั้น”

28.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ชาติแห่งสัตว์ผู้กระทำน้ำหวานชนิดใดชนิดหนึ่ง ชื่อว่า ภมร ในพระคาถานั้น

บทว่า ปุปฺผ เป็นต้น ความว่า แมลงภู่เมื่อบินไปในสวนดอกไม้ ไม่ยังดอกสีและกลิ่นให้ชอกช้ำ คือว่าไม่ให้เสียหายบินไป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

28.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

29. เรื่องปาฏิกาชีวก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 60-65)

29.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น ปเรสำ วิโลมานิ”

29.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อาชีวก ชื่อ ปาฏิกะ

29.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

หญิงแม่เรือนคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี ปฏิบัติอาชีวกชื่อปาฏิกะ ตั้งไว้ในฐานะดังลูก พวกมนุษย์ในเรือนใกล้เคียงของนาง ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว มาพรรณนาพระพุทธคุณโดยประการต่างๆ หญิงแม่เรือนนั้นฟังถ้อยคำสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าแล้ว ประสงค์จะไปสู่วิหารแล้วฟังธรรม จึงเล่าความนั้นแก่อาชีวก อาชีวกนั้นห้ามว่า“อย่าไปเลย”นางคิดว่า “พระผู้เป็นเจ้านี้ ไม่ให้เราไปวิหารฟังธรรม, เราจักนิมนต์พระศาสดามา แล้วฟังธรรมในที่นี้แหละ” ดังนี้แล้ว ในเวลาเย็น จึงเรียกบุตรชายมาแล้วส่งไปด้วยคำว่า “เจ้าจงไป, จงนิมนต์พระศาสดามาเพื่อเสวยภัตตาหารพรุ่งนี้” บุตรชายนั้น เมื่อจะไป ก็ไปที่อยู่ของอาชีวกก่อน ไหว้อาชีวกแล้วนั่ง อาชีวกก็สั่งให้บุตรชายไปนิมนต์ (แต่) อย่าบอกว่า ‘พระองค์พึงเสด็จไปเรือนของพวกข้าพระองค์ในที่โน้น ในถนนโน้นหรือโดยหนทางโน้น’ (ทำ) เป็นเหมือนยืนอยู่ในที่ใกล้ เหมือนจะไปโดยหนทางอื่น จงหนีมาเสีย.บุตรชายก็ทำตามคำของอาชีวก ต่อมาพระพุทธเจ้าเสด็จไปเยือนอุบาสิกา อุบาสิกาประสงค์จะให้พระศาสดาผู้ทรงทำภัตกิจเสร็จแล้ว ทรงกระทำอนุโมทนา จึงรับบาตรแล้ว.อุบาสิกาฟังธรรมแล้วถูกอาชีวกด่าอุบาสิกาละอาย เพราะถ้อยคำของอาชีวกนั้น ไม่อาจจะส่งจิตซึ่งถึงความฟุ้งซ่านไปตามกระแสแห่งเทศนาได้

29.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น ปเรสำ วิโลมานิ น ปเรสำ กตากตำ
อตฺตโน ว อเวกฺเขยฺย กตานิ อกตานิ จ

“บุคคลไม่ควรทำคำแสยงขนของคนเหล่าอื่นไว้ในใจ, ไม่ควรแลดูกิจที่ทำแล้วและยังมิได้ทำของคนเหล่าอื่น, พึงพิจารณากิจที่ทำแล้วและยังมิได้ทำของตนเท่านั้น”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

29.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า น ปเรสำ วิโลมานิ ความว่า ไม่ควรทำคำแสยงขน คือคำหยาบ ได้แก่คำตัดเสียซึ่งความรักของคนเหล่าอื่น ไว้ในใจ

บาทพระคาถาว่า น ปเรสำ กตากตำ ความว่า ไม่ควรแลดูกรรมที่ทำแล้วและยังไม่ทำแล้วของคนเหล่าอื่น อย่างนี้ว่า “อุบาสกโน้นไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส, แม้วัตถุมีภิกษาทัพพีหนึ่งเป็นต้น ในเรือน เขาก็ไม่ให้, สลากภัตเป็นต้น เขาก็ไม่ให้, การให้ปัจจัยมีจีวรเป็นต้น ไม่มีแก่อุบาสกนั่น; อุบาสิกาโน้นก็เหมือนกัน ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส, ภิกษาทัพพีหนึ่งเป็นต้น ในเรือน นางก็ไม่ให้, สลากภัตเป็นต้นก็ไม่ให้, การให้ปัจจัยมีจีวรเป็นต้น ก็ไม่มีแก่อุบาสิกานั้น, ภิกษุโน้นก็เช่นกัน ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ทั้งไม่ทำอุปัชฌายวัตร, ไม่ทำอาจริยวัตร, ไม่ทำอาคันตุกวัตร, ไม่ทำวัตรเพื่อภิกษุผู้เตรียมจะไป, ไม่ทำวัตรที่ลานพระเจดีย์, ไม่ทำวัตรในโรงอุโบสถ, ไม่ทำวัตรที่หอฉัน, ไม่ทำวัตรมีวัตรในเรือนไฟเป็นอาทิ, ทั้งธุดงค์ไรๆ ก็ไม่มีแก่เธอ แม้เหตุสักว่าความอุตสาหะ เพื่อความเป็นผู้มีภาวนาเป็นที่มายินดี ก็ไม่มี”

29.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในกาลจบเทศนาอุบาสิกาดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

30. เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 66-72)

30.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยถาปิ รุจิรำ ปุปฺผำ”

30.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ฉัตตปาณิอุบาสก

30.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในกรุงสาวัตถี ยังมีอุบาสก (คนหนึ่ง) ชื่อฉัตตปาณิ เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก เป็นอนาคามี อุบาสกนั้นเป็นผู้รักษาอุโบสถแต่เช้าตรู่ ได้ไปยังที่บำรุงของพระศาสดา พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เสด็จไปสู่ที่บำรุงของพระศาสดา อุบาสกเห็นพระองค์เสด็จมา ก็ไม่ลุกรับเสด็จพระเจ้าปเสนทิโกศล ก็ธรรมดาบุรุษผู้เป็นบัณฑิต เห็นคนที่นั่งในสำนักของท่านที่ควร เคารพกว่า (ตน) ไม่ลุกขึ้น (ต้อนรับ) ย่อมไม่โกรธ. แต่พระราชาเห็นอุบาสกนั้น ไม่ลุกขึ้น (ต้อนรับ) มีพระมนัสขุ่นเคือง ถวายบังคมพระศาสดา แล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง ในกาลต่อมาพระอานนท์สอนธรรมพระราชเทวีทั้งสอง พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของพระเถระแล้วตรัสว่า “อานนท์ ธรรมดาธรรมที่เรา (ผู้ตถาคต) กล่าวแล้ว ย่อมไม่มีผลแก่ผู้ไม่ฟัง ไม่เรียน ไม่ท่อง ไม่แสดงโดยเคารพ ดุจว่าดอกไม้สมบูรณ์ด้วยสี (แต่) ไม่มีกลิ่น (หอม) ฉะนั้น,แต่ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มากแก่ผู้ทำกิจทั้งหลาย มีการฟังโดยเคารพเป็นต้น”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

30.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยถาปิ รุจิรำ ปุปฺผำ วณฺณวนฺตำ อคนฺธกำ
เอวำ สุภาสิตา วาจา อผลา โหติ อกุพฺพโต.
ยถาปิ รุจิรำ ปุปฺผำ วณฺณวนฺตำ สคนฺธกำ
เอวำ สุภาสิตา วาจา สผลา โหติ สุกุพฺพโต

“ดอกไม้งามมีสี (แต่) ไม่มีกลิ่น (หอม) แม้ฉันใด, วาจาสุภาษิตก็ฉันนั้น ย่อมไม่มีผล แก่ผู้ไม่ทำอยู่; (ส่วน) ดอกไม้งาม มีสีพร้อมด้วยกลิ่น (หอม) แม้ฉันใด, วาจาสุภาษิตก็ฉันนั้น ย่อมมีผลแก่ผู้ทำดีอยู่”

30.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รุจิรำ คือ งาม

บทว่า วณฺณวนฺตำ คือ บริบูรณ์ด้วยสีและทรวดทรง

30.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

31. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 116-120)

31.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น ปุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมติ”

31.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อุบาสิกาชื่อวิสาขา

31.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระอานนทเถระทูลถามปัญหาแด่พระศาสดา ว่ากลิ่นของคันธชาตเหล่าใดฟุ้งไปตามลมอย่างเดียวฟุ้งไปทวนลมไม่ได้, คันธชาตเหล่านี้มี 3 อย่าง คันธชาต 3 อย่างเป็นไฉน? คันธชาตนั้นบางอย่าง มีอยู่หรือหนอแล?” พระศาสดาก็ทรงเฉลยปัญหา ว่า “อานนท์ กลิ่นของคันธชาตใด ฟุ้งไปตามลมก็ได้, กลิ่นของคันธชาตใด ฟุ้งไปทวนลมก็ได้, กลิ่นของคันธชาตใด ฟุ้งไปตามลมและทวนลมก็ได้, คันธชาตนั้นมีอยู่”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

31.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น ปุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมติ
น จนฺทนํ ตครมลฺลิกา วา
สตญฺจ คนฺโธ ปฏิวาตเมติ
สพฺพา ทิสา สปฺปุริโส ปวายติ
จนฺทนํ ตครํ วาปิ อุปฺปลํ อถ อสฺสิกี
เอเตสํ คนฺธชาตานํ สีลคนฺโธ อนุตฺตโร

“กลิ่นดอกไม้ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้,กลิ่นจันทน์หรือกลิ่นกฤษณาและกลัมพักก็ฟุ้งไปไม่ได้, แต่กลิ่นของสัตบุรุษฟุ้งไปทวนลมได้, (เพราะ) สัตบุรุษย่อมฟุ้งขจรไปตลอดทุกทิศ, กลิ่นจันทน์ก็ดี แม้กลิ่นกฤษณาก็ดี กลิ่นอุบลก็ดี กลิ่นดอกมะลิก็ดี, กลิ่นศีลเป็นเยี่ยมกว่าคันธชาตทั้งหลายนั่น”

31.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น ปุปฺผคนฺโธ ความว่า ต้นปาริฉัตรในภพชื่อดาวดึงส์ โดยด้านยาวและด้านกว้างมีประมาณ (ด้านละ) 100 โยชน์, รัศมีดอกไม้ของต้นปาริฉัตรนั้นแผ่ออกไปตลอด 50 โยชน์, กลิ่นฟุ้งไปได้ 100 โยชน์, แม้กลิ่นนั้น ก็ฟุ้งไปได้ตามลมเท่านั้น, แต่หาสามารถฟุ้งไปทวนลมได้แม้ (เพียง) ครึ่งองคุลีไม่. กลิ่นดอกไม้แม้เห็นปานนี้ ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้

31.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น, เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล

32. เรื่องถวายบิณฑบาตแก่พระมหากัสสปเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 121-129)

32.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อปฺปมตฺโต อยํ คนฺโธ”

32.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ พระมหากัสสปเถระ

32.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นางอัปสรประมาณ 500 เป็นบริจาริกาของท้าวสักกเทวราช เกิดความอุตสาหะว่า “จักถวายบิณฑบาตแก่พระเถระ” จึงตระเตรียมบิณฑบาต 500 ที่ แล้วถือมายืนอยู่ในระหว่างทาง แต่ไม่สมหวัง พระเถระไม่ยอมรับบิณฑบาต ท้าวสักกะจึงแปลงตัวทำบุญแก่พระเถระได้ตรัสบอกความจริงแก่พระเถระว่าตนเป็นใคร พระเถระจึงกล่าวขอท้าวสักกะว่า อย่าลวงให้ทานแก่พระองค์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

32.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อปฺปมตฺโต อยํ คนฺโธ ยฺวายํ ตครจนฺทนี
โย จ สีลวตํ คนฺโธ วาติ เทเวสุ อุตฺตโม

“กลิ่นนี้ คือกลิ่นกฤษณาและกลิ่นจันทน์เป็นกลิ่นเพียงเล็กน้อย, ส่วนกลิ่นของผู้มีศีลทั้งหลายเป็นกลิ่นชั้นสูง ย่อมหอมฟุ้งไป ในเทพเจ้าและเหล่ามนุษย์”

32.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปมตฺโต คือ มีประมาณนิดหน่อย สองบทว่า โย จ สีลวตํ ความว่า ส่วนกลิ่นศีลของผู้มีศีลทั้งหลายใด, กลิ่นศีลนั้น หาเป็นกลิ่นเล็กน้อย เหมือนกลิ่นในกฤษณาและจันทน์แดงไม่ คือเป็นกลิ่นอันโอฬาร แผ่ซ่านไปเหลือเกิน, ด้วยเหตุนั้นแล กลิ่นศีลจึงเป็นกลิ่นสูงสุด คือประเสริฐ เลิศ ฟุ้งไปในเหล่าเทพเจ้าและเหล่ามนุษย์ คือฟุ้งไปในเหล่าเทพเจ้าและเหล่ามนุษย์ ได้แก่หอมตลบทั่วไปทีเดียว

32.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น เทศนาเกิดประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล

33. เรื่องปรินิพพานของพระโคธิกเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 130-134)

33.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “เตสํ สมฺปนฺนสีลานำ”

33.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระโคธิกเถระ

33.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระคิดฆ่าตนเพราะเสื่อมจากฌาน มารรู้จิตของท่านแล้วคิดว่า “ภิกษุนี้ใคร่จะนำศัสตรามา; ก็แล ภิกษุทั้งหลายเมื่อนำศัสตรามา ย่อมเป็นผู้หมดความอาลัยในชีวิต, ภิกษุเหล่านั้นเริ่มตั้งวิปัสสนาแล้ว ย่อมบรรลุพระอรหัตได้, ถ้าเราจักห้ามภิกษุนั้น; เธอจักไม่ทำตามคำของเรา, เราจักทูลให้พระศาสดาห้าม” ในกาลต่อมามารได้แสวงหาวิญญาณของพระโคธิกะ พระศาสดาตรัสว่า “มารผู้ลามก เจ้าต้องการอะไรด้วยสถานที่กุลบุตรชื่อโคธิกะเกิดแล้ว, เพราะคนอย่างเจ้าตั้งร้อยตั้งพันก็ไม่อาจจะเห็นที่ที่โคธิกะนั้นเกิด”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

33.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เตสำ สมฺปนฺนสีลานำ อุปฺปมาทวิหารินำ
สมฺมทญฺญา วิมุตฺตานำ มาโร มคฺคำ น วินฺทติ

“มาร ย่อมไม่ประสบทางของท่านผู้มีศีลถึงพร้อมแล้วมีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท พ้นวิเศษแล้ว เพราะรู้ชอบ เหล่านั้น”

33.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เตสำ คือ แห่งท่านที่ปรินิพพานเหมือนอย่างกุลบุตรชื่อโคธิกะ มีวิญญาณไม่ตั้งอยู่ ปรินิพพานแล้วฉะนั้น

บทว่า สมฺปนฺนสีลานำ คือ ผู้มีศีลบริบูรณ์แล้ว

33.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว เทศนามีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

34. เรื่องครหทินน์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 135-149)

34.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยถา สงฺการธานสฺมึ”

34.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สาวกของนิครนถ์ ชื่อครหทินน์

34.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในกรุงสาวัตถีได้มีชนผู้เป็นสหายกันสองคนคือสิริคุตต์ 1 ครหทินน์ 1 ในสองคนนั้น สิริคุตต์เป็นอุบาสก, ครหทินน์เป็นสาวกของนิครนถ์ เป็นสหายกันแต่เลื่อมใสวัตถุไม่ตรงกัน สิริคุตต์เตรียมรับรองนิครนถ์ครั้งนั้น นิครนถ์ทั้งหมดได้ยืนอยู่ใกล้อาสนะที่ถึงแล้วแก่ตนๆ โดยลำดับ พวกนิครนถ์ตกหลุมคูถครหทินน์เห็นประการอันแปลกนั้น ของนิครนถ์เหล่านั้นแล้วโกรธครั้งนั้น พระราชาทรงส่งพระราชสาสน์ไปแก่สิริคุตต์นั้น สิริคุตต์นั้นไปถวายบังคมพระราชาแล้ว ครหทินน์นั้นโกรธสิริคุตต์นั้นแล้ว จำเดิมแต่นั้น ไม่พูดกับด้วยสิริคุตต์ เป็นเวลาประมาณกึ่งเดือน คิดว่า “การเที่ยวไปโดยอาการอย่างนี้ ไม่ควรแก่เรา การที่เราทำความฉิบหาย แม้แก่พวกภิกษุผู้เข้าถึงสกุลของสิริคุตต์นั้น ย่อมควร”แม้ครหทินน์นั้นย่อมหวังเหตุนี้เหมือนกัน, เพราะฉะนั้น คำพูดของสิริคุตต์นั้น จึงได้เป็นเหมือนเกาที่แผลฝีด้วยเล็บ ในกาลต่อมาครหทินน์ก็เลื่อมใสพระพุทธเจ้า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

34.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยถา สงฺการฐานสฺมึ อุชฺฌิตสฺมึ มหาปเถ
ปทุมํ ตตฺถ ชาเยถ สุจิคนฺธํ มโนรมํ
เอวํ สงฺการภูเตสุ อนฺธภูเต ปุถุชฺชเน
อติโรจติ ปญฺญาย สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก

“ดอกบัวมีกลิ่นดี พึงเกิดในกองหยากเยื่อ อันบุคคลทิ้งแล้วใกล้ทางใหญ่ ดอกบัวนั้น พึงเป็นที่ชอบใจ ฉันใด, สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อปุถุชนเป็นดังกองหยากเยื่อเกิดแล้ว ย่อมไพโรจน์ ล่วงซึ่งปุถุชนผู้มืดทั้งหลาย ด้วยปัญญา ฉันนั้น”

34.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สงฺการฐานสฺมึ คือ ในที่ทิ้งหยากเยื่อ อธิบายว่า ในกองหยากเยื่อ

สองบทว่า อุชฺฌิตสฺมึ มหาปเถ คือ อันบุคคลทิ้งแล้วใกล้ทางใหญ่

34.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในเวลาจบเทศนา ความตรัสรู้ธรรมได้มีแล้วแก่สัตว์ 8 หมื่น 4 พัน ครหทินน์และสิริคุตต์บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว. สองคนนั้นหว่านทรัพย์ของตนทั้งหมดลงในพระพุทธศาสนาแล้ว

ภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พาลวรรค (หมวดว่าด้วยคนพาล (คนโง่))

35. เรื่องอานนทเศรษฐี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 182-186)

35.1 คาถาต้นเรื่อง คือ เรื่อง “ปุตฺตามตฺถิ ธนมตฺถิ”

35.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ อานนทเศรษฐี

35.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในกรุงสาวัตถี เศรษฐีชื่ออานนท์ มีสมบัติประมาณ 80 โกฏิ (แต่) เป็นคนตระหนี่มาก อานนทเศรษฐีนั้นให้พวกญาติประชุมกันทุกกึ่งเดือนแล้ว กล่าวสอนบุตร (ของตน) ผู้ชื่อว่ามูลสิริใน 3 เวลาอย่างนี้ว่าให้เป็นคนตระหนี่ เมื่อตายก็ไปเกิดในตระกูลคนจัณฑาล ต่อมาในกาลที่ทารกนั้นสามารถเที่ยวไป เพื่อก้อนข้าวเลี้ยงตัวได้ มารดาวางกระเบื้องไว้บนมือแล้วให้หาอาหารเลี้ยงชีพเอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทารกนั้นเที่ยวไปตามลำดับเรือน ถึงที่แห่งตนเกิดในคราวเป็นอานนทเศรษฐีแล้ว เป็นผู้ระลึกชาติได้ เข้าไปสู่เรือนของตน ใครๆ ไม่ได้สังเกตเขาในซุ้มประตูทั้งสาม ในซุ้มประตูที่ 4 พวกบุตรของมูลสิริเศรษฐีเห็น (เขา) แล้วมีใจหวาดเสียวร้องไห้แล้ว ต่างพากันขับไล่พระศาสดามีพระอานนทเถระเป็นปัจฉาสมณะ เสด็จบิณฑบาตถือที่นั้นแล้ว ทอดพระเนตรดูพระเถระ พระศาสดาตรัสเรียกมูลสิริเศรษฐีมาแล้ว แล้วถามถึงทารกนั่น พร้อมทั้งบอกว่าทารกแท้จริงแล้วคือพ่อของมูลสิริเศรษฐี

35.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปุตฺตา มตฺถิ ธนมตฺถิ อิติ พาโล วิหญฺญติ
อตฺตา หิ อตฺตโน นตฺถิ กุโต ปุตฺตา กุโต ธนำ

“คนพาล ย่อมเดือดร้อนว่า ‘บุตรทั้งหลายของเรามีอยู่, ทรัพย์ (ของเรา) มีอยู่’ ตนแลย่อมไม่มีแก่ตน, บุตรทั้งหลายจักมีแต่ที่ไหน? ทรัพย์จักมีแต่ที่ไหน?”

35.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งคาถานั้นว่า “คนพาลย่อมเดือดร้อนด้วยความอยากในบุตร และด้วยความอยากในทรัพย์ว่า ‘บุตรทั้งหลายของเรามีอยู่, ทรัพย์ของเรามีอยู่’, คือย่อมลำบาก ย่อมถึงทุกข์, คือย่อมเดือดร้อนว่า ‘บุตรทั้งหลายของเราฉิบหายแล้ว’, ย่อมเดือดร้อนว่า‘ฉิบหายอยู่’, ย่อมเดือดร้อนว่า ‘จักฉิบหาย.” แม้ในทรัพย์ก็มีนัยนี้เหมือนกัน

35.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์ 84,000 เทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล

36. เรื่องโจรผู้ทำลายปม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 187-189)

36.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย พาโล มญฺญตี พาลฺยำ”

36.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พวกโจรผู้ทำลายปม

36.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

โจร 2 คนนั้นเป็นสหายกัน ไปสู่พระเชตวันกับมหาชน ผู้ไปอยู่เพื่อต้องการฟังธรรม, โจรคนหนึ่งได้ฟังธรรมกถาแล้ว, โจรคนหนึ่งมองดูของที่ตนควรถือเอา บรรดาโจรทั้งสองนั้น โจรผู้ฟังธรรมอยู่ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว โจรนอกนี้ได้ทรัพย์ประมาณ 5 มาสกที่ขอดไว้ที่ชายผ้าของอุบาสกคนหนึ่ง ทรัพย์นั้นเป็นค่าอาหารในเรือนของเขาแล้ว, ย่อมไม่สำเร็จผลในเรือนของโจร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้โสดาบันโจรผู้สหายกับภรรยาของตน เมื่อจะเย้ยหยันโจรผู้โสดาบันนั้นจึงกล่าวว่า “ท่านไม่ยังแม้ค่าอาหารให้สำเร็จในเรือนของตน เพราะความที่ตนฉลาดเกินไป”

สหายผู้โสดาบันนอกนี้คิดว่า “เจ้าคนนี้ย่อมสำคัญความที่ตนเป็นบัณฑิตด้วยความเป็นพาลทีเดียวหนอ” เพื่อจะกราบทูลความเป็นไปนั้นแด่พระศาสดา จึงไปสู่พระเชตวันกับญาติทั้งหลายกราบทูลแล้วผู้รู้สึกตัวว่าโง่ย่อมเป็นบัณฑิตได้

36.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย พาโล มญฺญตี พาลฺยํ ปณฺฑิโต วาปิ เตน โส
พาโล จ ปณฺฑิตมานี ส เว พาโลติ วุจฺจติ

“บุคคลใดโง่ ย่อมสำคัญความที่แห่งตนเป็นคนโง่,
บุคคลนั้นจะเป็นบัณฑิตเพราะเหตุนั้นได้บ้าง;
ส่วนบุคคลใดเป็นคนโง่ มีความสำคัญว่าตนเป็นบัณฑิต
บุคคลนั้นแล เราเรียกว่า ‘คนโง่’”

36.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า โย พาโล ความว่า บุคคลใดเป็นคนโง่ คือมิใช่เป็นบัณฑิต ย่อมสำคัญ คือย่อมรู้ความที่ตนเป็นคนโง่ คือความเป็นคนเขลานั้น ด้วยตนเองว่า “เราเป็นคนเขลา” สองบทว่า เตน โส ความว่า ด้วยเหตุนั้น บุคคลนั้นจะเป็นบัณฑิตได้บ้างหรือจะเป็นเช่นกับบัณฑิตได้บ้าง

36.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา มหาชนพร้อมด้วยญาติทั้งหลายของโจรผู้โสดาบันนอกนี้ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล

37. เรื่องพระอุทายีเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 190-191)

37.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยาวชีวมฺปิ เจ พาโล”

37.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระอุทายีเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

37.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระอุทายีเถระนั้น เมื่อพระเถระผู้ใหญ่หลีกไปแล้ว ไปสู่โรงธรรมแล้วนั่งบนธรรมาสน์ ต่อมาวันหนึ่ง พวกภิกษุอาคันตุกะเห็นพระอุทายีเถระนั้นแล้วเข้าใจว่า“ภิกษุนี้จักเป็นพระมหาเถระผู้พหูสูต” จึงถามปัญหาปฏิสังยุตด้วยขันธ์เป็นต้นแล้ว ติเตียนท่านผู้ไม่รู้อยู่ซึ่งพระพุทธวจนะอะไรๆ ว่า “นี่พระเถระอะไร? อยู่ในพระวิหารเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ยังไม่รู้ธรรม แม้สักว่าขันธ์ธาตุและอายตนะ” ดังนี้แล้ว จึงกราบทูลความเป็นไปนั้นแด่พระตถาคต

37.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยาวชีวมฺปิ เจ พาโล ปณฺฑิตํ ปยิรุปาสติ
น โส ธมฺมํ วิชานาติ ทพฺพี สูปรสํ ยถา

“ถ้าคนพาล เข้าไปนั่งใกล้บัณฑิตอยู่ แม้จนตลอดชีวิต, เขาย่อมไม่รู้ธรรม เหมือนทัพพีไม่รู้รสแกงฉะนั้น”

37.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า “ชื่อว่าคนพาลนี้ เข้าไปหา เข้าไปนั่งใกล้บัณฑิต แม้จนตลอดชีวิต ย่อมไม่รู้ปริยัติธรรมอย่างนี้ว่า ‘นี่เป็นพระพุทธพจน์ พระพุทธพจน์มีประมาณเท่านี้’ หรือซึ่งปฏิปัตติธรรมและปฏิเวธธรรมอย่างนี้ว่า ‘ธรรมนี้เป็นเครื่องอยู่, ธรรมนี้เป็นมรรยาท, นี้เป็นโคจรกรรม นี้เป็นไปกับด้วยโทษ, กรรมนี้หาโทษมิได้, กรรมนี้ควรเสพ; กรรมนี้ไม่ควรเสพ; สิ่งนี้พึงแทงตลอด, สิ่งนี้ควรกระทำให้แจ้ง”

37.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา จิตของพวกภิกษุอาคันตุกะหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ดังนี้แล

38. เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 192-193)

38.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มุหุตฺตมปิ เจ วิญฺญู”

38.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุชาวเมืองปาฐา ประมาณ 30 รูป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

38.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมคราวแรกในชัฏแห่งป่าไร่ฝ้ายแก่สหาย 30 นั้น ผู้แสวงหาหญิงอยู่ ในกาลนั้นสหายทั้งหมดเทียวถึงความเป็นเอหิภิกขุ เป็นผู้ทรงบาตรและจีวร อันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ สมาทานธุดงค์ 13 ประพฤติอยู่ โดยล่วงไปแห่งกาลนาน เข้าไปเฝ้าพระศาสดา แม้อีกฟังอนมตัคคธรรมเทศนาบรรลุพระอรหัตแล้ว ณ อาสนะนั้นนั่นเอง ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในธรรมสภาว่า “น่าอัศจรรย์หนอ! ภิกษุเหล่านี้ รู้แจ้งธรรมพลันทีเดียว” พระศาสดาทรงสดับกถานั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน ภิกษุเหล่านี้เป็นนักเลง เป็นสหายกันประมาณ 30 คน ฟังธรรมเทศนาของสุกร ชื่อมหาตุณฑิละ ในตุณฑิลชาดก รู้แจ้งธรรมได้ฉับพลันทีเดียว สมาทานศีล 5 แล้ว, เพราะอุปนิสัยนั้นนั่นเอง เขาเหล่านั้น จึงบรรลุพระอรหัต ณ อาสนะที่ตนนั่งแล้วทีเดียวในกาลบัดนี้”

38.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มุหุตฺตมปิ เจ วิญฺญู ปณฺฑิตํ ปยิรุปาสติ
ขิปฺปํ ธมฺมํ วิชานาติ ชิวฺหา สูปรสํ ยถา

“ถ้าวิญญูชน เข้าไปนั่งใกล้บัณฑิต แม้ครู่เดียว,
เขาย่อมรู้แจ้งธรรมได้ฉับพลัน, เหมือนลิ้นรู้รสแกงฉะนั้น”

38.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า “ถ้าวิญญูชน คือว่าบุรุษผู้บัณฑิต เข้าไปนั่งใกล้บัณฑิตอื่น แม้ครู่เดียว, เขาเรียนอยู่ สอบสวนอยู่ ในสำนักบัณฑิตอื่นนั้น ชื่อว่าย่อมรู้แจ้งปริยัติธรรมโดยพลันทีเดียว, แต่นั้น เขาให้บัณฑิตบอกกัมมัฏฐานแล้ว เพียรพยายามอยู่ในข้อปฏิบัติ, เป็นบัณฑิต ย่อมรู้แจ้งแม้โลกุตรธรรมพลันทีเดียว, เหมือนบุรุษผู้มีชิวหาประสาทอันโรคไม่กำจัดแล้ว พอวางอาหารลงที่ปลายลิ้นเพื่อจะรู้รส ย่อมรู้รส อันต่างด้วยรสเค็มเป็นต้นฉะนั้น”

38.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมากบรรลุพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล

39. เรื่องชาวนา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 199-203)

39.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น ตํ กมฺมํ กตํ สาธุ”

39.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ชาวนาคนหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

39.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ชาวนานั้นไถนาแห่งหนึ่งอยู่ในที่ไม่ไกลจากกรุงสาวัตถี พวกโจรเข้าไปสู่พระนครโดยท่อน้ำ ทำลายอุโมงค์ในตระกูลมั่งคั่งตระกูลหนึ่ง เข้าไปถือเอาเงินและทองเป็นอันมากแล้วก็ออกไปโดยทางท่อน้ำนั่นเอง โจรคนหนึ่งลวงโจรเหล่านั้น กระทำถุงที่บรรจุทรัพย์พันหนึ่งถุงหนึ่งไว้ที่เกลียวผ้าแล้วไปถึงนานั้น แบ่งภัณฑะกับโจรทั้งหลายเหล่านั้นแล้วถือพาเดินไปอยู่ไม่ได้กำหนดถึงถุงบรรจุทรัพย์พันหนึ่งที่ตกลงจากเกลียวผ้า เวลาใกล้รุ่งพระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลก ทรงเห็นชาวนานั้นผู้เข้าไปในภายในข่าย คือพระญาณของพระองค์ พระศาสดามีพระอานนทเถระเป็นปัจฉาสมณะได้เสด็จไปในที่นั้นแล้ว ชาวนาเห็นพระศาสดาแล้ว ไปถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วเริ่มไถนาอีก. พระศาสดา ไม่ตรัสอะไรๆ กับเขา เสด็จไปยังที่ๆ ถุงบรรจุทรัพย์พันหนึ่งตก ทอดพระเนตรเห็นถุงนั้นแล้ว จึงตรัสกะพระอานนทเถระว่า “อานนท์ เธอเห็นไหม อสรพิษ” แม้พวกมนุษย์ เมื่อราตรีสว่างแล้ว เห็นกรรมอันพวกโจรกระทำในเรือนจงเดินตามรอยเท้าไป ถึงนานั้นแล้วเห็นที่ๆ พวกโจรแบ่งภัณฑะกันในนานั้น ได้เห็นรอยเท้าของชาวนาแล้ว มนุษย์เหล่านั้นไปตามแนวรอยเท้าของชาวนานั้นเห็นที่แห่งถุงทรัพย์ที่ชาวนาเก็บเอาไว้คุ้ยฝุ่นออกแล้วถือเอาถุงทรัพย์ คุกคามว่า“แกปล้นเรือนแล้วเทียวไปราวกับไถนาอยู่” โบยด้วยท่อนไม้ นำไปแสดงแก่พระราชาแล้วพระราชาทรงสดับความเป็นไปนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้ประหารชีวิตชาวนานั้นพวกราชบุรุษมัดชาวนานั้นให้มีแขนไพล่หลังเฆี่ยนด้วยหวายนำไปสู่ตะแลงแกงแล้วต่อมาชาวนาพ้นโทษเพราะอ้างพระศาสดาเป็นพยานพระศาสดาทรงสดับพระราชดำรัสนั้นแล้ว ตรัสว่า “ขอถวายพระพร มหาบพิตร แม้ตถาคตกล่าวคำมีประมาณเท่านั้นนั่นเองแล้วก็ไปความตามเดือดร้อนในภายหลังย่อมมีเพราะกระทำกรรมใดกรรมนั้นผู้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตไม่พึงกระทำ”

39.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น ตं กมฺมं กตं สาธุ ยं กตฺวา อนุตปฺปติ
ยสฺส อสฺสุมุโข โรทं วิปากं ปฏิเสวติ

“บุคคลกระทำกรรมใดแล้ว ย่อมเดือดร้อนในภายหลังเป็นผู้มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตาร้องไห้ เสวยผลของกรรมใดอยู่กรรมนั้นอันบุคคลกระทำแล้ว ไม่ดีเลย”

39.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า ยं กตฺวา ความว่า บุคคลกระทำกรรมใดคืออันสามารถจะให้เกิดในอบายภูมิทั้งหลายมีนรกเป็นต้น ได้แก่มีทุกข์เป็นกำไร เมื่อตามระลึกถึงชื่อว่าย่อมเดือดร้อนในภายหลัง คือย่อมเศร้าโศกในภายหลัง ในขณะที่ระลึกถึงแล้วๆ, กรรมนั้นอันบุคคลกระทำแล้วไม่ดี คือไม่งาม ได้แก่ ไม่สละสลวย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

39.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา อุบาสกชาวนาบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว แม้ภิกษุผู้ประชุมกันเป็นอันมาก ก็บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

40. เรื่องนายสุมนมาลาการ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 204-212)

40.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ตญฺจ กมฺมํ กตๆ สาธุ”

40.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นายมาลาการชื่อสุมนะ

40.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นายมาลาการนั้นบำรุงพระเจ้าพิมพิสารด้วยดอกมะลิ 8 ทะนานแต่เช้าตรู่ทุกวัน ย่อมได้กหาปณะวันละ 8 กหาปณะ ต่อมาวันหนึ่ง เมื่อนายมาลาการนั้นถือดอกไม้ พอเข้าไปสู่พระนคร พระผู้มีพระภาคเจ้าอันภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อม ทรงเปล่งพระรัศมีมีพรรณะ 6 เสด็จเข้าไปสู่พระนคร เพื่อบิณฑบาต ด้วยพระพุทธานุภาพอันใหญ่ ด้วยพระพุทธลีลาอันใหญ่ ในกาลบางคราว พระผู้มีพระภาคทรงปิดพระรัศมีมีพรรณะ 6 ด้วยจีวรแล้ว เสด็จไปเหมือนภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปใดรูปหนึ่ง เหมือนเสด็จไปต้อนรับพระอังคุลิมาล สิ้นทางตั้ง 30 โยชน์ ในกาลบางคราว ทรงเปล่งพระรัศมีมีพรรณะ 6 เหมือนทรงเปล่งในเวลาเสด็จเข้าไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์เป็นต้น แม้ในวันนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปล่งพระรัศมีมีพรรณะ 6 จากพระสรีระ เสด็จเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์ ด้วยพระพุทธานุภาพอันใหญ่ ด้วยพระพุทธลีลาอันใหญ่ นายมาลาการเห็นอัตภาพพระผู้มีพระภาคเจ้าเช่นกับด้วยรัตนะอันมีค่าและทองอันมีค่าแลดูพระสรีระซึ่งประดับแล้ว ด้วยมหาปุริสลักษณะ 32 มีส่วนความงามด้วยพระสิริคืออนุพยัญชนะ 80 มีจิตเลื่อมใสแล้ว จึงบูชาพระศาสดาด้วยดอกไม้ และได้บังเกิดความอัศจรรย์ของดอกไม้ที่เป็นพุทธบูชาจึงนำความนี้ไปบอกแก่ภรรยา ภรรยาไม่เลื่อมใสกับไปฟ้องพระราชา พระราชาทรงบรรลุโสดาปัตติผล ถึงพร้อมด้วยศรัทธา เป็นอริยสาวกด้วยการเห็นทีแรกนั่นแล ก็ทรงทำเป็นกริ้ว ในกาลต่อมา พระศาสดาตรัสสรรเสริญนายมาลาการ

40.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ตญฺจ กมฺมํ กตๆ สาธุ ยๆ กตฺวา นานุตปฺปติ
ยสฺส ปตีโต สุมโน วิปากๆ ปฏิเสวติ

“บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง
เป็นผู้เอิบอิ่ม มีใจดี ย่อมเสวยผลของกรรมใด,
กรรมนั้นแล อันบุคคลทำแล้ว เป็นกรรมดี”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

40.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า ยं กตฺวา ความว่า บุคคลกระทำกรรมใด คือกรรมที่สามารถ เพื่ออันยังสมบัติแห่งเทวดาและสมบัติแห่งมนุษย์ และนิพพานสมบัติให้เกิด คือมีสุขเป็นกำไร ย่อมไม่ตามเดือดร้อน, โดยที่แท้ บุคคลนั้น ชื่อว่าเป็นผู้เอิบอิ่มแล้วด้วยกำลังแห่งปีติ และชื่อว่ามีใจดีด้วยกำลังแห่งโสมนัส ในขณะที่ระลึกถึงๆ เป็นผู้เกิดปีติและโสมนัสในกาลต่อไป ย่อมเสวยผลในทิฏฐธรรมนั่นเอง, กรรมนั้นอันบุคคลกระทำแล้ว เป็นกรรมดี คือเป็นกรรมงาม ได้แก่สละสลวย

40.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์ 8 หมื่น 4 พันแล้ว ดังนี้แล

41. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 213-217)

41.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มธุวา มญฺญตี พาโล”

41.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือพระเถรีนามว่าอุบลวรรณา

41.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถรีนั้นตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระกระทำบุญทั้งหลาย สิ้นแสนกัลป์ ท่องเที่ยวอยู่ ในเทวดาและมนุษย์ จุติจากเทวโลกถือปฏิสนธิในสกุลเศรษฐีในกรุงสาวัตถี ในพุทธุปบาทกาลนี้ก็มารดาบิดาได้ตั้งชื่อนางว่า อุบลวรรณา เพราะนางมีผิวพรรณเหมือนกลีบอุบลเขียว ต่อมาในกาลที่นางเจริญวัยแล้ว พระราชาและเศรษฐีทั้งหลายในสกลชมพูทวีป ส่งบรรณาการไปสู่สำนักของเศรษฐีเมื่อนางบวชแล้วไม่นาน วาระรักษาลูกดาลในโรงอุโบสถถึงแล้ว นางตามประทีป กวาดโรงอุโบสถ ยืนถือนิมิตแห่งเปลวประทีป แลดูแล้วๆ เล่าๆ ยังฌานมีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ให้เกิดแล้ว กระทำฌานนั้นแลให้เป็นบาท บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและอภิญญาทั้งหลายแล้ว พระอุบลวรรณาเถรีก็บรรลุพระอรหัต ฝ่ายนันทมาณพ ผู้เป็นบุตรแห่งลุงของพระเถรีนั้น มีจิตปฏิพัทธ์ตั้งแต่กาลแห่งพระเถรียังเป็นคฤหัสถ์ สดับความที่พระเถรีมา จึงไปสู่ป่าอันธวันก่อนแต่พระเถรีมาทีเดียว เข้าไปสู่กระท่อม ซ่อนอยู่ภายใต้เตียง พอเมื่อพระเถรีมาแล้ว เข้าไปสู่กระท่อม ปิดประตู นั่งลงบนเตียง เมื่อความมืดในคลองจักษุยังไม่ทันหาย เพราะมาจาก (กลาง) แดดในภายนอก, จึงออกมาจากภายใต้เตียง ขึ้นเตียงแล้ว ถูกพระเถรีห้ามอยู่ว่า “คนพาล เธออย่าฉิบหายเลย, คนพาล เธออย่าฉิบหายเลย” ข่มขืนกระทำกรรมอันตนปรารถนาแล้วก็หนีไป พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมา ตรัสว่า คนพาลประสพทุกข์เพราะบาปกรรม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

41.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มธุวา มญฺญตี พาโล ยาว ปาปํ น ปจฺจติ
ยทา จ ปจฺจติ ปาปํ อถ (พาโล) ทุกฺขํ นิคจฺฉติ

“คนพาลย่อมสำคัญบาปประดุจน้ำผึ้ง ตราบเท่าที่บาปยังไม่ให้ผล, ก็เมื่อใดบาปให้ผล, เมื่อนั้นคนพาล ย่อมประสบทุกข์”

41.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มธุวา เป็นต้น ความว่า ก็เมื่อคนพาลกระทำบาป คืออกุศลกรรมอยู่ กรรมนั้นย่อมปรากฏดุจน้ำผึ้ง คือดุจน้ำหวาน ได้แก่ประดุจน่าใคร่ น่าชอบใจ, คนพาลนั้นย่อมสำคัญบาปนั้น เหมือนน้ำหวาน ด้วยประการฉะนี้ บทว่า ยาว คือ ตลอดกาลเพียงใด

สองบทว่า ปาปํ น ปจฺจติ ความว่า คนพาล ย่อมสำคัญบาปนั้นอย่างนั้น ตราบเท่าที่บาปยังไม่ให้ผลในทิฏฐธรรม หรือในสัมปรายภพ

41.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

42. เรื่องชัมพุกาชีวก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 218-231)

42.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มาเส มาเส กุสคฺเคน”

42.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ชัมพุกาชีวก

42.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป ในอดีตกาล กุฏุมพีชาวบ้านคนหนึ่ง สร้างวิหาร (ถวาย) แก่พระเถระรูปหนึ่งแล้ว บำรุงพระเถระผู้อยู่ในวิหารนั้นด้วยปัจจัย 4 พระเถระฉันในเรือนของกุฏุมพีนั้นเป็นนิตย์ ครั้งนั้น ภิกษุขีณาสพรูปหนึ่งเที่ยวบิณฑบาตในกลางวันถึงประตูเรือนของกุฏุมพีนั้น กุฏุมพีเห็นพระขีณาสพนั้นแล้ว เลื่อมใสในอิริยาบถของท่าน นิมนต์ให้เข้าไปสู่เรือน อังคาสด้วยโภชนะอันประณีตโดยเคารพ ถวายผ้าสาฎกผืนใหญ่ ภิกษุกุลุปกะผู้ฉันอยู่ในเรือนเป็นนิตย์ เห็นสักการะนั้นของพระขีณาสพนั้น ไม่อาจยังจิตให้เลื่อมใสได้ แม้ภิกษุขีณาสพนอกนี้ไปกับด้วยภิกษุนั้นนั่นแล ย้อมผ้าสาฎกที่กุฏุมพีถวายนุ่งแล้ว. แม้กุฏุมพีพาช่างกัลบกไปให้ปลงผมของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระเถระ ให้คนลาดเตียงไว้ ภิกษุเจ้าถิ่นไม่อาจอดกลั้นสักการะที่กุฏุมพีทำแก่พระขีณาสพนั้นได้ ครั้นเวลาเย็น เธอไปสู่ที่ที่พระเถระนั้นนอนแล้ว ด่าด้วยอาการ 4 อย่างว่า

“อาคันตุกะผู้มีอายุ ท่านเคี้ยวกินคูถ ประเสริฐกว่าการบริโภคภัตในเรือนของกุฏุมพี, ท่านให้ถอนผมด้วยแปรงตาล ประเสริฐกว่าการปลงผมด้วยช่างกัลบกที่กุฏุมพีนำมา, ท่านเปลือยกายเที่ยวไป ประเสริฐกว่าการนุ่งผ้าสาฎกที่กุฏุมพีถวาย, ท่านนอนเหนือแผ่นดิน ประเสริฐกว่าการนอนบนเตียงที่กุฏุมพีนำมา”

ในกาลต่อมาก็ได้รับโทษที่เกิดจากการด่าพระอรหันต์ การตรวจดูสัตวโลกในเวลาใกล้รุ่งเป็นพุทธกิจ พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดชัมพุกาชีวก จนกระทั่งชัมพุกาชีวกได้บรรลุพระอรหัต

42.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มาเส มาเส กุสคฺเคน พาโล ภุญฺเชถ โภชนำ
น โส สงฺขาตธมฺมานำ กลำ อคฺฆติ โสฬสึ

“คนพาล พึงบริโภคโภชนะด้วยปลายหญ้าคาทุกๆ เดือน,
เขาย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ 15 แห่งท่านผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว”

42.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ถ้าคนพาล คือผู้มีธรรมยังไม่กำหนดรู้ เห็นห่างจากคุณมีศีลเป็นต้น บวชในลัทธิเดียรถีย์ บริโภคโภชนะด้วยปลายหญ้าคาทุกๆ เดือน ที่ถึงแล้ว ด้วยหวังว่า “เราจักบำเพ็ญการประพฤติตบะ” ชื่อว่าพึงบริโภคโภชนะตลอด 100 ปี

42.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ 8 หมื่น 4 พันแล้ว ดังนี้แล

43. เรื่องพระวนวาสีติสสเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 259-282)

43.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อญฺญา หิ ลาภูปนิสา”

43.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระวนวาสีติสสเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

43.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

สามเณรติสสะเป็นผู้มีลาภมากด้วยบุพกรรมในอดีตชาติ บำเพ็ญสมณธรรมในป่า จนบรรลุพระอรหัตผล ภิกษุทั้งหลายโจษกันถึงลาภแห่งสามเณรนั้น

43.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อญฺญา หิ ลาภูปนิสา อญฺญา นิพฺพานคามินี
เอวเมตํ อภิญฺญาย ภิกฺขุ พุทฺธสฺส สาวโก
สกฺการํ นาภินนฺเทยฺย วิเวกมนุพฺรูหเย

“ก็ข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภเป็นอย่างอื่น,ข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน เป็นอย่างอื่น (คนละอย่าง), ภิกษุผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ทราบเนื้อความนั้นอย่างนี้แล้วไม่พึงเพลิดเพลินสักการะ พึงตามเจริญวิเวก”

43.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า อญญา หิ ลาภูปนิสา ความว่า ชื่อว่าข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภนี้เป็นอย่างนี้แล ข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน เป็นอย่างอื่น (เป็นคนละอย่าง)

43.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ภาคที่ 4 วรรคที่ **6 ปัณฑิตวรรค หมวดว่าด้วยบัณฑิต (คนฉลาด)**

44. เรื่องพระราธเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 286-292)

44.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “นิธีนวฺ ปวตฺตารํ”

44.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ ท่านพระราธะ

44.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ราธพราหมณ์ได้เป็นพราหมณ์ตกยากอยู่ในกรุงสาวัตถีชูบผอมเพราะไม่ได้บวช ภายหลังวันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตวโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทอดพระเนตรเห็นพราหมณ์นั้นแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทรงใคร่ครวญอยู่ว่า “ราธพราหมณ์จักเป็นพระอรหันต์” พราหมณ์เมื่อบวชแล้วเป็นคนว่าง่ายเมื่อท่านปฏิบัติตามคำที่พระเถระพร่ำสอนอยู่ โดย 2-3 วันเท่านั้น ก็ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว

44.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

นิธีนำว ปวตฺตารำ ยำ ปสฺเส วชฺชทสฺสินำ
นิคฺคยฺหวาทึ เมธาวึ ตาทิสำ ปณฺฑิตำ ภเช
ตาทิสำ ภชมานสฺส เสยฺโย โหติ น ปาปิโย

“บุคคลพึงเห็นผู้มีปัญญาใด ซึ่งเป็นผู้กล่าวนิคคหะ ชี้โทษว่าเป็นเหมือนผู้บอกขุมทรัพย์ให้, พึงคบผู้มีปัญญาเช่นนั้นซึ่งเป็นบัณฑิต, (เพราะว่า) เมื่อคบท่านผู้เช่นนั้น มีแต่คุณอย่างประเสริฐ ไม่มีโทษที่ลามก”

44.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิธีนำ ได้แก่ หม้อแห่งขุมทรัพย์อันเต็มด้วยเงินทองเป็นต้น ซึ่งเขาฝังเก็บไว้ในที่นั้นๆ

บทว่า ปวตฺตารำ คือ เหมือนอย่างผู้ทำความอนุเคราะห์คนเข็ญใจ ซึ่งเป็นอยู่โดยฝืดเคือง แล้วชักชวนว่า “ท่านจงมา, เราจักชี้อุบายเลี้ยงชีพโดยสะดวกแก่ท่าน” ดังนี้แล้ว นำไปยังที่ขุมทรัพย์แล้ว เหยียดมือออกบอกว่า “ท่านจงถือเอาทรัพย์นี้ เลี้ยงชีพตามสบายเถิด”

44.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในที่สุดเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

45. เรื่องภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 293-295)

45.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โอวเทยฺยานุสาเสยฺย”

45.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ

45.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุ 2 รูปนั้น แม้เป็นสัทธิวิหาริกของพระอัครสาวกก็จริง, ถึงอย่างนั้น เธอก็กลายเป็นอลัชชี เป็นภิกษุชั่ว. ภิกษุ 2 รูปนั้น เมื่ออยู่ที่กิฏาคีรี กับภิกษุ 500 รูป ซึ่งเป็นบริวารของตน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

(ล้วน) เป็นผู้ชั่วช้า ทำอนาจารหลายอย่างหลายประการ พระศาสดาทรงสดับข่าวนั้นแล้ว ตรัสเรียกพระอัครสาวกทั้งสองพร้อมด้วยบริวารมา เพื่อทรงประสงค์ทำปัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุพวกนั้น

45.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โอเทยฺยานุสาเสยฺย อสพฺภา จ นิวารเย
สตำ หิ โส ปิโย โหติ อสตำ โหติ อปฺปิโย.

"ผู้ใดพึงว่ากล่าว พึงสอน และพึงห้ามจากธรรมของอสัตบุรุษผู้นั้นแล ย่อมเป็นที่รักของสัตบุรุษทั้งหลาย ไม่เป็นที่รักของพวกอสัตบุรุษ"

45.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า"แก้อรรถ") เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอวเทยฺย ความว่า เมื่อเกิดเรื่องขึ้นแล้ว จึงกล่าวชื่อว่าย่อมโอวาท, เมื่อยังไม่เกิดเรื่อง ชี้โทษอันยังไม่มาถึง ด้วยสามารถเป็นต้นว่า "แม้โทษจะพึงมีแก่ท่าน" ดังนี้ชื่อว่าย่อมอนุศาสน์

กล่าวต่อหน้า ชื่อว่าย่อมโอวาท, ส่งทูตหรือศาสน์ไปในที่ลับหลัง ชื่อว่าย่อมอนุศาสน์, แม้กล่าวคราวเดียว ชื่อว่าย่อมโอวาท, กล่าวบ่อยๆ ชื่อว่าย่อมอนุศาสน์, อีกอย่างหนึ่ง กำลังโอวาทนั่นแล ชื่อว่าอนุศาสน์ พึงกล่าวสั่งสอนอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้

45.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ฝ่ายพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ไปที่กิฏาคีรีนั้นว่ากล่าวสั่งสอนภิกษุเหล่านั้นแล้ว. ในภิกษุเหล่านั้น บางพวกก็รับโอวาท ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ, บางพวกก็สึกไป, บางพวกต้องปัพพาชนียกรรม ดังนี้แล

46. เรื่องพระฉันนเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 296-298)

46.1 คาถาต้นเรื่อง คือ "น ภเช ปาปเก มิตฺเต"

46.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระฉันนเถระ

46.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ท่านพระฉันนะนั้นด่าพระอัครสาวกทั้งสอง พระศาสดาทรงสดับข่าวนั้นแต่สำนักภิกษุทั้งหลายแล้ว รับสั่งให้หาพระฉันนเถระมา ตรัสสอนแล้ว ท่านนิ่งในชั่วขณะนั้นเท่านั้น ยังกลับไป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ด่าพระเถระทั้งหลายเหมือนอย่างนั้นอีก พระศาสดารับสั่งให้หาท่านซึ่งกำลังด่ามาแล้ว ตรัสสอนอย่างนั้นถึง 3 ครั้งแล้ว ตรัสเตือนว่า “ฉันนะ ชื่อว่าอัครสาวกทั้งสองเป็นกัลยาณมิตร เป็นบุรุษชั้นสูงของเธอ , เธอจงเสพ จงคบกัลยาณมิตรเห็นปานนี้” พระศาสดาตรัสสั่งให้ลงพรหมทัณฑ์พระฉันนะ

46.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น ภเช ปาปเก มิตฺเต น ภเช ปุริสาธเม
ภเชถ มิตฺเต กลฺยาเณ ภเชถ ปุริสุตฺตเม

“บุคคลไม่ควรคบปาปมิตร ไม่ควรคบบุรุษต่ำช้าควรคบกัลยาณมิตรควรคบบุรุษสูงสุด”

46.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า “คนผู้ยินดีในอกุศลกรรม มีกายทุจริตเป็นต้น ชื่อว่าปาปมิตร, คนผู้ชักนำในเหตุอันไม่สมควร มีการตัดช่องเป็นต้นก็ดี อันต่างโดยการแสวงหาไม่ควร 21 อย่างก็ดีชื่อว่าบุรุษต่ำช้า

46.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนาชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว

47. เรื่องพระมหากัปปินเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 299-317)

47.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ธมฺมปีติ สุขํ เสติ”

47.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระมหากัปปินเถระ

47.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ท่านพระมหากัปปินะ มีอภินิหารได้ทำไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ พระปัจเจกพุทธเจ้าทูลขอหัตถกรรมทำเสนาสนะ ก็ในกาลนั้นเป็นคราววัปปมงคลแรกนาขวัญของพระราชา ภรรยาของนายช่างหูกผู้หัวหน้า ไปสู่กรุงพาราณสีด้วยกิจบางอย่าง เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น นมัสการ พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายรับ(อาราธนา) แล้ว พวกชาวบ้านตั้งอยู่ในถ้อยคำของนางแล้ว คนหนึ่งๆ ทำที่แห่งหนึ่งๆ แล้วให้สร้างศาลามุงด้วยใบไม้พันหลัง พร้อมกับที่พักกลางคืนและกลางวัน แล้วอุปัฏฐากพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้เข้าจำพรรษาในบรรณศาลาของตนๆแม้พวกชาวบ้าน ครั้นทำบุญนี้แล้ว จุติจากอัตภาพนั้นแล้วเกิดในภพ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ดาวดึงส์ ได้มีนามว่าคณะเทวบุตรแล้ว. เทวบุตรเหล่านั้นเสวยทิพยสมบัติในภพดาวดึงส์นั้น ต่อมาวันหนึ่ง เขาป่าวร้องการฟังธรรมในวิหาร. กุฎุมพีเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ได้ยินว่า “พระศาสดาจะทรงแสดงธรรม” ปรึกษากันว่า “เราทั้งหลายจักฟังธรรม” แล้วได้ไปสู่วิหารกับภรรยา และได้ถวายดอกบัว เมื่อตายไปได้ไปเกิดในราชตระกูล

พระราชาได้ถามหาพระรัตนตรัย และได้ข่าวจากพ่อค้าม้า ต่อมาได้ออกบวชพร้อมอำมาตย์ในวันนั้น แม้พระศาสดา เมื่อทรงตรวจดูสัตวโลกในกาลใกล้รุ่ง ได้ทอดพระเนตรเห็นพระเจ้ามหากัปปินะพร้อมทั้งบริวาร ทรงดำริว่า “พระเจ้ามหากัปปินะนี้ได้ทรงสดับความที่รัตนะ 3 อุบัติขึ้นแต่สำนักของพวกพ่อค้าแล้ว ทรงบูชาคำของพ่อค้าเหล่านั้นด้วยทรัพย์ 3 แสน ทรงสละราชสมบัติ อันอำมาตย์พันหนึ่งแวดล้อม ทรงประสงค์เพื่อจะผนวชอุทิศเรา จักเสด็จออกไปในวันพรุ่งนี้ ท้าวเธอพร้อมทั้งบริวาร จักบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย เราจักทำการต้อนรับท้าวเธอ”ดังนี้แล้ว ทรงระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ระลึกถึงพุทธานุสสติว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า” เป็นต้น พร้อมทั้งบริวาร พระศาสดาทรงแสดงอนุปุพพีกถาแล้ว. ในเวลาจบเทศนา พระราชาพร้อมด้วยบริวารตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล. ลำดับนั้น ชนเหล่านั้นทั้งหมดลุกขึ้น ทูลขอบรรพชาแล้ว พระศาสดาตรัสอนุปุพพีกถาแล้ว. ในเวลาจบเทศนา พระนางอโนชาเทวีพร้อมทั้งบริวาร บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว

พระมหากัปปินเถระพร้อมทั้งบริวาร สดับพระธรรมเทศนาที่พระศาสดาทรงขยายแก่หญิงเหล่านั้นแล้ว ก็ได้บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย. ในขณะนั้น พระศาสดาทรงแสดงภิกษุเหล่านั้นผู้บรรลุพระอรหัตแล้ว แก่หญิงเหล่านั้น

47.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ธมฺมปีติ สุขํ เสติ วิปฺปสนฺเนน เจตสา
อริยปฺปเวทิเต ธมฺเม สทา รมติ ปณฺฑิโต

“บุคคลผู้เอิบอิ่มในธรรม มีใจผ่องใส ย่อมอยู่เป็นสุข,บัณฑิตย่อมยินดีในธรรมที่พระอริยเจ้าประกาศแล้วทุกเมื่อ”

47.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ธมฺมปีติ ความว่า ผู้เอิบอิ่มในธรรม อธิบายว่า ผู้ดื่มธรรม ก็ชื่อพระธรรมนี่ อันใครๆ ไม่อาจเพื่อจะดื่มได้ เหมือนดื่มข้าวยาคูเป็นต้น ด้วยภาชนะฉะนั้น, ก็บุคคลถูกต้องโลกุตรธรรม 9 อย่างด้วยนามกาย ทำให้แจ้งโดยความเป็นอารมณ์ แทงตลอดอริยสัจมีทุกข์เป็นต้น ด้วยกิจมีการบรรลุธรรมด้วยความกำหนดรู้เป็นต้น ชื่อว่าย่อมดื่มธรรม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คำว่า สุขํ เสติ นี้ สักว่าเป็นหัวข้อเทศนา อธิบายว่าย่อมอยู่เป็นสุขแม้ด้วยอิริยาบถ 4

47.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้เป็นพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล

48. เรื่องบัณฑิตสามเณร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 318-340)

48.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อุทกํ หิ นยนฺติ”

48.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ บัณฑิตสามเณร

48.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระศาสดาตรัสอนุโมทนากถา ชายบัณฑิตผู้หนึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ ได้ฟังอนุโมทนากถานั้นเกิดเลื่อมใสในอนุโมทนากถา ในสมัยนั้นกรุงนั้นมีชายคนหนึ่งปรากฏชื่อว่า “มหาทุคตะ” เพราะความเป็นผู้ยากจนยิ่งนัก ชายบัณฑิตนั้นเห็นชายเข็ญใจแม้นั้นมาเฉพาะหน้า ยินดีรับเลี้ยงภิกษุก็วันนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูสัตวโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นมหาทุคตะ เข้าไปในภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์ มหาทุคตะได้ถวายทานแด่พระพุทธเจ้า เวลาต่อมามหาทุคตะไปนิมนต์พระศาสดา พระศาสดาได้ประทานบาตรแก่มหาทุคตะและพระศาสดาก็เสด็จไปเรือนของมหาทุคตะ บ้านของมหาทุคตะเต็มด้วยแก้ว 7 อย่าง เมื่อมหาทุคตะตายแล้วเกิดในกรุงสาวัตถี เมื่อเป็นทารกออกบวชเป็นสามเณร สามเณรเข้าไปบิณฑบาตกับพระเถระ เมื่อตริตรองถึงสิ่งต่างๆสามเณรก็ลากลับไปทำสมณธรรมครั้งนั้น ที่ประทับนั่งของท้าวสักกะ แสดงอาการร้อนด้วยเดชแห่งคุณของสามเณรนั้น กาลต่อมาพระศาสดาทรงทำอารักขาสามเณร สามเณรก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา

48.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อุทกญฺหิ นยนฺติ เนตฺติกา
อุสุการา นมยนฺติ เตชนํ
ทารุ ุ นมยนฺติ ตจฺฉกา
อตฺตานํ ทมยนฺติ ปณฺฑิตา

“อันคนไขน้ำทั้งหลายย่อมไขน้ำ, ช่างศรทั้งหลายย่อมดัดศร, ช่างถากทั้งหลายย่อมถากไม้, บัณฑิตทั้งหลายย่อมฝึกตน”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

48.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุทกำ เป็นต้น ความว่า ชนทั้งหลายขุดที่ดอนบนแผ่นดิน ถมที่เป็นบ่อแล้วทำเหมือง หรือวางรางไม้ไว้ ย่อมไขน้ำไปสู่ที่ตนต้องการๆ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้ไขน้ำ

48.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

49. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 341-342)

49.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “เสโล ยถา”

49.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระลกุณฏกภัททิยเถระ

49.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

สหธรรมิกมีสามเณรเป็นต้น ซึ่งเป็นปุถุชน เห็นพระเถระแล้ว จับที่ศีรษะบ้างที่หูบ้าง ที่จมูกบ้าง ถูกล้อเลียนเพราะร่างเล็ก

49.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เสโล ยถา เอกฆโน วาเตน น สมีรติ
เอวำ นินฺทาปสำสาสุ น สมฺมิญฺชนฺติ ปณฺฑิตา

“ภูเขาศิลาล้วน เป็นแท่งเดียว ย่อมไม่สะเทือนด้วยลมฉันใด, บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่เอนเอียงในเพราะนินทาและสรรเสริญฉันนั้น”

49.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทว่า นินฺทาปสำสาสุ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโลกธรรมไว้ก็จริง ถึงอย่างนั้น พึงทราบเนื้อความด้วยสามารถแห่งโลกธรรมแม้ทั้ง 8

49.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุพระอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

50. เรื่องมารดาของนางกาณา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 343-348)

50.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยถาปิ รหโท คมฺภีโร”

50.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ มารดาของนางกาณา

50.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในกาลเมื่อมารดาของนางกาณาทอดขนม เพื่อส่งธิดาให้เป็นผู้ไม่มีมือเปล่าไปสู่ตระกูลผัวแล้ว ถวายแก่ภิกษุ 4 รูปเสีย ถึง 4 ครั้ง เมื่อพระศาสดาทรงบัญญัติสิกขาบทในเพราะเรื่องนั้น เมื่อสามีของนางกาณา นำภรรยาใหม่มาแล้ว นางกาณาได้ฟังเรื่องนั้น จึงด่า จึงบริภาษพวกภิกษุ ซึ่งตนได้เห็นแล้วและเห็นแล้ว ภิกษุทั้งหลายไม่อาจเดินไปสู่ถนนนั้นได้ พระศาสดาทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงได้เสด็จไปในที่นั้น มารดาของนางกาณาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นิมนต์ให้ประทับนั่งบนอาสนะที่ตนตกแต่งไว้ ได้ถวายข้าวยาคูและของควรเคี้ยวแล้ว ครั้งนั้น พระศาสดาได้ตรัสอนุบุพพีกถาแก่นาง. นางบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว พระราชาทรงตั้งนางกาณาในตำแหน่งเชษฐธิดา ครั้งนั้น มหาอำมาตย์ผู้สำเร็จราชกิจทุกอย่างคนหนึ่งได้รับเลี้ยงนางกาณา

50.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยถา รหโท คมฺภีโร วิปฺปสนฺโน อนาวิโล
เอวํ ธมฺมานิ สุตฺวาน วิปฺปสีทนฺติ ปณฺฑิตา

“บัณฑิตทั้งหลาย ฟังธรรมแล้ว ย่อมผ่องใสเหมือนห้วงน้ำลึก ใสแจ๋ว ไม่ขุ่นมัว ฉะนั้น”

50.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ห้วงน้ำใด แม้เมื่อเสนาทั้ง 4 เหล่า ข้ามอยู่ ย่อมไม่กระเพื่อม, ห้วงน้ำเห็นปานนี้ชื่อว่า รหโท ในพระคาถานั้น

ก็นีลมหาสมุทรซึ่งลึกถึง 8 หมื่น 4 พันโยชน์ โดยอาการทั้งปวง ชื่อว่าห้วงน้ำ, แท้จริงน้ำในที่มีประมาณ 4 หมื่นโยชน์ ภายใต้นีลมหาสมุทรนั้น ย่อมหวั่นไหวเพราะฝูงปลา, น้ำในที่มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน ในเบื้องบน ย่อมหวั่นไหวเพราะลม, (ส่วน) น้ำในที่มีประมาณ 4 พันโยชน์ในท่ามกลาง (นีลมหาสมุทรนั้น) ไม่หวั่นไหวตั้งอยู่, นี้ ชื่อว่าห้วงน้ำลึก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

50.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

51. เรื่องภิกษุ 500 รูป (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 349-353)

51.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สพฺพตฺถ เว สปฺปุริสา วชนฺติ”

51.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ ภิกษุ 500 รูป

51.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ครั้งปฐมโพธิกาล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปเมืองเวรัญชา อันพราหมณ์ชื่อว่าเวรัญชะทูลนิมนต์แล้ว จึงเสด็จจำพรรษาพร้อมด้วยภิกษุ 400 รูป เวรัญชพราหมณ์ถูกมารดลใจ มิให้เกิดสติปรารภถึงพระศาสดาแม้สักวันหนึ่ง. แม้เมืองเวรัญชาได้เป็นเมืองข้าวแพงแล้ว. พวกภิกษุเที่ยวไปบิณฑบาตตลอดเมืองเวรัญชา ทั้งภายในภายนอก เมื่อไม่ได้บิณฑบาต จึงลำบากมาก พวกพ่อค้าม้าจัดแจงภิกษา มีข้าวแดงราวแล่งหนึ่งๆ เพื่อภิกษุเหล่านั้น พระศาสดาประทับอยู่ที่เมืองเวรัญชานั้นสิ้นไตรมาสแล้วเสด็จออกจากเมืองเวรัญชานั้นไปยังกรุงสาวัตถี พระศาสดาเสด็จไปสู่โรงธรรมแล้วตรัสวาโลทกชาดก

51.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สพฺพตฺถ เว สปฺปุริสา วชนฺติ
น กามกามา ลปยนฺติ สนฺโต
สุเขน ผุฏฺฐา อถวา ทุกฺเขน
น อุจฺจาวจํ ปณฺฑิตา ทสฺสยนฺติ.

“สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมเว้นในธรรมทั้งปวงแล,สัตบุรุษทั้งหลาย หาใช่ผู้ปรารถนาการบ่นไม่, บัณฑิตทั้งหลายอันสุขหรือทุกข์ถูกต้องแล้วย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง”

51.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพฺพตฺถ ได้แก่ ในธรรมทั้งหมดต่างโดยธรรมมีขันธ์เป็นต้น. บุรุษดี ชื่อว่าสปฺปุริสา

บทว่า วชนฺติ ความว่า สัตบุรุษ เมื่อคร่าฉันทราคะออกด้วยอรหัตมรรคญาณชื่อว่าย่อมเว้นฉันทราคะ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

51.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

52. เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 354-356)

52.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น อตฺตเหตุ”

52.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ พระธรรมิกเถระ

52.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

อุบาสกคนหนึ่งในกรุงสาวัตถีอยู่ครองเรือนโดยชอบธรรม อุบาสกนั้นเป็นผู้ใคร่จะบวชเมื่อหนีไปบวชก็ได้บรรลุพระอรหัตต่อมาบุตรและภรรยาออกบวชก็ได้บรรลุพระอรหัต ภายหลังวันหนึ่ง พวกภิกษุสนทนากันขึ้นในธรรมสภา พากันสรรเสริญพระธรรมิกะ

52.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น อตฺตเหตุ น ปรสฺส เหตุ
น ปุตฺตมิจฺเฉ น ธนำ น รฏฺฐำ
น อิจฺเฉยฺย อธมฺเมน สมิทฺธิมตฺตโน
ส สีลวา ปญฺญวา ธมฺมิโก สิยา

“บัณฑิตย่อมไม่ทำบาปเพราะเหตุแห่งตน, ย่อมไม่ทำบาปเพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น, บัณฑิตไม่พึงปรารถนาบุตรไม่พึงปรารถนาทรัพย์ ไม่พึงปรารถนาแว่นแคว้น, (และ)ไม่พึงปรารถนาความสำเร็จเพื่อตน โดยไม่เป็นธรรม,บัณฑิตนั้นพึงเป็นผู้มีศีล มีปัญญา ตั้งอยู่ในธรรม”

52.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น อตฺตเหตุ ความว่า ธรรมดาบัณฑิต ย่อมไม่ทำบาปเพราะเหตุแห่งตนหรือเพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น

บทว่า น ปุตฺตมิจฺเฉ ความว่า บัณฑิตไม่พึงปรารถนาบุตร หรือทรัพย์ หรือแว่นแคว้น ด้วยกรรมอันลามก, บัณฑิต เมื่อปรารถนาแม้สิ่งเหล่านั้น ย่อมไม่กระทำกรรมลามกเลย

52.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

53. เรื่องการฟังธรรม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 357-359)

53.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ”

53.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ มนุษย์ทั้งหลาย การฟังธรรม

53.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พวกมนุษย์ผู้อยู่ถนนสายเดียวกัน ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ถวายทานโดยรวมกันเป็นคณะแล้ว ก็ให้ทำการฟังธรรมตลอดคืนยังรุ่ง, แต่ไม่อาจฟังธรรมตลอดคืนยังรุ่งได้ บางพวกเป็นผู้อาศัยความยินดีในกามก็กลับไปเรือนเสียก่อน, บางพวกเป็นผู้อาศัยโทสะไปแล้ว, แต่บางพวกง่วงงุนเต็มที นั่งสัปหงกอยู่ในที่นั้นนั่นเอง ไม่อาจจะฟังได้ คนอาศัยภพแล้วติดภพมีมากในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุยังถ้อยคำให้ตั้งขึ้นในโรงธรรม เจาะจงถึงเรื่องนั้น

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ?” เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้”

จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาสัตว์เหล่านี้ อาศัยภพแล้วเลยข้องอยู่ในภพนั่นเอง โดยดาษดื่น, ชนิดผู้ถึงฝั่งมีจำนวนน้อย,”

53.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ	เย ชนา ปารคามิโน
อถายํ อิตรา ปชา	ตีรเมวานุธาวติ.
เย จ โข สมฺมทกฺขาเต	ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน
เต ชนา ปารเมสฺสนฺติ	มจฺจุเธยฺยํ สุทุตฺตรํ

“บรรดามนุษย์ ชนผู้ถึงฝั่งมีจำนวนน้อย, ฝ่ายประชานอกนี้เลาะไปตามตลิ่งอย่างเดียว ก็ชนเหล่าใดแลประพฤติสมควรแก่ธรรมในธรรมที่เรากล่าวชอบแล้ว, ชนเหล่านั้นล่วงบ่วงมารที่ข้าม ได้ยากอย่างเอกแล้วจึงถึงฝั่ง”

53.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปกา คือ นิดหน่อย ได้แก่ไม่มาก

บทว่า ปารคามิโน คือ บรรลุพระนิพพาน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

53.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

54. เรื่องภิกษุอาคันตุกะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 360-362)

54.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปหาย”

54.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พวกภิกษุอาคันตุกะ

54.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุประมาณ 400 รูป จำพรรษาอยู่ในแคว้นโกศล ออกพรรษาแล้ว ปรึกษากันว่า “จักเฝ้าพระศาสดา” จึงไปยังพระเชตวัน ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่งอยู่ ณ ที่สุดแห่งหนึ่ง พระศาสดาทรงพิจารณาธรรมอันเป็นปฏิปักษ์แก่จริยาของพวกเธอ

54.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปหาย	สุกฺกํ ภาเวถ ปณฺฑิโต
โอกา อโนกมคมฺม	วิเวเก ยตฺถ ทูรมํ
ตตฺราภิรติมิจฺเฉยฺย	หิตฺวา กาเม อกิญฺจโน
ปริโยทเปยฺย อตฺตานํ	จิตฺตเกฺลเสหิ ปณฺฑิโต.
เยสํ สมฺโพธิยงฺเคสุ	สมฺมา จิตฺตํ สุภาวิตํ
อาทานปฏินิสฺสคฺเค	อนุปาทาย เย รตา
ขีณาสวา ชุติมนฺโต	เต โลเก ปรินิพฺพุตา

“บัณฑิตละธรรมดำแล้ว ออกจากอาลัย อาศัยธรรมอันหาอาลัยมิได้แล้ว ควรเจริญธรรมขาว, ละกามทั้งหลายแล้ว หมดความกังวล พึงปรารถนาความยินดียิ่งในวิเวก อันเป็นที่ซึ่งประชายินดีได้ยาก, บัณฑิตควรทำตนให้ผ่องแล้ว จากเครื่องเศร้าหมอง ชนเหล่าใดอบรมจิตดีแล้วโดยชอบในองค์ธรรมแห่งความตรัสรู้, (และ) ชนเหล่าใดไม่ถือมั่น ยินดีในการละเลิกความถือมั่น, ชนเหล่านั้นๆ เป็นพระขีณาสพรุ่งเรือง ดับสนิทแล้วในโลก”

54.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า กณฺหํ ธมฺมํ ความว่า ละ คือสละอกุศลธรรมต่างโดยเป็นกายทุจริตเป็นต้น สองบทว่า สุกฺกํ ภาเวถ ความว่า ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต ควรเจริญธรรมขาวต่างโดยเป็นกายสุจริตเป็นต้น ตั้งแต่ออกบวช จนถึงอรหัตมรรค

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

54.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค (หมวดว่าด้วยพระอรหันต์)

55. เรื่องหมอชีวก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 365-368)

55.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “คตทฺธิโน”

55.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ หมอชีวก

55.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเทวทัตเป็นผู้ร่วมคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรู ขึ้นสู่เขาคิชฌกูฏ มีจิตคิดร้าย คิดว่า “เราจักปลงพระชนม์พระศาสดา” จึงกลิ้งหินลง. ยอดเขา 2 ยอด รับหินนั้นไว้ สะเก็ดซึ่งแตกออกจากหินนั้น กระเด็นไปกระทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังพระโลหิตให้ห้อแล้ว เวทนากล้าเป็นไปแล้ว. หมอชีวกทำการพยาบาลแผล จนแผลของพระศาสดาหายสนิท

55.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

คตทฺธิโน วิโสกสฺส วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิ
สพฺพคนฺถปฺปหีนสฺส ปริฬาโห น วิชฺชติ

“ความเร่าร้อนย่อมไม่มีแก่ท่านผู้มีทางไกลอันถึงแล้วหาความเศร้าโศกมิได้หลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวงผู้ละกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวงได้แล้ว”

55.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า คตทฺธิโน ได้แก่ ผู้มีทางไกลอันถึงแล้ว ชื่อว่าทางไกลมี 2 อย่าง คือ ทางไกลคือกันดาร ทางไกลคือวัฏฏะ, บรรดาทางไกล 2 อย่างนั้น ผู้เดินทางกันดารยังไม่ถึงที่ๆ ตนปรารถนาเพียงใดก็ชื่อว่าผู้เดินทางไกลเรื่อยไปเพียงนั้น,แต่เมื่อทางไกลนั้นอันเขาถึงแล้ว ย่อมเป็นผู้ชื่อว่ามีทางไกลอันถึงแล้ว

55.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

56. เรื่องพระมหากัสสปเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 369-373)

56.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อุยฺยุญฺชนฺติ”

56.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระมหากัสสปเถระ

56.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ธรรมเนียมของพระพุทธเจ้าผู้จะเสด็จจาริก พวกภิกษุว่าพระเถระละญาติและอุปัฏฐากไปไม่ได้รับสั่งให้พระมหากัสสปกลับ ภิกษุทั้งหลายโพนทะนาว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านเห็นไหมละ พวกเราพูดประเด็ยวนี้เองมิใช่หรือ?คำที่พวกเราพูดว่า ‘เพราะเหตุไร พระมหากัสสปจึงชักจีวร? ท่านจักไม่ไปกับพระศาสดา’, ดังนี้นั่นแลเกิด [เป็นจริง] แล้ว”พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุทั้งหลายแล้ว เสด็จกลับประทับยืนทรงชี้แจงเหตุที่พระมหากัสสปกลับพระศาสดาตรัสบุรพจริตของพระเถระ ตรัสเปรียบพระเถระด้วยพระยาหงส์

56.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อุยฺยุญฺชนฺติ สติมนฺโต น นิเกเต รมนฺติ เต
หํสาว ปลฺลลํ หิตฺวา โอกโมกํ ชหนฺติ เต

“ท่านผู้มีสติย่อมออก, ท่านย่อมไม่ยินดีในที่อยู่ท่านละความห่วงใยเสียเหมือนฝูงหงส์ละเปือกตมไปฉะนั้น”

56.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า อุยฺยุญฺชนฺติ สตีมนฺโต ความว่า ท่านผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติ คือว่าท่านผู้มีอาสวะสิ้นแล้วย่อมขวนขวาย ร่ำอยู่ในคุณอันตนแทงตลอดแล้ว มีฌานและวิปัสสนาเป็นต้น ด้วยนึกถึง ด้วยเข้าสมาบัติ ด้วยออกจากสมาบัติ ด้วยตั้งใจอยู่ในสมาบัติและด้วยพิจารณาถึง

บาทพระคาถาว่า น นิเกเต รมนฺติ เต คือ ชื่อว่าความยินดีในที่ห่วงของท่านย่อมไม่มี

56.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

57. เรื่องพระเพพัฏฐสีสเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 374-376)

57.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “เยสๆ สนฺนิจโย นตฺถิ”

57.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ท่านเพพัฏฐสีสะ

57.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ท่านนั้นเที่ยวบิณฑบาตถนนหนึ่ง ภายในบ้าน ทำภัตกิจแล้ว เที่ยวถนนอื่นอีก ถือเอาข้าวตากนำไปวิหารเก็บไว้ คิดเห็นว่า “ขึ้นชื่อว่าการเที่ยวแสวงหาบิณฑบาตร่ำไป เป็นทุกข์” ยังวันเล็กน้อยให้ล่วงไป ด้วยสุขในฌานแล้ว, เมื่อต้องการด้วยอาหารมีขึ้น, ย่อมฉันข้าวตากนั้น

พวกภิกษุรู้เข้าติเตียนแล้ว ทูลความนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระศาสดาแม้ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อประโยชน์เว้นการสั่งสมต่อไปในเพราะเหตุนั้นแล้ว ก็ต่อเมื่อจะทรงประกาศความหาโทษมิได้แห่งพระเถระ เพราะการเก็บอาหารนั้น อันพระเถระอาศัยความมักน้อย ทำเมื่อยังมิได้ทรงบัญญัติสิกขาบท

57.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เยสๆ สนฺนิจฺจโย นตฺถิ เย ปริญฺญาตโภชนา
สุญฺญโต อนิมิตฺโต จ วิโมกฺโข เยส โคจโร
อากาเสว สกุนฺตานๆ คติ เตสๆ ทุรนฺนยา

“คติของชนทั้งหลายผู้หาสั่งสมมิได้, ผู้กำหนดรู้โภชนะ,มีสุญญตวิโมกข์และอนิมิตตวิโมกข์เป็นอารมณ์, ไปตามยาก เหมือนทางไปของฝูงนกในอากาศฉะนั้น”

57.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทว่า สนฺนิจโย สั่งสมมี 2 อย่าง คือ สั่งสมกรรม 1 สั่งสมปัจจัย 1 ในการสั่งสม 2 อย่างนั้น กรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ชื่อว่าสั่งสมกรรม, ปัจจัย 4 ชื่อว่าสั่งสมปัจจัย. ในสั่งสม 2 อย่างนั้น สั่งสมปัจจัยย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้อยู่ในวิหาร เก็บน้ำอ้อย ก้อนหนึ่งเนยใสสักเท่าเสี้ยวที่ 4 และข้าวสารทะนานหนึ่งไว้, ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เก็บไว้ยิ่งกว่านั้น; สั่งสม 2 อย่างนี้ของชนเหล่าใดไม่มี

57.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

58. เรื่องพระอนุรุทธเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 377-380)

58.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยสฺสาสวา ปริกฺขีณา”

58.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระอนุรุทธเถระ

58.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในวันหนึ่ง พระเถระมีจีวรเก่าแล้ว แสวงหาจีวรในที่ทั้งหลายมีกองหยากเยื่อเป็นต้น. หญิงภรรยาเก่าของพระเถระนั้น ในอัตภาพที่ 3 แต่อัตภาพนี้ ได้เกิดเป็นเทพธิดาชื่อชาลินี ในดาวดึงสภพ. นางชาลินีเทพธิดานั้น เห็นพระเถระเที่ยวแสวงหาท่อนผ้าอยู่ถือผ้าทิพย์ 3 ผืน ยาว 13 ศอก กว้าง 4 ศอก จึงวางผ้าไว้บนกองหยากเยื่อแห่งหนึ่ง ข้างหน้าของพระเถระนั้น ผู้แสวงหาท่อนผ้าทั้งหลายอยู่ โดยอาการที่เพียงชายผ้าเท่านั้นจะปรากฏได้ พระเถระเที่ยวแสวงหาท่อนผ้าอยู่โดยทางนั้น เห็นชายผ้าของท่อนผ้าเหล่านั้นแล้ว จึงจับที่ชายผ้านั้นนั่นแลฉุดมาอยู่ เห็นผ้าทิพย์มีประมาณดังกล่าวแล้ว ถือเอาด้วยคิดว่า “ผ้านี้เป็นผ้าบังสุกุลอย่างอุกฤษฏ์หนอ” ดังนี้แล้วหลีกไปครั้นในวันทำจีวรของพระเถระนั้น พระศาสดามีภิกษุ 500 รูปเป็นบริวาร เสด็จไปวิหารประทับนั่งแล้ว แม้พระเถระผู้ใหญ่ 80 รูปก็นั่งแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน พระมหากัสสปเถระนั่งแล้วตอนต้นเพื่อเย็บจีวร.พระขีณาสพไม่พูดเกี่ยวกับปัจจัย

58.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยสฺสาสวา ปริกฺขีณา อาหาเร จ อนิสฺสิโต
สุญฺญโต อนิมิตฺโต จ วิโมกฺโข ยสฺส โคจโร
อากาเสว สกุนฺตานำ ปทนฺตสฺส ทุรนฺนยำ

“อาสวะทั้งหลายของบุคคลใด สิ้นแล้ว, บุคคลใดไม่อาศัยแล้วในอาหาร, และสุญญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ เป็นโคจรของบุคคลใด,ร่องรอยของบุคคลนั้นๆ รู้ได้ยาก เหมือนรอยของนกทั้งหลายในอากาศฉะนั้น”

58.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยสฺสาสวา ความว่า อาสวะ 4 ของบุคคลใด สิ้นแล้ว

บาทพระคาถาว่า อาหาเร จ อนิสฺสิโต ความว่า อันตัณหานิสัยและทิฏฐินิสัยไม่อาศัยแล้ว ในอาหาร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

58.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

59. เรื่องพระมหากัจจายนเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 381-383)

59.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยสฺสินฺทฺริยานิ”

59.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระมหากัจจายนเถระ

59.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระยกย่องการฟังธรรม แสดงตนซึ่งนั่งแล้วบนอาสนะของตน ภิกษุทั้งหลายโพนทะนาว่า “ท้าวสักกะทรงเห็นแก่หน้า จึงทำสักการะ ไม่ทรงทำสักการะเห็นปานนี้แก่พระสาวกผู้ใหญ่ที่เหลือ เห็นพระมหากัจจายนเถระแล้ว จับข้อเท้าทั้งสองโดยเร็ว ตรัสว่า ‘พระผู้เป็นเจ้าของเรามา ดีหนอ, เราหวังการมาของพระผู้เป็นเจ้าอยู่ทีเดียว’ ดังนี้แล้ว ทรงนวดเท้าทั้งสองด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง บูชาแล้ว ไหว้แล้ว ประทับยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง”

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุทั้งหลายนั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีทวารอันตนคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย เช่นกับด้วยมหากัจจายนะผู้บุตรของเรา ย่อมเป็นที่รักของเหล่าเทพเจ้านั่นเทียว”

59.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยสฺสินฺทฺริยานิ สมถงฺคตานิ
อสฺสา ยถา สารถินา สุทนฺตา
ปหีนมานสฺส อนาสวสฺส
เทวาปิ ตสฺส ปิหยนฺติ ตาทิโน

“อินทรีย์ทั้งหลายของภิกษุใดถึงความสงบแล้วเหมือนม้าอันนายสารถีฝึกดีแล้วฉะนั้น, แม้เหล่าเทพเจ้า ย่อมกระหยิ่มต่อภิกษุนั้นผู้มีมานะอันละแล้ว ผู้หาอาสวะมิได้ ผู้คงที่”

59.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บทว่า ตาทิโน ความว่า ทั้งเหล่าเทพเจ้า ทั้งเหล่ามนุษย์ ย่อมกระหยิ่ม คือย่อมปรารถนาการเห็น และการมาของภิกษุผู้เห็นปานนั้น ผู้ดำรงอยู่โดยภาวะแห่งผู้คงที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

59.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

60. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 384-388)

60.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปฐวีสโม”

60.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระสารีบุตรเถระ

60.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระสารีบุตรถูกภิกษุรูปหนึ่งฟ้อง ภิกษุนั้นรู้ว่า “บัดนี้ พระเถระจักล่วงอุปจารวิหาร” จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ท่านพระสารีบุตรประหารข้าพระองค์เหมือนทำลายหมวกหู ไม่ยังข้าพระองค์ให้อดโทษแล้ว หลีกไปสู่ที่จาริก” ด้วยสำคัญว่า “เป็นอัครสาวกของพระองค์” พระศาสดารับสั่งให้เรียกพระเถระมาแล้ว พระเถระเปรียบตนด้วยอุปมา 9 อย่าง เมื่อพระเถระกล่าวคุณของตนอยู่นั่นแล, ความเร่าร้อนเกิดขึ้นในสรีระทั้งสิ้นของภิกษุผู้กล่าวตู่แล้ว ทันใดนั้นแล ภิกษุนั้นหมอบลงใกล้พระบาททั้งสองของพระผู้มีพระภาคเจ้า ประกาศโทษในเพราะความกล่าวตู่ ด้วยคำอันไม่จริงแสดงโทษล่วงเกินแล้ว พระศาสดาตรัสเรียกพระเถระมาแล้ว ตรัสว่า “สารีบุตร เธอจงอดโทษต่อโมฆบุรุษนี้เสีย, ตลอดเวลาที่ศีรษะของเขาจักไม่แตกโดย 7 เสี่ยง” พระเถระนั่งกระโหย่ง ประคองอัญชลี กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ยอมอดโทษต่อผู้มีอายุนั้น, และขอผู้มีอายุนั้นจงอดโทษต่อข้าพระองค์, ถ้าว่าโทษของข้าพระองค์มีอยู่” จิตของพระสารีบุตรนั้นเหมือนแผ่นดิน

60.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปฐวีสโม โน วิรุชฺฌติ
อินฺทขีลูปโม ตาทิ สุพฺพโต
รหโทว อเปตกทฺทโม
สํสารา ร ภาวนฺติ ตาทิโน

“ภิกษุใด เสมอด้วยแผ่นดิน เปรียบด้วยเสาเขื่อน คงที่ มีวัตรดีมีกิเลสดังเปือกตมไปปราศแล้ว เหมือนห้วงน้ำปราศจากเปือกตม ย่อมไม่ (ยินดี) ยินร้าย, สงสารทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้นผู้คงที่”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

60.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บทว่า ตาทิโน ความว่า ก็ชื่อว่าสงสารทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งการท่องเที่ยวไปในสุคติและทุคติทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น คือผู้เห็นปานนั้น.

60.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนาภิกษุ 9 พันรูป บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ดังนี้แล

61. เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 389-394)

61.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สนฺตํ ตสฺส มนํ โหติ”

61.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สามเณรของพระติสสเถระ

61.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

กุลบุตรชาวกรุงโกสัมพีผู้หนึ่ง บวชในพระศาสนา ได้อุปสมบทแล้วปรากฏว่า “พระโกสัมพีวาสีติสสเถระ”. เมื่อพระเถระนั้นจำพรรษาอยู่ในกรุงโกสัมพี อุปัฏฐากนำไตรจีวรเนยใสและน้ำอ้อยมาวางไว้ใกล้เท้า ในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง กุมารนั้นก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ศิษย์บรรลุพระอรหัตก่อนอาจารย์ พระเถระลุกขึ้นในเวลาใกล้รุ่ง คิดว่า “ควรให้สามเณรออก” จึงจับพัดที่วางอยู่ข้างเตียง เอาปลายใบพัดตีเสื่อลำแพนของสามเณรแล้ว ยกพัดขึ้นเบื้องบน กล่าวว่า “สามเณรจงออกไปข้างนอก” ใบพัดกระทบตา ตาแตกแล้ว ทันใดนั้นนั่นเอง อาจารย์ได้กล่าวขอโทษศิษย์

61.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สนฺตํ ตสฺส มนํ โหติ สนฺตา วาจา จ กมฺม จ
สมฺมทญฺญา วิมุตฺตสฺส อุปสนฺตสฺส ตาทิโน

“ใจของท่านผู้พ้นวิเศษแล้ว เพราะรู้ชอบผู้สงบระงับคงที่เป็นใจสงบแล้ว วาจาก็สงบแล้ว การงานก็สงบ”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

61.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺตํ ความว่า ใจของสมณะผู้ขีณาสพนั้น ชื่อว่าสงบแล้วแท้ คือระงับ ได้แก่ดับ เพราะความไม่มีแห่งมโนทุจริตทั้งหลายมีอภิชฌาเป็นต้น, อนึ่ง วาจาชื่อว่าสงบแล้ว เพราะความไม่มีแห่งวจีทุจริตทั้งหลายมีมุสาวาทเป็นต้น และกายกรรม ชื่อว่าสงบแล้วนั่นเทียว เพราะความไม่มีแห่งกายทุจริตมีปาณาติบาตเป็นต้น

บาทพระคาถาว่า สมฺมทญฺญา วิมุตฺตสฺส ความว่า ผู้พ้นวิเศษแล้ว ด้วยวิมุตติ 5 เพราะรู้โดยนัยโดยเหตุ

61.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนาพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพีบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ธรรมเทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่มหาชนที่เหลือดังนี้แล

62. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 395-397)

62.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อสฺสทฺโธ”

62.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระสารีบุตรเถระ

62.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ประมาณ 30 รูป วันหนึ่งไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมนั่งแล้ว. พระศาสดาทรงทราบอุปนิสัยแห่งพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสเรียกพระสารีบุตรเถระมา ตรัสถามปัญหาปรารภอินทรีย์ 5 อย่างนี้ว่า “สารีบุตร เธอเชื่อหรือ? อินทรีย์ คือศรัทธา อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งถึงอมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.” พระเถระทูลแก้ปัญหานั้นพระศาสดาทรงสดับคำนั้นสารีบุตรเป็นผู้อันใครๆ ไม่ควรติเตียน

62.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อสฺสทฺโธ อกตญฺญู จ สนฺธิจฺเฉโท จ โย นโร
หตาวกาโส วนฺตาโส ส เว อุตฺตมโปริโส

“นระใดไม่เชื่อง่าย มีปกติรู้พระนิพพานอันปัจจัยทำไม่ได้ตัดที่ต่อ มีโอกาสอันกำจัดแล้ว มีความหวังอันคายแล้ว, นระนั้นแล เป็นบุรุษสูงสุด”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

62.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสฺสทฺโธ เป็นต้น

พึงทราบวิเคราะห์ดังนี้ นระ ชื่อว่า อสฺสทฺโธ เพราะอรรถว่า ไม่เชื่อคุณอันตนแทงตลอดแล้ว ด้วยคำของชนเหล่าอื่น

ชื่อว่า อกตญฺญู เพราะอรรถว่า รู้พระนิพพานอันปัจจัยทำไม่ได้แล้ว, อธิบายว่า มีพระนิพพานอันตนทำให้แจ้งแล้ว

62.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบพระคาถา ภิกษุประมาณ 30 รูป ผู้อยู่ป่าเหล่านั้น บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว. พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนที่เหลือ ดังนี้แล

63. เรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 412-414)

63.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “รมณียานิ”

63.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ หญิงนครโสภิณี

63.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

หญิงนครโสภิณียั่วจิตพระเถระให้หลง ความสังเวชเกิดขึ้นแก่พระเถระ แผ่ซ่านไปทั่วสรีระ ฝ่ายพระศาสดาทรงใคร่ครวญว่า “ความเป็นไปของภิกษุผู้เรียนกัมมัฏฐานจากสำนักของเรา ไปแล้วด้วยตั้งใจว่า ‘จักทำสมณธรรม’ เป็นอย่างไรหนอแล?” ทรงเห็นหญิงนั้นแล้ว ทรงทราบกิริยาอนาจารของหญิงนั้น และความเกิดขึ้นแห่งความสังเวชของพระเถระ ประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั่นแหละ ตรัสกับพระเถระนั้นว่า “ภิกษุ ที่ๆ ไม่รื่นรมย์ของพวกคนผู้แสวงหากามนั่นแหละ เป็นที่รื่นรมย์ของผู้มีราคะปราศจากแล้วทั้งหลาย”

63.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

รมณียานี อรญฺญานิ ยตฺถ น รมตี ชโน
วีตราคา รเมสฺสนฺติ น เต กามคเวสิโน

“ป่าทั้งหลาย เป็นที่น่ารื่นรมย์, ท่านผู้มีราคะไปปราศแล้วทั้งหลาย จักยินดีในป่าอันไม่เป็นที่ยินดีของชน, (เพราะ) ท่านผู้มีราคะไปปราศแล้วนั้น เป็นผู้มีปกติไม่แสวงหากาม”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

63.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อรญฺญานิ ความว่า ธรรมดาป่าทั้งหลายอันประดับด้วยไพรสณฑ์มีต้นไม้รุ่นๆ มีดอกบานแล้ว สมบูรณ์ด้วยน้ำใสสะอาด เป็นที่น่ารื่นรมย์

บทว่า ยตฺถ เป็นต้น ความว่า ชนผู้แสวงหากาม ย่อมไม่ยินดีในป่าทั้งหลายใด เหมือนแมลงวันบ้านไม่ยินดีในป่าบัวหลวง ซึ่งมีดอกอันแย้มแล้วฉะนั้น

63.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พระเถระนั้นนั่งตามปกตินั่นแล บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย มาโดยอากาศ ทำความชมเชย ถวายบังคมพระบาททั้งสองของพระตถาคต ได้ไปแล้ว ดังนี้แล

ภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสวรรค (หมวดว่าด้วยจำนวนพัน)

64. เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 418-424)

64.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สหสฺสมปิ เจ วาจา”

64.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ บุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง

64.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

โจร 499 คนทำกรรมมีการปล้นชาวบ้านเป็นต้น สำเร็จความเป็นอยู่แล้ว ครั้งนั้น บุรุษผู้หนึ่งมีตาเหลือกเหลือง มีเคราแดง ไปยังสำนักของโจรเหล่านั้นโจรนั้นพาบุรุษนั้นเข้าไปหาหัวหน้าโจรให้หัวหน้าโจรรับไว้ วันหนึ่ง พวกชาวเมืองร่วมกันกับพวกราชบุรุษจับโจรเหล่านั้นได้ จึงนำไปสู่สำนักของพวกอำมาตย์ผู้วินิจฉัยทั้งหลาย พวกอำมาตย์สั่งบังคับการตัดศีรษะของโจรเหล่านั้นด้วยขวานพวกชาวเมืองถามนายตัมพทาฐิกะ (เคราแดง) ผู้มีตาเหลือกเหลืองนั้น ภายหลังโจรทั้งหมด

นายตัมพทาฐิกะนั้นรับคำว่า “ดีละ” แล้ว ฆ่าโจรทั้งหมดนั้น ได้ทั้งชีวิตทั้งความนับถือแล้ว.พวกชาวเมืองนำโจร 500 คนมาแม้แต่ทิศทักษิณแห่งเมืองแล้ว แสดงแก่พวกอำมาตย์โดยอุบายนั้นนายตัมพทาฐิกะนั้นฆ่าโจร (คราวละ) 500ๆ ซึ่งเขานำมาแต่ทิศปัศจิมบ้าง ทิศอุดรบ้าง. เขาฆ่าโจร (สิ้น) 2 พันคน ซึ่งนำมาแต่ทิศทั้ง 4 ด้วยอุบายอย่างนั้น. จำเดิมแต่นั้น เมื่อฆ่ามนุษย์ที่เขานำมาๆ คือ “คนหนึ่ง สองคน” ทุกวันๆ ได้กระทำโจรฆาตกกรรมสิ้น 55 ปี ในเวลาเป็นคนแก่ เขาไม่อาจจะตัดศีรษะด้วยการฟันทีเดียวได้ ต้องฟัน 2 - 3 ที ทำให้มนุษย์ทั้งหลายลำบาก. พวกชาวเมืองคิดกันว่า “คนฆ่าโจร แม้อื่นจักเกิดขึ้น ผู้นี้ทำมนุษย์ทั้งหลายให้ลำบากเหลือเกิน จะต้องการอะไรด้วยผู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นี้” จึงถอนตำแหน่งนั้นของเขาเสีย. ในขณะนั้น พระสารีบุตรเถระออกจากสมาบัติ พิจารณาทางเที่ยวภิกษาของตน เห็นยาคูเจือน้ำนมในเรือนของนายตัมพทาฐิกะนั้น จึงใคร่ครวญว่า “บุรุษนั้นจักทำการสงเคราะห์เราหรือหนอแล?” รู้ว่า “เขาเห็นเราแล้วจักทำการสงเคราะห์แก่เรา, ก็แลกุลบุตรนี้ครั้นกระทำแล้ว จักได้สมบัติใหญ่” จึงห่มจีวร ถือบาตร แสดงตนยืนอยู่ที่ประตูเรือนของนายตัมพทาฐิกะนั้น นั่นแล นายตัมพทาฐิกะนั้น พอแลเห็นพระเถระก็มีจิตเลื่อมใส คิดว่า “เรากระทำโจรฆาตรกรรมมานาน, เราฆ่ามนุษย์เสียเป็นอันมาก บัดนี้ ในเรือนของเราตกแต่งยาคูเจือน้ำนมไว้, แลพระเถระก็มายืนอยู่ที่ประตูเรือนของเรา, เราถวายไทยธรรมแก่พระผู้เป็นเจ้าเสียในเวลานี้ ก็ควร” ดังนี้แล้ว จึงนำยาคูที่วางไว้ข้างหน้าออกไปแล้ว เข้าไปหาพระเถระ ไหว้แล้วนิมนต์ให้นั่งภายในเรือน เกลี่ยยาคูเจือน้ำนมลงในบาตร ราดเนยใสใหม่แล้ว ได้ยืนพัดพระเถระอยู่.นั้น เมื่อพระเถระทำอนุโมทนาอยู่, มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ฟังธรรมอยู่ ยังขันติเป็นไปโดยอนุโลม (แก่อริยสัจ) ภายในแห่งโสดาปัตติมรรค ให้บังเกิดแล้ว กัลยาณมิตรเป็นเหตุให้เกิดในดุสิต

64.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สหสฺสมปิ เจ วาจา อนตฺถปทสญฺหิตา
เอกํ อตฺถปทํ เสยฺโย ยํ สุตฺวา อุปสมฺมติ

หากวาจาแม้ตั้งพัน ไม่ประกอบด้วยบทที่เป็นประโยชน์ไซร้,บทที่เป็นประโยชน์บทเดียว ซึ่งบุคคลฟังแล้วสงบระงับได้ประเสริฐกว่า

64.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สหสฺสมปิ เป็นคำสำหรับกำหนด. อธิบายว่า “แม้หากว่าวาจา เขากำหนดด้วยพันอย่างนี้ คือ 1 พัน 2 พันไซร้, ก็วาจาเหล่านั้นไม่ประกอบด้วยบทที่เป็นประโยชน์ คือประกอบด้วยบททั้งหลายที่ไม่เป็นประโยชน์ อันประกาศแต่เรื่องพรรณนาอากาศ พรรณนาภูเขา และพรรณนาป่าเป็นต้น ไม่แสดงนิพพาน มีมากเพียงใด ก็เป็นวาจาชั่วนั่นแหละเพียงนั้น”

64.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

65. เรื่องพระทารุจีริยเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 424-433)

65.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สหสฺสมปิ เจ คาถา”

65.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระทารุจีริยเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

65.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ทารุจีริยะสำคัญว่าตนเป็นอรหันต์ เพื่อนในชาติก่อนมาเตือนสติและแนะนำให้ไปเฝ้าพระศาสดาจึงไปทูลขอฟังธรรม พระศาสดาตรัสห้ามเขาว่า “พาหิยะไม่ใช่กาลก่อน, เราเป็นผู้เข้าไปสู่ระหว่างถนนเพื่อบิณฑบาต”พาหิยะฟังพระพุทธดำรัสนั้นแล้วกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ผู้ท่องเที่ยวไปในสงสาร ไม่เคยได้อาหารคือคำข้าวเลยหรือ? ข้าพระองค์ไม่รู้อันตรายแห่งชีวิตของพระองค์ หรือของข้าพระองค์, ขอพระองค์จงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์เถิด”พาหิยะนั้นกำลังฟังธรรมของพระศาสดานั่นแล ยังอาสวะทั้งหมดให้สิ้นไป บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา 4 แล้วก็แลขณะนั้นนั่นเอง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอกความที่พาหิยะนั้นปรินิพพานแล้วแก่ภิกษุเหล่านั้นทรงตั้งไว้ในเอตทัคคะ

65.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สหสฺสมปิ เจ คาถา อนตฺถปทสญฺหิตา
เอกํ คาถาปทํ เสยฺโย ยํ สุตฺวา อุปสมฺมติ.

“หากว่า คาถาแม้พันหนึ่ง ไม่ประกอบด้วยบทเป็นประโยชน์ [ไม่ประเสริฐ], บทแห่งคาถาบทเดียว ซึ่งบุคคลฟังแล้ว สงบระงับได้ ประเสริฐกว่า”

65.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า เอกํ คาถาปทํ ความว่า แม้คาถาๆ เดียวเห็นปานนี้ว่า “ความไม่ประมาท เป็นทางอมตะ ฯลฯ เหมือนคนตายแล้ว” ประเสริฐกว่า

65.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

66. เรื่องพระกุณฑลเกสีเถรี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 434-445)

66.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย จ คาถา สตํ ภาเส”

66.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางกุณฑลเกสี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

66.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ธิดาเศรษฐีคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ มีอายุย่าง 16 ปี มีรูปสวย น่าดู ก็นารีทั้งหลายผู้ตั้งอยู่ในวัยนั้น ย่อมมีความฝักใฝ่ในบุรุษ โลเลในบุรุษ และได้สามีเป็นโจร โดยกาลล่วงไป 2-3 วัน โจรคิดอุบายพาภรรยาไปฆ่า แต่ธิดาเศรษฐีได้ผลักโจรตกเขาตาย โจรนั้นถูกกระทบที่ท้องแห่งเขาเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ตกลงไปแล้วที่พื้น เทวดาผู้สถิตอยู่บนยอดเขาที่ทิ้งโจร เห็นกิริยาแม้ของชนทั้งสองนั้น จึงให้สาธุการแก่หญิงนั้น หญิงผู้มีปัญญาก็เป็นบัณฑิตได้ ธิดาเศรษฐีจึงบวชเป็นปริพาชิกา ครั้นได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว มีชื่อว่ากุณฑลเกสีเถรี บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย โดย 2-3 วันเท่านั้น ชนะกิเลสประเสริฐ

66.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย จ คาถาสตๆ ภาเส อนตฺถปทสญฺหิตา
เอกๆ ธมฺมปทๆ เสยฺโย ยๆ สุตฺวา อุปสมฺมติ.
โย สหสฺสๆ สหสฺเสน สงฺคาเม มานุเส ชิเน
เอกญฺจ เชยฺยมตฺตานๆ ส เว สงฺคามชุตฺตโม

“ก็ผู้ใดพึงกล่าวคาถาตั้งร้อย ซึ่งไม่ประกอบด้วยบทเป็นประโยชน์, บทแห่งธรรมบทเดียวที่บุคคลฟังแล้วสงบระงับได้ ประเสริฐกว่า (การกล่าวคาถาตั้ง 100 ของผู้นั้น) ผู้ใดพึงชนะมนุษย์พันหนึ่งคูณด้วยพันหนึ่ง (คือ 1 ล้าน) ในสงคราม ผู้นั้นหาชื่อว่า เป็นยอดแห่งชนผู้ชนะในสงครามไม่, ส่วนผู้ใดชนะตนคนเดียวได้, ผู้นั้นแล เป็นยอดแห่งผู้ชนะ ในสงคราม”

66.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า คาถาสตๆ ความว่า ก็บุคคลใดพึงกล่าวคาถากำหนดด้วยร้อย คือเป็นอันมาก

บาทพระคาถาว่า อนตฺถปทสญฺหิตา ความว่า ประกอบด้วยบททั้งหลายอันไม่มีประโยชน์ด้วยอำนาจพรรณนาอากาศเป็นต้น

66.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

67. เรื่องอนัตถปุจฉกพราหมณ์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 446-449)

67.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อตฺตา หเว”

67.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ อนัตถปุจฉกพราหมณ์

67.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ความฉิบหายย่อมมีแก่ผู้เสพกรรม 6 อย่าง อันได้แก่ นอนตื่นสาย การผัดวันประกันพรุ่ง ความเกียจคร้าน การเดินทางไกลคนเดียวการเข้าไปเสพภรรยาผู้อื่นความดุร้าย หากชนะสิ่งเหล่านี้จะกลายเป็นผู้ประเสริฐ

67.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อตฺตา หเว ชิตํ เสยฺโย	ยา จายํ อิตรา ปชา
อตฺตทนฺตสฺส โปสสฺส	นิจฺจํ สญฺญตจาริโน
เนว เทโว น คนฺธพฺโพ	น มาโร สห พฺรหฺมุนา
ชิตํ อปชิตํ กยิรา	ตถารูปสฺส ชนฺตุโน

“ตนนั่นแล บุคคลชนะแล้ว ประเสริฐ, ส่วนหมู่สัตว์นอกนี้ บุคคลชนะแล้ว ไม่ประเสริฐเลย, (เพราะ) เมื่อบุรุษฝึกตนแล้ว ประพฤติสำรวมเป็นนิตย์,เทวดา คนธรรพ์ มาร พร้อมทั้งพรหม พึงทำความชนะของสัตว์เห็นปานนั้น ให้กลับแพ้ไม่ได้เลย”

67.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในพระคาถานั้น ศัพท์ว่า หเว เป็นนิบาต

ศัพท์ว่า ชิตํ เป็นลิงควิปลาส. ความว่า ตนอันบุคคลชนะแล้ว ด้วยความชนะกิเลสของตน ประเสริฐ

บาทพระคาถาว่า ยา จายํ อิตรา ปชา ความว่า ส่วนหมู่สัตว์นี้ใด คือที่เหลือ พึงเป็นผู้อันเขาชนะ ด้วยการเล่นสกาก็ดี ด้วยการฉ้อทรัพย์ก็ดี ด้วยการครอบงำพลในสงครามก็ดี, ความชนะที่บุคคลผู้ชนะหมู่สัตว์นั้นชนะแล้ว ไม่ประเสริฐ

67.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

68. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 450-452)

68.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มาเส มาเส”

68.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่องคือ พราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ

68.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระพาลุงไปเฝ้าพระศาสดา ถุงของพระเถระนั้นเป็นพรหมณ์ พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์

68.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มาเส มาเส สหสฺเสน โย ยเชถ สตๆ สมๆ
เอกญฺจ ภาวิตตฺตานๆ มุหุตฺตมปิ ปูชเย
สา เยว ปูชนา เสยฺโย ยญฺเจ วสฺสสตๆ หุตๆ

“ผู้ใด พึงบูชาด้วยทรัพย์พันหนึ่งทุกๆ เดือน สิ้น 100 ปี,ส่วนการบูชานั้นนั่นแลของผู้ที่พึงบูชาท่านผู้มีตนอบรมแล้วคนเดียวแม้ครู่หนึ่ง ประเสริฐกว่าการบูชาของผู้นั้น, การบูชาสิ้น 100 ปีจะประเสริฐอะไรเล่า?”

68.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สหสฺเสน ความว่า ด้วยการบริจาคทรัพย์พันหนึ่ง

บาทพระคาถาว่า โย ยเชถ สตๆ สมๆ ความว่า ผู้ใดเมื่อบริจาคทรัพย์พันหนึ่งทุกๆ เดือน พึงให้ทานแก่โลกิยมหาชน สิ้น 100 ปี

68.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา พราหมณ์นั้นบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

69. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 453-455)

69.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย จ วสฺสสตๆ ชนฺตุ”

69.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ หลานของพระสารีบุตรเถระ

69.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระพาหลานไปเฝ้าพระศาสดา หลานของพระเถระนั้นเป็นพรหมณ์ พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์

69.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย จ วสฺสสตๆ ชนฺตุ	อคฺคึ ปริจเร วเน
เอกญฺจ ภาวิตตฺตานๆ	มุหุตฺตมิป ปูชเย
สา เยว ปูชนา เสยฺโย	ยญฺเจ วสฺสสตๆ หุตๆ.

“ก็สัตว์ใด พึงบำเรอไฟในป่า ตั้ง 100 ปี, ส่วนเขา พึงบูชาท่านผู้มีตนอบรมแล้ว ผู้เดียว แม้ครู่หนึ่ง, การบูชานั้นนั่นแลประเสริฐกว่า (การบูชาตั้ง 100 ปีของสัตว์นั้น) การบูชา 100 ปี จะประเสริฐอะไรเล่า”

69.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบาย ให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชนฺตุ นี้ เป็นชื่อของสัตว์

บาทพระคาถาว่า อคฺคึ ปริจเร วเน ความว่า แม้เข้าไปสู่ป่า ด้วยปรารถนาความ เป็นผู้ไม่มีธรรมเครื่องเนิ่นช้า พึงบำเรอไฟในป่านั้น

69.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา พราหมณ์บรรลุโสดา ปัตติผล, ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

70. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 456-458)

70.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยงฺกิญฺจิ ยิฏฺฐญฺจ”

70.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ

70.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระพาสหายไปเฝ้าพระศาสดา ซึ่งสหายของพระเถระเป็นพรหมณ์ พระศาสดาก็ทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์

70.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยงฺกิญฺจิ ยิฏฺฐ์ ว หุตๆ ว โลเก
สำวจฺฉรๆ ยเชถ ปุญฺญเปกโข
สพฺพมฺปิ ตๆ น จตุภาคเมติ
อภิวาทนา อุชุคเตสุ เสยฺโย

“ผู้มุ่งบุญพึงบูชายัญ และทำบำบวงอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกตลอดปี, ทานนั้นแม้ทั้งหมดไม่ถึงส่วนที่ 4 แห่งการอภิวาทในท่านผู้ดำเนินตรงประเสริฐสุด”

70.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยงฺกิญฺจิ นี้ เป็นคำรวบถือไม่มีส่วนเหลือ

บทว่า ยิฏฺฐ์ ได้แก่ ทานที่เขาให้ด้วยอำนาจการทำมงคลเป็นต้น โดยมาก

บทว่า หุตๆ ได้แก่ ทานเพื่อแขกที่เขาจัดแจงทำ และทานที่เขาเชื่อกรรมและผลของกรรมทำ

70.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา พราหมณ์บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

71. เรื่องอายุวัฒนกุมาร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 459-463)

71.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อภิวาทนสีลิสฺส”

71.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ กุมารผู้มีอายุยืน

71.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พราหมณ์ 2 คน เป็นผู้มีความอ่อนน้อมแล้วจึงบวชเป็นสามเณร

71.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อภิวาทนสีลิสฺส นิจฺจ์ วุฑฺฒาปจายิโน
จตฺตาโร ธมฺมา วฑฺฒนฺติ อายุ วณฺโณ สุขั พลั.

“ธรรม 4 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ เจริญแก่บุคคลผู้กราบไหว้เป็นปกติ ผู้อ่อนน้อมต่อท่านผู้เจริญเป็นนิตย์”

71.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภิวาทนสีลิสฺส คือ ผู้ไหว้เป็นปกติ ได้แก่ผู้ขวนขวายกิจคือการไหว้เนืองๆ

บทว่า วุฑฺฒาปจายิโน ความว่า แก่คฤหัสถ์ผู้อ่อนน้อมหรือผู้บูชาเป็นนิตย์ ด้วยการกราบไหว้ แม้ในภิกษุหนุ่มและสามเณรบวชในวันนั้น, ก็หรือแก่บรรพชิตผู้อ่อนน้อมหรือผู้บูชาเป็นนิตย์ ด้วยการกราบไหว้ในท่านผู้แก่กว่าโดยบรรพชาหรือโดยอุปสมบท (หรือ) ในท่านผู้เจริญด้วยคุณ

71.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา อายุวัฒนกุมารตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล พร้อมกับอุบาสก 500 แล้ว, แม้ชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

72. เรื่องสังกิจจสามเณร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 463-479)

72.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย จ วสฺสสตๆ ชีเว”

72.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สังกิจจสามเณร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

72.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

กุลบุตรประมาณ 30 คนในกรุงสาวัตถี ฟังธรรมกถาแล้ว บวชถวายชีวิตในศาสนาของพระศาสดา สามเณรของพระสารีบุตรเถระชื่อสังกิจจสามเณร มีอายุ 7 ปีโดยกำเนิด พระเถระให้ตจปัญจกกัมมัฏฐานแล้วก็ให้บวช สามเณรนั้นบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง ชื่อว่าสังกิจจสามเณรเพียงเท่านี้ พระศาสดาจึงให้ภิกษุทั้งหลายไปลาพระสารีบุตรเพื่อไปทำสมณธรรม พวกภิกษุก็ตั้งกติกากันเรื่องจำพรรษา เมื่อภิกษุเหล่านั้น ครั้นทำกติกาอย่างนั้นอยู่, บุรุษเข็ญใจคนหนึ่งอาศัยธิดาเป็นอยู่, เมื่อทุพภิกขภัยเกิดขึ้นในที่นั้น มีความประสงค์จะอาศัยธิดาคนอื่นเป็นอยู่ จึงเดินทางไปเพื่ออาศัยอยู่กับพวกภิกษุ เขาไปที่อยู่ของภิกษุเหล่านั้นกับภิกษุเหล่านั้น ทำวัตรปฏิบัติเป็นอันดี ยังพวกภิกษุให้รักใคร่อย่างยิ่ง โดยล่วงไป 2 เดือน ปรารถนาจะไปเยี่ยมธิดาในวันที่ 7 หัวหน้าโจรขึ้นต้นไม้ตรวจดูพวกมนุษย์ เห็นบุรุษนั้นเดินมา จึงได้ให้สัญญาแก่พวกโจร โจรเหล่านั้นรู้ความที่บุรุษนั้นเข้าสู่กลางดง จึงล้อมจับเขา ทำการผูกอย่างมั่นคง สีไฟด้วยไม้สีไฟ ขนฟืนมาก่อเป็นกองไฟใหญ่ เสี้ยมหลาวไว้ พวกโจรไปจับภิกษุเพื่อทำพลีกรรม พวกภิกษุก็ยอมให้โจรจับภิกษุทั้งหมดไม่เป็นบุตรของมารดาเดียวกันเลย ไม่เป็นบุตรของบิดาเดียวกัน ทั้งยังไม่สิ้นราคะ แต่กระนั้นก็ยอมเสียสละชีวิตตามลำดับ สังกิจจสามเณรยอมมอบตัวให้แก่โจร ในเวลาเสร็จกิจ หัวหน้าโจรชักดาบเดินเข้าไปหาสามเณร สามเณร เมื่อนั่ง นั่งเข้าฌานมั่น, หัวหน้าโจรแกว่งดาบฟันลงที่คอสามเณร. ดาบงอเอาคมกระทบคม หัวหน้าโจรนั้นสำคัญว่า “เราประหารไม่ดี” จึงดัดดาบนั้นให้ตรงแล้วประหารอีก ดาบเป็นดังใบตาลที่ม้วน ได้ร่นถึงโคนดาบแท้จริง บุคคลแม้จะเอาภูเขาสิเนรุทับสามเณรในเวลานั้น ชื่อว่าสามารถจะให้สามเณรตายไม่มีเลย จะป่วยกล่าวไปไยถึงว่าจะเอาดาบฟันให้ตาย. นายโจรถึงกับเลื่อมใสในปาฏิหาริย์ของสามเณร ในเวลาต่อมานายโจรก็ขอบรรพชากะสามเณร สามเณรจึงเดินทางไปเยี่ยมพวกภิกษุ

72.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย จ วสฺสสตๆ ชีเว ทุสฺสีโล อสมาหิโต
เอกาหๆ ชีวิตๆ เสยฺโย สีลวนฺตสฺส ฌายิโน.

“ก็ผู้ใดทุศีล มีใจไม่ตั้งมั่น พึงเป็นอยู่ 100 ปี,ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้มีศีลมีฌาน ประเสริฐกว่า (ความเป็นอยู่ของผู้นั้น)”

72.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บทว่า สีลวนฺตสฺส ความว่า ความเป็นอยู่แม้วันเดียว คือ แม้ครู่เดียวของผู้มีศีลมีฌาน ด้วยฌาน 2 ประการ ประเสริฐ คือสูงสุดกว่าความเป็นอยู่ 100 ปีของผู้ทุศีล.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

72.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ภิกษุแม้ 500 นั้นบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย, ธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกัน

73. เรื่องพระขานุโกณฑัญญเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 480-482)

73.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย จ วสฺสสตํ ชีเว”

73.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระขานุโกณฑัญญเถระ

73.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ได้ยินว่า พระเถระนั้นเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาอยู่ในป่า บรรลุพระอรหัตแล้ว ครั้งนั้น โจร 500 คนปล้นบ้านแห่งหนึ่งแล้ว ผูกห่อสิ่งของตามสมควรแก่กำลังของตน เอาศีรษะเทินเดินไป ครั้นเดินไปไกลก็เหน็ดเหนื่อย โจรคนหนึ่งวางห่อสิ่งของลงบนศีรษะพระเถระ โจรคนอื่นๆ ก็วางห่อสิ่งของพิงพระเถระนั้น. ด้วยประการฉะนี้ โจรแม้ทั้ง 500 คนเอาห่อสิ่งของ 500 ห่อ ล้อมรอบพระเถระ แม้ตนเองก็นอนหลับ ตื่นในเวลาอรุณขึ้น คว้าห่อของตนๆ ได้เห็นพระเถระก็เริ่มจะหนีไป

73.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย จ วสฺสสตํ ชีเว ทุปฺปญฺโญ อสมาหิโต
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปญฺญวนฺตสฺส ฌายิโน

“ก็ผู้ใดมีปัญญาทราม มีใจไม่ตั้งมั่น พึงเป็นอยู่ 100 ปี, ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้มีปัญญา มีฌาน ประเสริฐกว่า (ความเป็นอยู่ของผู้นั้น)”

73.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุปฺปญฺโญ ความว่า ผู้ไร้ปัญญา

บทว่า ปญฺญวนฺตสฺส ความว่า ผู้เป็นไปกับด้วยปัญญา

73.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม้ 500 รูป บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว, พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกัน ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

74. เรื่องนางกิสาโคตมี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 489-504)

74.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย จ วสฺสสตๆ ชีเว”

74.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางกิสาโคตมี

74.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ทรัพย์ 40 โกฏิในเรือนของเศรษฐีคนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี ได้กลายเป็นถ่านหมด เศรษฐีเห็นเหตุนั้นเกิดความเศร้าโศก จึงห้ามอาหารเสีย นอนอยู่บนเตียงน้อย ครั้งนั้น หญิงรุ่นสาวคนหนึ่งชื่อโคตมี ปรากฏชื่อว่า “กิสาโคตมี” เพราะนางมีสรีระแบบบาง เป็นธิดาของตระกูลเก่าแก่ ไปยังประตูตลาดด้วยกิจอย่างหนึ่งของตน นางกอบถ่านเต็มมือแล้ว วางไว้ในมือของเศรษฐีนั้น. ถ่านนั้นได้กลายเป็นเงินและทองทั้งนั้น. เมื่อเศรษฐีรู้ความว่านางยังไม่มีสามี ก็พานางเข้าสู่ที่พัก เมื่อเวลาล่วงเลยมา นางก็ได้ตั้งครรภ์ นางคลอดบุตรแล้ว. บุตรนั้นได้ทำกาละแล้วในเวลาเดินได้ นางห้ามพวกชนที่จะนำบุตรนั้นไปเผา เพราะนางไม่เคยเห็นความตาย อุ้มร่างบุตรผู้ตายแล้วด้วยสะเอว และได้ตามหายาเพื่อรักษาความตายแก่บุตร บุรุษผู้หนึ่งได้พานางไปหาพระศาสดา พระศาสดาได้ตรัสสอนนาง เมื่อนางคิดอยู่อย่างนี้ หัวใจที่อ่อนด้วยความรักบุตร ได้ถึงความแข็งแล้ว นางทิ้งบุตรไว้ในป่า ไปยังสำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ได้ยืน ณ ที่สุดข้างหนึ่ง

74.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย จ วสฺสสตๆ ชีเว อปสฺสๆ อมตๆ ปทๆ
เอกาหๆ ชีวิตๆ เสยฺโย ปสฺสโต อมตๆ ปทๆ

“ก็ผู้ใด ไม่เห็นบทอันไม่ตาย พึงเป็นอยู่ 100 ปี, ความเป็นอยู่วันเดียว ของผู้เห็นบทอันไม่ตายประเสริฐกว่า ความเป็นอยู่ของผู้นั้น”

74.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า อมตๆ ปทๆ ความว่า อมตมหานิพพานอันเป็นส่วนที่เว้นจากมรณะ

74.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา นางกิสาโคตมีนั่งอยู่ตามเดิมนั่นแล ดำรงอยู่ในพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

75. เรื่องพระพหุปุตติกาเถรี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 505-507)

75.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย จ วสฺสสตๆ ชีเว”

75.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระพหุปุตติกาเถรี

75.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในตระกูลหนึ่ง ณ กรุงสาวัตถี ได้มีบุตร 7 คนและธิดา 7 คน บุตรและธิดาแม้ทั้งหมดนั้นเจริญวัยแล้ว ดำรงอยู่ในเรือน ได้ถึงความสุขตามธรรมดาของตน สมัยอื่น บิดาของชนเหล่านั้นได้ทำกาละแล้ว มหาอุบาสิกา ถึงเมื่อสามีล่วงลับไปแล้ว ก็ยังไม่แบ่งกองทรัพย์ให้แก่บุตรทั้งหลาย นางก็ถูกดูหมิ่น ในเวลาต่อมานางได้อุปสมบทแล้วปรากฏชื่อว่า “พหุปุตติกาเถรี”นางคิดว่า “เราบวชในเวลาแก่ เราไม่ควรเป็นคนประมาท” จึงทำวัตรปฏิบัติแก่นางภิกษุณีทั้งหลาย คิดว่า “จักทำสมณธรรมตลอดคืนยังรุ่ง” จึงเอามือจับเสาต้นหนึ่งที่ภายใต้ปราสาท เดินเวียนเสานั้นทำสมณธรรม แม้เมื่อเดินจงกรมก็เอามือจับต้นไม้ด้วยคิดว่า “ศีรษะของเราพึงกระทบต้นไม้หรือที่ไหนๆ ในที่มืด” ดังนี้แล้ว เดินวนเวียนต้นไม้นั้น ทำสมณธรรม นึกถึงธรรมด้วยคิดว่า “จักทำตามธรรมที่พระศาสดาทรงแสดง” ตามระลึกถึงธรรมอยู่เทียว ทำสมณธรรม ลำดับนั้น พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎีเทียว ทรงแผ่พระรัศมีไปดังประทับนั่งตรงหน้า เมื่อตรัสกับนาง ตรัสว่า “พหุปุตติกา ความเป็นอยู่แม้ครู่เดียวของผู้เห็นธรรมที่เราแสดง ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ 100 ปีของผู้ไม่พิจารณา ผู้ไม่เห็นธรรมที่เราแสดง”

75.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย จ วสฺสสตๆ ชีเว อปสฺสๆ ธมฺมมุตฺตมๆ
เอกาหๆ ชีวิตๆ เสยฺโย ปสฺสโต ธมฺมมุตฺตมๆ.

“ก็ผู้ใดไม่เห็นธรรมอันยอดเยี่ยม พึงเป็นอยู่ 100 ปีความเป็นอยู่วันเดียวของผู้เห็นธรรมอันยอดเยี่ยมประเสริฐกว่า ความเป็นอยู่ของผู้นั้น”

75.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ธมฺมมุตฺตมๆ ได้แก่ โลกุตรธรรม 9 อย่าง ก็โลกุตรธรรมนั้น ชื่อว่าธรรมอันยอดเยี่ยม

75.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา พระพหุปุตติกาเถรีดำรงอยู่ในพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค (หมวดว่าด้วยคนชั่ว ความชั่ว)

76. เรื่องพราหมณ์ชื่อจูเฬกสาฎก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 1-8)

76.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อภิตฺถเรถ กลฺยาเณ”

76.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พราหมณ์ ชื่อจูเฬกสาฎก

76.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พราหมณ์และพราหมณีผลัดกันไปฟังธรรม พราหมณ์คิดบูชาธรรมด้วยผ้าสาฎกที่ห่มอยู่เมื่อเขากำลังคิดว่า “จักถวาย จักไม่ถวาย” ครั้นถึงมัชฌิมยาม เขาไม่อาจถวายในมัชฌิมยามแม้นั้นได้ เขาก็ชนะมัจเฉรจิตด้วยสัทธาจิต เขาได้ถวายผ้าแม้นั้นแด่พระตถาคตเหมือนกัน พระราชาจึงรับสั่งให้พระราชทานทำให้เป็นทวีคูณอีก คือ 2 คู่ 4 คู่ 8 คู่ 16 คู่ เขาได้ถวายผ้าแม้เหล่านั้นแด่พระตถาคตนั่นเทียว. ต่อมา พระราชารับสั่งให้พระราชทานผ้าสาฎก 32 คู่แก่เขา ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมรีบทำกุศลมีผลดีกว่าทำช้า

76.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อภิตฺถเรถ กลฺยาเณ ปาปา จิตฺตํ นิวารเย
ทนฺธํ หิ กรโต ปุญฺญํ ปาปสฺมึ รมตี มโน

“บุคคลพึงรีบขวนขวายในความดี พึงห้ามจิตเสียจากบาปเพราะว่า เมื่อบุคคลทำความดีช้าอยู่ ใจจะยินดีในบาป”

76.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภิตฺถเรถ ความว่า พึงทำด่วนๆ คือเร็วๆ จริงอยู่ คฤหัสถ์เมื่อจิตเกิดขึ้นว่า “จักทำกุศลบางอย่าง ในกุศลทานทั้งหลายมีถวายสลากภัตเป็นต้น” ควรทำไวๆ ทีเดียว ด้วยคิดว่า “เราจะทำก่อน เราจะทำก่อน” โดยประการที่ชนเหล่าอื่นจะไม่ได้โอกาสฉะนั้น หรือบรรพชิต เมื่อทำวัตรทั้งหลายมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้น ไม่ให้โอกาสแก่ผู้อื่น ควรทำเร็วๆ ทีเดียว ด้วยคิดว่า “เราจะทำก่อน เราจะทำก่อน”

สองบทว่า ปาปา จิตฺตํ ความว่า ก็บุคคลพึงห้ามจิตจากบาปกรรม มีกายทุจริตเป็นต้น หรือจากอกุศลจิตตุปบาท ในที่ทุกสถาน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

76.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

77. เรื่องพระเสยยสกัตเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 9-10)

77.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปาปญฺเจ ปุริโส กยิรา”

77.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเสยยสกัตเถร

77.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระทำปฐมสังฆาทิเสส พระศาสดาได้สดับกิริยาของเธอ รับสั่งให้เรียกเธอมาแล้ว ตรัสถามว่า “ได้ยินว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ ?” เมื่อเธอทูลว่า “อย่างนั้น พระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า “แน่ะโมฆบุรุษ เหตุไร เธอจึงได้ทำกรรมหนักอันไม่สมควรเล่า?” ทรงติเตียนโดยประการต่างๆ ทรงบัญญัติสิกขาบทแล้ว ตรัสว่า “ก็กรรมเห็นปานนี้ เป็นกรรมยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่อทุกข์อย่างเดียว ทั้งในภพนี้ทั้งในภพหน้า”

77.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปาปญฺเจ ปุริโส กยิรา น นํ กยิรา ปุนปฺปุนํ
น ตมฺหิ ฉนฺทํ กยิราถ ทุกฺโข ปาปสฺส อุจฺจโย

“ถ้าบุรุษพึงทำบาปไซร้, ไม่ควรทำบาปนั้นบ่อยๆ ไม่ควรทำความพอใจในบาปนั้น เพราะว่าความสั่งสมบาปเป็นเหตุให้เกิดทุกข์”

77.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ถ้าบุคคลพึงทำกรรมลามกคราวเดียว, ควรพิจารณาในขณะนั้นแหละ สำเหนียกว่า ‘กรรมนี้ไม่สมควร เป็นกรรมหยาบ’ ไม่ควรทำกรรมนั้นบ่อยๆ, พึงบรรเทาเสีย ไม่ควรทำแม้ซึ่งความพอใจ หรือความชอบใจในบาปกรรมนั้น ซึ่งจะพึงเกิดขึ้นเลย

77.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

78. เรื่องนางลาชเทวธิดา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 11-15)

78.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปุญฺญญฺเจ ปุริโส กยิรา”

78.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางลาชเทวธิดา

78.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

หญิงถวายข้าวตอกแก่พระมหากัสสป พระเถระได้ทำอนุโมทนาว่า “ความปรารถนาอย่างนั้น จงสำเร็จ.” ฝ่ายนางไหว้พระเถระแล้ว พลางนึกถึงทานที่ตนถวายแล้วกลับไป ก็ในหนทางที่นางเดินไปบนคันนา มีงูพิษร้ายนอนอยู่ในรูแห่งหนึ่ง งูไม่อาจขบกัดแข้งพระเถระอันปกปิดด้วยผ้ากาสายะได้. นางพลางระลึกถึงทานกลับไปถึงที่นั้น. งูเลื้อยออกจากรู กัดนางให้ล้มลง ณ ที่นั้นเอง. นางมีจิตเลื่อมใส ทำกาละแล้ว ไปเกิดในวิมานทองประมาณ 30 โยชน์ ในภพดาวดึงส์ มีอัตภาพประมาณ 3 คาวุต ประดับเครื่องอลังการทุกอย่าง เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น นางนุ่งผ้าทิพย์ประมาณ 12 ศอกผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง แวดล้อมด้วยนางอัปสรตั้งพัน เพื่อประกาศบุรพกรรม จึงยืนอยู่ที่ประตูวิมานอันประดับด้วยขันทองคำ เต็มด้วยข้าวตอกทองคำห้อยระย้าอยู่ ตรวจดูสมบัติของตน ใคร่ครวญด้วยทิพยจักษุว่า “เราทำกรรมสิ่งไรหนอ จึงได้สมบัตินี้” ได้รู้ว่า “สมบัตินี้เราได้แล้ว เพราะผลแห่งข้าวตอกที่เราถวายพระผู้เป็นเจ้ามหากัสสปเถระ การทำบุญเป็นเหตุให้เกิดสุขอย่างเดียว ทั้งในภพนี้ ทั้งในภพหน้า

78.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปุญฺญญฺเจ ปุริโส กยิรา กยิราเถนํ ปุนปฺปุนํ
ตมฺหิ ฉนฺทํ กยิราถ สุโข ปุญฺญสฺส อุจฺจโย

“ถ้าบุรุษพึงทำบุญไซร้, พึงทำบุญนั้นบ่อยๆ พึงทำความพอใจในบุญนั้น, เพราะว่าความสั่งสมบุญทำให้เกิดสุข”

78.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ถ้าบุรุษพึงทำบุญไซร้, ไม่พึงงดเว้นเสียด้วยเข้าใจว่า ‘เราทำบุญครั้งเดียวแล้ว, พอละ ด้วยบุญเพียงเท่านี้’ พึงทำบ่อยๆ แม้ในขณะทำบุญนั้น พึงทำความพอใจ คือความชอบใจ ได้แก่ความอุตสาหะในบุญนั่นแหละ”

78.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา นางเทวธิดานั้นยืนอยู่ในที่สุดทาง 45 โยชน์นั่นแล ได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

79. เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 14-23)

79.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปาโปปิ ปสฺสติ ภทฺรํ”

79.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อนาถบิณฑิกะ

79.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

อนาถบิณฑิกเศรษฐีจ่ายทรัพย์ตั้ง 54 โกฏิในพระพุทธศาสนาเฉพาะวิหารเท่านั้น, เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน ไปสู่ที่บำรุงใหญ่ 3 แห่งทุกวันท่านเศรษฐีบำรุงภิกษุสามเณรเป็นนิตย์ ในกาลต่อมา เศรษฐีย่อมถึงความสิ้นไปแห่งทรัพย์ ทั้งพวกพาณิชก็กู้หนี้เป็นทรัพย์ 18 โกฏิจากมือเศรษฐีนั้น. เงิน 18 โกฏิแม้เป็นสมบัติแห่งตระกูลของเศรษฐีที่ฝังตั้งไว้ใกล้ฝั่งแม่น้ำ เมื่อฝั่งพังลงเพราะน้ำ (เซาะ) ก็จมลงยังมหาสมุทร. ทรัพย์ของเศรษฐีนั้นได้ถึงความหมดสิ้นไปโดยลำดับ เศรษฐีถวายทานตามมีตามได้ เมื่อมีจิตผ่องใสทานที่ถวายไม่เป็นของเลว ครั้งนั้น เทวดาซึ่งสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูของเศรษฐี เมื่อพระศาสดาและสาวกทั้งหลายเข้าไปสู่เรือน ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้เพราะเดชแห่งพระศาสดาและพระสาวกเหล่านั้น เทวดาก็เตือนเศรษฐีให้เลิกการบริจาค เทวดาจึงถูกเศรษฐีขับไล่ไม่มีที่อาศัย ท้าวสักกะก็ทรงแนะนำอุบายให้เทวดา เทวดาก็ทำตามทุกอย่างที่ท้าวสักกะบอก เศรษฐีอดโทษแก่เทวดา

79.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปาโปปิ ปสฺสติ ภทฺรํ ยาว ปาปํ น ปจฺจติ
ยทา จ ปจฺจติ ปาปํ อถ (ปาโป) ปาปานิ ปสฺสติ.
ภโทฺรปิ ปสฺสติ ปาปํ ยาว ภทฺรํ น ปจฺจติ
ยทา จ ปจฺจติ ภทฺรํ อถ (ภโทฺร) ภทฺรานิ ปสฺสติ

“แม้คนผู้ทำบาป ย่อมเห็นบาปว่าดี ตลอดกาลที่บาปยังไม่เผล็ดผล, แต่เมื่อใดบาปเผล็ดผล, เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นบาปว่าชั่ว,ฝ่ายคนทำกรรมดี ย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่ว ตลอดกาลที่กรรมดียังไม่เผล็ดผล, แต่เมื่อใด กรรมดีเผล็ดผล เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นกรรมดีว่าดี”

79.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บุคคลผู้ประกอบบาปกรรมมีทุจริตทางกายเป็นต้นชื่อว่าคนผู้บาปในพระคาถานั้น ก็บุคคลแม้นั้น เมื่อยังเสวยสุขอันเกิดขึ้น ด้วยอานุภาพแห่งสุจริตกรรมในปางก่อนอยู่ ย่อมเห็นแม้บาปกรรมว่าดี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บาทพระคาถาว่า ยาว ปาปั น ปจฺจติ เป็นต้น ความว่า บาปกรรมของเขานั้น ยังไม่ให้ผลในปัจจุบันภพหรือสัมปรายภพเพียงใด. (ผู้ทำบาป ย่อมเห็นบาปว่าดี เพียงนั้น). แต่เมื่อใดบาปกรรมของเขานั้นให้ผลในปัจจุบันภพ หรือในสัมปรายภพ เมื่อนั้น ผู้ทำบาปนั้น เมื่อเสวยกรรมกรณ์ต่างๆ ในปัจจุบันภพ และทุกข์ในอบายในสัมปรายภพอยู่ ย่อมเห็นบาปว่าชั่วถ่ายเดียว

79.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา เทวดานั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้มาประชุมกัน ดังนี้แล

80. เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริขาร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 24-26)

80.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มาวมญฺเญถ ปาปสฺส”

80.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุรูปหนึ่งผู้ไม่ถนอมบริขาร

80.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุนั้นใช้สอยบริขารอันต่างด้วยเตียงและตั่งเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งในภายนอกแล้วทิ้งไว้ในที่นั้นนั่นเอง. บริขารย่อมเสียหายไป เพราะฝนบ้าง แดดบ้าง ของสงฆ์ใช้แล้วควรรีบเก็บ

80.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มาวมญฺเญถ ปาปสฺส น มตฺตำ อาคมิสฺสติ
อุทพินฺทุนิปาเตน อุทกุมฺโภปิ ปูรติ
อาปูรติ พาโล ปาปสฺส โถกำ โถกำปิ อาจินำ

“บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบาปว่า ‘บาปมีประมาณน้อยจักไม่มาถึง’แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลง (ทีละหยาดๆ) ได้ฉันใดชนพาลเมื่อสั่งสมบาปแม้ทีละน้อยๆ ย่อมเต็มด้วยบาปได้ฉันนั้น”

80.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มาวมญฺเญถ ความว่า บุคคลไม่ควรดูหมิ่น

บทว่า ปาปสฺส แปลว่า ซึ่งบาป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

80.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว

81. เรื่องเศรษฐีชื่อพิฬาลปทกะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 27-31)

81.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มาวมญฺเญถ ปุญฺญสฺส”

81.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ เศรษฐีชื่อพิฬาลปทกะ (เศรษฐีตีนแมว)

81.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ให้ทานเองและชวนคนอื่น ได้สมบัติ 2 อย่าง ครั้งนั้น บัณฑิตบุรุษผู้หนึ่งฟังธรรมเทศนานั้นแล้วเรี่ยไรของทำบุญ เศรษฐีคนหนึ่งเห็นบุรุษนั้นมาถึงประตูร้านตลาดของตน ก็โกรธเศรษฐีนั้นจึงมีชื่อว่าพิฬาลปทกเศรษฐี. แม้เมื่อจะให้เภสัชมีเนยใสและน้ำอ้อยเป็นต้น ก็เอียงปากขวดเข้าที่หม้อ ทำให้ปากขวดนั้นติดเป็นอันเดียวกัน ให้เภสัชมีเนยใสและน้ำอ้อยเป็นต้นไหลลงทีละหยดๆ ได้ให้หน่อยหนึ่งเท่านั้น เศรษฐีนั้นเห็นกิริยาของอุบาสกนั้นแล้ว เศรษฐีให้คนสนิทไปดูการทำของบุรุษผู้เรี่ยไร จูฬุปัฏฐากไปบอกแก่เศรษฐีแล้ว ฉลาดพูดจึงทำให้ผู้มุ่งร้ายกลับอ่อนน้อม

81.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มาวมญฺเญถ ปุญฺญสฺส น มตฺตำ อาคมิสฺสติ
อุทพินฺทุนิปาเตน อุทกุมฺโภปิ ปูรติ
อาปูรติ ธีโร ปุญฺญสฺส โถกำ โถกัปิ อาจินำ

“แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงมา(ทีละหยาดๆ) ได้ฉันใด,ธีรชน (ชนผู้มีปัญญา) สั่งสมบุญแม้ทีละน้อยๆ ย่อมเต็มด้วยบุญได้ฉันนั้น”

81.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า “มนุษย์ผู้บัณฑิต ทำบุญแล้วอย่าดูหมิ่น คือไม่ควรดูถูกบุญ อย่างนี้ว่า ‘เราทำบุญมีประมาณน้อย บุญมีประมาณน้อยจักมาถึง ด้วยอำนาจแห่งวิบากก็หาไม่. เมื่อเป็นเช่นนี้กรรมนิดหน่อยจักเห็นเราที่ไหน? หรือว่าเราจักเห็นกรรมนั้นที่ไหน? เมื่อไรบุญนั่นจักเผล็ดผล?’

81.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนาเศรษฐีนั้นบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่มาประชุมกัน ดังนี้แล’

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

82. เรื่องมหาธนวาณิช (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 33-35)

82.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “วาณิโชว ภยํ มคฺคํ”

82.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พ่อค้ามีทรัพย์มาก

82.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พวกโจร 500 คนแสวงหาช่องในเรือนของพ่อค้านั้น ไม่ได้ (ช่อง) แล้ว โดยสมัยอื่น พ่อค้านั้นบรรทุกเกวียน 500 เล่มให้เต็มด้วยสิ่งของแล้ว ต่อมาพ่อค้านิมนต์ภิกษุ 500 เดินทางร่วม เมื่อพ่อค้านั้นล่าช้าอยู่ จึงส่งบุรุษคนหนึ่งไปสืบข่าวพ่อค้า พ่อค้าถูกโจรสกัดต้องพักอยู่ในระหว่างทาง เมื่อเป็นเช่นนั้นภิกษุจึงลาพ่อค้ากลับไปเมืองสาวัตถี

82.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

วาณิโชว ภยํ มคฺคํ อปฺปสตฺโถ มหทฺธโน
วิสํ ชีวิตุกาโมว ปาปานิ ปริวชฺชเย.

บุคคลพึงเว้นกรรมชั่วทั้งหลายเสีย, เหมือนพ่อค้ามีทรัพย์มากมีพวกน้อย เว้นทางอันพึงกลัว, (และ) เหมือนผู้ต้องการจะเป็นอยู่ เว้นยาพิษเสียฉะนั้น

82.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภยํ ได้แก่ อันน่ากลัว. อธิบายว่า ชื่อว่ามีภัยเฉพาะหน้า เพราะเป็นทางที่พวกโจรซุ่มอยู่

82.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย พระธรรมเทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้มาประชุม ดังนี้แล

83. เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 50-53)

83.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “คพฺภเมเก อุปฺปชฺชนฺติ”

83.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเถระชื่อติสสะผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

83.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระนั้นฉัน (ภัต) อยู่ในสกุลของนายมณีการผู้หนึ่งสิ้น 12 ปี ภรรยาและสามีในสกุลนั้นตั้งอยู่ในฐานะเพียงมารดาและบิดา ปฏิบัติพระเถระแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลส่งแก้วให้นายช่างเจียระไน ต่อมาแก้วมณีหายนายช่างสืบหาคนเอาไป ช่างแก้วคิดทำโทษพระติสสเถระเหตุเพราะเข้าใจผิด จึงถือเอาเชือกพันศีรษะพระเถระ ขันด้วยท่อนไม้ โลหิตไหลออกจากศีรษะหูและจมูกของพระเถระ หน่วยตาทั้งสองได้ถึงอาการทะเล้นออก ท่านเจ็บปวดมากก็ล้มลง ณ ภาคพื้น นกกะเรียนมาด้วยกลิ่นโลหิตดื่มกินโลหิต และในกาลต่อมาได้ทราบความจริง จึงไปขอขมาพระติสสะเถระ

83.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

คพฺภเมเก อุปฺปชฺชนฺติ นิรยํ ปาปกมฺมิโน
สคฺคํ สุคติโน ยนฺติ ปรินิพฺพนฺติ อนาสวา

“ชนทั้งหลายบางพวก ย่อมเข้าถึงครรภ์, ผู้มีกรรมลามก ย่อมเข้าถึงนรก, ผู้มีกรรมเป็นเหตุแห่งสุคติ ย่อมไปสวรรค์, ผู้ไม่มีอาสวะ ย่อมปรินิพพาน”

83.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในบทเหล่านั้น ครรภ์มนุษย์เทียว พระศาสดาทรงประสงค์เอาในบทว่า คพฺภ นี้ คำที่เหลือในคาถานี้มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล

83.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

84. เรื่องเจ้าสุปปพุทธศากยะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 61-65)

84.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น อนฺตลิกฺเข น สมุทฺทมชฺเฌ”

84.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ เจ้าศากยะพระนามว่าสุปปพุทธะ

84.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เจ้าสุปปพุทธะพระองค์นั้นผูกอาฆาตในพระศาสดา แกล้งนั่งปิดทางเสด็จพระศาสดา ซ้ำยังทำกรรมหนักจักถูกแผ่นดินสูบ ทั้งนี้ยังจับผิดพระศาสดาด้วยคำเท็จ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

84.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น อนฺตลิกฺเข น สมุทฺทมชฺเฌ
น ปพฺพตานํ วิวรํ ปวีสํ
น วิชฺชตี โส ชคติปฺปเทโส
ยตฺรฏฺฐิตํ นปฺปสเหยฺย มจฺจุ

“บุคคลที่ทำกรรมชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้,หนีไปในท่ามกลางมหาสมุทร ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้, หนีไปสู่ซอกภูเขา ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ (เพราะ) เขาอยู่แล้วในประเทศแห่งแผ่นดินใด ความตายพึงครอบงำไม่ได้ประเทศแห่งแผ่นดินนั้น หามีอยู่ไม่”

84.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า นปฺปสเหยฺย มจฺจุ ความว่า ประเทศ คือแผ่นดิน แม้เพียงเท่าปลายผมที่มรณะไม่พึงย่ำยี คือไม่พึงครอบงำผู้สถิตอยู่ ย่อมไม่มี, คำที่เหลือ ก็เช่นกับคำก่อนนั่นเทียวดังนี้แล.

84.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค (หมวดว่าด้วยการลงโทษ)

85. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 68-71)

85.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สพฺเพ ตสนฺติ”

85.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุฉัพพัคคีย์

85.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในสมัยหนึ่ง เมื่อเสนาสนะอันภิกษุสัตตรสพัคคีย์ ซ่อมแซมแล้ว ภิกษุฉัพพัคคีย์กล่าวว่า “พวกท่านจงออกไป พวกผมแก่กว่า, เสนาสนะนั่นถึงแก่พวกผม”เมื่อภิกษุสัตตรสพัคคีย์เหล่านั้นพูดว่า “ พวกผมจักไม่ยอมให้ (เพราะ) พวกผมซ่อมแซมไว้ก่อน” ดังนี้แล้ว จึงประหารภิกษุเหล่านั้น. ภิกษุสัตตรสพัคคีย์ถูกมรณภัยคุกคามแล้ว จึงร้องเสียงลั่น พระศาสดาทรงสดับเสียงของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสถามว่า “อะไรกันนี่?” เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “เรื่องชื่อนี้” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จำเดิมแต่นี้ ธรรมดาภิกษุไม่ควรทำอย่างนั้น, ภิกษุใดทำ ภิกษุนั้นย่อมต้องอาบัติชื่อนี้”

85.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สพฺเพ ตสนฺติ ทณฺฑสฺส สพฺเพ ภายนฺติ มจฺจุโน
อตฺตานิ อุปมำ กตฺวา น หเนยฺย น ฆาตเย

“สัตว์ทั้งหมด ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา, สัตว์ทั้งหมดย่อมกลัวต่อความตาย, บุคคลทำตนให้เป็นอุปมาแล้วไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ผู้อื่นให้ฆ่า”

85.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า “สพฺเพ ตสนฺติ” ความว่า สัตว์แม้ทั้งหมด เมื่ออาชญาจะตกที่ตน ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญานั้น

85.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

86. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 72-73)

86.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สพฺเพ ตสนฺติ”

86.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์

86.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในสมัยหนึ่ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เงือดเงื้อหอก คือฝ่ามือแก่พวกภิกษุสัตตรสพัคคีย์เหล่านั้น ด้วยเหตุที่ตนประหารพวกสัตตรสพัคคีย์ ในสิกขาบทก่อนนั้นนั่นแล ทรงบัญญัติตลสัตติกสิกขาบท

86.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สพฺเพ ตสนฺติ ทณฺฑสฺส สพฺเพสำ ชีวิตำ ปิยำ
อตฺตานำ อุปมำ กตฺวา น หเนยฺย น ฆาตเย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“สัตว์ทั้งหมด ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา ชีวิตย่อมเป็นที่รักของสัตว์ทั้งหมด, บุคคลควรทำตนให้เป็นอุปมาแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้ฆ่า”

86.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า สพฺเพสํ ชีวิตํ ปิยํ ความว่า ชีวิตย่อมเป็นที่รักยิ่งของเหล่าสัตว์ที่เหลือ เว้นพระขีณาสพเสีย, อันพระขีณาสพย่อมเป็นผู้วางเฉยในชีวิตหรือในมรณะโดยแท้ คำที่เหลือ เช่นกับคำอันมีในก่อนนั่นแล

86.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

87. เรื่องเด็กหลายคน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 74-75)

87.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สุขกามานิ ภูตานิ”

87.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ เด็กเป็นอันมาก

87.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในวันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จทรงบาตรเข้าไปในกรุงสาวัตถี ทรงเห็นพวกเด็กเป็นอันมาก เอาไม้ตีงูเรือนตัวหนึ่งเพราะกลัวมันกัด

87.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สุขกามานิ ภูตานิ โย ทณฺเฑน วิหึสติ
อตฺตโน สุขเมสาโน เปจฺจ โส น ลภเต สุขํ.
สุขกามานิ ภูตานิ โย ทณฺเฑน น หึสติ
อตฺตโน สุขเมสาโน เปจฺจ โส ลภเต สุขํ

“สัตว์ผู้เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นผู้ใคร่สุข บุคคลใดแสวงหาสุขเพื่อตน,แต่เบียดเบียนสัตว์อื่นด้วยท่อนไม้ บุคคลนั้นละไปแล้วย่อมไม่ได้สุข.สัตว์ผู้เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นผู้ใคร่สุข, บุคคลใดแสวงหาสุขเพื่อตน, ไม่เบียดเบียน (ผู้อื่น) ด้วยท่อนไม้, บุคคลนั้นละไปแล้ว ย่อมได้สุข”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

87.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า โย ทณฺเฑน ความว่า บุคคลใดย่อมเบียดเบียน (ผู้อื่น) ด้วยท่อนไม้ หรือวัตถุทั้งหลายมีก้อนดินเป็นต้น

บาทพระคาถาว่า เปจฺจ โส น ลภเต สุขํ ความว่า บุคคลนั้นย่อมไม่ได้สุขสำหรับมนุษย์ สุขอันเป็นทิพย์ หรือสุขคือพระนิพพาน อันเป็นปรมัตถ์ (สุข) ในโลกหน้า

87.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา เด็กเหล่านั้นทั้ง 500 ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลดังนี้แล

88. เรื่องอุโบสถกรรม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 86-88)

88.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยถา ทณฺเฑน โคปาโล”

88.1 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อุโบสถกรรมของอุบาสิกาทั้งหลายของนางวิสาขา

88.2 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในวันอุโบสถวันหนึ่ง หญิงประมาณ 500 คนในนครสาวัตถี เป็นผู้รักษาอุโบสถได้ไปสู่วิหาร หญิงรักษาอุโบสถมุ่งผลต่างๆ กัน

88.3 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยถา ทณฺเฑน โคปาโล คาโว ปาเชติ โคจรํ
เอวํ ชรา จ มจฺจุ จ อายุ ปาเชนฺติ ปาณินํ

“นายโคบาล ย่อมต้อนโคทั้งหลายไปสู่ที่หากินด้วยท่อนไม้ ฉันใด,ชราและมัจจุย่อมต้อนอายุของสัตว์ทั้งหลายไป ฉันนั้น”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

88.4 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปาเชติ ความว่า นายโคบาลผู้ฉลาดกันโคทั้งหลายตัวเข้าไปสู่ระหว่างคันนาด้วยท่อนไม้ ตีด้วยท่อนไม้นั้นนั่นแหละ นำไปอยู่ ชื่อว่า ย่อมต้อน (โคทั้งหลาย) ไปสู่ที่หากิน ซึ่งมีหญ้าและน้ำหาได้ง่าย

สองบทว่า อายุ ปาเชนฺติ ความว่า ย่อมตัดอินทรีย์คือชีวิต คือย่อมยังชีวิตินทรีย์ให้สิ้นไป

88.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

89. เรื่องพระปิโลติกเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 121-125)

89.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “หิรินิเสโธ ปุริโส”

89.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระปิโลติกเถระ

89.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในวันหนึ่ง พระอานนท์เถระเห็นทารกคนหนึ่ง นุ่งผ้าท่อนเก่า ถือกระเบื้องเที่ยวขอทานอยู่ พระอานนท์จัดการให้ปิโลติกะบวช เมื่อบวชพระปิโลติกะอยากสึก ในเวลาต่อมาก็บรรลุพระอรหัต

89.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

หิรินิเสโธ ปุริโส โกจิ โลกสฺมิ วิชฺชติ
โย นินฺทำ อปโพเธติ อสฺโส ภโทฺร กสามิว
อสฺโส ยถา ภโทฺร กสานิวิฏฺโฐ
อาตาปิโน สำเวคิโน ภวาถ
สทฺธาย สีเลน จ วีริเยน จ
สมาธินา ธมฺมวินิจฺฉเยน จ
สมฺปนฺนวิชฺชาจรณา ปติสฺสตา
ปหสฺสถ ทุกฺขมิทำ อนปฺปกำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“บุรุษผู้ข้ามอกุศลวิตกด้วยหิริได้ น้อยคนจะมีในโลก, บุคคลใดกำจัดความหลับตื่นอยู่ เหมือนม้าดีหลบแส้ไม่ให้ถูกตน, บุคคลนั้นหาได้ยากท่านทั้งหลายจงมีความเพียร มีความสลดใจ เหมือนม้าดีถูกเขาตีด้วยแส้แล้ว (มีความบากบั่น) ฉะนั้นท่านทั้งหลายเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล วิริยะ สมาธิ และด้วยคุณเครื่องวินิจฉัยธรรม มีวิชชาและจรณะถึงพร้อม มีสติมั่นคง จักละทุกข์อันมีประมาณไม่น้อยนี้ได้”

89.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คนผู้ชื่อว่า หิรินิเสธบุคคล ในพระคาถานั้น ก็เพราะอรรถว่า ห้ามอกุศลวิตกอันเกิดในภายในด้วยความละอายได้

สองบทว่า โกจิ โลกสฺมึ ความว่า บุคคลเห็นปานนั้น หาได้ยาก จึงชื่อว่า น้อยคนนักจะมีในโลก

89.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

90. เรื่องสุขสามเณร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 126-130)

90.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อุทกํ หิ นยนฺติ เนตฺติกา”

90.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สุขสามเณร

90.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในอดีตกาล มีบุตรของเศรษฐีชาวเมืองพาราณสี คนหนึ่งชื่อว่า คันธกุมาร เมื่อบิดาของเธอถึงแก่กรรมแล้ว พระราชารับสั่งให้หาเธอมาเฝ้า ทรงปลอบโยนแล้ว ได้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีแก่เธอนั้นแล ด้วยสักการะเป็นอันมาก

จำเดิมแต่กาลนั้นมา คันธกุมารนั้นก็ได้ปรากฏนามว่า “คันธเศรษฐี” และได้จ่ายทรัพย์สร้างสิ่งต่างๆ วันหนึ่งเศรษฐีจะตกแต่งพระนคร จึงป่าวประกาศหาคนงานมาสร้างพระนคร ชาวชนบทยอมทำการรับจ้างในบ้านเศรษฐี “นายภัตตภติกะ” ได้ทำกิจทุกอย่างโดยเรียบร้อย เขาจึงได้ค่าจ้างมีมูลค่ามหาศาล แม้ท่านเศรษฐีก็ใช้ให้คนเอากลองเที่ยวตีประกาศไปในพระนครว่า “นายภัตตภติกะทำการรับจ้างตลอด 3 ปีในเรือนของคันธเศรษฐี ได้ถาดภัตถาดหนึ่ง ขอชนทั้งหลายจงดูสมบัติแห่งการบริโภคของเขา.” นายภัตตภติกะได้ถวายภัตแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ทานที่ถวายไปไม่เหลือมีผลมาก จริงอยู่ ทานที่บุคคลถวายไม่เหลือไว้เพื่อตนแม้แต่น้อยหนึ่ง ชื่อว่าทานไม่มีส่วนเหลือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทานนั้นย่อมมีผลมาก นายภัตตภติกะนั้น เมื่อทำอย่างนั้น จึงได้ถวายหมด ดังนั้นคันธเศรษฐีแบ่งทรัพย์ให้นายภัตตภติกะ และได้ถวายสัมปทา 4 อย่าง ในกาลต่อมา แม้พระราชาทรงสดับกรรมที่นายภัตตภติกะนี้ทำแล้ว จึงได้รับสั่งให้เรียกเข้ามาเฝ้า แล้วพระราชทานทรัพย์ให้พันหนึ่ง ทรงรับส่วนบุญทรงพอพระทัย พระราชทานโภคะเป็นอันมาก แล้วก็ได้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้. เขาได้มีชื่อว่า “ภัตตภติกเศรษฐี” ภัตตภติกเศรษฐีนั้นเป็นสหายกับคันธเศรษฐี กินดื่มร่วมกัน ดำรงอยู่ตลอดอายุแล้วจุติจากอัตภาพนั้นแล้ว ได้บังเกิดในเทวโลก เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ 1 พุทธันดร แล้วมาถือกำเนิดเป็นสุขสามเณรในอัตตภาพนี้ได้บรรลุพระอรหัต

90.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อุทกำ หิ นยนฺติ เนตฺติกา
อุสุกาารา นมยนฺติ เตชนำ
ทารุ ำ นมยนฺติ ตจฺฉกา
อตฺตานำ ทมยนฺติ สุพฺพตา

“อันคนไขน้ำทั้งหลายย่อมไขน้ำ, ช่างศรทั้งหลายย่อมดัดลูกศร, ช่างถากทั้งหลาย ย่อมถากไม้, ผู้สอนง่ายทั้งหลาย ย่อมฝึกตน”

90.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุพฺพตา ความว่า ว่าง่าย คือพึงโอวาท พึงอนุศาสน์โดยสะดวก

90.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล

ภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค หมวดว่าด้วยความชรา

91. เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 126-130)

91.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โก นุ หาโส กิมานนฺโท”

91.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พวกหญิงสหายของนางวิสาขา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

91.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

กุลบุตร 500 คน ในพระนครสาวัตถี ได้มอบภริยาของตนๆ กะนางวิสาขามหาอุบาสิกาในคราวหนึ่ง เมื่อเขาโฆษณาการมหรสพว่า “จักมีการมหรสพเกี่ยวกับสุราตลอด 7 วัน” หญิงเหล่านั้นก็จัดเตรียมสุราเพื่อสามีของตนๆ สามีเหล่านั้นเล่นมหรสพเกี่ยวกับสุราตลอด 7 วันแล้ว ในวันที่ 8 ได้ออกไปเพื่อทำการงาน หญิงเหล่านั้นคิดหาอุบายดื่มสุรา เทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งนับเนื่องในหมู่มาร คิดว่า จักสิงในสรีระของหญิงเหล่านี้แล้ว จักแสดงประการอันแปลกตรงพระพักตร์พระสมณโคดมแต่ไม่สำเร็จ

91.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โก นุ หาโส กิมานนฺโท นิจฺจํ ปชฺชลิเต สติ
อนฺธกาเรน โอนทฺธา ปทีปํ น คเวสถ

เมื่อโลกสันนิวาส อันไฟลุกโพลงอยู่เป็นนิตย์, พวกเธอยังจะร่าเริง บันเทิงอะไรกันหนอ? เธอทั้งหลายอันความมืดปกคลุมแล้วทำไมจึงไม่แสวงหาประทีปเล่า?

91.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ความยินดี ชื่อว่า อานนฺโท ในพระคาถานั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเป็นคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า

“เมื่อโลกสันนิวาสนี้ อันไฟ 7 อย่าง มีราคะเป็นต้นลุกโพลงแล้วเป็นนิตย์, เธอทั้งหลายจะมัวร่าเริง หรือเพลิดเพลินอะไรกันหนอ? นั่นไม่สมควรทำเลย มิใช่หรือ? ก็เธอทั้งหลายอันความมืดคืออวิชชาซึ่งมีวัตถุ 8 ปกคลุมไว้ เหตุไร จึงไม่แสวงหา คือไม่ทำประทีปคือญาณเพื่อประโยชน์แก่การกำจัดความมืดนั้นเสีย?”

91.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบพระธรรมเทศนา หญิง 500 ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. พระศาสดาทรงทราบความที่หญิงเหล่านั้นเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในอจลศรัทธาแล้ว เสด็จลงจากยอดเขาสิเนรุ ประทับนั่งบนพุทธอาสน์

นางวิสาขาชี้โทษของสุราโดยบุคลาธิษฐาน ลำดับนั้นนางวิสาขาได้กราบทูลพระพุทธองค์ว่า “พระเจ้าข้า ขึ้นชื่อว่าสุรานี้ เลวทราม, เพราะว่าหญิงเหล่านี้ ชื่อเห็นปานนี้ นั่งตรงพระพักตร์พระพุทธเจ้าเช่นพระองค์ ยังไม่สามารถจะยังแม้เพียงอิริยาบถให้เรียบร้อยได้ เริ่มจะลุกขึ้นปรบมือ ทำการหัวเราะ ขับ และฟ้อนเป็นต้นแล้ว”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระศาสดาตรัสว่า “นั่นแหละวิสาขา ขึ้นชื่อว่าสุรานี้ เลวทรามแท้ เพราะประชาชนอาศัยสุรานี้ ถึงความพินาศแล้วตั้งหลายร้อย”

เมื่อนางวิสาขากราบทูลว่า “ก็สุรานี้เกิดขึ้นเมื่อไร? พระเจ้าข้า”

เพื่อจะตรัสอุปัตติเหตุแห่งสุรานั้น (แก่นางวิสาขา) โดยพิสดาร จึงทรงนำอดีตนิทานมาแล้ว ตรัสกุมภชาดก ดังนี้แล

92. เรื่องนางสิริมา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 148-153)

92.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปสฺส จิตฺตกตํ พิมฺพ”

92.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางสิริมา

92.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นางสิริมาบรรลุโสดาปัตติผล เธอจึงกล่าวคุณของนางว่า “ผมไม่สามารถจะพรรณนาภัตของนางได้ นางทำถวายแสนจะประณีต ภัตที่ภิกษุรูปหนึ่งได้ย่อมเพียงพอแก่ภิกษุ 3 รูป บ้าง 4 รูปบ้าง แต่การได้เห็นนางนั้นแล ดีเสียยิ่งกว่าไทยธรรมของนางอีก เพราะนางสวยงามเช่นนี้ๆ” เหล่าภิกษุต่างพรรณนาความดีของนาง ก็ในเวลาที่ภิกษุนั่นฉันแล้ว หลีกไปในวันวานนั่นเอง โรคได้เกิดขึ้นในสรีระของนางฉะนั้น นางจึงเปลื้องอาภรณ์แล้วนอน. ขณะนั้น พวกทาสีของนางเห็นภิกษุทั้งหลายผู้ได้อัฏฐกภัตมาแล้ว จึงบอกแก่นาง. นางไม่สามารถจะรับบาตรแล้วนิมนต์ให้นั่ง ในเวลาต่อมานางได้ถึงแก่กรรม ศพของนางนั้นหาค่ามิได้

92.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปสฺส จิตฺตกตํ พิมฺพํ อรุกายํ สมุสฺสิตํ
อาตุรํ พหุสงฺกปฺปํ ยสฺส นตฺถิ ธุวํ ฐิติฆ

“เธอจงดูอัตภาพ ที่ไม่มีความยั่งยืน (และ) ความมั่นคง (อันกรรม) ทำให้วิจิตรแล้วมีกายเป็นแผล อันกระดูก 253 ท่อนยกขึ้นแล้ว อันอาดูร ที่มหาชนครุ่นคิดแล้วโดยมาก”

92.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิตฺตกตํ ความว่า มีความวิจิตรอันกรรมทำแล้ว คือ (อันกรรม) ทำให้วิจิตรด้วยวัตถุต่างๆ มีอาภรณ์ คือผ้าและเครื่องประดับ คือระเบียบดอกไม้เป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

92.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแล้วแก่สัตว์ 8 หมื่น 4 พัน

93. พระอุตตราเถรี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 154-155)

93.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปริชิณฺณมิทำ รูปำ”

93.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระอุตตราเถรี

93.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถรีมีอายุได้ 108 ปีโดยกำเนิด เที่ยวบิณฑบาตได้บิณฑบาตแล้ว เห็นภิกษุรูปหนึ่งในระหว่างถนน ได้ถามโดยเอื้อเฟื้อด้วยบิณฑบาต เมื่อภิกษุนั้นไม่ห้ามรับเอา ก็ถวายทั้งหมด (ส่วนตน) ได้อดอาหารแล้ว แม้ในวันที่ 2 ที่ 3 ก็ได้ถวายภัตแก่ภิกษุนั้นแหละในที่นั้นเหมือนกัน ได้อดอาหารแล้วอย่างนั้น ได้ฟังเทศนาบรรลุโสดาปัตติผล แต่ในวันที่ 4 พระเถรีเที่ยวบิณฑบาต พบพระศาสดาในที่แคบแห่งหนึ่ง เมื่อถอยหลังได้เหยียบมุมจีวรของตนซึ่งห้อยอยู่ ไม่สามารถตั้งตัวได้ จึงซวนล้มแล้ว

93.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปริชิณฺณมิทำ รูปำ โรคนิทฺธำ ปภงฺคุณำ
ภิชฺชติ ปูติ สนฺเทโห มรณนฺตำ หิ ชีวิตำ

“รูปนี้แก่หง่อมแล้ว เป็นรังของโรค เปื่อยพัง,กายของตนเป็นของเน่า จักแตก, เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด”

93.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า “น้องหญิง รูปนี้ คือที่นับว่าสรีระของเธอ ชื่อว่าแก่หง่อมแล้ว เพราะความเป็นคนแก่, ก็รูปนั้นแล ชื่อว่าเป็นรังของโรค เพราะอรรถว่า เป็นสถานที่อยู่อาศัยของโรคทุกชนิด; เปรียบเหมือนสุนัขจิ้งจอกแม้หนุ่ม เขาเรียกว่า “สุนัขจิ้งจอกแก่.” เถาหัวด้วนแม้อ่อน เขาเรียกว่า “เถาเน่า” ฉันใด

93.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พระเถรีบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว เทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์ แม้แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

94. เรื่องพระอธิมานิกภิกษุ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 156-157)

94.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยานิมานิ”

95.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระอธิมานิกภิกษุ

94.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุ 500 รูปเรียนกรรมฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่ป่า พากเพียรพยายามอยู่ ยังฌานให้เกิดขึ้นแล้ว สำคัญตัวเองผิด พระศาสดาจึงแก้ความสำคัญผิดนั้น

94.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยานิมานิ อปตฺถานิ อลาปูเนว สารเท
กาโปตกานิ อฏฺฐีนิ ตานิ ทิสฺวาน กา รติ

“กระดูกเหล่านี้ใด อันเขาทิ้งเกลื่อนกลาดดุจน้ำเต้าในสารทกาล มีสีเหมือนนกพิราบความยินดีอะไรเล่า? (จักมี) เพราะเห็นกระดูกเหล่านั้น”

94.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปตฺถานิ ได้แก่ อันเขาทิ้งแล้ว

บทว่า สารเท ความว่า เหมือนน้ำเต้าที่ถูกลมและแดดกระทบ หล่นเกลื่อนกลาดในที่นั้นๆ ในสารทกาล

94.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นได้บรรลุอรหัตผลแล้ว ตามที่ยืนอยู่เทียว ชมเชยพระผู้มีพระภาคเจ้า มาถวายบังคมแล้ว ดังนี้แล

95. เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 158-165)

95.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อฏฺฐีนำ นครำ กตำ”

95.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระนางรูปนันทาเถรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

95.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระนางรูปนันทาทรงผนวช พระนางเสด็จเข้าไปสู่สำนักภิกษุณีทั้งหลายแล้ว ทรงผนวช พระนางทรงผนวชเพราะสิเนหาในพระญาติเท่านั้น หาใช่เพราะศรัทธาไม่ แต่เพราะพระนางเป็นผู้มีพระโฉมอันวิไล จึงปรากฏพระนามว่า “รูปนันทา” แต่พระนางไม่เข้าเฝ้าพระศาสดา เพราะเกรงถูกตำหนิ ชาวพระนครกับนิยมฟังธรรม เกิดเลื่อมใสบุคคล 4 จำพวก

95.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อฏฺฐีนำ นครำ กตำ มำสโลหิตเลปนำ
ยตฺถ ชรา จ มจฺจุ จ มาโน มกฺโข จ โอหิโต

“สรีระอันกรรมทำให้เป็นนครแห่งกระดูกทั้งหลาย ฉาบด้วยเนื้อและโลหิต เป็นที่ตั้งลงแห่งชรา มรณะ มานะและมักขะ”

95.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า “เหมือนอย่างว่า ชนทั้งหลายให้ยกไม้ทั้งหลายขึ้น (เป็นโครง) เอาเถาวัลย์ผูกแล้ว ฉาบด้วยดินเหนียว ทำให้เป็นเรือนภายนอกกล่าวคือนคร เพื่อประโยชน์แก่การตั้งปุพพัณชาติและอปรัณชาติเป็นต้นลง ฉันใด

แม้สรีระนี้ที่เป็นไปในภายใน ก็ฉันนั้น อันกรรมยังกระดูก 253 ท่อนให้ยกขึ้นแล้ว ทำให้เป็นนคร อันเส้นเอ็นรึงรัดไว้ ฉาบทาด้วยเนื้อและโลหิต หุ้มห่อด้วยหนัง เพื่อประโยชน์แก่การตั้งลงแห่งชรา ซึ่งมีความทรุดโทรมเป็นลักษณะ

95.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พระนางรูปนันทาเถรีได้บรรลุพระอรหัต พระธรรมเทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล

96. เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 165-167)

96.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ชีรนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา”

96.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระนางมัลลิกาเทวี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

96.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระนางมัลลิกาทำสันถวะกับสุนัข ในเวลาต่อมานางได้ไปเกิดในอเวจี เมื่อพระราชาทรงทราบ ก็ได้ถามหาเหตุผลแก่พระศาสดา พระศาสดาจึงทรงทำความที่พระราชานั้นทรงระลึกไม่ได้ตลอด 7 วัน ในวันที่ 8 ทรงดำเนินไปเพื่อบิณฑบาต ได้เสด็จไปยังประตูพระราชวังด้วยพระองค์เองทีเดียว. พระราชาทรงทราบว่า “พระศาสดาเสด็จมาแล้ว” จึงเสด็จออก ทรงรับบาตรแล้วปรารภเพื่อจะเสด็จขึ้นสู่ปราสาท แต่พระศาสดาทรงแสดงพระอาการเพื่อจะประทับนั่งที่โรงรถ

96.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ชีรนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา
อโถ สรีรมฺปิ ชรำ อุเปติ
สตญฺจ ธมฺโม น ชรำ อุเปติ
สนฺโต หเว สพฺภิ ปเวทยนฺติ

“ราชรถที่วิจิตรดี ยังคร่ำคร่าได้แล, อนึ่ง ถึงสรีระก็ย่อมถึงความคร่ำคร่า, ธรรมของสัตบุรุษหาเข้าถึงความคร่ำคร่าไม่, สัตบุรุษทั้งหลายแล ย่อมปราศรัยกับด้วยสัตบุรุษ”

96.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ศัพท์ว่า เว ในพระคาถานั้น เป็นนิบาต. บทว่า สุจิตฺตา ความว่า รถทั้งหลาย แม้ของพระราชาทั้งหลาย อันวิจิตรดีแล้วด้วยรัตนะ 7 และด้วยเครื่องประดับรถอย่างอื่น ย่อมคร่ำคร่าได้

บทว่า สรีรมฺปิ ความว่า มิใช่รถอย่างเดียวเท่านั้น, ถึงสรีระที่ประคบประหงมกันอย่างดีนี้ ก็ย่อมถึงความชำรุดมีความเป็นผู้มีฟันหักเป็นต้น ชื่อว่าเข้าถึงความคร่ำคร่า

96.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

97.1 เรื่องปฐมโพธิกาล (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 178-180)

97.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อเนกชาติสำสารำ”

97.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระอานนทเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

97.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล ประทับนั่ง ณ ควงไม้โพธิพฤกษ์ เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่อัสดงคตเทียว ทรงกำจัดมารและพลแห่งมารแล้วในเวลาอรุณขึ้น ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณพร้อมด้วยอัศจรรย์หลายอย่าง

97.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อเนกชาติสํสารํ สนฺธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ
คหการกํ คเวสนฺโต ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุนํ
คหการก ทิฏฺโฐสิ ปุน เคหํ น กาหสิ
สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา คหกูฏ์ วิสงฺขตํ
วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา

“เราแสวงหานายช่างผู้ทำเรือน เมื่อไม่ประสบ จึงได้ท่องเที่ยวไปสู่สงสารมีชาติเป็นอเนก ความเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์แน่ะนายช่างผู้ทำเรือน เราพบท่านแล้ว, ท่านจะทำเรือนอีกไม่ได้, ซี่โครงทุกซี่ ของท่านเราหักเสียแล้วยอดเรือน เราก็รื้อเสียแล้ว, จิตของเราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว, เพราะเราบรรลุธรรมที่สิ้นตัณหาแล้ว”

97.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า คหการ, คเวสนฺโต ความว่า เราเมื่อแสวงหานายช่าง คือตัณหาผู้ทำเรือน กล่าวคืออัตภาพนี้มีอภินิหารอันทำไว้แล้ว แทบบาทมูลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกร เพื่อประโยชน์แก่พระญาณ อันเป็นเครื่องอาจเห็นนายช่างนั้นได้ คือพระโพธิญาณ

เมื่อไม่ประสบ ไม่พบ คือไม่ได้พระญาณนั้นแล จึงท่องเที่ยว คือเร่ร่อน ได้แก่ วนเวียนไปๆ มาๆ สู่สงสารมีชาติเป็นอเนก คือสู่สังสารวัฏนี้ อันนับได้หลายแสนชาติ สิ้นกาลมีประมาณเท่านี้.

97.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา มหาชนบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

98. เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 181-185)

98.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อจริตฺวา พฺรหฺมจริยํ”

98.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ บุตรเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก

98.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พวกนักเลงชวนเศรษฐีบุตรให้ดื่มเหล้า พวกนักเลงนั้นจึงถือเอาสุรา มัดเนื้อสำหรับแกล้ม และก้อนเกลือไว้ที่ชายผ้า ถือหัวผักกาด นั่งแลดูทางของเศรษฐีบุตรนั้น ผู้มาจากราชสกุล เห็นเขากำลังเดินมา จึงดื่มสุรา เอาก้อนเกลือใส่เข้าในปาก กัดหัวผักกาด บุตรเศรษฐีนั้นให้นำสุรามาด้วยทรัพย์ 100 บ้าง 161 บ้าง ดื่มอยู่ ตั้งกองกหาปณะไว้ในที่นั่งเป็นต้นโดยลำดับ ดื่มสุราในที่สุดก็หมดตัว ต้องเที่ยวขอทาน

98.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อจริตฺวา พฺรหฺมจริยํ อลทฺธา โยพฺพเน ธนํ
ชิณฺณโกญฺจาว ฌายนฺติ ขีณมจฺเฉว ปลฺลเล
อจริตฺวา พฺรหฺมจริยํ อลทฺธา โยพฺพเน ธนํ
เสนฺติ จาปาติขีณาว ปุราณานิ อนุตฺถุนํ

“พวกคนเขลา ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้ทรัพย์ในคราวยังเป็นหนุ่มสาว ย่อมซบเซา ดังนกกระเรียนแก่ซบเซาอยู่ในเปือกตมที่หมดปลาฉะนั้น พวกคนเขลา ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้ทรัพย์ในคราวยังเป็นหนุ่มสาว ย่อมนอนทอดถอนถึงทรัพย์เก่า เหมือนลูกศรที่ตกจากแล่งฉะนั้น”

98.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อจริตฺวา ความว่า ไม่อยู่พรหมจริยาวาส

บทว่า โยพฺพเน ความว่า ไม่ได้แม้ทรัพย์ในเวลาที่ตนสามารถ เพื่อจะยังโภคะที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือเพื่อตามรักษาโภคะที่เกิดขึ้นแล้ว

98.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค (หมวดว่าด้วยตน)

99. เรื่องพระปธานิกติสสเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 200-202)

99.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อตฺตานญเจ”

99.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระปธานิกติสสเถระ

99.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระปธานิกติสสเถระดีแต่สอนคนอื่นไม่ให้ประมาท แต่ตนไม่ทำ

99.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อตฺตานญเจ ตถา กยิรา ยถญญมนุสาสติ
สุทนฺโต วต ทเมถ อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโม

“ถ้าบุคคลพร่ำสอนผู้อื่นอยู่ฉันใด พึงทำตนฉันนั้น,อบุคคลผู้มีตนฝึกดีแล้วหนอ (จึง) ควรฝึก (ผู้อื่น) เพราะว่าได้ยินว่า ตนฝึกฝนได้โดยยาก”

99.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ภิกษุกล่าวแล้วว่า ‘พึงจงกรมในปฐมยามเป็นต้น’ ชื่อว่าย่อมกล่าวสอนผู้อื่นฉันใด ตนเองก็ฉันนั้น อธิษฐานกิจมีจงกรมเป็นต้น ชื่อว่าพึงกระทำตนเหมือนอย่างสอนผู้อื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นเป็นผู้มีตนฝึกดีแล้วหนอ ควรฝึก (บุคคลอื่น)”

บาทพระคาถาว่า สุทนฺโต วต ทเมถ ความว่า ภิกษุย่อมพร่ำสอนผู้อื่น ด้วยคุณอันใด เป็นผู้ฝึกฝนดีแล้วด้วยตน ด้วยคุณอันนั้น ควรฝึก (ผู้อื่น)

99.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม้ประมาณ 500 รูปนั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล

100. เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 203-208)

100.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ”

100.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระกุมารกัสสปเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

100.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

มารดาของพระเถระนั้นเป็นธิดาของเศรษฐี ในกรุงราชคฤห์ ขอบรรพชาแล้ว จำเดิมแต่เวลาตนถึงความเป็นผู้รู้เดียงสา, แม้อ้อนวอนอยู่บ่อยๆ ก็ไม่ได้บรรพชา แต่สำนักของมารดาและบิดา. เจริญวัยแล้ว ไปสู่ตระกูลสามี เป็นผู้มีสามีดังเทวดา อยู่ครองเรือนแล้ว เมื่อตั้งครรภ์ก็ขอสามีไปบรรพชา สามีนำนางไปสู่สำนักของนางภิกษุณี ด้วยสักการะใหญ่ ไม่ทราบอยู่ ให้บวชในสำนักของนางภิกษุณีที่เป็นฝักฝ่ายแห่งพระเทวทัตแล้ว แต่พระเทวทัตคิดว่าจะเป็นการเสียชื่อเสียงแก่พวกนางภิกษุณี เมื่อพระศาสดาทรงทราบ จึงรับสั่งให้เชิญพระเจ้าปเสนทิโกศล ท่านมหาอนาถบิณฑิกะ ท่านจุลอนาถบิณฑิกะ นางวิสาขาอุบาสิกา และสกุลใหญ่อื่นๆ มาแล้ว ทรงบังคับพระอุบาลีเถระว่า “เธอจงไป จงชำระกรรมของภิกษุณีสาวนี้ให้หมดจด ในท่ามกลางบริษัท 4 เมื่อนางคลอดบุตรชนทั้งหลายตั้งชื่อกุมารนั้นว่า “กัสสป” เพราะความที่กุมารนั้นเป็นผู้อันพระราชาทรงให้เจริญแล้วด้วยเครื่องบริหารของพระกุมาร จึงรู้กันว่า “กุมารกัสสป” ในกาลต่อมาได้ขอบวชจนมารดาและตนบรรลุพระอรหัต

100.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ โก หิ นาโถ ปโร สิยา
อตฺตนา หิ สุทนฺเตน นาถํ ลภติ ทุลฺลภํ

“ตนแลเป็นที่พึ่งของตน, บุคคลอื่นใครเล่าพึงเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคล มีตนฝึกฝนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันบุคคลได้โดยยาก”

100.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาโถ คือ เป็นที่พำนัก

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำนี้ไว้ว่า “บุคคลตั้งอยู่ในตน คือสมบูรณ์แล้วด้วยตน สามารถจะทำกุศลแล้วถึงสวรรค์ หรือเพื่อยังมรรคให้เจริญ หรือทำให้แจ้งซึ่งผลได้ เพราะเหตุนั้นแหละ ตนแลพึงเป็นที่พึ่งของตน. คนอื่นใครเล่า? พึงเป็นที่พึ่งของใครได้ เพราะบุคคลมีตนฝึกดีแล้ว คือมีความเสพผิดออกแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งซึ่งบุคคลได้โดยยาก กล่าวคือพระอรหัตผล”

100.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

101. เรื่องพระเทวทัต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 213-215)

101.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ”

101.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเทวทัต

101.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในวันหนึ่ง พวกภิกษุได้สนทนากันถึงเรื่อง พระเทวทัตที่เป็นผู้ทุศีล มีธรรมลามก เกลี้ยกล่อมพระเจ้าอชาตศัตรู ยังลาภสักการะเป็นอันมากให้เกิดขึ้น ชักชวนพระเจ้าอชาตศัตรูในการฆ่าพระราชบิดา เป็นผู้ร่วมคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรูนั้น ตะเกียกตะกายเพื่อจะฆ่าพระตถาคตเจ้าด้วยประการต่างๆ เพราะตัณหาอันเจริญขึ้นแล้ว ด้วยเหตุคือความเป็นผู้ทุศีลนั่นเอง

101.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ มาลุวา สาลมิโวตฺถตํ
กโรติ โส ตถตฺตานํ ยถา นํ อิจฺฉตี ทิโส.

“ความเป็นผู้ทุศีลล่วงส่วน รวบรัด (อัตภาพ) ของบุคคลใดดุจเถาย่านทรายรัดรึงต้นสาละ ฉะนั้น, บุคคลนั้น ย่อมทำตนอย่างเดียวกันกับที่โจรหัวโจกปรารถนาทำให้ตนฉะนั้น”

101.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ความเป็นผู้ทุศีลโดยส่วนเดียว ชื่อว่า อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ ในพระคาถานั้น บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ ทำอกุศลกรรมบถ 10 ตั้งแต่เกิดก็ดี, ผู้เป็นบรรพชิตต้องครุกาบัติ ตั้งแต่วันอุปสมบทก็ดี ชื่อว่า ผู้ทุศีลล่วงส่วน

แต่บทว่า อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในพระคาถานี้ ทรงหมายเอาความเป็นผู้ทุศีลอันมาแล้วตามคติของบุคคลผู้ทุศีลใน 2-3 อัตภาพ

101.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

102. เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 216-217)

102.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สุกรานิ”

102.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ การกระเสือกสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ ชื่อว่าพระเทวทัต

102.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเทวทัตกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์

102.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สุกรานิ อสาธูนิ อตฺตโน อหิตานิ จ
ยํ เว หิตญฺจ สาธุญฺจ ตํ เว ปรมทุกฺกรํ

“กรรมอันไม่ดีและไม่เป็นประโยชน์แก่ตน คนทำง่าย; กรรมใดแลเป็นประโยชน์แก่ตนและดี, กรรมนั้นแลทำยากอย่างยิ่ง”

102.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า“แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“กรรมเหล่าใดไม่ดี คือมีโทษและเป็นไปเพื่ออบาย ชื่อว่าไม่เป็นประโยชน์แก่ตน เพราะทำนั่นแล กรรมเหล่านั้นทำง่าย. ฝ่ายกรรมใด ชื่อว่าเป็นประโยชน์แก่ตนเพราะทำ และชื่อว่าดีด้วยอรรถว่าหาโทษมิได้ คือเป็นไปเพื่อสุคติ และเป็นไปเพื่อพระนิพพาน กรรมนั้นทำแสนยาก ราวกับทดน้ำแม่คงคาอันไหลไปทิศตะวันออก ทำให้ไหลกลับฉะนั้น”

102.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุโลกุตรผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

103. เรื่องพระกาลเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 218-220)

103.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย สาสนํ”

103.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระกาลเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

103.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระไม่ให้อุปัฏฐายิกาไปฟังธรรม ด้วยเหตุเป็นคนเขลา ไม่เข้าใจธรรมกถาอันละเอียด

103.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย สาสนำ อรหตำ อริยานำ ธมฺมชีวินำ
ปฏิกฺโกสติ ทุมฺเมโธ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย ปาปิกำ
ผลานิ กณฺฏกสฺเสว อตฺตฆญฺญาย ผลฺลติ

“บุคคลใดปัญญาโฉดอาศัยทิฏฐิอันชั่วช้าคัดค้านคำสั่งสอนของพระอริยบุคคลผู้อรหันต์ มีปกติเป็นอยู่โดยธรรม, บุคคลนั้นย่อมเกิดมาเพื่อฆ่าตนเหมือนขุยแห่งไม้ไผ่”

103.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“บุคคลใดปัญญาโฉด อาศัยทิฏฐิอันชั่วช้า ห้ามปรามพวกคนผู้กล่าวอยู่ว่า ‘จักฟังธรรมก็ดี’ ว่า ‘จักถวายทานก็ดี’ เพราะกลัวแต่เสื่อมสักการะของตน ชื่อว่าโต้แย้งคำสั่งสอนของพระอริยบุคคลผู้อรหันต์ มีปกติเป็นอยู่โดยธรรม คือพระพุทธเจ้า,

การโต้แย้งและทิฏฐิอันเลวทรามนั้นของบุคคลนั้น ย่อมเป็นเหมือนขุยของไม้มีหนาม กล่าวคือไม้ไผ่, เหตุนั้น ไม้ไผ่เมื่อตกขุย ย่อมตกเพื่อฆ่าตนเท่านั้น ฉันใด แม้บุคคลนั้นก็ย่อมเกิดมาเพื่อฆ่าตน คือว่าเกิดมาเพื่อผลาญตนเอง ฉันนั้น

103.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา อุบาสิกาตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

104. เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 221-223)

104.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อตฺตนาว กตำ ปาปำ”

104.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อุบาสกชื่อจุลกาล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

104.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

วันหนึ่ง พวกโจรขุดอุโมงค์ อันเจ้าของทั้งหลายติดตามแล้ว จึงทิ้งห่อภัณฑะไว้ข้างหน้าของอุบาสกผู้ฟังธรรมกถาในวิหารตลอดราตรี เดินออกจากวิหารแต่เช้าตรู่มาสู่กรุงสาวัตถีแล้วก็หลบหนีไป จุลกาลถูกกล่าวหาว่าเป็นโจร หมู่นางกุมภทาสีเดินไปท่าน้ำ ประสบเหตุนั้น ก็ให้พวกมนุษย์ปล่อยเขา และไปบอกภิกษุเรื่องที่เขาถูกกล่าวหา

104.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อตฺตนา ว กตๆ ปาปๆ อตฺตนา สงฺกิลิสฺสติ
อตฺตนา อกตๆ ปาปๆ อตฺตนา ว วิสุชฺฌติ
สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตๆ นาญฺโญ อญฺญๆ วิโสธเย

“บาปอันผู้ใดทำแล้วด้วยตนเอง ผู้นั้นย่อมเศร้าหมองด้วยตน
บาปอันผู้ใดไม่ทำด้วยตน ผู้นั้นย่อมบริสุทธิ์ด้วยตนเอง
ความบริสุทธิ์ไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน
คนอื่นทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้”

104.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ความแห่งพระคาถานั้นว่า อกุศลกรรมเป็นกรรมอันผู้ใดทำแล้วด้วยตน ผู้นั้นเมื่อเสวยทุกข์ในอบาย 4 ชื่อว่าเศร้าหมองด้วยตนเอง ส่วนบาปอันผู้ใดไม่ได้ทำด้วยตน ผู้นั้นเมื่อไปสู่สุคติและนิพพาน ชื่อว่าย่อมบริสุทธิ์ด้วยตนเอง

104.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา จุลกาลตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกัน ดังนี้แล

105. เรื่องพระอัตตทัตถเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 224-226)

105.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อตฺตทตฺถๆ ปรตฺเถน”

105.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระอัตตทัตถเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

105.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระพยายามบำเพ็ญประโยชน์ พระศาสดาประทานสาธุการแก่พระเถระนั้นแล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดมีความสิเนหาในเรา ผู้นั้นควรเป็นดุจอัตตทัตถะ ด้วยว่าชนทั้งหลายบูชาอยู่ด้วยวัตถุต่างๆ มีของหอมเป็นต้น ย่อมไม่ชื่อว่าบูชาเรา, ส่วนผู้บูชาอยู่ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมชื่อว่าบูชาเรา เพราะฉะนั้น แม้ภิกษุรูปอื่นก็พึงเป็นเช่นอัตตทัตถะ”

105.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน พหุนาปิ น หาปเย
อตฺตทตฺถมภิญฺญาย สทตฺถปสุโต สิยา.
สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ นาญฺโญ อญฺญํ วิโสธเย

“บุคคลไม่พึงยังประโยชน์ของตน ให้เสื่อมเสีย เพราะประโยชน์ของคนอื่นแม้มาก รู้จักประโยชน์ของตนแล้ว พึงเป็นผู้ขวนขวายในประโยชน์ของตน”

105.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ ไม่พึงยังประโยชน์ของตน แม้ประมาณกากณิก หนึ่งให้เสื่อมเสีย เพราะประโยชน์ของคนอื่น แม้ประมาณค่าตั้งพันทีเดียว. ด้วยว่าประโยชน์ของตนแห่งบุคคลนั้นแล แม้ประมาณกากณิกหนึ่ง ก็ยังของควรเคี้ยวหรือของควรบริโภคให้สำเร็จได้ ประโยชน์ของคนอื่น หาให้สำเร็จไม่

ส่วนสองบาทพระคาถาเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ตรัสอย่างนั้น ตรัสด้วยหัวข้อแห่งกัมมัฏฐาน เพราะฉะนั้น ภิกษุตั้งใจว่า ‘เราจะไม่ยังประโยชน์ของตนให้เสื่อมเสียดังนี้แล้ว ก็ไม่พึงยังกิจมีการปฏิสังขรณ์พระเจดีย์เป็นต้น อันบังเกิดขึ้นแก่สงฆ์ หรือวัตถุมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้นให้เสื่อมเสีย ด้วยว่าภิกษุบำเพ็ญอภิสมาจาริกวัตรให้สมบูรณ์อยู่แล ย่อมทำให้แจ้งซึ่งผลทั้งหลายมีอริยผลเป็นต้น เพราะฉะนั้น การบำเพ็ญวัตรให้บริบูรณ์แม้นี้ จึงชื่อว่าเป็นประโยชน์ของตนแท้

105.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พระเถระนั้นได้ตั้งอยู่ในพระอรหัตผล เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ภิกษุผู้ประชุมกันทั้งหลาย ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 6 วรรคที่ 13 โลกวรรค (หมวดว่าด้วยโลก)

106. เรื่องภิกษุหนุ่ม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 229-231)

106.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “หีนํ ธมฺมํ”

106.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุหนุ่มรูปใดรูปหนึ่ง

106.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุหนุ่มได้ไปสู่เรือนของนางวิสาขาแต่เช้าตรู่ ข้าวต้มประจำย่อมเป็นของอันเขาตกแต่งไว้เป็นนิตย์ เพื่อภิกษุประมาณ 500 รูป ในเรือนของนางวิสาขา พระเถระฉันข้าวต้มแล้วให้ภิกษุหนุ่มนั่งอยู่บนเรือนของนางวิสาขานั้น ส่วนตนได้ไปเรือนหลังอื่นทะเลาะกับหลานสาวนางวิสาขา เมื่อความทราบถึงพระศาสดา พระศาสดาก็ประทานโอวาทแก่ภิกษุหนุ่ม

106.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

หีนํ ธมฺมํ น เสเวยฺย ปมาเทน น สංวเส
มิจฉาทิฏฺฐึ น เสเวยฺย น สิยา โลกวฑฺฒโน

“บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันเลว, ไม่พึงอยู่ร่วมด้วยความประมาท, ไม่พึงเสพความเห็นผิด, ไม่พึงเป็นคนรกโลก”

106.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า หีนํ ธมฺมํ ได้แก่ ธรรม คือเบญจกามคุณ

แท้จริง ธรรมคือเบญจกามคุณนั้น อันชนเลว โดยที่สุด แม้อูฐและโคเป็นต้นพึงเสพ ธรรมคือเบญจกามคุณ ย่อมให้สัตว์ผู้เสพ บังเกิดในฐานะทั้งหลายมีนรกเป็นต้นอันเลว เพราะเหตุนั้น ธรรมคือเบญจกามคุณนั้น จึงชื่อว่าเป็นธรรมเลว บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันเลว

106.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุหนุ่มตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนทั้งหลายผู้ประชุมกัน ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

107. เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 232-235)

107.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย”

107.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระบิดา

107.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระศาสดาเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์บุรี โดยเสด็จไปครั้งแรก มีการต้อนรับอันพระญาติทั้งหลายทำแล้วเสด็จไปสู่นิโครธาราม ทรงนิรมิตตนจงกรมในอากาศ จงกรมบนรัตนจงกรมนั้น ทรงแสดงธรรมเพื่อต้องการทำลายมานะของพระญาติทั้งหลายแล้ว พระญาติทั้งหลายมีจิตเลื่อมใสแล้ว ถวายบังคมตั้งต้นแต่พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ฝนโบกขรพรรษตกในสมาคมแห่งพระญาตินั้น เมื่อมหาชนปรารภฝนนั้น สนทนากันแล้ว

107.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย	ธมฺมํ สุจริตํ จเร
ธมฺมจารี สุขํ เสติ	อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ
ธมฺมํ จเร สุจริตํ	น นํ ทุจฺจริตํ จเร
ธมฺมจารี สุขํ เสติ	อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ

“บรรพชิตไม่พึงประมาทในก้อนข้าว อันตนพึงลุกขึ้นยืนรับ, บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต, ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า,บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต, ไม่พึงประพฤติธรรมนั้นให้ทุจริต, ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า”

107.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุตฺติฏฺเฐ ความว่า ในก้อนข้าว อันตนพึงลุกขึ้นยืนรับที่ประตูเรือนของชนเหล่าอื่น

บทว่า นปฺปมชฺเชยฺย ความว่า ก็ภิกษุเมื่อให้ธรรมเนียมของผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นปกติเสื่อมแล้ว แสวงหาโภชนะอันประณีต ชื่อว่าย่อมประมาท ในก้อนข้าวอันตนพึงลุกขึ้นยืนรับ, แต่ว่าเมื่อเที่ยวไปตามลำดับตรอกเพื่อบิณฑบาต ชื่อว่าย่อมไม่ประมาท. ทำอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าไม่พึงประมาท ในก้อนข้าวที่ตนพึงลุกขึ้นยืนรับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

107.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา พระราชาทรงดำรงอยู่ในพระโสดาปัตติผลแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนทั้งหลายผู้ประชุมกัน ดังนี้แล

108. เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 236-237)

108.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยถา ปุพฺพุฬกํ ปสฺเส”

108.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุผู้เจริญวิปัสสนามีประมาณ 500 รูป

108.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุเหล่านั้นเรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่ป่า แม้พยายามอยู่ก็ไม่ได้บรรลุคุณวิเศษ จึงคิดว่า “พวกเราจักเรียนกัมมัฏฐานให้วิเศษ” กำลังมาสู่สำนักของพระศาสดา เห็นพยับแดดในระหว่างทาง เจริญกัมมัฏฐานมีพยับแดดเป็นอารมณ์นั่นแหละมาแล้ว ฝนตกในขณะแห่งภิกษุเหล่านั้นเข้าไปสู่วิหารนั่นเอง. ภิกษุเหล่านั้นยืนที่หน้ามุขนั้นๆ เห็นฟองน้ำทั้งหลายซึ่งตั้งขึ้นแล้ว แตกไปอยู่ด้วยความเร็วแห่งสายน้ำ ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า “อัตภาพแม้นี้เป็นเช่นกับฟองน้ำ เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นแล้วแตกไปเหมือนกัน”

108.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยถา ปุพฺพุฬกํ ปสฺเส ยถา ปสฺเส มรีจิกํ
เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสติ

“พระยามัจจุ ย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็นอยู่ซึ่งโลกเหมือนบุคคลพึงเห็นฟองน้ำ (และ) เหมือนบุคคลพึงเห็นพยับแดด”

108.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มรีจิกํ คือ พยับแดดจริงอยู่ พยับแดด แม้ปรากฏขึ้นแต่ที่ไกลเทียว ด้วยสามารถมีสัณฐานดังสัณฐานเรือนเป็นต้น เป็นของเข้าถึงความเป็นรูปที่ถือเอามิได้ เป็นของว่างเปล่าแท้ (ย่อมปรากฏ) แก่คนทั้งหลายผู้เข้าไปใกล้อยู่

108.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว ในที่แห่งตนยืนนั่นเอง ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

109. เรื่องอภัยราชกุมาร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 238-239)

109.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “เอถ ปสฺสถิมํ โลกํ”

109.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อภัยราชกุมาร

109.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เมื่ออภัยราชกุมารนั้นทรงปราบปรามปัจจันตชนบทให้สงบมาแล้ว พระเจ้าพิมพิสารผู้พระบิดาทรงพอพระทัยแล้ว พระราชทานหญิงฟ้อนคนหนึ่งผู้ฉลาดในการฟ้อนและการขับแล้วได้พระราชทานราชสมบัติสิ้น 7 วัน.อภัยราชกุมารนั้นไม่เสด็จออกภายนอกพระราชมนเทียรเลยเสวยสิริแห่งความเป็นพระราชาสิ้น 7 วัน เสด็จไปสู่ท่าแม่น้ำในวันที่ 8 ทรงสรงสนานแล้วเสด็จเข้าไปสู่พระอุทยาน ประทับนั่งทอดพระเนตรการฟ้อนและการขับของหญิงนั้น ดุจสันตติมหาอำมาตย์

ในขณะนั้นเอง แม้นางนั้นได้ทำกาละด้วยอำนาจกองลมกล้าดุจศัสตราดุจหญิงฟ้อนของสันตติมหาอำมาตย์ พระกุมารมีความโศกเกิดขึ้นแล้ว เพราะกาลกิริยาของหญิงฟ้อนนั้น ทรงดำริว่า “ผู้อื่น เว้นพระศาสดาเสีย จักไม่อาจเพื่อให้ความโศกนี้ของเราดับได้” ดังนี้แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ขอพระองค์จงให้ความโศกของข้าพระองค์ดับเถิด” พระศาสดาทรงปลอบพระกุมารนั้น

109.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เอถ ปสฺสถิมํ โลกํ จิตฺตํ ราชรถูปมํ
ยตฺถ พาลา วิสีทนฺติ นตฺถิ สงฺโค วิชานตํ.

“ท่านทั้งหลายจงมาดูโลกนี้ อันตระการ ดุจราชรถที่พวกคนเขลาหมกอยู่, (แต่) พวกผู้รู้หาข้องอยู่ไม่”

110.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า เอถ ปสฺสถ พระศาสดาตรัสหมายเอาพระราชกุมารนั่นเอง

สองบทว่า อิมํ โลกํ ได้แก่ อัตภาพ กล่าวคือขันธโลกเป็นต้นนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

109.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา พระราชกุมารตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ผู้ประชุมกัน ดังนี้แล

110. เรื่องพระสัมมัชชนเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 240-242)

110.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา”

110.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระสัมมัชชนเถระ

110.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระนั้นไม่ทำเวลาให้เป็นประมาณว่า “เช้าหรือเย็น” ย่อมเที่ยวกวาดอยู่เนืองๆ วันหนึ่ง พระเถระนั้นถือไม้กวาดไปสู่สำนักของพระเรวตเถระ ผู้ไม่ประมาทย่อมยังโลกให้สว่าง

110.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย จ ปุพเพ ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา โส นปฺปมชฺชติ
โส อิมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมา

“ก็ผู้ใดประมาทในก่อน ภายหลังไม่ประมาท, ผู้นั้นย่อมยังโลกนี้ให้สว่างได้เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอกฉะนั้น”

110.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บุคคลใด ประมาทแล้วในก่อน ด้วยการทำวัตรและวัตรตอบ หรือด้วยการสาธยายเป็นต้น ภายหลังยับยั้งอยู่ด้วยสุขซึ่งเกิดแต่มรรคผล ชื่อว่าย่อมไม่ประมาท

110.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

111. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 243-244)

111.1 คาถาต้นเรื่อง คือ เรื่อง “ยสฺส ปาปํ กตๆ กมฺมๆ”

111.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระอังคุลิมาลเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

111.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ก็พระเถระบวชในสำนักของพระศาสดา บรรลุพระอรหัตแล้ว ครั้งนั้นแลท่านพระอังคุลิมาลไปแล้วในที่ลับหลีกเร้นอยู่ เสวยวิมุตติสุขแล้ว ก็ผู้ใด ประมาทแล้วในก่อน ภายหลังไม่ประมาท, ผู้นั้นย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอกฉะนั้น

111.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยสฺส ปาปํ กตํ กมฺมํ กุสเลน ปิถียติ
โส อิมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมา

“บุคคลใด ละบาปกรรมที่ตนทำไว้แล้วได้ด้วยกุศล บุคคลนั้น ย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอก ฉะนั้น”

111.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุสเลน พระศาสดาตรัสหมายเอาพระอรหัตมรรค คำที่เหลือ มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น

111.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

112. เรื่องธิดานายช่างหูก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 245-252)

112.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อนฺธภูโต อยํ โลโก”

112.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ธิดาของนายช่างหูกคนหนึ่ง

112.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พวกชาวเมืองอาฬวี เมื่อพระศาสดาเสด็จถึงเมืองอาฬวีแล้ว ได้ทูลนิมนต์ถวายทานแล้ว พระศาสดาได้ตรัสว่า คนเจริญมรณสติไม่กลัวตาย และประทานโอวาทแก่ธิดาช่างหูก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

112.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อนฺธภูโต อยํ โลโก ตนุเกตฺถ วิปสฺสติ
สกุนฺโต ชาลมุตฺโตว อปฺโป สคฺคาย คจฺฉติ

“สัตว์โลกนี้เป็นเหมือนคนตาบอด ในโลกนี้ น้อยคนนักจะเห็นแจ้ง, น้อยคนนักจะไปสวรรค์ เหมือนนกหลุดแล้วจากข่าย (มีน้อย) ฉะนั้น”

112.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า อยํ โลโก ความว่า โลกิยมหาชนนี้ชื่อว่าเป็นเหมือน คนบอด เพราะไม่มีจักษุคือปัญญา

สองบทว่า ตนุเกตฺถ ความว่า ชนในโลกนี้น้อยคน คือไม่มาก จะเห็นแจ้งด้วยสามารถแห่งไตรลักษณ์มีไม่เที่ยงเป็นต้น

112.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา นางกุมาริกานั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน

113. เรื่องภิกษุ 30 รูป (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 253-257)

113.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺติ”

113.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุ 30 รูป

113.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุ 30 รูป ได้ฟังธรรมในสำนักพระศาสดา จนบรรลุพระอรหัต ผู้เจริญอิทธิบาทย่อมเหาะไปได้

113.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺติ อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา
นียนฺติ ธีรา โลกมฺหา เชตฺวา มารํ สวาหนํ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“หงส์ทั้งหลาย ย่อมไปในทางแห่งดวงอาทิตย์.ท่านผู้มีฤทธิ์ทั้งหลายย่อมไปในอากาศด้วยฤทธิ์ ธีรชนชนะมารพร้อมทั้งพาหนะแล้ว ย่อมออกไปจากโลกได้”

113.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า

“หงส์เหล่านี้ย่อมไปในทางแห่งดวงอาทิตย์ คือในอากาศ ก็อิทธิบาทอันชนเหล่าใดเจริญดีแล้ว ชนแม้เหล่านั้น ย่อมไปในอากาศด้วยฤทธิ์

113.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

114. เรื่องนางจิญจมาณวิกา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 258-261)

114.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “เอกธมฺมมตีตสฺส”

114.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางจิญจมาณวิกา

114.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เมื่อสาวกของพระทศพลมีมาก หาประมาณมิได้. เมื่อพวกเทวดาและมนุษย์หยั่งลงสู่อริยภูมิ เมื่อการเกิดขึ้นแห่งพระคุณของพระศาสดาแผ่ไปแล้ว ลาภสักการะเป็นอันมากเกิดขึ้นแล้ว พวกเดียรถีย์เป็นผู้เช่นกับแสงหิ่งห้อยในเวลาดวงอาทิตย์ขึ้น เป็นผู้เสื่อมลาภสักการะ พวกเดียรถีย์เหล่านั้น ยืนในระหว่างถนน ริษยาพระพุทธศาสนา พึงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดมในระหว่างมนุษย์ทั้งหลาย พึงยังลาภสักการะให้ฉิบหาย โดยอุบาย นางปริพาชิกาคนหนึ่งชื่อว่าจิญจมาณวิกา เป็นผู้ทรงรูปอันเลอโฉม ถึงความเลิศด้วยความงาม เหมือนนางเทพอัปสรฉะนั้น รัศมีย่อมเปล่งออกจากสรีระของนางนั้น นางได้รับอาสาพวกเดียรถีย์ แต่เทพบุตรทำลายกลอุบายของนางจิญจมาณวิกา นางจิญจมาณวิกาจึงถูกแผ่นดินสูบ

114.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เอกำ ธมฺมำ อตีตสฺส มุสาวาทิสฺส ชนฺตุโน
วิติณฺณปรโลกสฺส นตฺถิ ปาปำ อการิยำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“บาปอันชนผู้ก้าวล่วงธรรมอย่างเอกเสีย ผู้มักพูดเท็จผู้มีปรโลกอันล่วงเลยเสียแล้วไม่พึงทำ ย่อมไม่มี”

114.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอกํ ธมฺมํ คือ ซึ่งคำสัตย์

บทว่า มุสาวาทิสฺส ความว่า บรรดาคำพูด 10 คำ คำสัตย์แม้สักคำหนึ่งย่อมไม่มีแก่ผู้ใด อันผู้เห็นปานนี้ ชื่อว่าผู้มักพูดเท็จ

114.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

115. เรื่องอสทิสทาน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 262-268)

115.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺติ”

115.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อสทิสทาน

115.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระราชาถวายทานแข่งกับราษฎร ก็เรียกพระนางมัลลิกาให้ทรงจัดทาน ทานที่พระนางมัลลิกาจัดชื่ออสทิสทาน ในที่สุดภัตกิจแห่งพระศาสดา พระราชาทรงรับบาตรเพื่อต้องการอนุโมทนา พระองค์ทรงทราบวาระจิตของอำมาตย์เหล่านั้นแล้ว ทรงทราบว่า ถ้าเราจักทำอนุโมทนาให้สมควรแก่ทานของพระราชาไซร้ ศีรษะของกาฬอำมาตย์จักแตก 7 เสี่ยง, ชุณหอำมาตย์จักตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล” ทรงอาศัยความอนุเคราะห์ในกาฬอำมาตย์ จึงตรัสพระคาถา 4 บาทเท่านั้น แด่พระราชาผู้ทรงถวายทานเห็นปานนี้ ประทับยืนอยู่แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะไปสู่พระวิหาร พระราชาทรงเนรเทศอำมาตย์ชั่ว

115.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺติ พาลา หเว นปฺปสํสนฺติ ทานํ
ธีโร จ ทานํ อนุโมทมาโน เตเนว โส โหติ สุขี ปรตฺถ

“พวกคนตระหนี่จะไปสู่เทวโลกไม่ได้เลย, พวกคนพาลแลย่อมไม่สรรเสริญทาน,ส่วนนักปราชญ์อนุโมทนาทานอยู่เพราะเหตุนั้นนั่นเอง นักปราชญ์นั้น จึงเป็นผู้มีสุขในโลกหน้า”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

115.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กทริยา คือ ผู้มีความตระหนี่เหนียวแน่น ผู้ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า ชื่อว่าพวกพาล บัณฑิตชื่อว่าธีรชน

115.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชุณหอำมาตย์ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว

116. เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 269-274)

116.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปฐพฺยา เอกรชฺเชน”

116.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ บุตรของท่านอนาถบิณฑิกะ

116.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นายกาละนั้นเป็นบุตรเศรษฐีผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศรัทธาเช่นนั้น ก็ไม่ปรารถนาจะไปสู่สำนักของพระศาสดาเลย ไม่ปรารถนาจะฟังธรรม ไม่ปรารถนาจะทำการขวนขวายแก่สงฆ์ แม้ถูกบิดาพูดว่า “เจ้าอย่าทำอย่างนี้ พ่อ” ก็ไม่ฟังคำของท่าน บิดาจ้างบุตรให้ฟังธรรม เมื่อทรงยอมฟังธรรมก็บรรลุโสดาปัตติผลและไม่รับค่าจ้าง ด้วยคิดว่าโสดาปัตติผลเลิศกว่าสมบัติทุกอย่าง

116.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปฐพฺยา เอกรชฺเชน สคฺคสฺส คมเนน วา
สพฺพโลกาธิปจฺเจน โสตาปตฺติผลสฺ วรสฺ

“โสดาปัตติผล ประเสริฐกว่าความเป็นเอกราชในแผ่นดินกว่าการไปสู่สวรรค์และกว่าความเป็นใหญ่ในโลกทั้งปวง”

116.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า ปฐพฺยา เอกรชฺเชน คือ กว่าความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บาทพระคาถาว่า สคฺคสฺส คมเนน วา ความว่า กว่าการกล่าวถึงสวรรค์ 26 ชั้น

116.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ภาคที่ 6 วรรคที่ 14 พุทธวรรค (หมวดว่าด้วยพระพุทธเจ้า)

117. เรื่องมารธิดา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 279-286)

117.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยสฺส ชิตๆ”

117.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ธิดามาร

117.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในแคว้นกุรุ ธิดาของมาคันทิยพราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยา เหมือนกัน ได้เป็นผู้มีรูปงามเลอโฉม. พราหมณ์มหาศาลเป็นอันมากและเหล่าขัตติยมหาศาลอยากได้นางมาคันทิยานั้น จึงส่งข่าวไปแก่มาคันทิยะในเวลาใกล้รุ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตวโลก ทรงเห็นมาคันทิยพราหมณ์เข้าไปภายในแห่งข่าย คือพระญาณของพระองค์ พราหมณ์ตรวจดูรูปสิริของพระศาสดา แล้วเห็นว่าไม่มีบุรุษใดสมควรแก่ธิดาของตนได้นอกจากพระศาสดา เมื่อพระศาสดาได้ยินก็ไม่ทรงยินดี พราหมณ์ได้กับไปที่เรือนแล้วบอกก่ภรรยา เหล่าประชาชนก็ตื่นเต้นพากันออกไปดู ทราบว่า เจดีย์ คือรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมปรากฏในที่ที่พระองค์ทรงอธิษฐานว่า“บุคคลชื่อโน้นจงเห็นเจดีย์ คือรอยเท้านี้” แล้วทรงเหยียบไว้เท่านั้น. ชื่อว่า ผู้ที่จะเห็นเจดีย์ คือรอยพระบาทนั้นในที่ที่เหลือไม่มี. พราหมณ์ถูกนางพราหมณีผู้ไปกับตนถามว่า “บุรุษนั้นอยู่ที่ไหน” จึงบอกว่า “ฉันได้สั่งเขาไว้แล้วว่า ‘ท่านจงรออยู่ที่นี้’ พลางมองหาอยู่ พบรอยพระบาทแล้ว จึงชี้ว่า นี้รอยเท้าของเขา” รอยเท้าเป็นเครื่องแสดงลักษณะของคน มารเสียใจมากเพราะพระองค์ตรัสรู้ พระศาสดามิได้ทรงใฝ่พระหฤทัยถึงถ้อยคำของธิดามารเหล่านั้นเลย ไม่ทรงลืมพระเนตรทั้งสองขึ้นดูเลย ธิดามารประเล้าประโลมพระศาสดา

117.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยสฺส ชิตๆ นาวชียติ
ชิตมสฺส โนยาติ โกจิ โลเก
ตๆ พุทฺธๆ อนนฺตโคจรๆ
อปทๆ เกน ปเทน เนสฺสถ.
ยสฺส ชาลินี วิสตฺติกา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตณฺหา นตฺถิ กุหิญฺจิ เนตเว
ตำ พุทฺธำ อนนฺตโคจรำ
อปทำ เกน ปเทน เนสฺสถ

“กิเลสชาตมีราคะเป็นต้น อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดชนะแล้ว อันพระองค์ย่อมไม่กลับแพ้, กิเลสหน่อยหนึ่งในโลกย่อมไปหากิเลสชาตที่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นชนะแล้วไม่ได้พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุดไม่มีร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร? ตัณหามีข่ายซ่านไปตามอารมณ์ต่างๆ ไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เพื่อนำไปในภพไหนๆ, พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ไม่มีร่องรอยไป ด้วยร่องรอยอะไร?”

117.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า ยสฺส ชิตำ นาวชียติ ความว่า กิเลสชาตมีราคะเป็นต้น อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงชนะแล้ว ด้วยมรรคนั้นๆ อันพระองค์ ย่อมไม่กลับแพ้ คือชื่อว่าชนะแล้วไม่ดี หามิได้ เพราะไม่กลับฟุ้งขึ้นอีก

บทว่า โนยาติ ตัดเป็น น อุยฺยาติ แปลว่า ย่อมไม่ไปตามอธิบายว่า บรรดากิเลสมีราคะเป็นต้น แม้กิเลสอย่างหนึ่งไรๆ ในโลก ชื่อว่ากลับไปข้างหลังไม่มี คือไม่ติดตามกิเลสชาตที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ใดทรงชนะแล้ว

117.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา เมียผัวทั้งสองตั้งอยู่แล้วในอนาคามิผลดังนี้แล

118. เรื่องยมกปาฏิหาริย์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 287-322)

118.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “เย ฌานปฺปสุตา ธีรา”

118.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ เทวดาและพวกมนุษย์เป็นอันมากที่พระทวารแห่งสังกัสสนคร

118.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เศรษฐีได้ไม้จันทน์ทำบาตร ต้นจันทน์แดงต้นหนึ่ง เกิดขึ้นที่ริมฝั่งตอนเหนือของแม่น้ำคงคา มีรากถูกน้ำในแม่น้ำคงคาเซาะโค่นหักกระจัดกระจายอยู่บนหินเหล่านั้นๆ ครั้งนั้น ปุ่มๆ หนึ่งมีประมาณเท่าหม้อ ถูกหินครูดสี ถูกคลื่นน้ำซัด เป็นของเกลี้ยงเกลา ลอยไปโดยลำดับ อันสาหร่ายรวบรัดมาติดที่ข่ายของเศรษฐีนั้น ครูทั้ง 6 อยากได้บาตรไม้จันทน์ นาฏบุตรเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้ปรารถนาจะไปเอง จึงออกอุบายเอาบาตร ในวันที่ 7 ในกาลที่ท่านพระมหาโมคคัลลานะและท่านพระปิณโฑลภารทวาชะไปยืนบนหินดาดแห่งหนึ่งแล้วห่มจีวร ชาวกรุงเข้าใจว่าไม่มีพระอรหันต์ พระปิณโฑลภารทวาชะก็แสดงปาฏิหาริย์ พระศาสดาทรงสดับเสียงมหาชนที่ติดตามพระเถระนั้นอื้ออึงอยู่ ก็ทรงห้ามไม่ให้ภิกษุทำปาฏิหาริย์ แต่พระศาสดาทรงประสงค์จะทำปาฏิหาริย์ แม้พวกเดียรถีย์ก็ไปกับพระองค์เหมือนกัน ชักชวนอุปัฏฐากได้ทรัพย์แสนหนึ่งแล้ว ให้ทำมณฑปด้วยเสาไม้ตะเคียน ให้มุงด้วยอุบลเขียว เตรียมทำปาฏิหาริย์แข่ง ท้าวสักกะทำลายพิธีของพวกเดียรถีย์ สาวกสาวิการับอาสาทำปาฏิหาริย์แทน พระพุทธนิรมิตย่อมจงกรมบ้างธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ 20 โกฏิในสมาคม เพราะเห็นปาฏิหาริย์ของพระศาสดาผู้ทรงทำอยู่อย่างนั้น และเพราะได้ฟังธรรมกถา

118.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เย ฌานปฺปสุตา ธีรา เนกฺขมฺมูปสเม รตา
เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ สมฺพุทฺธานํ สตีมตๆ

“พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใด เป็นปราชญ์ ขวนขวายในฌาน ยินดีแล้วในธรรมที่เข้าไปสงบด้วยสามารถแห่งการออก, แม้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็ย่อมกระหยิ่มต่อพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น ผู้มีสติ”

118.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า เย ฌานปฺปสุตา ความว่า ประกอบแล้วขวนขวายแล้วในฌาน 2 อย่างเหล่านี้ คือ ลักขณูปนิชฌาน อารัมมณูปนิชฌาน ด้วยการนึกการเข้าการอธิษฐานการออกและการพิจารณา

บรรพชา อันผู้ศึกษาไม่พึงถือว่า “เนกขัมมะ” ในคำว่า เนขมฺมูปสเมรตานี้ก็คำ “เนกขัมมะ” นั่น พระองค์ตรัส หมายเอาความยินดีในนิพพาน อันเป็นที่เข้าไปสงบกิเลส

118.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ประมาณ 30 โกฏิ ภิกษุ 500 สัทธิวิหาริกของพระเถระ ตั้งอยู่แล้วในพระอรหัต

119. เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัตตะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 323-330)

119.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภ”

119.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระยานาคชื่อเอรกปัตตะ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

119.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

อาบัติเล็กน้อยที่ไม่แสดงเสียก่อนให้โทษ พระยานาคออกอุบายเพื่อทราบการอุบัติแห่งพระพุทธเจ้าแต่พระศาสดาทรงผูกเพลงขับแก้พอฟังคาถานั้นนาคราชทราบว่าพระพุทธเจ้าอุบัติแล้ว

119.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภ กิจฺฉ มจฺจาน ชีวิตำ
กิจฺฉ สทฺธมฺมสฺสวนำ กิจฺโฉ พุทฺธานมุปฺปาโท

“ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ เป็นการยาก, ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายเป็นอยู่ยาก, การฟังพระสัทธรรมเป็นของยาก, การอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นการยาก”

119.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เนื้อความแห่งพระคาถานั้น พึงทราบดังนี้ว่า “ก็ขึ้นชื่อว่า ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ ชื่อว่าเป็นการยาก คือหาได้ยากเพราะความเป็นมนุษย์ บุคคลต้องได้ด้วยความพยายามมากด้วยกุศลมาก, ถึงชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ก็ชื่อว่าเป็นอยู่ยาก เพราะทำกรรมมีกสิกรรมเป็นต้นเนืองๆ แล้วสืบต่อความเป็นไปแห่งชีวิตบ้าง เพราะชีวิตเป็นของน้อยบ้าง, แม้การฟังพระสัทธรรม ก็เป็นการยาก เพราะค่าที่บุคคลผู้แสดงธรรมหาได้ยากในกัปแม้มิใช่น้อย

119.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา เหล่าสัตว์ 8 หมื่น 4 พันได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว ฝ่ายนาคราชควรจะได้โสดาปัตติผลในวันนั้น แต่ก็ไม่ได้ เพราะค่าที่ตนเป็นสัตว์เดรัจฉาน. นาคราชนั้นถึงภาวะคือความไม่ลำบากในฐานะทั้ง 5 กล่าวคือการถือปฏิสนธิ การลอกคราบ การวางใจแล้วก้าวลงสู่ความหลับ การเสพเมถุนกับด้วยนางนาคผู้มีชาติเสมอกัน และจุติ ที่พวกนาคถือเอาสรีระแห่งนาคนั่นแหละ แล้วลำบากอยู่ ย่อมได้เพื่อเที่ยวไปด้วยรูปแห่งมาณพนั่นแล ดังนี้แล

120. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 331-334)

120.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สพฺพปาปสฺส อกรณำ”

120.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ปัญหาของพระอานนทเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

120.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

กาลแห่งพระพุทธเจ้าต่างกัน แต่คำสอนเหมือนกัน

120.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สพฺพปาปสฺส อกรณำ กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนำ เอตำ พุทฺธาน สาสนำ.
ขนฺตี ปรมำ ตโป ตีติกฺขา นิพฺพานำ ปรมำ วทนฺติ พุทฺธา
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี สมโณ โหติ ปรำ วิเหฐยนฺโต
อนูปวาโท อนูปฆาโต ปาติโมกฺเข จ สำวโร
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ ปนฺตญฺจ สยนาสนำ
อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตำ พุทฺธาน สาสนำ

“ความไม่ทำบาปทั้งสิ้น ความยังกุศลให้ถึงพร้อม ความทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.ความอดทนคือความอดกลั้น เป็นธรรมเผาบาปอย่างยิ่งท่านผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมกล่าวพระนิพพานว่าเป็นเยี่ยม,ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าบรรพชิตผู้เบียดเบียนผู้อื่นอยู่ ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ.ความไม่กล่าวร้าย 1 ความไม่ทำร้าย 1 ความสำรวมในพระปาติโมกข์ 1 ความเป็นผู้รู้ประมาณในภัตตาหาร 1 ที่นอนที่นั่งอันสงัด 1 ความประกอบโดยเอื้อเฟื้อในอธิจิต 1 นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

120.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพฺพปาปสฺส ได้แก่ อกุศลกรรมทุกชนิด

การยังกุศลให้เกิดขึ้น ตั้งแต่ออกบวชจนถึงพระอรหัตมรรค และการยังกุศลที่ตนให้เกิดขึ้นแล้วให้เจริญ ชื่อว่า อุปสมฺปทา

120.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ฉะนี้แล

121. เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 335-339)

121.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น กหาปณวสฺเสน”

121.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุผู้ไม่ยินดี (ในพรหมจรรย์) รูปหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

121.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุนั้นบรรพชาแล้วในศาสนา ได้อุปสมบทแล้ว อันพระอุปัชฌาย์ส่งไปด้วยคำว่า “เธอจงไปที่ชื่อโน้นแล้ว เรียนอุทเทส” ได้ไปในที่นั้นแล้ว.ในกาลที่ภิกษุหนุ่มมาแล้ว น้องชายนั้นจึงหมอบลงแทบเท้าร้องไห้ กลิ้งเกลือกไปมา ภิกษุหนุ่มเมื่อบรรพชาอยู่ไม่นานก็เกิดอยากสึก

121.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น กหาปณวสฺเสน ติตฺติ กาเมสุ วิชฺชติ
อปฺปสฺสาทา ทุกฺขา กามา อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต
อปิ ทิพฺเพสุ กาเมสุ รตึ โส นาธิคจฺฉติ
ตณฺหกฺขยรโต โหติ สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก

“ความอิ่มในกามทั้งหลาย ย่อมไม่มีเพราะฝนคือกหาปณะ, กามทั้งหลายมีรสอร่อยน้อย มีทุกข์มาก บัณฑิตรู้แจ้งดังนี้แล้ว ย่อมไม่ถึงความยินดีในกามทั้งหลายแม้ที่เป็นทิพย์, พระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมเป็นผู้ยินดีในความสิ้นไปแห่งตัณหา”

121.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กหาปณวสฺเสน ความว่า บัณฑิตนั้นปรบมือแล้วยังฝนคือรัตนะ 7 ประการให้ตกลงได้

ฝนคือรัตนะ 7 ประการนั้น ตรัสให้ชื่อว่า กหาปณวสฺสํ ในพระคาถานี้, ก็ขึ้นชื่อว่าความอิ่มในวัตถุกามและกิเลสกาม ย่อมไม่มี แม้เพราะฝนคือรัตนะทั้ง 7 ประการนั้น ความทะยานอยากนั่น เต็มได้ยากด้วยอาการอย่างนี้.

121.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

122. เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 340-349)

122.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “พหุ ๋ เว สรณํ ยนฺติ”

122.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ปุโรหิตของพระเจ้าโกศล ชื่ออัคคิทัต

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

122.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ปุโรหิตของพระเจ้าโกศล ชื่ออัคคิทัตได้เป็นปุโรหิตถึง 2 รัชกาล ได้ออกบวชนอกพระพุทธศาสนาและสอนประชาชนให้ถึงสรณะ พระมหาโมคคัลลานะไปทรมานอัคคิทัตพระเถระผินหน้าตรงกองทรายไปแล้ว นาคราชเห็นพระเถระ เราจะบังหวนควัน ให้สมณะนั้นตาย” บังหวนควันแล้ว แต่นาคราชแพ้พระเถระ พวกฤษีก็พากันชมเชยพระศาสดา

122.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

พหุ ं เว สรณ ं ยนฺติ ปพฺพตานิ วนานิ จ
อารามรุกฺขเจตฺยานิ มนุสฺสา ภยตชฺชิตา
เนต ं โข สรณ ं เขม ं เนต ं สรณมุตฺตม ं
เนต ं สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ
โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณ ं คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ
ทุกฺข ं ทุกฺขสมุปฺปาท ं ทุกฺขสฺส จ อติกฺกม ं
อริยญฺจฏฺ ฐงฺคิก ं มคฺค ं ทุกฺขูปสมคามิน ं
เอต ं โข สรณ ं เขม ं เอต ं สรณมุตฺตม ं
เอต ं สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ

“มนุษย์เป็นอันมากถูกภัยคุกคามแล้วย่อมถึงภูเขา ป่า อาราม และรุกขเจดีย์ว่าเป็นที่พึ่งสรณะนั่นแลไม่เกษม,สรณะนั่นไม่อุดมเพราะบุคคลอาศัยสรณะนั่นย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ส่วนบุคคลใดถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ย่อมเห็น อริยสัจ 4 (คือ) ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ความก้าวล่วงทุกข์ และมรรคมีองค์ 8 อันประเสริฐ ซึ่งยังสัตว์ ให้ถึงความสงบแห่งทุกข์ ด้วยปัญญาชอบ; สรณะนั่นแลของบุคคลนั้นเกษม, สรณะนั่นอุดม เพราะบุคคลอาศัยสรณะนั่นย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้”

122.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พหุ ं ได้แก่ พหู แปลว่ามาก

บทว่า ปพฺพตานิ เป็นต้น ความว่า มนุษย์เหล่านั้นๆ อันภัยนั้นๆ คุกคามแล้วอยากพ้นจากภัย หรือปรารถนาลาภทั้งหลาย มีการได้บุตรเป็นต้น ย่อมถึงภูเขา มีภูเขาชื่ออิสิคิลิเวปุลละและเวภาระเป็นต้น ป่าทั้งหลาย มีป่ามหาวัน ป่าโคสิงคสาลวันเป็นต้น อารามทั้งหลาย มีเวฬุวันและชีวกัมพวันเป็นต้น และรุกขเจดีย์ทั้งหลาย มีอุเทนเจดีย์และโคตมเจดีย์เป็นต้นในที่นั้นๆ ว่าเป็นที่พึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

122.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ฤษีเหล่านั้นแม้ทั้งหมดบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ทูลขอบรรพชาแล้ว

123. เรื่องปัญหาพระอานนทเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 350-351)

123.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ”

123.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ปัญหาของพระอานนทเถระ

123.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระรำพึงถึงที่เกิดของบุรุษอาชาไนย ช้างอาชาไนยเกิดขึ้นในตระกูลช้างฉัททันต์ หรือในตระกูลช้างอุโบสถ, ม้าอาชาไนยเกิดขึ้นในตระกูลม้าสินธพ หรือในตระกูลพระยาม้าวลาหก, โคอาชาไนยเกิดขึ้นในทักขิณาปถชนบท’ เป็นต้น เป็นอันตรัสสถานที่เกิดขึ้นแห่งสัตว์ประเสริฐ มีช้างอาชาไนยเป็นต้นแล้ว ส่วนบุรุษอาชาไนยย่อมบังเกิดขึ้นในที่ไหนหนอ? พระเถระเข้าไปทูลถามพระศาสดา ขึ้นชื่อว่าบุรุษอาชาไนย ย่อมไม่บังเกิดในที่ทั่วไป, แต่บังเกิดขึ้นในที่อันเป็นมัชฌิมประเทศ (วัด) โดยตรงยาว 253 โยชน์ โดยรอบประมาณ 900 โยชน์ ก็เมื่อจะบังเกิดขึ้น ก็ย่อมไม่บังเกิดขึ้นในตระกูลสามัญ ย่อมบังเกิดขึ้นในตระกูลขัตติยมหาศาลและพราหมณมหาศาล ตระกูลใดตระกูลหนึ่งเท่านั้น

123.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ น โส สพฺพตฺถ ชายติ
ยตฺถ โส ชายตี ธีโร ตํ กุลํ สุขเมธติ

“บุรุษอาชาไนยหาได้ยาก, (เพราะว่า) บุรุษอาชาไนยนั้นย่อมไม่เกิดในที่ทั่วไป บุรุษอาชาไนยนั้นเป็นนักปราชญ์ย่อมเกิดในตระกูลใด, ตระกูลนั้น ย่อมถึงความสุข”

123.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุลฺลโภ เป็นต้น ความว่า บุรุษอาชาไนยแลเป็นผู้อันบุคคลหาได้ยาก, คือหาได้ง่ายเหมือนช้างอาชาไนยเป็นต้นก็หาไม่, บุรุษอาชาไนยนั้น ย่อมไม่เกิดในที่ทั่วไปคือ ในปัจจันตประเทศ หรือในตระกูลต่ำ แต่ย่อมเกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง บรรดาตระกูลกษัตริย์และตระกูลพราหมณ์ ในที่เป็นที่ทำสักการะมีอภิวาทเป็นต้น แห่งมหาชนในมัชฌิมประเทศเท่านั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

123.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

124. เรื่องสัมพหุลภิกขุ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 352-354)

124.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท”

124.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ การสนทนาของสัมพหุลภิกขุ

124.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

วันหนึ่ง ภิกษุ 500 รูปนั่งในศาลาเป็นที่บำรุงบรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกกล่าวว่า “ชื่อว่าสุข เช่นกับด้วยสุขในราชสมบัติ ย่อมไม่มี” บางพวกกล่าวว่า “ชื่อว่าสุข เช่นกับด้วยสุขในกาม ย่อมไม่มี” บางพวกกล่าวว่า “ชื่อว่าสุข เช่นกับด้วยสุขอันเกิดแต่การบริโภคข้าวสาลีและเนื้อย่อมไม่มี” เกิดความเห็นในปัญหาต่างๆ กัน พระศาสดาก็ทรงแก้ปัญหานั้น

124.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สุโข พุทฺธานำ อุปฺปาโท สุขา สทฺธมฺมเทสนา
สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี สมคฺคานำ ตโป สุโข

“ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นเหตุนำสุขมา,การแสดงธรรมของสัตบุรุษ เป็นเหตุนำสุขมา, ความพร้อมเพรียงของหมู่ เป็นเหตุนำสุขมา, ความเพียรของชนผู้พร้อมเพรียงกัน เป็นเหตุนำสุขมา”

124.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุทฺธานมุปฺปาโท ความว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายเมื่อทรงอุบัติขึ้น ย่อมยังมหาชนให้ข้ามจากความกันดารทั้งหลาย มีความกันดารคือราคะเป็นต้นเหตุใดเหตุนั้น ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมา

124.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมากตั้งอยู่ในอรหัตแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

125. เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 355-359)

125.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปูชารเห”

125.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล

125.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระตถาคตเจ้ามีพระสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นพุทธบริวาร เสด็จออกจากเมืองสาวัตถี แล้วเสด็จไปเมืองพาราณสีโดยลำดับ เสด็จถึงเทวสถานแห่งหนึ่ง ในที่ใกล้บ้านโตไทยคาม ในระหว่างทาง พระสุคตเจ้าได้ประทับใกล้เทวสถานนั้น ทรงส่งพระธรรมภัณฑาคาริก (คือพระอานนท์ผู้เป็นขุนคลังแห่งพระธรรม) ให้บอกพราหมณ์ซึ่งกำลังทำกสิกรรม อยู่ในที่ไม่ไกลมาเฝ้าพราหมณ์นั้นมาแล้ว ไม่ถวายอภิวาทแด่พระตถาคต แต่ไหว้เทวสถานนั้นอย่างเดียว แล้วยืนอยู่

125.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปูชารเห ปูชยโต	พุทฺเธ ยทิ จ สาวเก
ปปญฺจสมติกฺกนฺเต	ติณฺณโสกปริทฺทเว
เต ตาทิเส ปูชยโต	นิพฺพุเต อกุโตภเย
น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุ ̊	อิเมตฺตมปิ เกนจิ

“ใครๆ ไม่อาจเพื่อจะนับบุญของบุคคลผู้บูชาอยู่ซึ่งท่านผู้ควรบูชา คือพระพุทธเจ้า หรือว่าพระสาวกทั้งหลายด้วย ผู้ก้าวล่วงปปัญจธรรมเครื่องเนิ่นช้าได้แล้ว ผู้มีความเศร้าโศกและความคร่ำครวญ อันข้ามพ้นแล้ว (หรือว่า) ของบุคคลผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่านผู้ควรบูชาเช่นนั้นเหล่านั้น ผู้นิพพานแล้ว ไม่มีภัยแต่ที่ไหนๆ ด้วยการนับแม้วิธีไรๆ ก็ตามว่า บุญนี้มีประมาณเท่านี้”

125.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บุคคลผู้ควรเพื่อบูชา อธิบายว่า ผู้ควรแล้วเพื่อบูชา ชื่อว่าปูชารหบุคคลในพระคาถานั้น

คำว่า ของบุคคลผู้บูชาอยู่ซึ่งท่านผู้ควรบูชา ความว่า ผู้บูชาอยู่ด้วยการนอบน้อมมีกราบไหว้เป็นต้นและด้วยปัจจัย 4

125.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ประชาสัตว์ 84,000 ได้บรรลุธรรมาภิสมัย (คือตรัสรู้ธรรม) แล้วในสมาคมนั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 6 วรรคที่ 15 สุขวรรค (หมวดว่าด้วยความสุข)

126. เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 352-354)

126.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สุสุขัวต”

126.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ หมู่พระญาติ เพื่อระงับความทะเลาะ

126.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกลิยะ ให้กั้นแม่น้ำชื่อว่าโรหิณี ด้วยทำนบอันเดียวกัน ในระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครโกลิยะ แล้วให้ทำข้าวกล้า ความวิวาทเกิดเพราะแย่งน้ำ แม้พระศาสดาทรงตรวจดูสัตวโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทอดพระเนตรเห็นหมู่พระญาติแล้ว เสด็จห้ามพระญาติ

126.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สุสุขํ วต ชีวาม เวริเนสุ อเวริโน
เวริเนสุ มนุสฺเสสุ วิหราม อเวริโน
สุสุขํ วต ชีวาม อาตุเรสุ อนาตุรา
อาตุเรสุ มนุสฺเสสุ วิหราม อนาตุรา
สุสุขํ วต ชีวาม อุสฺสุเกสุ อนุสฺสุกา
อุสฺสุเกสุ มนุสฺเสสุ วิหราม อนุสฺสุกา

“ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน พวกเราไม่มีเวร เป็นอยู่สบายดีหนอ, ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน พวกเราไม่มีเวรอยู่. ในมนุษย์ทั้งหลาย ผู้มีความเดือดร้อนกัน พวกเราไม่มีความเดือดร้อนเป็นอยู่สบายดีหนอ, ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อนกัน พวกเราไม่มีความเดือดร้อนอยู่ในมนุษย์ทั้งหลายผู้ขวนขวายกัน พวกเราไม่มีความขวนขวาย เป็นอยู่สบายดีหนอ, ในมนุษย์ทั้งหลาย ผู้มีความขวนขวายกัน พวกเราไม่มีความขวนขวายอยู่”

126.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุสุขํ ได้แก่ สบายดี

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำอธิบายนี้ไว้ว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน ด้วยเวร 5 พวกเราไม่มีเวร ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อนด้วยกิเลส (พวกเรา) ชื่อว่าไม่มีความเดือดร้อนเพราะความเป็นผู้ไม่มีกิเลส

126.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

127. เรื่องมาร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 366-367)

127.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สุสุขํ วต”

127.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ มาร

127.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรคของเด็กหญิง 500 จึงเสด็จเข้าไปอาศัยบ้านนั้นอยู่. แม้เด็กหญิงเหล่านั้น ในวันนักษัตรวันหนึ่ง ไปสู่แม่น้ำอาบแล้ว ประดับตกแต่งแล้ว บ่ายหน้าสู่บ้านไปแล้ว. แม้พระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่บ้านนั้น เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต มารเข้าสิงในสรีระของชาวบ้านทั้งสิ้น ได้ทำอย่างที่พระศาสดาไม่ได้แม้มาตรว่าภิกษาทัพพีหนึ่ง ยืนอยู่ที่ประตูบ้าน

127.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สุสุขํ วต ชีวาม เยสนฺโน นตฺถิ กิญฺจนํ
ปีติภกฺขา ภวิสฺสาม เทวา อาภสฺสาร ยถา

“เราผู้ซึ่งไม่มีกิเลสชาตเป็นเครื่องกังวล ย่อมเป็นอยู่สบายดีหนอ, เราจักเป็นผู้มีปีติเป็นภักษา เหมือนเหล่าเทวดาชั้นอาภัสระ”

127.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เยสนฺโน ความว่า บรรดากิเลสชาติเครื่องกังวล มีราคะเป็นต้น กิเลสชาตเครื่องกังวลแม้อย่างหนึ่ง โดยอรรถว่าเครื่องพัวพัน ไม่มีแก่เราเหล่าใด

127.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา เด็กหญิงทั้ง 500 เหล่านั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

128. เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 368-369)

128.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ชยํ เวรํ”

128.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ความปราชัยของพระเจ้าโกศล

128.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเจ้าโกศลนั้นทรงอาศัยกาสิกคาม รบอยู่กับพระเจ้าอชาตศัตรู ผู้เป็นพระเจ้าหลาน อันพระเจ้าอชาตศัตรูนั้นให้แพ้แล้ว 3 ครั้ง ในครั้งที่ 3 นั้นแพ้ ความนั้นรู้ไปทั่วพระนคร

128.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ชยํ เวรํ ปสวติ ทุกฺขํ เสติ ปราชิโต
อุปสนฺโต สุขํ เสติ หิตฺวา ชยปราชยํ.

“ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์, ผู้สงบระงับละความชนะและความแพ้ได้แล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข”

128.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชยํ ความว่า ผู้ชนะผู้อื่น ย่อมกลับได้เวร

บทว่า ปราชิโต ความว่า ผู้อันคนอื่นให้แพ้แล้ว ย่อมอยู่เป็นทุกข์ คือย่อมอยู่ลำบาก ในอิริยาบถทั้งปวงทีเดียว ด้วยคิดว่า “ในกาลไรเล่าหนอ เราอาจเห็นหลังของปัจจามิตร”

128.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

129. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 371-372)

129.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ”

129.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ กุมาริกาคนใดคนหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

129.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

มารดาของกุมาริกานั้นกระทำอาวาหมงคล นิมนต์พระศาสดาในวันมงคลพระศาสดาอันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อมเสด็จไปในที่นั้น ประทับนั่งแล้ว หญิงสาวแม้คนนั้นแลกระทำการกรองน้ำเป็นต้น เพื่อหมู่แห่งภิกษุ เที่ยวไปๆ มาๆ อยู่.สามีของนางได้ยืนแลดูนางอยู่แล้ว เมื่อเขาแลดูอยู่ด้วยอำนาจแห่งราคะ กิเลสในภายในย่อมฟุ้งซ่าน. เขาถูกความไม่รู้ (ไม่รู้สึก) ครอบงำแล้ว จึงไม่บำรุงพระพุทธเจ้า ไม่บำรุงพระมหาเถระ 80 แต่ได้กระทำจิตว่าจะเหยียดมือจับหญิงสาวนั้น

129.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ นตฺถิ โทสสโม กลิ
นตฺถิ ขนฺธาทิสา ทุกฺขา นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ.

“ไฟเสมอด้วยราคะ ย่อมไม่มี, โทษเสมอด้วยโทสะ ย่อมไม่มี, ทุกข์ทั้งหลายเสมอด้วยขันธ์ ย่อมไม่มี, สุขอื่นจากความสงบย่อมไม่มี”

129.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า นตฺถิ ราคสโม ความว่า ชื่อว่าไฟอื่นเสมอด้วยราคะซึ่งสามารถเพื่อจะไม่แสดงควัน เปลว หรือถ่านไหม้ในภายในเท่านั้น แล้วจึงกระทำกองเถ้าย่อมไม่มี

บทว่า กลิ ความว่า แม้โทษ เสมอด้วยโทสะ ย่อมไม่มี

129.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา กุมาริกาและกุมารตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

130. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 373-376)

130.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ชิฆจฺฉา”

130.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อุบาสกคนหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

130.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎี ในพระเชตวันเทียว ทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นมนุษย์เข็ญใจคนหนึ่งในเมืองอาฬวี ทรงทราบความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัยของเขา มีภิกษุ 500 เป็นบริวาร ได้เสด็จไปสู่เมืองอาฬวีเพื่อโปรดมนุษย์เข็ญใจ

130.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ชิฆจฺฉา ปรมา โรคา สงฺขารา ปรมา ทุกฺขา
เอตๆ ญตฺวา ยถาภูตๆ นิพฺพานๆ ปรมๆ สุขๆ.

“ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง, สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์อย่างยิ่ง, บัณฑิตทราบเนื้อความนั่น ตามความจริงแล้ว (กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน) เพราะพระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”

130.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า ชิฆจฺฉา ปรมา โรคา ความว่า

เพราะโรคอย่างอื่นรักษาคราวเดียวก็หาย หรือว่าอันบุคคลย่อมบำบัดได้ด้วยความสามารถแห่งองค์นั้นๆ (คือเป็นครั้งคราว), ส่วนความหิวต้องรักษากันสิ้นกาลเป็นนิตย์ทีเดียว เหตุนั้น ความหิวนี้จึงจัดเป็นเยี่ยมกว่าโรคที่เหลือ

130.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

131. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 377-380)

131.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อาโรคฺยปรมา ลาภา”

131.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเจ้าปเสนทิโกศล

131.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระราชาเสวยพระกระยาหารตั้งทะนานแห่งข้าวสาร ด้วยสูปะและพยัญชนะอันสมควรแก่พระกระยาหารนั้น. วันหนึ่ง ท้าวเธอเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ยังไม่บรรเทาความเมาเพราะภัตเลย เสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา มีพระรูปอึดอัด ทรงพลิกกลับไปมาข้างโน้นข้างนี้อยู่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แม้ถูกความหลับครอบงำ เมื่อไม่สามารถจะทรงผทมตรงได้ จึงประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง พระศาสดาได้ตรัสว่าบริโภคมากไปจึงเป็นทุกข์

131.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อาโรคฺยปรมา ลาภา สนฺตุฏฺฐิปรมำ ธนำ
วิสฺสาสปรมา ญาติ นิพฺพานำ ปรมำ สุขำ

“ลาภทั้งหลาย มีความไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง, ทรัพย์มีความสันโดษเป็นอย่างยิ่ง, ญาติมีความคุ้นเคย เป็นอย่างยิ่ง, พระนิพพาน เป็นสุขอย่างยิ่ง”

131.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาโรคฺยปรมา ความว่า มีความเป็นผู้ไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง, จริงอยู่ ลาภทั้งหลาย แม้มีอยู่แก่คนมีโรค ไม่จัดเป็นลาภแท้ เพราะฉะนั้น ลาภทั้งปวงจึงมาถึงแก่คนไม่มีโรคเท่านั้น เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “อาโรคฺยปรมา ลาภา”

บาทพระคาถาว่า สนฺตุฏฺฐิปรมำ ธนำ ความว่า ภาวะคืออันยินดีด้วยวัตถุที่ตนได้แล้วซึ่งเป็นของมีอยู่แห่งตน ของคฤหัสถ์หรือบรรพชิตนั่นแล ชื่อว่าสันโดษ, สันโดษนั้นเป็นทรัพย์อันยิ่งกว่าทรัพย์ที่เหลือ

131.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

132. เรื่องพระติสสเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 381-383)

132.1 คาถาต้นเรื่อง คือ เรื่อง “ปวิเวกรสำ”

132.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

132.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อว่าติสสเถระคิดว่า พระศาสดาจักปรินิพพาน โดยล่วงไป 4 เดือน ก็เราเป็นผู้มีราคะยังไม่ไปปราศ, เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นั่นแหละ เราควรถือเอาพระอรหัต (ให้ได้) แล้วจึงอยู่ผู้เดียวเท่านั้นในอิริยาบถ 4

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

132.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปวิเวกรสं ปิตฺวา รสं อุปสมสฺส จ
นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป ธมฺมปีติรสं ปิวं

“บุคคลดื่มรสอันเกิดแต่วิเวกและรสพระนิพพานเป็นที่เข้าไปสงบ ดื่มรสปีติอันเกิดแต่ธรรม ย่อมเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย ไม่มีบาป”

132.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปวิเวกรสं ความว่า ซึ่งรสอันเกิดแล้วแต่วิเวก อธิบายว่า ซึ่งความสุขอันเกิดแต่ความเป็นผู้เดียว

บทว่า ปิตฺวา ความว่า ดื่มแล้วด้วยความสามารถแห่งอันเป็นผู้ทำกิจมีอันกำหนดรู้ทุกข์เป็นต้น ทำให้แจ้งโดยความเป็นอารมณ์

132.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พระติสสเถระบรรลุพระอรหัตแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล

133. เรื่องท้าวสักกะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 384-388)

133.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สาหุ ทสฺสนं”

133.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ท้าวสักกะ

133.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ท้าวสักกเทวราชทรงทราบความที่พระอาพาธ มีอันแล่นไปแห่งพระโลหิตเป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้นแล้วแก่พระตถาคต ในเมื่อพระองค์ทรงปลงอายุสังขารแล้ว ภิกษุประชุมพูดกันพากันสรรเสริญท้าวสักกะ

133.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สาหุ ทสฺสนมริยานं สนฺนิวาโส สทา สุโข
อทสฺสเนน พาลานं นิจฺจเมว สุขี สิยา
พาลสงฺคตจารี หิ ทีฆมทฺธาน โสจติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทุกฺโข พาเลหิ สำวาโส อมิตฺเตเนว สพฺพทา
ธีโร จ สุขสำวาโส ญาตีนำว สมาคโม ตสฺมา หิ
ธีรญฺจ ปณฺฑิญฺจ พหุสฺสุตญฺจ
โธรยฺหสีลำ วตวนฺตมริยำ
ตำ ตาทิสำ สปฺปุริสำ สุเมธำ
ภเชถ นกฺขตฺตปถำว จนฺทิมา

“การพบเห็นเหล่าอริยบุคคล เป็นการดี, การอยู่ร่วม (ด้วยเหล่าอริยบุคคล) ให้เกิดสุขทุกเมื่อ, บุคคลพึงเป็นผู้มีสุขเป็นนิตย์แท้จริง เพราะไม่พบเห็นพวกคนพาล, เพราะว่าคนเที่ยวสมาคมกับคนพาล ย่อมโศกเศร้าตลอดกาลยืดยาวนาน, ความอยู่ร่วมกับพวกคนพาลให้เกิดทุกข์เสมอไป เหมือนความอยู่ร่วมด้วยศัตรู ปราชญ์มีความอยู่ร่วมกันเป็นสุข เหมือนสมาคมแห่งญาติ เพราะฉะนั้นแล ท่านทั้งหลายจงคบหาผู้ที่เป็นปราชญ์ และมีปัญญาทั้งเป็นพหุสูต นำธุระไปเป็นปกติมีวัตร เป็นอริยบุคคลเป็นสัตบุรุษ มีปัญญาดี เช่นนั้น เหมือนพระจันทร์ ซ่องเสพคลองแห่งนักขัตฤกษ์ฉะนั้น”

133.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาหุ ได้แก่ เป็นการยังประโยชน์ให้สำเร็จ คือว่าเป็นความงาม ได้แก่กรรมอันเจริญ

133.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา คนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล

ภาคที่ 6 วรรคที่ 16 ปิยวรรค (หมวดว่าด้วยของรัก)

134. เรื่องบรรพชิต 3 รูป (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 391-396)

135.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อโยเค ยุญฺชมตฺตานำ”

135.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ บรรพชิต 3 รูป

135.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

มารดาบิดาในตระกูล ในกรุงสาวัตถี ได้มีบุตรน้อยคนเดียวเท่านั้น เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจ วันหนึ่ง บุตรน้อยนั้นฟังธรรมกถาของพวกภิกษุที่นิมนต์มาในเรือน ทำอนุโมทนาอยู่อยากจะบวช จึงขอบวชกะมารดาบิดา ในกาลต่อมาทั้งบิดาและมารดาได้ออกบวชตามเขา ชนทั้งสาม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นั้นแม้บวชแล้ว ก็ไม่อาจจะแยกกันอยู่ได้, นั่งสนทนาร่วมกันเทียว ปล่อยวันให้ล่วงไปทั้งในวิหาร ทั้งในสำนักภิกษุณี เหตุนั้นทั้งพวกภิกษุ ทั้งพวกภิกษุณี จึงเป็นอันถูกเบียดเบียนแล้ว เมื่อความรู้ถึงพระศาสดา พระศาสดาก็เรียกเข้ามาติเตียน

134.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อโยเค ยุญฺชมตฺตานำ โยคสฺมิญฺจ อโยชยำ
อตฺถำ หิตฺวา ปิยคฺคาหี ปิเหตตฺตานุโยคินำ.
มา ปิเยหิ สมาคญฺฉิ อปฺปิเยหิ กุทาจนำ
ปิยานำ อทสฺสนำ ทุกฺขำ อปฺปิยานญฺจ ทสฺสนำ
ตสฺมา ปิยำ น กยิราถ ปิยาปาโย หิ ปาปโก
คนฺถา เตสำ น วิชฺชนฺติ เยสำ นตฺถิ ปิยาปฺปิยำ

“บุคคล ประกอบตนไว้ในสิ่งอันไม่ควรประกอบและไม่ประกอบไว้ในสิ่งอันควรประกอบ ละเสียแล้วซึ่งประโยชน์ถือเอาอารมณ์อันเป็นที่รัก ย่อมทะเยอทะยานต่อบุคคลผู้ตามประกอบตน บุคคลอย่าสมาคมกับสัตว์และสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก (และ) อันไม่เป็นที่รักในกาลไหนๆ (เพราะว่า) การไม่เห็นสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก และการเห็นสัตว์และสังขารอันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์; เพราะเหตุนั้น บุคคลไม่พึงกระทำสัตว์หรือสังขารให้เป็นที่รัก. เพราะความพราก จากสัตว์และสังขารอันเป็นที่รักเป็นการต่ำทราม, กิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งหลายของเหล่าบุคคลผู้ไม่มีอารมณ์อันเป็นที่รัก และไม่เป็นที่รัก ย่อมไม่มี”

134.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อโยเค ความว่า ในสิ่งอันไม่ควรประกอบ คือการทำในใจโดยไม่แยบคาย. อธิบายว่า ก็การเสพอโคจร 6 อย่าง ต่างโดยอโคจร มีอโคจร คือหญิงแพศยาเป็นต้น ชื่อว่าการทำในใจโดยไม่แยบคายในที่นี้, บุคคลประกอบตนในการทำในใจโดยไม่แยบคายนั้น

บทว่า โยคสฺมึ ความว่า และไม่ประกอบ (ตน) ในโยนิโสมนสิการอันผิดแผกจากอโยนิโสมนสิการนั้น

134.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

135. เรื่องกุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 397-399)

135.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปิยโต ชายตี”

135.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ กุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง

135.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

กุฏุมพีนั้น ครั้นบุตรของตนทำกาละแล้ว อันความโศกถึงบุตรครอบงำ ไปสู่ป่าช้า ร้องไห้อยู่ ไม่อาจที่จะหักห้ามความโศกถึงบุตรได้.พระศาสดาจึงเสด็จไประงับความโศกของพราหมณ์

135.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปิยโต ชายตี โสโก ปิยโต ชายตี ภยं
ปิยโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภยं

“ความโศกย่อมเกิดแต่ของที่รัก, ภัยย่อมเกิดแต่ของที่รัก ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้ปลดเปลื้องได้จากของที่รัก, ภัยจักมีแต่ไหน”

135.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปิยโต เป็นต้น ความว่า ก็ความโศกก็ดี ภัยก็ดี อันมีวัฏฏะเป็นมูล เมื่อจะเกิดขึ้น ย่อมอาศัยสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักเท่านั้นเกิด แต่ความโศกและภัยแม้ทั้งสองนั่น ย่อมไม่มีแก่ผู้ปลดเปลื้องจากสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักนั้นได้แล้ว

135.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา กุฏุมพีตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล เทศนาได้มีประโยชน์แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

136. เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 400-401)

136.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “เปมโต ชายตี”

136.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางวิสาขาอุบาสิกา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

136.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นางวิสาขานั้นตั้งกุมาริกาชื่อว่าสุทัตตี ผู้เป็นธิดาของบุตรไว้ในหน้าที่ของตน ให้ทำความขวนขวายแก่ภิกษุสงฆ์ในเรือน กุมาริกานั้นได้ทำกาละแล้ว นางวิสาขาให้ทำการฝังสรีระ (ศพ) นางแล้ว ไม่อาจจะอดกลั้นความโศกไว้ได้ มีทุกข์เสียใจ ไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง พระศาสดาตรัสอุบายระงับความโศก

136.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เปมโต ชายตี โสโก เปมโต ชายตี ภยं
เปมโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภยं

“ความโศกย่อมเกิดแต่ความรัก ภัยย่อมเกิดแต่ความรัก; ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้พ้นวิเศษแล้วจากความรัก, ภัยจักมีแต่ไหน”

136.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เปมโต ความว่า เพราะอาศัยความรักที่ทำไว้ในบุตรและธิดาเป็นต้นนั่นเอง

136.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

137. เรื่องเจ้าลิจฉวี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 402-403)

137.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “รติยา ชายตี”

137.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พวกเจ้าลิจฉวี

137.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในวันมหรสพวันหนึ่ง เจ้าลิจฉวีเหล่านั้นต่างองค์ต่างประดับด้วยเครื่องประดับไม่เหมือนกัน ออกจากพระนครเพื่อทรงประสงค์จะเสด็จไปอุทยานแต่งกายประกวดกัน แม้เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น เมื่อไปสู่อุทยาน พาหญิงนครโสภิณีคนหนึ่ง อาศัยหญิงนั้น อันความริษยาครอบงำแล้ว ประหารกันและกัน ยังเลือดให้ไหลนองดุจแม่น้ำ พวกเจ้าลิจฉวีวิวาทกันเพราะหญิงนครโสภิณี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

137.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

รติยา ชายตี โสโก รติยา ชายตี ภยं
รติยา วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภยं

“ความโศกย่อมเกิดแต่ความยินดี ภัยย่อมเกิดแต่ความยินดี;ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้พ้นวิเศษแล้วจากความยินดี, ภัยจักมีแต่ไหน”

137.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รติยา ความว่า แต่ความยินดีในกามคุณ 5 คือ เพราะอาศัยความยินดีในกามคุณ 5 นั้น

137.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

138. เรื่องอนิตถิคันธกุมาร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 404-408)

138.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “กามโต ชายตี”

138.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อนิตถิคันธกุมาร

138.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

อนิตถิคันธกุมารนั้นเป็นสัตว์ที่จุติจากพรหมโลก เกิดในตระกูลมีโภคะมากในกรุงสาวัตถี ตั้งแต่วันเกิดมาแล้วไม่ปรารถนาจะเข้าไปใกล้หญิง ถูกผู้หญิงจับก็ร้องไห้, มารดา (ต้อง) อุ้มกุมารนั้นด้วยเทริดผ้าแล้ว จึงให้ดื่มนม อนิตถิคันธกุมารให้ช่างหล่อรูปสตรี ในกาลต่อมาส่งพราหมณ์ไปหาคู่ครองบุตร พราหมณ์พบหญิงมีรูปดุจรูปหล่อแล้วกลับมา แต่คู่ครองของอนิตถิคันธกุมารตายในระหว่างทาง กุมารนั้นเกิดโทมนัสขึ้น พระศาสดาทรงแสดงอุบายระงับความโศก

138.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

กามโต ชายตี โสโก กามโต ชายตี ภยं
กามโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภยं

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ความโศกย่อมเกิดแต่กาม, ภัยย่อมเกิดแต่กาม; ความโศกย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้พ้นวิเศษแล้วจากกาม, ภัยจักมีแต่ไหน”

138.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กามโต ความว่า จากวัตถุกามและกิเลสกาม อธิบายว่า ความโศกก็ดี ภัยก็ดี ย่อมอาศัยกามแม้ทั้งสองอย่างนั่นเกิด

138.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา อนิตถิคันธกุมารตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

139. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 409-412)

139.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ตณฺหาย ชายตี”

139.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

139.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พราหมณ์นั้นเป็นมิจฉาทิฏฐิ วันหนึ่งไปสู่ฝั่งแม่น้ำแล้วถางนาอยู่. พระศาสดาทรงเห็นความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัยของเขา จึงได้เสด็จไปสู่สำนักของเขา เขาแม้เห็นพระศาสดาก็ไม่ทำสามีจิกรรมเลย ได้นิ่งเสีย พระศาสดาได้เสด็จไปเยี่ยมเขา พรหมณ์ได้กล่าวกับพระศาสดาเรื่องทำนาไม่ได้ผล พราหมณ์นั้นทำการอดอาหาร นอนบนเตียงน้อยแล้ว

139.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ตณฺหาย ชายตี โสโก ตณฺหาย ชายตี ภยํ
ตณฺหาย วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภยํ

“ความโศกย่อมเกิดเพราะตัณหา, ภัยย่อมเกิดเพราะตัณหา; ความโศกย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้พ้นวิเศษแล้วจากตัณหา, ภัยจักมีแต่ไหน”

139.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตณฺหาย ได้แก่ ตัณหาอันเป็นไปในทวาร 6 อธิบายว่า ความโศกเป็นต้น ย่อมอาศัยตัณหานั่นเกิดขึ้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

139.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พราหมณ์ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

140. เรื่องเด็ก 500 คน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 413-415)

140.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สีลทสฺสนสมฺปนฺนำ”

140.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ เด็ก 500 ในระหว่างทาง

140.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระศาสดามีภิกษุ 500 เป็นบริวารพร้อมด้วยพระอสีติมหาเถระ เสด็จเข้าไปกรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต ได้ทอดพระเนตรเห็นเด็ก 500 คน ยกกระเช้าขนมออกจากเมืองแล้วไปสวน ในวันมหรสพวันหนึ่ง เด็กเหล่านั้นไม่นิมนต์เหล่าภิกษุด้วยขนมก็จริง ตามธรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่มีความริษยา หรือความประทุษร้ายแม้ในบุคคลคนหนึ่ง เพราะฉะนั้น พระศาสดาตรัสคำนี้แล้ว จึงพาภิกษุสงฆ์ไปประทับนั่งใต้ร่มเงาโคนไม้ต้นหนึ่ง.พวกภิกษุโพนทะนาพวกเด็กผู้ถวายขนม พระศาสดาทรงยกพระมหากัสสปเป็นนิทัศนะ

140.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สีลทสฺสนสมฺปนฺนำ ธมฺมฏฺฐำ สจฺจวาทินำ
อตฺตโน กมฺมกุพฺพานำ ตญฺชโน กุรุเต ปิยำ.

“ชนย่อมทำท่านผู้สมบูรณ์ด้วยศีลและทัสสนะผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้มีปกติกล่าวแต่วาจาสัตย์ผู้กระทำการงานของตนนั้นให้เป็นที่รัก”

140.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สีลทสฺสนสมฺปนฺนำ ความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยจตุปาริสุทธิศีล และความเห็นชอบอันสัมปยุตด้วยมรรคและผล

บทว่า ธมฺมฏฺฐำ ความว่า ผู้ตั้งอยู่ในโลกุตรธรรม 9 ประการ อธิบายว่าผู้มีโลกุตรธรรมอันทำให้แจ้งแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

140.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา เด็กเหล่านั้นแม้ทั้งหมดตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

141. เรื่องพระอนาคามิเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 416-418)

141.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ฉนฺทชาโต”

141.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ พระเถระผู้อนาคามีองค์หนึ่ง

141.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระบรรลุอนาคามิผล พวกสัทธิวิหาริกของท่าน ร้องไห้คร่ำครวญไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ร้องไห้อยู่ทีเดียว นั่งแล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่ง พระศาสดาตรัสว่า “อย่าคิดเลย ภิกษุทั้งหลาย อุปัชฌายะของพวกเธอบรรลุอนาคามิผลแล้ว เธอละอายอยู่ว่า ‘แม้พวกคฤหัสถ์ก็บรรลุอนาคามิผลนั่น เราต่อบรรลุอรหัตแล้ว จึงจักบอกแก่พวกสัทธิวิหาริกนั้น’ ไม่บอกอะไรๆ แก่พวกเธอเลย ทำกาละแล้วเกิดในชั้นสุทธาวาส วางใจเสียเถิด ภิกษุทั้งหลาย อุปัชฌายะของพวกเธอถึงความเป็นผู้มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลาย มีกระแสในเบื้องบน”

141.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ฉนฺทชาโต อนกฺขาเต มนสา จ ผุโฐ สิยา
กาเม จ อปฺปฏิพทฺธจิตฺโต อุทฺธ์โสโตติ วุจฺจติ

“ภิกษุ ผู้มีฉันทะเกิดแล้ว ในพระนิพพานอันใครๆ บอกไม่ได้ พึงเป็นผู้อันใจถูกต้องแล้วก็ดี ผู้มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลายก็ดี ท่านเรียกว่าผู้มีกระแสในเบื้องบน”

141.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฉนฺทชาโต ความว่า มีฉันทะเกิดแล้ว ด้วยอำนาจความพอใจ ในความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำ คือถึงความอุตสาหะแล้ว

141.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่แล้วในอรหัตผล เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

142. เรื่องนายนันทิยะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 419-423)

142.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “จิรปฺปวาสึ”

142.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ นายนันทิยะ

142.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในกรุงพาราณสี ได้มีบุตรแห่งตระกูลซึ่งถึงพร้อมด้วยศรัทธาคนหนึ่ง ชื่อนันทิยะ เขาได้เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธาบำรุงสงฆ์แท้ อนุรูปแก่มารดาบิดาเทียว นันทิยะเป็นอนุชาตบุตร แม้นายนันทิยะก็เป็นมหาทานบดี เตรียมตั้งทานสำหรับภิกษุสงฆ์ และเริ่มตั้งค่าอาหารแม้สำหรับคนกำพร้าและคนเดินทางเป็นต้น ไว้ที่ประตูเรือน เขาฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดากำหนดอานิสงส์ในการถวายอาวาสได้แล้ว ให้ทำศาลา 4 มุข ประดับด้วยห้อง 4 ห้อง ในมหาวิหารในป่าอิสิปตนะแล้ว ให้ลาดเตียงและตั่งเป็นต้น

142.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

จิรปฺปวาสึ ปุริสํ	ทูรโต โสตฺถิมาคตํ
ญาตี มิตฺตา สุหชฺชา จ	อภินนฺทนฺติ อาคตํ
ตเถว กตปุญฺญมฺปิ	อสฺมา โลกา ปรํ คตํ
ปุญฺญานิ ปฏิคณฺหนฺติ	ปิยํ ญาตีว อาคตํ

“ญาติ มิตร และคนมีใจดีทั้งหลาย เห็นบุรุษผู้ไปอยู่ต่างถิ่นมานาน มาแล้วแต่ที่ไกลโดยสวัสดี ย่อมยินดียิ่งว่า ‘มาแล้ว’ ฉันใด, บุญทั้งหลายก็ย่อมต้อนรับแม้บุคคลผู้กระทำบุญไว้ ซึ่งไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า ดุจพวกญาติเห็นญาติที่รักมาแล้ว ต้อนรับอยู่ ฉันนั้นแล”

142.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิรปฺปวาสึ คือ จากไปแล้วนาน

บาทพระคาถาว่า ทูรโต โสตฺถิมาคตํ ความว่า ผู้ได้ลาภ คือมีสมบัติอันสำเร็จแล้วเพราะทำพาณิชยกรรม หรือเพราะทำหน้าที่ราชบุรุษมาแล้วแต่ที่ไกล โดยไม่มีอุปัทวะ

142.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค (หมวดว่าด้วยความโกรธ)

143. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 432-434)

143.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย เว อุปฺปติตํ โกธํ”

143.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่ง

143.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่งเห็นต้นไม้ที่ตนพอใจจะตัดเพื่อทำเสนาสนะของตน มีเทวดามาร้องขอว่าไม่ให้ตัด แต่ภิกษุไม่ยอม ทำให้เทวดาโกรธจะฟาดภิกษุ แต่เทวดานึกได้ว่าถ้าตนทำร้ายภิกษุจะตกนรก ภิกษุรูปนี้ก็ย้ายไปเพื่อจะตัดต้นไม้ต้นอื่นๆ แต่ก็เจอเหตุการณ์เช่นนี้เหมือนกันทุกต้นไป จึงทำให้เทวดาไปกราบทูลพระศาสดา พระศาสดาจึงสั่งสอนเรื่องการข่มความโกรธว่าเทวดานั้นทำถูกแล้ว

143.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ย เว อุปฺปติตํ โกธํ รถํ ภนฺตํว ธารเย
ตมหํ สารถิ พฺรูมิ รสฺมิคฺคาโห อิตโร ชโน

“ผู้ใดแล พึงสะกดความโกรธที่พลุ่งขึ้น เหมือนคนห้ามรถที่กำลังแล่นไปได้ เราเรียกผู้นั้นว่า ‘สารถี’, ส่วนคนนอกนี้เป็นเพียงผู้ถือเชือก”

143.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุปฺปติตํ ได้แก่ ที่เกิดขึ้นแล้ว

สองบทว่า รถํ ภนฺตํว ความว่า เหมือนอย่างนายสารถีผู้ฉลาดห้ามรถที่แล่นอยู่โดยกำลังเร็ว หยุดไว้ได้ตามต้องการ ชื่อฉันใด; บุคคลใดพึงสะกด คืออาจข่มความโกรธที่เกิดขึ้นไว้ได้ก็ฉันนั้น

143.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา เทพดาดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

144. เรื่องอุตตราอุบาสิกา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 435-447)

144.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อกฺโกเธน ชิเน โกธํ”

144.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อุบาสิกาชื่ออุตตรา

144.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

คนขัดสนชื่อปุณณะ อาศัยสุมนเศรษฐี รับจ้างเลี้ยงชีพ อยู่ในกรุงราชคฤห์ ในเรือน (ของเขา) มีคน 2 คนเท่านั้น คือภรรยาของเขาคนหนึ่ง ธิดาชื่อนางอุตตราคนหนึ่ง พระสารีบุตรเถระไปสงเคราะห์นายปุณณะ นายปุณณะเห็นพระเถระแล้ว จึงวางไถ ไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์ พระเถระได้นำเอาบาตรและผ้ากรองน้ำออกมาให้เขา เขาคิดว่า “พระเถระจักมีความต้องการด้วยน้ำดื่ม” จึงถือเอาบาตรและผ้ากรองน้ำนั้นแล้ว ได้กรองน้ำดื่มถวาย ภรรยานายปุณณะถวายภัตแก่พระเถระ พระเถระน้อมบาตรเข้าไป เมื่อนางเอามือข้างหนึ่งรองภาชนะอีกข้างหนึ่งถวายภัตอยู่, เมื่อถวายไปได้ครึ่งหนึ่ง จึงเอามือปิดบาตรด้วยพูดว่า “พอแล้ว” ทานของสองสามีภรรยาอำนวยผลในวันนั้น นายปุณณะได้รับตำแหน่งเศรษฐี ต่อมาธิดาได้ไปอยู่ตระกูลสามี ขออนุญาตทำทานและจ้างนางสิริมามาปรนนิบัติสามีแทนตน เมื่อถูกนางสิริมาทำร้ายก็ไม่โกรธตอบทำให้นางสิริมาสำนึกผิด

144.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อกฺโกเธน ชิเน โกธํ อสาธุ˚ สาธุนา ชิเน
ชิเน กทริยํ ทาเนน สจฺเจนาลิกวาทินํ

“พึงชนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ,
พึงชนะคนไม่ดี ด้วยความดี,
พึงชนะคนตระหนี่ ด้วยการให้,
พึงชนะคนพูดเหลวไหล ด้วยคำจริง”

144.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อกฺโกเธน ความว่า บุคคลผู้มักโกรธแล พึงเป็นผู้อันบุคคลพึงชนะด้วยความไม่โกรธ. ผู้ไม่ดี คือผู้ไม่เจริญเป็นผู้อันบุคคลพึงชนะด้วยความดี, ผู้ตระหนี่ คือเหนียวแน่นจัด เป็นผู้อันบุคคลพึงชนะด้วยจิตคิดสละของของตน, คนพูดเหลาะแหละ อันบุคคลพึงชนะด้วยคำจริง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

144.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา นางสิริมาพร้อมด้วยญาติทั้ง 500 ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

145. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 448-450)

145.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สจฺจ ภเณ”

145.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ปัญหาของพระมหาโมคคัลลานเถระ

145.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระไปยังเทวจาริก ยืนอยู่ที่ประตูวิมานของเทพธิดาผู้มีศักดิ์มากแล้ว จึงพูดอย่างนี้กะเทพธิดาองค์นั้น ผู้มาสู่สำนักของตน ไหว้แล้วยืนอยู่ พระโมคคัลลานะไปเทวโลก พระเถระไปยังประตูวิมานแม้อื่นแล้ว ก็ถามเทพธิดาแม้อื่นผู้มาแล้วๆ ถึงเมื่อเทพธิดาเหล่านั้นไม่อาจเพื่อจะปกปิดเกียดกันพระเถระได้อย่างนั้นนั่นแล พระเถระฟังกรรมที่เทพธิดาเหล่านั้นทำแล้ว จึงลงจากสวรรค์ ท่านได้ฟังว่ากล่าวคำสัตย์เท่านั้นก็ไปสวรรค์ได้

145.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สจฺจ ภเณ น กุชฺเฌยฺย ทชฺชา อปฺปสฺมิ ยาจิโต
เอเตหิ ตีหิ ฐาเนหิ คจฺเฉ เทวาน สนฺติเก

“บุคคลควรกล่าวคำสัตย์ ไม่ควรโกรธ, ถึงถูกเขาขอน้อย ก็พึงให้, บุคคลพึงไปในสำนักของเทวดาทั้งหลายได้ ด้วยฐานะ 3 นั่น”

145.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า สจฺจ ภเณ ความว่า พึงแสดง คือพึงกล่าวคำสัตย์ อธิบายว่า ควรตั้งมั่นอยู่ในคำสัตย์

บทว่า น กุชฺเฌยฺย ได้แก่ ไม่ควรโกรธต่อบุคคลอื่น

145.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

146. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 451-456)

146.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อหึสกา เย”

146.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ปัญหาที่ภิกษุทูลถาม

146.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

สองผัวเมียแสดงตนเป็นพุทธบิดาและพุทธมารดา แม้สองสามีภรรยานั้นมีใจยินดี เลี้ยงดูภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ทรงรับภิกษาเป็นนิตย์ ในที่แห่งเดียวเท่านั้น

146.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อหึสกา เย มุนโย นิจฺจํ กาเยน สำวุตา
เต ยนฺติ อจฺจุตำ ฐานำ ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเร

“มุนีเหล่าใด เป็นผู้ไม่เบียดเบียน สำรวมแล้วด้วยกายเป็นนิตย์ มุนีเหล่านั้นย่อมไปสู่ฐานะอันไม่จุติซึ่งเป็นที่คนทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก”

146.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มุนโย คือ พระอเสขมุนีทั้งหลายบรรลุมรรคและผลด้วยโมไนยปฏิปทา

บทว่า กาเยน นั่น สักว่าเป็น (หัวข้อ) เทศนาเท่านั้น. อธิบายว่า สำรวมแล้วด้วยทวารแม้ทั้ง 3

146.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

147. เรื่องนางปุณณทาสี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 457-461)

147.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สทา ชาครมานานำ”

147.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ทาสีของเศรษฐีกรุงราชคฤห์ ชื่อนางปุณณา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

147.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นางปุณณาถวายขนมรำแด่พระพุทธเจ้า พระทัพพมัลลบุตรเป็นผู้จัดแจงเสนาสนะเพื่อภิกษุทั้งหลาย ท่านยังนิ้วมือให้สว่างเพื่อภิกษุทั้งหลาย ผู้ฟังธรรมแล้วไปสู่เสนาสนะของตนๆ นิรมิตภิกษุทั้งหลายผู้ไปข้างหน้าๆ เพื่อประโยชน์แก่การแสดงทาง นางปุณณาเห็นภิกษุทั้งหลาย ผู้เที่ยวไปบนภูเขา ด้วยแสงสว่างนั้น จึงคิด เราถูกทุกข์ของตัวเบียดเบียน จึงไม่เข้าถึงความหลับ พระศาสดาเสวยขนมของนางปุณณา

147.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สทา ชาครมานานำ อโหรตฺตานุสิกฺขินำ
นิพฺพานำ อธิมุตฺตานำ อตฺถำ คจฺฉนฺติ อาสวา

“อาสวะทั้งหลาย ของผู้ตื่นอยู่ทุกเมื่อ มีปกติตามศึกษาทั้งกลางวันกลางคืน น้อมไปแล้วสู่พระนิพพาน ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้”

147.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า อโหรตฺตานุสิกฺขินำ ได้แก่ศึกษาไตรสิกขาอยู่ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน

บาทพระคาถาว่า นิพฺพานำ อธิมุตฺตานำ ได้แก่ ผู้มีอัธยาศัยในพระนิพพาน

147.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา นางปุณณายืนอยู่ตามเดิมนั่นเอง ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว

148. เรื่องอตุลอุบาสก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 462-466)

148.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โปราณเมตำ”

148.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อุบาสก ชื่ออตุละ

148.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

อตุละนั้นเป็นอุบาสกชาวกรุงสาวัตถี มีอุบาสกเป็นบริวาร 500 คน วันหนึ่งพาพวกอุบาสกเหล่านั้นไปวิหาร เพื่อต้องการฟังธรรม ใคร่จะฟังธรรมในสำนักพระเรวตเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ไหว้พระเรวตเถระแล้วนั่ง อตุลละโกรธพระเรวตะเพราะท่านไม่พูดด้วย อตุลละโกรธคนผู้พูดมาก และโกรธคนผู้พูดน้อย พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของเขาแล้ว ตรัสสอนว่า การนินทาสรรเสริญเป็นของเก่า

148.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โปราณเมตๆ อตุล	เนตๆ อชฺชตนามิว
นินฺทนฺติ ตุณฺหิมาสีนๆ	นินฺทนฺติ พหุภาณินๆ
มิตภาณิมฺปิ นินฺทนฺติ	นตฺถิ โลเก อนินฺทิโต
น จาหุ น จ ภวิสฺสติ	น เจตรหิ วิชฺชติ
เอกนฺตๆ นินฺทิโต โปโส	เอกนฺตๆ วา ปสๆสิโต
ยญฺเจ วิญฺญู ปสๆสนฺติ	อนุวิจฺจ สุเว สุเว
อจฺฉิทฺทวุตฺตึ เมธาวึ	ปญฺญาสีลสมาหิตๆ
เนกฺขๆ ชมฺโพนทสฺเสว	โก ตๆ นินฺทิตุมรหติ
เทวาปิ นๆ ปสๆสนฺติ	พฺรหฺมุนาปิ ปสๆสิโต

“อตุละ การนินทาและสรรเสริญนั่นเป็นของเก่า,นั่นไม่ใช่เป็นเหมือนมีในวันนี้, ชนทั้งหลายย่อมนินทาผู้นั่งนิ่งบ้าง, ย่อมนินทาผู้พูดมากบ้าง, ย่อมนินทาผู้พูดพอประมาณบ้าง, ผู้ไม่ถูกนินทา ไม่มีในโลก คนผู้ถูกนินทาโดยส่วนเดียว หรือว่าอันเขาสรรเสริญโดยส่วนเดียวไม่ได้มีแล้ว จักไม่มี และไม่มีอยู่ในบัดนี้, หากว่าวิญญูชนใคร่ครวญแล้วทุกๆ วัน สรรเสริญผู้ใด ซึ่งมีความประพฤติไม่ขาดสาย มีปัญญา ผู้ตั้งมั่นด้วยปัญญาและศีล, ใครเล่าย่อมควร เพื่อติเตียนผู้นั้นผู้เป็นดังแท่งทองชมพูนุท แม้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็สรรเสริญเขา ถึงพรหมก็สรรเสริญแล้ว”

148.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โปราณเมตๆ คือการนินทาและสรรเสริญนั่นเองเป็นของเก่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกอุบาสกนั้นว่า “อตุละ” บาทพระคาถาว่า เนตๆ อชฺชตนามิว ความว่า การนินทาหรือสรรเสริญนี้เป็นเหมือนมีในวันนี้ คือเกิดขึ้นเมื่อตะกี้ หามิได้

148.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในกาลจบเทศนา อุบาสกเหล่านั้นทั้ง 500 ดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

149. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 467-469)

149.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “กายปฺปโกปํ”

149.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์

149.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุฉัพพัคคีย์ถือไม้เท้า สวมเขียงเท้าไม้ เดินจงกรมบนแผ่นหินเกิดเสียงดัง “ก๊อกๆ” พระพุทธเจ้าตรัสถามพระอานนท์ถึงที่มาแห่งเสียงนั้น

149.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

กายปฺปโกปํ รกฺเขยฺย กาเยน สำวุโต สิยา
กายทุจฺจริตํ หิตฺวา กาเยน สุจริตํ จเร
วจีปโกปํ รกฺเขยฺย วาจาย สำวุโต สิยา
วจีทุจฺจริตํ หิตฺวา วาจาย สุจริตํ จเร
มโนปโกปํ รกฺเขยฺย มนสา สำวุโต สิยา
มโนทุจฺจริตํ หิตฺวา มนสา สุจริตํ จเร
กาเยน สำวุตา ธีรา อโถ วาจาย สำวุตา
มนสา สำวุตา ธีรา เต เว สุปริสำวุตา

“พึงรักษาความกำเริบทางกาย, พึงเป็นผู้สำรวมทางกาย,
พึงละกายทุจริตแล้ว ประพฤติสุจริตทางกาย;
พึงรักษาความกำเริบทางวาจา, พึงเป็นผู้สำรวมทางวาจา
พึงละวจีทุจริตแล้ว ประพฤติสุจริตทางวาจา;
พึงละความกำเริบทางใจ, พึงเป็นผู้สำรวมทางใจ,
พึงละมโนทุจริตแล้ว ประพฤติสุจริตทางใจ,
ธีรชนทั้งหลายสำรวมทางกาย อนึ่ง สำรวมทางวาจา,
สำรวมทางใจ, ธีรชนเหล่านั้นแล ชื่อว่าสำรวมรอบคอบดีแล้ว”

149.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กายปฺปโกปํ ได้แก่ พึงรักษากายทุจริตสามอย่าง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สองบทว่า กาเยน สංวุโต ความว่า พึงห้ามการเข้าไปแห่งทุจริตในกายทวารสำรวมไว้แล้ว คือมีทวารปิดแล้ว; ก็เพราะบุคคลละกายทุจริตอยู่ ประพฤติกายสุจริต ชื่อว่าย่อมกระทำกรรมนั้น แม้ทั้งสองอย่าง ฉะนั้น พระองค์จึงตรัสว่า “กายทุจฺจริตं หิตฺวา กาเยน สุจริตं จเร”

149.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค (หมวดว่าด้วยมลทิน)

150. เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 5-12)

150.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปณฺฑุปลาโสว ทานิสิ”

150.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ บุตรของนายโคฆาตก์คนหนึ่ง

150.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นายโคฆาตก์คนหนึ่งในพระนครสาวัตถี ฆ่าโคแล้ว ถือเอาเนื้อล่ำให้ปิ้งแล้วนั่งพร้อมด้วยบุตรและภริยาเคี้ยวกินเนื้อ และขายด้วยราคา. เขาทำการงานของคนฆ่าโคอยู่อย่างนี้ตลอด 55 ปี มิได้ถวายยาคูหรือภัต แม้มาตรว่าทัพพีหนึ่งในวันหนึ่งแด่พระศาสดา ซึ่งประทับอยู่ในวิหารใกล้ เขาเว้นจากเนื้อเสีย ย่อมไม่บริโภคภัต เขาขายเนื้อในตอนกลางวันแล้ว ให้ก้อนเนื้อก้อนหนึ่งแก่ภริยา เพื่อปิ้งเพื่อประโยชน์แก่ตน แล้วได้ไปอาบน้ำ เมื่อสหายไปที่เรือนเขา จึงขอแบ่งเนื้อหน่อยนึง นางจึงให้เขาไป เมื่อโคมาตก์อาบน้ำเสร็จมาถึงกับไม่เห็นเนื้อที่จะเหลือไว้ปิ้ง นายโคฆาตก์ตัดลิ้นโคมาปิ้งบริโภค ในขณะนั้นเอง ลิ้นของเขาขาดตกลงในถาดสำหรับใส่ภัต ในขณะนั้นแล เขาได้วิบากที่เห็นสมด้วยกรรม แม้เขาแลเป็นเหมือนโค มีสายเลือดไหลออกจากปากเข้าไปในเรือน เที่ยวคลานร้องไป บุตรของนายโคฆาตก์ยืนแลดูบิดาอยู่ในที่ใกล้เห็นท่าทางคล้ายโค บุตรนายโคฆาตก์นั้นถูกมรณภัยคุกคาม ไหว้มารดาแล้วหนีไป ก็แลครั้นหนีไปแล้ว ได้ไปยังนครตักกสิลา แม้นายโคฆาตก์เป็นเหมือนโค เที่ยวร้องไปในท่ามกลางเรือน ทำกาละแล้วเกิดในอเวจี แม้โคก็ได้ทำกาละแล้ว ฝ่ายบุตรของนายโคฆาตก์ไปนครตักกสิลา เรียนการงานของนายช่างทอง แล้วได้ทำบุญให้แก่บิดา

150.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

คาถาที่ 1
ปณฺฑุปลาโสว ทานิสิ
ยมปุริสาปิ จ ตं อุปฏฺฐิตา
อุยฺโยคมุเข จ ติฏฺฐสิ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปาเถยฺยมฺปิ จ เต น วิชฺชติ
โส กโรหิ ทีปมตฺตโน
ขิปฺปำ วายม ปณฺฑิโต ภว
นิทฺธนฺตมโล อนฺคโณ
ทิพฺพำ อริยภูมิเมหิสิ

บัดนี้ ท่านเป็นดุจใบไม้เหลือง, อนึ่ง บุรุษแห่งพระยายม (คือความตาย) ปรากฏแก่ท่านแล้ว ท่านตั้งอยู่ใกล้ปากแห่งความเสื่อม, อนึ่ง แม้เสบียงทางของท่าน ก็ยังไม่มี ท่านนั้นจงทำที่พึ่งแก่ตน, จงรีบพยายาม จงเป็นบัณฑิตท่านกำจัดมลทินได้แล้ว ไม่มีกิเลสเพียงดังเนินจักถึงอริยภูมิอันเป็นทิพย์

คาถาที่ 2
อุปนีตวโยว ทานิสิ
สมฺปยาโตสิ ยมสฺส สนฺติกำ
วาโสปิ จ เต นตฺถิ อนฺตรา
ปาเถยฺยมฺปิ จ เต น วิชฺชติ
โส กโรหิ ทีปมตฺตโน
ขิปฺปำ วายม ปณฺฑิโต ภว
นิทฺธนฺตมโล อนงฺคโณ
น ปุน ชาติชรำ อุเปหิสิ.

บัดนี้ ท่านเป็นผู้มีวัยอันชรานำเข้าไปแล้ว, เป็นผู้เตรียมพร้อม เพื่อจะไปสำนักของพระยายม, อนึ่ง แม้ที่พักในระหว่างทางของท่าน ก็ยังไม่มี, อนึ่ง ถึงเสบียงทางของท่าน ก็หามีไม่, ท่านนั้นจงทำที่พึ่งแก่ตน, จงรีบพยายาม จงเป็นบัณฑิตท่านเป็นผู้มีมลทินอันกำจัดได้แล้ว ไม่มีกิเลสเพียงดังเนินจักไม่เข้าถึงชาติชราอีก

150.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า ปณฺฑุปลาโสว ทานิสิ ความว่า อุบาสก บัดนี้ ท่านได้เป็นเหมือนใบไม้ที่เหลืองอันขาดตกลงบนแผ่นดิน

ทูตของพระยายม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า ยมปุริสา แต่คำนี้ พระองค์ตรัสหมายถึงความตายนั่นเอง อธิบายว่า ความตายปรากฏแก่ท่านแล้ว

150.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา อุบาสกตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่หมู่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

151. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 13-15)

151.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อนุปุพฺเพน เมธาวี”

151.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

151.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

วันหนึ่ง พราหมณ์นั้นออกไปแต่เช้าตรู่ ได้ยืนแลดูพวกภิกษุห่มจีวร ในที่เป็นที่ห่มจีวรของพวกภิกษุก็ที่นั้นมีหญ้างอกขึ้นแล้วพราหมณ์ทำความเกื้อกูลแก่ภิกษุ สร้างมณฑปและศาลาเพื่อให้พระศาสดาทรงแสดงธรรม

151.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อนุปุพฺเพน เมธาวี โถกำ โถกำ ขเณ ขเณ
กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมตฺตโน

“ผู้มีปัญญา (ทำกุศลอยู่) คราวละน้อยๆ ทุกๆ ขณะโดยลำดับ พึงกำจัดมลทินของตนได้ เหมือนช่างทองปัดเป่าสนิมทอง ฉะนั้น”

151.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุปุพฺเพน คือ โดยลำดับ. ผู้ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ชื่อว่า เมธาวี

สองบทว่า ขเณ ขเณ ความว่า ทำกุศลอยู่ทุกๆ โอกาส

151.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พราหมณ์ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้วเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล

152. เรื่องพระติสสเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 16-20)

152.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อยสาว มลำ สมุฏฺฐิตำ”

152.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุรูปหนึ่งชื่อติสสเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

152.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระติสสะมอบผ้าสาฎกเนื้อหยาบให้พี่สาวพี่สาวนั้นดำริว่า“ผ้าสาฎกผืนนี้ไม่สมควรแก่น้องชายเรา”แล้วตัดผ้านั้นด้วยมีดอันคม ทำให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่ โขลกในครกแล้วสาง ดีด กรอ ปั่น ให้เป็นด้ายละเอียดให้ทอเป็นผ้าสาฎกแล้วฝ่ายพระเถระก็จัดแจงด้ายและเข็ม นิมนต์ภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้ทำจีวรให้ประชุมกันแล้วไปยังสำนักพี่สาวเพื่อเตรียมจะตัดจีวร แต่พระเถระห่วงใยในจีวร ตายแล้วเกิดเป็นเล็น ในกาลต่อมาพระศาสดารับสั่งไม่ให้แจกจีวร แต่ให้แจกจีวรของพระติสสเถระ

152.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อยสา ว มลำ สมุฏฺฐิตำ
ตทุฏฺฐาย ตเมว ขาทติ
เอวำ อติโธนจารินำ
สานิ กมฺมานิ นยนฺติ ทุคฺคตึ

“สนิมตั้งขึ้นแต่เหล็ก ครั้นตั้งขึ้นแต่เหล็กแล้วย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ฉันใด กรรมทั้งหลายของตนย่อมนำบุคคลผู้มักประพฤติล่วงปัญญาชื่อว่าโธนา ไปสู่ทุคติ ฉันนั้น”

152.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อยสา คือแต่เหล็ก

บทว่า สมุฏฺฐิตำ คือตั้งขึ้นแล้ว

152.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

153. เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 26-29)

153.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มลิตฺถิยา ทุจฺจริตำ”

153.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ กุลบุตรคนใดคนหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

153.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

สามีละอายเพราะภริยาประพฤตินอกใจ พระศาสดาเมื่อทรงสดับก็ตรัสถึงสตรีเปรียบเหมือนของ 5 อย่าง

153.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มลิตฺถิยา ทุจฺจริตํ มจฺเฉรํ ททโต มลํ
มลา เว ปาปกา ธมฺมา อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ
ตโต มลา มลตรํ อวิชฺชา ปรมํ มลํ
เอตํ มลํ ปหนฺตฺวาน นิมฺมลา โหถ ภิกฺขโว

“ความประพฤติชั่วเป็นมลทินของสตรี, ความตระหนี่เป็นมลทินของผู้ให้, ธรรมอันลามกทั้งหลาย เป็นมลทินแลทั้งในโลกนี้ทั้งในโลกหน้า, เราจะบอกมลทินอันยิ่งกว่ามลทิน,นั้นอวิชชาเป็นมลทินอย่างยิ่ง, ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายละมลทินนั่นได้แล้วย่อมเป็นผู้หมดมลทิน”

153.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ความประพฤตินอกใจ ชื่อว่า ความประพฤติชั่วในพระคาถานั้น

ก็แม้สามี ย่อมขับไล่สตรีผู้มักประพฤตินอกใจออกไปเสียจากเรือน, สตรีนั้นไปสู่สำนักของมารดาบิดา (ก็ถูก) มารดาบิดาขับไล่ด้วยคำว่า “เอ็งไม่มีความเคารพตระกูล เราไม่อยากเห็นแม้ด้วยนัยน์ตาทั้งสอง” สตรีนั้นหมดที่พึ่ง เที่ยวไปย่อมถึงความลำบากมาก

เพราะเหตุนั้น พระศาสดาจึงตรัสความประพฤติชั่วของสตรีนั้นว่า “เป็นมลทิน”

153.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

154. ภิกษุชื่อจูฬสารี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 30-34)

154.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สุชีวํ อหิริเกน”

154.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระชื่อจูฬสารี

154.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

วันหนึ่งพระจูฬสารีนั้นทำเวชกรรมแล้วได้โภชนะอันประณีตแล้วถือออกไปอยู่ได้โภชนะเพราะทำเวชกรรม

154.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สุชีวํ อหิริเกน กากสูเรน ธංสินา
ปกฺขนฺทินา ปคพฺเภน สงฺกิลิฏฺเฐน ชีวิตं
หิรีมตา จ ทุชฺชีวํ นิจฺจํ สุจิคเวสินา
อลีเนนาปคพฺเภน สุทฺธาชีเวน ปสฺสตา

“อันบุคคลผู้ไม่มีความละอาย กล้าเพียงดังกา มีปกติกำจัด (คุณผู้อื่น) มักแล่นไป (เอาหน้า) ผู้คะนอง ผู้เศร้าหมองเป็นอยู่ง่าย. ส่วนบุคคลผู้มีความละอาย ผู้แสวงหากรรมอันสะอาดเป็นนิตย์ ไม่หดหู่ ไม่คะนอง มีอาชีวะหมดจดเห็นอยู่ เป็นอยู่ยาก”

154.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหิริเกน คือ ผู้ขาดหิริและโอตตัปปะ

อธิบายว่า อันบุคคลผู้เห็นปานนั้น อาจเรียกหญิงผู้มิใช่มารดานั่นแลว่า “มารดาของเรา” เรียกชายทั้งหลายผู้มิใช่บิดาเป็นต้นนั่นแล โดยนัยเป็นต้นว่า “บิดาของเรา” ตั้งอยู่ในอเนสนา 21 อย่าง เป็นอยู่โดยง่าย

154.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

155. เรื่องอุบาสก 5 คน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 35-37)

155.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย ปาณมติมาเปติ”

155.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อุบาสก 5 คน

155.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

อุบาสกถียงกันเรื่องศีล แล้วเรื่องก็ถึงพระศาสดาได้สดับพระธรรมเทศนา

155.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ย ปาณมติมาเปติ มุสาวาทญฺจ ภาสติ
โลเก อทินฺนำ อาทิยติ ปรทารญฺจ คจฺฉติ
สุราเมรยปานญฺจ โย นโร อนุยุญฺชติ
อิเธวเมโส โลกสฺมึ มูลำ ขนติ อตฺตโน
เอวำ โภ ปุริส ชานาหิ ปาปธมฺมา อสญฺญตา
มา ตำ โลโภ อธมฺโม จ จิรำ ทุกฺขาย รนฺธยุ

“นระใด ย่อมยังสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วงไป 1, กล่าวมุสาวาท 1, ถือเอาทรัพย์ที่บุคคลอื่นไม่ให้ในโลก 1, ถึงภริยาของผู้อื่น 1, อนึ่งนระใดย่อมประกอบเนืองๆ ซึ่งการดื่มสุราและเมรัย นระนี้ (ชื่อว่า) ย่อมขุดซึ่งรากเหง้าของตน ในโลกนี้ทีเดียวบุรุษผู้เจริญ ท่านจงทราบอย่างนี้ว่า "บุคคลผู้มีบาปธรรมทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้ไม่สำรวมแล้ว"ความโลภและสภาพมิใช่ธรรม จงอย่ารบกวนท่านเพื่อความทุกข์ ตลอดกาลนานเลย”

155.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า โย ปาณมติมาเปติ ความว่า บรรดาประโยคทั้งหก มีสาหัตถิกประโยค เป็นต้น นระใดย่อมเข้าไปตัดอินทรีย์คือชีวิตของผู้อื่น แม้ด้วยประโยคอันหนึ่ง

155.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา อุบาสก 5 คน นั้นตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

156. เรื่องอุบาสก 5 คน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 42-46)

156.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ”

156.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อุบาสก 5 คน

156.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

อุบาสกเหล่านั้นใคร่จะฟังธรรม ไปสู่วิหาร ถวายบังคมพระศาสดา แล้วนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่งชพระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงธรรมปรารภบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ย่อมทรงทำความเคารพธรรมไว้เป็นเบื้องหน้าแล้วจึงแสดง ประหนึ่งเทพเจ้าผู้มีฤทธิ์บันดาลให้น้ำในอากาศหลั่งไหลลงอยู่ฉะนั้นก็บรรดาอุบาสกเหล่านั้น ผู้นั่งแล้วในสำนักของพระตถาคตผู้ทรงแสดง (ธรรม) อยู่อย่างนั้น อุบาสกคนหนึ่งนั่งหลับแล้วเทียว, คนหนึ่งนั่งเขียนแผ่นดินด้วยนิ้วมือ, คนหนึ่งนั่งเขย่าต้นไม้, คนหนึ่งนั่งแหงน (หน้า) มองดูอากาศ, แต่คนหนึ่งได้ฟังธรรมโดยเคารพ.

156.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ นตฺถิ โทสสโม คโห
นตฺถิ โมหสมํ ชาลํ นตฺถิ ตณฺหาสมา นที

“ไฟเสมอด้วยราคะ ไม่มี, ผู้จับเสมอด้วยโทสะไม่มี,ข่ายเสมอด้วยโมหะ ไม่มี, แม่น้ำเสมอด้วยตัณหา ไม่มี”

156.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ราคสโม ความว่า ชื่อว่าไฟเสมอด้วยราคะ ย่อมไม่มีด้วยสามารถแห่งอันไม่แสดงอะไรๆ เช่นควันเป็นต้น ตั้งขึ้นเผาภายในนั่นเอง

บทว่า โทสสโม ความว่า ผู้จับทั้งหลาย มีผู้จับคือยักษ์ ผู้จับคืองูเหลือมเหลือมและผู้จับคือจระเข้เป็นต้น ย่อมสามารถจับได้ในอัตภาพเดียวเท่านั้น แต่ผู้จับคือโทสะ ย่อมจับโดยส่วนเดียวทีเดียว เพราะฉะนั้น ชื่อว่าผู้จับเสมอด้วยโทสะย่อมไม่มี

156.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา อุบาสกผู้ฟังธรรมอยู่โดยเคารพนั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้วพระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้วดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

157. เรื่องพระอุชฌานสัญญีเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 60-61)

157.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปรวชฺชานุปสฺสิสฺส”

157.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเถระรูปหนึ่ง ชื่ออุชฌานสัญญี

157.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระนั้นเที่ยวแส่หาแต่โทษของภิกษุทั้งหลายเท่านั้นว่า “ภิกษุนี้ย่อมนุ่งอย่างนี้ ภิกษุนี้ย่อมห่มอย่างนี้” พวกภิกษุกราบทูลแด่พระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเถระชื่อโน้น ย่อมกระทำอย่างนี้” พระศาสดาตรัสว่า คุณวิเศษไม่เกิดแก่ผู้เพ่งโทษผู้อื่น

157.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปรวชฺชานุปสฺสิสฺส นิจฺจํ อุชฺฌานสญฺญิโน
อาสวา ตสฺส วฑฺฒนฺติ อารา โส อาสวกฺขยา

“อาสวะทั้งหลายย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น ผู้คอยดูโทษของบุคคลอื่น ผู้มีความมุ่งหมายในอันยกโทษเป็นนิตย์, บุคคลนั้น เป็นผู้ไกลจากความสิ้นไปแห่งอาสวะ”

157.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุชฺฌานสญฺญิโน ความว่า บรรดาธรรมทั้งหลายมีฌานเป็นต้น ธรรมแม้อย่างหนึ่งย่อมไม่เจริญแก่บุคคลผู้ชื่อว่ามากไปด้วยการยกโทษ เพราะความเป็นผู้แส่หาโทษของชนเหล่าอื่นว่า “ควรนุ่งอย่างนี้ ควรห่มอย่างนี้” เป็นต้น

157.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ภาคที่ 7 วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค(หมวดว่าด้วยผู้ตั้งอยู่ในธรรม)

158. เรื่องมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 67-69)

158.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น เตน โหติ ธมฺมฏฺโ”

158.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ มหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

158.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พวกภิกษุเห็นมหาอำมาตย์รับสินบนไม่ตั้งอยู่ในธรรม มาถึงวิหาร ถวายบังคม พระศาสดานั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่งแล้ว กราบทูลความนั้น

158.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น เตน โหติ ธมฺมฏฺโ เยนตฺถ สหสา นเย
โย จ อตฺถ อนตฺถญจ อุโภ นิจฺเฉยฺย ปณฺฑิโต
อสาหเสน ธมฺเมน สเมน นยตี ปเร
ธมฺมสฺส คุตฺโต เมธาวี ธมฺมฏฺโติ ปวุจฺจติ

“บุคคลไม่ชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม เพราะเหตุที่นำคดีไปโดยความผลุนผลัน ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต วินิจฉัยคดีและไม่ใช่คดีทั้งสองย่อมนำบุคคลเหล่าอื่นไปโดยความละเอียดลออ โดยธรรมสม่ำเสมอ, ผู้นั้นอันธรรมคุ้มครองแล้ว เป็นผู้มีปัญญา เรากล่าวว่า “ตั้งอยู่ในธรรม”

158.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เตน แปลว่า เพราะเหตุเพียงเท่านั้นเอง. บทว่า ธมฺมฏฺโ ความว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรมเครื่องวินิจฉัยที่พระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายจะพึงทรงกระทำด้วยพระองค์ ไม่เป็นผู้ชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม. บทว่า เยน แปลว่า เพราะเหตุใด

บทว่า อตฺถ ความว่า ซึ่งคดีที่หยั่งลงแล้วอันควรตัดสิน

158.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

159. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 71-72)

159.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น เตน ปณฺฑิโต โหติ”

159.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุฉัพพัคคีย์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

159.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุเหล่านั้นเที่ยวทำโรงภัตให้อากูล ในวัดบ้าง ในบ้านบ้าง ครั้นวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายถามภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้ทำภัตกิจในบ้านแล้วมา ภิกษุฉัพพัคคีย์ทำโรงภัตให้อากูล

159.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น เตน ปณฺฑิโต โหติ ยาวตา พหุ ภาสติ
เขมี อเวรี อภโย ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจติ

“บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นบัณฑิต เพราะเหตุเพียงพูดมาก, (ส่วน) ผู้มีความเกษม ไม่มีเวร ไม่มีภัย เรากล่าวว่าเป็นบัณฑิต”

159.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตา เป็นต้น ความว่า บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นบัณฑิต เพราะเหตุที่พูดมากในท่ามกลางสงฆ์เป็นต้น, ส่วนบุคคลใด ตนเองเป็นคนมีความเกษม ชื่อว่าไม่มีเวร เพราะเวร 5 ไม่มีผู้ไม่มีภัย คือภัยย่อมไม่มีแก่มหาชนเพราะอาศัยบุคคลนั้น,ผู้นั้นชื่อว่า “เป็นบัณฑิต” ดังนี้แล

159.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

160. เรื่องพระเอกุทานเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 73-75)

160.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น ตาวตา ธมฺมธโร”

160.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระขีณาสพชื่อว่าเอกุทานเถระ

160.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

มีภิกษุแสดงธรรมในป่า แล้วมีเสียงอันดังลั่นไพรทำให้เทวดาที่ฟังธรรมได้สาธุการ ต่อมาเทวดากลับใจไม่เชื่อถือจึงไปถามพระศาสดา จึงได้คำตอบว่าผู้ใดกำหนดรู้ในธรรม เห็นสัจธรรมแท้ ผู้นั้นเป็นผู้ทรงธรรม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

160.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น ตาวตา ธมฺมธโร ยาวตา พหุ ภาสติ
โย จ อปฺปมฺปิ สุตฺวาน โย ธมฺมํ นปฺปมชฺชติ
ส เว ธมฺมธโร โหติ โย ธมฺมํ นปฺปมชฺชติ

“บุคคลไม่ชื่อว่าทรงธรรม เพราะเหตุที่พูดมาก ส่วนบุคคลใด ฟังแม้นิดหน่อย ย่อมเห็นธรรมด้วยนามกาย, บุคคลใด ไม่ประมาทธรรม, บุคคลนั้นแล เป็นผู้ทรงธรรม”

160.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตา เป็นต้น ความว่า บุคคลไม่ชื่อว่าผู้ทรงธรรม เพราะเหตุที่พูดมาก ด้วยเหตุมีการเรียน และการทรงจำและบอกเป็นต้น แต่ชื่อว่าตามรักษาวงศ์ รักษาประเพณี

160.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

161. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 76-78)

161.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น เตน เถโร โหติ”

161.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระลกุณฏกภัททิยเถระ

161.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

วันหนึ่ง เมื่อพระเถระนั้นไปสู่ที่บำรุงพระศาสดา พอหลีกไปแล้ว, ภิกษุผู้อยู่ป่าประมาณ 30 รูป พอเห็นท่าน พวกภิกษุเห็นพระเถระเข้าใจว่าเป็นสามเณร

161.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น เตน เถโร โหติ เยนสฺส ปลิตฺสิโร
ปริปกฺโก วโย ตสฺส โมฆชิณฺโณติ วุจฺจติ.
ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ อหึสา สญฺญโม ทโม
ส เว วนฺตมโล ธีโร โส เถโรติ ปวุจฺจติ.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นเถระ เพราะมีผมหงอกบนศีรษะ ผู้มีวัยแก่รอบแล้วนั้น เราเรียกว่า ‘แก่เปล่า’ (ส่วน) ผู้ใดมีสัจจะ ธรรมะ อหิงสา สัญญมะ และทมะ, ผู้นั้นมีมลทินอันคายแล้ว ผู้มีปัญญา, เรากล่าวว่า ‘เป็นเถระ’”

161.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปริปกฺโก ความว่า อันชราน้อมไปรอบแล้ว คือถึงความเป็นคนแก่แล้ว

บทว่า โมฆชิณฺโณ ความว่า ชื่อว่าแก่เปล่า เพราะภายในไม่มีธรรมเครื่องทำให้เป็นเถระ

161.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล

162. เรื่องภิกษุมากรูป (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 79-81)

162.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น วากฺกรณมตฺเตน”

162.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุมากรูป

162.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระบางพวกเห็นภิกษุหนุ่มและสามเณรทำการรับใช้ทั้งหลาย มีอันย้อมจีวร เป็นต้น แก่อาจารย์ผู้บอกธรรมของตนนั่นแล บางพวกอยากได้ลาภสักการะ

162.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น วากฺกรณมตฺเตน	วณฺณโปกฺขรตาย วา
สาธุรูโป นโร โหติ	อิสฺสุกี มจฺฉรี สโฐ
ยสฺส เจตํ สมุจฺฉินฺนํ	มูลฆจฺจํ สมูหตํ
ส วนฺตโทโส เมธาวี	สาธุรูโปติ วุจฺจติ

“นระผู้มีความริษยา มีความตระหนี่ โอ้อวด จะชื่อว่าเป็นคนดี เพราะเหตุสักว่าทำการพูดจัดจ้าน หรือเพราะมีผิวกายงาม ก็หาไม่,ส่วนผู้ใดตัดโทสชาต มีความริษยาเป็นต้นนี้ได้ขาดถอนขึ้นให้รากขาด, ผู้นั้นมีโทสะอันคายแล้ว มีปัญญา เราเรียกว่า ‘คนดี’”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

162.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น วากฺกรณมตฺเตน ความว่า เพราะเหตุสักว่าทำการพูด คือสักว่าถ้อยคำอันถึงพร้อมด้วยลักษณะ

บทว่า วณฺณโปกฺขรตาย วา คือ เพราะความเป็นผู้ยังใจให้เอิบอาบโดยมีสรีระสมบูรณ์ด้วยวรรณะ

162.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

163. เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 82-83)

163.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น มุณฺฑเกน สมโณ”

163.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุชื่อหัตถกะ

163.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระหัตถกะพูดอวดดี พูดฟุ้งไป พระศาสดาทรงสดับว่า “ได้ยินว่า ภิกษุชื่อหัตถกะทำอย่างนั้น” แล้วรับสั่งให้เรียกเธอมา ตรัสถามว่า “หัตถกะ ได้ยินว่าเธอทำอย่างนั้น จริงหรือ?” เมื่อเธอกราบทูลว่า “จริง”

จึงตรัสว่า “เหตุไฉน เธอจึงทำอย่างนั้น? ด้วยว่าผู้ทำมุสาวาทเห็นปานนั้นจะชื่อว่าเป็นสมณะ เพราะเหตุสักว่ามีศีรษะโล้นเป็นต้นเท่านั้น หามิได้”

163.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น มุณฺฑเกน สมโณ อพฺพโต อลิกํ ภณํ
อิจฺฉาโลภสมาปนฺโน สมโณ กึ ภวิสฺสติ
โย จ สเมติ ปาปานิ อณุ ถูลานิ สพฺพโส
สมิตตฺตา หิ ปาปานํ สมโณติ ปวุจฺจติ

“ผู้ไม่มีวัตรพูดเหลาะแหละไม่ชื่อว่าสมณะเพราะศีรษะโล้, ผู้ประกอบด้วยความอยากและความโลภ จะเป็นสมณะอย่างไรได้ ส่วนผู้ใดยังบาปน้อยหรือใหญ่ให้สงบโดยประการทั้งปวง, ผู้นั้น เรากล่าวว่า “เป็นสมณะ” เพราะยังบาปให้สงบแล้ว”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

163.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มุณฺฑเกน ความว่า เพราะเหตุสักว่าศีรษะโล้น

บทว่า อพฺพโต คือ เว้นจากศีลวัตรและธุดงควัตร

163.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

165. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 84-85)

165.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น เตน ภิกฺขุ โส โหติ”

165.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

165.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พราหมณ์นั้นบวชในลัทธิภายนอกเที่ยวภิกษาอยู่ คิดว่า อยากให้พระศาสดาเรียกตนว่าภิกษุ พระศาสดาตรัสคุณธรรมของภิกษุ

165.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น เตน ภิกฺขุ โส โหติ ยาวตา ภิกฺขเต ปเร
วิสฺสํ ธมฺมํ สมาทาย ภิกฺขุ โหติ น ตาวตา.
โยธ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ พาเหตฺวา พรหมจริยวา
สงฺขาย โลเก จรติ ส เว ภิกฺขูติ วุจฺจติ

“บุคคลชื่อว่าเป็นภิกษุ เพราะเหตุที่ขอกะคนพวกอื่น หามิได้, บุคคลสมาทานธรรม อันเป็นพิษ ไม่ชื่อว่าเป็นภิกษุ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น; ผู้ใดในศาสนานี้ ลอยบุญและบาปแล้ว ประพฤติพรหมจรรย์ (รู้ธรรม) ในโลก ด้วยการพิจารณาเที่ยวไปผู้นั้นแลเราเรียกว่า ‘ภิกษุ’”

165.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตา ความว่า ชื่อว่าเป็นภิกษุ เพราะเหตุสักว่าขอกะชนพวกอื่นหามิได้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทว่า วิสํ เป็นต้น ความว่า ผู้ที่สมาทานธรรมไม่เสมอ หรือธรรมมีกายกรรมเป็นต้น อันมีกลิ่นเป็นพิษ ประพฤติอยู่ หาชื่อว่าเป็นภิกษุไม่

165.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

165. เรื่องเดียรถีย์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 86-89)

165.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น โมเนน”

165.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พวกเดียรถีย์

165.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พวกเดียรถีย์เหล่านั้นทำอนุโมทนาแก่พวกมนุษย์ ในสถานที่ตนบริโภคแล้ว กล่าวมงคลโดยนัยก็ในปฐมโพธิกาล ในเวลาที่ยังไม่ทรงอนุญาตวิธีอนุโมทนาเป็นต้น ภิกษุทั้งหลายไม่ทำอนุโมทนาแก่พวกมนุษย์ในโรงภัตเลย ย่อมหลีกไป ภิกษุทั้งหลายกราบทูลความนั้นแด่พระศาสดา. พวกมนุษย์ฟังวิธีอนุโมทนาเป็นต้น ถึงความอุตสาหะแล้ว นิมนต์ภิกษุทั้งหลายเที่ยวทำสักการะ พวกเดียรถีย์ติเตียนพุทธสาวก

165.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น โมเนน มุนิ โหติ มูฬฺหรูโป อวิทฺทสุ
โย จ ตุลำว ปคฺคยฺห วรมาทาย ปณฺฑิโต
ปาปานิ ปริวชฺเชติ ส มุนิ เตน โส มุนิ
โย มุนาติ อุโภ โลเก มุนิ เตน ปวุจฺจติ

“บุคคลเขลา ไม่รู้โดยปกติ ไม่ชื่อว่าเป็นมุนี เพราะความเป็นผู้นิ่ง, ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต ถือธรรมอันประเสริฐดุจบุคคลประคองตาชั่ง เว้นบาปทั้งหลาย ผู้นั้นเป็นมุนี, ผู้นั้นเป็นมุนีเพราะเหตุนั้น, ผู้ใดรู้อรรถทั้งสองในโลกผู้นั้น เรากล่าวว่า “เป็นมุนี” เพราะเหตุนั้น”

165.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น โมเนน ความว่า ก็บุคคลชื่อว่าเป็นมุนีเพราะโมนะ คือมรรคญาณ กล่าวคือข้อปฏิบัติเครื่องเป็นมุนี ก็จริงแล ถึงอย่างนั้น ในพระคาถานี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า โมเนน หมายเอาความเป็นผู้นิ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

165.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

166. เรื่องพรานเบ็ดชื่ออริยะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 90-91)

166.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น เตน อริโย โหติ”

166.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พรานเบ็ดชื่ออริยะคนหนึ่ง

166.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรคของนายอริยะนั้น เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในบ้าน ใกล้ประตูด้านทิศอุดรแห่งกรุงสาวัตถี อันภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จมาแต่บ้านนั้น พรานเบ็ดต้องการให้พระศาสดาตรัสเรียกตนว่าอริยะ พระศาสดาได้ตรัสสอน

166.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น เตน อริโย โหติ เยน ปาณาติ หึสติ
อหึสา สพฺพปาณานำ อริโยติ ปวุจฺจติ

“บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นอริยะ เพราะเหตุที่เบียดเบียนสัตว์,บุคคลที่เรากล่าวว่า “เป็นอริยะ” เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง”

166.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหึสา ความว่าเพราะไม่เบียดเบียนมีคำอธิบายไว้เช่นนี้ว่า “บุคคลไม่เป็นผู้ชื่อว่าอริยะ เพราะเหตุที่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย

166.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พรานเบ็ดตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

167. เรื่องภิกษุมากรูป (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 93-94)

167.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น สีลพฺพตมตฺเตน”

167.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุมากรูปผู้ถึงพร้อมด้วยคุณมีศีล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

167.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

บรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “พวกเรามีศีลสมบูรณ์แล้ว, พวกเราทรงซึ่งธุดงค์, พวกเราเป็นพหูสูต, พวกเราอยู่ในเสนาสนะอันสงัด, พวกเราได้ฌาน, พระอรหัต พวกเราได้ไม่ยาก, พวกเราจักบรรลุพระอรหัต ในวันที่พวกเราปรารถนานั่นเอง”บรรดาภิกษุเหล่านั้น แม้ภิกษุผู้เป็นอนาคามีได้มีความคิดเช่นนี้ว่า “บัดนี้ พระอรหัตพวกเราได้ไม่ยาก”

วันหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ อันพระศาสดาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย กิจแห่งบรรพชิตของพวกเธอถึงที่สุดแล้วหรือหนอ?”

ต่างก็กราบทูลอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เห็นปานนี้ๆ เพราะฉะนั้น พวกข้าพระองค์จึงคิดว่า 'พวกเราสามารถเพื่อบรรลุพระอรหัตในขณะที่ปรารถนาแล้วๆ นั่นเอง' ดังนี้แล้วอยู่”

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าภิกษุจะเห็นว่า 'ทุกข์ในภพของพวกเราน้อย’ ด้วยคุณสักว่าความเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์เป็นต้น หรือด้วยคุณสักว่าความสุขของพระอนาคามี ไม่ควร, และยังไม่ถึงความสิ้นอาสวะ ไม่พึงให้ความคิดเกิดขึ้นว่า 'เราถึงสุขแล้ว’ “

167.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น สีลพฺพตมตฺเตน พาหุสจฺเจน วา ปน
อถวา สมาธิลาเภน วิวิตฺตสยเนน วา
ผุสามิ เนกฺขมฺมสุขํ อปุถุชฺชนเสวิตํ
ภิกฺขุ วิสฺสาสมาปาทิ อปฺปตฺโต อาสวกฺขยํ

“ภิกษุ ภิกษุยังไม่ถึงอาสวักขัย อย่าเพิ่งถึงความวางใจด้วยเหตุสักว่าศีลและวัตร ด้วยความเป็นพหูสูต ด้วยอันได้สมาธิ ด้วยอันนอนในที่สงัด หรือ (ด้วยเหตุเพียงรู้ว่า) “เราถูกต้องสุขในเนกขัมมะ ซึ่งปุถุชนเสพไม่ได้แล้ว”

167.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สีลพฺพตมตฺเตน คือ ด้วยเหตุสักว่า ปาริสุทธิศีล 4 หรือสักว่าธุดงคคุณ 13

บทว่า พาหุสจฺเจน วา ความว่า หรือด้วยเหตุสักว่าความเป็นผู้เรียนปิฎก 3

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

167.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมแล้ว ดังนี้แล

ภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค (หมวดว่าด้วยทาง)

168. เรื่องภิกษุ 500 รูป (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 98-102)

168.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มคฺคานฏฺฐงฺคิโก”

168.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุ 500 รูป

168.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุเหล่านั้น เมื่อพระศาสดาเสด็จเที่ยวจาริกไปในชนบทแล้ว เสด็จมาสู่กรุงสาวัตถีอีก นั่งในโรงเป็นที่บำรุง พูดมรรคกถา ปรารภทางที่ตนเที่ยวไปแล้ว พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของภิกษุเหล่านั้น เสด็จมายังที่นั้นแล้ว ประทับนั่งเหนืออาสนะที่เขาปูไว้ ตรัสว่าอริยมรรคเป็นทางให้พ้นทุกข์

168.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มคฺคานฏฺฐงฺคิโก เสฏฺโ สจฺจานํ จตุโร ปทา
วิราโค เสฏฺโ ธมฺมานํ ทิปทานญฺจ จกฺขุมา
เอเสว มคฺโค นตฺถญฺโญ ทสฺสนสฺส วิสุทฺธิยา
เอตญฺหิ ตุเมฺห ปฏิปชฺชถ มารสฺเสตํ ปโมหนํ
เอตญฺหิ ตุเมฺห ปฏิปนฺนา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสถ
อกฺขาโต โว มยา มคฺโค อญฺญาย สลฺลสตฺถนํ
ตุเมฺหหิ กิจฺจํ อาตปฺปํ อกฺขาตาโร ตถาคตา
ปฏิปนฺนา ปโมกฺขนฺติ ฌายิโน มารพนฺธนา

“บรรดาทางทั้งหลาย ทางมีองค์ 8 ประเสริฐ,บรรดาสัจจะทั้งหลาย บท 4 ประเสริฐ, บรรดาธรรมทั้งหลาย วิราคะประเสริฐ, บรรดาสัตว์ 2 เท้า และอรูปธรรมทั้งหลาย พระตถาคตผู้มีจักษุประเสริฐทางนี้เท่านั้น เพื่อความหมดจดแห่งทัสสนะทางอื่น ไม่มี, เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงดำเนินตามทางนี้ เพราะทางนี้เป็นที่ยังมารและเสนามารให้หลง, ด้วยว่า ท่านทั้งหลายดำเนินไปตามทางนี้แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เราทราบทางเป็นที่สลัดลูกศรแล้ว จึงบอกแก่ท่านทั้งหลาย, ท่านทั้งหลายพึงทำความเพียรเครื่องเผากิเลส, พระตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอก, ชนทั้งหลายผู้ดำเนินไปแล้ว มีปกติเพ่งพินิจ ย่อมหลุดพ้นจากเครื่องผูกของมาร”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

168.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มคฺคานฏฺฐงฺคิโก ความว่า ทางทั้งหลายจงเป็นทางไปด้วยแข้งเป็นต้นก็ตาม เป็นทางทิฏฐิ 62 ก็ตาม บรรดาทางแม้ทั้งหมด ทางมีองค์ 8 อันทำการละทาง 8 มีมิจฉาทิฏฐิเป็นต้น ด้วยองค์ 8 มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น ทำนิโรธให้เป็นอารมณ์ ยังกิจมีอันกำหนดรู้ทุกข์เป็นต้น ในสัจจะแม้ทั้งสี่ให้สำเร็จ ประเสริฐคือยอดเยี่ยม

บาทพระคาถาว่า สจฺจานํ จตุโร ปทา ความว่า บรรดาสัจจะเหล่านี้แม้ทั้งหมดจงเป็นวจีสัจจะอันมาแล้ว (ในพระบาลี) ว่า “บุคคลพึงกล่าวคำสัตย์ ไม่พึงโกรธ” เป็นต้นก็ตาม

168.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นดำรงอยู่แล้วในพระอรหัตผล พระธรรมเทศนาได้สำเร็จประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

169. เรื่องภิกษุ 500 รูปอื่นอีก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 103-105)

169.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สพฺเพ สงฺขารา”

165.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุ 500 รูป

169.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุเหล่านั้นเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว แม้พากเพียรพยายามอยู่ในป่า ก็ไม่บรรลุพระอรหัต พระศาสดาทรงพิจารณาทางแห่งความหมดจด พระศาสดาตรัสสอน

169.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

“เมื่อใดบัณฑิตย่อมเห็นด้วยปัญญาว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง'เมื่อนั้นย่อมหน่ายในทุกข์, ความหน่ายในทุกข์ นั่นเป็นทางแห่งความหมดจด”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

169.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า สพฺเพ สงฺขารา เป็นต้น ความว่า เมื่อใดบัณฑิตย่อมเห็นด้วยวิปัสสนาปัญญาว่า “ขันธ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วในภพทั้งหลายมีกามภพเป็นต้น ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะต้องดับในภพนั้นๆ เอง” เมื่อนั้นย่อมหน่ายในทุกข์อันเนื่องด้วยการบริหารขันธ์นี้, เมื่อหน่ายย่อมแทงตลอดสัจจะทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งกิจ มีการกำหนดรู้ทุกข์เป็นต้น

169.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

171. เรื่องพระปธานกัมมิกติสสเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 106-109)

17.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อุฏฺฐานกาลมฺหิ”

171.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระปธานกัมมิกติสสเถระ

171.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พวกภิกษุประสงค์จะกราบทูลคุณที่ตนได้ ขณะนั้น ภิกษุผู้สหายแห่งภิกษุเหล่านั้น ผู้ยังเหลืออยู่ในที่นั้น ความไม่รู้จักกาลให้เกิดความเดือดร้อน พระศาสดาตรัสกะภิกษุเหล่านั้น ทรงแสดงชาดกในเรื่องไม่รู้จักกาล

171.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อุฏฺฐานกาลมฺหิ อนุฏฺฐหาโน
ยุวา พลี อาลสิยํ อุเปโต
สสนฺนสงฺกปฺปมโน กุสีโต
ปญฺญาย มคฺคํ อลโส น วินฺทติ

“ก็บุคคลยังหนุ่มแน่นมีกำลัง (แต่) ไม่ขยันในกาลที่ควรขยันเข้าถึงความเป็นผู้เกียจคร้าน มีใจประกอบด้วยความดำริอันจมแล้ว ขี้เกียจ เกียจคร้าน ย่อมไม่ประสบทางด้วยปัญญา”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

171.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุฏฺฐหาโน ความว่า ไม่ขยัน คือไม่พยายาม

สองบทว่า ยุวา พลี ความว่า เป็นผู้ตั้งอยู่ในความเป็นคนรุ่นหนุ่ม ทั้งถึงพร้อมด้วยกำลัง

171.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

172. เรื่องพระโปฐิลเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 118-122)

172.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โยคา เว”

172.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเถระนามว่าโปฐิละ

172.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระโปฐิละนั้นเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกในศาสนาของพระพุทธเจ้าบอกธรรมแก่ภิกษุ 500 รูป รู้มากแต่เอาตัวไม่รอด ก็พระเถระเหล่านั้นทั้งหมด ล้วนเป็นพระขีณาสพทั้งนั้น ลำดับนั้น พระมหาเถระส่งพระโปฐิละนั้นไปสู่สำนักพระอนุเถระถึงพระเถระทั้งหมด เมื่อส่งท่านไปโดยทำนองนี้ ก็ส่งไปสู่สำนักของสามเณรผู้มีอายุ 7 ขวบผู้ใหม่กว่าสามเณรทั้งหมด ซึ่งนั่งทำกรรมคือการเย็บผ้าอยู่ในที่พักกลางวัน พระเถระทั้งหลายนำมานะของท่านออกได้ด้วยอุบายอย่างนี้ พระโปฐิละนั้นมีมานะอันพระเถระทั้งหลายนำออกแล้ว จึงประคองอัญชลีในสำนักของสามเณร หมดมานะแต่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของสามเณร

172.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โยคา เว ชายตี ภูริ อโยคา ภูริสงฺขโย
เอตं เทฺวธา ปถํ ญตฺวา ภวาย วิภวาย จ
ตถตฺตานํ นิเวเสยฺย ยถา ภูริ ปวฑฺฒติ

“ปัญญาย่อมเกิดเพราะการประกอบแล, ความสิ้นไปแห่งปัญญาเพราะการไม่ประกอบ, บัณฑิตรู้ทาง 2 แพร่งแห่งความเจริญและความเสื่อมนั่นแล้ว พึงตั้งตนไว้โดยประการที่ปัญญาจะเจริญขึ้นได้”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

172.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โยคา ความว่า เพราะการกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคายในอารมณ์ 38

คำว่า “ภูริ” นั่น เป็นชื่อแห่งปัญญาอันกว้างขวาง เสมอด้วยแผ่นดิน ความพินาศ ชื่อว่า ความสิ้นไป

172.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบพระคาถา พระโปฐิลเถระตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้

173. เรื่องพระเถระแก่ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 123-126)

173.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “วนํ ฉินฺทถ”

173.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุแก่หลายรูป

173.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุเหล่านั้นในเวลาเป็นคฤหัสถ์เป็นกุฏุมพี เป็นผู้มั่งคั่งมีทรัพย์มากในกรุงสาวัตถี เป็นสหายกันและกัน ทำบุญร่วมกัน ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว พวกกุฏุมพีละฆราวาสออกบวช ในภิกษุเหล่านั้น ภิกษุรูปหนึ่งมีภรรยาเก่าชื่อว่านางมธุรปาณิกา นางได้มีอุปการะแก่ภิกษุเหล่านั้นแม้ทุกรูป, เพราะฉะนั้น ภิกษุแม้ทุกรูปถืออาหารที่ตนได้แล้วไปนั่งฉันที่เรือนของนางนั่นแหละ ฝ่ายนางก็ถวายแกงและกับแก่ภิกษุเหล่านั้น ตามที่ตนจัดไว้ เมื่อนางทำกาละไปภิกษุ ร้องไห้รำพันถึงอุบาสิกา

173.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

วนํ ฉินฺทถ มา รุกขํ	วนโต ชายตี ภยํ
เฉตฺวา วนญฺจ วนถญฺจ	นิพฺพนา โหถ ภิกฺขโว
ยาวํ หิ วนโถ น ฉิชฺชติ	อณุมตฺโตปิ นรสฺส นาริสุ
ปฏิพทฺธมโน ว ตาว โส	วจฺโฉ ขีรปโกว มาตริ

“ท่านทั้งหลายจงตัดกิเลสดุจป่า อย่าตัดต้นไม้, ภัยย่อมเกิดแต่กิเลสดุจป่า, ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงตัดกิเลสดุจป่า และดุจหมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่าแล้ว เป็นผู้ไม่มีกิเลสดุจป่าเถิด,

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพราะกิเลสดุจหมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่าถึงมีประมาณนิดหน่อยของนรชน ยังไม่ขาดในนารีทั้งหลายเพียงใด, เขาเป็นเหมือนลูกโคที่ยังดื่มน้ำนมมีใจปฏิพัทธ์ในมารดาเพียงนั้น”

173.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มา รุกฺขํ ความว่า

ก็เมื่อพระศาสดาตรัสว่า “ท่านทั้งหลายจงตัดป่า” ภิกษุเหล่านั้นผู้บวชยังไม่นาน ความคิดในความเป็นผู้ใคร่เพื่อตัดต้นไม้จะเกิดขึ้นว่า “พระศาสดาย่อมให้พวกเราถือมีดเป็นต้นตัดป่า”

173.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา พระเถระแก่เหล่านั้นตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

174. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 127-131)

174.1 คาถาต้นเรื่อง คือ เรื่อง “อุจฺฉินฺท”

174.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ สัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ

174.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

บุตรของนายช่างทองคนหนึ่งมีรูปสวย บวชในสำนักของพระเถระแล้ว มาณพบวชแล้วได้กัมมัฏฐานไม่ถูกอัธยาศัย พระศาสดาประทานกัมมัฏฐานที่เหมาะแก่ภิกษุนั้น ภิกษุนั้นสำเร็จคุณวิเศษด้วยฟังพระดำรัสพระศาสดาว่า จงตัดความเยื่อใย เจริญทางสงบ

174.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อุจฺฉินฺท สิเนหมตฺตโน
กุมุทํ สารทิกว ปาณินา
สนฺติมคฺคเมว พฺรูหย
นิพฺพานํ สุคเตน เทสิตํ

“เธอจงตัดความเยื่อใยของตนเสีย เหมือนบุคคลถอนดอกโกมุทที่เกิดในสรทกาลด้วยมือ, จงเจริญทางแห่งสันติทีเดียว (เพราะ) พระนิพพาน อันพระสุคตแสดงแล้ว”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

174.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุจฺฉินฺท คือ จงตัดด้วยอรหัตมรรค

บทว่า สารทิกํ ได้แก่ ที่เกิดแล้วในสรทกาล

174.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ภิกษุนั้นตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล

175. เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 132-135)

175.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อิธ วสฺสํ”

175.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พ่อค้ามีทรัพย์มาก

175.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พ่อค้านั้นบรรทุกผ้าซึ่งย้อมด้วยดอกคำจนเต็มเกวียน 500 เล่มจากกรุงพาราณสีแล้วมาสู่กรุงสาวัตถีเพื่อค้าขาย พ่อค้าไม่ทราบความตายที่จะมาถึงตน ต่อมาได้สติ

175.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อิธ วสสฺ วสิสฺสามิ อิธ เหมนฺตคิมฺหิสุ
อิติ พาโล วิจินฺเตติ อนฺตรายํ น พุชฺฌติ

“คนพาลย่อมคิดว่า ‘เราจักอยู่ในที่นี้ตลอดฤดูฝน, จักอยู่ในที่นี้ ในฤดูหนาวและฤดูร้อน’ หารู้อันตรายไม่”

175.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิธ วสฺสํ ความว่า เราจักอยู่ทำการงานชนิดนี้ๆ ในที่นี้ ตลอดฤดูฝน 4 เดือน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทว่า เหมนฺตคิมฺหิสุ ความว่า คนพาลผู้ไม่รู้ประโยชน์อันเป็นไปในทิฏฐธรรมและสัมปรายภพ ย่อมคิดอย่างนี้ว่า “เราจักอยู่ทำการงานชนิดนี้ๆ ในที่นี้นี่แหละ ตลอด 4 เดือน แม้ในฤดูหนาวและฤดูร้อน”

175.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พ่อค้านั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่บุคคลที่ประชุมกันแล้ว

176. เรื่องนางกิสาโคตมี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 136-138)

176.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตํ”

176.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางกิสาโคตมี

176.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ความตายเป็นของเที่ยง มัจจุย่อมพานระไปเหมือนห้วงน้ำใหญ่

176.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตํ พฺยาสตฺตมนสํ นรํ
สุตฺตํ คามํ มโหโฆว มจฺจุ อาทาย คจฺฉติ.

“มัจจุพานระนั้น ผู้มัวเมาในบุตรและปศุสัตว์ผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่างๆ ไป เหมือนห้วงน้ำใหญ่พัดเอาชาวบ้านผู้หลับไปฉะนั้น”

176.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตํ ความว่า ซึ่งนระนั้นผู้ได้บุตรและปศุสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งถึงพร้อมด้วยรูปและกำลังเป็นต้นแล้ว มัวเมาคือประมาทแล้ว ด้วยบุตรและปศุสัตว์ทั้งหลายอย่างนี้ว่า “บุตรของเรามีรูปสวย มีกำลังสมบูรณ์ ฉลาด สามารถในกิจทุกอย่าง, โคของเรามีรูปงาม ปราศจากโรค สามารถนำของไปได้มาก, แม่โคของเรามีน้ำนมมาก”

บทว่า พฺยาสตฺตมนสํ ความว่า ชื่อว่าผู้มีใจข้องแล้ว (ในอารมณ์) เพราะได้บรรดาเงินและทองเป็นต้น หรือสมณบริขารทั้งหลาย มีบาตรและจีวรเป็นต้น บางอย่างเท่านั้นแล้วปรารถนาให้ยิ่งๆ ขึ้นไปกว่านั้น.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

176.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา นางกิสาโคตมีตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

177. เรื่องนางปฏาจารา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 139-1141)

177.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น สนฺติ ปุตฺตา”

177.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางปฏาจารา

177.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ผู้ใดไม่เห็นความเกิดและความเสื่อม ไม่มีใครต้านทานมัจจุได้

177.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น สนฺติ ปุตฺตา ตาณาย	น ปิตา นปิ พนฺธวา
อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส	นตฺถิ ญาตีสุ ตาณตา
เอตมตฺถวสํ ญตฺวา	ปณฺฑิโต สีลสංวุโต
นิพฺพานคมนํ มคฺคํ	ขิปฺปเมว วิโสธเย

“บัณฑิตทราบอำนาจเนื้อความว่า‘บุตรทั้งหลายย่อมไม่มีเพื่อต้านทานบิดาและพวกพ้องทั้งหลาย ก็ไม่มีเพื่อต้านทาน เมื่อบุคคลถูกความตายครอบงำแล้วความต้านทานในญาติทั้งหลายย่อมไม่มี’ ดังนี้แล้วเป็นผู้สำรวมในศีล พึงชำระทางเป็นที่ไปพระนิพพานให้หมดจดพลันทีเดียว”

177.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตาณาย ความว่า เพื่อความเป็นผู้ต้านทาน คือเพื่อประโยชน์แก่ความเป็นที่พึ่ง

ญาติและเพื่อนผู้ใจดีที่เหลือเว้นบุตรและมารดาบิดาเสีย ชื่อว่าพวกพ้อง

177.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนานางปฏาจารา ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้วดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 7 วรรคที่ 21 ปกิณณกวรรค (หมวดว่าด้วยปกิณกะ)

178. เรื่องบุรพกรรมของพระองค์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 145-158)

178.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มตฺตาสุขปริจฺจาคา”

178.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ บุรพกรรมของพระองค์

178.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เมืองไพศาลีได้เป็นเมืองมั่งคั่งกว้างขวาง มีชนมาก มีมนุษย์เกลื่อนกล่น ก็ในเมืองไพศาลีนั้นได้มีกษัตริย์ครอบครองราชสมบัติตามวาระกันถึงเจ็ดพันเจ็ดร้อยพระองค์ ปราสาทเพื่อประโยชน์เป็นที่ประทับของกษัตริย์เหล่านั้น ก็มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน, เรือนยอดก็มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน, สถานที่รื่นรมย์และสระโบกขรณี เพื่อประโยชน์เป็นที่ประทับอยู่ในพระราชอุทยาน ก็ได้มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน เกิดภัย 3 อย่างในเมืองไพศาลี เมื่อดิถีเป็นที่เข้าจำพรรษาใกล้เข้ามาแล้ว พระศาสดาทรงประทานปฏิญญาแก่พระเจ้าพิมพิสาร แล้วเสด็จอยู่ในพระเวฬุวัน ชาวเมืองไพศาลีให้ไปทูลเชิญพระศาสดา พระศาสดาเสด็จเมืองไพศาลี ชาวเมืองไพศาลีจัดการต้อนรับพระศาสดา พระศาสดาประทับยืนที่ประตูพระนครในเวลาเย็น ตรัสเรียกพระอานนทเถระมาแล้วประทานน้ำมนต์แห่งพระปริตรมีอำนาจมาก พวกพระยานาคทำการบูชาพระศาสดา กาลต่อมาพระเจ้าพิมพิสารให้เตรียมรับเสด็จพระพุทธเจ้าอีก

178.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มตฺตาสุขปริจฺจาคา ปสฺเส เจ วิปุลํ สุขํ
จเช มตฺตาสุขํ ธีโร สมฺปสฺสํ วิปุลํ สุขํ.

“ถ้าบุคคลพึงเห็นสุขอันไพบูลย์ เพราะสละสุขพอประมาณเสีย, ผู้มีปัญญาเมื่อเห็นสุขอันไพบูลย์ก็พึงสละสุขพอประมาณเสีย (จึงจะได้พบสุขอันไพบูลย์)”

178.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มตฺตาสุขปริจฺจาคา ความว่า เพราะสละสุขเล็กน้อยพอประมาณ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “มตฺตาสุขํ.” สุขอันโอฬาร ได้แก่สุขคือพระนิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สุขอันไพบูลย์ ความว่า ถ้าบุคคลพึงเห็นสุขอันไพบูลย์นั้น.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

178.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

179. เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 159-161)

179.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปรทุกฺขูปธาเนน”

179.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ กุมาริกาผู้กินไข่ไก่คนหนึ่ง

179.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

บ้านหนึ่งชื่อปัณฑุระ อยู่ไม่ไกลเมืองสาวัตถี ในบ้านนั้น มีชาวประมงอยู่คนหนึ่ง เขาเมื่อไปยังเมืองสาวัตถี เห็นไข่เต่าริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดีแล้ว ถือเอาไข่เต่าเหล่านั้น ไปสู่เมืองสาวัตถีให้ต้มในเรือนหลังหนึ่งแล้วเคี้ยวกิน ได้ให้ไข่ฟองหนึ่งแก่กุมาริกาในเรือนนั้น นางเคี้ยวกินไข่เต่านั้นแล้ว จำเดิมแต่นั้น ไม่ปรารถนาซึ่งของควรเคี้ยวอย่างอื่น แม่ไก่ผูกอาฆาตในนางกุมาริกา การจองเวรกันให้เกิดทุกข์

179.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปรทุกขูปธาเนน โย อตฺตโน สุขมิจฺฉติ
เวรสํสคฺคสํสฏฺโฐ เวรา โส น ปริมุจฺจติ

“ผู้ใด ย่อมปรารถนาสุขเพื่อตน เพราะก่อทุกข์ในผู้อื่น, ผู้นั้น เป็นผู้ระคนด้วยเครื่องระคนคือเวร ย่อมไม่พ้นจากเวรได้”

179.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปรทุกฺขูปธาเนน ความว่า เพราะก่อทุกข์ในผู้อื่น อธิบายว่า เพราะยังทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น

บาทพระคาถาว่า เวรสํสคฺคสํสฏฺโฐ ความว่า บุคคลนั้นเป็นผู้ระคนแล้วด้วยเครื่องระคน คือเวร อันตนทำให้แก่กันและกัน ด้วยสามารถแห่งการด่าและการด่าตอบ การประหารและการประหารตอบ เป็นต้น

179.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา นางยักษิณีตั้งอยู่ในสรณะทั้งหลาย สมาทานศีล 5 พ้นแล้วจากเวร. ฝ่ายกุลธิดานอกนี้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

180. เรื่องภิกษุชาวนครภัททิยะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 162-163)

180.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยํ หิ กิจฺจํ”

180.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุชาวนครภัททิยะ

180.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุชาวนครภัททิยะเหล่านั้น ได้เป็นผู้ขวนขวายในการประดับเขียงเท้า ภิกษุละเลยสมณกิจ พระศาสดาทรงตำหนิโทษแล้วเทศนา

180.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยญฺหิ กิจฺจํ ตทปวิทฺธํ อกิจฺจํ ปน กยิรติ
อุนฺนฬานํ ปมตฺตานํ เตสํ วฑฺฒนฺติ อาสวา
เยสญฺจ สุสมารทฺธา นิจฺจํ กายคตา สติ
อกิจฺจนฺเต น เสวนฺติ กิจฺเจ สาตจฺจการิโน
สตานํ สมฺปชานานํ อตฺถํ คจฺฉนฺติ อาสวา

“ก็ ภิกษุละทิ้งสิ่งที่ควรทำ, แต่ทำสิ่งที่ไม่ควรทำอาสวะทั้งหลาย ย่อมเจริญแก่ภิกษุเหล่านั้น ผู้มีมานะประดุจไม้อ้ออันยกขึ้นแล้ว ประมาทแล้ว”

“ส่วนสติอันไปในกาย อันภิกษุเหล่าใด ปรารภด้วยดีเป็นนิตย์, ภิกษุเหล่านั้นมีปกติทำเนืองๆ ในกิจที่ควรทำ ย่อมไม่เสพสิ่งที่ไม่ควรทำ, อาสวะทั้งหลายของภิกษุเหล่านั้น ผู้มีสติมีสัมปชัญญะ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้

กามาสวะ อาสวะคือกาม 1 ภวาสวะ อาสวะคือภพ 1

ทิฏฐาสวะ อาสวะคือความเห็นผิด 1 อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา 1”

180.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปรทุกฺขูปธาเนน ความว่า เพราะก่อทุกข์ในผู้อื่น อธิบายว่า เพราะยังทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า ยं หิ กิจฺจं ความว่า ก็กรรมมีอาทิอย่างนี้ คือ การคุ้มครองศีลขันธ์อันหาประมาณมิได้ การอยู่ป่าเป็นวัตร การรักษาธุดงค์ ความเป็นผู้ยินดีในภาวนา ชื่อว่าเป็นกิจอันควรทำของภิกษุ จำเดิมแต่กาลบวชแล้ว. แต่ภิกษุเหล่านี้ละเลย คือทอดทิ้งกิจที่ควรทำของตนเสีย

180.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

181. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 165-167)

181.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มาตรं ปิตรं หนฺตฺวา”

181.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระลกุณฏกภัททิยเถระ

181.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

วันหนึ่งภิกษุอาคันตุกะหลายรูปด้วยกัน เข้าไปเฝ้าพระศาสดาผู้ประทับนั่ง ณ ที่ประทับกลางวัน ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ขณะนั้น พระลกุณฏกภัททิยเถระเดินผ่านไปในที่ไม่ไกลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า อาคันตุกภิกษุเข้าเฝ้าพระศาสดา

181.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มาตรं ปิตรं หนฺตฺวา ราชาโน เทฺว จ ขตฺติเย
รฏฺฐं สานุจรं หนฺตฺวา อนีโฆ ยาติ พฺราหฺมโณ

“บุคคลฆ่ามารดาบิดา ฆ่าพระราชาผู้เป็นกษัตริย์ทั้งสองและฆ่าแว่นแคว้นพร้อมด้วยเจ้าพนักงานเก็บส่วยแล้วเป็นพราหมณ์ ไม่มีทุกข์ไปอยู่”

181.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สานุจรं ได้แก่ ผู้เป็นไปกับด้วยผู้จัดการส่วยให้สำเร็จ คือเจ้าพนักงานเก็บส่วย

ก็ในพระคาถานี้ บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยว่า ตัณหา ชื่อว่ามารดา เพราะให้สัตว์ทั้งหลายเกิดในภพ 3 เพราะบาลีว่า “ตัณหายังบุรุษให้เกิด”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

181.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว

182. เรื่องนายทารุสากฏิกะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 168-175)

182.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สุปฺปพุทฺธ”

182.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ บุตรของนายทารุสากฏิกะ

182.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เด็กสองคนเล่นขลุบ เด็กผู้เป็นสัมมาทิฏฐิไปป่ากับบิดา ภายหลังวันหนึ่งบิดาของเด็กผู้เป็นสัมมาทิฏฐินั้น เทียมเกวียนแล้วไปเพื่อต้องการไม้ ได้พาเด็กแม้นั้นไปแล้ว บรรทุกเกวียนให้เต็มแล้วด้วยไม้ไผ่ดง ขับมาอยู่ (ถึง) ภายนอกเมือง ปล่อยโคไปในที่อันมีความสำราญด้วยน้ำในที่ใกล้ป่าช้า แล้วได้กระทำการจัดแจงภัต เจริญพุทธานุสสติป้องกันอมนุษย์ได้ อมนุษย์รักษาและบำรุงเด็กผู้นอนในป่าคนเดียว

182.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สุปฺปพุทฺธ ปพุชฺฌนฺติ สทา โคตมสาวกา
เยสๆ ทิวา จ รตฺโต จ นิจฺจ พุทฺธคตา สติ.
สุปฺปพุทฺธ ปพุชฺฌนฺติ สทา โคตมสาวกา
เยสๆ ทิวา จ รตฺโต จ นิจฺจ ธมฺมคตา สติ
สุปฺปพุทฺธ ปพุชฺฌนฺติ สทา โคตมสาวกา
เยสๆ ทิวา จ รตฺโต จ นิจฺจ สงฺฆคตา สติ
สุปฺปพุทฺธ ปพุชฺฌนฺติ สทา โคตมสาวกา
เยสๆ ทิวา จ รตฺโต จ นิจฺจ กายคตา สติ
สุปฺปพุทฺธ ปพุชฺฌนฺติ สทา โคตมสาวกา
เยสๆ ทิวา จ รตฺโต จ อหึสาย รโต มโน
สุปฺปพุทฺธ ปพุชฺฌนฺติ สทา โคตมสาวกา
เยสๆ ทิวา จ รตฺโต จ ภาวนาย รโต มโน

“สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระพุทธเจ้าเป็นนิตย์ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, ชนเหล่านั้นเป็นสาวกของพระโคดมตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ

สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระธรรมเป็นนิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, ชนเหล่านั้นเป็นสาวกของพระโคดมตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระสงฆ์เป็นนิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, ชนเหล่านั้นเป็นสาวกของพระโคดมตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ

สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในกายเป็นนิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, ชนเหล่านั้นเป็นสาวกของพระโคดม ตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ

ใจของชนเหล่าใด ยินดีแล้วในอันไม่เบียดเบียน ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, ชนเหล่านั้น เป็นสาวกของพระโคดมตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ

ใจของชนเหล่าใด ยินดีแล้วในภาวนา ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, ชนเหล่านั้น เป็นสาวกของพระโคดม ตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ”

182.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า สุปฺปพุทฺธ ปพุชฺฌนฺติ ความว่า ชนเหล่านั้นยึดสติอันไปแล้วในพระพุทธเจ้า หลับอยู่นั่นเทียว เมื่อตื่น ชื่อว่าตื่นอยู่ด้วยดี

บาทพระคาถาว่า สทา โคตมสาวกา ความว่า ชื่อว่าเป็นสาวกของพระโคดม เพราะความที่ตนเป็นผู้เกิดแล้วในที่สุดแห่งการฟังแห่งพระพุทธเจ้าผู้โคตมโคตร (และ) เพราะความเป็นคืออันฟังอนุสาสนีของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นนั่นแล

182.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ทารกนั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล พร้อมด้วยมารดาและบิดาแล้ว ครั้นภายหลัง ชนแม้ทั้งหมดบวชแล้วบรรลุพระอรหัตเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

183. เรื่องภิกษุวัชชีบุตร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 176-179)

183.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ทุปฺปพฺพชฺชำ ทุรภิรมำ”

183.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุผู้เป็นโอรสของเจ้าวัชชีรูปใดรูปหนึ่ง

183.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุนั้นเป็นราชโอรสในแคว้นวัชชี สละราชสมบัติที่ถึงแล้วตามวาระบวชแล้วในกรุงไพศาลี เมื่อทั่วทั้งพระนครอันเขาประดับแล้วด้วยเครื่องประดับทั้งหลาย มีธงชัยและธงแผ่นผ้าเป็นต้น กระทำให้เนื่องเป็นอันเดียวกันกับชั้นจาตุมหาราช, เมื่อวาระเป็นที่เล่นมหรสพตลอด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คืนยังรุ่ง ในวันเพ็ญเป็นที่บานแห่งดอกโกมุทเป็นไปอยู่,ได้ยินเสียงกึกก้องแห่งดนตรี มีกลองเป็นต้นที่เขาตีแล้ว และเสียงดนตรีมีพิณเป็นต้นที่เขาประโคมแล้ว เมื่อพระราชาเจ็ดพันเจ็ดร้อยเจ็ดพระองค์และข้าราชบริพารทั้งหลาย มีอุปราชและเสนาบดีเป็นต้นของพระราชาเหล่านั้น ก็มีจำนวนเท่านั้นเหมือนกัน ซึ่งมีอยู่ในกรุงไพศาลี ประดับประดาแล้ว ก้าวลงสู่ถนนเพื่อต้องการจะเล่นนักษัตร เทวดากล่าวคาถาให้เกิดความสังเวช

183.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ทุปฺปพฺพชฺชำ ทุรภิรมำ ทุราวาสา ฆรา ทุกฺขา
ทุกฺโข สมานสำวาโส ทุกฺขานุปติตทฺธคู
ตสฺมา น จทฺธคู สิยา น จ ทุกฺขานุปติโต สิยา

“การบวชก็ยาก การยินดีก็ยาก เรือนที่ปกครองไม่ดีให้เกิดทุกข์ การอยู่ร่วมกับผู้เสมอกัน เป็นทุกข์ผู้เดินทางไกล ก็ถูกทุกข์ติดตาม, เพราะฉะนั้นไม่พึงเป็นผู้เดินทางไกล และไม่พึงเป็นผู้อันทุกข์ติดตาม”

183.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุปฺปพฺพชฺชำ ความว่า ชื่อว่า การละกองแห่งโภคะน้อยก็ตาม มากก็ตาม และเครือญาติ บวชมอบอุระ (ถวายชีวิต) ในศาสนานี้ เป็นการยาก

บทว่า ทุรภิรมำ ความว่า การที่กุลบุตรแม้บวชแล้วอย่างนั้น สืบต่อความเป็นไปแห่งชีวิต ด้วยการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ยินดียิ่งด้วยสามารถแห่งการคุ้มครองคุณคือศีลอันไม่มีประมาณและบำเพ็ญข้อปฏิบัติธรรมอันสมควรแก่ธรรมให้บริบูรณ์ เป็นการยาก

183.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นเบื่อหน่ายในทุกข์ที่พระองค์ตรัสในฐานะ 5 แล้ว ทำลายสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องต่ำอันเป็นส่วนเบื้องสูงดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล

184. เรื่องจิตตคฤหบดี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 180-181)

184.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สทฺโธ สีเลน สมฺปนฺโน”

184.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ จิตตคฤหบดี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

184.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ลาภสักการะเกิดขึ้นแก่จิตตคฤหบดีเรื่องข้าพเจ้าให้พิสดารแล้วในวรรณนาแห่งพระคาถาในพาลวรรคว่า “อสนฺตํ ภาวมิจฺเฉยฺย” เป็นต้นแม้พระคาถา (นี้) ก็มาแล้วในพาลวรรคนั้นเหมือนกันจริงอยู่ ในพาลวรรคนั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า (พระอานนทเถระทูลถามพระศาสดาว่า) “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็สักการะนี้เกิดขึ้นแก่คฤหบดีนั่น แม้ผู้มาสู่สำนักของพระองค์เท่านั้นหรือ? หรือแม้ไปในที่อื่นก็เกิดขึ้นเหมือนกัน?”

พระศาสดาตรัสว่า “อานนท์ เมื่อจิตตคฤหบดีนั้นมาสู่สำนักของเราก็ดี ไปในที่อื่นก็ดี สักการะย่อมเกิดขึ้นทั้งนั้น เพราะอุบาสกนี้เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส สมบูรณ์ด้วยศีล, อุบาสกผู้เห็นปานนี้ ไปประเทศใดๆ ลาภสักการะย่อมเกิดแก่เขาในประเทศนั้นๆ ทีเดียว”

184.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สทฺโธ สีเลน สมฺปนฺโน ยโสโภคสมปฺปิโต
ยํ ยํ ปเทสํ ภชติ ตตฺถ ตตฺเถว ปูชิโต.

“ผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เพียบพร้อมด้วยยศและโภคะ จะไปประเทศใดๆ, ย่อมเป็นผู้อันเขาบูชาแล้ว ในประเทศนั้นๆ ทีเดียว”

184.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สทฺโธ ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยศรัทธาอันเป็นโลกิยะและโลกุตระ

บทว่า สีเลน ความว่า ศีลมี 2 อย่าง คือ ศีลสำหรับผู้ครองเรือน 1 ศีลสำหรับผู้ไม่ครองเรือน 1 ใน 2 อย่างนั้น ศีลสำหรับผู้ครองเรือน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์เอาในบทนี้, ความว่า ผู้ประกอบด้วยศีลสำหรับผู้ครองเรือนนั้น

184.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

185. เรื่องนางจูฬสุภัททา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 182-189)

185.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ”

185.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ธิดาของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

185.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เศรษฐีบุตรชื่ออุคคะ ชาวอุคคนครได้เป็นสหายของอนาถบิณฑิกเศรษฐีตั้งแต่เวลาที่ยังเป็นหนุ่ม สหายทั้งสองนั้นเรียนศิลปะอยู่ในตระกูลอาจารย์เดียวกัน ทำกติกาต่อกันอุคคเศรษฐี ขอนางจูฬสุภัททาเพื่อบุตรแต่อุคคเศรษฐีนั้นโดยปกติเป็นมิจฉาทิฏฐิ เพราะฉะนั้นอนาถบิณฑิกเศรษฐีจึงกราบทูลความนั้นแด่พระทศพล อันพระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยของอุคคเศรษฐีแล้วทรงอนุญาต จึงปรึกษากับภรรยา แล้วรับคำของอุคคเศรษฐีนั้น กำหนดวัน (แต่งงาน) แล้ว, ทำสักการะเป็นอันมาก เหมือนอย่างธนญชัยเศรษฐีทำให้นางวิสาขาผู้เป็นธิดา แล้วส่งไปฉะนั้นพ่อผัวให้นางจูฬสุภัททาไหว้ชีเปลือย ลูกสะใภ้บอกสมณภาพแก่แม่ผัว

185.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ หิมวนฺโตว ปพฺพโต
อสนฺเตตฺถ น ทิสฺสนฺติ รตฺติขิตฺตา ยถา สรา

“สัตบุรุษทั้งหลายย่อมปรากฏในที่ไกลเหมือนภูเขาหิมพานต์, (ส่วน) อสัตบุรุษย่อมไม่ปรากฏในที่นี้เหมือนลูกศรอันเขาซัด (ยิง)ไปในราตรีฉะนั้น”

185.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺโต เป็นต้น ความว่า ปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่าสัตบุรุษ เพราะความที่กิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น สงบแล้ว, แต่ในที่นี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์สัตว์ผู้มีอธิการ (บุญ) อันทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน มีกุศลมูลสั่งสมไว้แล้ว (และ) อบรมภาวนาแล้วว่า “สัตบุรุษ”

บทว่า ปกาเสนฺติ ความว่า แม้ยืนอยู่ที่ไกล เมื่อมาสู่คลองพระญาณแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าย่อมปรากฏได้

185.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

186. พระเถระชื่อเอกวิหารี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 190-191)

186.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “เอกาสนำ”

186.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเถระชื่อเอกวิหารี

186.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระเถระนั้นได้เป็นผู้ปรากฏในระหว่างแห่งบริษัท 4 พวกภิกษุทูลเรื่องพระเถระแด่พระศาสดา พระศาสดาประทานสาธุการว่า “สาธุ สาธุ” ดังนี้แล้วทรงสั่งสอนว่า “ธรรมดาภิกษุพึงเป็นผู้สงัด” แล้วตรัสอานิสงส์ในวิเวก

186.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เอกาสนำ เอกเสยฺยำ เอโก จรมตนฺทิโต
เอโก ทมยมตฺตานำ วนนฺเต รมิโต สิยา.

“ภิกษุพึงเสพที่นั่งคนเดียว ที่นอนคนเดียว, พึงเป็นผู้เดียว ไม่เกียจคร้าน เที่ยวไปเป็นผู้เดียว ทรมานตน เป็นผู้ยินดียิ่งในราวป่า”

186.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า เอกาสนำ เอกเสยฺยำ ความว่า ที่นั่งของภิกษุผู้ไม่ละมูลกัมมัฏฐาน นั่งแม้ในท่ามกลางแห่งภิกษุตั้งพัน ด้วยการทำไว้ในใจนั้นนั่นแล ชื่อว่าที่นั่งคนเดียว

ก็ที่นอนของภิกษุผู้เข้าไปตั้งสติไว้แล้วนอนเหนือที่นอนอันเขาปูไว้ ในปราสาทเช่นกับโลหปราสาทก็ดี ในท่ามกลางภิกษุตั้งพันรูปก็ดี เป็นที่รองผ้าลาดอันวิจิตร อันควรแก่ค่ามาก โดย (ตะแคง) ข้างขวา ด้วยมนสิการในมูลกัมมัฏฐาน ชื่อว่าที่นอนคนเดียว

186.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ตั้งแต่นั้นมา มหาชนย่อมปรารถนาการอยู่คนเดียวเท่านั้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค (หมวดว่าด้วยนรก)

187. เรื่องนางปริพาชิกาชื่อสุนทรี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 195-200)

187.1 คาถาต้นเรื่อง คือ เรื่อง “อภูตวาที”

187.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางปริพาชิกาชื่อสุนทรี

187.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พวกเดียรถีย์คิดตัดลาภสักการะพระศาสดา แต่นั้นมา โดยกาลล่วงไป 2-3 วัน พวกเดียรถีย์ให้กหาปณะแก่พวกนักเลง พวกภิกษุถูกพวกเดียรถีย์หาว่าฆ่านางสุนทรี ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระตถาคต. พวกฆ่านางสุนทรีถูกประหารชีวิต

187.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อภูตวาที นิรยํ อุเปติ
โย วาปิ กตฺวา น กโรมีติ จาห
อุโภปิ เต เปจฺจ สมา ภวนฺติ
นิหีนกมฺมา มนุชา ปรตฺถ

“ผู้มักพูดคำไม่จริงย่อมเข้าถึงนรกหรือแม้ผู้ใดทำแล้วกล่าวว่า “ข้าพเจ้ามิได้ทำ”ชนแม้ทั้งสองนั้น เป็นมนุษย์มีกรรมเลวทราม ละไปในโลกอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอกัน”

187.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภูตวาที ได้แก่ ผู้ไม่เห็นโทษของบุคคลอื่นเลย ทำการกล่าวเท็จ ตู่ผู้อื่นด้วยคำเปล่า

บทว่า กตฺวา ความว่า หรือผู้ใดทำกรรมลามกแล้ว กล่าวว่า “ข้าพเจ้ามิได้ทำกรรมนั่น”

187.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

188. เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 201-202)

188.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “กาสาวกณฺฐา”

188.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สัตว์ทั้งหลายผู้อันอานุภาพแห่งผลทุจริตเบียดเบียน

188.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ท่านพระมหาโมคคัลลานะลงจากภูเขาคิชฌกูฏ พร้อมกับพระลักขณเถระ พระมหาโมคคัลลานะเห็นเปรตมีแต่ร่างกระดูก

188.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

กาสาวกณฺฐา พหโว ปาปธมฺมา อสญฺญตา
ปาปา ปาเปหิ กมฺเมหิ นิรยนฺเต อุปปชฺชเร

“ชนเป็นอันมาก มีคอพันด้วยผ้ากาสาวะ เป็นผู้มีธรรมลามก ไม่สำรวม, ชนผู้ลามกเหล่านั้น ย่อมเข้าถึงนรกเพราะกรรมลามกทั้งหลาย”

188.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาสาวกณฺฐา ได้แก่ ผู้มีคอพันด้วยผ้ากาสาวะ

บทว่า ปาปธมฺมา แปลว่า ผู้มีธรรมลามก

188.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

189. เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 203-204)

189.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “เสยฺโย อโยคุโฬ”

189.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ เหล่าภิกษุอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

189.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระศาสดาทรงติเตียนภิกษุเห็นแก่ท้อง

189.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เสยฺโย อโยคุโฬ ภุตฺโต ตตฺโต อคฺคิสิขูปโม
ยญฺเจ ภุญฺเชยฺย ทุสฺสีโล รฏฺฐปิณฺฑํ อสญฺญโต

“ก้อนเหล็กอันร้อนประหนึ่งเปลวไฟ ภิกษุบริโภคยังดีกว่า,ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม บริโภคก้อนข้าวของชาวแว่นแคว้น จะประเสริฐอะไร?”

189.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า ยญฺเจ ภุญฺเชยฺย ความว่า

ภิกษุผู้ทุศีล คือผู้ไม่มีศีล ไม่สำรวมทางกายเป็นต้น ปฏิญญาตนว่า “เราเป็นสมณะ” รับก้อนข้าวที่ชาวแว่นแคว้นถวายด้วยศรัทธา อันชื่อว่ารัฏฐปิณฑะอันใด แล้วพึงฉัน, ก้อนเหล็กอันร้อนมีสีประหนึ่งไฟ อันภิกษุบริโภคแล้ว ยังประเสริฐกว่า คือดีกว่านั้น

189.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

190. เรื่องภิกษุว่ายาก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 209-211)

190.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “กุโส ยถา”

190.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุว่ายากรูปใดรูปหนึ่ง

190.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุรูปหนึ่ง ไม่แกล้ง เด็ดหญ้าต้นหนึ่ง เมื่อความรังเกียจเกิดขึ้น จึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง บอกความที่กรรมอันตนทำแล้ว ภิกษุเด็ดหญ้าแล้วสงสัย ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระศาสดา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

190.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

กุโส ยถา ทุคฺคหิโต หตฺถเมวานุกนฺตติ
สามญฺญ์ ทุปฺปรามฏฺฐ์ นิรยายูปกฑฺฒติ
ยํ กิญฺจิ สิถิลํ กมฺมํ สงฺกิลิฏฺฐญฺจ ยํ วตฺ
สงฺกสฺสรํ พฺรหฺมจริยํ น ตฺ โหติ มหปฺผลํ
กยิรญฺเจ กยิรเถนํ ทฬฺหเมนํ ปรกฺกเม
สิถิโล หิ ปริพฺพาโช ภิยฺโย อากิรเต รชํ

“หญ้าคาที่บุคคลจับไม่ดี ย่อมตามบาดมือนั่นเองฉันใด, คุณเครื่องเป็นสมณะที่บุคคลลูบคลำไม่ดี ย่อมคร่าเขาไปในนรก ฉันนั้น

การงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่ย่อหย่อน, วัตรใดที่เศร้าหมอง, พรหมจรรย์ที่ระลึกด้วยความรังเกียจ, กรรมทั้งสามอย่างนั้น ย่อมไม่มีผลมาก

หากว่าบุคคลพึงทำกรรมใด ควรทำกรรมนั้นให้จริง, ควรบากบั่นทำกรรมนั้นให้มั่น เพราะว่าสมณธรรมเครื่องละเว้นที่ย่อหย่อน ยิ่งเกลี่ยธุลีลง”

190.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บาทพระคาถาว่า นิรยายูปกฑฺฒติ ความว่า ย่อมให้เกิดในนรก

บทว่า สิถิลํ ได้แก่ การงานไรๆ ที่บุคคลทำ ทำให้เป็นการยึดถือไว้ย่อหย่อนโดยทำหละหลวม

190.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ภิกษุแม้นั้นดำรงอยู่ในความสังวรแล้วภายหลังเจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัต ดังนี้แล

191. เรื่องหญิงขี้หึง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 212-213)

191.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อกตํ”

191.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ หญิงขี้หึงคนใดคนหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

191.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

สามีของหญิงนั้นได้ทำความเชยชิดกับหญิงรับใช้ในเรือนคนหนึ่ง หญิงขี้หึงนั้นมัดมือมัดเท้าหญิงรับใช้คนนั้นไว้แล้วตัดหูตัดจมูกของเขา ขังไว้ในห้องว่างห้องหนึ่ง หญิงขี้หึงทำกรรมชั่วแล้วคิดปกปิดกรรมชั่วย่อมเผาผลาญในภายหลัง

191.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อกตๆ ทุกฺกตๆ เสยฺโย ปจฺฉา ตปฺปติ ทุกฺกตๆ
กตญฺจ สุกตๆ เสยฺโย ยๆ กตฺวา นานุตปฺปติ

“กรรมชั่วไม่ทำเสียเลยดีกว่า, (เพราะ) กรรมชั่วย่อมเผาผลาญในภายหลัง, ส่วนบุคคลทำกรรมใดแล้วไม่ตามเดือดร้อน, กรรมนั้น เป็นกรรมดีอันบุคคลทำแล้วดีกว่า”

191.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุกฺกตๆ ความว่า กรรมอันมีโทษยังสัตว์ให้เป็นไปในอบายไม่ทำเสียเลยดีกว่า คือประเสริฐ ได้แก่ยอดเยี่ยม

สองบทว่า ปจฺฉา ตปฺปติ ความว่า เพราะกรรมนั้น ย่อมเผาผลาญในกาลที่ตนตามระลึกถึงแล้วๆ ร่ำไป

191.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา อุบาสกและหญิงนั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว ก็แลชนทั้งหลายทำหญิงรับใช้นั้นให้เป็นไท ในที่นั้นนั่นแล แล้วทำให้เป็นหญิงมีปกติประพฤติธรรม ดังนี้แล

192. เรื่องอาคันตุกภิกษุ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 214-216)

192.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “นครๆ ยถา”

192.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุผู้อาคันตุกะหลายรูป

192.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พวกภิกษุเหล่านั้นเข้าจำพรรษาอยู่ในปัจจันตนครแห่งหนึ่ง ได้อยู่เป็นสุขในเดือนแรก ในเดือนท่ามกลาง พวกโจรได้มาปล้นบ้านอันเป็นที่โคจรของภิกษุเหล่านั้น จับชาวบ้าน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป็นเชลยไป พวกภิกษุจึงเดินทางไปกรุงสาวัตถีเพื่อเฝ้าพระศาสดา พระศาสดาทรงทำการปฏิสันถารกับภิกษุเหล่านั้น

192.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

นครํ ยถา ปจฺจนฺตํ คุตฺตํ สนฺตรพาหิรํ
เอวํ โคเปถ อตฺตานํ ขโณ โว มา อุปจฺจคา
ขณาตีตา หิ โสจนฺติ นิรยมฺหิ สมปฺปิตา

“ท่านทั้งหลายควรรักษาตน เหมือนกับพวกมนุษย์ป้องกันปัจจันตนครทั้งภายในและภายนอกฉะนั้น, ขณะอย่าเข้าไปล่วงท่านทั้งหลายเสีย เพราะว่าชนทั้งหลายผู้ล่วงเสียซึ่งขณะเป็นผู้เบียดเสียดกันในนรก เศร้าโศกอยู่”

192.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺตรพาหิรํ เป็นต้น ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย ปัจจันตนครนั้นอันมนุษย์เหล่านั้นช่วยกันทำที่มั่นทั้งหลายมีประตูและกำแพงเป็นต้น ชื่อว่าทำให้มั่นในภายใน เขาทำที่มั่นทั้งหลาย มีป้อมและคูเป็นต้น ชื่อว่าทำให้มั่นในภายนอก เพราะเหตุนั้น ปัจจันตนครนั้นจึงเป็นเมืองที่พวกมนุษย์ทำให้มั่นทั้งภายในทั้งภายนอกรักษาแล้วฉันใด

ก็พวกท่านจงเข้าไปตั้งสติไว้ จงปิดทวารทั้ง 6 อันเป็นภายใน ไม่ปล่อยสติซึ่งรักษาทวาร ทำอายตนะภายใน 6 เหล่านั้นให้มั่น ด้วยการไม่ถือเอาโดยประการที่อายตนะภายนอก 6 ซึ่งยึดถืออยู่ จะเป็นไปเพื่อขจัดอายตนะภายในเสีย ไม่ละสติที่รักษาทวาร เพื่อไม่ให้อายตนะภายนอกเหล่านั้นเข้าไปประพฤติอยู่ ชื่อว่ารักษาตนไว้ฉันนั้น

192.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนาภิกษุเหล่านั้นเกิดความสังเวช ตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว ดังนี้แล

193. เรื่องนิครนถ์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 217-219)

193.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อลชฺชิตาเย”

193.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พวกนิครนถ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

193.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ในวันหนึ่งภิกษุทั้งหลายเห็นพวกนิครนถ์แล้ว พวกนิครนถ์โต้วาทะกับพวกภิกษุ ภิกษุทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลเรื่องนั้น ในกาลที่ตนนั่งแล้ว

193.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อลชฺชิตาเย ลชฺชนฺติ ลชฺชิตาเย น ลชฺชเร
มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา คจฺฉนฺติ ทุคฺคตึ
อภเย ภยทสฺสิโน ภเย จ อภยทสฺสิโน
มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา คจฺฉนฺติ ทุคฺคตึ

“สัตว์ทั้งหลาย ย่อมละอายเพราะสิ่งอันไม่ควรละอายไม่ละอายเพราะสิ่งอันควรละลาย สมาทานมิจฉาทิฏฐิ ย่อมถึงทุคติ

สัตว์ทั้งหลาย มีปกติเห็นในสิ่งอันไม่ควรกลัวว่า ควรกลัว และมีปกติเห็นในสิ่งอันควรกลัวว่าไม่ควรกลัว สมาทานมิจฉาทิฏฐิ ย่อมถึงทุคติ”

193.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลชฺชิตาเย ได้แก่ เพราะภาชนะภิกษาอันไม่ควรละอาย จริงอยู่ ภาชนะภิกษา ชื่อว่าสิ่งอันไม่ควรละอาย. ก็สัตว์เหล่านั้น เมื่อปกปิดภาชนะภิกษานั้นแล้วเที่ยวไป ชื่อว่าย่อมละอาย เพราะภาชนะภิกษาอันไม่ควรละอายนั้น

193.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พวกนิครนถ์เป็นอันมาก มีใจสังเวชแล้วบวช เทศนาสำเร็จประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

194. เรื่องสาวกเดียรถีย์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 220-222)

194.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อวชฺเช”

194.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พวกสาวกเดียรถีย์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

194.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

บุตรพวกเดียรถีย์สอนบุตรไม่ให้ไหว้สมณะวันหนึ่ง ลูกของพวกอัญญเดียรถีย์เหล่านั้น กำลังเล่นอยู่ในที่ใกล้แห่งซุ้มประตูนอกพระเชตวันวิหาร มีความระหายน้ำขึ้นทีนั้นพวกเขาจึงส่งเด็กของอุบาสกคนหนึ่งไปสู่พระวิหารสั่งว่า“เจ้าไปดื่มน้ำในวิหารนั้นแล้วจงนำมาเพื่อพวกเราบ้าง”

เด็กนั้นก็เข้าไปยังพระวิหาร ถวายบังคมพระศาสดา แล้วกราบทูลความข้อนั้น ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะเด็กนั้นว่า “เจ้าเท่านั้น ดื่มน้ำแล้วไป จงส่งแม้พวกเด็กนอกนี้มาเพื่อต้องการแก่การดื่มน้ำในที่นี้เทียว” เขาได้ทำอย่างนั้น. พวกเด็กเหล่านั้นมาดื่มน้ำแล้ว บุตรพวกเดียรถีย์นับถือพระพุทธศาสนา

194.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อวชฺเช วชฺชมติโน วชฺเช จ อวชฺชทสฺสิโน
มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา คจฺฉนฺติ ทุคฺคตึ
วชฺชญฺจ วชฺชโต ญตฺวา อวชฺชญฺจ อวชฺชโต
สมฺมาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคฺคตึ

“สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความรู้ว่ามีโทษในธรรมที่หาโทษมิได้ มีปกติเห็นว่าหาโทษมิได้ในธรรมที่มี โทษเป็นผู้ถือด้วยดีซึ่งมิจฉาทิฏฐิ ย่อมไปสู่ทุคติ

สัตว์ทั้งหลาย รู้ธรรมที่มีโทษ โดยความเป็นธรรมมีโทษ รู้ธรรมที่หาโทษมิได้โดยความเป็นธรรมหาโทษมิได้ เป็นผู้ถือด้วยดีซึ่งสัมมาทิฏฐิย่อมไป สู่สุคติ”

194.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อวชฺเช คือ ในสัมมาทิฏฐิมีวัตถุ 10 และในธรรมที่เป็นอุปนิสัยแห่งสัมมาทิฏฐินั้น

บทว่า วชฺชมติโน คือ มีมติเกิดขึ้นว่า “นี้มีโทษ” แต่สัตว์เหล่านั้นมีปกติเห็นว่าหาโทษมิได้ ในธรรมที่มีโทษ คือมิจฉาทิฏฐิมีวัตถุ 10 และคือธรรมอันเป็นอุปนิสัยแห่งมิจฉาทิฏฐินั้น

194.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา คนเหล่านั้นแม้ทั้งหมดดำรงอยู่ในสรณะ 3 แล้ว ฟังธรรมอื่นๆ อีกอยู่ ก็ได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 7 วรรคที่ 23 นาควรรค (หมวดว่าด้วยช้าง)

195. เรื่องของพระองค์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 228-230)

195.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อหำ นาโคว”

195.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระองค์

195.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระศาสดาถูกพวกมิจฉาทิฏฐิด่า พวกมิจฉาทิฏฐิผู้ไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัยได้ติดตามพระศาสดา ผู้เสด็จเข้าไปภายในพระนคร ด่าอยู่ บริภาษอยู่ ด้วยอักโกสวัตถุ 10 พระอานนท์ทูลให้เสด็จไปนครอื่นก็ไม่เสด็จไป แต่พระศาสดาทรงอดกลั้นคำล่วงเกินได้

195.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อหำ นาโคว สงฺคาเม	จาปาโต ปติตำ สรำ
อติวากฺยนฺติติกฺขิสฺสำ	ทุสฺสีโล หิ พหุชฺชโน
ทนฺตำ นยนฺติ สมิตึ	ทนฺตำ ราชาภิรูหติ
ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ	โยติวากฺยนฺติติกฺขติ
วรมสฺสตรา ทนฺตา	อาชานียา จ สินฺธวา
กุญฺชรา จ มหานาคา	อตฺตทนฺโต ตโต วรำ

“เราจักอดกลั้นคำล่วงเกิน เหมือนช้างอดทนต่อลูกศรที่ตกจากแล่งในสงครามฉะนั้น, เพราะชนเป็นอันมากเป็นผู้ทุศีล

ชนทั้งหลาย ย่อมนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุมพระราชาย่อมทรงสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้ว, บุคคลผู้อดกลั้นคำล่วงเกินได้ ฝึก (ตน) แล้ว เป็นผู้ประเสริฐในมนุษย์ทั้งหลาย

ม้าอัสดร 1 ม้าสินธพผู้อาชาไนย 1 ช้างใหญ่ชนิดกุญชร 1ที่ฝึกแล้วย่อมเป็นสัตว์ประเสริฐ แต่บุคคลที่มีตนฝึกแล้วย่อมประเสริฐกว่า (สัตว์พิเศษนั้น)”

195.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาโคว คือ เหมือนช้าง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สองบทว่า จาปาโต ปติตํ ความว่า หลุดออกไปจากธนู

195.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา มหาชนแม้ทั้งหมดนั้น ผู้รับสินจ้างแล้วยืนด่าอยู่ในที่ทั้งหลาย มีถนนและทางสามแยกเป็นต้น บรรลุโสดาปัตติผลแล้วดังนี้แล

196. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 231-232)

196.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น หิ เอเตหิ”

196.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุรูปหนึ่งผู้เคยเป็นนายหัตถาจารย์

196.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ควาญช้างฝึกช้างให้ดีได้เพราะได้นัยจากภิกษุวันหนึ่งภิกษุนั้นเห็นนายควาญช้าง ผู้ตั้งใจว่า “เราจักฝึกช้างสักตัวหนึ่ง” แล้วไม่อาจเพื่อจะให้ช้างสำเหนียกเหตุที่ตนปรารถนาได้ อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำอจิรวดี จึงเรียกภิกษุทั้งหลายซึ่งยืนอยู่ที่ใกล้มาแล้ว กล่าวว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย หากว่านายหัตถาจารย์นี้ พึงแทงช้างตัวนี้ ในที่ชื่อโน้นไซร้ เขาพึงให้มันสำเหนียกเหตุนี้ได้โดยเร็วทีเดียว” เขาสดับคำของภิกษุนั้นแล้ว จึงทำอย่างนั้น ก็ฝึกช้างตัวนั้นให้เรียบร้อยได้ ภิกษุเหล่านั้น จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระศาสดา. ฝึกตนดีแล้วย่อมไปสู่ที่ไม่เคยไปได้

196.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น หิ เอเตหิ ยาเนหิ คจฺเฉยฺย อคตํ ทิสํ
ยถาตฺตนา สุทนฺเตน ทนฺโต ทนฺเตน คจฺฉติ

“ก็บุคคลพึงไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไปด้วยยานเหล่านี้เหมือนคนผู้ฝึก (ตน) แล้วไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไปด้วยตนที่ฝึกแล้ว ฝึกดีแล้วฉะนั้น หามิได้”

196.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระคาถานั้น มีความว่า ก็บุคคลไรๆ พึงไปสู่ทิศ คือพระนิพพานที่นับว่ายังไม่ได้ไป เพราะความเป็นทิศที่ตนยังไม่เคยไป แม้โดยที่สุดด้วยความฝัน ด้วยยานทั้งหลาย มียานคือช้างเป็นต้นเหล่านี้ได้ เหมือนบุคคลผู้ฝึก (ตน) แล้ว คือผู้หมดพยศ

196.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

197. เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 233-241)

197.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ธนปาลโก”

197.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พวกบุตรของพราหมณ์เฒ่าคนใดคนหนึ่ง

197.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พราหมณ์คนหนึ่งในกรุงสาวัตถี มีสมบัติประมาณ 8 แสน ทำอาวาหมงคลแก่บุตร 4 คน ผู้เจริญวัยแล้ว ได้ให้ทรัพย์ 4 แสน. ต่อมา เมื่อพราหมณีของเขาทำกาละ (ตาย) ไปแล้ว พวกบุตรจึงปรึกษาพร้อมกันว่า บุตรบำรุงบิดาเพราะอยากได้สมบัติ พราหมณ์ให้ทรัพย์แก่บุตรอีกคนละแสน แบ่งเครื่องอุปโภคทั้งหมดให้เป็น 4 ส่วนมอบให้ เหลือไว้เพียงผ้านุ่งห่มของตน. บุตรคนหัวปีทะนุบำรุงพราหมณ์นั้น 2-3 วัน พราหมณ์เที่ยวขอทานเขากิน เมื่อพบพระศาสดา พระศาสดาให้พราหมณ์เรียนคาถา เขาเรียนคาถาเหล่านั้นในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เมื่อพวกบุตรประดับประดาด้วยสรรพาลังการแล้ว ย่างเข้าไปสู่สภานั้น นั่งเหนืออาสนะที่ควรแก่ค่ามากในท่ามกลางพวกพราหมณ์ ในวันประชุมพราหมณ์เห็นปานนั้น พราหมณ์ได้อุบายดี พราหมณ์อาศัยโภชนะดีและการนอนสบาย โดยกาลล่วงไป 2-3 วัน ก็เกิดมีกำลังมีอินทรีย์เปล่งปลั่ง พราหมณ์คิดถึงอุปการคุณของพระศาสดา

197.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ธนปาลโก นาม กุญฺชโร
กฏุกปฺปเภทโน ทุนฺนิวารโย
พทฺโธ กพลํ น ภุญฺชติ
สุมรติ นาควนสฺส กุญฺชโร.

“กุญชร นามว่า ธนปาลกะ ตกมันจัด ห้ามได้ยากถูกขังไว้ ไม่บริโภคฟ่อนหญ้ากุญชรระลึกถึง (แต่) นาควัน นาควนสฺส แปลกันว่า ซึ่งป่าแห่งไม้กากะทิง เป็นฉัฏฐีวิภัตติลงในอรรถแห่งทุติยาวิภัตติ”

197.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ธนปาลโก นาม นั่นเป็นชื่อของช้างที่พระเจ้ากาสิกราชทรงส่งนายหัตถาจารย์ไปให้จับในนาควันอันรื่นรมย์ ในครั้งนั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทว่า กฏฺกปฺปเภทโน ความว่า ตกมันจัด อันที่จริง ในกาลเป็นที่ตกมันของช้างทั้งหลาย หมวกหูทั้ง 2 ย่อมแตกเยิ้ม แม้ตามปกติ ในกาลนั้น ช้างทั้งหลายย่อมไม่นำพาซึ่งขอปฏักหรือโตมร ย่อมเป็นสัตว์ดุร้าย แต่ช้างธนปาลกะนั้นดุร้ายนักทีเดียว

197.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พราหมณ์พร้อมกับบุตรและลูกสะใภ้ทั้งหลายดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล

198. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 242-244)

198.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มิทฺธี ยทา”

198.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเจ้าปเสนทิโกศล

198.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระราชาเสวยข้าวสุกแห่งข้าวสารทะนานหนึ่ง กับสูปพยัญชนะพอควรแก่ข้าวสุกนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลง่วงเพราะเสวยจุเกินไป พระศาสดาทรงติการบริโภคจุ

198.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มิทฺธี ยทา โหติ มหคฺฆโส จ
นิทฺทายิตา สมฺปริวตฺตสายี
มหาวราโหว นิวาปปุฏฺโ
ปุนปฺปุนำ คพฺภมุเปติ มนฺโท

“ในกาลใด บุคคลเป็นผู้กินมาก มักง่วง และมักนอนหลับกระสับกระส่าย ประหนึ่งสุกรใหญ่ที่ถูกปรนปรือด้วยอาหารฉะนั้น. ในกาลนั้น เขาเป็นคนมึนซึม ย่อมเข้าไปถึงห้องร่ำไป”

198.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มิทฺธี ความว่า ผู้อันความท้อแท้และความง่วงเหงาครอบงำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทว่า มหคฺฆโส ความว่า ผู้บริโภคมาก เหมือนอาหรหัตถกพราหมณ์ อลังสาฏกพราหมณ์ ตัตถวัฏฏกพราหมณ์ กากมาสกพราหมณ์ และภุตตวัมมิกพราหมณ์ คนใดคนหนึ่ง

198.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พระศาสดาได้ตรัส พระคาถานี้ด้วยสามารถอุปการะแก่พระราชาว่า คนผู้มีสติทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้แล้วนั้น ย่อมมีโรคภัยไข้เจ็บน้อย แก่ช้า อายุยืน

ดังนี้แล้ว โปรดให้อุตตรมาณพเรียนไว้แล้ว ทรงแนะอุบายว่า“เธอพึงกล่าวคาถานี้เฉพาะในเวลาที่พระราชาเสวย และพึงให้พระราชาทรงลดโภชนะลงด้วยอุบายนี้”เขาได้กระทำเช่นนี้

สมัยต่อมา พระราชาทรงกระปรี้กระเปร่า มีพระสรีระเบา ทรงถึงความสำราญเพราะความที่ทรงมีพระกระยาหารทะนานหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง ทรงมีความคุ้นเคยบังเกิดขึ้นในพระศาสดาแล้ว ทรงให้อสทิสทานเป็นไป 7 วัน

ในเพราะทรงอนุโมทนาทาน มหาชนซึ่งมาประชุม (ณ ที่นั้น) บรรลุคุณวิเศษใหญ่แล้ว ดังนี้แล

199. เรื่องสานุสามเณร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 245-251)

199.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อิทำ ปุเร”

199.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สานุสามเณร

199.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

สามเณรนั้นได้เป็นบุตรน้อยคนเดียวของอุบาสิกาคนหนึ่ง สานุสามเณรประกาศธรรม ครั้นสามเณรนั้นถึงความเจริญ มีอินทรีย์แก่กล้า ถูกความไม่ยินดียิ่งบีบคั้น ไม่สามารถจะบรรเทาความไม่ยินดียิ่งลงได้ ปล่อยผมและเล็บไว้ยาว มีผ้านุ่งและผ้าห่มมอมแมม ไม่แจ้งแก่ใครๆ หยิบบาตรจีวรขึ้นแล้ว ได้ไปเรือนของมารดาลำพังคนเดียว ยักษิณีเข้าสิงกายสามเณร เธอแจ้งความที่ตนกระสัน (ให้มารดาทราบ) แล้ว

199.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อิทำ ปุเร จิตฺตมจาริ จาริกำ
เยนิจฺฉกำ ยตฺถกามำ ยถาสุขำ
ตทชฺชหำ นิคฺคเหสฺสามิ โยนิโส

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หตฺถิปฺปภินฺนํ วิย อกุสคฺคโห

“เมื่อก่อนจิตนี้ได้เที่ยวจาริกไปตามอาการที่ปรารถนาตามอารมณ์ที่ใคร่ (และ) ตามความสบาย, วันนี้ เราจักข่มมันด้วยโยนิโสมนสิการ ประหนึ่งนายควาญช้างข่มช้างที่ซับมันฉะนั้น”

199.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า ก่อนแต่นี้ ชื่อว่าจิตนี้เที่ยวจาริกไปในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้นตลอดกาลนาน

ชื่อว่าตามอาการที่ปรารถนาด้วยสามารถแห่งอาการแห่งกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น อันเป็นเหตุปรารถนา

199.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่เทวดาเป็นอันมาก

200. เรื่องช้างชื่อปาเวรกะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 252-253)

200.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อปฺปมาทรตา”

200.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ช้างชื่อปาเวรกะ ของพระเจ้าโกศล

200.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ช้างของพระเจ้าโกศลติดหล่ม มหาชนเห็นช้างนั้นแล้ว จึงสนทนากันขึ้นว่า “ช้างชื่อแม้เห็นปานนี้ ยังถึงทุพพลภาพนี้.” พระราชาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ทรงบังคับนายหัตถาจารย์ว่า “เธอจงไป จงยกช้างนั้นให้ขึ้นจากหล่ม”

200.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อปฺปมาทรตา โหถ สจิตฺตมนุรกฺขถ
ทุคฺคา อุทฺธรถตฺตานํ ปงฺเก สนฺโนว กุญฺชโร

“ท่านทั้งหลายจงยินดีในความไม่ประมาท,จงตามรักษาจิตของตน,จงถอนตนขึ้นจากหล่มประหนึ่งช้างที่จมลงในเปือกตม ถอนตนขึ้นได้ฉะนั้น”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

200.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปมาทรตา ความว่า ท่านทั้งหลายจงยินดียิ่งในความ ไม่อยู่ปราศจากสติ

บทว่า สจิตฺตํ ความว่า จงรักษาจิตของตนในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น โดยอาการที่มันจะทำความก้าวล่วงไม่ได้

200.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นดำรงอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว ดังนี้แล

201. เรื่องสัมพหุลภิกษุ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 257-259)

201.1 คาถาต้นเรื่อง คือ เรื่อง “สเจ ลเภถ”

201.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุเป็นอันมาก

201.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุ 500 รูปอยากเข้าเฝ้าพระศาสดา ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยวัตรทั้งหลายย่อมไม่วางบริขารของตนลงบนที่นั่งหรือที่นอนของครู พระเถระถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง พระศาสดาตรัสสอนว่า เที่ยวไปคนเดียวดีกว่าไปกับเพื่อนชั่ว

201.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สเจ ลเภถ นิปกํ สหายํ สทฺธึจรํ สาธุวิหาริธีรํ
อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานิ จเรยฺย เตนตฺตมโน สตีมา
โน เจ ลเภถ นิปกํ สหายํ สทฺธึจรํ สาธุวิหาริธีรํ
ราชาว รฏฺฐํ วิชิตํ ปหาย เอโก จเร มาตงฺครณฺเณว นาโค
เอกสฺส จริตํ เสยฺโย นตฺถิ พาเล สหายตา
เอโก จเร น จ ปาปานิ กยิรา อปฺโปสฺสุกฺโก มาตงฺครณฺเณว นาโค

“ถ้าว่า บุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญาเครื่องรักษาตัวมีธรรมเครื่องอยู่อันดี เป็นนักปราชญ์ ไว้เป็นผู้เที่ยวไปด้วยกันไซร้, เขาพึงครอบงำอันตรายทั้งสิ้นเสียแล้ว พึงเป็นผู้มีใจยินดี มีสติ เที่ยวไปกับสหายนั้น หากว่า บุคคลไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญาเครื่องรักษาตัว มีธรรมเครื่องอยู่เป็นอันดี เป็นนักปราชญ์ ไว้เป็นผู้เที่ยวไปด้วยกันไซร้, เขาพึงเที่ยวไปคนเดียว เหมือนพระราชาทรงละ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แว่นแคว้น ที่ทรงชนะเด็ดขาดแล้ว (หรือ) เหมือนช้างชื่อว่ามาตังคะ ละโขลงแล้ว เที่ยวไปในป่าตัวเดียวฉะนั้น

ความเที่ยวไปแห่งบุคคลคนเดียวประเสริฐกว่าเพราะคุณเครื่องเป็นสหายไม่มีอยู่ในชนพาล บุคคลนั้นพึงเป็นผู้ผู้เดียวเที่ยวไป เหมือนช้างชื่อมาตังคะ ตัวมีความขวนขวายน้อยเที่ยวไปอยู่ในป่าฉะนั้นและไม่พึงทำบาปทั้งหลาย”

201.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิปกำ คือผู้ประกอบปัญญาเครื่องรักษาตน บทว่า สาธุ วิหาริธีรำ คือ ผู้มีธรรมเครื่องอยู่อันเจริญ เป็นบัณฑิต

บทว่า ปริสฺสยานิ เป็นต้น ความว่า เขา เมื่อได้สหายผู้มีเมตตาเป็นวิหารธรรมเช่นนั้น

201.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้ง 500 รูป ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล

202. เรื่องมาร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 260-265)

202.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อตฺถมฺหิ”

202.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ มาร

202.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระราชาทั้งหลายทรงครอบครองราชสมบัติ เบียดเบียนเหล่ามนุษย์ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทอดพระเนตรเห็นมนุษย์ทั้งหลายถูกเบียดเบียนด้วยการลงอาชญา ในรัชสมัยของพระราชา ผู้มิได้ตั้งอยู่ในธรรม ทรงดำริด้วยสามารถแห่งความกรุณา มารทูลให้พระศาสดาทรงครองราชย์สมบัติ พระศาสดาตรัสถามเหตุที่มารทูล

202.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อตฺถมฺหิ ชาตมฺหิ สุขา สหายา ตุฏฺฐี สุขา ยา อิตรีตเรน
ปุญฺญํ สุขํ ชีวิตสงฺขยมฺหิ สพฺพสฺส ทุกฺขสฺส สุขํ ปหานํ.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สุขา มตฺเตยฺยตา โลเก อโถ เปตฺเตยฺยตา สุขา
สุขา สามญฺญตา โลเก อโถ พฺรหฺมญฺญตา สุขา
สุขํ ยาว ชรา สีลํ สุขา สทฺธา ปติฏฺฐิตา
สุโข ปญฺญาย ปฏิลาโภ ปาปานํ อกรณํ สุขํ

"เมื่อความต้องการเกิดขึ้น สหายทั้งหลายนำความสุขมาให้, ความยินดีด้วยปัจจัยนอกนี้ๆ (ตามมีตามได้) นำความสุขมาให้, บุญนำความสุขมาให้ในขณะสิ้นชีวิต, การละทุกข์ทั้งปวงเสียได้ นำความสุขมาให้ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่มารดา นำความสุขมาให้ในโลก อนึ่ง ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่บิดา นำความสุขมาให้ ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่สมณะ นำความสุขมาให้ ในโลก อนึ่ง ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่พราหมณ์นำความสุขมาให้ ศีลนำความสุขมาให้ตราบเท่าชรา, ศรัทธาที่ตั้งมั่นแล้วนำความสุขมาให้, การได้เฉพาะซึ่งปัญญานำความสุขมาให้, การไม่ทำบาปทั้งหลาย นำความสุขมาให้"

202.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า "แก้อรรถ") เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อตฺถมฺหิ ความว่า ก็เมื่อกิจ มีการทำจีวรเป็นต้นก็ดี มีการระงับอธิกรณ์เป็นต้นก็ดี บังเกิดขึ้นแก่บรรพชิตบ้าง. (หรือ) เมื่อกิจมีกสิกรรมเป็นต้นก็ดี มีการถูกเหล่าชนผู้อาศัยร่วมด้วยฝักฝ่ายที่มีกำลังย่ำยีก็ดี บังเกิดขึ้นแก่คฤหัสถ์บ้าง, สหายเหล่าใดสามารถเพื่อยังกิจนั้นให้สำเร็จได้ หรือให้สงบได้, สหายผู้เห็นปานนั้นนำความสุขมาให้

สองบทว่า ตุฏฺฐิ สุขา ความว่า ก็แม้คฤหัสถ์ทั้งหลาย ผู้ไม่สันโดษแล้วด้วยของแห่งตน จึงปรารภทุจริตกรรมมีการตัดที่ต่อเป็นต้น, แม้บรรพชิตทั้งหลายผู้ไม่สันโดษแล้วด้วยปัจจัยของตน จึงปรารภอเนสนามีประการต่างๆ เพราะเหตุนี้ คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งสองนั้น จึงไม่ประสพความสุขเลย เพราะฉะนั้น ความสันโดษด้วยของมีอยู่แห่งตน นอกนี้ๆ คือเล็กน้อยหรือมากมายนี่เองนำความสุขมาให้

202.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่เทวดาเป็นอันมาก ดังนี้แล

ภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค (หมวดว่าด้วยตัณหา)

203. เรื่องวิพภันตกภิกษุ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 290-292)

203.1 คาถาต้นเรื่อง คือ "โย นิพฺพนฏฺโฐ"

203.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ วิพภันตกภิกษุ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

203.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของพระมหากัสสปะมีความปรารถนาในสตรี สึกออกไปครองเรือนแล้วดำรงตนด้วยความเกียจคร้าน ภายหลังถูกขับไล่จากสกุลสตรีต้องยึดการโจรกรรมเลี้ยงชีพ ประชาชนจับเขาไว้ ได้นำตัวขึ้นสู่ตะแลงแกง พระมหากัสสปะยังให้เขาระลึกถึงจตุตถฌาน เขาจึงไม่หวาดกลัวต่อเครื่องประหาร พระราชาทราบความจึงให้ปล่อยตัวแล้วเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

203.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย นิพฺพนฏฺโฐ วนาธิมุตฺโต
วนมุตฺโต วนเมว ธาวติ
ตำ ปุคฺคลเมว ปสฺสถ
มุตฺโต พนฺธนเมว ธาวติ

“บุคคลใด มีอาลัยดุจหมู่ไม้อันตั้งอยู่ในป่าออกแล้วน้อมไปในป่า (คือตปธรรม) พ้นจากป่าแล้ว ยังแล่นไปสู่ป่าตามเดิม, ท่านทั้งหลายจงดูบุคคลนั้น นั่นแล; เขาพ้นแล้ว (จากเครื่องผูก) ยังแล่นไปสู่เครื่องผูก ตามเดิม”

203.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า “บุคคลใด ชื่อว่ามีอาลัยดุจหมู่ไม้อันตั้งอยู่ในป่าออกแล้ว เพราะความที่ตนละทิ้งหมู่ไม้อันตั้งอยู่ในป่า กล่าวคืออาลัยในความเป็นคฤหัสถ์แล้วบวช น้อมไปในป่าคือตปะ กล่าวคือวิหารธรรม เป็นผู้พ้นจากป่าคือตัณหา ซึ่งจัดเป็นเครื่องผูกคือการครองเรือนแล้ว ยังแล่นไปหาป่าคือตัณหานั่นแหละ อันเป็นเครื่องผูกคือการครองเรือนนั้นอีก, ท่านทั้งหลายจงดูบุคคลนั้นอย่างนั้น บุคคลนั่นพ้นจากเครื่องผูกคือการครองเรือนแล้ว ยังแล่นไปสู่เครื่องผูกคือการครองเรือนอีกทีเดียว

203.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ เขานั่งฟังธรรมเทศนานี้อยู่บนปลายหลาวในระหว่างพวกราชบุรุษนั่นแล เริ่มตั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแล้ว ยก (จิต) ขึ้นสู่ไตรลักษณ์พิจารณาอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย บรรลุโสดาปัตติผลแล้วเสวยสุขเกิดแต่สมาบัติอยู่ เหาะขึ้นสู่เวหาสมาสู่สำนักพระศาสดาทางอากาศนั่นเอง ถวายบังคมพระศาสดา แล้วบวช ได้บรรลุพระอรหัต ณ ท่ามกลางบริษัท พร้อมด้วยพระราชานั่นเอง ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

204. เรื่องเรือนจำ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 292-297)

204.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น ตำ ทฬฺหำ”

204.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ เรือนจำ

204.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุหลายรูปเดินทางผ่านเรือนจำ แลเห็นนักโทษถูกจองจำด้วยเครื่องจองจำเป็นอเนกประการ ได้เข้าทูลถามพระพุทธเจ้าว่ามีเครื่องจองจำอื่นที่มั่นคงกว่าเครื่องจองจำนั้นหรือไม่ จึงตรัสสอน

204.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น ตำ ทฬฺหำ พนฺธนมาหุ ธีรา
ยทายสำ ทารุชำ ปพฺพชญฺจ
สารตฺตรตฺตา มณิกุณฺฑเลสุ
ปุตฺเตสุ ทาเรสุ จ ยา อเปกฺขา.
เอตำ ทฬฺหำ พนฺธนมาหุ ธีรา
โอหารินำ สิถิลำ ทุปฺปมุญฺจำ
เอตำปิ เฉตฺวาน ปริพฺพชนฺติ
อนเปกฺขิโน กามสุขำ ปหาย

“เครื่องจองจำใด เกิดแต่เหล็ก เกิดแต่ไม้ และเกิดแต่หญ้าปล้อง ผู้มีปัญญาทั้งหลาย หากล่าวเครื่องจองจำนั้น ว่าเป็นของมั่นคงไม่. ความกำหนัดใดของชนทั้งหลายผู้กำหนัดยินดียิ่งนัก ในแก้วมณีและตุ้มหูทั้งหลาย และความเยื่อใยในบุตร แลในภรรยาทั้งหลายใด, นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวความกำหนัดและความเยื่อใยนั่นว่า เป็นเครื่องจองจำอันมั่นคง มีปกติเหนี่ยวลงอันหย่อน (แต่) เปลื้องได้โดยยาก นักปราชญ์ทั้งหลายตัดเครื่องผูก แม้นั่นแล้ว เป็นผู้ไม่มีไยดี ละกามสุขแล้วบวช”

204.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ธีรา เป็นต้น ความว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น หากล่าวเครื่องจองจำที่เกิดแต่เหล็ก กล่าวคือตรวน ชื่อว่าเกิดแต่เหล็ก ที่เกิดแต่ไม้ กล่าวคือ ชื่อ คา และเครื่องจองจำคือเชือก ที่เขาเอาหญ้าปล้อง หรือวัตถุอย่างอื่น มีปอเป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ฟันทำเป็นเชือก ว่า “เป็นของมั่นคง” ไม่ เพราะความเป็นเครื่องจองจำที่บุคคลสามารถตัดด้วยศัสตราทั้งหลาย มีดาบเป็นต้นได้

204.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

205. เรื่องพระนางเขมา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 298-301)

205.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “เย ราครตฺตา”

205.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระนางเขมา

205.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระนางเขมามเหสีของพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้มีรูปงาม ไม่ประสงค์จะเฝ้าพระศาสดาเพราะได้ยินมาว่าพระศาสดาตำหนิรูปงาม ภายหลังพระเจ้าพิมพิสารทำกลให้นางเข้าฟังธรรมของพระศาสดา พระศาสดานิรมิตรูปงามโดยใช้อุบายเดียวกับพระนางรูปนันทา นางได้บรรลุพระอรหัต ณ ที่นั้นเอง พระเจ้าพิมพิสารยินดีจึงให้นางบวช

205.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เย ราครตฺตานุปตนฺติ โสตํ
สยํ กตํ มกฺกฏโกว ชาลํ
เอตมฺปิ เฉตฺวาน วชนฺติ ธีรา
อนเปกฺขิโน สพฺพทุกฺขํ ปหาย

“สัตว์ผู้กำหนัดแล้วด้วยราคะ ย่อมตกไปสู่กระแสตัณหาเหมือนแมลงมุมตกไปยังใยที่ตัวทำไว้เองฉะนั้น ธีรชนทั้งหลายตัดกระแสตัณหาแม้นั้นแล้ว เป็นผู้หมดห่วงใย ละเว้นทุกข์ทั้งปวงไป”

205.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า มกฺกฏโกว ชาลํ ความว่า เหมือนอย่างว่าแมลงมุมทำข่ายคือใยแล้ว ก็นอนอยู่ในศูนย์ใยในที่ท่ามกลาง แล้วก็รีบวิ่งไปฆ่าตั๊กแตนหรือตัวแมลงที่ตกไปในริมสายใย สูบกินรสของมันแล้ว ก็กลับมานอนอยู่ในที่นั้นอย่างเดิมฉันใด; สัตว์ทั้งหลายเหล่าใด ผู้กำหนัดแล้วด้วยราคะ1- โกรธแล้วด้วยโทสะ หลงแล้วด้วยโมหะ, สัตว์เหล่านั้นย่อมตกไปสู่กระแส

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตัณหาที่ตัวทำไว้เอง คือเขาไม่อาจเพื่อก้าวล่วงกระแสตัณหานั้นไปได้ ฉันนั้นเหมือนกัน, กระแสตัณหาบุคคลล่วงได้ยากอย่างนี้

205.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พระนางเขมาทรงดำรงอยู่ในพระอรหัต เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว

พระศาสดาตรัสกะพระราชาว่า “มหาบพิตร พระนางเขมาจะบวชหรือปรินิพพานจึงควร?”

พระราชา โปรดให้พระนางบวชเถิด พระเจ้าข้า อย่าเลยด้วยการปรินิพพาน

พระนางบรรพชาแล้ว ก็ได้เป็นสาวิกาผู้เลิศ ดังนี้แล

206. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 302-310)

206.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มุญฺจ ปุเร”

206.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อุคคเสน

206.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

อุคคเสนมีจิตปฏิพัทธ์หญิงนักกายกรรมได้ออกร่วมเรือนกับนาง อุคคเสนมิอาจจะดำรงชีวิตด้วยวิชาชีพใด ๆ ได้ถูกขับไล่จากครอบครัวของนาง อุคคเสนจึงพยายามฝึกศิลปะกายกรรมจนเลี้ยงชีพตนเองได้ พระพุทธเจ้าได้ใช้ให้พระมหาโมคคัลลาน์เรียกอุคคเสนให้แสดงกายกรรมแก่พระองค์

206.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มุญฺจ ปุเร มุญฺจ ปจฺฉโต
มชฺเฌ มุญฺจ ภวสฺส ปารคู
สพฺพตฺถ วิมุตฺตมานโส
น ปุน ชาติชรำ อุเปหิสิ

“ท่านจงเปลื้อง (อาลัย) ในก่อนเสีย จงเปลื้อง (อาลัย)ข้างหลังเสีย จงเปลื้อง (อาลัย) ในท่ามกลางเสียจึงเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพมีใจหลุดพ้นในธรรมทั้งปวงจะไม่เข้าถึงชาติและชราอีก”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

206.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า มุญฺจ ปุเร ความว่า จงเปลื้องอาลัย คือความยินดี หมกมุ่น ปรารถนา ขลุกขลุ่ย ความถือ ลูบคลำ ความอยาก ในขันธ์ทั้งหลายที่เป็นอดีตเสีย

บทว่า ปจฺฉโต ความว่า จงเปลื้องอาลัยเป็นต้น ในขันธ์ทั้งหลายที่เป็นอนาคตเสีย

206.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์ทั้ง 84,000 แล้ว

207. เรื่องมาร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 317-320)

207.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “นิฏฺจ์คโต”

207.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ มารชื่อวสวัตดี

207.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระราหุลไม่มีที่นอนจึงไปนอนที่หน้ามุขพระคันธกุฎีของพระพุทธเจ้า พญามารจึงแปลงเป็นพญาช้างเอางวงรัดกระหม่อมพระราหุลเพราะคิดไปว่าพระพุทธเจ้าจักโกรธ พระพุทธเจ้าจึงกล่าวกับมารถึงคุณแห่งความเป็นพระอรหัตที่พระราหุลมีอยู่

207.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

นิฏฺจ์ คโต อสนฺตาสี วีตตโณฺห อนงฺคโณ
อจฺฉินฺทิ ภวสลฺลานิ อนฺติโมยं สมุสฺสโย
วีตตโณฺห อนาทาโน นิรุตฺติปทโกวิโท
อกฺขรานํ สนฺนิปาตं ชญฺญา ปุพฺพปรานิ จ
ส เว อนฺติมสารีโร มหาปญฺโญ มหาปุริโสติ วุจฺจติ

“(ผู้ใด) ถึงความสำเร็จ มีปกติไม่สะดุ้ง มีตัณหาไปปราศแล้ว ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวนใจ ได้ตัดลูกศรอันให้ไปสู่ภพทั้งหลายเสียแล้ว, กายนี้ (ของผู้นั้น) ชื่อว่ามีในที่สุด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

(ผู้ใด) มีตัณหาไปปราศแล้ว ไม่มีความถือมั่นฉลาดในบทแห่งนิรุตติ รู้ที่ประชุมแห่งอักษรทั้งหลายและรู้เบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งอักษรทั้งหลาย ผู้นั้นแล มีสรีระมีในที่สุด เรายอ่มเรียกว่า ผู้มีปัญญามาก เป็นมหาบุรุษ”

207.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า นิฏฺ ฐ คโต ความว่า พระอรหัต ชื่อว่าความสำเร็จของบรรพชิตทั้งหลาย ในพระศาสนานี้ ถึง คือบรรลุพระอรหัตนั้น

บทว่า อสนฺตาสี คือ ผู้ชื่อว่าไม่สะดุ้ง เพราะไม่มีกิเลสเครื่องสะดุ้ง คือราคะเป็นต้น ในภายใน

207.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

208. เรื่องอุปกาชีวก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 321-322)

208.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สพฺพาภิภู”

208.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อุปกาชีวก

208.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เมื่อพระพุทธเจ้ากำลังเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 เป็นปฐมกาลแห่งพระธรรมเทศนาพระองค์ได้เดินสวนทางกับอุปกาชีวก อาชีวกนั้นเห็นกิริยาพระพุทธเจ้าน่าเลื่อมใสจึงถามพระองค์ว่าเป็นลูกศิษย์สำนักใด

208.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สพฺพาภิภู สพฺพวิทูหมสฺมิ สพฺเพสุ ธมฺเมสุ อนูปลิตฺโต
สพฺพญฺชโห ตณฺหกฺขเย วิมุตฺโต สยํ อภิญฺญาย กมุทฺทิเสยฺยฯ

“เราเป็นผู้ครอบงำธรรมได้ทั้งหมด รู้ธรรมทุกอย่างไม่ติดอยู่ในธรรมทั้งปวงละธรรมได้ทุกอย่างพ้นแล้วในเพราะธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา รู้เองแล้ว จะพึงอ้างใครเล่า? (ว่าเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์)”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

208.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพฺพาภิภู คือ ครอบงำธรรมอันเป็นไปในภูมิ 3 ได้ทั้งหมด

บทว่า สพฺพวิทู คือ ผู้มีธรรมอันเป็นไปในภูมิ 4 ทั้งปวงอันรู้แล้ว

208.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา อุปกาชีวกไม่ยินดีไม่คัดค้านพระดำรัสของพระตถาคตเลย แต่เขาสั่นศีรษะ แลบลิ้น ยึดเอาทางที่เดินไปคนเดียวได้ไปยังที่เป็นที่อาศัยอยู่ของนายพรานแห่งใดแห่งหนึ่งแล้ว ดังนี้แล

209. เรื่องท้าวสักกเทวราช (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 323-328)

209.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สพฺพทานำ”

209.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ท้าวสักกเทวราช

209.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เหล่าเทวดาทั้งหลายสอบถามเรื่องถึงที่สุดของทาน รส ความยินดี และเหตุใดบัณฑิตจึงกล่าวว่าความสิ้นไปแห่งตัณหาเป็นสิ่งประเสริฐ เทวดาทั้งหลายเที่ยวสอบถามกันดังนี้ตลอด 12 ปีพระอินทร์ได้ชักนำเทวดาให้ทูลถามพระศาสดา พระศาสดาจึงตรัสภาษิตว่า บรรดาทานทุกชนิด ธรรมทานเป็นเยี่ยม, บรรดารสทุกชนิด รสแห่งพระธรรมเป็นยอด, บรรดาความยินดีทุกชนิด ความยินดีในธรรมประเสริฐ ส่วนความสิ้นไปแห่งตัณหาประเสริฐที่สุดแท้ เพราะความเป็นเหตุให้สัตว์บรรลุพระอรหัต

209.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สพฺพทานำ ธมฺมทานำ ชินาติ
สพฺพำ รสำ ธมฺมรโส ชินาติ
สพฺพำ รตึ ธมฺมรตี ชินาติ
ตณฺหกฺขโย สพฺพทุกฺขำ ชินาติ

“ธรรมทานย่อมชนะทานทั้งปวง รสแห่งธรรมย่อมชนะรสทั้งปวง ความยินดีในธรรมย่อมชนะความยินดีทั้งปวง ความสิ้นไปแห่งตัณหาย่อมชนะทุกข์ทั้งปวง”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

209.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพฺพทานํ เป็นต้น ความว่า

ก็ถ้าบุคคลพึงถวายไตรจีวรเช่นกับใบตองอ่อนแด่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วพระขีณาสพทั้งหลาย ผู้นั่งติดๆ กันในห้องจักรวาล ตลอดถึงพรหมโลก

การอนุโมทนาเทียวที่พระพุทธเจ้าเป็นต้นทรงทำด้วยพระคาถา 4 บาท ในสมาคมนั้นประเสริฐ ก็ทานนั้นหามีค่าถึงเสี้ยวที่ 16 แห่งพระคาถานั้นไม่ การแสดงก็ดี การกล่าวสอนก็ดี การสดับก็ดีซึ่งธรรมเป็นของใหญ่ ด้วยประการฉะนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพฺพทานํ เป็นต้น ความว่า

209.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ เมื่อพระศาสดาตรัสเนื้อความแห่งพระคาถานี้ ด้วยประการฉะนี้ อยู่นั่นแล ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ 8 หมื่น 4 พันแล้ว

210. เรื่องอังกุรเทพบุตร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 334-336)

210.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ติณโทสานิ เขตฺตานิ”

210.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อังกุรเทพบุตร

210.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จไป ณ ดาวดึงสเทวโลกเพื่อโปรดพุทธมารดา อังกุร-เทพบุตรและอินทกเทพบุตรได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าก่อนเทวดาองค์อื่นๆ เมื่อเทวดาอื่นเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าบ้าง อังกุรเทพบุตรต้องถอยร่นไปอยู่ท้ายเทวดาองค์อื่น จนในที่สุดต้องไปอยู่ท้ายแถวเทวดาทั้งหมด แต่อินทกเทพบุตรยังคงอยู่หัวแถวไม่ถอยให้เทวดาอื่นเลย พระพุทธเจ้าเล็งเห็นกำลังบุญของอินทกเทพบุตรที่มีเหนือเทวดาอื่น พระองค์จึงตรัสถามบุญที่อินทกเทพบุตรและอังกุรเทพบุตรเคยกระทำเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ อังกุรเทพบุตรกล่าวว่าตนเคยเกิดในยามว่างพระศาสนา สร้างโรงทานตลอด 12 โยชน์สิ้นหมื่นปี ได้บุญเพียงเล็กน้อยเพราะผู้รับทานมีศีลไม่บริสุทธิ์ ส่วนอินทกเทพบุตรเคยถวายข้าวเพียงทัพพีเดียวแก่พระอนุรุทธเถระผู้เป็นพระอรหันตขีณาสพ พระพุทธเจ้าจึงอุปมาผลแห่งกุศลและอกุศลด้วยผืนนา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

210.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ติณโทสานิ เขตฺตานิ ราคโทสา อยํ ปชา
ตสฺมา หิ วีตราเคสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ
ติณโทสานิ เขตฺตานิ โทสโทสา อยํ ปชา
ตสฺมา หิ วีตโทเสสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ
ติณโทสานิ เขตฺตานิ โมหโทสา อยํ ปชา
ตสฺมา หิ วีตโมเหสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ
ติณโทสานิ เขตฺตานิ อิจฺฉาโทสา อยํ ปชา
ตสฺมา หิ วีคติจฺเฉสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ

“นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมู่สัตว์นี้ก็มีราคะเป็นโทษฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากราคะ จึงมีผลมาก

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมู่สัตว์นี้ก็มีโทสะเป็นโทษฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากโทสะ จึงมีผลมาก

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมู่สัตว์นี้ก็มีโมหะเป็นโทษฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากโมหะ จึงมีผลมาก

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมู่สัตว์นี้ก็มีความอยากเป็นโทษฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากความอยาก จึงมีผลมาก”

210.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอยย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ติณโทสานิ ความว่า

ความจริง หญ้าทั้งหลายมีข้าวฟ่างเป็นต้น เมื่องอกขึ้น ย่อมประทุษร้ายนาแห่งบุพพัณณชาติ และอปรัณณชาติ เพราะเหตุนั้น นาเหล่านั้นจึงไม่งอกงามมากได้

210.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา อังกุรเทพบุตรและอินทกเทพบุตร ก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่เหล่าเทพบุตรผู้ประชุมกันแล้วดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค (หมวดว่าด้วยภิกษุ)

211. เรื่องภิกษุ 5 รูป (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 341-346)

211.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “จกฺขุนา สำวโร สาธุ”

211.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุ 5 รูป

211.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุ 5 รูป รักษาทวารกันคนละประการ มีจักษุทวารเป็นต้น โต้เถียงกันว่าใครรักษาได้ยากกว่ากัน พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าทวารทั้งหลายรักษายากเหมือนกันหมด พร้อมแสดงตักกสิลชาดกโดยพิสดารแก่ภิกษุทั้งหลาย

211.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

จกฺขุนา สำวโร สาธุ สาธุ โสเตน สำวโร
ฆาเนน สำวโร สาธุ สาธุ ชิวฺหาย สำวโร
กาเยน สำวโร สาธุ สาธุ วาจาย สำวโร
มนสา สำวโร สาธุ สาธุ สพฺพตฺถ สำวโร
สพฺพตฺถ สำวุโต ภิกฺขุ สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ.

“ความสำรวมทางตา เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
ความสำรวมทางหู เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
ความสำรวมทางจมูก เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
ความสำรวมทางลิ้น เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
ความสำรวมทางกาย เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
ความสำรวมทางวาจา เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
ความสำรวมทางใจ เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
ความสำรวมในทวารทั้งปวง เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
ภิกษุผู้สำรวมแล้วในทวารทั้งปวง ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

211.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พึงทราบวินิจฉัยในบทว่า จกฺขุนา เป็นต้น ในพระคาถานั้น ดังต่อไปนี้

ก็ในกาลใด รูปารมณ์มาสู่คลองในจักษุทวารของภิกษุ ในกาลนั้น เมื่อภิกษุไม่ยินดีในอารมณ์ที่น่าปรารถนา ไม่ยินร้ายในอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่ยังความหลงให้เกิดขึ้นในเพราะความเพ่งเล็งอันไม่สม่ำเสมอ, ความสำรวม คือความกั้น ได้แก่ความปิด หมายถึงความคุ้มครอง ชื่อว่าเป็นกิริยาอันภิกษุทำแล้วในทวารนั้น ความสำรวมทางจักษุนั้นเห็นปานนั้นของภิกษุนั้น เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ

211.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนาภิกษุ 5 รูปตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

212. เรื่องภิกษุฆ่าหงส์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 347-352)

212.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “หตฺถสญฺญโต”

212.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุผู้ฆ่าหงส์รูปหนึ่ง

212.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุ 2 รูปสรงน้ำในแม่น้ำอจิรวดี ภิกษุเห็นหงส์บินมาจึงท้าทายกันเพื่อดีดก้อนกรวดใส่ตาหงส์ ภิกษุรูปหนึ่งดีดก้อนกรวดฆ่าหงส์นั้นตามคำท้าทาย ภิกษุอื่นโจษตำหนิแล้วทูลฟ้องพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสติเตียนการกระทำนั้นแล้วแสดงกุรุธรรมชาดก พร้อมตรัสภาษิตว่าชาดกเรื่องนี้เป็นเรื่องเมื่อครั้งราชตระกูลแห่งเมืองตักกสิลาถูกรากษสจับกินจนหมดพระมหาสัตว์ผู้ได้รับอภิเษกจึงเสด็จออกไปเพื่อประโยชน์จะยึดเอาราชสมบัติในเมืองตักกสิลา กาลนั้นภิกษุทั้ง 5 รูปเกิดเป็นชน 5 คน ถืออาวุธแวดล้อมพระมหาสัตว์ เดินทางโดยไม่ประพฤติในโอวาทของบัณฑิตจึงถูกรากษสทั้งหลายเคี้ยวกิน ส่วนพระราชาผู้ทรงสำรวมในอารมณ์เหล่านั้นไม่ใยดีนางยักษิณีรูปงามที่ติดตามมาข้างหลัง เสด็จถึงเมืองตักกสิลาโดยสวัสดิภาพ

212.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

หตฺถสญฺญโต ปาทสญฺญโต
วาจาย สญฺญโต สญฺญตตฺตโม
อชฺฌตฺตรโต สมาหิโต
เอโก สนฺตุสิโต ตมาหุ ภิกขุ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“บัณฑิตทั้งหลายกล่าวบุคคลผู้มีมือสำรวมแล้วมีเท้าสำรวมแล้วมีวาจาสำรวมแล้วมีตนสำรวมแล้ว ยินดีในธรรมอันเป็นไปภายใน มีจิตตั้งมั่นแล้วเป็นคนโดดเดี่ยว สันโดษว่า “เป็นภิกษุ””

212.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หตฺถสญฺญโต ความว่า ชื่อว่าผู้มีมืออันสำรวมแล้ว เพราะความไม่มีการคะนองมือ เป็นต้น หรือการประหารสัตว์เหล่าอื่นเป็นต้นด้วยมือ

นัยแม้ในบทที่สอง ก็เหมือนนัยนี้

212.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

213. เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 353-356)

213.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย มุขสญฺญโต”

213.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระโกกาลิกะ

213.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระโกกาลิกะเที่ยวด่าว่าพระอัครสาวกทั้งสอง กรรมของพระโกกาลิกะทำให้ถูกธรณีสูบไปเกิดในนรก ภิกษุทั้งหลายโจษกันถึงการกระทำของพระโกกาลิกะว่ากระทำบาปอันใหญ่ และวิพากษ์ถึงแดนเกิดของพระโกกาลิกะว่าสมกับกรรมที่พระโกกาลิกะได้กระทำต่อพระอัครสาวกทั้งสองแล้ว พระพุทธเจ้าจึงแสดงพหุภาณิชาดก

213.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย มุขสญฺญโต ภิกฺขุ มนฺตภาณี อนุทฺธโต
อตฺถํ ธมฺมญฺจ ทีเปติ มธุรํ ตสฺส ภาสิตํ

“ภิกษุใด สำรวมปาก มีปกติกล่าวด้วยปัญญาไม่ฟุ้งซ่าน แสดงอรรถและธรรม, ภาษิตของภิกษุนั้นย่อมไพเราะ”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

213.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มุขสญฺญโต ความว่า ชื่อว่าผู้สำรวมแล้วด้วยปาก เพราะไม่พูดคำเป็นต้นว่า “เจ้าเป็นคนชาติชั่ว เจ้าเป็นคนทุศีล” แม้กะคนทั้งหลายมีทาสและคนจัณฑาลเป็นต้น

บทว่า มนฺตภาณี ความว่า ปัญญา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า มันตา, ผู้มีปกติพูดด้วยปัญญานั้น

213.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

214. เรื่องพระธรรมารามเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 357-359)

214.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ธมฺมาราโม ธมฺมรโต”

214.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ พระธรรมารามเถระ

214.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระธรรมารามเถระได้ยินว่าพระศาสดาจักปรินิพพานในอีก 4 เดือน จึงพยายามบำเพ็ญสมณธรรม ไม่เข้าสู่สำนักของภิกษุใด ภิกษุโจษกันแล้วทูลฟ้องพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าสอบความแล้วตรัสสรรเสริญพระธรรมารามเถระ

214.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ธมฺมาราโม ธมฺมรโต ธมฺมํ อนุวิจินฺตยํ
ธมฺมํ อนุสฺสรํ ภิกฺขุ สทฺธมฺมา น ปริหายติ

“ภิกษุมีธรรมเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในธรรมใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรม ระลึกถึงธรรมอยู่ย่อมไม่เสื่อมจากพระสัทธรรม”

214.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พึงทราบวิเคราะห์ในบทเหล่านั้นว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ธรรมคือสมถะและวิปัสสนา เป็นที่มายินดีของภิกษุนั้น เพราะอรรถว่าเป็นที่อยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าผู้มีธรรมเป็นที่มายินดี ผู้ยินดีแล้วในธรรมนั้นนั่นแล เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าผู้ยินดีแล้วในธรรม ชื่อว่าผู้ใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรม เพราะนึกถึงธรรมนั้นนั่นแหละบ่อยๆ อธิบายว่า ผู้นึกถึงธรรมนั้นอยู่

214.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนาภิกษุนั้นตั้งอยู่แล้วในพระอรหัต เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

215. เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 360-362)

215.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สลาภ์ นาติมญเญยย”

215.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุผู้คบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง

215.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุผู้หนึ่งเป็นสหายกับภิกษุลัทธิพระเทวทัต ได้ไปอาศัยในสำนักพระเทวทัต 2-3 วันแล้วกลับมายังสำนักพระศาสดา พระพุทธเจ้าตรัสติเตียนการกระทำดุจยินดีในลัทธิพระเทวทัตนั้นแล้วแสดงมหิลามุขชาดก โดยพิสดาร แล้วทรงตรัสสั่งสอน

215.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สาลภ์ นาติมญเญยย นาญเญสๆ ปิหยญจเร
อญเญสๆ ปิหยๆ ภิกขุ สมาธิๆ นาธิคจฉติ.
อปปลาโภปิ เจ ภิกขุ สลาภ์ นาติมญญติ
ตๆ เว เทวา ปสๆสนติ สุทธาชีวิๆ อตนทิตๆ

“ภิกษุไม่ควรดูหมิ่นลาภของตน, ไม่ควรเที่ยวปรารถนาลาภของผู้อื่น,ภิกษุเมื่อปรารถนาลาภของผู้อื่นย่อมไม่ประสบสมาธิ,ถ้าภิกษุแม้เป็นผู้มีลาน้อยก็ไม่ดูหมิ่นลาภของตน,เทพยดาทั้งหลายย่อมสรรเสริญภิกษุนั้นแล (ว่า) ผู้มีอาชีพหมดจด ไม่เกียจคร้าน”

215.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สลาภ์ ได้แก่ ลาภที่เกิดขึ้นแก่ตน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จริงอยู่ ภิกษุผู้เว้นการเที่ยวไปตามตามลำดับตรอก เลี้ยงชีพอยู่ด้วยการแสวงหาอันไม่สมควร ชื่อว่าดูหมิ่น คือดูแคลน ได้แก่รังเกียจลาภของตน เพราะเหตุนั้น ภิกษุไม่ควรดูหมิ่นลาภของตน ด้วยการไม่ทำอย่างนั้น.

สองบทว่า อญฺเญสํ ปิหยํ ความว่า ไม่ควรเที่ยวปรารถนาลาภของคนเหล่าอื่น

บาทพระคาถาว่า สมาธึ นาธิคจฺฉติ ความว่า ก็ภิกษุเมื่อปรารถนาลาภของชนเหล่าอื่นอยู่ ถึงความขวนขวายในการทำบริขารมีจีวรเป็นต้น แก่ชนเหล่านั้น ย่อมไม่บรรลุอัปปนาสมาธิ หรืออุปจารสมาธิ

215.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนาภิกษุนั้นตั้งอยู่แล้วในพระอรหัต เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

216. เรื่องปัญจัคคทายกพราหมณ์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 363-365)

216.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สพฺพโส นามรูปสฺมึ”

216.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ปัญจัคคทายกพราหมณ์

216.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดปัญจัคคทายกพราหมณ์ระหว่างที่กำลังบริโภคอาหาร นางพราหมณีเห็นพระศาสดารู้ว่ามาโปรดสัตว์ นางเกิดความตระหนี่จึงยืนบังพระศาสดาไว้มิให้สามีเห็น ภายหลังสามีเห็นฉัพพรรณรังสีจึงถวายภัตที่บริโภคแล้วครึ่งหนึ่ง เหลือครึ่งหนึ่งแก่พระศาสดาปัญจัคคทายกพราหมณ์เกิดความยินดีที่พระศาสดารับภัตนั้นโดยมิรังเกียจว่าเป็นของเหลือเดนจากตน จากนั้นพราหมณ์ได้ทูลถามพระศาสดาว่าบุคคลเช่นไรจึงควรเรียกว่าภิกษุ

216.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สพฺพโส นามรูปสฺมึ ยสฺส นตฺถิ มมายิตํ
อสตา จ น โสจติ ส เว ภิกฺขูติ วุจฺจติ

“ความยึดถือในนามรูปว่าเป็นของๆ เรา ไม่มีแก่ผู้ใดโดยประการทั้งปวง,อนึ่งผู้ใดไม่เศร้าโศก เพราะนามรูปนั้นไม่มีอยู่, ผู้นั้นแล เราเรียกว่าภิกษุ”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

216.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพฺพโส คือ ในนามรูปทั้งปวงที่เป็นไปแล้วด้วยอำนาจขันธ์ 5 คือนามขันธ์ 4 มีเวทนาเป็นต้น และรูปขันธ์

บทว่า มมายิตํ ความว่า ความยึดถือว่า ‘เรา’ หรือว่า ‘ของเรา’ ไม่มีแก่ผู้ใด

216.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา เมียและผัวทั้งสองตั้งอยู่ในพระอนาคามิผลแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

217. เรื่องสัมพหุลภิกษุ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 366-383)

217.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “เมตฺตาวิหารี”

217.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อ คือ สัมพหุลภิกษุ

217.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พวกโจรเข้าปล้นเรือนของเศรษฐีผู้เป็นอุบาสิกาผู้หนึ่ง ขณะนั้นอุบาสิกากำลังฟังธรรม แม้นางทาสีจะมาป่าวร้องเท่าใดว่าเรือนถูกปล้น นางก็ไม่สนใจ นายโจรเกิดความศรัทธาพาให้บริวารทั้งหลายออกบวชในสำนักของพระโสณกุฏิกัณณเถระผู้เป็นบุตรของอุบาสิกานั้น เมื่อโจรทั้งหลายบวชแล้ว พระโสณกุฏิกัณณเถระได้พาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

217.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เมตฺตาวิหารี โย ภิกฺขุ ปสนฺโน พุทฺธสาสเน
อธิคจฺเฉ ปทำ สนฺตำ สงฺขารูปสมำ สุขำ.
สิญฺจ ภิกฺขุ อิมำ นาวำ สิตฺตา เต ลหุเมสฺสติ
เฉตฺวา ราคญฺจ โทสญฺจ ตโต นิพฺพานเมหิสิ.
ปญฺจ ฉินฺเท ปญฺจ ชเห ปญฺจ อุตฺตริ ภาวเย
ปญฺจสงฺคาติโค ภิกฺขุ โอฆติณฺโณติ วุจฺจติ

ณาย ภิกฺขุ มา จ ปมาโท
มา เต กามคุเณ ภมสฺสุ จิตฺตำ
มา โลหคุฬำ คิลี ปมตฺโต
มา กนฺทิ ทุกฺขมิทนฺติ ฑยฺหมาโน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นตฺถิ ฌานํ อปฺญฺญสฺส ปญฺญา นตฺถิ อฌายโต
ยมฺหิ ฌานญฺจ ปญฺญา จ ส เว นิพฺพานสนฺติเก
สุญฺญาคารํ ปวิฏฺฐสฺส สนฺตจิตฺตสฺส ภิกฺขุโน
อมานุสี รตี โหติ สมฺมา ธมฺมํ วิปสฺสโต
ยโต ยโต สมฺมสติ ขนฺธานํ อุทยพฺพยํ
ลภตี ปีติปาโมชฺชํ อมตํ ตํ วิชานตํ
ตตฺรายมาทิ ภวติ อิธ ปญฺญสฺส ภิกฺขุโน
อินฺทฺริยคุตฺติ สนฺตุฏฺฐี ปาติโมกฺเข จ สำวโร
มิตฺเต ภชสฺสุ กลฺยาเณ สุทฺธาชีเว อตนฺทิเต
ปฏิสนฺถารวุตฺตยสฺส อาจารกุสโล สิยา
ตโต ปาโมชฺชพหุโล ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสติ

“ภิกษุใด มีปกติอยู่ด้วยเมตตา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา,ภิกษุนั้นพึงบรรลุบทอันสงบ เป็นที่เข้าไประงับสังขาร อันเป็นสุข ภิกษุ เธอจงวิดเรือนี้, เรือที่เธอวิดแล้ว จักถึงเร็ว; เธอตัดราคะและโทสะได้แล้ว แต่นั้นจักถึงพระนิพพาน

ภิกษุพึงตัดธรรม 5 อย่าง พึงละธรรม 5 อย่าง และพึงยังคุณธรรม 5 ให้เจริญยิ่งๆ ขึ้น, ภิกษุผู้ล่วงกิเลสเครื่องข้อง 5 อย่างได้แล้ว เราเรียกว่า ผู้ข้ามโอฆะได้ ภิกษุ เธอจงเพ่งและอย่าประมาท, จิตของเธออย่าหมุนไปในกามคุณ เธออย่าเป็นผู้ประมาทกลืนกินก้อนแห่งโลหะ เธออย่าเป็นผู้อันกรรมแผดเผาอยู่ คร่ำครวญว่า ‘นี้ทุกข์’

ฌานย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่มีปัญญา, ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีฌาน, ฌานและปัญญาย่อมมีในบุคคลใด, บุคคลนั้นแลตั้งอยู่แล้วในที่ใกล้พระนิพพาน

ความยินดีมิใช่ของมีอยู่แห่งมนุษย์ ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เข้าไปแล้วสู่เรือนว่าง ผู้มีจิตสงบแล้ว ผู้เห็นแจ้งธรรมอยู่โดยชอบ

ภิกษุพิจารณาอยู่ ซึ่งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งขันธ์ทั้งหลายโดยอาการใดๆ, เธอย่อมได้ปีติและปราโมทย์โดยอาการนั้นๆ, การได้ปีติและปราโมทย์นั้น เป็นธรรมอันไม่ตายของผู้รู้แจ้งทั้งหลาย,

ธรรมนี้ คือความคุ้มครองซึ่งอินทรีย์ 1 ความสันโดษ 1 ความสำรวมในพระปาติโมกข์ 1 เป็นเบื้องต้นในธรรมอันไม่ตายนั้น มีอยู่แก่ภิกษุผู้มีปัญญาในพระศาสนานี้ เธอจงคบมิตรที่ดีงาม มีอาชีวะอันหมดจด ไม่เกียจคร้าน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภิกษุพึงเป็นผู้ประพฤติในปฏิสันถาร พึงเป็นผู้ฉลาดในอาจาระเพราะเหตุนั้น เธอจักเป็นผู้มากด้วยปราโมทย์ กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้”

217.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เมตฺตาวิหารี ความว่า บุคคลผู้ทำกรรมในพระกัมมัฏฐานอันประกอบด้วยเมตตาอยู่ก็ดี ผู้ยังฌานหมวด 3 และหมวด 4 ให้เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งเมตตาแล้วดำรงอยู่ก็ดี ชื่อว่าผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตาโดยแท้

คำว่า ปสนฺโน ความว่า ก็ภิกษุใดเป็นผู้เลื่อมใสแล้ว อธิบายว่า ย่อมปลูกฝังความเลื่อมใสลงในพระพุทธศาสนานั่นแล

217.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ บรรดาบทพระคาถาเหล่านี้ ที่พระศาสดาทรงแสดงด้วยอย่างนี้ ในกาลจบพระคาถาหนึ่งๆ ภิกษุร้อยหนึ่งๆ บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ในที่แห่งตนนั่งแล้วๆ นั่นแล เหาะขึ้นไปสู่เวหาสแล้ว ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดก้าวล่วงทางกันดาร 256 โยชน์ทางอากาศนั่นแล ชมเชยพระสรีระซึ่งมีสีดุจทองของพระตถาคตเจ้าถวายบังคมพระบาทแล้ว ดังนี้แล

218. เรื่องภิกษุประมาณ 500 รูป (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 384-385)

218.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “วสฺสิกา วิย ปุปฺผานิ”

218.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ปัญจัคคทายกพราหมณ์

218.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุประมาณ 500 รูปบำเพ็ญสมณธรรมในป่า เห็นดอกมะลิบานเวลาเช้าแล้วหลุดจากขั้วในเวลาเย็น จึงพยายามบำเพ็ญสมณธรรมให้หลุดพ้นจากกิเลสมีราคะเป็นต้น ให้ได้ก่อนดอกมะลิหลุดจากขั้ว พระพุทธเจ้าเล็งเห็นโดยพระญาณจึงเปล่งฉัพพรรณรังสีไปปรากฏต่อหน้า ทรงแสดงธรรม

218.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

วสฺสิกา วิย ปุปฺผานิ มทฺทวานิ ปมุญฺจติ
เอวํ ราคญฺจ โทสญฺจ วิปฺปมุญฺเจถ ภิกฺขโว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงปลดเปลื้องราคะและโทสะเสีย เหมือนมะลิเครือปล่อยดอกทั้งหลายที่เหี่ยวเสียฉะนั้น”

218.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

มะลิ ชื่อว่า วสฺสิกา ในพระคาถานั้น

บทว่า มชฺชวานิ แปลว่า เหี่ยวแล้ว

218.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม้ทั้งหมดตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล

219. เรื่องพระสันตกายเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 386-387)

219.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สนฺตกาโย”

219.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระสันตกายเถระ

219.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เมื่อครั้งพระสันตกายเถระเกิดเป็นราชสีห์ บริโภคอาหารแล้วย่อมเข้าสู่ถ้ำแล้วนอนที่จุรณแห่งมโนศิลาและหรดาลตลอด 7 วัน เมื่อลุกขึ้นตรวจที่นอนหากเห็นว่าไม่เป็นระเบียบฟุ้งกระจาย ก็ลงโทษตัวเองโดยไม่บริโภคตลอด 7 วัน หากที่นอนเป็นระเบียบ ไม่ฟุ้งกระจาย ก็จักชำเลืองทิศทั้งหลาย บรรลือสีหนาทแล้วออกหาอาหาร ชาตินี้จึงยังคงอุปนิสัยเดิม เป็นผู้สำรวมกายมีมือและเท้าเป็นต้น ภิกษุนำเรื่องกราบทูลต่อพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสสรรเสริญ

219.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สนฺตกาโย สนฺตวาโจ สนฺตมโน สุสมาหิโต
วนฺตโลกามิโส ภิกฺขุ อุปสนฺโตติ วุจฺจติ

“ภิกษุผู้มีกายสงบ มีวาจาสงบ มีใจสงบผู้ตั้งมั่นดีแล้ว มีอามิสในโลกอันคายเสียแล้วเราเรียกว่า “ผู้สงบระงับ””

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

219.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺตกาโย เป็นต้น ความว่า ชื่อว่าผู้มีกายสงบแล้ว เพราะความไม่มีกายทุจริตทั้งหลายมีปาณาติบาตเป็นต้น, ชื่อว่าผู้มีวาจาสงบแล้ว เพราะความไม่มีวจีทุจริตทั้งหลายมีมุสาวาทเป็นต้น

219.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พระเถระตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

220. เรื่องพระนังคลกูฏเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 388-391)

220.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อตฺตนา โจทยตฺตานํ”

220.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ พระนังคลกูฏเถระ

220.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุชื่อนังคลกูฏเถระเดิมเป็นขอทานได้ออกบวช ทิ้งผ้านุ่งดุจผ้าขี้ริ้วไว้ชายป่า หากกระสันจะสึกก็จะไปที่ผ้านุ่งนั้นแล้วกล่าวเตือนตนเอง เป็นดังนี้หลายครั้งจนบรรลุอรหัตผล ภิกษุอื่นโจษกันว่าพระนังคลกูฏเถระพยากรณ์อรหัตผลด้วยถ้อยว่า “ตัดกิเลสเครื่องข้องได้แล้ว” กราบทูลฟ้องพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญพระนังคลกูฏเถระแล้วแสดงภาษิต

220.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อตฺตนา โจทยตฺตานํ ปฏิมํเสตมตฺตนา
โส อตฺตคุตฺโต สติมา สุขํ ภิกฺขุ วิหาหิสิ.
อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ อตฺตา หิ อตฺตโน คติ
ตสฺมา สญฺญม อตฺตานํ อสฺสํ ภทฺรว วาณิโช

“เธอจงตักเตือนตนด้วยตน จงพิจารณาดูตนนั้นด้วยตน, ภิกษุ เธอนั้นมีสติปกครองตนได้แล้ว จักอยู่สบาย. ตนแหละ เป็นนาถะของตน, ตนแหละ เป็นคติของตน เพราะฉะนั้น เธอจงสงวนตนให้เหมือนอย่างพ่อค้าม้า สงวนม้าตัวเจริญฉะนั้น”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

220.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โจทยตฺตานำ ความว่า จงตักเตือนตนด้วยตนเอง คือ จงยังตนให้รู้สึกด้วยตนเอง

บทว่า ปฏิมำเส คือ ตรวจตราดูตนด้วยตนเอง

220.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

221. เรื่องพระวักกลิเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 392-394)

21.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปาโมชฺชพหุโล ภิกฺขุ”

221.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระวักกลิเถระ

221.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระวักกลิเถระเกิดในตระกูลพราหมณ์ มีความต้องใจพุทธสรีระ ออกบวชเพื่อชมสรีระนั้นเนืองๆ ไม่สนใจสมณธรรม พระพุทธเจ้าจึงแสร้งขับไล่พระวักกลิไปเสีย พระวักกลิเกิดความเสียใจหมดอาลัยในชีวิตต้องการจะกระโดดเขาคิชฌกูฏตาย พระพุทธเจ้าเล็งเห็นอุปนิสัยอรหัตผล

221.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปาโมชฺชพหุโล ภิกฺขุ ปสนฺโน พุทฺธสาสเน
อธิคจฺเฉ ปทำ สนฺตำ สงฺขารูปสมำ สุขำ

“ภิกษุผู้มากด้วยปราโมทย์ เลื่อมใสแล้วในพระพุทธศาสนา พึงบรรลุสันตบทเป็นที่เข้าไปสงบสังขาร เป็นสุข”

221.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภิกษุผู้มากด้วยปราโมทย์ แม้โดยปกติ ย่อมปลูกความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ภิกษุนั่นเลื่อมใส (ในพระพุทธศาสนา) แล้วอย่างนั้น พึงบรรลุพระนิพพานในพระพุทธศาสนา อันได้ชื่อว่า “สันตบท เป็นที่เข้าไปสงบสังขาร เป็นสุข”

221.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ เมื่อเท้าทีแรกตั้งอยู่ที่ภูเขานั่นแล นึกถึงพระคาถาที่พระศาสดาตรัสแล้ว ข่มปีติได้ในอากาศนั่นแล บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ถวายบังคมพระตถาคตอยู่นั่นแล ได้ลงมายืนอยู่ในสำนักพระศาสดาแล้ว

ครั้นในกาลต่อมา พระศาสดาทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสัทธาธิมุต ดังนี้แล

ภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค (หมวดว่าด้วยพราหมณ์)

222. เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 423-425)

222.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ฉินฺท โสตํ ปรกฺกมฺม”

222.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใส

222.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พราหมณ์ผู้หนึ่งมีความเลื่อมใสในพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เมื่อได้สนทนากับภิกษุใดๆ ก็ตาม มักเรียกภิกษุเหล่านั้นว่า “พระอรหันต์” อยู่เนืองนิตย์ ภิกษุทั้งหลายทั้งที่เป็นพระอรหันต์ขีณาสพและที่มิได้เป็นพระอรหันต์ขีณาสพ มีความรังเกียจวาทะของพราหมณ์จึงไม่ไปสู่เรือนของพราหมณ์นั้น พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุว่าหากไม่พึงใจคำของพราหมณ์ก็ไม่ต้องอาบัติ ส่วนภิกษุที่ยังมิแจ้งซึ่งพระนิพพานก็ให้รีบกระทำตนให้จบกิจพระศาสนาโดยเร็ว

222.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ฉินฺท โสตํ ปรกฺกมฺม กาเม ปนูท พฺราหฺมณ
สงฺขารานํ ขยं ญตฺวา อกตญฺญสิ พฺราหฺมณ.

“พราหมณ์ ท่านจงพยายามตัดกระแสตัณหา, จงบรรเทากามทั้งหลายเสีย, ท่านรู้ความสิ้นไปแห่งสังขารทั้งหลายแล้ว เป็นผู้รู้พระนิพพานอันอะไรๆ กระทำไม่ได้นะ พราหมณ์”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

222.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปรกฺกมฺม เป็นต้น ความว่า ขึ้นชื่อว่ากระแสตัณหาใครๆ ไม่อาจเพื่อจะตัดได้ด้วยความพยายาม มีประมาณน้อย เหตุนั้น ท่านจงพยายามตัดกระแสนั้นด้วยความบากบั่นอย่างใหญ่ ซึ่งสัมปยุต ด้วยญาณ คือจงบรรเทา ได้แก่จงขับไล่กามแม้ทั้งสองเสียเถิด

222.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

223. เรื่องภิกษุมากรูป (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 426-427)

223.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยทา ทฺวเยสุ ธมฺเมสุ”

223.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุมากรูป

223.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุ 30 รูปเข้าเฝ้าพระศาสดา พระสารีบุตรเห็นวิสัยพระอรหัตของภิกษุทั้งสิ้นนั้น จึงกล่าวถามปัญหาพระพุทธเจ้าว่าธรรม 2 ประการเป็นไฉน พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่าธรรม 2 ประการ คือ สมถะและวิปัสสนา

223.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยทา ทฺวเยสุ ธมฺเมสุ ปารคู โหติ พฺราหฺมโณ
อถสฺส สพฺเพ สโยคา อตฺถํ คจฺฉนฺติ ชานโต

“ในกาลใด พราหมณ์เป็นผู้ถึงฝั่งในธรรมสองในกาลนั้น กิเลสเครื่องประกอบทั้งปวงของพราหมณ์ผู้รู้อยู่ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้”

223.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยทา เป็นต้น ความว่า ในกาลใด พระขีณาสพนี้เป็นผู้ถึงฝั่งในธรรมคือสมถะและวิปัสสนา อันตั้งอยู่โดยส่วน 2 ด้วยอำนาจแห่งการถึงฝั่งคืออภิญญาเป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

223.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล

224. เรื่องมาร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 428-429)

224.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยสฺส ปารํ อปารํ วา”

224.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ มาร

224.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

มารได้ปลอมตัวเป็นบุรุษถามพระพุทธเจ้าท่ามกลางหมู่ภิกษุว่าสิ่งที่พระองค์เรียกว่า “ฝั่ง” หมายถึงอะไร พระพุทธเจ้าไม่ตอบปัญหาของมาร

224.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยสฺส ปารํ อปารํ วา ปาราปารํ น วิชฺชติ
วีตทฺทรํ วิสญฺญุตฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“ฝั่งก็ดี ที่มิใช่ฝั่งก็ดี ฝั่งและที่มิใช่ฝั่งก็ดี ไม่มีแก่ผู้ใด,เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีความกระวนกระวายไปปราศแล้ว ผู้พราก (จากกิเลส) ได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์”

224.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อายตนะอันเป็นไปในภายใน 6 ชื่อว่า ปารํ ในพระคาถานั้น อายตนะอันมีณ ภายนอก 6 ชื่อว่า อปารํ

อายตนะทั้งสองนั้นชื่อว่า ปาราปารํ บทว่า น วิชฺชติ ความว่า ฝั่งและที่มิใช่ฝั่ง

224.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

225. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 429-431)

225.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ฌายึ”

225.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

225.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พราหมณ์ผู้หนึ่งได้ยินพระพุทธเจ้าตรัสเรียกภิกษุว่า “พราหมณ์” ถือตัวว่าเป็นพราหมณ์แท้โดยชาติและโคตร ควรที่พระพุทธเจ้าควรเรียกตนว่าพราหมณ์บ้าง พระองค์ตรัสสอน

225.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยสฺส ปารํ อปารํ วา ปาราปารํ น วิชฺชติ
วีตทฺทรํ วิสญฺญุตฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“ฝั่งก็ดี ที่มิใช่ฝั่งก็ดี ฝั่งและที่มิใช่ฝั่งก็ดี ไม่มีแก่ผู้ใด,เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีความกระวนกระวายไปปราศแล้ว ผู้พราก (จากกิเลส) ได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์”

225.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อายตนะอันเป็นไปในภายใน 6 ชื่อว่า ปารํ ในพระคาถานั้น

อายตนะอันมี ณ ภายนอก 6 ชื่อว่า อปารํ

225.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล

226. เรื่องพระอานนทเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 432-434)

226.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ทิวา ตปติ อาทิจฺโจ”

226.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระอานนทเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

226.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระอานนทเถระแลเห็นรัศมีของพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ครบถ้วน รัศมีของพระกาฬุทายียามเข้าฌานรัศมีของพระจันทร์ที่กำลังขึ้น รัศมีของพระอาทิตย์ยามอัสดงคต และรัศมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอานนทเถระแลเห็นรัศมีของพระพุทธเจ้าย่อมโอภาสล่วงรัศมีอื่นทั้งสิ้น

226.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ทิวา ตปติ อาทิจฺโจ รตฺติมาภาติ จนฺทิมา
สนฺนทฺโธ ขตฺติโย ตปติ ฌายี ตปติ พฺราหฺมโณ
อถ สพฺพมโหรตฺตึ พุทฺโธ ตปติ เตชสา

“พระอาทิตย์ย่อมส่องแสงในกลางวัน, พระจันทร์ย่อมรุ่งเรืองในกลางคืน, กษัตริย์ทรงเครื่องรบแล้วย่อมรุ่งเรือง, พราหมณ์ผู้มีความเพ่งย่อมรุ่งเรือง.ส่วนพระพุทธเจ้าย่อมรุ่งเรืองด้วยเดชตลอดกลางวันและกลางคืน”

226.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า ทิวา ตปติ ความว่า พระอาทิตย์ย่อมรุ่งเรืองเฉพาะในกลางวัน แต่แม้ทางที่พระอาทิตย์นั้นไป ในกลางคืน หาปรากฏไม่

บทว่า จนฺทิมา ความว่า แม้พระจันทร์ที่พ้นแล้วจากหมอกเป็นต้น ก็รุ่งเรืองเฉพาะในกลางคืน หารุ่งเรืองในกลางวันไม่

226.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

227. เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 435-436)

227.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “พาหิตปาโป”

227.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ พราหมณ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

227.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พราหมณ์ผู้หนึ่งออกบวชในลัทธินอกพระศาสนา ปรารถนาจะให้พระพุทธเจ้าเรียกตนว่าบรรพชิตบ้าง พระพุทธเจ้าจึงตรัสภาษิตว่าผู้ที่ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะละบาปได้ชื่อว่าสมณะ เพราะมีจรรยาสงบชื่อว่าบรรพชิต เพราะละมลทินได้

227.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

พาหิตปาโป หิ พฺราหฺมโณ
สมจริยา สมโณติ วุจฺจติ
ปพฺพาชยมตฺตโน มลํ
ตสฺมา ปพฺพชิโตติ วุจฺจติ

“บุคคลผู้มีบาปอันลอยแล้วแล เราเรียกว่า 'พราหมณ์' บุคคลที่เราเรียกว่า 'สมณะ' เพราะความประพฤติเรียบร้อย, บุคคลขับไล่มลทินของตนอยู่ เพราะเหตุนั้น เราเรียกว่า' บรรพชิต'”

227.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมจริยาย คือ เพราะความประพฤติระงับซึ่งอกุศลธรรมทั้งปวง

227.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา บรรพชิตนั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

228. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 437-441)

228.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น พฺราหฺมณสฺส”

228.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระสารีบุตรเถระ

228.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระสารีบุตรไม่โกรธตอบพราหมณ์ที่ตีกลางหลัง ทั้งยังรับนิมนต์ไปฉันภัตตาหารที่เรือนของพราหมณ์ พระพุทธเจ้าทราบความที่เกิดขึ้นแล้ว ตรัสภาษิตแก่ภิกษุทั้งหลายว่าไม่ควรรังแกพราหมณ์ (นักบวช)และพราหมณ์ก็ไม่ควรแสดงความโกรธตอบคนที่รังแกพราหมณ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป็นคนน่าตำหนิแต่พราหมณ์ผู้โกรธตอบ น่าตำหนิกว่า,ไม่มีอะไรจะดีสำหรับพราหมณ์เท่ากับหักห้ามใจจากปิยารมณ์เมื่อใดเขาไม่เบียดเบียนคนอื่นเมื่อนั้น ความทุกข์ก็สงบ

228.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น พฺราหฺมณสฺส ปหเรยฺย นาสฺส มุญฺเจถ พฺราหฺมโณ
ธิ พฺราหฺมณสฺส หนฺตารํ ตโต ธิ ยสฺส มุญฺจติ
น พราหฺมณสฺเสตทกิญฺจิ เสยฺโย
ยทานิเสโธ มนโส ปิเยหิ
ยโต ยโต หึสมโน นิวตฺตติ
ตโต ตโต สมฺมติเมว ทุกฺขํ

"พราหมณ์ไม่ควรประหารแก่พราหมณ์ ไม่ควรจอง (เวร) แก่เขา, น่าติเตียนพราหมณ์ผู้จอง (เวร) ยิ่งกว่าพราหมณ์ผู้ประหารนั้น. ความเกียดกันใจ จากอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลายใด, ความเกลียดกันนั่นย่อมเป็นความประเสริฐไม่น้อยแก่พราหมณ์,ใจอันสัมปยุตด้วยความเบียดเบียน ย่อมกลับได้จากวัตถุใดๆ, ความทุกข์ย่อมสงบได้ เพราะวัตถุนั้นๆ นั่นแล"

228.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า "แก้อรรถ") เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมจริยาย คือ เพราะความประพฤติระงับซึ่งอกุศลธรรมทั้งปวง

228.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

229. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 442-443)

229.1 คาถาต้นเรื่อง คือ "ยสฺส กาเยน"

229.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระนางมหาปชาบดีโคตมี

229.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ทพระนางมหาปชาบดีโคตรมีพร้อมบริวารบวชเป็นภิกษุณีเป็นคณะแรกโดยรับ ครุธรรม 8 ประการ ภายหลังเมื่อมีภิกษุณีอื่นเกิดขึ้น ภิกษุณีที่เกิดทีหลังมีความรังเกียจในพระนางมหาปชาบดีโคตมีด้วยหาอุปัชฌาย์มิได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าพระองค์เองเป็นอุปัชฌาย์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ของพระนางมหาปชาบดีโคตมีและพระนางนั้นก็เป็นพระอรหันต์ขีณาสพแล้ว พร้อมตรัสภาษิตว่า ผู้ใดไม่มีความชั่วทางกาย วาจา ใจสำรวมระวังทั้งสามทวารผู้นั้นเราเรียกว่า พราหมณ์

229.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยสฺส กาเยน วาจาย มนสา นตฺถิ ทุกฺกตๆ
สำวุตๆ ตีหิ ฐาเนหิ ตมหๆ พฺรูมิ พฺราหฺมณๆ

“ความชั่วทางกาย วาจา และใจ ของบุคคลใดไม่มี, เราเรียกบุคคลนั้น ผู้สำรวมแล้ว โดยฐานะ 3 ว่าเป็นพราหมณ์”

229.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กรรมมีโทษ คือมีทุกข์เป็นกำไร อันยังสัตว์ให้เป็นไปในอบาย ชื่อว่า ทุกฺกตๆ ในพระคาถานั้น

229.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

230. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 444-445)

230.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยมหา ธมฺมๆ วิชาเนยฺยๆ”

230.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระสารีบุตรเถระ

230.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เนื่องจากพระสารีบุตรเถระเคยฟังธรรมจากพระอัสสชิจนบรรลุพระโสดาบัน หลังจากพระเถระบวชแล้วก็ยังระลึกถึงคุณของพระอัสสชิอยู่เสมอ แม้นทราบว่าพระอัสสชิเถระอยู่ในทิศใดพระสารีบุตรย่อมหันหน้าไปทางทิศนั้นแล้วกราบไหว้อยู่เนืองๆ ภิกษุอื่นโจษกันว่าพระสารีบุตรเถระยังนอบน้อมทิศทั้งหลายอยู่ พระพุทธเจ้าทราบความแล้วจึงตรัสภาษิตว่าเมื่อรู้ธรรมที่พุทธเจ้าทรงแสดงจากบุคคลใดควรเคารพนอบน้อมบุคคลนั้นเหมือนพราหมณ์บูชาไฟ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

230.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยมฺหา ธมฺมํ วิชาเนยฺย สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิตํ
สกฺกจฺจํ นํ นมสฺเสยฺย อคฺคิหุตฺตมฺว พฺราหฺมโณ

“บุคคลพึงรู้แจ้งธรรม อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว จากอาจารย์ใด, พึงนอบน้อมอาจารย์นั้นโดยเคารพ เหมือนพราหมณ์นอบน้อมการบูชาเพลิงอยู่ฉะนั้น”

230.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อคฺคิหุตฺตมฺ ว ความว่า บุคคลพึงรู้แจ้งธรรมอันพระตถาคตประกาศแล้ว จากอาจารย์ใด พึงนอบน้อมอาจารย์นั้นโดยเคารพ เหมือนพราหมณ์นอบน้อมการบูชาเพลิงโดยเคารพ ด้วยการบำเรอด้วยดี และด้วยกิจทั้งหลายมีอัญชลีกรรมเป็นต้นฉะนั้น

230.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

231. เรื่องชฎิลพราหมณ์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 446-447)

231.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น ชฏาหิ”

231.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ชฎิลพราหมณ์

231.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ชฎิลผู้หนึ่งถือตัวว่ามีบิดามารดาเป็นพราหมณ์ ตนนั้นก็ย่อมเป็นพราหมณ์โดยบริสุทธิ์ปรารถนาจะให้พระพุทธเจ้าเรียกตนว่าพราหมณ์บ้าง

231.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น ชฏาหิ น โคตฺเตหิ น ชจฺจา โหติ พฺราหฺมโณ
ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ โส สุจี โส จ พฺราหฺมโณ

“บุคคลย่อมเป็นพราหมณ์ ด้วยชฎา ด้วยโคตรด้วยชาติ หามิได้, สัจจะและธรรมมีอยู่ในผู้ใดผู้นั้นเป็นผู้สะอาด และผู้นั้นเป็นพราหมณ์”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

231.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สจฺจ์ เป็นต้น ความว่า สัจจญาณอันแทงตลอดซึ่งสัจจะ 4 อย่าง ด้วยอาการ 16 แล้วตั้งอยู่ และโลกุตรธรรม 9 มีอยู่ในบุคคลใด, บุคคลนั้นเป็นผู้สะอาดและเป็นพราหมณ์

231.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

232. เรื่องกุหกพราหมณ์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 448-452)

232.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “กินฺเต”

232.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ กุหกพราหมณ์ผู้มีวัตรดังค้างคาวคนหนึ่ง

232.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พราหมณ์ผู้หนึ่งหลอกลวงข่มขู่ประชาชนในพระนครจนได้สิ่งที่ปรารถนา ภิกษุนำความกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงเล่าอดีตนิทานเมื่อครั้งพระองค์เกิดเป็นพญาเหี้ย แล้วพราหมณ์นั้นเกิดเป็นดาบสผู้หลอกลวง

232.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

กินฺเต ชฏาหิ ทุมฺเมธ กินฺเต อชินสาฏิยา
อพฺภนฺตรนฺเต คหนำ พาหิรำ ปริมชฺชสิ

“ผู้มีปัญญาทราม ประโยชน์อะไรด้วยชฎาทั้งหลายของเธอ, ประโยชน์อะไรด้วยผ้าที่ทำด้วยหนังเนื้อชื่ออชินะของเธอม ภายในของเธอรกรุงรังเธอย่อมเกลี้ยงเกลาแต่ภายนอก”

232.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า กินฺเต ชฏาหิ ความว่า ดูก่อนผู้ทรามปัญญา ประโยชน์อะไรด้วยชฎาเหล่านี้ แม้อันเธอเกล้าไว้ดีแล้ว และด้วยผ้าสาฎกที่ทำด้วยหนังเนื้อชื่ออชินะนี้ พร้อมทั้งกีบอันเธอนุ่งแล้วของเธอ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

232.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

233. เรื่องนางกิสาโคตมี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 453-454)

233.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปีสุกูลธรึ”

233.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางกิสาโคตมี

233.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระนางกิสาโคตมีเหาะมาจะเฝ้าพระพุทธเจ้า เห็นพระอินทร์กำลังเฝ้าพระพุทธเจ้าอยู่จึงเหาะกลับ พระอินทร์เห็นแล้วจึงถามพระพุทธเจ้าว่านั้นใคร พระพุทธเจ้าตรัสว่าคือนางกิสาโคตมีผู้เป็นยอดแห่งพระเถรีผู้ทรงผ้าบังสุกุล

233.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปีสุกูลธรึ ชนฺตุ ฺ กิสนฺธมนิสนฺถตึ
เอกึ วนสฺมึ ฌายนฺตึ ตมหึ พฺรูมิ พฺราหฺมณึ

“เราเรียกชนผู้ทรงผ้าบังสุกุล ผู้ผอม สะพรั่งด้วยเอ็น ผู้เพ่งอยู่ผู้เดียวในป่านั้นว่าเป็นพราหมณ์”

233.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กิสึ ความว่า ก็ชนทั้งหลายผู้ทรงผ้าบังสุกุล บำเพ็ญข้อปฏิบัติอันสมควรแก่ตน ย่อมเป็นผู้มีเนื้อและโลหิตน้อย และเป็นผู้มีตัวสะพรั่งด้วยเอ็น

233.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

234. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 455-456)

234.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น จาหึ”

234.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

234.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พราหมณ์ผู้หนึ่งถือตัวว่าเป็นพราหมณ์โดยชาติกำเนิดประสงค์จะให้พระพุทธเจ้าตรัสเรียกตนว่าพราหมณ์บ้าง

234.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น จาหำ พฺราหฺมณำ พฺรูมิ โยนิชำ มตฺติสมฺภวำ
โภวาที นาม โส โหติ ส เว โหติ สกิญฺจโน
อกิญฺจนำ อนาทานำ ตมหำ พฺรูมิ พฺราหฺมณำ

“เราไม่เรียกบุคคลผู้เกิดแต่กำเนิด ผู้มีมารดาเป็นแดนเกิดว่าเป็นพราหมณ์, เขาย่อมเป็นผู้ชื่อว่า โภวาที,เขาย่อมเป็นผู้มีกิเลสเครื่องกังวล, เราเรียกผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ผู้ไม่ถือมั่นนั้นว่า เป็นพราหมณ์”

234.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โยนิชำ ได้แก่ ผู้เกิดแล้วแต่กำเนิด

บทว่า มตฺติสมฺภวำ ความว่า ผู้เกิดแล้วในท้องอันเป็นของมีอยู่แห่งมารดาผู้เป็นพราหมณี

234.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนาพราหมณ์นั้นตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

234. เรื่องอุคคเสน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 457-458)

234.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สพฺพสญฺโญชนำ”

234.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ เศรษฐีบุตรชื่ออุคคเสน

234.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระอุคคเสนเถระกล่าววาจาแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “เราไม่กลัว” ทำให้ภิกษุเข้าใจว่าพระอุคคเสนเถระพยากรณ์พระอรหัตผลด้วยคำไม่จริง กราบทูลพระพุทธเจ้าแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระพุทธเจ้าจึงตรัสภาษิตว่าผู้ใดตัดกิเลสเครื่องผูกพันได้หมดสิ้นไม่หวาดกลัว หมดพันธะเป็นอิสระจากเครื่องจองจำคือกิเลสผู้นั้นเราเรียกว่า พราหมณ์

234.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สพฺพสโยชนํ เฉตฺวา โย เว น ปริตสฺสติ
สงฺคาติคํ วิสยุตฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“ผู้ใดแล ตัดสังโยชน์ทั้งปวงได้แล้ว ย่อมไม่สะดุ้ง, เราเรียกผู้นั้น ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องได้ผู้หลุดพ้นแล้วว่า เป็นพราหมณ์”

234.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บทว่า น ปริตสฺสติ ได้แก่ ย่อมไม่กลัวเพราะตัณหา

บทว่า ตมหํ ตัดบทเป็น ตํ อหํ ความว่า เราเรียกผู้นั้น ซึ่งชื่อว่าก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง เพราะความที่กิเลสเครื่องข้องทั้งหลายมีราคะเป็นต้น อันล่วงได้แล้ว ผู้ชื่อว่าพรากได้แล้วเพราะไม่มีแห่งโยคะแม้ 4 ว่า เป็นพราหมณ์

234.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

235. เรื่องพราหมณ์ 2 คน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 459-460)

235.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “เฉตฺวา นทฺธึ”

235.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พราหมณ์ 2 คน จูฬโรหิต และมหาโรหิต

235.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พราหมณ์ 2 คน คือ จูฬโรหิต และมหาโรหิต ได้นำวัวมาแข่งความแข็งแรงต่อกัน โดยผูกเกวียนเข้ากับโคด้วยชะเนาะแล้วบรรทุกทรายให้เต็ม วัวทั้งสองมีกำลังลากแต่ชะเนาะขาดสะบั้นลงภิกษุทูลเรื่องดังกล่าวต่อพระศาสดาแล้ว พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าภิกษุตัดชะเนาะแห่งความโกรธ และเชือกแห่งตัณหาให้ได้ จึงแก่การเรียกว่า พราหมณ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

235.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

เฉตฺวา นทฺธึ วรตฺตญฺจ สนฺทานํ สหนุกฺกมํ
อุกฺขิตฺตปลิฆํ พุทฺธํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“เราเรียกบุคคลผู้ตัดชะเนาะ เชือก และเครื่องต่อพร้อมทั้งหลาย ผู้มีลิ่มสลักอันถอนขึ้นแล้ว ผู้รู้แล้วนั้นว่า เป็นพราหมณ์”

235.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นทฺธึ ได้แก่ ความโกรธอันเป็นไปโดยความเป็นเครื่องผูกรัด

บทว่า วรตฺตํ ได้แก่ ตัณหาอันเป็นไปโดยความเป็นเครื่องผูก

235.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุ 500 รูป ตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

236. เรื่องอักโกสกภารทวาชพราหมณ์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 461-463)

236.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อกฺโกสํ”

236.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อักโกสกพราหมณ์

236.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นางธนัญชานีพราหมณีเป็นพระโสดาบัน มีความเคารพพระพุทธเจ้าอย่างมาก เมื่อทำอะไรผิดพลั้งไปก็เปล่งอุทานว่า “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส” ทำให้ภารทวาชพราหมณ์ไม่พอใจจึงเข้าหาพระพุทธเจ้าเพื่อโต้วาทะ แต่เมื่อโต้วาทะแล้วภารทวาชพราหมณ์กลับบรรลุอรหัตผลอักโกสกภารทวาชพราหมณ์ สุนทริกภารทวาชพราหมณ์ และพิลังคกภารทวาชพราหมณ์น้องชายของภารทวาชพราหมณ์ได้ยินข่าวก็โกรธ ต่างไปสู่วิหารตามลำดับเพื่อด่าพระพุทธเจ้า แต่ก็บรรลุอรหัตผลตามกันทั้งหมด ภิกษุทั้งหลายกล่าวชมเชยพระศาสดาที่ไม่โกรธ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

236.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อกฺโกสं วธพนฺธญฺจ อทุฏฺโฐ โย ติติกฺขติ
ขนฺตีพลं พลาณีกं ตมหं พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“ผู้ใดไม่ประทุษร้าย อดกลั้นซึ่งคำด่าและการตีและการจำจองได้ เราเรียกผู้นั้นซึ่งมีกำลัง คือ ขันติ มีหมู่พลว่า เป็นพราหมณ์”

236.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อทุฏฺโฐ เป็นต้น ความว่า ผู้ใดเป็นผู้มีใจไม่โกรธอดกลั้นคำด่าและคำบริภาษ ด้วยอักโกสวัตถุ 10 และการตีด้วยฝ่ามือเป็น

236.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

237. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 465-466)

237.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อาสา ยสฺส”

237.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ พระสารีบุตร

237.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายมีความเข้าใจผิดว่าพระสารีบุตรเถระยังมีตัณหา ปรารถนาผ้าจำนำพรรษาอยู่

237.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อาสา ยสฺส น วิชฺชนฺติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ
นิราสยํ วิสํยุตฺตํ ตมหं พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“ความหวังของผู้ใด ไม่มีในโลกนี้และโลกหน้า,เราเรียกผู้นั้นซึ่งไม่มีความหวังพราก (กิเลส) ได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

237.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัณหา ชื่อว่า อาสา ในพระคาถานั้น

บทว่า นิราสาสํ ได้แก่ ไม่มีตัณหา

บทว่า วิสัยุตฺตๆ ความว่า เราเรียกผู้พรากได้แล้วจากกิเลสทั้งปวงนั้นว่าเป็นพราหมณ์

237.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

238. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 467-468)

238.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “วาริ โปกฺขรปตฺเตว”

238.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระอุบลวรรณาเถรี

238.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระอุบลวรรณาเถรีถูกนันทมาณพกระทำชำเรา ภิกษุทั้งหลายทราบความแล้วโจษกันว่าพระอุบลวรรณาเถรียังมีเนื้อหนัง ชะรอยจะยังยินดีในกามสุข พระพุทธเจ้าจึงตรัสภาษิตว่าผู้ใดไม่ติดในกามเหมือนหยาดน้ำไม่ติดใบบัวและเมล็ดผักกาดไม่ติดปลายเข็มผู้นั้นเราเรียกว่าพราหมณ์

238.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

วาริ โปกฺขรปตฺเตว อารคฺเคริว สาสโป
โย น ลิมฺปติ กาเมสุ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“ผู้ใด ไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เหมือนน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว เหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาดไม่ตั้งอยู่บนปลายเหล็กแหลมฉะนั้น, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

238.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า โย น ลิปฺปติ เป็นต้น

238.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

239. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 469-471)

2391 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย ทุกฺขสฺส”

239.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

239.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายังมิได้บัญญัติสิกขาบทว่าห้ามบุคคลหนีมาบวชโดยมิได้ขออนุญาตจากนาย ทาสผู้หนึ่งของพราหมณ์ได้ออกบวชบรรลุอรหัตผลแล้ว พราหมณ์เที่ยวตามหาเจอแล้วจึงยึดชายจีวรไว้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสกับพราหมณ์ว่าภิกษุนั้นเป็นพระอรหัตเช่นกัน

239.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย ทุกฺขสฺส ปชานาติ อิเธว ขยมตฺตโน
ปนฺนภารํ วิสญฺญุตฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ์

“ผู้ใด ในศาสนานี้แล รู้ชัดความสิ้นไปแห่งทุกข์ของตน, เราเรียกผู้นั้นซึ่งมีภาระอันปลงแล้ว ผู้พรากได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์”

239.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุกฺขสฺส ได้แก่ ขันธทุกข์

239.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้นตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

240. เรื่องพระเขมาภิกษุณี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 472-473)

240.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “คมฺภีรปญฺญ”

240.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเขมาภิกษุณี

240.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระนางเขมาภิกฤษุณีเหาะมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แลเห็นท้าวสักกะกำลังเข้าเฝ้าอยู่นางจึงยืนอยู่ ณ เบื้องอากาศ ประคองอัญชลีถวายบังคมแล้วหลีกไป ท้าวสักกะทูลถามพระศาสดาว่านี้ใคร พระพุทธเจ้าจึงตรัสตอบ แล้วกล่าวภาษิตว่าผู้มีปัญญาลึกซึ้ง หลักแหลมฉลาดเลือกทางผิดทางชอบบรรลุถึงจุดหมายปลายทางอันอุดมเราเรียกว่า พราหมณ์

240.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

คมฺภีรปญฺญ เมธาวึ มคฺคามคฺคสฺส โกวิทำ
อุตฺตมตฺถ อนุปฺปตฺต ตมห พฺรูมิ พฺราหฺมณ

“เราเรียกผู้มีปัญญาลึกซึ้ง เป็นปราชญ์ ฉลาดในทางและมิใช่ทาง บรรลุประโยชน์สูงสุดนั้นว่าเป็นพราหมณ์”

240.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า คมฺภีรปญฺญ เป็นต้น ความว่า เราเรียกบุคคลผู้ประกอบด้วยปัญญาอันเป็นไปในธรรมทั้งหลายมีขันธ์เป็นต้น

240.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

241. เรื่องพระติสสเถระอยู่ในเงื้อมเขา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 474-479)

241.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อสฺสฏฺฐิ”

241.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ พระติสสะเถระผู้อยู่ในเงื้อมเขา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

241.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระติสสะเถระอาศัยในเงื้อมเขาตลอดพรรษา เทวดาที่อาศัยในเงื้อมเขานั้นพยายามรบกวนพระเถระ แต่ที่สุดพระเถระก็บรรลุอรหัตผลแล้วเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ภิกษุอื่นถามว่าโกรธเทวดานั้นหรือไม่ พระเถระตอบว่าไม่โกรธ ภิกษุจึงโจษกันว่าพระเถระพยากรณ์อรหัตผล

241.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อสํสฏฺฐํ คหฏฺเฐหิ อนาคาเรหิ จูภยํ
อโนกสารึ อปฺปิจฺฉํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“เราเรียกบุคคลผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วยชน 2 จำพวกคือคฤหัสถ์ 1 บรรพชิต 1 ผู้ไม่มีอาลัยเที่ยวไป ผู้ปรารถนาน้อยนั้นว่า เป็นพราหมณ์”

241.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสํสฏฺฐํ ความว่า ชื่อว่าผู้ไม่เกี่ยวข้อง เพราะความไม่มีความเกี่ยวข้องด้วยการดู การฟัง การสนทนา การบริโภคและด้วยกาย

บทว่า อุภยํ ได้แก่ ผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วยชนแม้ 2 จำพวกคือคฤหัสถ์ 1 บรรพชิต 1

241.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

242. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 480-482)

242.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “นิธาย”

242.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

242.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

หญิงผู้หนึ่งทะเลาะกับสามีหนีออกจากเรือนไป นางแลเห็นพระเถระรูปหนึ่งจึงเดินตามหลัง สามีของนางออกติดตามแลเห็นแล้วเกิดความเข้าใจผิดจึงทุบตีพระเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภิกษุอื่นทราบความแล้วถามถึงความโกรธ เมื่อพระเถระตอบว่าไม่โกรธ ภิกษุทั้งหลายเที่ยวโจษกันว่า พระเถระพยากรณ์อรหัตผล

242.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

นิธาย ทณฺฑำ ภูเตสุ ตเสสุ ถาวเรสุ จ
โย น หนฺติ น ฆาเตติ ตมหำ พฺรูมิ พฺราหฺมณำ

“ผู้ใดวางอาชญาในสัตว์ทั้งหลาย ผู้สะดุ้งและผู้มั่นคง ไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์”

242.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิธาย ได้แก่ วางแล้ว คือปลงลงแล้ว

สองบทว่า ตเสสุ ถาวเรสุ จ ความว่า ผู้ชื่อว่าสะดุ้ง เพราะความสะดุ้งด้วยสามารถแห่งตัณหา และผู้ชื่อว่ามั่นคง เพราะความเป็นผู้มั่นคงโดยความไม่มีแห่งตัณหา

242.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

243. เรื่องสามเณร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 483-488)

243.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อวิรุทฺธำ”

243.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สามเณรทั้งหลาย

243.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

นางพราหมณีได้ให้พราหมณ์สามีไปนิมนต์พราหมณ์มาเพื่อรับอังคาสในเรือนพราหมณ์นิมนต์ได้สามเณร 4 รูป คือ สังกิจจสามเณร บัณฑิตสามเณร โสปากสามเณร และเรวตสามเณร นางพราหมณีไม่พอใจด้วยเห็นว่าเป็นเด็ก ไม่ยอมปูอาสนะ ไม่ยอมถวายอังคาส พราหมณ์จึงไปนิมนต์พระสารีบุตร พระสารีบุตรเห็นสามเณรซึ่งเป็นอรหัตทั้ง 4 ยังมิได้รับอังคาสก็หลีกไปเสียจากเรือนพราหมณ์ พราหมณ์ไปนิมนต์พระโมคคัลลาน์ แม้พระโมคคัลลาน์ ก็ทำเช่นเดียวกัน สามเณรทั้ง 4 ถูกความหิวบีบคั้นแล้วท้าวสักกะเห็นดังนั้นจึงปลอมเป็นพราหมณ์แก่พราหมณ์ได้นิมนต์พราหมณ์สักกะทำให้เป็นที่ต้องใจของนางพราหมณี หากแต่ท้าวสักกะกลับไหว้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สามเณรทั้ง 4 แล้วนั่งท้ายอาสนะนางพราหมณีไม่พอใจฉุดคร่าพราหมณ์ท้าวสักกะออกไป แต่ด้วยฤทธิ์ท้าวสักกะก็กลับมานั่งที่เดิมสามเณรทั้ง 4 และท้าวสักกะกระทำฤทธิ์ออกไปเสียจากเรือนนั้นแล้ว ภิกษุทั้งหลายทราบความ ถามถึงความโกรธ สามเณรทั้ง 4 ตอบว่าไม่โกรธ ภิกษุโจษกันว่าสามเณรพยากรณ์อรหัตผล

243.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อวิรุทฺธ วิรุทฺเธสุ อตฺตทณฺเฑสุ นิพฺพุตๆ
สาทาเนสุ อนาทานๆ ตมหๆ พฺรูมิ พฺราหฺมณๆ

“เราย่อมเรียกบุคคลผู้ไม่เคียดแค้นในบุคคลผู้เคียดแค้น ผู้ดับเสียได้ในบุคคลผู้มีอาชญาในตน ผู้ไม่ถือมั่นในบุคคลผู้ถือมั่นนั้นว่า เป็นพราหมณ์”

243.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อวิรุทฺธ เป็นต้น ความว่า เราย่อมเรียกบุคคลนั้น

243.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

244. เรื่องพระมหาปันถกเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 489-490)

244.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยสฺส ราโค จ”

244.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง ในเรื่อง คือ พระมหาปันถกเถระ

244.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระจูฬปันถกะบวชในสำนักของพระมหาปันถกเถระผู้เป็นพี่ชายถึง 4 เดือน ก็มิอาจกำหนดธรรมใดๆ ได้ พระมหาปันถกะจึงแสร้งขับไล่พระจูฬปันถกะไปเสีย ภิกษุโจษกันว่าความโกรธคงเกิดมีในพระอรหันต์ขีณาสพเสียแล้ว พระศาสดาตรัสอธิบาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

244.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยสฺส ราโค จ โทโส จ มาโน มกฺโข จ ปาติโต
สาสโปริว อารคฺคา ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“ราคะ โทสะ มานะ และมักขะ อันผู้ใดให้ตกไปแล้วเหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาดตกไปจากปลายเหล็กแหลมฉะนั้น, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์”

244.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อารคฺคา เป็นต้น ความว่า กิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้นเหล่านั่น และมักขะมีอันลบหลู่คุณของผู้อื่นเป็นลักษณะ

244.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

245. เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 491-492)

245.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อกกฺกสํ”

245.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระปิลินทวัจฉเถระ

245.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระปิลินทวัจฉเถระติดนิสัยเดิมมักเรียกใคร ๆ ว่า “คนถ่อย” อยู่ร่ำไป ภิกษุและชนทั้งหลายไม่พอใจ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าเป็นเพียงความเคยชินของพระเถระ

245.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อกกฺกสํ วิญฺญาปนึ คิรๆ สจฺจๆ อุทีรเย
ยาย นาภิสเช กญฺจิ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“ผู้ใด พึงกล่าวถ้อยคำอันไม่ระคายหู อันให้รู้กันได้ เป็นคำจริง อันเป็นเหตุไม่ยังใครๆ ให้ขัดใจ, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

245.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อกกฺกสํ ได้แก่ คำไม่หยาบ

บทว่า วิญฺญาปนึ ได้แก่ ให้รู้เนื้อความกันได้

245.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

246. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 493-495)

246.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โยธ ทีฆ”

246.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

246.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุรูปหนึ่งถือเอาผ้าสาฎกด้วยสำคัญว่าไร้เจ้าของ เมื่อเจ้าของทวงคืน พระเถระก็คืนไปโดยมิได้อาลัยผ้าสาฎกนั้น ภิกษุอื่นทราบความเที่ยวล้อเลียนพระเถระอยู่แล้ว พระเถระกล่าวว่าตนมิได้อาลัยผ้าสาฎกนั้น ภิกษุโจษว่าพระเถระพยากรณ์อรหัตผล

246.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โยธ ทีฆ ว รสฺสํ วา อณุ ถูลํ สุภาสุภ
โลเก อทินฺนํ นาทิยติ ตมหฺ พฺรูมิ พฺราหฺมณ

“ผู้ใด ไม่ถือเอาของยาวหรือสั้น น้อยหรือใหญ่งามหรือไม่งาม อันเขาไม่ให้แล้วในโลกนี้, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์”

246.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้น (ดังนี้) ความว่า บุคคลใด ย่อมไม่ถือเอาสิ่งของยาวหรือสั้น บรรดาวัตถุทั้งหลายมีผ้าสาฎก และเครื่องประดับเป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

246.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

247. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 496-497)

247.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อาสา ยสฺส”

247.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระสารีบุตรเถระ

247.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายมีความเข้าใจผิดว่าพระสารีบุตรเถระยังมีตัณหาปรารถนาผ้าจำนำพรรษาอยู่

247.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อาสา ยสฺส น วิชฺชนฺติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ
นิราสยํ วิสํยุตฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“ความหวังของผู้ใด ไม่มีในโลกนี้และโลกหน้า,เราเรียกผู้นั้นซึ่งไม่มีความหวังพราก (กิเลส) ได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์”

247.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัณหา ชื่อว่า อาสา ในพระคาถานั้น. บทว่า นิราสาสํ ได้แก่ ไม่มีตัณหา

บทว่า วิสํยุตฺตํ ความว่า เราเรียกผู้พรากได้แล้วจากกิเลสทั้งปวงนั้นว่าเป็นพราหมณ์

247.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

248. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 498-499)

248.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยสฺสาลยา”

248.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระมหาโมคคัลลานเถระ

248.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระศาสดาตรัสถึงความเป็นผู้ปราศจากตัณหาของพระโมคคัลลาน์

248.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยสฺสาลยา น วิชฺชนฺติ อญฺญาย อกถงฺกถี
อมโตคธ์ อนุปฺปตฺตำ ตมหำ พฺรูมิ พฺราหฺมณำ

“ความอาลัยของบุคคลใดไม่มี, บุคคลใดรู้ชัดแล้วเป็นผู้ไม่มีความสงสัยเป็นเหตุกล่าวว่าอย่างไร, เราเรียกบุคคลนั้น ผู้หยั่งลงสู่อมตะ ตามบรรลุแล้วว่าเป็นพราหมณ์”

248.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัณหา ชื่อว่าอาลัยในพระคาถานั้น

บาทพระคาถาว่า อญญาย อกถงฺกถี ความว่า ผู้รู้วัตถุ 8 ตามความเป็นจริงแล้วเป็นผู้ไม่มีความสงสัย ด้วยความสงสัยซึ่งมีวัตถุ 8

248.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

249. เรื่องพระเรวตเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 500-501)

249.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โยธ ปุญฺญญฺจ”

249.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเรวตเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

249.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายเที่ยวโจษกันว่าสามเณรเรวตเถระมีบุญมากมาย

249.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โยธ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ อุโภ สงฺคำ อุปจฺจคา
อโสกำ วิรชำ สุทฺธำ ตมหำ พฺรูมิ พฺราหฺมณำ

“ผู้ใดล่วงบุญและบาปทั้งสอง และกิเลสเครื่องข้องเสียได้ในโลกนี้, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความโศก มีธุลีไปปราศแล้ว ผู้บริสุทธิ์แล้ว ว่าเป็นพราหมณ์”

249.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุโภ ความว่า ละบุญและบาปแม้ทั้งสอง

บทว่า สงฺคำ ได้แก่ กิเลสเครื่องข้องอันต่างด้วยราคะเป็นต้น

249.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

250. เรื่องพระจันทาภเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 502-508)

250.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “จนฺทำว”

250.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระจันทาภเถระ

250.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

จันทาภพราหมณ์เกิดมามีรัศมีเพียงพระจันทร์ หมู่ญาติได้พาเข้าสู่สมาคมในภายหลังได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อลองรัศมี การณ์นั้นยังให้จันทาภพราหมณ์ออกบวชจน บรรลุอรหัตผลเมื่อหมู่ญาติตามกลับพระจันทาภเถระกล่าวว่าตนมีธรรมเป็นเครื่องไม่ไปเสียแล้ว ภิกษุโจษกันว่าพระเถระพยากรณ์อรหัตผล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

250.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

จนฺทำว วิมลำ สุทฺธำ วิปฺปสนฺนมนาวิลำ
นนฺทิภวปริกฺขีณำ ตมหำ พฺรูมิ พฺราหฺมณำ

“เราเรียกผู้บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว มีภพเครื่องเพลิดเพลินสิ้นแล้ว เหมือนพระจันทร์ที่ปราศจากมลทินนั้นว่า เป็นพราหมณ์”

250.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิมลำ ได้แก่ เว้นแล้วจากมลทินมีหมอกเป็นต้น

บทว่า สุทฺธำ ได้แก่ ไม่มีอุปกิเลส

250.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

251. เรื่องพระสีวลีเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 509-511)

251.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย อิมำ”

251.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระสีวลีเถระ

251.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายโจษกันด้วยความทุกข์ของพระสีวลีเถระที่ต้องอยู่ในครรภ์มารดา 7 ปี 7วัน พระพุทธเจ้ากล่าวว่าพระเถระเป็นผู้พ้นจากทุกข์แล้ว

251.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย อิมำ ปลิปถำ ทุคฺคำ สำสำรำ โมหมจฺจคา
ติณฺโณ ปารคโต ฌายี อเนโช อกถงฺกถี
อนุปาทาย นิพฺพุโต ตมหำ พฺรูมิ พฺราหฺมณำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ผู้ใด ล่วงทางอ้อม หล่ม สงสาร และโมหะนี้ไปแล้วเป็นผู้ข้ามไปได้ ถึงฝั่งมีปกติเพ่ง หากิเลสเครื่องหวั่นไหวมิได้ ไม่มีความสงสัยเป็นเหตุกล่าวว่าอย่างไร ไม่ถือมั่นดับแล้ว, เราเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์”

251.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้น (ดังนี้)

ความว่า ภิกษุใด ล่วงทางคือราคะ หล่มคือกิเลส สังสารวัฏ และโมหะอันไม่ให้แทงตลอดอริยสัจทั้ง 4 นี้ไปแล้ว เป็นผู้ข้ามโอฆะทั้ง 4 ได้ ถึงฝั่งแล้วโดยลำดับ มีปกติเพ่งด้วยฌาน 2 อย่าง, ชื่อว่าหากิเลสเครื่องหวั่นไหวมิได้ เพราะไม่มีตัณหา, ชื่อว่าไม่มีความสงสัยเป็นเหตุกล่าวว่าอย่างไร เพราะไม่มีวาจาเป็นเครื่องกล่าวว่าอย่างไร, ชื่อว่าไม่ถือมั่นแล้ว เพราะไม่มีอุปาทาน, ชื่อว่าดับแล้ว เพราะอันดับไปแห่งกิเลส; เราเรียกภิกษุนั้นว่า เป็นพราหมณ์

251.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

252. เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 512-518)

252.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โยธ กาเม”

252.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระสุนทรสมุทรเถระ

252.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

กุลบุตรผู้หนึ่งได้ฟังธรรมจากพระศาสดา ปรารถนาออกบวช ได้ขออนุญาตจากบิดามารดาออกบวชแล้วได้สมญาว่า “พระสุนทรสมุทรเถระ” ภายหลังบิดามารดาคร่ำครวญถึงบุตรอยู่หญิงแพศยานางหนึ่งจึงรับอาสาล่อลวงพระสุนทรสมุทรเถระให้สึกออกมา นางทำอาหารรสเลิศให้พระสุนทรสมุทรเถระฉัน พระเถระมีจิตปรารถนาอาหารนั้น ได้ขึ้นสู่ที่รโหฐานตามคำเอ่ยเชื้อเชิญของนาง หญิงแพศยาเที่ยวกระทำยั่วยวนพระเถระ โดยแสดงมารยาหญิง 40 ประการ พระพุทธเจ้าทราบความที่พระสุนทรสมุทรเถระต้องข่มกิเลสอันเกิดแต่หญิงแพศยาแต่เพียงผู้เดียวนั้น จึงเปล่งฉัพพรรณรังสีไปปรากฏเบื้องหน้า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

252.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โยธ กาเม ปหนฺตฺวาน อนาคาโร ปริพฺพเช
กามภวปริกฺขีณ์ ตมห์ พฺรูมิ พฺราหฺมณ์

“บุคคลใด ละกามทั้งหลายในโลกนี้แล้ว เป็นผู้ไม่มีเรือน งดเว้นเสียได้, เราเรียกบุคคลนั้น ผู้มีกามและภพสิ้นแล้วว่า เป็นพราหมณ์”

252.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้น (ดังนี้)

ความว่า บุคคลใด ละกามแม้ทั้งสองในโลกนี้แล้ว เป็นผู้ไม่มีเรือน งดเว้นเสียได้ เราเรียกผู้นั้น ผู้มีกามสิ้นแล้ว และผู้มีภพสิ้นแล้ว ว่าเป็นพราหมณ์

252.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

253. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ 1 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 553-554)

253.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “หิตฺวา มานุสกํ”

253.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปหนึ่ง

253.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายโจษติเตียนภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนที่ได้กล่าวว่าตนไม่อาลัยในการฟ้อนอีกว่าเป็นการพยากรณ์อรหัตผล พระศาสดาได้ตรัสอธิบาย

253.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

หิตฺวา มานุสกํ โยคํ ทิพฺพ์ โยคํ อุปจฺจคา
สพฺพโยควิสํยุตฺตํ ตมห์ พฺรูมิ พฺราหฺมณ์

“ผู้ใด ละกิเลสเครื่องประกอบ อันเป็นของมนุษย์ล่วงกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นของทิพย์ได้แล้ว, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งพรากกิเลสเครื่องประกอบทั้งปวงได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

253.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า มานุสกำ โยคำ ได้แก่ อายุและกามคุณทั้ง 5 อันเป็นของมนุษย์. แม้ในกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์ ก็นัยนี้เหมือนกัน

253.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

254. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ 2 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 555-556)

254.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “หิตฺวา รติญฺจ”

254.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่สอง

254.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายโจษติเตียนภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนที่ได้กล่าวว่าตนไม่อาลัยในการฟ้อนอีกว่าเป็นการพยากรณ์อรหัตผล พระศาสดาได้ตรัสอธิบาย

254.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

หิตฺวา รติญฺจ อรติญฺจ สีติภูตำ นิรูปธึ
สพฺพโลกาภิภุ ตมหำ พฺรูมิ พฺราหฺมณำ

“เราเรียกบุคคลนั้น ซึ่งละความยินดีและความไม่ยินดีได้แล้ว ผู้เย็น ไม่มีอุปธิ ครอบงำโลกทั้งปวงผู้แกล้วกล้าว่า เป็นพราหมณ์”

254.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รตึ ได้แก่ ความยินดีในกามคุณ 5

บทว่า อรตึ ได้แก่ ผู้ระอาในการอยู่ป่า

254.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

255. เรื่องพระวังคีสเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 557-561)

255.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “จุตึ โย เวทิ”

255.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระวังคีสเถระ

255.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

วังคีสพราหมณ์มีวิชาเคาะกะโหลกมนุษย์แล้วทราบว่าผู้นี้ตายแล้วไปเกิด ณ ที่ใด วังคีสพราหมณ์และพราหมณ์ทั้งหลายได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อลองฤทธิ์กันแล้ว พระศาสดาจึงให้นำกะโหลกมา 5 กะโหลก อันเป็นศีรษะของผู้เกิดในนรก เดรัจฉาน มนุษยโลก เทวโลก และพระอรหันตขีณาสพวังคีสพราหมณ์เคาะแล้วสามารถตอบได้เพียง 4 กะโหลกแรก แต่ไม่สามารถพยากรณ์แดนเกิดของกะโหลกพระขีณาสพได้ วังคีสพราหมณ์ได้ขอบวชแล้วบรรลุอรหัตผล ภายหลังภิกษุทั้งหลายโจษกันว่าพระเถระพยากรณ์อรหัตผลแล้ว

255.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

จุตึ โย เวทิ สตฺตานำ	อุปปตฺติญฺจ สพฺพโส
อสตฺตำ สุคตำ พุทฺธำ	ตมหำ พฺรูมิ พฺราหฺมณำ
ยสฺส คตึ น ชานนฺติ	เทวา คนฺธพฺพมานุสา
ขีณาสวำ อรหนฺตำ	ตมหำ พฺรูมิ พฺราหฺมณำ

“ผู้ใด รู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายโดยประการทั้งปวง, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่ข้อง ไปดีรู้แล้ว ว่าเป็นพราหมณ์ เทพยดา คนธรรพ์และหมู่มนุษย์ ย่อมไม่รู้คติของผู้ใด, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีอาสวะสิ้นแล้วผู้ไกลกิเลสว่า เป็นพราหมณ์”

255.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า โย เวทิ เป็นต้น ความว่า ผู้ใดรู้จุติและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย โดยประการทั้งปวงอย่างแจ้งชัด เราเรียกบุคคลผู้นั้น ซึ่งชื่อว่าไม่ข้อง เพราะความเป็นผู้ไม่เกี่ยวข้อง ชื่อว่าไปดีแล้ว เพราะความเป็นผู้ไปดีแล้วด้วยการปฏิบัติ ชื่อว่าผู้รู้แล้ว เพราะความเป็นผู้รู้สัจจะทั้ง 4 ว่า เป็นพราหมณ์

255.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

256. เรื่องพระธรรมทินนาเถรี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 562-563)

256.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยสฺส ปุเร จ”

256.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุณีชื่อธรรมทินนาเถรี

256.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

วิสาขอุบาสกสามีของนางธรรมทินนาฟังธรรมแล้วบรรลุเป็นพระอนาคามีผล อนุญาตให้นางธรรมทินนาบวชเป็นภิกษุณี นางบรรลุอรหัตผลแล้ว เมื่อนางกลับสู่เรือนของสามี สามีถามปัญหาอารมณ์ของพระอริยเจ้า คือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี นางธรรมทินนาเถรีก็ตอบได้สิ้น จนเลยวิสัยที่วิสาขอุบาสกผู้เป็นเพียงพระอนาคามีจะถามต่อได้อีก พระพุทธเจ้าตรัสชมเชยนางธรรมทินนาเถรี

256.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยสฺส ปุเร จ ปจฺฉา จ มชฺเฌ จ นตฺถิ กิญฺจนํ
อกิญฺจนํ อนาทานํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“ความกังวลในก่อน ในภายหลัง และในท่ามกลางของผู้ใดไม่มี เราเรียกผู้นั้นซึ่งไม่มีความกังวล ไม่มีความยึดมั่นว่า เป็นพราหมณ์”

256.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปุเร ความว่า ในขันธ์ทั้งหลายที่เป็นอดีต

บทว่า ปจฺฉา คือ ในขันธ์ทั้งหลายที่เป็นอนาคต

256.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

257. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 565-565)

257.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อุสภํ”

257.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระอังคุลิมาลเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

257.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

เมื่อครั้งพระเจ้าปเสนทิโกศลประกอบอสทิสทานนั้น พระนางมัลลิกาเทวีให้ส่งช้างที่ยังมิได้ฝึกไปกั้นฉัตรให้พระอังคุลิมาลเถระ ช้างนั้นเกรงพระเถระสงบนิ่งอยู่แล้ว ภิกษุถามพระเถระว่ามีความกลัวช้างหรือไม่ พระเถระตอบว่าไม่กลัว ภิกษุจึงโจษกันว่าพระเถระพยากรณ์อรหัตผล

257.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อุสภ ปวร วีร มเหสึ วิชิตาวินำ
อเนช นฺหาตก พุทฺธ ตมห พรูมิ พฺราหมณ

“เราเรียกบุคคลผู้องอาจ ประเสริฐ แกล้วกล้าแสวงหาคุณอันใหญ่ ผู้ชนะโดยวิเศษ ไม่หวั่นไหวผู้ล้างแล้ว ผู้รู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์”

257.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า

เราเรียกบุคคลนั้น คือเห็นปานนั้น ผู้ชื่อว่าองอาจ เพราะความเป็นผู้เช่นกับโคอุสภะ ด้วยอรรถว่าเป็นผู้ไม่หวาดเสียว

257.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

258. เรื่องเทวหิตพราหมณ์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 566-568)

258.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปุพฺเพนิวาสำ”

258.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ปัญหาของเทวหิตพราหมณ์

258.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้ ตามลำดับปฏิทิน สรุปได้ดังนี้

พระพุทธเจ้าทรงอาพาธด้วยพระวาโยกำเริบ ทรงส่งพระอุปวานเถระไปขอน้ำร้อนจากเทวหิตพราหมณ์ เทวหิตพราหมณ์มีความยินดีได้ถวายน้ำร้อนและน้ำอ้อยแก่พระพุทธเจ้าแล้วทูลถามว่าไทยธรรมที่ให้ใครจึงมีผลมาก พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าให้แก่ผู้มีลักษณะนี้มีผลมาก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

258.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปุพฺเพนิเวสํ โย เวทิ สคฺคาปายญฺจ ปสฺสติ
อโถ ชาติกฺขยํ ปตฺโต อภิญฺญา โวสิโต มุนิ
สพฺพโวสิตโวสานํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ

“บุคคลใด รู้ขันธ์ที่อาศัยอยู่ในก่อน, ทั้งเห็นสวรรค์และอบาย, อนึ่ง บรรลุความสิ้นไปแห่งชาติเสร็จกิจแล้ว เพราะรู้ยิ่ง เป็นมุนี, เราเรียกบุคคล”

258.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า

บุคคลใด รู้ขันธ์ที่อาศัยอยู่ในก่อนอย่างแจ้งชัด เห็นสวรรค์ต่างด้วยเทวโลก 26 ชั้น และอบาย 4 ด้วยทิพยจักษุ อนึ่ง บรรลุพระอรหัต กล่าวคือความสิ้นไปแห่งชาติ เสร็จกิจแล้ว เพราะรู้ยิ่งซึ่งธรรมควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรมที่ควรละ ทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง คือบรรลุพระนิพพานหรือบรรลุพรหมจรรย์อันตนอยู่จบแล้ว ชื่อว่าเป็นมุนี

258.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ฝ่ายพราหมณ์ มีใจเลื่อมใสแล้ว ตั้งอยู่ในสรณะทั้งหลาย ประกาศความเป็นอุบาสกแล้ว ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอแบบโครงสร้าง 8 ส่วน

จากการศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท (ฉบับภาษาไทย) จำนวน 302 เรื่อง ผู้วิจัยประมวลแนวคิดของเบอร์ลิงเกม (Burlingame,1985: 3) ซึ่งจัดไว้ในหนังสือ Buddhist Legends แห่งสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harward University Press) แล้ววิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องที่มีโครงสร้าง 8 ส่วน ได้แก่ คาถาต้นเรื่อง ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้ คาถาในเรื่อง คำอธิบายคาถา สรุป เรื่องในอดีตชาติ และบทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน จำนวน 44 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 14.57 ซึ่งผู้วิจัยแสดงผลการวิจัยไปลำดับตามการแบ่งภาคที่อรรถกถาธรรมบทได้แบ่งไว้ 8 ภาค ได้แก่

ภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค (หมวดว่าด้วยสิ่งที่กล่าวคู่กัน)

1. เรื่องพระจักขุปาลเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 8-39)

1.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มโนปุพฺพงฺคมา”

1.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระจักขุปาลเถระ

1.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

กุฎุมพีทำพิธีขอบุตร ได้บุตรสองคน บุตรคนหนึ่งท่านเศรษฐีขนานนามแห่งบุตรนั้นว่า “ปาละ เพราะเหตุทารกนั้นตนอาศัยไม้ใหญ่ ที่เป็นเจ้าไพรอันตนอภิบาลจึงได้แล้ว ท่านเศรษฐีได้บุตรอีกคนหนึ่ง ขนานนามว่า “จุลปาละ” ขนานนามบุตรคนแรกว่า”มหาปาละ” ครั้น 2 กุมารนั้นเจริญวัย- มารดาบิดาก็คิดผูกพันด้วยเครื่องผูกพันคือการครองเคหสถาน ภายหลังวันหนึ่งกุฎุมพีมหาปาละเห็นหมู่อริยสาวก มีมือถือเครื่องสักการบูชา มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น จึงขอตามไปฟังธรรมเกิดศรัทธา และขอบวช มหาปาละมอบสมบัติให้น้องชาย และบรรพชาในที่สุด ชาวบ้านต่างเกิดความเลื่อมใส ขอให้อยู่จำพรรษาต่อ

ต่อมาพระมหาปาละถือเนสัชชิกธุดงค์ เมื่อเวลาผ่านไปเดือนเศษ ก็เริ่มประสบปัญหาเรื่องดวงตาทั้งสองข้าง หมอต้องปรุงยาให้หยอด ทำอย่างไรก็ไม่หาย จนกระทั่งหมอเลิกรักษา และพระเถระก็เสียจักษุพร้อมกับการบรรลุพระอรหัต

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐามโนมยา
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ จกฺกำว วหโต ปทำ

“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่สำเร็จแล้วด้วยใจ, ถ้าบุคคลมีใจร้าย พูดอยู่ก็ดีทำอยู่ก็ดี, ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้นดุจล้อหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแอกไปอยู่ฉะนั้น”

1.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

จิตที่เป็นไปในภูมิ 4 แม้ทั้งหมด ต่างโดยจิตมีกามาวจรกุศลจิตเป็นต้น ชื่อว่า “มโน” ในพระคาถานั้น. ถึงอย่างนั้น ในบทนี้ เมื่อนิยม กะ กำหนดลง ด้วยอำนาจจิตที่เกิดขึ้นแก่หมอนั้นในคราวนั้น ย่อมได้จำเพาะจิต ที่เป็นไปกับด้วยโทมนัส ประกอบด้วยปฏิฆะ (อย่างเดียว)

1.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา ภิกษุสามพันรูปได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย. เทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์มีผลแม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

1.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพาราณสีดำรงราชย์อยู่ในกรุงพาราณสี หมอผู้หนึ่งเที่ยวทำเวชกรรมอยู่ในบ้านและนิคม เห็นหญิงทุรพลด้วยจักษุคนหนึ่งจึงเข้าไปถามไถ่

หมอกล่าวว่า “ความไม่ผาสุกของท่านเป็นอย่างไร”

หญิงนั้นตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่แลเห็นด้วยดวงตา”

หมอกล่าวว่า “ข้าพเจ้าจักทำยาให้แก่ท่าน”

หญิงนั้นตอบว่า “ทำเถิด นาย”

หมอกล่าวว่า “ท่านจักให้อะไรแก่ข้าพเจ้า”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หญิงนั้นตอบว่า “ถ้าท่านอาจจะทำดวงตาของข้าพเจ้าให้กลับเป็นปกติได้, ข้าพเจ้ากับบุตรและธิดาจักยอมเป็นทาสีของท่าน”

หมอรับว่า “ดีละ”

ดังนี้แล้วประกอบยาให้แล้ว ดวงตากลับเป็นปกติด้วยยาขนานเดียวเท่านั้น

หญิงนั้นคิดแล้วว่า “เราได้ปฏิญญาแก่หมอนั้นไว้ว่า‘จักพร้อมด้วยบุตรธิดายอมเป็นทาสีของเขา’ ก็แต่เขาจักไม่เรียกเราด้วยวาจาอันอ่อนหวาน เราจักลวงเขา”

เมื่อหมอมาแล้ว หมอจึงถามว่า “เป็นอย่างไร? นางผู้เจริญ”

หญิงนั้นตอบว่า “เมื่อก่อนดวงตาของข้าพเจ้าปวดน้อย เดี๋ยวนี้ปวดมากเหลือเกิน”

หมอคิดว่า “หญิงนี้ประสงค์ลวงเราแล้วไม่ให้อะไร ความต้องการของเราด้วยค่าจ้างที่หญิงนี้ให้แก่เรา มิได้มี, เราจักทำเขาให้จักษุมืดเสียเดี๋ยวนี้” แล้วไปถึงเรือนบอกความนั้นแก่ภรรยา นางได้นิ่งเสีย หมอนั้นประกอบยาขนานหนึ่งแล้วไปสู่สำนักหญิงนั้น บอกให้หยอดว่า “นางผู้เจริญขอท่านจงหยอดยาขนานนี้” ดวงตาทั้งสองข้างได้ดับวูบแล้วเหมือนเปลวไฟ

1.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

หมอนั้นได้ (มาเกิด) ได้เป็น จักขุปาลภิกษุ

2. เรื่องพระติสสเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 57-67)

2.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อกฺโกจฺฉิ มं อวธิ มं”

2.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระติสสเถระ

2.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระติสสเถระเป็นโอรสพระปิตุจฉาของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ว่ายากและถือตัว พระติสสะทูลเรื่องแด่พระศาสดา ว่าภิกษุเหล่านี้ด่าพระองค์และไม่ยอมไปขอขมาแด่พระภิกษุสงฆ์ทั้งที่ตนเป็นคนผิด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อกฺโกจฺฉิ มํ อวธิ มํ อชินิ มํ อหาสิ เม
เย จ ตํ อุปนยฺหนฺติ ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ สุขมเนฺวติ เวรํ เตสํ น สมฺมติ
อกฺโกจฺฉิ มํ อวธิ มํ อชินิ มํ อหาสิ เม
เย จ ตํ นูปนยฺหนฺติ เวรํ เตสูปสมฺมติ

“ก็ชนเหล่าใด เข้าไปผูกความโกรธนั้นไว้ว่า‘ผู้โน้นได้ด่าเรา ผู้โน้นได้ตีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้นได้ลักสิ่งของของเราแล้ว’ เวรของชนเหล่านั้น ย่อมไม่ระงับได้,ส่วนชนเหล่าใด ไม่เข้าไปผูกความโกรธนั้นไว้ว่า ‘ผู้โน้นได้ด่าเรา ผู้โน้นได้ตีเรา ผู้โน้นได้ชนะเราผู้โน้นได้ลักสิ่งของของเราแล้ว’ เวรของชนเหล่านั้น ย่อมระงับได้”

2.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อกฺโกจฺฉิ คือ ด่าแล้ว. บทว่า อวธิ คือ ประหารแล้ว บทว่า อชินิ คือ ได้ชนะเราด้วยการอ้างพยานโกงบ้าง ด้วยการกล่าวโต้ตอบถ้อยคำบ้าง ด้วยการทำให้ยิ่งกว่าการทำบ้าง

บทว่า อหาสิ คือ ผู้โน้นได้ลักของ คือบรรดาวัตถุทั้งหลายมีผ้าเป็นต้น สิ่งใดสิ่งหนึ่งของเรา

2.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้น) คือ ภิกษุแสนหนึ่งได้บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น พระธรรมเทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว. พระติสสเถระ ถึงเป็นคนว่ายากก็กลายเป็นคนว่าง่ายแล้วดังนี้แล

2.7 เรื่องในอดีตชาติ ในอดีตกาล

เมื่อพระเจ้าพาราณสีเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี,ดาบสชื่อเทวละอยู่ในหิมวันตประเทศ 8 เดือนใคร่จะเข้าไปอาศัยพระนครอยู่ 4 เดือน เพื่อต้องการจะเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว จึงมาจากหิมวันตประเทศ ดาบสแม้อีกองค์หนึ่งชื่อนารทะ มาจากหิมวันตประเทศ ได้ขอพักอยู่ราตรีหนึ่งกะนายช่างหม้อ ดาบสแม้ทั้งสองรูป พูดปราศรัยชวนให้ระลึกถึงกันแล้ว, ในเวลาจะนอน นารทดาบสกำหนดที่นอนแห่งดาบสและประตูแล้วจึงนอน. ส่วนเทวลดาบสนั้น เมื่อจะนอนหาได้นอนในที่ของตนไม่ (ไพล่) นอนขวางที่กลางประตู. นารทดาบส เมื่อออกไปในราตรี ได้เหยียบที่ชฎาของเธอดาบสทั้งสองต่างสาปกัน ได้สาป (ด้วยคาถา) ว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“พระอาทิตย์ มีรัศมีตั้ง 1,000 มีเดชตั้ง 100 มีปกติกำจัดความมืด, พอพระอาทิตย์ขึ้นมาในเวลาเช้า ขอศีรษะของท่านจงแตกออก 7 เสี่ยง.”และนารทดาบสนั้นมีอานุภาพใหญ่ ตามระลึกชาติได้ 79 กัลป์ คือในอดีตกาล 39 กัลป์ ในอนาคตกาล 39 กัลป์ เพราะเหตุนั้น ท่านคิดว่า “ความสาปจักตกในเบื้องบนแห่งใครหนอแล?” ดังนี้ เมื่อใคร่ครวญไป ก็ทราบว่า “จักตกในเบื้องบนแห่งอาจารย์” อาศัยความกรุณาในเธอ จึงได้ห้ามอรุณขึ้นด้วยกำลังฤทธิ์”ประชาชนเดือดร้อนตลอดถึงพระราชาเทวดาบสไม่ยอมขอโทษ

2.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

เทวลดาบส ได้เป็น ติสสะ

นารทดาบส ได้เป็น พระศาสดา

3. เรื่องพระเทวทัต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 108-115)

3.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อนิกฺกสาโว”

3.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระสารีบุตร

3.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ชาวกรุงราชคฤห์ นิมนต์ภิกษุพันรูปรับภัตตาหารอุบาสกก็ชวนชาวบ้านถวายภัตตาหาร ในกาลนั้น ทานวัฏฏ์ทุกๆ อย่างของอุบาสกนั้นเพียงพอแล้ว ผ้ากาสาวะอันหาค่ามิได้ผืนนี้ อันกุฏุมพีผู้หนึ่งกล่าวอย่างนี้แล้ว มอบให้ไว้ ทานวัฏฏ์ (ของพวกเรา) ก็มีเหลือเฟือแล้ว อุบาสกต่างมีความคิดตรงกันว่าควร ถวายผ้าราคาตั้งแสนแก่พระเทวทัต พระเทวทัตตัดผ้านั้นแล้ว เย็บ ย้อม นุ่งห่มเที่ยวไป พวกมนุษย์เห็นท่านแล้ว จึงพูดกันว่า “ผ้าผืนนี้หาสมควรแก่พระเทวทัตไม่ ควรแก่พระสารีบุตรเถระ, พระเทวทัตนุ่งห่มผ้าอันไม่สมควรแก่ตนเที่ยวไป”

3.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อนิกฺกสาโว กาสาวํ โย วตฺถํ ปริทเหสฺสติ
อเปโต ทมสจฺเจน น โส กาสาวมรหติ
โย จ วนฺตกสาวสฺส สีเลสุ สุสมาหิโต
อุเปโต ทมสจฺเจน ส เว กาสาวมรหติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ผู้ใด มีกิเลสดุจน้ำฝาดยังไม่ออก ปราศจาก ทมะ และสัจจะ จักนุ่งห่มผ้ากาสาวะ, ผู้นั้นย่อมไม่ควรนุ่งห่มผ้ากาสาวะ, ส่วนผู้ใด พึงเป็นผู้มีกิเลสดุจน้ำฝาดอันคายแล้ว ตั้งมั่นดีในศีลทั้งหลาย ประกอบด้วยทมะและสัจจะ, ผู้นั้นแล ย่อมควรนุ่งห่มผ้ากาสาวะ”

3.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนิกฺกสาโว ความว่า ผู้ชื่อว่ามีกิเลสดุจน้ำฝาดเพราะกิเลสดุจน้ำฝาดทั้งหลาย มีกามราคะเป็นต้น

บทว่า ปริทเหสฺสติ ความว่า จักใช้สอยด้วยสามารถแห่งการนุ่ง การห่ม และการลาด พระบาลีว่า “ปริทหิสฺสติ” ก็มี

3.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้น) คือ ภิกษุผู้อยู่ในต่างทิศนั้น ได้เป็นพระโสดาบัน. ชนแม้เหล่าอื่นมีจำนวนมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น. เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

3.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี นายพรานช้าง ชาวพระนครพาราณสีผู้หนึ่ง ล้มช้างแล้ว นำงา หนัง ไส้ใหญ่และเนื้อล่ำมาแล้วขายเลี้ยงชีวิต วันหนึ่ง นายพรานช้างเห็นกิริยานั้นแล้ว คิดว่า “เราล้มช้างเหล่านี้ได้โดยยาก, ก็ในกาลไปและมาช้างเหล่านี้ย่อมจบพระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย, มันเห็นอะไรหนอจึงจบ”กำหนดได้ว่า“เห็นผ้ากาสาวะ” ดังนี้แล้ว ดำริว่า “บัดนี้ แม้เราได้ผ้ากาสาวะย่อมควร”เมื่อพระปัจเจกพุทธะรูปหนึ่งลงไปสู่ชาตสระสรงน้ำอยู่ วางผ้ากาสาวะทั้งหลายไว้ที่ริมฝั่ง,จึงลักจีวรไป จับหอกนั่งคลุมโปง อยู่ริมหนทางที่ช้างเหล่านั้นไปมา หมู่ช้างเห็นเขาแล้วจึงจบ ด้วยสำคัญว่า “พระปัจเจกพุทธะ” แล้วก็ผ่านไป นายพรานช้างนั้นเอาหอกพุ่งถูกช้างตัวไปข้างหลัง ช้างเหล่านั้นทั้งหมดให้ตายแล้ว ถือเอาส่วนต่างๆ มีงาเป็นต้น ฝังส่วนที่เหลือในแผ่นดินแล้วไป

3.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกำเนิดช้าง	ได้เป็น	หัวหน้าช้างเป็นนายโขลง
นายพรานช้างในกาลนั้น	ได้เป็น	เทวทัต
ช้างตัวประเสริฐ ผู้ข่มขี่นายพรานช้างนั้น	ได้เป็น	พระศาสดา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4. เรื่องพระนันทเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 194-169)

4.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยถา อคารๆ ทุจฺฉนฺนๆ”

4.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระนันทะเถระ

4.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระศาสดาเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ โปรดพระราชา (พระบิดา) ให้ดำรงอยู่ในสกทาคามิผล ฝ่ายนันทกุมารนั้น ด้วยความเคารพในพระตถาคต จึงขอออกบวช ราหุลกุมารทูลขอสมบัติกะพระศาสดา เพราะบุตรย่อมเป็นเจ้าของสมบัติของพระบิดา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า “กุมารนี้อยากได้ทรัพย์อันเป็นสมบัติของบิดา ทรัพย์นั้นไปตามวัฏฏะ มีความคับแคบช่างเถิด เราจักให้อริยทรัพย์ 7 ประการ อันเราได้เฉพาะที่ควงไม้โพธิแก่เธอ, จะทำเธอให้เป็นเจ้าของมรดกอันเป็นโลกุตระ พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้หาท่านพระสารีบุตรมา แล้วตรัสว่า “สารีบุตร ถ้ากระนั้น เธอจงให้ราหุลกุมารบวชเถิด” พระเถระยังพระกุมารนั้นให้ผนวชแล้ว. ก็เมื่อพระกุมารผนวชแล้ว. ทุกข์มีประมาณยิ่งได้เกิดขึ้นแก่พระราชาเพราะได้ทรงสดับข่าวนั้น. เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวันอย่างนี้นั่นแล, ท่านพระนันทะกระสันขึ้นแล้ว จึงบอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์, ไม่สามารถที่จะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้, ข้าพเจ้าจักกล่าวคืนสิกขาแล้วสึก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจับท่านพระนันทะที่พระพาหาแล้ว นำไปสู่ดาวดึงส์เทวโลกด้วยกำลังพระฤทธิ์, ในระหว่างทางทรงแสดงนางลิงลุ่นตัวหนึ่ง ซึ่งมีหูจมูกและหางขาดนั่งเจ่าอยู่บนปลายตอไม้ที่ไฟไหม้ ในนาที่ไฟไหม้แห่งหนึ่งแล้ว ทรงแสดงนางอัปสร 500 ซึ่งมีเท้าดังเท้านกพิราบ ผู้มาสู่ที่บำรุงของท้าวสักกเทวราชในภพดาวดึงส์ พระนันทะสำเร็จอรหัตผล

4.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยถา อคารๆ ทุจฺฉนฺนๆ วุฏฺฐ สมติวิชฺฌติ
เอวๆ อภาวิตๆ จิตฺตๆ ราโค สมติวิชฺฌติ.
ยถา อคารๆ สุจฺฉนฺ วุฏฺฐี น สมติวิชฺฌติ
เอวๆ สุภาวิตๆ จิตฺตๆ ราโค น สมติวิชฺฌติ

“ฝนย่อมรั่วรดเรือนที่มุงไม่ดีได้ฉันใด, ราคะย่อมเสียดแทงจิตที่ไม่ได้อบรมแล้วได้ฉันนั้น ฝนย่อมรั่วรดเรือนที่มุงดีแล้วไม่ได้ฉันใด, ราคะก็ย่อมเสียดแทงจิตที่อบรมดีแล้วไม่ได้ฉันนั้น”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อคารํ คือ ซึ่งเรือนชนิดใดชนิดหนึ่ง

บทว่า ทุจฺฉนฺนํ คือที่เขามุงห่างๆ มีช่องเล็กช่องน้อย

4.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้น) คือ ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น. เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชนแล้ว

4.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี ได้มีพ่อค้าชาวเมืองพาราณสี (คนหนึ่ง) ชื่อกัปปกะ ลาผู้ของเขาตัวหนึ่งนำภาระ (สิ่งของ) ไปได้กุมภะหนึ่ง, มันเดินไปได้วันละ 7 โยชน์ สมัยหนึ่ง เขาไปเมืองตักกสิลา (พร้อม) ด้วยภาระที่นำไปด้วยลา ปล่อยลาเที่ยวไปจนกว่าจำหน่ายสิ่งของหมด. ครั้งนั้น ลาของเขานั้นเที่ยวไปบนหลังคู พบนางลาตัวหนึ่ง จึงเข้าไปหา. นางลา เมื่อจะทำปฏิสันถารกับลาผู้ตัวนั้น จึงกล่าวว่า “ท่านมาแต่ไหน?” และได้โต้ตอบกัน

4.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

นางลาในคราวนั้น	ได้เป็น	นางชนบทกัลยาณี
ลาผู้	ได้เป็น	นันทะ
พ่อค้าชื่อกัปปกะ	ได้เป็น	พระศาสดา

ภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค (หมวดว่าด้วยความไม่ประมาท)

5. เรื่องพระจูฬปันถกเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 323-344)

5.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อุฏฺฐาเนนปฺปมาเทน”

5.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเถระชื่อว่าจูฬปันถก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

5.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

ธิดาของเศรษฐีได้ทาสเป็นสามี และมีบุตรด้วยกันสองคน มารดาบิดาจึงตั้งชื่อบุตรผู้เกิดก่อนว่า “มหาปันถก” ตั้งชื่อบุตรผู้เกิดภายหลังว่า “จูฬปันถก” มหาปันถกแปลกใจในเรื่องญาติของตน ในเวลาต่อมาก็ได้พาบุตรทั้งสองไปหาตา ในเด็กสองคนนั้น จูฬปักถกยังเล็กนัก ส่วนมหาปันถกไปฟังธรรมกถาของพระทศพลกับตา เมื่อเขาไปสำนักของพระศาสดาเป็นนิตย์ จิตก็น้อมไปแล้วในบรรพชา และบรรลุพระอรหัต ในเวลาต่อมามหาปันถกก็ปรารภถึงน้องชาย พระเถระให้จูฬปันถกบวชแล้ว ให้ตั้งอยู่ในศีลทั้งหลาย แม้จูฬปันถกนั้นพอบวชแล้ว ได้เป็นคนโง่เขลา ถูกพระพี่ชายขับออกจากสำนัก พระศาสดาสอนให้ภาวนาจนได้บรรลุพระอรหัต

5.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อุฏฺฐาเนนปฺปมาเทน สญฺญเมน ทเมน จ
ทีปึ กยิราถ เมธาวี ยํ โอโฆ นาภิกีรติ

“ผู้มีปัญญา พึงทำเกาะ (ที่พึ่ง) ที่ห้วงน้ำท่วมทับไม่ได้ด้วยความหมั่น ด้วยความไม่ประมาท ด้วยความระวังและด้วยความฝึก”

5.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า ทีปึ กยิราถ ความว่า ผู้มีปัญญาประกอบพร้อมแล้วด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม พึงทำ คือพึงกระทำ ได้แก่อาจทำเกาะ คืออรหัตผล อันเป็นที่พึ่งพำนักของตนในสาคร คือสงสารอันลึกยิ่ง โดยความเป็นที่พึ่งอันได้ยากยิ่งนี้ ด้วยธรรมอันเป็นเหตุ 4 ประการเหล่านี้ คือ

ด้วยความหมั่น กล่าวคือความเพียร 1

ด้วยความไม่ประมาท กล่าวคือการไม่อยู่ปราศจากสติ 1

ด้วยความระวัง กล่าวคือปาริสุทธิศีลสี่ 1

ด้วยความฝึกอินทรีย์ 1

5.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบคาถา ชนเป็นอันมากได้เป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

5.7 เรื่องในอดีตชาติ

พระจูฬปันถก ในกาลพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีปัญญา ได้ทำการหัวเราะเยาะในเวลาที่ภิกษุเขลารูปใดรูปหนึ่ง เรียนอุเทศ, ภิกษุนั้นละอายเพราะการหัวเราะนั้น เลยเลิกเรียนอุเทศ ไม่ทำการสาธยาย เพราะกรรมนั้นจูฬปันถกนี้พอบวชแล้วจึงเป็นคนโง่, บทที่เรียนแล้วๆ เมื่อเธอเรียนบทต่อๆ ไป ก็เลือนหายไป

5.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

จูฬกันเตวาสิกแม้ในครั้งนั้น ได้เป็น จูฬปันถก

จูฬกเศรษฐีผู้ในครั้งนั้น ได้เป็น พระศาสดานั่นเอง

6. เรื่องท้าวสักกะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 356-378)

6.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อปฺปมาเทน มฆวา”

6.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ท้าวสักกเทวราช

6.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

เหตุที่ท้าวสักกะได้พระนามต่างๆ เจ้าลิจฉวีนามว่า มหาลิ อยู่ในเมืองเวสาลี มหาลิท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย ในกาลก่อนเป็นมนุษย์ ได้เป็นมาณพชื่อมฆะ, เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า ‘ท้าวมฆวา’ มหาลิ ในกาลก่อนเป็นมนุษย์ ได้ให้ทานก่อน (เขา), เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า ‘ท้าวปุรินททะ’ ในกาลก่อนเป็นมนุษย์ ได้ให้ทานโดยเคารพ, เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า ‘ท้าวสักกะ’ ในกาลก่อนเป็นมนุษย์ ได้ให้ที่พักอาศัย, เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า ‘ท้าววาสวะ’ มหาลิท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย ทรงดำริข้อความตั้งพันได้โดยครู่เดียว, เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า ‘สหัสสักขะ’ เมื่อเสวยราชสมบัติเป็นอิสริยาธิปัตย์แห่งเทพทั้งหลายชั้นดาวดึงส์, เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า ‘เทวานมินทะ’ มหาลิ ท้าวสักกะถึงความเป็นท้าวสักกะ เพราะได้สมาทานวัตตบท 7 ใด, วัตตบท 7 นั้น ได้เป็นของท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย (ครั้ง) เกิดเป็นมนุษย์ในกาลก่อน สมาทานให้บริบูรณ์แล้ว

6.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อปฺปมาเทน มฆวา เทวานำ เสฏฺฐตำ คโต
อปฺปมาทำ ปสำสนฺติ หิตฺวา ยาติ สุเมธโส

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ท้าวฆวะ ถึงความเป็นผู้ประเสริฐกว่าเทพยดาทั้งหลาย เพราะความไม่ประมาท; บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท, ความประมาทอันท่านติเตียนทุกเมื่อ”

6.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปมาเทน คือ เพราะความไม่ประมาทที่ทำไว้ตั้งต้นแต่แผ้วถางภูมิประเทศในอจลคาม

บทว่า มฆวา เป็นต้น ความว่า มฆมาณพ ซึ่งปรากฏว่า “มฆวะ” ในบัดนี้ ชื่อว่า ถึงความเป็นผู้ประเสริฐกว่าเทพยดาทั้งหลาย เพราะความเป็นราชาแห่งเทวโลกทั้งสอง

6.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในเวลาจบคาถาเจ้าลิจฉวีนามว่ามหาลิ ทรงดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. แม้บริษัทผู้ประชุมกันเป็นอันมาก ก็ได้เป็นพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น ดังนี้แล

6.7 เรื่องในอดีตชาติ ในอดีตกาล

ในอดีตกาล มาณพชื่อว่ามฆะ ในอจลคามในแคว้นมคธ ไปสู่สถานที่ทำงานในบ้านคุ้ยฝุ่นด้วยปลายเท้าในที่แห่งตนยืนแล้ว ได้ทำให้เป็นรัมณียสถาน แล้วพักอยู่ อีกคนหนึ่งเอาแขนผลักเขา นำออกจากที่นั้นแล้ว ได้พักอยู่ในที่นั้นเสียเอง. เขาไม่โกรธต่อคนนั้น ได้กระทำที่อื่นให้เป็นรัมณียสถานแล้วพักอยู่ คนอื่นก็เอาแขนผลักเขานำออกมาจากที่นั้นแล้ว ได้พักอยู่ในที่นั้นเสียเอง เขาไม่โกรธแม้ต่อคนนั้น ได้กระทำที่อื่นให้เป็นรัมณียสถานแล้วก็พักอยู่. บุรุษทั้งหลายที่ออกไปแล้วๆ จากเรือน ก็เอาแขนผลักเขา นำออกจากสถานที่เขาชำระแล้วๆ ด้วยประการฉะนี้ เขาคิดเสียว่า “ชนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด เป็นผู้ได้รับสุขแล้ว, กรรมนี้พึงเป็นกรรมให้ความสุขแก่เรา” ดังนี้แล้ว

6.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

มาณพชื่อว่ามฆะ ได้เป็น ท้าวสักกะ

ภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค (หมวดว่าด้วยจิต)

7. เรื่องพระจิตตหัตถเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 418-427)

7.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อนวฏฺฐิตจิตฺตสส”

7.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเถระชื่อจิตตหัตถ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

7.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

กุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง แสวงหาโคผู้ที่หายไปอยู่ จึงเข้าป่า พบโคผู้ในเวลาเที่ยง เขาเที่ยวตามโคจนอ่อนเพลีย เมื่อไปเจอภิกษุเขาได้แบ่งภัตตาหารของพระภิกษุมารับประทาน และได้ตัดสินใจบวชเป็นภิกษุ เขาบวชๆ สึกๆ ถึง 6 ครั้ง เมื่อบรรลุพระอรหัตแล้วก็ถูกหาว่าพูดไม่จริง

7.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺส	สทฺธมฺมํ อวิชานโต
ปริปฺลวปสาทสฺส	ปญฺญา น ปริปูรติ
อนวสฺสุตจิตฺตสฺส	อนนฺวาหตเจตโส
ปุญฺญปาปปหีนสฺส	นตฺถิ ชาครโต ภยํ

“ปัญญาย่อมไม่บริบูรณ์ แก่ผู้มีจิตไม่มั่นคง ไม่รู้แจ้งซึ่งพระสัทธรรม มีความเลื่อมใสอันเลื่อนลอย,ภัย (ความกลัว) ย่อมไม่มีแก่ผู้มีจิตอันราคะไม่ซึมซาบมีใจไม่ถูกโทสะตามกระทบละบุญและบาปได้ ตื่นอยู่”

7.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺส

พระศาสดาทรงแสดงเนื้อความว่า ชื่อว่าจิตนี้ ของใครๆ ไม่มีแน่นอนหรือมั่นคง; ก็บุคคลใด ไม่ดำรงอยู่ในภาวะไหนๆ เหมือนกับฟักเขียวที่ตั้งไว้บนหลังม้า เหมือนกับหลักที่ปักไว้ในกองแกลบ เหมือนกับดอกกระทุ่มบนศีรษะล้าน, บางคราวเป็นเสวก บางครั้งเป็นอาชีวก บางคาบเป็นนิครนถ์ บางเวลาเป็นดาบส, บุคคลเห็นปานนี้ ชื่อว่ามีจิตไม่มั่นคง

ปัญญาอันเป็นกามาพจรก็ดี อันต่างด้วยปัญญามีรูปาพจรเป็นอาทิก็ดี ย่อมไม่บริบูรณ์แก่บุคคลนั้น ผู้มีจิตไม่มั่นคง ไม่รู้พระสัทธรรมนี้ อันต่างโดยโพธิปักขิยธรรม 36 ชื่อว่ามีความเลื่อมใสอันเลื่อนลอย เพราะความเป็นผู้มีศรัทธาน้อย หรือเพราะความเป็นผู้มีศรัทธาคลอนแคลน, เมื่อปัญญา แม้เป็นกามาพจรไม่บริบูรณ์ ปัญญาที่เป็นรูปาพจร อรูปาพจรและโลกุตระจักบริบูรณ์ได้แต่ที่ไหนเล่า?

7.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ เทศนาได้มีประโยชน์มีผลแก่มหาชนแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

7.7 เรื่องในอดีตชาติ ในอดีตกาล

เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ อยู่ในกรุงพาราณสี บุรุษผู้หนึ่ง ชื่อกุททาลบัณฑิต บวชเป็นนักบวชภายนอก ในขณะนั้น พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงปราบปัจจันตชนบทให้สงบราบคาบแล้วเสด็จมา โปรดให้ตั้งค่ายพัก ใกล้ฝั่งแม่น้ำพระองค์จึงเสด็จไปยังสำนักของกุททาลบัณฑิตนั้น กุททาลบัณฑิตจึงทูลว่า พระองค์ทรงชนะพวกโจรภายนอก, ความชนะที่พระองค์ทรงชนะแล้วย่อมกลับเป็นไม่ชนะอีกได้แท้, ส่วนโจรคือความโลภ ซึ่งมีในภายใน อันข้าพระองค์ชนะแล้ว, โจรคือความโลภนั้น จักไม่กลับชนะข้าพระองค์อีก ชนะโจรคือความโลภนั้นอย่างเดียวเป็นดี”

7.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

กุททาลบัณฑิตในกาลนั้น ได้เป็น พระศาสดา

8. เรื่องพระปูติคัตตติสสเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ก: 434-440)

8.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อจิรำ วตยำ กาโย”

8.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเถระชื่อว่า ปูติคัตตติสสเถระ

8.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

กุลบุตรชาวกรุงสาวัตถีผู้หนึ่ง ฟังธรรมกถาในสำนักของพระศาสดา ถวายชีวิตในพระศาสนา ได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ได้ชื่อว่า พระติสสเถระ เมื่อกาลล่วงไปๆ โรคเกิดขึ้นในสรีระของท่าน กายเน่า ต่อมากระดูกของท่านแตกหักพระพุทธเจ้าทรงพยาบาลและทรงแสดงธรรม พระศาสดาทรงให้นำรางมา ทรงเทน้ำร้อน (ใส่) แล้ว ทรงสั่งภิกษุเหล่านั้นให้ (เปลื้อง) เอาผ้าห่มของเธอ ให้ขยำด้วยน้ำร้อน แล้วให้ผึ่งแดด เมื่อน้ำที่กายของเธอพอขาด (คือแห้ง) ผ้านุ่งนั้นก็แห้ง

8.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อจิรำ วตยำ กาโย ปฐวึ อธิเสสฺสติ
ฉุฑฺโฑ อเปตวิญฺญาโณ นิรตฺถำ กลิงฺครำ

“ไม่นานหนอ กายนี้จักนอนทับแผ่นดิน. กายนี้มีวิญญาณไปปราศ อันบุคคลทิ้งแล้ว, ราวกับท่อนไม้ไม่มีประโยชน์ฉะนั้น”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

8.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อจิรํ วต เป็นต้น ความว่า ภิกษุต่อกาลไม่นานเลย กายนี้จักนอนทับแผ่นดิน คือจักนอนเบื้องบนแห่งแผ่นดินที่สัตว์นอนแล้วด้วยการนอนปกตินี้

ด้วยบทว่า ฉุฑโฑ พระศาสดาทรงแสดงเนื้อความว่า “กายนี้ จักเป็นของชื่อว่าเปล่าเพราะความมีวิญญาณไปปราศ ถูกทอดทิ้งแล้วนอน”

8.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา พระปูติคัตตติสสเถระบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว. แม้ชนอื่นเป็นอันมากก็ได้เป็นพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น. ฝ่ายพระเถระบรรลุพระอรหัตแล้วก็ปรินิพพาน. พระศาสดาโปรดให้ทำสรีรกิจของท่าน ทรงเก็บ (อัฐิ) ธาตุ แล้วโปรดให้ทำเจดีย์ไว้

8.7 เรื่องในอดีตชาติ

พระติสสะนี้เป็นพรานนก ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ฆ่านกเป็นอันมากบำรุงอิสรชน,ขายนกที่เหลือจากนกที่ให้แก่อิสรชนเหล่านั้นเหล่านั้น คิดว่า “นกที่เหลือจากขาย อันเราฆ่าเก็บไว้ จักเน่าเสีย” จึงหักกระดูกแข้งและกระดูกปีกของนกเหล่านั้น ทำอย่างที่มันไม่อาจบินหนีไปได้ แล้วกองไว้. เขาขายนกเหล่านั้นในวันรุ่งขึ้น, ในเวลาที่ได้นกมามากมายก็ให้ปิ้งไว้ เพื่อประโยชน์แห่งตน วันหนึ่ง เมื่อโภชนะมีรสของเขาสุกแล้ว พระขีณาสพองค์หนึ่งเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต ได้ยืนอยู่ที่ประตูเรือนของเขา เขาเห็นพระเถระแล้วยังจิตให้เลื่อมใส คิดว่า

“สัตว์มีชีวิตมากมายถูกเราฆ่าตาย, ก็พระผู้เป็นเจ้ายืนอยู่ที่ประตูเรือนของเรา และโภชนะอันมีรสก็มีอยู่พร้อมภายในเรือน, เราจะถวายบิณฑบาตแก่ท่าน”

ดังนี้แล้ว จึงรับบาตรของพระขีณาสพนั้น ใส่โภชนะอันมีรสนั้นให้เต็มบาตรแล้วถวายบิณฑบาตอันมีรส แล้วไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงถึงที่สุดแห่งธรรมที่ท่านเห็นเถิด”

พระเถระได้ทำอนุโมทนาว่า “จงเป็นอย่างนั้น” ผล (ทั้งหมด) นั่นสำเร็จแล้วแก่พระติสสะ ด้วยอำนาจแห่งกรรมที่พระติสสะ ทำแล้วในกาลนั้นนั่นเอง; กายของพระติสสะเกิดเน่าเปื่อย, และกระดูกทั้งหลายแตกก็ด้วยผลของการทุบกระดูกนกทั้งหลาย

8.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

พระเถระชื่อว่า ปูติคัตตติสสเถระ ได้เป็น ติสสะที่บรรลุบรรลุพระอรหัต

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค (หมวดว่าด้วยดอกไม้)

9. เรื่องพระเจ้าวิฑูฑภะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 11-42)

9.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปุปฺผานิ เหว ปจินนฺตำ “

9.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเจ้าวิฑูฑภะ

9.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระกุมาร 3 พระองค์เหล่านี้ คือ “พระราชโอรสของพระเจ้ามหาโกศล ในพระนครสาวัตถี พระนามว่าปเสนทิกุมาร, พระกุมารของเจ้าลิจฉวี ในพระนครเวสาลี พระนามว่ามหาลิ โอรสของเจ้ามัลละ ในพระนครกุสินารา พระนามว่าพันธุละ” เสด็จไปนครตักกสิลา เพื่อเรียนศิลปะในสำนักอาจารย์ทิศาปาโมกข์ มาพบกันที่ศาลานอกพระนคร ต่างก็ถามถึงเหตุที่มา ตระกูล และพระนามของกันและกันแล้ว เป็นพระสหายกัน ร่วมกันเข้าไปหาอาจารย์ ต่อกาลไม่นานนักก็เรียนศิลปะสำเร็จ จึงกราบลาอาจารย์พร้อมกัน เสด็จออก (จากกรุงตักกสิลา) ได้ไปสู่ที่อยู่ของตนๆ ในเวลาต่อมาก็ได้รับตำแหน่งต่างกัน ภายหลังวันหนึ่งพระราชาทอดพระเนตรไปยังระหว่างถนน เห็นภิกษุหลายพันรูป ก็ทรงเลี้ยงภัตตาหารภิกษุเอง พระราชาทรงลืมจัดการเลี้ยงภิกษุถึง 3 วัน แม้พระอานนทเถระมีบารมีอันบำเพ็ญแล้วตั้งแสนกัป สมบูรณ์ด้วยอภินิหาร มีบุญมาก เมื่อจะรักษาความเลื่อมใสของตระกูล จึงได้ยับยั้งอยู่ เพราะความที่ตนเป็นไปในอำนาจแห่งเหตุ พระราชาเสด็จได้ไปกราบทูลพระศาสดา พระศาสดาได้ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ 9 ภิกษุยังไม่เข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรเข้าไป, และครั้นเข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรนั่งใกล้

9.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปุปฺผานิ เหว ปจินนฺตำ พฺยาสตฺตมนสำ นรำ
สุตฺตำ คามำ มหโหฆว มจฺจุ อาทาย คจฺฉติ

“มัจจุ ย่อมพานระผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่างๆ ผู้เลือกเก็บดอกไม้อยู่เที่ยวไป เหมือนห้วงน้ำใหญ่พัดชาวบ้านอันหลับแล้วไปฉะนั้น”

9.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า พฺยาสตฺตมนสำ นรำ ความว่า ผู้มีใจข้องแล้วในอารมณ์อันถึงพร้อมแล้ว หรืออันยังไม่ถึงพร้อมแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

9.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนาชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว

9.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระราชาทรงพระนามว่าเกสวะทรงสละราชสมบัติผนวชเป็นฤาษี. บุรุษ 500 คน (ออก) บวชตามพระราชานั้น ท้าวเธอได้พระนามว่าเกสวดาบส. รสเค็มและรสเปรี้ยว ไปถึงกรุงพาราณสีแล้ว เข้าไปสู่พระนครเพื่อภิกษา, ลำดับนั้น พระราชาทอดพระเนตรเห็นดาบสนั้น ทรงเลื่อมใส ทรงรับปฏิญญาเพื่อประโยชน์แก่การอยู่ในสำนักของพระองค์ตลอด 4 เดือน (นิมนต์) ให้พักอยู่ในพระราชอุทยานย่อมเสด็จไปสู่ที่บำรุงพระดาบสนั้นทั้งเย็นทั้งเช้า พวกดาบสที่เหลือพักอยู่ 2-3 วัน รำคาญด้วยเสียงอึงคะนึงต่างๆ มีเสียงช้างเป็นต้น ก็หากันไปสู่หิมวันตประเทศ ต่อมาไม่นานนัก กัปปกดาบส แม้ถูกอาจารย์ห้ามอยู่บ่อยๆ ก็กล่าวว่า “ไม่อาจ” แล้วก็หลีกไป แต่กัปปกดาบสนั้นไม่ไปสำนักของพวกดาบสนอกนี้ คอยฟังข่าวของอาจารย์อยู่ในที่ไม่ไกลนัก

ในกาลต่อมา เมื่ออาจารย์คิดถึงพวกอันเตวาสิก โรคในท้องก็เกิดขึ้น พระราชารับสั่งให้แพทย์เยียวยา โรคก็ไม่สงบได้.อันเตวาสิกแม้เหล่านั้น ทราบว่าอาจารย์มาแล้ว (มา) ประชุมกัน ณ ที่นั้นนั่นแล ถวายน้ำร้อนแล้ว ได้ถวายผลาผลแก่อาจารย์. โรคสงบแล้วในขณะนั้นเอง. พระดาบสนั้นมีวรรณะประดุจทองคำโดย 2-3 วันเท่านั้น

9.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

พระราชาในครั้งนั้น	ได้เป็น	โมคคัลลานะ
นารทอำมาตย์	ได้เป็น	สารีบุตร
อันเตวาสิกชื่อกัปปกะ	ได้เป็น	อานนท์
เกสวดาบส	ได้เป็น	พระศาสดาเอง

10. เรื่องนางวิสาขา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 73-115)

10.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยถาปิ ปุปฺผราสิมฺหา”

10.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อุบาสิกาชื่อวิสาขา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

10.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

นางวิสาขาอุบาสิกานั้น เกิดในท้องนางสุมนาเทวี ภริยาหลวงของธนญชัยเศรษฐี ผู้เป็นบุตรเมณฑกเศรษฐี ในภัททิยนคร แคว้นอังคะ ในเวลาที่นางมีอายุ 7 ขวบ พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของสัตว์ ผู้มีเผ่าพันธุ์ที่พึงแนะนำ เพื่อความตรัสรู้ มีเสลพราหมณ์เป็นต้น มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวารเสด็จจาริกไปถึงนครนั้น ก็ในสมัยนั้น เมณฑกคฤหบดีเป็นหัวหน้าของผู้มีบุญมาก 5 คน ครองตำแหน่งเศรษฐีอยู่ในเมืองนั้น. ชื่อว่าคนที่มีบุญมาก 5 คน คือ เมณฑกเศรษฐี 1 ภริยาหลวงของเศรษฐีนั้น นามว่าจันทปทุมา 1 บุตรชายคนโตของเศรษฐีนั้นเอง ชื่อธนญชัย 1 ภริยาของธนญชัยนั้น ชื่อว่าสุมนาเทวี 1 คนใช้ของเมณฑกเศรษฐี ชื่อปุณณะ 1 เมณฑกเศรษฐีนี้ได้ทราบความที่พระทศพลเสด็จถึงนครของตน จึงให้เรียกเด็กหญิงวิสาขา ลูกสาวธนญชัยเศรษฐีผู้บุตรมาให้นางวิสาขาไปรับพระศาสดา พระศาสดาทรงแสดงธรรม ด้วยสามารถแห่งบุรพจรรยาของนาง ในเวลาจบเทศนา นางพร้อมด้วยเด็กหญิง 500 ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

พระเจ้าพิมพิสารและพระเจ้าปเสนทิโกศลต่างก็เป็นพระภัสดาของพระภคินีกันและกัน พระเจ้าปเสนทิโกศลอยากได้ผู้มีบุญ พระราชา (พระเจ้าพิมพิสาร) ทรงปรึกษากับพวกอำมาตย์แล้ว รับสั่งให้เรียกธนญชัยเศรษฐีมาแล้วมอบธนญชัยเศรษฐีให้พระเจ้าโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศล ให้สร้างเมืองในที่นั้น ได้นามว่า “สาเกต” เพราะความที่แห่งสถานที่อยู่ ในประเทศนั้น อันเศรษฐีจับจองแล้วในเวลาเย็น

แม้ในกรุงสาวัตถีแล บุตรของมิคารเศรษฐี ชื่อว่าปุณณวัฒนกุมาร เจริญวัยได้มีแล้ว ก็ให้เลือกคู่ เขาถูกมารดาบิดาพูดรบเร้าอยู่ จึงบอกกับพระมารดาว่าต้องการหญิงที่มีลักษณะเบญจกัลยาณี เศรษฐีจึงส่งพราหมณ์ไปแสวงหาหญิงเบญจกัลยาณี พราหมณ์พบนางวิสาขา ในงานประจำปีของนครสาเกต พวกพราหมณ์เห็นความถึงพร้อมของลักษณะเบญจกัลยาณี จึงนำพวงมาลัยไปคล้องให้นาง พวกพราหมณ์ก็เดินทางกลับเมืองสาวัตถี ธนญชัยเศรษฐีกับธิดาได้จัดสถานที่ต้อนรับ ในวันนั้นแล บิดาของนางวิสาขาให้เรียกช่างทองมา 500 คน เพื่อจัดเครื่องแต่งตัวนางวิสาขา 4 เดือนจึงแล้วเสร็จ ประกอบด้วยเครื่องประดับชื่อมหาลดาปสาธน์และจัดเครื่องไทยธรรมให้นางวิสาขา ฝ่าย (ธนญชัย) เศรษฐีนั้น สอนธิดาอย่างนั้นแล้ว ให้โอวาท 10 ข้อ นางวิสาขานั้นเข้าไปสู่เรือนของเศรษฐีด้วยสมบัติมาก เจรจาด้วยวาจาที่ไพเราะ นางเป็นอริยสาวิกาผู้โสดาบัน (พอ) ได้ยินคำว่า “อรหันต์” ก็เป็นผู้ร่าเริงยินดี มาสู่ที่บริโภคแห่งอเจลกะเหล่านั้น แลดูอเจลกะเหล่านั้นแล้วคิดว่า “ผู้เว้นจากหิริโอตตัปปะเห็นปานนี้ ย่อมชื่อว่าพระอรหันต์ไม่ได้, เหตุไร พ่อผัวจึงให้เรียกเรามา?” ติเตียนเศรษฐีแล้ว ก็ไปที่อยู่ของตนตามเดิม พวกอเจลกะเห็นอาการของนางวิสาขานั้นแล้ว จึงติเตียนเศรษฐี โดยเป็นเสียงเดียวกันทั้งหมด นางวิสาขาได้ตำหนิพ่อผัว ผัวของเราแม้เห็นพระเถระ ก็ไม่เอาใจใส่ และได้กล่าวว่าเศรษฐีเป็นผู้บริโภคของเก่า ท่านเศรษฐีไม่พอใจ จึงสั่งให้ขับไล่นางออกไปเสีย ด้วยความที่นางวิสาขากล่าวจริงจึงชนะความพ่อผัว เศรษฐียึดกุฎุมพีเหล่านั้นไว้ และขอโทษนางวิสาขา นางวิสาขาให้คนไปทูลนิมนต์พระทศพล แล้วเชิญเสด็จให้เข้าไปสู่นิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น มิคารเศรษฐีก็ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ฝ่ายมิคารเศรษฐี เมื่อพระตถาคตทรงเปลี่ยนแปลงยักย้ายธรรมเทศนาอยู่ นั่งอยู่ภายนอกม่านนั่นเอง ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ในเวลาต่อมานางวิสาขาได้นามว่ามิ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คารมารดา ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่า “สะใภ้ของเรา มีอุปการะมาก, เราจักทำบรรณาการให้แก่นาง, เพราะเครื่องประดับของสะใภ้นั้นหนัก, ไม่อาจเพื่อประดับตลอดกาลเป็นนิตย์ได้, เราจักให้ช่างทำเครื่องประดับอย่างเบาๆ แก่นาง ควรแก่การประดับในทุกอิริยาบถ ทั้งในกลางวันและกลางคืน” ก็นางวิสาขานั้นย่อมทรงกำลังเท่าช้าง 5 เชือก และลืมเครื่องประดับไว้ที่วิหาร เมื่อเที่ยวเดินไปภายในวิหาร กับนางสุปปิยา ก็ซื้อที่สร้างวิหารถวายสงฆ์ นางวิสาขาไม่แต่งเครื่องประดับนั้น สั่งให้เรียกพวกช่างทองมาแล้วให้ตีราคา การสร้างวิหารของนางวิสาขา 9 เดือนแล้วเสร็จ เมื่อเสร็จก็ทำบุญฉลองวิหาร ในวันแห่งการฉลองวิหารเสร็จ เวลาบ่าย นางวิสาขานั้นอันบุตรหลานแวดล้อมแล้ว คิดว่า “ความปรารถนาใดๆ อันเราตั้งไว้แล้วในกาลก่อน, ความปรารถนานั้นๆ ทั้งหมดเทียวถึงที่สุดแล้ว” เดินเวียนรอบปราสาท เปล่งอุทานนี้ด้วยเสียงอันไพเราะ

10.3 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยถาปิ ปุปฺผราสิมฺหา กยิรา มาลาคุเณ พหู
เอวํ ชาเตน มจฺเจน กตฺตพฺพํ กุสลํ พหุ ฺ

“นายมาลาการพึงทำพวงดอกไม้ให้มาก จากกองดอกไม้แม้ฉันใด, มัจจสัตว์ผู้มีอันจะพึงตายเป็นสภาพ ควรทำกุศลไว้ให้มาก ฉันนั้น”

10.4 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้นบทว่าปุปฺผราสิมฺหา ได้แก่ จากกองแห่งดอกไม้มีประการต่างๆ

บทว่า กยิรา แปลว่า พึงทำ

สองบทว่า มาลาคุเณ พหู ความว่า ซึ่งมาลาวิกัติ หลายชนิด ต่างโดยชนิดมีดอกไม้ที่ร้อยขั้วข้างเดียวเป็นต้น

10.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้เป็นอริยบุคคลมีโสดาบันเป็นต้น, เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล

10.7 เรื่องในอดีตชาติ

พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก พระองค์ได้มีพระชนมายุแสนปี, มีภิกษุขีณาสพแสนหนึ่งเป็นบริวาร, นครชื่อหังสวดี, พระชนกเป็นพระราชานามว่าสุนันทะ, พระชนนีเป็นพระเทวี นามว่าสุชาดา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นางวิสาขาเกิดเป็นหญิงสหายของอุบาสิกาอุปัฏฐายิกาของพระศาสดา

หญิงนั้นถวายทานครบ 7 วัน ในวันที่สุด ได้ถวายผ้าสาฎกเพื่อทำจีวรแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา หมอบลงแทบบาทมูล ตั้งความปรารถนาว่า “พระเจ้าข้า ด้วยผลแห่งทานนี้ หม่อมฉันปรารถนาความเป็นใหญ่ในเทวโลกเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งก็หาไม่, หม่อมฉันพึงได้พร 8 ประการ ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าผู้เช่นพระองค์แล้ว ตั้งอยู่ในฐานะดังมารดา เป็นยอดของอุบาสิกาผู้สามารถเพื่อบำรุงด้วยปัจจัย 4” นางทำบุญจนตลอดอายุแล้ว จุติจากอัตภาพนั้น เกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษยโลก ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป, นางเป็นพระธิดา พระนามว่าสังฆทาสี ผู้พระกนิษฐาของบรรดาพระธิดา 7 พระองค์ของพระเจ้ากาสีพระนามว่ากิกิ ยังมิได้ไปสู่ตระกูลอื่น ทรงทำบุญมีทานเป็นต้นกับด้วยเจ้าพี่หญิงเหล่านั้นตลอดกาลนาน, ได้ทำความปรารถนาไว้ แม้แทบบาทมูลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปว่า “ในอนาคตกาล หม่อมฉันพึงได้พร 8 ประการในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าผู้เช่นพระองค์แล้ว ตั้งอยู่ในฐานะดังมารดา เป็นยอดแห่งอุบาสิกาผู้ถวายปัจจัย 4”

10.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

ก็จำเดิมแต่กาลนั้น นางท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษยโลก ในอัตภาพนี้ได้เกิดเป็นธิดาของธนญชัยเศรษฐีผู้เป็นบุตรแห่งเมณฑกเศรษฐี ได้ทำบุญเป็นอันมากในพระพุทธศาสนา

ภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พาลวรรค (หมวดว่าด้วยคนพาล (คนโง่))

11. เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 153-173)

11.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ทีฆาชาครโต รตฺติ”

11.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเจ้าปเสนทิโกศลและบุรุษคนใดคนหนึ่ง

11.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระราชาประทักษิณพระนคร

11.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ปเร จ น วิชานนฺติ มยเมตฺถ ยมามเส
เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ ตโต สมฺมนฺติ เมธคา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ก็ชนเหล่าอื่นไม่รู้ตัวว่า ‘พวกเราพากันย่อยยับอยู่ในท่ามกลางสงฆ์นี้’ ฝ่ายชนเหล่าใดในหมู่นั้นย่อมรู้ชัด, ความหมายมั่นกันและกัน ย่อมสงบเพราะการปฏิบัติของชนพวกนั้น”

11.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปเร เป็นต้น ความว่า เหล่าชนผู้ทำความแตกร้าวยกบัณฑิตทั้งหลายเสีย คือพวกอื่นจากบัณฑิตนั้น ชื่อว่าชนพวกอื่น, ชนพวกอื่นนั้น ทำความวุ่นวายอยู่ในท่ามกลางสงฆ์นั้น ย่อมไม่รู้สึกตัวว่า “เราทั้งหลายย่อมย่อยยับ คือป่นปี้ ฉิบหาย ได้แก่ ไปสู่ที่ใกล้คือสำนักมฤตยูเป็นนิตย์”

บาทพระคาถาว่า เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ ความว่า ชนเหล่าใดผู้เป็นบัณฑิตในหมู่นั้นย่อมรู้สึกตัวว่า “เราทั้งหลายไปสู่ที่ใกล้มฤตยู”

11.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้ประชุมกันได้ดำรงอยู่ในอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

11.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในอดีตกาลพระนางมัลลิกาเทวีเสวยพระชาติเป็นพระนางธัมมทินนาเถรี มเหสีของพระราชาพระนามว่า อุคคเคนได้ใช้ปัญญาห้ามพระเจ้าพรหมทัตแห่งนครพาราณสี ไม่ให้สังหรพระราชาอื่นๆ จำนวน 101 องค์พร้อมมเหสี

พระนางมัลลิกาอาศัยปัญญาของตน ประทานชีวิตทานแก่มหาชนในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ถึงในกาลก่อน พระนางก็ได้ประทานแล้วเหมือนกัน

11.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

พระเจ้าพาราณสี	ได้เป็น	พระเจ้าปเสนทิโกศล
พระนางธัมมทินนาเทวี	ได้เป็น	พระนางมัลลิกา
รุกเทวดา	ได้เป็น	พระศาสดา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

12. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 174-181)

12.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “จรญฺเจ นาธิคจฺเฉยฺย”

12.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ

12.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

สัทธิวิหาริก 2 รูป อุปัฏฐากพระเถระผู้อาศัยกรุงราชคฤห์ อยู่ในถ้ำปิปผลิบรรดาภิกษุ 2 รูปนั้น รูปหนึ่งกระทำวัตรโดยเคารพ, รูปหนึ่งแสดงวัตรที่ภิกษุนั้นกระทำแล้วเป็นเหมือนตนกระทำ รู้ความที่น้ำล้างหน้าและไม้ชำระฟันอันภิกษุนั้นจัดแจงแล้ว แม้ในกาลทำกิจมีการล้างเท้าและสรงน้ำเป็นต้น ก็ย่อมเรียนอย่างนั้นเหมือนกัน ผู้เกียจคร้านมักอ้างความดีของคนอื่นในกาลต่อมากรรมตามทัน ไม่ช้าพระเถระจับความเลวทรามของศิษย์ได้ ภิกษุนั้นโกรธแล้วผูกอาฆาตในพระเถระได้ลองปะทุษร้ายกุฏี เผาแล้วหนีไป

12.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

จรญฺเจ นาธิคจฺเฉยฺย เสยฺยํ สทิสมตฺตโน
เอกจริยํ ทฬฺหํ กยิรา นตฺถิ พาเล สหายตา

“ถ้าบุคคลเมื่อเที่ยวไป ไม่พึงประสบสหายผู้ประเสริฐกว่าผู้เช่นกับ (ด้วยคุณ) ของตนไซร้, พึงทำการเที่ยวไปคนเดียวให้มั่น, เพราะว่าคุณเครื่องเป็นสหายย่อมไม่มีในเพราะคนพาล”

12.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทว่า จรํ บัณฑิตพึงทราบการเที่ยวไปด้วยใจ ไม่เกี่ยวกับการเที่ยวไปด้วยอิริยาบถ อธิบายว่า เมื่อแสวงหากัลยาณมิตร

บาทพระคาถาว่า เสยฺยํ สทิสมตฺตโน ความว่า ถ้าไม่พึงได้สหายผู้ยิ่งกว่าหรือผู้แม้นกัน ด้วยคุณคือศีล สมาธิ ปัญญาของตน

12.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา อาคันตุกภิกษุบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว, ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

12.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี นกขมิ้นตัวหนึ่งทำรังอยู่ในหิมวันตประเทศ ต่อมาวันหนึ่ง เมื่อฝนกำลังตก, ลิงตัวหนึ่งสะท้านอยู่เพราะความหนาว ได้ไปยังประเทศนั้น นกขมิ้นเห็นลิงก็ถามว่า มือเท้าก็มีเหมือนมนุษย์ เหตุใดจึงไม่มีที่อยู่ ลิงกับตอบว่า ไม่มีปัญญา นกขมิ้นก็ติเตียนลิง ทำให้ลิงโกรธ ประทุษร้ายรังนกขมิ้น

12.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

ลิงในกาลนั้น ได้เป็น ภิกษุผู้ประทุษร้ายกุฎี

นกขมิ้น ได้เป็น กัสสป

13. เรื่องสุปปพุทธกุฏฐิ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 194-198)

13.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “จรนฺติ พาลา ทุมฺเมธา”

13.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ บุรุษโรคเรื้อน ชื่อว่าสุปปพุทธะ

13.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

ในกาลนั้น สุปปพุทธกุฏฐินั่งที่ท้ายบริษัท ฟังธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว บรรลุโสดาปัตติผล ปรารถนาจะกราบทูลคุณที่ตนได้แล้ว แต่พระศาสดา (แต่) ไม่อาจเพื่อจะหยั่งลงในท่ามกลางบริษัท ได้ไปยังวิหารในเวลามหาชนถวายบังคมพระศาสดากลับไปแล้ว ขณะนั้นท้าวสักกเทวราชทรงทราบว่า “สุปปพุทธกุฏฐินี้ใคร่เพื่อกระทำคุณที่ตนได้ในศาสนาของพระศาสดาให้ปรากฏ” ทรงดำริว่า “เราจักทดลองนายสุปปพุทธกุฏฐินั้น” เสด็จไปยืนในอากาศแล้ว ได้ตรัสคำนี้ว่า “สุปปพุทธะ เธอเป็นมนุษย์ขัดสน เป็นมนุษย์ยากไร้, เราจักให้ทรัพย์หาที่สิ้นสุดมิได้แก่เธอ, เธอจงกล่าวว่า ‘พระพุทธไม่ใช่พระพุทธ, พระธรรมไม่ใช่พระธรรม, พระสงฆ์ไม่ใช่พระสงฆ์, อย่าเลยด้วยพระพุทธแก่เรา, อย่าเลยด้วยพระธรรมแก่เรา, อย่าเลยด้วยพระสงฆ์แก่เรา” คนมีอริยทรัพย์ 7 เป็นผู้ไม่ขัดสน ทรงถูกเขาปฏิเสธแต่ต่อมาเขาถูกโคขวิดตาย

13.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

จรนฺติ พาลา ทุมฺเมธา อมิตฺเตเนว อตฺตนา
กโรนฺตา ปาปกำ กมฺมำ ยำ โหติ กฏุกปฺผลำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ชนพาลทั้งหลาย มีปัญญาทราม มีตนเป็นดังข้าศึกเที่ยวทำกรรมลามก ซึ่งมีผลเผ็ดร้อนอยู่”

13.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จรนฺติ ความว่า เที่ยวกระทำอกุศลถ่ายเดียวด้วยอิริยาบถ 4 อยู่

ชนทั้งหลายผู้ไม่รู้ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า ชื่อว่าพาล ในบทว่าพาลา นี้

13.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

13.7 เรื่องในอดีตชาติ

ได้ยินว่า โคแม่ลูกอ่อนนั้น เป็นยักษิณีตนหนึ่ง เป็นแม่โคปลงชนทั้ง 4 นี้ คือ กุลบุตรชื่อปุกกุสาติ 1 พาหิยทารุจีริยะ 1 นายโจรฆาตกะชื่อตัมพทาฐิกะ 1 สุปปพุทธกุฏฐิ 1 จากชีวิตคนละร้อยอัตภาพ

ได้ยินว่าในอดีตกาลชนเหล่านั้นเป็นบุตรเศรษฐีทั้ง 4 คน นำหญิงแพศยาผู้เป็นนครโสเภณีคนหนึ่ง ไปสู่สวนอุทยาน เสวยสมบัติตลอดวันแล้ว ในเวลาเย็น ปรึกษากันอย่างนี้ว่า “ในที่นี้ไม่มีคนอื่น, เราทั้งหลายจักถือเอากหาปณะพันหนึ่งและเครื่องประดับทั้งหมดที่พวกเราให้แก่หญิงนี้แล้ว ฆ่าหญิงนี้เสียไปกันเถิด”

หญิงนั้นฟังถ้อยคำของเศรษฐีบุตรเหล่านั้นแล้ว คิดว่า “ชนพวกนี้ไม่มียางอายอภิรมย์กับเราแล้ว บัดนี้ปรารถนาจะฆ่าเรา, เราจักรู้กิจที่ควรกระทำแก่ชนเหล่านั้น”

เมื่อถูกชนเหล่านั้นฆ่าอยู่ ได้กระทำความปรารถนาว่า “ขอเราพึงเป็นยักษิณีผู้สามารถเพื่อฆ่าชนเหล่านั้น เหมือนอย่างที่พวกนี้ฆ่าเรา ฉะนั้นเหมือนกัน”

13.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

บุตรเศรษฐี ได้เป็น สุปปพุทธะ

หญิงนครโสเภณี ได้ป็น โคแม่ลูกอ่อน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

14. เรื่องอหิเปรต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 232-238)

14.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น หิ ปาปำ กตำ กมฺมำ

14.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อหิเปรตตนใดตนหนึ่ง

14.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

บรรดาพระเถระ 2 รูปนั้น ได้แก่ พระมหาโมคคัลลสนเถระ และพระลักขณเถระ ท่านพระมหาโมคคัลลานะเห็นอหิเปรตตนหนึ่ง จึงได้กระทำการยิ้มแย้มให้ปรากฏ ผู้มีอายุผมเห็นอหิเปรตตนหนึ่ง จึงได้ทำการยิ้มแย้มให้ปรากฏ, และกล่าวว่าอัตภาพของเปรตนั้นเห็นปานนี้, ศีรษะของมันเหมือนศีรษะมนุษย์, อัตภาพที่เหลือของมัน เหมือนของงู, นั่นชื่ออหิเปรต โดยประมาณ 24 โยชน์, เปลวไฟตั้งขึ้นจากศีรษะของมัน ลามไปจนถึงหาง, ตั้งขึ้นจากหางถึงศีรษะ ตั้งขึ้นในท่ามกลางลามไปถึงข้างทั้งสอง ตั้งขึ้นแต่ข้างทั้งสอง รวมลงในท่ามกลาง พระมหาโมคคัลลานะเห็นแล้วนั่นแล พระศาสดาทรงเป็นพยานของท่านตรัสเรื่อง 19 เรื่อง แม้ในลักขณสังยุตแล้ว แม้เรื่องนี้พระเถระนั้นก็กล่าวไว้อย่างนั้นเหมือนกัน

14.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น หิ ปาปำ กตำ กมฺม สชฺชุขีรำว มุจฺจติ
ฑหนฺติ พาลมเนฺวติ ภสฺมาจฺฉนฺโนว ปาวโก

“ก็กรรมชั่วอันบุคคลทำแล้ว ยังไม่ให้ผล เหมือนน้ำนมที่รีดในขณะนั้น ยังไม่แปรไปฉะนั้น, บาปกรรม ย่อมตามเผาคนพาล เหมือนไฟอันเถ้ากลบไว้ฉะนั้น”

14.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สชฺชุขีรำ ความว่า น้ำนมซึ่งไหลออกจากนมของแม่โคนมในขณะนั้นนั่นแล ยังอุ่น ย่อมไม่เปลี่ยน คือย่อมไม่แปรไป

พระศาสดาตรัสคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า “น้ำนมที่เขารีด ในขณะนั้น ย่อมไม่เปลี่ยน คือไม่แปร ได้แก่ไม่ละปกติในขณะนั้นนั่นแล, แต่ที่เขารีดใส่ไว้ในภาชนะใด ก็ย่อมไม่ละปกติ ตราบเท่าที่ยังไม่ได้ใส่ของเปรี้ยวมีเปรียงเป็นต้น ลงในภาชนะนั้น คือตราบเท่าที่ยังไม่ถึงภาชนะของเปรี้ยวมีภาชนะนมส้มเป็นต้น ย่อมละในภายหลังฉันใด, แม้บาปกรรมที่บุคคลกำลังทำ ก็ย่อมไม่ให้ผลฉันนั้นเหมือนกัน, ถ้าบาปกรรมพึงให้ผล (ในขณะทำ) ใครๆ ไม่พึงอาจเพื่อทำบาปกรรมได้; ก็ขันธ์ทั้งหลายที่บังเกิดด้วยกุศล ยังทรงอยู่เพียงใด ขันธ์เหล่านั้นย่อมรักษาบุคคลนั้นไว้ได้เพียงนั้น, เมื่อขันธ์ทั้งหลาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เกิดในอบาย เพราะความแตกแห่งขันธ์เหล่านั้น บาปกรรมย่อมให้ผล, ก็เมื่อให้ผล ชื่อว่าย่อมตามเผาผลาญคนพาล”

14.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

14.7 เรื่องในอดีตชาติ

ได้ยินว่าในอดีตกาล บุรุษชาวกรุงพาราณสีคนหนึ่งอาศัยหนทางนั้นไถนา มหาชนเมื่อไปสู่ที่บำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้า ย่อมเหยียบย่ำนานั้นไปทั้งเย็นทั้งเช้า ชาวนา แม้ห้ามอยู่ว่า “ขอพวกท่านอย่าเหยียบนาของข้าพเจ้า” ก็ไม่สามารถจะห้ามได้ ชาวนานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “ถ้าบรรณศาลาของพระปัจเจกพุทธเจ้า ไม่พึงมีในที่นี้ไซร้, ชนทั้งหลายก็ไม่พึงเหยียบย่ำนาของเรา” ในกาลที่พระปัจเจกพุทธเจ้าเข้าไปบิณฑบาต ชาวนานั้นทุบภาชนะเครื่องใช้แล้วเผาบรรณศาลาเสีย พระปัจเจกพุทธเจ้าเห็นบรรณศาลานั้นถูกไฟไหม้ จึงหลีกไปตามสบาย. มหาชนถือของหอมและระเบียบดอกไม้มา เห็นบรรณาศาลาถูกไฟไหม้ จึงกล่าวว่า “พระผู้เป็นเจ้าของพวกเราไป ณ ที่ไหนหนอแล?” แม้ชาวนานั้น ก็มากับด้วยมหาชนเหมือนกัน ยืนอยู่ในท่ามกลางแห่งมหาช พูดอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าเองเผาบรรณศาลาของพระปัจเจกพุทธเจ้า”

14.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

ชาวนา ได้เป็น อหิเปรต

15. เรื่องสัฏฐิกูฏเปรต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 239-245)

15.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยาวเทว อนตฺถาย”

15.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สัฏฐิกูฏ

15.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระโมคคัลลาน์ได้พบสัฏฐิกูฏเปรตที่เขาคิชฌกูฏ ได้กราบทูลต่อพระพุทธเจ้าแล้ว พระพุทธเจ้าได้เล่าถึงบุพกรรมของสัฏฐิกูฏเปรตว่าอดีตชาติได้เกิดเป็นบุรุษพาลเรียนศิลปะการดีดก้อนกรวดจากบุรุษเปลี้ย จากนั้นได้ดีดก้อนกรวดใส่ช่องหูของพระสุเนตตปัจเจกพุทธเจ้าจนดับขันธนิพพาน ด้วยผลกรรมอันนั้นทำให้ต้องเสวยผลกรรมจนถึงขณะนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

15.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยาวเทว อนตฺถาย ญตฺตึ พาลสฺส ชายติ
หนฺติ พาลสฺส สุกฺกสํ มุทฺธึ อสฺส วิปาตยํ

“ความรู้ย่อมเกิดแก่คนพาล เพียงเพื่อความฉิบหายเท่านั้น, ความรู้นั้นยังหัวคิดของเขาให้ตกไป ย่อมฆ่าส่วนสุกกธรรมของคนพาลเสีย”

15.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ศัพท์ว่า ยาวเทว ในคาถานั้นเป็นนิบาต ในอรรถคือความกำหนดซึ่งแดน. ภาวะคือความรู้ ชื่อว่า ญตฺตึ บุคคลย่อมรู้ศิลปะแม้ใด, หรือบุคคลดำรงอยู่ในความเป็นใหญ่ใด หรือด้วยความถึงพร้อมด้วยยศใด อันชนย่อมรู้จัก คือปรากฏ ได้แก่เป็นผู้โด่งดัง, คำว่า ญตฺตึ นี้ เป็นชื่อแห่งศิลปะ ความเป็นใหญ่และความถึงพร้อมด้วยยศนั้น

แท้จริง ศิลปะหรือความเป็นใหญ่เป็นต้น ย่อมเกิดแก่คนพาล เพื่อความฉิบหายถ่ายเดียว คือคนพาลนั้นอาศัยศิลปะเป็นต้นนั้น ย่อมทำความฉิบหายแก่คนอย่างเดียว

15.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

15.7 เรื่องในอดีตชาติ

“ดังได้ยินมา ในอดีตกาล ในกรุงพาราณสี ได้มีบุรุษเปลี้ยคนหนึ่งถึงซึ่งความสำเร็จในศิลปะของบุคคลผู้ดีดก้อนกรวด. บุรุษนั้นนั่ง ณ ภายใต้ต้นไทรย้อยต้นหนึ่ง ใกล้ประตูพระนคร อันพวกเด็กชาวบ้านกล่าวอยู่ว่า “ท่านจงดีดก้อนกรวดไปเจาะใบไทรนั้นแสดงรูปช้างแก่พวกเรา, แสดงรูปม้าแก่พวกเรา” ก็แสดงรูปทั้งหลายอันพวกเด็กปรารถนาแล้วๆ ได้วัตถุมีของเคี้ยวเป็นต้นจากสำนักพวกเด็กเหล่านั้น

ภายหลังวันหนึ่ง พระราชาเสด็จไปสู่พระราชอุทยาน เสด็จถึงประเทศนั้น พวกเด็กซ่อนบุรุษเปลี้ยไว้ในระหว่างย่านไทรแล้ว ก็หนีไป. เมื่อพระราชาเสด็จเข้าไปสู่โคนต้นไม้ในเวลาเที่ยงตรง เงาของช่องส่องต้องพระสรีระ. ท้าวเธอทรงดำริว่า “นี้อะไรหนอแล?” ทรงตรวจดูในเบื้องบน ทอดพระเนตรเห็นรูปมีรูปช้างเป็นต้นที่ใบไม้ทั้งหลาย จึงตรัสถามว่า “นี่กรรมของใคร?” ทรงสดับว่า “ของบุรุษเปลี้ย” จึงรับสั่งให้หาบุรุษเปลี้ยนั้นมาแล้ว ตรัสว่า “ปุโรหิตของเรา ปากกล้านัก เมื่อเราพูดแม้นิดหน่อย ก็พูดเสียมากมาย ย่อมเบียดเบียนเรา, ท่านอาจเพื่อดีดมูลแพะประมาณทะนานหนึ่ง เข้าในปากของปุโรหิตนั้นได้หรือ?”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บุรุษเปลี้ยทูลว่า “อาจ พระเจ้าข้า, ขอพระองค์จงให้คนนำมูลแพะมา แล้วประทับนั่งภายในม่านกับปุโรหิต, ข้าพระองค์จักรู้กรรมที่ควรกระทำในเรื่องนี้”

พระราชาได้ทรงกระทำเหมือนอย่างนั้น

บุรุษเปลี้ยนอกนี้ ให้กระทำช่องไว้ที่ม่านด้วยปลายแห่งกรรไกร เมื่อปุโรหิตพูดกับด้วยพระราชา พออ้าปาก ก็ดีดมูลแพะไปทีละก้อนๆ. ปุโรหิตกลืนมูลแพะที่เข้าปากแล้วๆ เมื่อมูลแพะหมด บุรุษเปลี้ยจึงสั่นม่าน

พระราชาทรงทราบความที่มูลแพะหมดด้วยสัญญานั้นแล้ว จึงตรัสว่า “ท่านอาจารย์ เราพูดกับท่าน จักไม่อาจจำคำไว้ได้, ท่านแม้กลืนกินมูลแพะประมาณทะนานหนึ่งแล้ว ยังไม่ถึงความเป็นผู้นิ่ง เพราะความที่ท่านมีปากกล้านัก”

พราหมณ์ถึงความเป็นผู้เก้อจำเดิมแต่นั้น ไม่อาจเพื่ออ้าปากเจรจากับพระราชาได้ พระราชารับสั่งให้เรียกบุรุษเปลี้ยมาแล้ว ตรัสว่า “เราได้ความสุขเพราะอาศัยท่าน” ทรงพอพระทัย จึงพระราชทานชื่อหมวด 8 แห่งวัตถุทั้งสิ้นแก่เขาได้พระราชทานบ้านส่วย 4 ตำบลในทิศทั้ง 4 แห่งเมือง

อำมาตย์ผู้พร่ำสอนอรรถและธรรมของพระราชาทราบความนั้นแล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ชื่อว่าศิลปะ แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้

ท่านจงดูเถิด, ด้วยการดีดตามประสาคนเปลี้ย บุรุษเปลี้ยได้ บ้านส่วย อันตั้งอยู่ในทิศทั้ง 4 (ก็อำมาตย์นั้น) โดยสมัยนั้น ได้เป็นพระผู้มีพระภาคเจ้า คือเรานี่เอง

ครั้งนั้น บุรุษคนหนึ่งเห็นสมบัติอันบุรุษเปลี้ยได้แล้ว จึงคิดว่า “บุรุษชื่อนี้เป็นคนเปลี้ย อาศัยศิลปะนี้ จึงถึงแล้วซึ่งสมบัติใหญ่, แม้เราศึกษาศิลปะนี้ไว้ก็ควร”เขาเข้าไปหาบุรุษเปลี้ยไหว้แล้วกล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ขอท่านจงให้ศิลปะนี้แก่ข้าพเจ้าเถิด”

บุรุษเปลี้ยกล่าวว่า “พ่อ เราไม่อาจให้ได้.” เขาถูกบุรุษเปลี้ยนั้นห้ามแล้ว คิดว่า “ช่างเถอะ, เราจักยังบุรุษเปลี้ยนั้นให้ยินดี” จึงกระทำกิจมีการนวดมือและเท้าเป็นต้น แก่บุรุษเปลี้ยนั้นอยู่ ให้บุรุษเปลี้ยนั้นยินดีแล้วสิ้นกาลนาน วิงวอนบ่อยๆ แล้ว

บุรุษเปลี้ยคิดว่า “คนนี้มีอุปการะแก่เราเหลือเกิน” จึงมิอาจเพื่อห้ามเขาได้ ให้เขาศึกษาศิลปะแล้ว กล่าวว่า “พ่อ ศิลปะของท่านสำเร็จแล้ว, บัดนี้ท่านจักกระทำอะไรเล่า?”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บุรุษ. ข้าพเจ้าจักไปทดลองศิลปะในภายนอก

บุรุษเปลี้ย. ท่านจักทำอย่างไร?

บุรุษ. ข้าพเจ้าจักดีดแม่โคหรือมนุษย์ให้ตาย

บุรุษเปลี้ยกล่าวว่า “พ่อ เมื่อคนฆ่าแม่โค สินไหมมีอยู่ 100, เมื่อฆ่ามนุษย์ สินไหมมีอยู่ 1 พัน, ท่านแม้ทั้งบุตรและภรรยา จักไม่อาจเพื่อจะปลดเปลื้องสินไหมนั้นได้, ท่านจงอย่าฉิบหายเสียเลย เมื่อท่านประหารบุคคลใด ไม่ต้องเสียสินไหม, ท่านจะตรวจดูใครๆ ผู้หามารดาบิดามิได้เช่นนั้น”

บุรุษนั้นรับว่า “ดีละ” แล้วเอากรวดใส่พกเที่ยวเลือกดูบุคคลเช่นนั้นอยู่ เห็นแม่โคแล้ว ไม่อาจดีดได้ด้วยคิดว่า “แม่โคนี้มีเจ้าของ” เห็นมนุษย์แล้วไม่อาจดีดได้ ด้วยคิดว่า “คนนี้มีมารดาบิดา”

ก็โดยสมัยนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าชื่อว่าสุเนตตะ อาศัยพระนคร อยู่ในบรรณศาลา. บุรุษนั้นเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ผู้เข้าไปเพื่อบิณฑบาต ยืนอยู่ที่ระหว่างประตูพระนคร จึงคิดว่า “พระปัจเจกพุทธเจ้านี้ เป็นผู้ไม่มีมารดาบิดา, เมื่อเราดีดผู้นี้ ไม่ต้องมีสินไหม, เราจักดีดพระปัจเจกพุทธเจ้านี้ ทดลองศิลปะ” ดังนี้แล้ว จึงดีดก้อนกรวดไป หมายช่องหูเบื้องขวาของพระปัจเจกพุทธเจ้า

ก้อนกรวดเข้าไปโดยช่องหูเบื้องขวา ทะลุออกโดยช่องหูเบื้องซ้าย ทุกขเวทนาเกิดขึ้นแล้ว พระปัจเจกพุทธเจ้าไม่อาจจะเที่ยวไปเพื่อภิกษาได้ จึงไปสู่บรรณศาลาโดยอากาศปรินิพพานแล้ว

พวกมนุษย์ เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่มา คิดว่า “ความไม่ผาสุกอะไรๆ จักมี” จึงไปที่บรรณศาลานั้น เห็นท่านปรินิพพานแล้ว ร้องไห้คร่ำครวญแล้ว. แม้บุรุษนั้น เห็นมหาชนไปอยู่ ไปที่บรรณศาลานั้นแล้ว จำพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ จึงกล่าวว่า “พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นี้ เมื่อเข้าไปเพื่อบิณฑบาต พบเราที่ระหว่างประตู, เราเมื่อจะทดลองศิลปะของตน จึงประหารพระปัจเจกพุทธเจ้านี้”

พวกมนุษย์กล่าวว่า “ได้ยินว่า คนชั่วนี้ประหารพระปัจเจกพุทธเจ้าพวกท่านจงจับๆ” โบยให้บุรุษนั้นถึงความสิ้นชีวิตในที่นั้นเอง บุรุษนั้นเกิดในอเวจีไหม้แล้ว จนแผ่นดินใหญ่นี้หนาขึ้นโยชน์หนึ่ง บังเกิดเป็นสัฏฐิกูฏเปรต ที่ยอดภูเขาคิชฌกูฏ ด้วยผลกรรมอันเหลือ

15.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

บุรุษผู้ดีดก้อนกรวด ได้เป็น สัฏฐิกูฏเปรต

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

16. เรื่องพระสุธรรมเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 2456-258)

16.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อสนฺตำ ภาวมิจฺเฉยฺย”

16.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระสุธรรมเถระ

16.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระสุธรรมเถระเจ้าอาวาสในอุทยานชื่ออัมพาฏกวันมีความริษยาพระอัครสาวกทั้งสองแล้ว ด่าว่าแดกดันจิตตคฤหบดีที่เคารพพระอัครสาวก

16.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อสนฺตำ ภาวมิจฺเฉยย ปุเรกฺขารญฺจ ภิกฺขุสุ
อาวาเสสุ จ อิสฺสริยำ ปูชา ปรกุเลสุ จ
มเนว กตมญฺญนฺตุ คิหี ปพฺพชิตา อุโภ
มเมว อติวสา อสฺสุ กิจฺจากิจฺเจสุ กิสฺมิจิ
อิติ พาลสฺส สงฺกปฺโป อิสฺสา มโน จ วฑฺฒติ

“ภิกษุผู้พาล พึงปรารถนาความยกย่องอันไม่มีอยู่ ความแวดล้อมในภิกษุทั้งหลาย ความเป็นใหญ่ในอาวาส และการบูชาในตระกูลแห่งชนอื่น ความดำริ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้พาลว่า ‘คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งสองจงสำคัญกรรม อันเขาทำเสร็จแล้ว เพราะอาศัยเราผู้เดียว จงเป็นไปในอำนาจของเราเท่านั้น ในกิจน้อยใหญ่กิจไรๆ’, ริษยาและมานะย่อมเจริญ (แก่เธอ)”

16.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสนฺตำ ความว่า ภิกษุผู้พาล พึงปรารถนาความสรรเสริญอันไม่มีอยู่ คือภิกษุผู้พาลไม่มีศรัทธา เป็นผู้ทุศีล สดับน้อย ไม่สงัด เกียจคร้าน มีสติไม่ตั้งมั่น มีจิตไม่มั่นคง มีปัญญาทราม ไม่ใช่ขีณาสพ ย่อมปรารถนาความยกย่องอันไม่มีอยู่นี้ว่า

“ไฉนหนอ ชนพึงรู้จักเราว่า ภิกษุนี้มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต เป็นผู้สงัด ปรารภความเพียร มีสติตั้งมั่น มีจิตมั่นคง มีปัญญา เป็นพระขีณาสพ”

16.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

16.7 เรื่องในอดีตชาติ

เมื่อพระศาสดาตรัสอย่างนั้นแล้ว พระอานนเถระจึงทูลถามบุรพกรรมของจิตตคฤหบดี

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะตรัสแก่พระอานนทเถระนั้น จึงตรัสว่า

“อานนท์ จิตตคฤหบดีนี้มีอภินิหาร อันทำไว้แทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ สิ้นแสนกัลป์ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป (เขา) เกิดในสกุลของพรานเนื้อ ถึงความเจริญแล้ว

วันหนึ่ง เมื่อฝนตกอยู่ถือหอกไปสู่ป่า เพื่อต้องการจะล่าเนื้อ ตรวจดูหมู่เนื้ออยู่ เห็นภิกษุรูปหนึ่งนั่งคลุมศีรษะ ที่เงื้อมเกิดเองแห่งหนึ่ง

จึงคิดว่า “พระผู้เป็นเจ้ารูปเดียวจักนั่งทำสมณธรรม, เราจักนำอาหารมาเพื่อพระผู้เป็นเจ้านั้น”

ดังนี้แล้ว รีบไปสู่เรือน ให้คนปิ้งเนื้อที่ตนนำมาเมื่อวานที่เตาแห่งหนึ่ง ให้หุงข้าวที่เตาแห่งหนึ่ง เห็นภิกษุเที่ยวบิณฑบาตพวกอื่น รับบาตรของภิกษุแม้เหล่านั้น นิมนต์ให้นั่งเหนืออาสนะที่จัดแจงไว้ ตระเตรียมภิกษาแล้ว สั่งคนอื่นว่า “พวกท่านจงอังคาสพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย” แล้วใส่ภัตนั้นลงในตะกร้า ถือเดินไป เลือกเก็บดอกไม้ต่างๆ ในระหว่างทาง ห่อด้วยใบไม้ ไปสู่ที่พระเถระนั่งแล้วกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงทำความสงเคราะห์แก่กระผมเถิด” ดังนี้แล้ว รับบาตร ให้เต็มด้วยภัตแล้ววางไว้ในมือของพระเถระ กระทำการบูชาด้วยดอกไม้เหล่านั้น ตั้งความปรารถนาว่า

“บิณฑบาตอันมีรสนี้ พร้อมด้วยดอกไม้เครื่องบูชา ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดีฉันใด ขอบรรณาการพันหนึ่ง จงมายังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี ในที่ที่ข้าพเจ้าเกิดแล้วๆ ฉันนั้น และขอฝนดอกไม้มีสี 5 สีจงตก”

เขาบำเพ็ญกุศลจนตลอดชีพแล้ว เกิดในเทวโลก. ฝนดอกไม้ทิพย์ตกแล้วโดยถ่องแถว ประมาณเพียงเข่า ในที่ที่เขาเกิดแล้ว. แม้ในกาลนี้ ฝนดอกไม้ (ทิพย์) ก็ตกในวันที่เขาเกิดแล้ว และเมื่อเขามาในที่นี้ การนำบรรณาการมา และการที่เกวียนเต็มด้วยรัตนะ 7 ประการ ก็เป็นผลแห่งกรรมนั้นแล.”

16.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

กัสสป ได้เป็น จิตตคฤหบดี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค (หมวดว่าด้วยพระอรหันต์)

17. เรื่องพระขทิรวนิยเรวตเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 398-411)

17.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “คาเม วา”

17.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเรวตเถระ

17.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

ท่านพระสารีบุตรละทรัพย์ 87 โกฏิบวชแล้ว (ชักชวน) น้องสาว 3 คน คือนางจาลา, นางอุปจาลา, นางสีสุปจาลา, (และ) น้องชาย 2 คนนี้ คือนายจุนทะ, นายอุปเสนะ ให้บวชแล้ว เรวตกุมารผู้เดียวเท่านั้นยังเหลืออยู่แล้วในบ้าน มารดาบิดาให้เรวตะแต่งงาน เรวตะไม่ยอมก็คิดหาอุบายออกบวช ในไม่ช้าก็ได้บรรพชาและได้บรรลุพระอรหัต พวกภิกษุอาศัยบุญของพระสีวลีเถระฝ่ายพระเรวตเถระ ทราบการเสด็จมาของพระศาสดา จึงนิรมิตพระคันธกุฎีเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้านิรมิตเรือนยอด 500 ที่จงกรม 500 และที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน 500. พระศาสดาประทับอยู่ในสำนักของพระเรวตเถระนั้น สิ้นกาลประมาณเดือนหนึ่งแล. แม้ประทับอยู่ในที่นั้น ก็เสวยบุญของพระสีวลีเถระนั่นเอง พระศาสดาทรงอธิษฐานให้ภิกษุลืมบริขาร กาลต่อมานางวิสาขาถามถึงที่อยู่ของเรวตะ ต่อกาลเพียงครู่เดียวแต่กาลนั้น พระศาสดาอันภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จไปสู่เรือนของนางวิสาขา ประทับนั่งเหนืออาสนะอันเขาตกแต่งไว้แล้ว. นางอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขโดยเคารพ ในเวลาเสร็จภัตกิจ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ทูลถามเฉพาะว่า “พระเจ้าข้า บรรดาภิกษุที่ไปกับพระองค์ บางพวกกล่าวว่า ที่อยู่ของพระเรวตเถระ เป็นป่ารกด้วยไม้สะแก บางพวกกล่าวว่า เป็นสถานที่รื่นรมย์ ที่อยู่ของพระเถระนั่นเป็นอย่างไรหนอแล?” พระศาสดาทรงสดับคำนั้นแล้วตรัสว่า “อุบาสิกา จะเป็นบ้านหรือเป็นป่าก็ตาม พระอรหัตทั้งหลายย่อมอยู่ในที่ใดที่นั้นน่ารื่นรมย์แท้”

17.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

คาเม วา ยทิ วา รญฺเญ นินฺเน วา ยทิ วา ถเล
ยตฺถ อรหนฺโต วิหรนฺติ ตํ ภูมิรามเณยฺยกํ

“พระอรหันต์ทั้งหลาย อยู่ในที่ใด เป็นบ้านก็ตาม เป็นป่าก็ตาม ที่ลุ่มก็ตามที่ดอนก็ตาม ที่นั้นเป็นภูมิสถานน่ารื่นรมย์”

17.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในพระคาถานั้น มีความว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมไม่ได้กายวิเวกภายในบ้านก็จริง, ถึงดังนั้น ย่อมได้จิตตวิเวกอย่างแน่นอน, เพราะอารมณ์ทั้งหลายแม้เปรียบดังของทิพย์ย่อมไม่อาจทำจิตของพระอรหันต์เหล่านั้นให้หวั่นไหวได้, เพราะเหตุนั้น จะเป็นบ้านหรือจะเป็นที่ใดที่หนึ่ง มีป่าเป็นต้น พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมอยู่ในที่ใด

17.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว

17.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในกัลป์ที่ 91 แต่กัลป์นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี ทรงอุบัติในโลกแล้ว สมัยหนึ่งเสด็จเที่ยวจาริกไปในชนบท กลับมาสู่นครของพระบิดา พระราชาทรงตระเตรียมอาคันตุกทานเพื่อภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ทรงส่งข่าวแก่ชาวเมือง ครั้งนั้น คนบ้านนอกคนหนึ่งมาเพื่อจะเยี่ยมนายบ้าน เห็นรวงผึ้งในระหว่างทาง ไล่ตัวผึ้งให้หนีไปแล้ว ตัดกิ่งไม้ถือรวงผึ้งพร้อมทั้งคอนนั่นแลเข้าไปสู่พระนคร บุรุษนั้นไปบอกเนื้อความนั้นแก่ชาวเมือง. ชาวเมืองทราบความที่ศรัทธาของเขามีกำลัง จึงรับว่า “สาธุ ขอเขาจงเป็นผู้ได้ส่วนบุญ.” พวกชาวเมืองนั้นนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้นั่งแล้ว ถวายข้าวต้มและของเคี้ยว ให้คนนำถาดทองคำอย่างใหญ่มาให้บีบรวงผึ้งแล้ว. แม้กระบอกนมส้มอันมนุษย์นั้นแลนำมา เพื่อต้องการเป็นของกำนัลมีอยู่. เขาเทนมส้มแม้นั้นลงในถาดแล้วเคล้ากับน้ำผึ้งนั้น ได้ถวายแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จำเดิมแต่ต้น น้ำผึ้งนั้นทั่วถึงแก่ภิกษุทุกรูป ผู้รับเอาจนพอความต้องการ ได้เหลือเกินไปด้วยซ้ำ ใครๆ ไม่ควรคิดว่า “น้ำผึ้งน้อยอย่างนั้น ถึงแก่ภิกษุมากเพียงนั้นได้อย่างไร”

จริงอยู่ น้ำผึ้งนั้น ถึงได้ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า พุทธวิสัย ใครๆ ไม่ควรคิดจริงอยู่ เหตุ 4 อย่าง อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “เป็นเรื่องที่ไม่ควรคิด” ใครๆ เมื่อไปคิดเหตุเหล่านั้นเข้า ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งคนบ้าทีเดียว ด้วยประการฉะนี้ บุรุษนั้นทำกรรมประมาณเท่านั้นแล้ว ในกาลเป็นที่สิ้นสุดแห่งอายุ บังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่สิ้นกาลนานประมาณเท่านั้น ในสมัยหนึ่งจุติจากเทวโลก บังเกิดในราชตระกูลในกรุงพาราณสี โดยกาลที่พระชนกสวรรคต

17.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

ชาวนา	ได้เป็น	พระขทิรวนิยเรวตเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสวรรค (หมวดว่าด้วยจำนวนพัน)

18. เรื่องพระสัปปทาสเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 483-488)

18.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย จ วสฺสสตๆ ชีเว”

18.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระสัปปทาสเถระ

18.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

กุลบุตรผู้หนึ่งในกรุงสาวัตถี ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว บรรพชาได้อุปสมบทแล้ว ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายสรงน้ำแต่เช้าตรู่ ทำภัตกิจเสร็จแล้ว ไปสู่วิหาร เห็นงูที่โรงไฟ จึงใส่งูนั้นไว้ในหม้อใบหนึ่งปิดหม้อแล้วถือออกจากวิหาร.พระเถระให้งูกัดตัว พระเถระบรรลุพระอรหัตแล้วมีชื่อว่าสัปปทาสะ

18.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย จ วสฺสสตๆ ชีเว กุสีโต หีนวีริโย
เอกาหๆ ชีวิตๆ เสยฺโย วีริยๆ อารภโต ทฬฺหๆ

“ก็ผู้ใดเกียจคร้าน มีความเพียรอันทราม พึงเป็นอยู่ 100 ปี, ความเป็นอยู่วันเดียวของท่านผู้ปรารภความเพียรมั่น ประเสริฐกว่าชีวิตของผู้นั้น”

18.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุสีโต ได้แก่ บุคคลผู้ยังเวลาให้ล่วงไปด้วยวิตก 3 มีกามวิตก เป็นต้น

18.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

18.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า บุตรแห่งคฤหบดีผู้หนึ่งฟังธรรมของพระศาสดาแล้ว เกิดความสลดใจจึงบรรพชา ได้อุปสมบทแล้ว, โดยสมัยอื่นอีก เมื่อความเบื่อหน่ายเกิดขึ้น จึงบอกแก่ภิกษุผู้สหายรูปหนึ่ง. สหายนั้นกล่าวโทษในภาวะแห่งคฤหัสถ์แก่เธอเนืองๆ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภิกษุนอกนี้ฟังคำนั้นแล้ว ก็ยินดียิ่งในพระศาสนา จึงนั่งขัดสมณบริขารทั้งหลายซึ่งมลทินจับในเวลาที่หน่ายในก่อน ให้หมดมลทินใกล้ขอบสระแห่งหนึ่ง. ฝ่ายสหายของภิกษุนั้นนั่งในที่ใกล้นั้นเอง

ลำดับนั้น ภิกษุนั้นกล่าวกะสหายนั้นอย่างนี้ว่า “ผู้มีอายุ ผมเมื่อสึก ได้ปรารถนาจะถวายบริขารเหล่านี้แก่ท่าน” สหายนั้นเกิดโลภขึ้น คิดว่า “เราจะต้องการอะไรด้วยภิกษุนี้ผู้ยังบวชหรือสึกเสีย, บัดนี้ เราจักยังบริขารทั้งหลายให้ฉิบหาย”

ตั้งแต่นั้นมา สหายนั้นพูดเป็นต้นว่า “ผู้มีอายุ บัดนี้จะประโยชน์อะไรด้วยชีวิตของพวกเรา ผู้ซึ่งมีมือถือกระเบื้อง เที่ยวไปเพื่อก้อนข้าวในสกุลผู้อื่น? (ทั้ง) ไม่ทำการสนทนาปราศรัยกับบุตรและภรรยา” ดังนี้แล้ว ก็กล่าวคุณแห่งภาวะของคฤหัสถ์

ภิกษุนั้นฟังคำของสหายนั้นแล้ว ก็กระสันขึ้นอีก คิดว่า “สหายนี้ เมื่อเรากล่าวว่า ‘ผมกระสัน’ ก็กล่าวโทษในภาวะแห่งคฤหัสถ์ก่อน บัดนี้กล่าวถึงคุณเนืองๆ เหตุอะไรหนอแล? รู้ว่า “เพราะความโลภในสมณบริขารเหล่านี้” จึงกลับจิตของตนเสียด้วยตนเองทีเดียว

เพราะความที่ภิกษุรูปหนึ่งถูกตนทำให้กระสันแล้ว ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้าบัดนี้ ความเบื่อหน่ายจึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ด้วยประการฉะนี้

18.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

บุตรแห่งคฤหบดี ได้เป็น พระสัปปทาสเถระ

19. เรื่องนางปฏาจารา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ข: 489-424)

19.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย จ วสฺสสตๆ ชีเว”

19.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระปฏาจาราเถรี

19.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

นางปฏาจารานั้นได้เป็นธิดาของเศรษฐีผู้มีสมบัติ 39 โกฏิในกรุงสาวัตถี มีรูปงาม ในเวลานางมีอายุ 15 ปี มารดาบิดาเมื่อจะรักษา จึงให้นางอยู่บนชั้นบนปราสาท 7 ชั้น ถึงเมื่อเป็นเช่นนั้น นางก็ยังสมคบกับคนรับใช้คนหนึ่งของตน.ในเวลาต่อมาก็ได้หนีไปกับคนใช้ และเกิดตั้งครรภ์คนแรก และคนที่สอง ครั้นเดินทางหนีสามีเพื่อกับไปยังบ้านเกิดระหว่างทางเข้าป่า เหยี่ยวเฉี่ยวบุตรอ่อนของนางไป บุตรคนโตถูกน้ำพัดไป สามีก็ตายเสียในที่เปลี่ยว เห็นบุรุษเดินผ่านมา ก็ได้ทราบข่าวว่าบิดามารดาได้ตายเสียแล้ว ในขณะนั้น นางไม่รู้สึกถึงผ้าที่นุ่งซึ่งได้หลุดลง ถึงความเป็นคนวิกลจริต

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ยืนตะลึงอยู่ ร้องไห้รำพันบ่นเพ้อเซซวน คนทั้งหลายเห็นก็พากันว่านางเป็นหญิงบ้า พระศาสดาประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัท 4 ในพระเชตวันมหาวิหาร ได้ทอดพระเนตรเห็นนางผู้บำเพ็ญบารมีมาแสนกัลป์ สมบูรณ์ด้วยอภินิหารเดินมาอยู่

19.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย จ วสฺสสตๆ ชีเว อปสฺสๆ อุทยพฺพยๆ
เอกาหๆ ชีวิตๆ เสยฺโย ปสฺสโต อุทยพฺพยๆ.

“ก็ผู้ใด ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมอยู่พึงเป็นอยู่ 100 ปี, ความเป็นอยู่วันเดียว ของผู้เห็นความเกิดและความเสื่อม ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น”

19.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถา อปสฺสๆ อุทยพฺพยๆ ความว่า ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมอยู่ ด้วยลักษณะ 24 แห่งปัญจขันธ์

19.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา นางปฏาจาราบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ดังนี้แล

19.7 เรื่องในอดีตชาติ

นางได้ตั้งความปรารถนาไว้ในชาติก่อน

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ นางปฏาจารานั้นเห็นพระเถรีผู้ทรงวินัยรูปหนึ่ง อันพระปทุมุตตรศาสดาทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ดังท้าวสักกะจับที่แขนตั้งไว้ในสวนนันทวัน จึงทำคุณความดีแล้ว ตั้งความปรารถนาไว้ว่า “แม้หม่อมฉันพึงได้ตำแหน่งเลิศกว่าพระเถรีผู้ทรงวินัยทั้งหลายในสำนักพระพุทธเจ้า เช่นกับด้วยพระองค์”

พระปทุมุตตรพุทธเจ้าทรงเล็งอนาคตังสญาณไป ก็ทรงทราบว่าความปรารถนาจะสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า “ในอนาคตกาล หญิงผู้นี้จักเป็นผู้เลิศกว่าพระเถรีผู้ทรงวินัยทั้งหลาย มีนามว่าปฏาจารา ในศาสนาของพระโคดมพุทธเจ้า”

19.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

นางผู้บำเพ็ญบารมีมาแสนกัลป์ ได้เป็น พระนางปฏาจาราเถรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค (หมวดว่าด้วยคนชั่ว ความชั่ว)

20. เรื่องนายพรานกุกกฏมิตร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 36-44)

20.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ปาณิมฺหิ เจ วโณ นาสฺส”

20.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นายพรานชื่อกุกกุฏมิตร

20.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

ธิดาเศรษฐีคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ เจริญวัยแล้วเกิดรักพรานกุกกุฏมิตร ได้ลอบหนีตามกัน ภายหลังวันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตวโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นนายพรานกุกกุฏมิตรกับบุตรและสะใภ้ เข้าไปภายในข่าย คือพระญาณของพระองค์ กุกกุฏมิตรอาฆาตในพระพุทธเจ้าในเวลาต่อมาก็เลิกอาฆาตพระพุทธเจ้า พระศาสดาทรงทราบจิตของเขาเหล่านั้นอ่อนแล้ว พระศาสดาตรัสอนุปุพพีกถาแก่พวกเขา. ในเวลาจบเทศนา นายพรานกุกกุฏมิตรพร้อมทั้งบุตรและสะใภ้มีตนเป็นที่ 14 ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาต ได้เสด็จไปสู่วิหารภายหลังภัต

20.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์)

ปาณิมฺหิ เจ วโณ นาสฺส หเรยฺย ปาณินา วิสํ
นาพฺพณํ วิสมเนฺวติ นตฺถิ ปาปํ อกุพฺพโต

“ถ้าแผลไม่พึงมีในฝ่ามือไซร้, บุคคลพึงนำยาพิษไปด้วยฝ่ามือได้,เพราะยาพิษย่อมไม่ซึมเข้าสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล ฉันใด,บาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำอยู่ ฉันนั้น”

20.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาสฺส แปลว่า ไม่พึงมี

บทว่า หเรยฺย แปลว่า พึงอาจนำไปได้

20.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผล เป็นต้นแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

20.7 เรื่องในอดีตชาติ

โดยสมัยอื่น พวกภิกษุสนทนากันว่า “อะไรหนอแล เป็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรคของนายพรานกุกกุฏมิตร ทั้งบุตร และสะใภ้? นายพรานกุกกุฏมิตรนี้เกิดในตระกูลของพรานเนื้อเพราะเหตุอะไร?”

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ?” เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้”

ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล หมู่ชนจัดสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุของพระกัสสปทสพล กล่าวกันอย่างนี้ว่า “อะไรหนอ จักเป็นดินเหนียว? อะไรหนอ จักเป็นน้ำเชื้อแห่งเจดีย์นี้?”

ทีนั้น พวกเขาได้มีปริวิตกนี้ว่า “หรดาลและมโนสิลาจักเป็นดินเหนียว, น้ำมันงาจักเป็นน้ำเชื้อ.” พวกเขาตำหรดาลและมโนสิลาแล้ว ผสมกับน้ำมันงา ก่อด้วยอิฐ ปิดด้วยทองคำ แล้วเขียนลวดลายข้างใน. แต่ที่มุขภายนอกมีอิฐเป็นทองทั้งแท่งเทียว. อิฐแผ่นหนึ่งๆ ได้มีค่าแสนหนึ่ง

พวกเขา เมื่อเจดีย์สำเร็จแล้ว จนถึงกาลจะบรรจุพระธาตุ คิดกันว่า “ในกาลบรรจุพระธาตุ ต้องการทรัพย์มาก, พวกเราจักทำใครหนอแล ให้เป็นหัวหน้า?” แย่งกันเป็นหัวหน้าในการบรรจุพระธาตุ ในที่สุดเศรษฐีบ้านนอกได้เป็นหัวหน้า

20.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

เศรษฐีบ้านนอก	ได้เป็น	พรานกุกกุฏมิตร
ภริยาของเศรษฐีบ้านนอก	ได้เป็น	ธิดาของเศรษฐี

21. เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 44-49)

21.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย อปฺปทุฏฺฐสฺส นรสฺส ทุสฺสติ”

21.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นายพรานสุนัขชื่อโกกะ

21.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

เวลาเช้าวันหนึ่ง นายพรานนั้นถือธนู มีสุนัขห้อมล้อมออกไปป่า พบภิกษุถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง กำลังเที่ยวบิณฑบาตในระหว่างทาง โกรธแล้วจึงให้สุนัขกัดพระ แต่พระหนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ขึ้นต้นไม้ พรานแทงพระด้วยลูกธนู จีวรพระหลุดร่วงลงมาคลุมร่างของพราน จากนั้นสุนัขก็พากันเข้าใจผิดจึงกัดกินเจ้าของตน ทีนั้น พระเถระจึงหักกิ่งไม้แห้งกิ่งหนึ่งขว้างสุนัขเหล่านั้นเหล่าสุนัขเห็นพระเถระแล้วจึงหนีเข้าป่า พระเถระสงสัยในศีล และสมณภาพของตน พระศาสดาจึงทรงรับรองศีลและสมณภาพ

21.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย อปฺปทุฏฺฐสฺส นรสส ทุสฺสติ
สุทฺธสฺส โปสสฺส อนงฺคณสฺส
ตเมว พาลํ ปจฺเจติ ปาปํ
สุขุโม รโช ปฏิวาตํว ขิตฺโต

“ผู้ใดประทุษร้ายต่อนรชนผู้ไม่ประทุษร้ายผู้บริสุทธิ์ไม่มีกิเลสดุจเนิน, บาปย่อมกลับถึงผู้นั้น ซึ่งเป็นคนพาลนั่นเอง เหมือนธุลี อันละเอียดที่เขาซัดทวนลมไปฉะนั้น”

21.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้นบทว่า อปฺปทุฏฺฐสฺส คือผู้ไม่ประทุษร้ายต่อตนหรือต่อสรรพสัตว์

บทว่า นรสส ได้แก่ สัตว์

21.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นดำรงอยู่ในพระอรหัตผล.พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

21.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในอดีตกาล หมอผู้หนึ่งเที่ยวไปถึงหมู่บ้าน เพื่อต้องการประกอบเวชกรรม ไม่ได้กรรมอะไรๆ อันความหิวรบกวนแล้ว ออกไปพบเด็กๆ เป็นอันมาก กำลังเล่นอยู่ที่ประตูบ้าน จึงคิดว่า ‘เราจักให้งูกัดเด็กเหล่านี้แล้วรักษา ก็จักได้อาหาร’ ดังนี้แล้ว จึงแสดงงูนอน ชูศีรษะในโพรงไม้แห่งหนึ่ง บอกว่า ‘แน่ะ เจ้าเด็กผู้เจริญทั้งหลาย นั่นลูกนกสาลิกา พวกเจ้าจงจับมัน”

ทันใดนั้น เด็กน้อยคนหนึ่งจับงูที่คออย่างมั่นดึงออกมา รู้ว่ามันเป็นงู จึงร้องขึ้น สลัดไปบนกระหม่อมของหมอผู้ยืนอยู่ไม่ไกล. งูรัดก้านคอของหมอ กัดอย่างถนัด ให้ถึงความสิ้นชีวิตในที่นั้นนั่นเอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

21.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

หมอผู้หนึ่ง ได้เป็น นายโกกะพรานสุนัข

22. เรื่องชน 3 คน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 54-60)

22.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น อนฺตลิกฺเข น สมุทฺทมชฺเฌ”

22.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ชน 3 คน

22.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน ภิกษุหลายรูปมาเพื่อต้องการจะเฝ้าพระศาสดา เข้าไปสู่บ้านตำบลหนึ่ง เพื่อบิณฑบาต ชนชาวบ้านรับบาตรของภิกษุเหล่านั้นแล้วนิมนต์ให้นั่งในโรงฉัน ถวายข้าวยาคูและของเคี้ยว เมื่อรอเวลาบิณฑบาต นั่งฟังธรรมแล้ว เกิดเปลวไฟลุกไหม้ เมื่อภิกษุอีกพวกหนึ่งโดยสารเรือไป เพื่อต้องการจะเฝ้าพระศาสดา เรือได้หยุดนิ่งเฉยในกลางสมุทร จึงจับภรรยานายเรือถ่วงน้ำ ภิกษุ 7 รูปอดอาหาร 7 วันในถ้ำ พวกภิกษุจึงทูลถามถึงกรรมของตนและผู้อื่น

22.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น อนฺตลิกฺเข น สมุทฺทมชฺเฌ
น ปพฺพตานํ วิวรํ ปวีสํ
น วิชฺชตี โส ชคติปฺปเทโส
ยตฺรฏฺฐิโต มุญฺเจยฺย ปาปกมฺมา

“บุคคลที่ทำกรรมชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้, หนีไปในท่ามกลางมหาสมุทร ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้, หนีเข้าไปสู่ซอกแห่งภูเขา ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้, (เพราะ) เขาอยู่แล้วในประเทศแห่งแผ่นดินใด พึงพ้นจากกรรมชั่วได้, ประเทศแห่งแผ่นดินนั้นหามีอยู่ไม่”

22.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ความแห่งพระคาถานั้นว่า “ก็หากว่า คนบางคนคิดว่า ‘เราจักพ้นจากกรรมชั่วด้วยอุบายนี้ พึงนั่งในอากาศก็ดี พึงเข้าไปสู่มหาสมุทรอันลึกแปดหมื่นสี่พันโยชน์ก็ดี พึงนั่งในซอกแห่งภูเขาก็ดี เขาไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้เลย’

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

22.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น. พระธรรมเทศนาเป็นกถามีประโยชน์ แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

22.7 เรื่องในอดีตชาติ

อดีตของกา

ก็ในอดีตกาล ชาวนาผู้หนึ่งในกรุงพาราณสี ฝึกโคของตนอยู่ (แต่) ไม่อาจฝึกได้. ด้วยว่าโคของเขานั้นเดินไปได้หน่อยหนึ่งแล้วก็นอนเสีย แม้เขาตีให้ลุกขึ้นแล้ว เดินไปได้หน่อยหนึ่งก็กลับนอนเสียเหมือนอย่างเดิมนั่นแล

ชาวนานั้น แม้พยายามแล้วก็ไม่อาจฝึกโคนั้นได้ เป็นผู้อันความโกรธครอบงำแล้ว จึงกล่าวว่า ‘บัดนี้ เจ้าจักนอนสบายตั้งแต่นี้ไป’ ดังนี้แล้ว ทำโคนั้นให้เป็นดุจฟ่อนฟาง พันคอโคนั้นด้วยฟางแล้วก็จุดไฟ. โคถูกไฟคลอกตายในที่นั้นเอง

กรรมของนายเรือ

ก็ในอดีตกาล หญิงนั้นเป็นภรรยาแห่งคฤหบดีคนหนึ่งในกรุงพาราณสี ได้ทำกิจทุกอย่างมีตักน้ำ ซ้อมข้าว ปรุงอาหารเป็นต้น ด้วยมือของนางเอง

สุนัขตัวหนึ่งของนางนั่งแลดูนางนั้น ผู้ทำกิจทุกอย่างอยู่ในเรือน. เมื่อนางนำภัตไปนาก็ดี ไปป่าเพื่อต้องการวัตถุต่างๆ มีฟืนและผักเป็นต้นก็ดี สุนัขนั้นย่อมไปกับนางนั้นเสมอ. พวกคนหนุ่มเห็นดังนั้น ย่อมเยาะเย้ยว่า ‘แน่ะพ่อ พรานสุนัขออกแล้ว, วันนี้พวกเราจักกิน (ข้าว) กับเนื้อ’

นางขวยเขินเพราะคำพูดของพวกคนเหล่านั้น จึงประหารสุนัขด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้นให้หนีไป สุนัขกลับแล้วก็ตามไปอีก ได้ยินว่า สุนัขนั้นได้เป็นสามีของนางในอัตภาพที่ 3 เหตุนั้น มันจึงไม่อาจตัดความรักได้

จริงอยู่ ใครๆ ชื่อว่าไม่เคยเป็นเมียหรือเป็นผัวกัน ในสงสารมีที่สุดอันบุคคลไปตามไม่รู้แล้ว ไม่มีโดยแท้ ถึงกระนั้น ความรักมีประมาณยิ่ง ย่อมมีในผู้ที่เป็นญาติกันในอัตภาพไม่ไกลเหตุนั้น สุนัขนั้นจึงไม่อาจละนางนั้นได้

นางโกรธสุนัขนั้น เมื่อนำข้าวยาคูไปเพื่อสามีที่นา (จึง) ได้เอาเชือกใส่ไว้ในชายพกแล้วไป. สุนัขไปกับนางเหมือนกัน. นางให้ข้าวยาคูแก่สามีแล้ว ถือกระออมเปล่าไปสู่ท่าน้ำแห่งหนึ่ง บรรจุกระออมให้เต็มด้วยทรายแล้ว ได้ทำเสียง (สัญญา) แก่สุนัขซึ่งยืนแลดูอยู่ในที่ใกล้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สุนัขดีใจว่า นานแล้วหนอ เราได้ถ้อยคำที่ไพเราะในวันนี้ จึงกระดิกหางเข้าหานาง. นางจับสุนัขนั้นอย่างมั่นที่คอแล้ว จึงเอาปลายเชือกข้างหนึ่งผูกกระออมไว้ เอาปลายเชือกอีกข้างหนึ่งผูกที่คอสุนัข ผลักกระออมให้กลิ้งลงน้ำ. สุนัขตามกระออมไปตกลงน้ำ ก็ได้ทำกาละในน้ำนั้นเอง

กรรมของภิกษุ 7 รูป

ภิกษุทั้งหลาย แม้พวกเธอก็เสวยกรรมอันตนกระทำแล้วเหมือนกัน

ก็ในอดีตกาล เด็กเลี้ยงโค 7 คนชาวกรุงพาราณสี เที่ยวเลี้ยงโคอยู่คราวละ 7 วัน ในประเทศใกล้ดงแห่งหนึ่ง. วันหนึ่ง เที่ยวเลี้ยงโคแล้ว กลับมาพบเหี้ยใหญ่ตัวหนึ่ง จึงไล่ตาม. เหี้ยหนีเข้าไปสู่จอมปลวกแห่งหนึ่ง ก็ช่องแห่งจอมปลวกนั้นมี 7 ช่อง

พวกเด็กปรึกษากันว่า บัดนี้ พวกเราจักไม่อาจจับได้ พรุ่งนี้จึงจักมาจับดังนี้แล้ว จึงต่างคนต่างก็ถือเอากิ่งไม้ที่หักได้คนละกำๆ แม้ทั้ง 7 คนพากันปิดช่องทั้ง 7 ช่องแล้วหลีกไป. ในวันรุ่งขึ้น เด็กเหล่านั้นมิได้คำนึงถึงเหี้ยนั้น ต้อนโคไปในประเทศอื่น

ครั้นในวันที่ 7 พาโคกลับมา พบจอมปลวกนั้น กลับได้สติ คิดกันว่า ‘เหี้ยนั้นเป็นอย่างไรหนอ’ จึงเปิดช่องที่ตนๆ ปิดไว้แล้ว เหี้ยหมดอาลัยในชีวิต เหลือแต่กระดูกและหนังสั่นคลานออกมา. เด็กเหล่านั้นเห็นดังนั้นแล้ว จึงทำความเอ็นดูพูดกันว่า ‘พวกเราอย่าฆ่ามันเลย, มันอดเหยื่อตลอด 7 วัน’ จึงลูบหลังเหี้ยนั้นแล้วปล่อยไป ด้วยกล่าวว่า ‘จงไปตามสบายเถิด’

เด็กเหล่านั้นไม่ต้องไหม้ในนรกก่อน เพราะไม่ได้ฆ่าเหี้ย. แต่ชนทั้ง 7 นั้น ได้เป็นผู้อดข้าวร่วมกันตลอด 7 วันๆ ใน 13 อัตภาพ

22.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

ชาวนาผู้เผาโค	ได้เป็น	กาที่ถูกไฟไหม่
ภรรยาแห่งคฤหบดีผู้ถ่วงสุนัขลงน้ำ	ได้เป็น	ภรรยานายเรือโดนถ่วงน้ำ
เด็กเลี้ยงโค 7 คน ผู้ขังเหี้ยให้อดอาหาร	ได้เป็น	ภิกษุ 7 รูป อดอาหาร 7 วันในถ้ำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค (หมวดว่าด้วยการลงโทษ)

23. เรื่องพระโกณฑธานเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 76-85)

23.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มาโวจ ผรุสํ กญฺจิ”

23.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระเถระชื่อโกณฑธานะ

23.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ภิกษุ 2 รูปเป็นสหายกัน ได้เป็นผู้กลมเกลียวกันอย่างยิ่ง ดุจคลอดจากครรภ์มารดาเดียวกัน ก็ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนมายุยืน ภิกษุทั้งหลายย่อมประชุมกัน เพื่อประโยชน์แก่การทำอุโบสถทุกๆ 1 ปี หรือทุกๆ 6 เดือน (ครั้งหนึ่ง) เพราะฉะนั้น แม้ท่านทั้งสองรูปนั้น ก็ออกไปจากที่อยู่ด้วยคิดว่า “จักไปสู่โรงอุโบสถ.” เทวดาแกล้งทำพระเถระให้แตกกัน รังเกียจกันด้วยสีลเภท ในเวลาต่อมาเทวดาได้ขยายความจริง และเทวดามาเกิดเป็นพระโกณฑธานะ ภิกษุทั้งหลายเห็นท่านเที่ยวไปอยู่อย่างนั้น จึงบอกอนาถปิณฑิกเศรษฐีให้ขับไล่ภิกษุผู้ทุศีลออกจากวิหารพระราชาก็เสด็จไปสอบสวนพระโกณฑธานะ และพระราชาก็สันนิษฐานว่านั่นเป็นรูปเทียม เหล่าภิกษุก็ติเตียนพระราชาและพระเถระ เมื่อพระศาสดาทรงทราบ ก็ทรงไต่สวนทั้งสองฝ่าย

23.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มาโวจ ผรุสํ กญฺจิ วุตฺตา ปฏิวเทยฺยุ ตํ
ทุกฺขา หิ สารมฺภกถา ปฏิทณฺฑา ผุเสยฺยุ ตํ.
สเจ เนเรสิ อตฺตานํ ก็โส อุปหโต ยถา
เอส ปตฺโตสิ นิพฺพานํ สารมฺโภ เต น วิชฺชติ

“เธออย่าได้กล่าวคำหยาบกะใครๆ,ชนเหล่าอื่นถูกเธอว่าแล้วจะพึงตอบเธอ, เพราะการกล่าวแข่งขันกันให้เกิดทุกข์อาชญาตอบพึงถูกต้องเธอ, ผิเธออาจยังตนไม่ให้หวั่นไหวได้ดังกังสดาลที่ถูกกำจัดแล้วไซร้ เธอนั่นย่อมบรรลุพระนิพพาน,การกล่าวแข่งขันกัน ย่อมไม่มีแก่เธอ”

23.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กญฺจิ ความว่า อย่าได้กล่าวคำหยาบกะใครๆ คือแม้กะบุคคลผู้หนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทว่า วุตฺตา ความว่า คนเหล่าอื่นถูกเธอกล่าวว่า “เจ้าพวกทุศีล” พึงกล่าวตอบเธอบ้างอย่างนั้นเหมือนกัน

23.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

23.7 เรื่องในอดีตชาติ

“ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ภิกษุ 2 รูปเป็นสหายกัน ได้เป็นผู้กลมเกลียวกันอย่างยิ่ง ดุจคลอดจากครรภ์มารดาเดียวกัน”

ก็ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนมายุยืน ภิกษุทั้งหลายย่อมประชุมกันเพื่อประโยชน์แก่การทำอุโบสถทุกๆ 1 ปี หรือทุกๆ 6 เดือน (ครั้งหนึ่ง) เพราะฉะนั้น แม้ท่านทั้งสองรูปนั้น ก็ออกไปจากที่อยู่ด้วยคิดว่า “จักไปสู่โรงอุโบสถ”

เทวดาแกล้งทำพระเถระให้แตกกัน

เทวดาผู้เกิดในชั้นดาวดึงส์ผู้หนึ่ง เห็นท่านทั้งสองแล้ว คิดว่า “ภิกษุเหล่านี้ช่างกลมเกลียวกันเหลือเกิน, เราอาจทำลายภิกษุเหล่านี้ได้หรือหนอ” ดังนี้แล้ว ได้มาในลำดับเวลาที่ตนคิดแล้วนั่นแล เพราะความที่ตนเป็นผู้เกเร ในภิกษุ 2 รูปนั้น เมื่อรูปหนึ่งกล่าวว่า “ผู้มีอายุขอท่านจงรออยู่สักครู่หนึ่ง ผมมีความต้องการถ่ายอุจจาระ” จึงนิรมิตเพศเป็นหญิงมนุษย์คนหนึ่งในกาลที่พระเถระเข้าไปในระหว่างพุ่มไม้แล้วออกมา เอามือข้างหนึ่งเกล้ามวยผม ข้างหนึ่งจัดผ้านุ่ง (เดินตาม) ออกมาข้างหลังพระเถระนั้น ท่านไม่เห็นหญิงนั้น แต่ภิกษุรูปที่ยืนอยู่ข้างหน้าซึ่งคอยท่านอยู่เหลียวมาแลดูเห็นหญิงนั้นทำอย่างนั้น (เดินตาม) ออกมา

เทวดาขยายความจริง

เทวดาเห็นภิกษุรูปที่คอยนั้นไม่ปรารถนาจะทำอุโบสถร่วมกับภิกษุ (รูปที่ตนแกล้ง) นั้น หวนคิดว่า “เราทำกรรมหนักแล้ว” ดังนี้ จึงชี้แจงว่า “ความทำลายแห่งศีลของพระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าย่อมไม่มี แต่ข้าพเจ้าทำกรรมอันลามกนั่น ก็ด้วยสามารถจะทดลองดู ขอท่านจงทำอุโบสถร่วมกับพระผู้เป็นเจ้านั้นเถิด”

ภิกษุรูปที่คอยนั้น เมื่อเทวดานั้นดำรงอยู่ในอากาศชี้แจงอยู่ จึงเชื่อแล้วได้ทำอุโบสถ (ร่วมกัน) แต่หาได้เป็นผู้มีจิตชิดเชื้อในพระเถระเหมือนในกาลก่อนไม่

บุรพกรรมของเทวดามีประมาณเท่านี้. ก็ในเวลาสิ้นอายุ พระเถระเหล่านั้นได้บังเกิดในเทวโลกแสนสบาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เทวดามาเกิดเป็นพระโกณฑธานะ

ฝ่ายเทวดาบังเกิดในอเวจีแล้ว หมกไหม้อยู่ในอเวจีนั้นสิ้น 1 พุทธันดร ในพุทธุปบาทกาลนี้ ได้บังเกิดในกรุงสาวัตถี ถึงความเจริญวัยแล้ว ได้บรรพชาอุปสมบทในพระศาสนา ตั้งแต่วันที่ท่านบวชแล้ว รูปสตรีนั้นก็ได้ปรากฏอย่างนั้นนั่นแล เพราะเหตุนั้นแล ภิกษุทั้งหลายจึงได้ขนานนามท่านว่า “โกณฑธานะ”

23.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

เทวดา ได้เป็น พระโกณฑธานเถระ

24. เรื่องอชครเปรต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 89-94)

24.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อถ ปาปานิ กมฺมานิ”

24.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อชครเปรต

24.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระมหาโมคคัลลานะเห็นเปรตถูกไฟไหม้ได้นำไปเล่าให้พระลักขณเถระฟัง เมื่อนั้นพระศาสดาก็เคยเห็นเปรต เปรตเหล่านั้นทำกรรมชั่ว

24.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อถ ปาปานิ กมฺมานิ กรำ พาโล น พุชฺฌติ
เสหิ กมฺเมหิ ทุมฺเมโธ อคฺคิทฑฺโฒว ตปฺปติ

“อันคนพาล ทำกรรมทั้งหลายอันลามกอยู่ ย่อมไม่รู้ (สึก)บุคคลมีปัญญาทราม ย่อมเดือดร้อน ดุจถูกไฟไหม้ขเพราะกรรมของตนเอง”

24.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อถ ปาปานิ ความว่า คนพาลหาใช่ทำบาปทั้งหลายด้วยสามารถแห่งความโกรธอย่างเดียวไม่ แม้ทำอยู่ก็ไม่รู้สึก แต่เมื่อทำบาปอยู่ จะชื่อว่าไม่รู้ว่า “เราทำบาป” ย่อมไม่มี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ย่อมไม่รู้” เพราะความไม่รู้ว่า “ผลของกรรมนี้มีชื่อเห็นปานนี้”

24.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

24.7 เรื่องในอดีตชาติ

บุรพกรรมของอชครเปรต

“ดังได้ยินมา ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะเศรษฐีชื่อว่าสุมงคลปูพื้นที่ด้วยแผ่นอิฐทองคำ ให้สร้างวิหารในที่ประมาณ 19 อุสภะด้วยทรัพย์ประมาณเท่านั้นแล้วก็ให้ทำการฉลองด้วยทรัพย์ประมาณเท่านั้นเหมือนกัน

วันหนึ่ง ท่านเศรษฐีไปสู่สำนักพระศาสดาแต่เช้าตรู่ เห็นโจรคนหนึ่งนอนเอาผ้ากาสาวะคลุมร่างตลอดถึงศีรษะ ทั้งมีเท้าเปื้อนโคลน อยู่ในศาลาหลังหนึ่ง ใกล้ประตูพระนคร จึงกล่าวว่า “เจ้าคนนี้ มีเท้าเปื้อนโคลน คงจักเป็นมนุษย์ที่เที่ยวเตร่ในเวลากลางคืนแล้ว (มา) นอน”

กรรมชั่วให้ผลชั่ว

โจรเปิดหน้าเห็นเศรษฐีแล้ว คิดในใจว่า “เอาเถอะน่ะ เราจักรู้กรรมที่ควรทำแก่มัน” ดังนี้แล้ว ก็ผูกอาฆาตไว้ ได้เผานา (ของเศรษฐี) 7 ครั้ง ตัดเท้าโคทั้งหลายในคอก 7 ครั้ง เผาเรือน 7 ครั้ง เขาไม่อาจให้ความแค้นเคืองดับได้ แม้ด้วยทารุณกรรมมีประมาณเท่านั้น จึงทำการสนิทชิดเชื้อกับคนใช้ของเศรษฐีนั้นแล้ว ถามว่า “อะไรเป็นที่รักของเศรษฐี (นาย) ของท่าน” ได้ฟังว่า “วัตถุเป็นที่รักยิ่งของเศรษฐีอื่นจากพระคันธกุฎี ย่อมไม่มี” คิดว่า“เอาละเราจักเผาพระคันธกุฎียังความแค้นเคืองให้ดับ” เมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าไปบิณฑบาต จึงทุบหม้อน้ำสำหรับดื่มและสำหรับใช้ ได้จุดไฟที่พระคันธกุฎีแล้ว

เศรษฐีได้ทราบว่า “ข่าวว่า พระคันธกุฎีถูกไฟไหม้” เดินมาอยู่ ในเวลาพระคันธกุฎีถูกไฟไหม้แล้ว จึงมาถึง แลดูพระคันธกุฎีที่ไฟไหม้ ก็มิได้ทำความเสียใจแม้สักเท่าปลายขนทรายคู้แขนข้างซ้ายเข้ามาปรบด้วยมือข้างขวาอย่างขนานใหญ่

ขณะนั้น ประชาชนยืนอยู่ ณ ที่ใกล้ ถามท่านเศรษฐีว่า “นายขอรับ เพราะเหตุไรท่านจึงปรบมือ ในเวลาที่พระคันธกุฎีซึ่งท่านสละทรัพย์ประมาณเท่านี้สร้างไว้ถูกไฟไหม้เล่า?”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เศรษฐีตอบว่า “พ่อแม่ทั้งหลาย ข้าพเจ้าทำกรรมประมาณเท่านี้ (ชื่อว่า) ได้ฝังทรัพย์ไว้ในพระศาสนาที่ไม่สาธารณะแก่อันตรายมีไฟเป็นต้น ข้าพเจ้าจึงมีใจยินดี ปรบมือด้วยคิดว่า ‘เราจักได้สละทรัพย์ประมาณเท่านี้ สร้างพระคันธกุฎี (ถวาย) พระศาสดาแม้อีก”

ท่านเศรษฐีสละทรัพย์ประมาณเท่านั้น สร้างพระคันธกุฎีอีก ได้ถวายแด่พระศาสดา ซึ่งมีภิกษุ 2 หมื่นรูปเป็นบริวาร

โจรเห็นกิริยานั้นแล้ว คิดว่า “เราไม่ฆ่าเศรษฐีนี้เสีย จักไม่อาจทำให้เก้อเขินได้ เอาเถอะ เราจักฆ่ามันเสีย” ดังนี้แล้ว จึงซ่อนกริชไว้ในระหว่างผ้านุ่ง แม้เดินเตร่อยู่ในวิหารสิ้น 7 วัน ก็ไม่ได้โอกาส

ฝ่ายมหาเศรษฐีถวายทานแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข สิ้น 7 วัน ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษผู้หนึ่งเผานาของข้าพระองค์ 7 ครั้ง ตัดเท้าโคในคอก 7 ครั้ง เผาเรือน 7 ครั้ง บัดนี้ แม้พระคันธกุฎี ก็จักเป็นเจ้าคนนั้นแหละเผา ข้าพระองค์ขอให้ส่วนบุญในทานนี้แก่เขาก่อน”

ผู้ทำกรรมดีย่อมชนะผู้ทำกรรมชั่ว โจรได้ยินคำนั้น ระทมทุกข์ว่า “เราทำกรรมอันหนักหนอ เมื่อเป็นอย่างนั้น บุรุษนี้ก็มิได้มีแม้สักว่าความแค้นเคืองในเราผู้ทำผิด, (ยังกลับ) ให้ส่วนบุญในทานนี้แก่เราก่อนเสียด้วย เราคิดประทุษร้ายในบุรุษนี้ (ไม่สมควรเลย) แม้เทวทัณฑ์พึงตกลงบนกระหม่อมของเราผู้ไม่ให้บุรุษผู้เห็นปานนี้อดโทษให้”ดังนี้แล้ว จึงไปหมอบลงที่ใกล้เท้าของเศรษฐี กล่าวว่า “นายขอรับขอท่านจงกรุณาอดโทษแก่ผมเถิด เมื่อเศรษฐีกล่าวว่า “อะไรกันนี่” จึงเรียนว่า “นายขอรับ ผมได้ทำกรรมประมาณเท่านี้ๆ ขอท่านจงอดโทษนั้นแก่ผมเถิด”

ทีนั้น เศรษฐีถามกรรมทุกๆ อย่างกะเขาว่า “เจ้าทำกรรมนี้ด้วยนี้ด้วย ประมาณเท่านี้แก่เราหรือ” เมื่อเขารับสารภาพว่า ‘ขอรับ ผมทำ” จึงถาม (ต่อไป) ว่า “เราไม่เคยเห็นเจ้าเลย, เหตุไร เจ้าจึงโกรธได้ทำอย่างนั้นแก่เรา?”

เขาเตือนให้เศรษฐีระลึกถึงคำที่ตนผู้ออกจากพระนครในวันหนึ่งพูดแล้ว ได้บอกว่า “ผมเกิดความแค้นเคืองขึ้นเพราะเหตุนี้”

เศรษฐีระลึกถึงภาวะแห่งถ้อยคำที่ตนพูดได้แล้ว ให้โจรอดโทษให้ด้วยถ้อยคำว่า “เออพ่อ เราพูดจริง เจ้าจงอดโทษข้อนั้นแก่เราเถิด.” แล้วกล่าวว่า ‘ลุกขึ้นเถิด เราอดโทษให้แก่เจ้าละ เจ้าจงไปเถิด”

โจร. นายขอรับ ถ้าท่านอดโทษแก่ผมไซร้ ขอจงทำผมพร้อมทั้งบุตรและภริยาให้เป็นทาส (ผู้รับใช้) ในเรือนของท่านเถิด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เศรษฐี. แน่ะพ่อ เมื่อเรากล่าวคำมีประมาณเท่านี้ เจ้าก็ได้ทำการตัดเห็นปานนี้ เราไม่อาจจะกล่าวอะไรๆ กับเจ้าผู้อยู่ในเรือนได้เลย. เราไม่มีกิจเกี่ยวด้วยเจ้าผู้จะอยู่ในเรือน เราอดโทษให้แก่เจ้า ไปเถิด พ่อ

โจรครั้นทำกรรมนั้นแล้ว ในกาลสิ้นอายุ บังเกิดแล้วในอเวจี ไหม้ในอเวจีสิ้นกาลนาน ในกาลบัดนี้ เกิดเป็นอชครเปรต ถูกไฟไหม้อยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ด้วยวิบาก (แห่งกรรม) ที่ยังเหลือ

24.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

โจร ได้เป็น อชครเปรต

25. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 95-103)

25.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย ทณฺเฑน อทณฺเฑสุ”

25.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระมหาโมคคัลลานเถระ

25.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

ในสมัยหนึ่ง พวกเดียรถีย์ประชุมกัน คิดหาอุบายฆ่าท่าน จึงจ้างพวกโจรฆ่าพระเถระ เมื่อเป็นดังนั้น เหล่าโจรก็พากันไปทุบพระเถระ พระเถระก็ประสานกระดูกแล้วไปเฝ้าพระศาสดา จากนั้นพระเถระก็แสดงฤทธิ์แล้วปรินิพพาน เวลาต่อมาพวกโจรถูกจารบุรุษจับได้และถูกลงโทษ

25.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย ทณฺเฑน อทณฺเฑสุ อปปทุฏฺเฐสุ ทุสฺสติ
ทสนฺนมญฺญตรำ ฐานำ ขิปปเมว นิคจฺฉติ
ชเวทนำ ผรุสำ ชานึ สรีรสฺส จ เภทนำ
ครุกำ วาปิ อาพาธำ จิตฺตกฺเขปำ ว ปาปุเณ
ราชโต วา อุปสคฺคำ อพฺภกฺขานำ ว ทารุณำ
ปริกฺขยำ ว ญาตีนำ โภคานำ ว ปภงฺคุณำ
อถ วาสฺส อคารานิ อคฺคิ ฑหติ ปาวโก
กายสฺส เภทา ทุปฺปญฺโญ นิรยำ โส อุปปชฺชติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ผู้ใด ประทุษร้ายในท่านผู้ไม่ประทุษร้ายทั้งหลายผู้ไม่มีอาชญาด้วยอาชญา ย่อมถึงฐานะ 10 อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งพลันทีเดียว คือถึงเวทนากล้า 1 ความเสื่อมทรัพย์ 1 ความสลายแห่งสรีระ 1 อาพาธหนัก 1 ความฟุ้งซ่านแห่งจิต 1 ความขัดข้องแต่พระราชา 1 การถูกกล่าวตู่อย่างร้ายแรง 1 ความย่อยยับแห่งเครือญาติ 1 ความเสียหายแห่งโภคะทั้งหลาย 1 อีกอย่างหนึ่ง ไฟป่าย่อมไหม้เรือนของเขา, ผู้นั้นมีปัญญาทราม เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงนรก”

25.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อทณฺเฑสุ ความว่า ในพระขีณาสพทั้งหลาย ผู้เว้นจากอาชญามีอาชญาทางกายเป็นอาทิ

บทว่า อปฺปทุฏฺเฐสุ ความว่า ผู้ไม่มีความผิดในชนเหล่าอื่น หรือในตน

25.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

25.7 เรื่องในอดีตชาติ

บุรพกรรมของพระมหาโมคคัลลานะ

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล กุลบุตรผู้หนึ่งเป็นชาวเมืองพาราณสี ทำกิจต่างๆ มีตำข้าวและหุงต้มเป็นต้นเองทั้งนั้น ปรนนิบัติมารดาบิดา

ต่อมา มารดาบิดาของเขาพูดกะเขาว่า “พ่อ เจ้าผู้เดียวเท่านั้นทำงานทั้งในเรือนทั้งในป่า ย่อมลำบาก มารดาบิดาจักนำหญิงสาวคนหนึ่งมาให้เจ้า” ถูกเขาห้ามว่า “คุณแม่และคุณพ่อ ผมไม่ต้องการด้วยหญิงสาวเห็นปานนั้น ผมจักบำรุงท่านทั้งสองด้วยมือของผมเอง ตราบเท่าท่านทั้งสองยังมีชีวิตอยู่” ก็อ้อนวอนเขาแล้วๆ เล่าๆ แล้วนำหญิงสาวมา (ให้เขา)

หญิงชั่วยุยงผัวฆ่ามารดาบิดา

หญิงนั้นบำรุงแม่ผัวและพ่อผัวได้เพียง 2-3 วันเท่านั้น ภายหลังก็ไม่อยากเห็นท่านทั้งสองนั้นเลย จึงบอกสามีว่า “ฉันไม่อาจอยู่ในที่แห่งเดียวกับมารดาบิดาของเธอได้” ดังนี้แล้วติเตียน (ต่างๆ นานา) เมื่อสามีนั้นไม่เชื่อถ้อยคำของตน ในเวลาสามีไปภายนอก ถือเอาปอ ก้านปอ และฟองข้าวยาคู ไปเรี่ยรายไว้ในที่นั้นๆ (ให้รกรุงรังเลอะเทอะ) สามีมาแล้ว ก็ถามว่า “นี้ อะไรกัน” ก็บอกว่า “นี่ เป็นกรรมของคนแก่ผู้บอดเหล่านี้ แกทั้งสองเที่ยวทำเรือนทั่วทุกแห่งให้สกปรก ฉันไม่อาจอยู่ในที่แห่งเดียวกันกับแกทั้งสองนั่นได้”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เชื่อเมียต้องเสียพ่อแม่

เมื่อหญิงนั้นบ่นพร่ำอยู่อย่างนั้น สัตว์ผู้มีบารมีบำเพ็ญไว้แล้ว แม้เห็นปานนั้น ก็แตกกับมารดาบิดาได้

เขาพูดว่า "เอาเถอะ ฉันจักรู้กรรมที่ควรทำแก่ท่านทั้งสอง" ดังนี้แล้ว เชิญมารดาบิดาให้บริโภคแล้ว ก็ชักชวนว่า "ข้าแต่พ่อและแม่ พวกญาติในที่ชื่อโน้น หวังการมาของท่านทั้งสองอยู่ ผมจัก (พา) ไปในที่นั้น" ดังนี้แล้ว ให้ท่านทั้งสองขึ้นสู่ยานน้อยแล้วพาไป

ในเวลาถึงกลางดง ลวงว่า "คุณพ่อขอรับ ขอพ่อจงถือเชือกไว้ โคทั้งสองจักไปด้วยสัญญาแห่งปฏัก ในที่นี้มีพวกโจรซุ่มอยู่ ผมจะลงไป" ดังนี้แล้ว มอบเชือกไว้ในมือของบิดา ลงไปแล้วได้เปลี่ยนเสียงทำให้เป็นเสียงพวกโจรซุ่มอยู่

มารดาบิดาสิเนหาในบุตรยิ่งกว่าตน

มารดาบิดาได้ยินเสียงนั้น ด้วยสำคัญว่า “พวกโจรซุ่มอยู่" จึงกล่าวว่า “ลูกเอ๋ย แม่และพ่อแก่แล้ว, เจ้าจงรักษาเฉพาะตัวเจ้า (ให้พ้นภัย) เถิด” เขาทำเสียงดุจโจรทุบตีมารดาบิดาแม้ผู้ร้องอยู่อย่างนั้นให้ตายแล้ว ทิ้งไว้ในดง แล้วกลับไป

25.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

กุลบุตรผู้หนึ่ง ได้เป็น พระมหาโมคคัลลานะ

26. เรื่องภิกษุมีภัณฑะมาก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 104-112)

26.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “น นคฺคจริยา”

26.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุผู้มีภัณฑะมาก

26.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

กุฎุมพีชาวเมืองสาวัตถีผู้หนึ่ง มีภรรยาทำกาละแล้ว จึงบวช เขาเมื่อจะบวชให้สร้างบริเวณเรือนไฟและห้องเก็บภัณฑะเพื่อตน บรรจุห้องเก็บภัณฑะแม้ทั้งหมดให้เต็มด้วยวัตถุทั้งหลาย มีเนยใสและน้ำมันเป็นต้นแล้ว จึงบวชเมื่อบวชแล้วก็ถูกเหล่าภิกษุต่อว่าแล้วนำตัวไปเฝ้าพระศาสดา พระศาสดาจึงให้เธอกลับมีหิริและโอตตัปปะ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

26.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

น นคฺคจริยา น ชฏา น ปงฺกา
นานาสกา ตณฺฑิลสายิกา วา
รโชชลฺลํ อุกฺกุฏิกปฺปธานํ
โสเธนฺติ มจฺจํ อวิติณฺณกงฺขํ.

“การประพฤติเป็นคนเปลือย ก็ทำสัตว์ให้บริสุทธิ์ไม่ได้, การเกล้าชฎาก็ไม่ได้, การนอนเหนือเปือกตมก็ไม่ได้,การไม่กินข้าวก็ดี การนอนบนแผ่นดินก็ดี ความเป็นผู้มีกายหมักหมมด้วยธุลีก็ดี ความเพียรด้วยการนั่งกระหย่งก็ดี (แต่ละอย่าง) หาทำสัตว์ผู้ยังไม่ล่วงสงสัยให้บริสุทธิ์ได้ไม่”

26.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นานาสกา ตัดบทเป็น น อนาสกา ความว่า การห้ามภัต

การนอนบนแผ่นดิน ชื่อว่า ตณฺฑิลสายิกา

26.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

26.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในพระครรภ์พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี. ในวันขนานพระนามของพระโพธิสัตว์นั้น ชนทั้งหลายขนานพระนามของพระองค์ว่า “มหิสสาสกุมาร” พระกนิษฐภาดา ของพระองค์ได้มีพระนามว่าจันทกุมาร เมื่อพระชนนีของพระราชกุมารทั้งสองนั้น สิ้นพระชนม์แล้ว พระราชาก็ทรงสถาปนาสตรีอื่นไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี

26.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

รากษส	ได้เป็น	ภิกษุผู้มีภัณฑะมาก
สุริยกุมาร	ได้เป็น	พระอานนท์
จันทกุมาร	ได้เป็น	พระสารีบุตร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหิสสาสกุมาร ได้เป็น พระศาสดา

27. เรื่องสันตติมหาอำมาตย์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 113-120)

27.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อลงฺกโต เจปิ สมญฺจเรยฺย”

27.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สันตติมหาอำมาตย์

27.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

ในกาลครั้งหนึ่ง สันตติมหาอำมาตย์นั้นปราบปรามปัจจันตชนบท ของพระเจ้าปเสนทิโกศล อันกำเริบให้สงบแล้วกลับมา. ต่อมา พระราชาทรงพอพระหฤทัย ประทานราชสมบัติให้ 7 วัน ได้ประทานหญิงผู้ฉลาดในการฟ้อนและการขับนางหนึ่งแก่เขา. เขาเป็นผู้มึนเมาสุราสิ้น 7 วัน ในวันที่ 7 ประดับด้วยเครื่องอลังการทุกอย่างแล้ว ขึ้นสู่คอช้างตัวประเสริฐไปสู่ท่าอาบน้ำ เห็นพระศาสดากำลังเสด็จเข้าไปบิณฑบาตที่ระหว่างประตู อยู่บนคอช้างตัวประเสริฐนั่นเอง ผงกศีรษะ ถวายบังคมแล้วคน 2 พวกนั้นมีความคิดต่างกัน ในการต่อมาภรรยาก็ตาย สันตติมหาอำมาตย์ก็พบกับความโศกเศร้า พระศาสดาจึงระงับความโศกของบุคคลนั้นได้

27.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อลงฺกโต เจปิ สมํ จเรยฺย
สนฺโต ทนฺโต นิยโต พฺรหฺมจารี
สพฺเพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑํ
โส พฺราหฺมโณ โส สมโณ ส ภิกฺขุ

“แม้ถ้าบุคคลประดับแล้ว พึงประพฤติสม่ำเสมอเป็นผู้สงบฝึกแล้วเที่ยงธรรม มีปกติประพฤติประเสริฐ วางเสียซึ่งอาชญาในสัตว์ทุกจำพวก,บุคคลนั้น เป็นพราหมณ์ เป็นสมณะ เป็นภิกษุ”

27.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลงฺกโต ได้แก่ ประดับด้วยผ้าและอาภรณ์

บัณฑิตพึงทราบความแห่งพระคาถานั้นว่า แม้หากว่าบุคคลประดับด้วยเครื่องอลังการมีผ้าเป็นต้น พึงประพฤติสม่ำเสมอด้วยกายเป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

27.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

27.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในกัลป์ที่ 91 แต่กัลป์นี้ ครั้งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี ข้าพระองค์บังเกิดในตระกูลๆ หนึ่ง ในพันธุมดีนคร คิดแล้วว่า ‘อะไรหนอแล เป็นกรรมที่ไม่ทำการตัดรอนหรือบีบคั้นซึ่งชนเหล่าอื่น’ ดังนี้แล้ว

เมื่อใคร่ครวญอยู่ จึงเห็นกรรม คือการป่าวร้องในบุญทั้งหลาย

จำเดิมแต่กาลนั้น ทำกรรมนั้นอยู่ ชักชวนมหาชนเที่ยวป่าวร้องอยู่ว่า ‘พวกท่านจงทำบุญทั้งหลาย จงสมาทานอุโบสถ ในวันอุโบสถทั้งหลาย จงถวายทาน จงฟังธรรม ชื่อว่า รัตนะอย่างอื่นเช่นกับพุทธรัตนะเป็นต้นไม่มี พวกท่านจงทำสักการะรัตนะทั้ง 3 เถิด”

27.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

ผู้ชักชวนมหาชนให้บำเพ็ญการกุศล ได้เป็น สันตติมหาอำมาตย์

ภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค หมวดว่าด้วยความชรา

28. เรื่องพระโลพุทายีเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 172-177)

28.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อปฺปสฺสุตายํ ปุริโส”

28.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระโลพุทายีเถระ

28.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระเถระกล่าวธรรมไม่เหมาะแก่งาน ในอดีตกาล บุตรของพราหมณ์ ชื่ออัคคิทัตในกรุงพาราณสี ชื่อโสมทัตกุมาร บำรุงพระราชาแล้ว. เธอได้เป็นที่โปรดปรานพอพระหฤทัยของพระราชา. ส่วนพราหมณ์อาศัยกสิกรรมเลี้ยงชีพ. พราหมณ์นั้นมีโค 2 ตัว, ใน 2 ตัวนั้น ตัว 1 ได้ล้มเสียแล้ว. พราหมณ์จึงกล่าวกะบุตรชายว่า “พ่อโสมทัต พ่อจงทูลขอในหลวง นำโคมาให้พ่อตัวหนึ่ง.” โสมทัตสอนพ่อให้ทูลขอโค

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

28.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อปฺปสฺสุตายํ ปุริโส พลิพทฺโทว ชีรติ
มํสานิ ตสฺส วฑฺฒนฺติ ปญฺญา ตสฺส น วฑฺฒติ

“คนมีสุตะน้อยนี้ย่อมแก่เหมือนโคถึก, เนื้อของเขาย่อมเจริญ, แต่ปัญญาของเขาหาเจริญไม่”

28.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น เนื้อความแห่งบทว่า อปฺปสฺสุตายํ ว่าคนชื่อว่า อัปปัสสุตะ เพราะไม่มีหมวดสูตร ห้าสิบ 1 หมวด หรือ 2 หมวด ก็หรือว่า เพราะไม่มีวรรคสูตร 1 วรรค หรือ 2 วรรค โดยกำหนดที่สุดทั้งหมด เพราะไม่มีแม้สูตร 1 หรือ 2 สูตร

28.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา มหาชนบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล

28.7 เรื่องในอดีตชาติ

บุรพกรรมของพระโลฬุทายี

ในอดีตกาล บุตรของพราหมณ์ ชื่ออัคคิทัต ในกรุงพาราณสี ชื่อโสมทัตกุมาร บำรุงพระราชาแล้ว. เธอได้เป็นที่โปรดปรานพอพระหฤทัยของพระราชา. ส่วนพราหมณ์อาศัยกสิกรรมเลี้ยงชีพ. พราหมณ์นั้นมีโค 2 ตัว, ใน 2 ตัวนั้น ตัว 1 ได้ล้มเสียแล้ว. พราหมณ์จึงกล่าวกะบุตรชายว่า "พ่อโสมทัต พ่อจงทูลขอในหลวง นำโคมาให้พ่อตัวหนึ่ง"

โสมทัตสอนพ่อให้ทูลขอโค

มหาดเล็กโสมทัตคิดว่า "ถ้าเราจักขอพระราชทานกะสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไซร้, ความเป็นคนผลุนผลันจักปรากฏแก่เรา" จึงพูดว่า "คุณพ่อขอรับ คุณพ่อเองจงขอพระราชทานกะในหลวงเถิด" เมื่อบิดาพูดว่า "ลูกเอ๋ย ถ้ากระนั้น เจ้าจงพาเข้าไปเถิด" จึงคิดว่า "ท่านพราหมณ์นี้มีปัญญาแล่นช้า ย่อมไม่รู้จักแม้สักแต่คำพูดเป็นต้นว่า "จงไปข้างหน้า จงถอยมาข้างหลัง เมื่อคำอื่นอันควรพูดก็ไพล่พูดคำอื่นเสีย เราจะให้สำเหนียกแล้วจึงพาท่านไป"

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เธอพาท่านไปป่าช้า ชื่อวีรณัตถัมภกะแล้ว จึงมัดฟ่อนหญ้าหลายฟ่อน ทำสมมติว่า "ฟ่อนหญ้านี้เป็นเจ้าชีวิต, ฟ่อนหญ้านี้เป็นวังหน้า, ฟ่อนหญ้านี้เป็นเสนาบดี" ดังนี้เป็นต้น แสดงแก่บิดาตามลำดับแล้ว จึงชี้แจงว่า "อันคุณพ่อไปราชสกุลต้องเดินหน้าอย่างนี้ ต้องถอยหลังอย่างนี้. พระเจ้าอยู่หัว ต้องกราบบังคมทูลอย่างนี้, วังหน้า ต้องกราบทูลอย่างนี้, คุณพ่อเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ต้องถวายชัยมงคลอย่างนี้ว่า ‘ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ ขอพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจงทรงชนะเถิด’ ดังนี้ พึงว่าคาถานี้แล้ว ขอพระราชทานโคเถิด"

จึงให้บิดาเรียนคาถาว่า

ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ผู้สมมติเทพ โคสำหรับไถนา ของข้าพระพุทธเจ้ามี 2 ตัว ในโค 2 ตัวนั้น ตัวหนึ่งล้มเสียแล้ว, พระองค์ผู้เทพขัตติยราช ขอพระองค์ผู้ สมมติเทพ จงพระราชทานตัวที่ 2 เถิด

โสมทัตพาพ่อเข้าเฝ้าพระราชา

พราหมณ์นั้นท่องคาถานั้นให้คล่องแคล่วราวปีหนึ่ง จึงบอกความที่คาถานั้นคล่องแคล่วแล้วแก่บุตร เมื่อลูกนั้นกล่าวว่า "คุณพ่อขอรับ ถ้ากระนั้น คุณพ่อจงเอาเครื่องบรรณาการนิดหน่อยนั่นแหละมาเถิด ผมจะไปก่อน แล้วยืนที่ราชสำนัก" จึงพูดว่า "ดีละ ลูก" แล้วถือเครื่องบรรณาการไป เป็นผู้ถึงความอุตสาหะไปราชสกุล

ในเวลาที่โสมทัตยืนอยู่ในราชสำนัก เป็นผู้มีพระราชปฏิสันถาร อันพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชหทัยยินดี ทรงกระทำแล้ว เมื่อพระองค์ตรัสว่า "ตา แกมานานแล้วหรือ? นี้ที่นั่ง แกจงนั่งแล้วพูดไปเถิด แกต้องการด้วยสิ่งใดเล่า?"

จึงว่าคาถานี้ว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ผู้สมมติเทพ โคสำหรับไถนาของข้าพระพุทธเจ้ามี 2 ตัว, ในโค 2 ตัวนั้น ตัวหนึ่ง ล้มเสียแล้ว, พระองค์ผู้เทพขัตติยราช ขอพระองค์ผู้ สมมติเทพ จงทรงถือเอาตัวที่ 2 มาเสีย

โสมทัตได้รับพระราชทาน

แม้เมื่อในหลวงตรัสว่า "ตา แกว่าอะไรนะ? จงว่าไปอีก" พราหมณ์นั้นก็คงกล่าวคาถาบทนั้นเอง, ในหลวงทรงทราบความที่คาถานั้นพราหมณ์กล่าวผิด ทรงแย้มสรวลแล้วตรัสว่า "โสมทัต โคในบ้านของเจ้าเห็นจะมากนะ"

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เมื่อโสมทัตกราบทูลว่า "ขอเดชะฝ่าละอองธุลี พระบาทผู้สมมติเทวราช โคอันใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานแล้ว จักมีมาก" ดังนี้แล้ว ทรงโปรดปรานโสมทัตผู้โพธิสัตว์ จึงพระราชทานโค 15 ตัวแก่พราหมณ์ สิ่งของเครื่องอลังการและบ้านที่อยู่แก่โพธิสัตว์นั้นให้เป็นพรหมไทยแล้ว จึงทรงส่งพราหมณ์ไปด้วยยศใหญ่

28.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

พระเจ้าแผ่นดิน	ได้เป็น	พระอานนท์
ตาพราหมณ์	ได้เป็น	โลหุทายี
มหาดเล็กโสมทัต	ได้เป็น	ตถาคต

ภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค (หมวดว่าด้วยตน)

29. เรื่องโพธิราชกุมาร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 188-194)

29.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อตฺตานญฺเจ”

29.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ โพธิราชกุมาร

29.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

โพธิราชกุมาร รับสั่งให้สร้างปราสาท ชื่อโกกนุท มีรูปทรงไม่เหมือนปราสาทอื่นๆ บนพื้นแผ่นดิน ปานดังลอยอยู่ในอากาศแล้ว เขาคิดว่าการที่เราฆ่านายช่างนี้เสีย ตัดมือและเท้าของเขา หรือควักนัยน์ตาทั้งสองเสียย่อมควร เมื่อเป็นเช่นนั้น เขาจะสร้างปราสาทแก่คนอื่นไม่ได้ มาณพน้อยรู้เข้าจึงเอาความไปบอกแก่นายช่าง นายช่างจึงรีบพาครอบครัวหนี กุมารน้อยนั้นมีจิตคิดที่จะทำการฉลองปราสาท จึงนิมนต์พระศาสดามาทำการประพรมในปราสาทด้วยของหอมที่ผสมกัน 4 อย่าง เที่อพระศาสดามาถึงก็ไม่ทรงเสด็จเข้าไป ด้วยว่าพระพระผู้มีพระภาคเจ้าจักไม่เหยียบผ้า

29.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อตฺตานญฺเจ ปิยํ ชญฺญา รกฺเขยฺย นํ สุรกฺขิตํ
ติณฺณํ อญฺญตรํ ยามํ ปฏิชคฺเคยฺย ปณฺฑิโต

“ถ้าบุคคลทราบตนว่า เป็นที่รัก พึงรักษาตนนั้นให้เป็นอันรักษาด้วยดี, บัณฑิตพึงประคับประคอง (ตน) ตลอดยามทั้งสาม ยามใดยามหนึ่ง”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

29.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยามํ นี้

พระศาสดาทรงแสดงทำวัยทั้ง 3 วัยใดวัยหนึ่งให้ชื่อว่า ยาม เพราะความที่พระองค์ทรงเป็นใหญ่ในธรรม และเพราะความที่พระองค์ทรงฉลาดในเทศนาวิธี เพราะเหตุนั้น ในพระคาถานี้ บัณฑิตพึงทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า

“ถ้าบุคคลทราบตนว่า เป็นที่รัก, พึงรักษาตนนั้น ให้เป็นอันรักษาดีแล้ว คือพึงรักษาตนนั้น โดยประการที่ตนเป็นอันรักษาดีแล้ว”

29.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา โพธิราชกุมารตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว พระธรรมเทศนาได้สำเร็จประโยชน์ แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

29.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในอดีตกาล มนุษย์หลายร้อยคนแล่นเรือลำใหญ่ไปสู่มหาสมุทร. เรืออับปางในกลางสมุทร สองสามีภรรยาคว้าได้แผ่นกระดานแผ่นหนึ่ง (อาศัย) ว่ายเข้าไปสู่เกาะน้อยอันมีในระหว่าง มนุษย์ที่เหลือทั้งหมดตายในมหาสมุทรนั้นนั่นแล

ก็หมู่นกเป็นอันมากอยู่ที่เกาะนั้นแล เขาทั้งสองไม่เห็นสิ่งอื่นที่ควรกินได้ ถูกความหิวครอบงำแล้ว จึงเผาฟองนกทั้งหลายที่ถ่านเพลิงแล้วเคี้ยวกิน, เมื่อฟองนกเหล่านั้นไม่เพียงพอ ก็จับลูกนกทั้งหลายปิ้งกิน, เมื่อลูกนกเหล่านั้นไม่เพียงพอ ก็จับนกทั้งหลาย (ปิ้ง) กิน, ในปฐมวัยก็ดี มัชฌิมวัยก็ดี ปัจฉิมวัยก็ดี ได้เคี้ยวกินอย่างนี้แหละ แม้ในวันหนึ่ง ก็มิได้ถึงความไม่ประมาท อนึ่ง บรรดาชน 2 คนนั้น แม้คนหนึ่งไม่ได้ถึงความไม่ประมาท

29.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

ผู้มีความประมาท ได้เป็น โพธิราชกุมาร

30. เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 195-199)

30.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อตฺตานเมว ปฐมํ”

30.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระอุปนันทศากยบุตร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

30.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระเถระนั้นฉลาดกล่าวธรรมกถา ภิกษุเป็นอันมากฟังธรรมกถาอันปฏิสังยุตด้วยความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น ของท่านแล้ว จึงบูชาท่านด้วยจีวรทั้งหลาย สมาทานธุดงค์ พระอุปนันทะนั้นรูปเดียวรับเอาบริขารที่ภิกษุเหล่านั้นสละแล้ว พระอุปนันทะอยากได้ผ้าจำนำพรรษา เพราะวางบริขาร จึงให้ภิกษุทั้งหลายส่งผ้าจำนำให้ ภิกษุหนุ่ม 2 รูปในวิหารแห่งหนึ่งได้ผ้าสาฎก 2 ผืน และผ้ากัมพลผืนหนึ่ง ไม่อาจจะแบ่งกันได้ เมื่อพระเถระเดินมาก็จึงให้พระเถระพิพาทให้

30.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อตฺตานเมว ปฐมํ ปฏิรูเป นิเวสเย
อถญฺญมนุสาเสยฺย น กิลิสฺเสยฺย ปณฺฑิโต

“บัณฑิตพึงตั้งตนนั่นแล ในคุณอันสมควรก่อน, พึงสั่งสอนผู้อื่นในภายหลัง จะไม่พึงเศร้าหมอง”

30.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า ปฏิรูเป นิเวสเย ได้แก่ พึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควร

พระศาสดาตรัสคำนี้ว่า “บุคคลใด ประสงค์จะสั่งสอนผู้อื่น ด้วยคุณมีความปรารถนาน้อยเป็นต้น หรือด้วยปฏิปทาของอริยวงศ์เป็นต้น บุคคลนั้นพึงยังตนนั่นแลให้ตั้งอยู่ในคุณนั้นก่อน

30.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุสองรูปนั้นดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล เทศนาได้เป็นไปกับด้วยประโยชน์ แม้แก่มหาชน ดังนี้แล

30.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในอดีตกาล นาก 2 ตัว คือนากเที่ยวหากินตามริมฝั่ง 1 นากเที่ยวหากินทางน้ำลึก 1 ได้ปลาตะเพียนตัวใหญ่ ถึงความทะเลาะกันว่า “ศีรษะจงเป็นของเรา, หางจงเป็นของท่าน” ไม่อาจจะแบ่งกันได้ เห็นสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง จึงกล่าวว่า “ลุง ขอท่านจงช่วยแบ่งปลานี้ให้แก่พวกข้าพเจ้า”

สุนัขจิ้งจอก เราอันพระราชาตั้งไว้ในตำแหน่งผู้พิพากษา เรานั่งในที่วินิจฉัยนั้นนานแล้ว จึงมาเสียเพื่อต้องการเดินเที่ยวเล่น เดี๋ยวนี้ โอกาสของเราไม่มี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นาก. ลุง ท่านอย่าทำอย่างนี้เลย, โปรดช่วยแบ่งให้พวกข้าพเจ้าเถิด

สุนัขจิ้งจอก. พวกเจ้าจักตั้งอยู่ในคำของเราหรือ?

นาก. พวกข้าพเจ้าจักตั้งอยู่

ลุง. สุนัขจิ้งจอกนั้นกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น ดีละ” จึงได้ตัดทำหัวไว้ข้างหนึ่ง หางไว้ข้างหนึ่ง; ก็แลครั้นทำแล้ว จึงกล่าวว่า “พ่อทั้งสอง บรรดาพวกเจ้าทั้งสอง ตัวใดเที่ยวไปริมฝั่ง ตัวนั้นจึงถือทางหาง, ตัวใดเที่ยวไปในน้ำลึก ศีรษะจงเป็นของตัวนั้น, ส่วนท่อนกลางนี้จักเป็นของเราผู้ตั้งอยู่ในวินิจฉัยธรรม”

เมื่อจะให้นากเหล่านั้นยินยอม จึงกล่าวคาถา นี้ว่า

หางเป็นของนาก ผู้เที่ยวหากินตามริมฝั่ง
ศีรษะเป็นของนาก ผู้เที่ยวหากินในน้ำลึก
ส่วนท่อนกลางนี้ จักเป็นของเรา ผู้ตั้งอยู่ในธรรม
ดังนี้แล้ว คาบเอาท่อนกลางหลีกไป
แม้นาคทั้งสองนั้นเดือดร้อน ได้ยืนแลดูสุนัขจิ้งจอกนั้นแล้ว

30.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

สุนัขจิ้งจอก ได้เป็น พระอุปนันทศากยบุตร

31. เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 209-212)

31.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อตฺตนา หิ กตๆ ปาปๆ”

31.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อุบาสกผู้โสดาบันคนหนึ่งชื่อมหากาล

31.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

มหากาลนั้นเป็นผู้รักษาอุโบสถ 8 วันต่อเดือน (เดือนละ 8 วัน) ฟังธรรมกถาตลอดคืนยังรุ่งในวิหารพวกโจรตัดที่ต่อในเรือนหลังหนึ่งในเวลากลางคืน ถือเอาห่อภัณฑะไปถูกพวกเจ้าของตื่นขึ้น เพราะเสียงภาชนะโลหะ (กระทบกัน) ติดตามแล้ว ทิ้งสิ่งของที่ตนถือไว้แล้วก็หลบหนีไป ฝ่ายพวกเจ้าของติดตามโจรเหล่านั้นเรื่อยไป. พวกโจรเหล่านั้นกระจัดกระจายหนีกันไปทั่วทิศ ส่วนโจรคนหนึ่งถือเอาทางที่ไปยังวิหาร ทิ้งห่อภัณฑะไว้ข้างหน้ามหากาล ผู้ฟังธรรมกถา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตลอดคืนยังรุ่ง ล้างหน้าอยู่ริมสระโบกขรณีแต่เช้าตรู่แล้ว หลบหนีไป พวกมนุษย์ติดตามหมู่โจรมาพบห่อภัณฑะแล้ว จึงจับมหากาลนั้นไว้ แล้วทุบหัวจนตาย

31.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อตฺตนา ว กตๆ ปาปๆ อตฺตชๆ อตฺตสมฺภวๆ
อภิมตฺถติ ทุมฺเมธๆ วชิรๆวมฺหยๆ มณึ

“บาปอันตนทำไว้เอง เกิดในตน มีตนเป็นแดนเกิดย่อมย่ำยีบุคคลผู้มีปัญญาทราม ดุจเพชรย่ำยีแก้วมณี อันเกิดแต่หินฉะนั้น”

31.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า วชิรๆวมฺหยๆ มณึ ความว่า เปรียบดังเพชร (ย่ำยี) แก้วมณีที่เกิดแต่หิน

ท่านอธิบายคำนี้ไว้ว่า “เพชรอันสำเร็จจากหิน มีหินเป็นแดนเกิด กัดแก้วมณีที่เกิดแต่หิน คือแก้วมณีอันสำเร็จแต่หิน ซึ่งนับว่าเป็นที่ตั้งขึ้นของตนนั้นนั่นแล คือทำให้เป็นช่องน้อยช่องใหญ่ ให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ทำให้ใช้สอยไม่ได้ ฉันใด

31.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุที่มาประชุมบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

31.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในอดีตกาลพวกโจรชุมอยู่ที่ปากดงแห่งปัจจันตคามแห่งหนึ่ง ในแคว้นของพระเจ้าพาราณสี พระราชาทรงตั้งราชภัฏ คนหนึ่งไว้ที่ปากดง ราชภัฏนั้นรับค่าจ้างแล้ว ก็นำคนไปจากฟากข้างนี้ สู่ฟากข้างโน้น นำคนจากฟากข้างโน้นมาสู่ฟากข้างนี้ต่อมา มนุษย์คนหนึ่งพาภริยารูปสวยของตนขึ้นสู่ยานน้อยแล้ว ได้ไปถึงที่นั้น. ราชภัฏพอเห็นหญิงนั้น ก็เกิดสิเนหา เมื่อมนุษย์นั้น แม้กล่าวว่า “นาย ขอท่านจงช่วยกระผมทั้งสองให้ผ่านพ้นดงเถิด” ก็ตอบว่า “บัดนี้ ค่ำมืดเสียแล้ว, เช้าตรู่เถอะ เราจักช่วยให้ผ่านพ้นไป”

มนุษย์. นาย ยังมีเวลา, ขอโปรดนำกระผมทั้งสองไปเดี๋ยวนี้เถอะ

ราชภัฏ. กลับเถิดท่านผู้เจริญ อาหารและที่พักอาศัยจักมีในเรือนของเราทีเดียว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มนุษย์นั้นไม่ปรารถนากลับเลย. ฝ่ายราชภัฏนอกนี้ ให้สัญญาแก่พวกบุรุษยังยานน้อยให้กลับแล้ว ให้ที่พักอาศัยที่ซุ้มประตู ให้ตระเตรียมอาหารแก่เขาผู้ไม่ปรารถนาเลย

ก็ในเรือนราชภัฏนั้นมีแก้วมณีดวงหนึ่ง. เขาให้เอาแก้วมณีนั้นซ่อนไว้ในซอกแห่งยานน้อยของมนุษย์ผู้นั้นแล้ว ในเวลาจวนรุ่ง ให้ทำเสียงเป็นพวกโจรเข้าไป (บ้าน)

ลำดับนั้น พวกบุรุษแจ้งแก่เขาว่า “นาย แก้วมณีถูกพวกโจรลักเอาไปแล้ว” เขาสั่งว่า “พวกเจ้าจงตั้งกองรักษาไว้ที่ประตูบ้านทั้งหลาย ตรวจค้นคนผู้ออกไปจากภายในบ้าน”

ฝ่ายมนุษย์นอกนี้ จัดยานน้อยเสร็จแล้ว ก็ขับไปแต่เช้าตรู่

ทีนั้น พวกคนใช้ของราชภัฏจึงค้นยานน้อยของมนุษย์นั้น พบแก้วมณีที่ตนซ่อนไว้ จึงขู่พูดว่า“เจ้าลักเอาแก้วมณีหนีไป” ดังนี้แล้วก็โบย แสดงแก่นายบ้านว่า“นายพวกผมจับตัวได้แล้ว”

เขาพูดว่า “ตัวเราเป็นถึงนายราชภัฏ ให้พักอาศัยในเรือนให้ภัตแล้ว มันยังลักแก้วมณีไปได้. พวกเจ้าจงจับอ้ายบุรุษชั่วช้านั้น” ดังนี้แล้ว ให้ช่วยกันทุบตายแล้วให้ทิ้งเสีย

นี้เป็นบุรพกรรมของมหากาลนั้น

31.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

ราชภัฏนั้นเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วเกิดในอเวจี ไหม้อยู่ในอเวจีนั้นสิ้นกาลนาน ถูกทุบถึงความตายอย่างนั้นแล ใน 100 อัตภาพ เพราะวิบากที่ยังเหลืออยู่ มาเกิดเป็นนายมหากาล

ภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค (หมวดว่าด้วยความโกรธ)

32. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ค: 426-431)

32.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โกธ ชเห”

32.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ เจ้าหญิงโรหิณี

32.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระอนุรุทธผู้มีอายุได้ไปเมืองกบิลพัสดุ์พร้อมด้วยภิกษุ 500 ครั้งนั้น พวกพระญาติของท่านทรงสดับว่าพระเถระมา จึงได้ไปสู่สำนักพระเถระ เว้นแต่พระน้องนางของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระเถระชื่อโรหิณี พระนางโรหิณีนั้นบังเกิดโรคผิวหนังตามสรีระ พระเถระบอกสร้างโรงฉันหายจากโรคผิวหนังได้

32.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โกธ ชเห วิปฺปชเหยฺย มานํ
สญฺโญชนํ สพฺพมติกฺกเมยฺย
ตนฺนามรูปสฺมึ อสชฺชมานํ
อกิญฺจนํ นานุปตนฺติ ทุกฺขา

“บุคคลพึงละความโกรธ, สละความถือตัว, ล่วงสังโยชน์ทั้งสิ้นได้ ทุกข์ทั้งหลายย่อมไม่ตกต้องบุคคลนั้น ผู้ไม่ข้องในนามรูป ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล”

32.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โกธ ความว่า พึงละความโกรธทุกๆ อาการก็ดี มานะ 9 อย่างก็ดี

บทว่า สโยชน ความว่า พึงล่วงสังโยชน์ทั้ง 10 อย่าง มีกามราคสังโยชน์เป็นต้น

32.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

32.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในอดีตกาล พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี ผูกอาฆาตในหญิงนักฟ้อนของพระราชาองค์หนึ่ง ทรงดำริว่า “เราจักให้ทุกข์เกิดแก่หญิงนั้น” แล้วให้เขานำลูกเต่าร้างใหญ่มารับสั่งให้เรียกหญิงนักฟ้อนนั้นมายังสำนักของตนแล้ว ให้ใส่ผงเต่าร้างบนที่นอน ที่ผ้าห่ม และที่ระหว่างเครื่องใช้ มีผ้าปูที่นอนเป็นต้นของหญิงนักฟ้อนนั้น โดยประการที่นางไม่ทันรู้ตัว. โปรยลงแม้ที่ตัวของนาง ราวกะทำความเย้ยหยันเล่น ทันใดนั้นเอง สรีระของหญิงนั้นได้พุพองขึ้นเป็นตุ่มน้อยตุ่มใหญ่ นางเกาอยู่ไปนอนบนที่นอน. เมื่อนางถูกผงเต่าร้างกัดแม้บนที่นอนนั้น เวทนากล้ายิ่งนักเกิดขึ้นแล้ว พระอัครมเหสีในกาลนั้นได้เป็นพระนางโรหิณี

32.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี ได้เป็น พระนางโรหิณี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค (หมวดว่าด้วยมลทิน)

33. เรื่องพระโลพุทายีเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 16-20)

33.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อสชฺฌายมลา มนฺตา”

33.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระโลพุทายีเถระ

33.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระโลพุทายีอวดดีอยากแสดงธรรม พระเถระไม่สามารถแสดงธรรมได้ มนุษย์พวกนั้นนิมนต์ภิกษุรูปอื่นให้กล่าวธรรมกถาแล้ว นิมนต์พระโลพุทายีขึ้นอาสนะอีก เพื่อต้องการสวดสรภัญญะ พระโลพุทายีนั้นไม่เห็นบทธรรมอะไรๆ แม้อีก จึงพูดว่า “ฉันจักกล่าวในกลางคืน ขอภิกษุรูปอื่นจงสวดสรภัญญะ” แล้วก็ลง ต่อมาพระเถระถูกมหาชนไล่ไปตกหลุมคูถ พระเถระนั้นหนีไปตกลงในเวจกุฎีแห่งหนึ่ง

33.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์)

อสชฺฌายมลา มนฺตา อนุฏฺฐานมลา ฆรา
มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชํ ปมาโท รกฺขโต มลํ

“มนต์ทั้งหลายมีอันไม่ท่องบ่น เป็นมลทิน,เรือนมีความไม่หมั่น เป็นมลทิน, ความเกียจคร้าน เป็นมลทินของผิวพรรณ, ความประมาท เป็นมลทินของผู้รักษา”

33.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสชฺฌายมลา เป็นต้น ความว่า เพราะปริยัติหรือศิลปะ อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อบุคคลไม่ท่อง ไม่ประกอบเนืองๆ ย่อมเสื่อมสูญ หรือไม่ปรากฏติดต่อกัน

33.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

33.7 เรื่องในอดีตชาติ

สุกรสกปรกไปกล้าท้าต่อสู้กับราชสีห์แต่ราชาสีห์ไม่ยอมเพราะรังเกียจ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สหายเรามี 4 เท้า, สหาย แม้ท่านก็มี 4 เท้า. มาเถิด สีหะ ท่านจงกลับ,เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงกลัวแล้วหนีไป? สุกร ท่านเป็นผู้ไม่สะอาด มีขนเปื้อนด้วยของเน่ามีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป, ถ้าท่านประสงค์ต่อสู้ เราจะให้ความชนะแก่ท่าน นะสหาย

33..8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน

ราชสีห์ในกาลนั้น	ได้เป็น	สารีบุตร
สุกร	ได้เป็น	โลฬุทายี

34. เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 38-41)

34.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ททาติ เว ยถาสทฺธ”

34.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ

34.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระติสสะนินทาชนอื่นแต่ชมเชยญาติของตน พวกภิกษุสอบสวนฐานะของพระติสสะ ภิกษุหนุ่มทั้งหลายทราบว่า พวกญาติผู้ใหญ่ของติสสภิกษุหนุ่มนั้น ไม่มีในบ้านนั้นแล้ว (จึงพากัน) กลับไปสู่พระนครสาวัตถี จับโกหกได้

34.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ททาติ เว ยถาสทฺธ	ยถาปสาทนํ ชโน
ตตฺถ โย มงฺกุโต โหติ	ปเรสํ ปานโภชเน
น โส ทิวา วา รตฺตึ วา	สมาธึ อธิคจฺฉติ
ยสฺสเจตํ สมุจฺฉินฺนํ	มูลฆจฺจ สมูหตฺ
ส เว ทิวา วา รตฺตึ วา	สมาธึ อธิคจฺฉติ

“ชนย่อมให้ (ทาน) ตามศรัทธา ตามความเลื่อมใสแล, ชนใด ย่อมเป็นผู้เก้อเขินในเพราะน้ำและข้าวของชนเหล่าอื่นนั้น, ชนนั้นย่อมไม่บรรลุสมาธิในกลางวันหรือในกลางคืน ก็อกุศลกรรมอันบุคคลใดตัดขาดแล้ว ถอนขึ้นทำให้มีรากขาดแล้ว, บุคคลนั้นแล ย่อมบรรลุสมาธิในกลางวันหรือในกลางคืน”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

34.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า ททาติ เว ยถาสทฺธํ ความว่า ชนเมื่อให้บรรดาวัตถุมีของเศร้าหมองและประณีตเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าย่อมให้ตามศรัทธา คือตามสมควรแก่ศรัทธาของตนนั่นแล

บทว่า ยถาปสาทนํ ความว่า ก็บรรดาภิกษุผู้เป็นเถระและภิกษุใหม่เป็นต้น ความเลื่อมใสในภิกษุใดๆ ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น, เมื่อถวาย (ทาน) แก่ภิกษุนั้น ชื่อว่าย่อมถวายตามความเลื่อมใส คือตามสมควรแก่ความเลื่อมใสของตนนั่นแล

34.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

34.7 เรื่องในอดีตชาติ

นายกฏาหกนั้นไปสู่ชนบทอื่น จึงพูดอวดซึ่งทรัพย์แม้มาก, นายมาตามแล้วพึงประทุษร้าย, กฏาหก ท่านจงบริโภค โภคะทั้งหลายเถิด

34.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

นายกฏาหก ได้เป็น ภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ

35. เรื่องเมณฑกเศรษฐี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 47-59)

35.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “สุทสฺสํ วชฺชมญฺเญสํ”

35.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ เมณฑกเศรษฐี

35.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระศาสดาเสด็จไปภัททิยนคร ได้ยินว่า แพะทองคำทั้งหลายประมาณเท่าช้างม้าและโคอุสภะชำแรกแผ่นดิน เอาหลังดุนหลังกันผุดขึ้นในที่ประมาณ 8 กรีส ที่ข้างหลังเรือนของเศรษฐีนั้น. บุญกรรมใส่กลุ่มด้าย 5 สีไว้ในปากของแพะเหล่านั้น. เมื่อมีความต้องการด้วยเภสัชมีเนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น หรือด้วยวัตถุมีผ้าเครื่องปกปิด เงินและทองเป็นต้น ชนทั้งหลายย่อมนำกลุ่มด้ายออกจากปากของแพะเหล่านั้น. เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ผ้าเครื่องปกปิด เงินและทองย่อมไหลออกจากปากแพะแม้ตัวหนึ่ง ก็เป็นของเพียงพอแก่ชาวชมพูทวีป. จำเดิมแต่นั้นมา เศรษฐีนั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จึงปรากฏว่า เมณฑกเศรษฐี เศรษฐีถวายภัตแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งที่ภูเขาคันธมาทน์ ออกจากสมาบัติ. ทราบว่า ในภายในสมาบัติ ความหิวย่อมไม่เบียดเบียน เพราะผลแห่งสมาบัติ แต่ว่า เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายออกจากสมาบัติแล้ว ความหิวมีกำลังย่อมเกิดขึ้นเป็นราวกะว่าเผาพื้นท้องอยู่. เพราะฉะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นตรวจดูฐานะที่จะได้ (อาหาร) แล้ว จึงไป ฝ่ายภรรยาของเศรษฐีนั้นปรารถนาให้ได้อยู่ร่วมกันอานิสงส์ของการถวายทานเศรษฐีและคณะไปเกิดที่ภัททิยนคร

35.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

สุทสฺสํ วชฺชมญฺเญสํ อตฺตโน ปน ทุทฺทสํ
ปเรสํ หิ โส วชฺชานิ โอปุนาติ ยถาภุสํ
อตฺตโน ปน ฉาเทติ กลึว กิตวา สโฐ

“โทษของบุคคลเหล่าอื่นเห็นได้ง่าย, ฝ่ายโทษของตนเห็นได้ยาก เพราะว่า บุคคลนั้นย่อมโปรยโทษของบุคคลเหล่าอื่น เหมือนบุคคลโปรยแกลบ, แต่ว่า ย่อมปกปิด (โทษ) ของตนเหมือนพรานนกปกปิดอัตภาพด้วยเครื่องปกปิดฉะนั้น”

35.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุทสฺสํ ความว่า โทษคือความพลั้งพลาดของบุคคลอื่นแม้มีประมาณน้อย อันบุคคลเห็นได้ง่าย คืออาจเพื่อจะเห็นได้โดยง่ายทีเดียว ส่วนโทษของตน แม้ใหญ่ยิ่งอันบุคคลเห็นได้ยาก

บทว่า ปเรสํ หิ ความว่า เพราะเหตุนั้นนั่นแล บุคคลนั้นย่อมโปรยโทษทั้งหลายของชนเหล่าอื่นในท่ามกลางสงฆ์เป็นต้น เหมือนบุคคลยืนบนที่สูงแล้วโปรยแกลบลงอยู่ฉะนั้น

35.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

35.7 เรื่องในอดีตชาติ

เศรษฐีนามเดิมว่า อวโรชะ ได้ทำบุญต่อพระศาสดาแล้วประสบฉาตกภัย ภายหลังผลทานทำให้ประสบความมั่งมี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

35.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

อวโรชะ ได้เป็น เมณฑกเศรษฐี

36. เรื่องสุภัททปริพาชก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 62-64)

36.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “อากาเสว ปทำ นตฺถิ”

36.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สุภัททปริพาชก

36.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

สุภัททปริพาชกได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในวันจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทูลถามปัญหาว่ารอยเท้าในอากาศ สมณะภายนอกศาสนา และสังขารอันเที่ยงแท้ เหล่านี้ว่ามีอยู่หรือไม่

36.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อากาเสว ปทำ นตฺถิ สมโณ นตฺถิ พาหิโร
ปปญฺจาภิรตา ปชา นิปฺปปญฺจา ตถาคตา
อากาเสว ปทำ นตฺถิ สมโณ นตฺถิ พาหิโร
สงฺขารา สสฺสตา นตฺถิ นตฺถิ พุทฺธานมิญฺชิตำ

“รอยเท้าในอากาศนั่นเทียว ไม่มี; สมณะภายนอก ไม่มี;หมู่สัตว์เป็นผู้ยินดียิ่งแล้วในธรรมเครื่องเนิ่นช้า, พระตถาคตทั้งหลายไม่มีธรรมเครื่องเนิ่นช้า รอยเท้าในอากาศนั่นเทียวไม่มี, สมณะภายนอก ไม่มี, สังขารทั้งหลาย (ชื่อว่า) เที่ยงไม่มี, กิเลสชาตเครื่องหวั่นไหวไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

36.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปทำ ความว่า ชื่อว่ารอยเท้าแห่งสัตว์ไรๆ อันบุคคลพึงบัญญัติว่า “มีรูปอย่างนี้” ด้วยสามารถแห่งสีและสัณฐานในอากาศนี้ ไม่มี

บทว่า พาหิโร ความว่า ชื่อว่าสมณะผู้ดำรงอยู่ในมรรคและผลภายนอกแต่ศาสนาของเรา ไม่มี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

36.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในเวลาจบเทศนา สุภัททปริพาชกตั้งอยู่แล้วในอนาคามิผล พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

36.7 เรื่องในอดีตชาติ

ได้ยินว่า ในอดีตกาล สุภัททปริพาชกนั้น เมื่อน้องชายให้ทานอันเลิศถึง 9 ครั้ง ในเพราะข้าวกล้าครั้งหนึ่ง ไม่ปรารถนาเพื่อจะให้ ท้อถอยแล้ว ได้ให้ในกาลเป็นที่สุด

36.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

ผู้ไม่ปราถนาในทาน ได้เป็น สุภัททปริพาชก

ภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค (หมวดว่าด้วยทาง)

37. เรื่องสูกรเปรต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 110-117)

37.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “วาจานุรกฺขี”

37.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สูกรเปรต

37.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระมหาโมคคัลลานเถระลงจากภูเขาคิชฌกูฏกับพระลักขณเถระ ได้ทำการยิ้มแย้มในประเทศแห่งหนึ่ง ทรงเห็นเปรต พระศาสดาก็ทรงตรัสรับรองเรื่องเปรต

37.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

วาจานุรกฺขี มนสา สุสำวุโต
กาเยน จ อกุสลำ น กยิรา
เอเต ตโย กมฺมปเถ วิโสธเย
อาราธเย มคฺคำ อิสิปฺปเวทิตำ.

“บุคคลผู้มีปกติรักษาวาจา สำรวมดีแล้วด้วยใจ และไม่ควรทำอกุศลด้วยกาย พึงยังกรรมบถทั้งสามเหล่านี้ให้หมดจดพึงยินดีทางที่ท่านผู้แสวงหาคุณประกาศแล้ว”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

37.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ความแห่งพระคาถานั้นว่า“บุคคลชื่อว่าผู้มีปกติตามรักษาวาจาเพราะเว้นทุจริต4, ชื่อว่าสำรวมใจแล้วด้วยดี เพราะไม่ยังมโนทุจริตมีอภิชฌาเป็นต้นให้เกิดขึ้น

37.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

37.7 เรื่องในอดีตชาติ

ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป พระเถระ 2 รูปพร้อมเพรียงกันในอาวาสใกล้หมู่บ้านตำบลหนึ่ง. ในพระ 2 รูปนั้น รูปหนึ่งมีพรรษา 60, รูปหนึ่งมีพรรษา 59 รูปที่มีพรรษา 59 นั้น ถือบาตรและจีวรของพระเถระนอกนี้เที่ยวไป ได้ทำวัตรปฏิบัติทุกอย่างเหมือนสามเณร

เมื่อพระเถระทั้งสองนั้นอยู่พร้อมเพรียงกัน ดุจพี่น้องที่อยู่ในท้องมารดาเดียวกัน, พระธรรมกถึกรูปหนึ่งมาสู่ที่อยู่ (ของพระเถระทั้งสอง) แล้ว ก็กาลนั้นเป็นวันธัมมัสสวนะ

พระเถระทั้งสองสงเคราะห์พระธรรมกถึกแล้วพูดว่า “ท่านสัตบุรุษ ขอท่านจงกล่าวธรรมกถาแก่พวกผมเถิด” พระธรรมกถึกนั้นก็กล่าวธรรมกถาแล้ว. พระเถระทั้งสองมีจิตยินดีว่า “พวกเราได้พระธรรมกถึกแล้ว”

รุ่งขึ้นพาท่านเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านใกล้เคียง ทำภัตกิจเสร็จในบ้านนั้นแล้วกล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุ ขอท่านจงกล่าวธรรมกถาหน่อยหนึ่งจากที่ที่ได้พักไว้ในวันวาน” แล้วนิมนต์ให้ท่านกล่าวธรรมแก่พวกมนุษย์. พวกมนุษย์ฟังธรรมกถาแล้ว นิมนต์แม้เพื่อต้องการ (ให้ฉัน) ในวันรุ่งขึ้น. พระเถระทั้งสองพาพระธรรมกถึกนั้นเที่ยวบิณฑบาต ในบ้านเป็นที่เที่ยวภิกษา บ้านละสองวันโดยรอบ อย่างนี้

พระธรรมกถึกคิดว่า “พระเถระสองรูปนี้ เป็นผู้อ่อนโยนยิ่งนัก การที่เราให้พระแม้ทั้งสองรูปนี้หนีไปเสีย แล้วอยู่ในวัดนี้ ควร”

ในตอนเย็นท่านไปสู่ที่บำรุงของพระเถระในเวลาที่ภิกษุทั้งสองลุกไปแล้ว กลับเข้าไปหาพระมหาเถระแล้วพูดว่า “ท่านผู้เจริญ เรื่องบางอย่างที่ผมควรพูดมีอยู่” เมื่อพระมหาเถระกล่าวว่า “จงพูดเถิด ผู้มีอายุ” คิดหน่อยหนึ่งแล้วพูดว่า “ท่านผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่าการพูดมีโทษมาก” ไม่พูดอะไร แล้วหลีกไป. พระธรรมกถึกนั้นไปสู่สำนักแม้ของพระอนุเถระก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในวันที่ 2 ท่านก็ทำอย่างนั้นเหมือนกัน

ในวันที่ 3 เมื่อความรวนเรอย่างยิ่งเกิดแก่พระเถระทั้งสองนั้นแล้ว เข้าไปหาพระมหาเถระแล้วพูดว่า “ท่านผู้เจริญ คำบางอย่างที่ผมควรจะพูดมีอยู่ แต่ผมไม่อาจพูดในสำนักของท่านได้.” ถูกพระเถระรบเร้าว่า “ไม่เป็นไร คุณ, จงพูดเถิด”

จึงกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ก็ทำไม พระอนุเถระจึงไม่ถูกกับท่าน?”

พระมหาเถระ. ท่านสัตบุรุษ ท่านพูดอะไรนั่น, ผมทั้งสองเป็นเหมือนบุตรผู้อยู่ในท้องมารดาเดียวกัน, ในผมทั้งสองรูป รูปหนึ่งได้สิ่งของแล้ว รูปแม้นอกนี้ก็เป็นอันได้เหมือนกัน, โทษของพระเถระนั่นอันผมเคยเห็น ย่อมไม่มี ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้.

พระธรรมกถึก. อย่างนั้นหรือ? ท่านผู้เจริญ

พระมหาเถระ. อย่างนั้น คุณ

พระธรรมกถึก. ท่านผู้เจริญ พระอนุเถระพูดกะผมอย่างนี้ว่า “ท่านสัตบุรุษ ท่านเป็นกุลบุตร ท่านทำการคบหากับพระมหาเถระนั่น ด้วยทำในใจว่า “พระมหาเถระนี้ มีความละอาย มีศีลเป็นที่รัก, ควรพิจารณาแล้วจึงทำ” ตั้งแต่วันที่ผมมาถึง พระอนุเถระนั่นพูดกะผมอย่างนี้

พระมหาเถระพอได้ฟังคำนั้น ก็มีใจโกรธแค้น แตกแล้ว ดุจภาชนะที่เขาทำด้วยดิน อันบุคคลตีด้วยไม้ฉะนั้น. พระธรรมกถึกแม้นอกนี้ ลุกไปสำนักของพระอนุเถระ แล้วได้พูดเหมือนอย่างนั้น. แม้พระอนุเถระก็ได้แตกอย่างนั้นเหมือนกัน

ในพระเถระสองรูปนั้น แม้รูปหนึ่ง ชื่อว่าเคยแยกกันเข้าไปบิณฑบาต ย่อมไม่มีตลอดกาลเท่านี้ แม้ก็จริง ถึงดังนั้น ในวันรุ่งขึ้น พระเถระทั้งสองได้แยกกันเข้าไปบิณฑบาต

พระอนุเถระมาถึงก่อนแล้ว ได้ยืนอยู่ที่ศาลาเป็นที่บำรุง พระมหาเถระได้มาถึงในภายหลัง. พระอนุเถระเห็นท่านแล้ว จึงคิดว่า “เราควรรับบาตรและจีวรของพระเถระนี้หรือไม่หนอ?” ท่านแม้คิดว่า “บัดนี้ เราจักไม่รับ” ดังนี้แล้ว ก็ยังทำจิตให้อ่อนได้ ด้วยทำในใจว่า “ช่างเถิด กรรมเห็นปานนี้ อันเราไม่เคยทำ การที่เรายังวัตรของตนให้เสียไป ไม่สมควร” ดังนี้แล้ว เข้าไปหาพระเถระกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านจงให้บาตรและจีวร”

พระมหาเถระนอกนี้ ชี้นิ้วตวาดว่า “จงไป คนหัวดื้อ คุณไม่ควรจะรับบาตรและจีวรของฉัน” เมื่อพระอนุเถระนั้นกล่าวว่า “จริงละขอรับ ถึงผมก็คิดแล้วว่า “จักไม่รับบาตรและจีวรของท่าน” กล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุผู้ใหม่ ทำไมท่านจึงคิดว่า “ความเกี่ยวข้องอะไรๆ ในวิหารนี้ของเรามี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อยู่?” แม้พระอนุเถระนอกนี้ก็กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ก็ทำไมท่านจึงสำคัญอย่างนี้ว่า ‘ความเกี่ยวข้องอะไรๆ ในวิหารนี้ของเรา มีอยู่?” นี้เป็นวิหารของท่าน’ แล้วถือบาตรและจีวรออกไป

ถึงพระมหาเถระนอกนี้ก็ได้ออกไป (เหมือนกัน)

พระเถระทั้งสองนั้น ไม่ไปแม้โดยหนทางเดียวกัน, รูปหนึ่งถือเอาหนทางโดยประตูด้านปัจฉิมทิศ, รูปหนึ่งถือเอาโดยประตูด้านปุรัตถิมทิศ. พระธรรมกถึกกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ อย่าทำอย่างนี้ อย่าทำอย่างนี้” เมื่อพระเถระกล่าวว่า “จงหยุดเถิดคุณ” แล้วกลับ

ในวันรุ่งขึ้น พระธรรมกถึกนั้นเข้าไปบ้านใกล้เคียง เมื่อพวกมนุษย์กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญทั้งสองไปไหน? ขอรับ” กล่าวตอบว่า “คุณ อย่าถามเลย พระผู้เป็นเจ้าผู้เข้าถึงสกุลของพวกท่าน วานนี้ทำการทะเลาะกันแล้วออกไป, ฉันแม้ขอร้องอยู่ก็ไม่สามารถจะให้กลับได้”

ในคนเหล่านั้น คนที่โง่เขลาได้นิ่งเสีย ส่วนคนที่ฉลาดคิดว่า “ชื่อว่าความพลั้งพลาดอะไรๆ ของผู้เจริญทั้งสอง เราทั้งหลายไม่เคยเห็นสิ้นกาลประมาณเพียงนี้ ภัยเมื่อเกิดขึ้นแก่พระผู้เป็นเจ้าทั้งสองนั้น คงเกิดขึ้นเพราะอาศัยพระธรรมกถึกรูปนี้” แล้วได้เป็นผู้ถึงความเสียใจ

พระมหาเถระแม้เหล่านั้น ไม่ได้ความสบายจิตในที่ไปแล้ว. พระมหาเถระคิดว่า “โอ! กรรมของภิกษุใหม่หนัก (เพราะ) เธอได้พูดกะภิกษุผู้จรมา ที่ตนเห็นแล้วครู่เดียวว่า “ท่านอย่าได้ทำการคบหากับพระมหาเถระ”

ถึงพระอนุเถระนอกนี้ก็ได้คิดว่า “โอ! กรรมของพระมหาเถระหนัก (เพราะ) ท่านได้พูดกะผู้จรมา อันตนเห็นแล้วเพียงครู่เดียวว่า “อย่าได้คบหากับพระอนุเถระนี้”

การสาธยายและการทำไว้ในใจมิได้มีแล้วแก่พระเถระทั้งสองนั้น. โดยล่วงไป 100 ปี พระเถระทั้งสองนั้นได้ไปสู่วิหารแห่งเดียวกันในปัจฉิมทิศ. เสนาสนะอันเดียวกันนั่นแล ได้ถึงแก่พระเถระทั้งสองนั้น. เมื่อพระมหาเถระเข้าไปนั่งบนเตียงแล้ว แม้พระอนุเถระนอกนี้ก็ได้เข้าไป

พระมหาเถระพอเห็นพระอนุเถระนั้นก็จำได้ ไม่สามารถจะอดกลั้นน้ำตาไว้ได้

ถึงพระอนุเถระนอกนี้ ก็จำพระมหาเถระได้ มีนัยน์ตาอันเต็มแล้วด้วยน้ำตา คิดว่า “เราจะพูดหรือไม่พูดหนอแล?” แล้วคิดว่า “ข้อนั้นไม่ควรเชื่อ” แล้วไหว้พระเถระ กล่าวว่า “ข้าแต่ท่าน ผู้เจริญ ผมถือบาตรและจีวรของท่านได้เที่ยวไปตลอดกาลประมาณเพียงนี้ เออก็มรรยาทอันไม่สมควรอะไรๆ ในทวารทั้ง 6 มีกายทวารเป็นต้นของผม อันท่านเคยเห็นแล้วหรือ?

พระมหาเถระ. ไม่เคยเห็น ผู้มีอายุ.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระอนุเถระ. เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไมท่านจึงได้พูดกะพระธรรมกถึกว่า “อย่าได้ทำการคบหากับพระอนุเถระนั่น?”

พระมหาเถระ. ผู้มีอายุ ผมหาพูดอย่างนั้นไม่ นัยว่า ท่านพูดอย่างนี้ในระหว่างของเรา

พระอนุเถระ. ท่านผู้เจริญ แม้ผมก็มิได้พูด

ในขณะนั้น พระเถระทั้งสองนั้นก็ทราบได้ว่า “พระธรรมกถึกนั้นจักใคร่ทำลายเราทั้งสอง จึงพูดอย่างนั้น” แล้วยังกันและกันให้แสดงโทษแล้ว พระเถระทั้งสองนั้นไม่ได้ความสบายใจตลอด 100 ปี เป็นผู้พร้อมเพรียงกันในวันนั้น ชวนกันว่า “มาเถิด เราจักคร่าพระธรรมกถึกนั้นออกจากวิหารนั้น” แล้วหลีกไป ได้ถึงวิหารนั้นโดยลำดับ

แม้พระธรรมกถึกก็เห็นพระเถระทั้งสองแล้ว เข้าไปใกล้ เพื่อรับบาตรและจีวร. พระเถระทั้งสองชี้นิ้วพูดว่า “ท่านไม่ควรจะอยู่ในวิหารนี้ (ต่อไป).” พระธรรมกถึกนั้นไม่อาจดำรงอยู่ได้ออกหนีไปในทันใดนั้นเอง

37.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

ครั้งนั้น สมณธรรมที่เธอบำเพ็ญแล้วสิ้นสองหมื่นปี มิได้อาจเพื่อจะทรงเธอไว้ได้ เธอเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วเกิดในอเวจี ไหม้อยู่สิ้นพุทธันดรหนึ่งมาเป็นสูกรเปตร มีอัตภาพมีประการดังกล่าวแล้ว เสวยทุกข์อยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏในบัดนี้

ภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค (หมวดว่าด้วยนรก)

38. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 205-208)

38.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “จตฺตาริ ฐานานิ”

38.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ บุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ ซึ่งเป็นหลานของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

38.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

นายเขมกะนั้นเป็นผู้มีรูปสวย. โดยมากหญิงทั้งหลายเห็นเขาแล้ว ถูกราคะครอบงำ ไม่สามารถจะดำรงอยู่ตามภาวะของตนได้. แม้เขาก็ได้เป็นผู้ยินดียิ่งในปรทารกรรมเหมือนกัน เขมกะเป็นนักเลงเจ้าชู้ ถูกจับถึง 3 ครั้ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

38.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

จตฺตาริ ฐานานิ นโร ปมตฺโต อาปชฺชตี ปรทารูปเสวี
อปุญฺญลาภํ นนิกามเสยฺยํ นินฺทำ ตติยำ นิรยำ จตุตฺถำ.
อปุญฺญลาโภ จ คตี จ ปาปิกา ภีตสฺส ภีตาย รตี จ โถกิกา
ราชา จ ทณฺฑำ ครุกำ ปเณติ ตสฺมา นโร ปรทารำ น เสเว

“นระผู้ประมาทชอบเสพภรรยาของคนอื่น ย่อมถึงฐานะ 4 อย่างคือการได้สิ่งที่มิใช่บุญ เป็นที่ 1 การนอนไม่ได้ตามความปรารถนา เป็นที่ 2 การนินทา เป็นที่ 3 นรกเป็นที่ 4 การได้สิ่งมิใช่บุญอย่างหนึ่ง,คติลามกอย่างหนึ่ง, ความยินดีของบุรุษผู้กลัวกับด้วยหญิงผู้กลัวมีประมาณน้อยอย่างหนึ่ง, พระราชาย่อมลงอาชญาอันหนักอย่างหนึ่ง, เพราะฉะนั้น นระไม่ควรเสพภรรยาของคนอื่น”

38.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฐานานิ ได้แก่ เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย

บทว่า ปมตฺโต ได้แก่ ประกอบด้วยการปล่อยสติ

38.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา นายเขมกะดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

38.7 เรื่องในอดีตชาติ ในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป เขาเป็นนักมวยที่เก่งที่สุด ยกธงทอง 2 แผ่นขึ้นไว้ที่กาญจนสถูปของพระทศพลแล้ว ตั้งความปรารถนาไว้ว่า “เว้นหญิงที่เป็นญาติสาโลหิตเสีย หญิงที่เหลือเห็นเราแล้วจงกำหนัด.” นี้เป็นบุรพกรรมของเขาด้วยประการฉะนี้

38.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

นักมวยที่เก่งที่สุด ได้เป็น บุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ

ภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค (หมวดว่าด้วยตัณหา)

39. เรื่องปลาชื่อกปิละ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 271-280)

39.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “มนุชสฺส”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

39.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ ปลาชื่อ กปิละ

39.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

กปิลภิกขุเกิดในพระศาสนาของพระพุทธกัสสปะ เป็นพหูสูต มีบริวารมาก มีแต่ความทะยานอยาก เที่ยวด่าบริภาษภิกษุที่ไม่เชื่อคำสอนของตน ดูหมิ่นแม้นภิกษุที่เป็นพระอรหัตผล ทำให้พระศาสนาของพระพุทธกัสสปะเสื่อมลง ด้วยกรรมนั้นทำให้กปิลภิกขุต้องตกอยู่ในอเวจี สิ้นกรรมในอเวจีแล้วเกิดเป็นปลาสีทองสวยงาม เพราะในเบื้องต้นได้บอกพระพุทธวจนะอันถูกต้อง แก่บุคคลและสรรเสริญคุณแห่งพระรัตนตรัย แต่มีกลิ่นปากเหม็นรุนแรงเพราะในบั้นปลายได้ขืนพระพุทธวจนะด่าบริภาษพระอริยะทั้งหลายชาวประมงจับปลากปิละได้แล้วถวายพระราชา พระราชานำปลาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามเรื่องต่าง ๆ ปลากปิละระลึกกรรมหนักของตนได้เกิดความเสียใจ เอาศีรษะฟาดแคมเรือไปบังเกิดในอเวจีมหานรกอีกครั้ง

39.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

มนุชสฺส ปมตฺตจาริโน
ตณฺหา วฑฺฒติ มาลุวา วิย
โส ปลวตี หุราหุรำ
ผลมิจฺฉว วนสฺมึ วานโร
ยำ เอสา สหตี ชมฺมี ตณฺหา โลเก วิสตฺติกา
โสกา ตสฺส ปวฑฺฒนฺติ อภิวฑฺฒว พีรณำ.
โย เจ ตำ สหตี ชมฺมี ตณฺหำ โลเก ทุรจฺจยำ
โสกา ตมฺหา ปปตนฺติ อุทพินฺทุว โปกฺขรา.
ตำ โว วทามิ ภทฺทำ โว ยาวนฺเตตฺถ สมาคตา
ตณฺหาย มูลำ ขณถ อุสีรตฺโถว พีรณำ.
มา โว นฬำ ว โสโตว มาโร ภญฺชิ ปุนปฺปุนำ

“ตัณหาดุจเถาย่านทราย ย่อมเจริญแก่คนผู้มีปกติประพฤติประมาท เขาย่อมเร่ร่อนไปสู่ภพน้อยใหญ่ ดังวานรปรารถนาผลไม้ เร่ร่อนไปในป่าฉะนั้น. ตัณหานี้เป็นธรรมชาติลามก มักแผ่ซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก ย่อมครอบงำบุคคลใด ความโศกทั้งหลายย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น, ดุจหญ้าคมบางอันฝนตกรด แล้วงอกงามอยู่ ฉะนั้น. แต่ผู้ใดย่อมย่ำยีตัณหานั่นซึ่งเป็นธรรมชาติลามก ยากที่ใครในโลกจะล่วงไปได้, ความโศกทั้งหลายย่อมตกไปจากผู้นั้น เหมือนหยาดน้ำตกไปจากใบบัว ฉะนั้น. เพราะฉะนั้น เราบอกกะท่านทั้งหลายว่า ความเจริญ จงมีแก่ท่านทั้งหลาย บรรดาที่ประชุมกันแล้ว ณ ที่นี้ ท่านทั้งหลายจงขุดรากตัณหาเสียเถิด, ประหนึ่งผู้ต้องการแฝก ขุดหญ้าคมบางเสียฉะนั้น, มารอย่าระรานท่านทั้งหลายบ่อยๆ ดุจกระแสน้ำระรานไม้อ้อฉะนั้น”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

39.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปมตฺตจาริโน ความว่า ฌานไม่เจริญเทียว วิปัสสนามรรคและผล ก็ไม่เจริญ แก่บุคคลผู้มีปกติประพฤติประมาท ด้วยความประมาท มีการปล่อยสติเป็นลักษณะ. อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า เครือเถาย่านทรายร้อยรัด รึงรัดต้นไม้อยู่ ย่อมเจริญเพื่อความพินาศแห่งต้นไม้นั้นฉันใด ตัณหาก็ฉันนั้น ชื่อว่าเจริญแก่บุคคลนั้น เพราะอาศัยทวารทั้ง 6 เกิดขึ้นบ่อยๆ

บาทพระคาถาว่า โส ปริปลวติ หุราหุรำ ความว่า บุคคลนั้น คือผู้เป็นไปในคติแห่งตัณหา ย่อมเร่ร่อนคือแล่นไปในภพน้อยใหญ่

39.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา บุตรของชาวประมงทั้ง 500 ถึงความสังเวช ปรารถนาการทำที่สุดแห่งทุกข์ บวชในสำนักพระศาสดา ทำที่สุดแห่งทุกข์ต่อกาลไม่นานเท่าไร ได้เป็นผู้มีการบริโภคเป็นอันเดียว โดยธรรมเป็นเครื่องบริโภค คือ อเนญชวิหารธรรมและสมาปัตติธรรม ร่วมกับพระศาสดา ดังนี้แล

39.7 เรื่องในอดีตชาติ

แม้ภิกษุกปิละไหม้ในนรกสิ้นพุทธันดรหนึ่งแล้ว ในกาลนั้น บังเกิดเป็นปลาใหญ่ในแม่น้ำอจิรวดี มีสีเหมือนทองคำ มีปากเหม็น ด้วยเศษแห่งวิบาก

ต่อมาวันหนึ่ง สหายเหล่านั้นปรึกษากันว่า "เราจักจับปลา" จึงถือเอาเครื่องจับสัตว์น้ำมีแหเป็นต้นทอดไปในแม่น้ำ ทีนั้น ปลานั้นได้เข้าไปสู่ภายในแหของคนเหล่านั้น. ชาวบ้านประมงทั้งหมดเห็นปลานั้นแล้ว ได้ส่งเสียงเอ็ดอึงว่า "ลูกของพวกเรา เมื่อจับปลาครั้งแรก จับได้ปลาทองแล้ว คราวนี้ พระราชาจักพระราชทานทรัพย์แก่เราเพียงพอ." สหายแม้เหล่านั้นแล เอาปลาใส่เรือยกเรือขึ้นแล้วก็ไปสู่พระราชสำนัก

แม้เมื่อพระราชาทอดพระเนตรเห็นปลานั้น ตรัสว่า "นั่นอะไร?" พวกเขาได้กราบทูลว่า "ปลา พระเจ้าข้า." พระราชาทอดพระเนตรเห็นปลามีสีเหมือนทองคำ ทรงดำริว่า "พระศาสดาจักทรงทราบเหตุที่ปลานั่นเป็นทองคำ" ดังนี้แล้ว รับสั่งให้คนถือปลา ได้เสด็จไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า. เมื่อปากอันปลาพออ้าเท่านั้น พระเชตวันทั้งสิ้นได้มีกลิ่นเหม็นเหลือเกิน

พระราชาทูลถามพระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า เพราะเหตุไร ปลาจึงมีสีเหมือนทองคำ? และเพราะเหตุไร กลิ่นเหม็นจึงฟุ้งออกจากปากของมัน?"

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระศาสดา. มหาบพิตร ปลานี้ได้เป็นภิกษุชื่อกปิละ เป็นพหูสูต มีบริวารมาก ในธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป, ถูกความทะยานอยากในลาภครอบงำแล้ว ด่าบริภาษพวกภิกษุผู้ไม่ถือคำของตน ยังพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ให้เสื่อมลงแล้ว. เขาบังเกิดในอเวจีด้วยกรรมนั้นแล้ว บัดนี้ เกิดเป็นปลาด้วยเศษแห่งวิบาก

ก็เพราะเธอบอกพระพุทธวจนะ กล่าวสรรเสริญคุณพระพุทธเจ้าสิ้นกาลนาน จึงได้อัตภาพมีสีเหมือนทองคำนี้ ด้วยผลแห่งกรรมนั้น เธอได้เป็นผู้บริภาษภิกษุทั้งหลาย กลิ่นเหม็นจึงฟุ้งออกจากปากของเธอ ด้วยผลแห่งกรรมนั้น มหาบพิตร อาตมภาพจะให้ปลานั้นพูด

39.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

ภิกษุกปิละ ได้เป็น ปลากปิละที่มีปากเหม็น

40. เรื่องนางลูกสุกร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 281-289)

40.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “ยถาปิ มูเล”

40.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ นางลูกสุกรกินคูถตัวหนึ่ง

40.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จเข้ากรุงราชคฤห์พร้อมพระอานนท์ ทอดพระเนตรเห็น ลูกสุกร พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงอดีตชาติทั้ง 4 ของลูกสุกรแก่พระอานนท์ว่า ในศาสนาพระกกุสันโธพุทธเจ้า นางลูกสุกรเกิดเป็นแม่ไก่ จากนั้นเกิดเป็นราชธิดานามว่าอุพพรีจากนั้นได้ปฐมฌานไปเกิดในพรหมโลก แล้วจุติลงมาเป็นลูกสุกรในบัดนี้ หลังจากนางลูกสุกรตายจากชาตินั้นแล้วนางไปเกิดในราชตระกูลแดนสุวรรณภูมิตายจากชาตินั้นไปเกิดในกรุงพาราณสี ตายจากชาตินั้นไปเกิดในเรือนพ่อค้าม้า ตายจากชาตินั้นไปเกิดในเรือนของนายเรือ ตายจากชาตินั้นไปเกิดในกรุงอนุราชบุรี ตายจากชาตินั้นไปเกิดเป็นนางสุมนาเป็นภรรยาของมหาอำมาตย์ชื่อ “ลกุณฏกอติมพระ” ภายหลังได้ฟังอาสีวิสูปมสูตรในกัลลก-มหาวิหารบรรลุอรหัต

40.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

ยถาปิ มูเล อนุปฺปทฺทเว ทเฬฺห
ฉินฺโนปิ รุกฺโข ปุนเรว รูหติ
เอวมฺปิ ตณฺหานุสเย อนูหเต
นิพฺพตฺตติ ทุกฺขมิทำ ปุนปฺปุนำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ยสฺส ฉตฺตึสตีโสตา มนาปสฺสวนา ภุสา
มหา วหนฺติ ทุทฺทิฏฺฐึ สงฺกปฺปา ราคนิสฺสิตา
สวนฺติ สพฺพธี โสตา ลตา อุพฺภิชฺช ติฏฺฐติ
ตญฺจ ทิสฺวา ลตๆ ชาตๆ มูลๆ ปญฺญาย ฉินฺทถ
สริตานิ สิเนหิตานิ จ
โสมนสฺสานิ ภวนฺติ ชนฺตุโน
เต สาตสิตา สุเขสิโน
เต เว ชาติชรูปคา นรา
ตสิณาย ปุรกฺขตา ปชา
ปริสปฺปนฺติ สโสว พาธิโต
สโยชนสงฺคสตฺตา
ทุกฺขมุเปนฺติ ปุนปฺปุนๆ จิราย
ตสิณาย ปุรกฺขตา ปชา
ปริสปฺปนฺติ สโสว พาธิโต
ตสฺมา ตสิณๆ วิโนทเย
ภิกฺขุ อากงฺขๆ วิราคมตฺตโน

“ต้นไม้ เมื่อรากไม่มีอันตราย ยังมั่นคง ถึงบุคคลตัดแล้วย่อมงอกขึ้นได้อีกทีเดียว แม้ฉันใด, ทุกข์นี้ เมื่อตัณหานุสัยอันบุคคลยังขจัดไม่ได้แล้ว ย่อมเกิดขึ้นร่ำไป แม้ฉันนั้น

กระแส (แห่งตัณหา) 36 อันไหลไปในอารมณ์ เป็นที่พอใจ เป็นธรรมชาติกล้า ย่อมมีแก่ บุคคลใด, ความดำริทั้งหลายอันใหญ่ อาศัยราคะย่อมนำบุคคลนั้น ผู้มีทิฏฐิชั่วไป

กระแส (แห่งตัณหาทั้งหลาย) ย่อมไหลไปในอารมณ์ทั้งปวงตัณหาดุจเถาวัลย์แตกขึ้นแล้วย่อมตั้งอยู่,ก็ท่านทั้งหลายเห็นตัณหานั้นเป็นดังเถาวัลย์เกิดแล้วจงตัดรากเสียด้วยปัญญาเถิด

โสมนัสทั้งหลายที่ช่านไป และเปื้อนตัณหาดุจยางเหนียวย่อมมีแก่สัตว์, สัตว์ทั้งหลายนั้นอาศัยความสำราญ จึงเป็นผู้แสวงหาความสุข, นระเหล่านั้นแล ย่อมเป็นผู้เข้าถึงซึ่งชาติชรา

หมู่สัตว์ อันตัณหาผู้ทำความดิ้นรนล้อมไว้แล้ว ย่อมกระเสือกกระสน เหมือนกระต่ายอันนายพรานดักได้แล้วฉะนั้น, หมู่สัตว์ผู้ข้องอยู่ในสังโยชน์และกิเลสเครื่องข้อง ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อยๆ อยู่ช้านาน

หมู่สัตว์อันตัณหาผู้ทำความดิ้นรนล้อมไว้แล้ว ย่อมกระเสือกกระสนเหมือนกระต่ายที่นายพรานดักได้แล้วฉะนั้น เพราะเหตุนั้นภิกษุหวังธรรมเป็นที่สำรอกกิเลสแก่ตน พึงบรรเทาตัณหาผู้ทำความดิ้นรนเสีย”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

40.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มูเล เป็นต้น ความว่า เมื่อรากทั้ง 5 (ของต้นไม้ใด) ซึ่งทอดตรงแน่วไปใน 4 ทิศ และในภายใต้ ชื่อว่าไม่มีอันตราย เพราะอันตรายชนิดใดชนิดหนึ่ง บรรดาอันตรายมีการตัด การผ่า และการเจาะเป็นต้น ชื่อว่ามั่นคง เพราะถึงความเป็นของมั่นคง ต้นไม้ (นั้น) แม้ถูกบุคคลรานแล้ว ณ เบื้องบน ย่อมงอกขึ้นได้อีกทีเดียว ด้วยอำนาจกิ่งใหญ่น้อย ฉันใด

ทุกข์นี้ ที่ต่างด้วยทุกข์มีชาติทุกข์เป็นต้น เมื่ออนุสัย คือความนอนเนื่องแห่งตัณหาอันเป็นไปทางทวาร 6 อันพระอรหัตมรรคญาณยังไม่ขจัด คือยังตัดไม่ขาดแล้ว ย่อมเกิดร่ำไปในภพนั้นๆ จนได้ ฉันนั้นนั่นแล

40.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

40.7 เรื่องในอดีตชาติ

พระศาสดาเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต ทอดพระเนตรเห็นนางลูกสุกรตัวหนึ่ง จึงได้ทรงทำการแย้ม (พระโอษฐ์) ให้ปรากฏ. เมื่อพระองค์ทรงทำการแย้ม (พระโอษฐ์) อยู่ พระอานนทเถระได้เห็นมณฑลแห่งทัสสโนภาส ซึ่งเปล่งออกจากช่องพระโอษฐ์ จึงทูลถามเหตุแห่งการแย้ม (พระโอษฐ์) ว่า "พระเจ้าข้า อะไรหนอแลเป็นเหตุ? อะไรเป็นปัจจัยแห่งการทำการแย้มให้ปรากฏ"

ลำดับนั้นพระศาสดาตรัสกะพระอานนท์นั้นว่าอานนท์เธอเห็นนางลูกสุกรนั่นไหม

พระอานนท์. เห็น พระเจ้าข้า

พระศาสดา. นางลูกสุกรนั้นได้เกิดเป็นแม่ไก่ อยู่ในที่ใกล้โรงฉันแห่งหนึ่งในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากกุสันธะ นางไก่นั้นฟังเสียงประกาศธรรมของภิกษุผู้เป็นโยคาวจรรูปหนึ่ง สาธยายวิปัสสนากัมมัฏฐานอยู่ จุติจากอัตภาพนั้นแล้วได้เกิดในราชตระกูลเป็นราชธิดาพระนามว่า อุพพรี

ในกาลต่อมา พระนางเสด็จเข้าไปยังสถานเป็นที่ถ่ายอุจจาระ ทอดพระเนตรเห็นหมู่หนอนแล้วยังปุพวกสัญญาให้เกิดขึ้นในที่นั้น ได้ปฐมฌานแล้ว พระนางดำรงอยู่ในอัตภาพนั้นจนสิ้นอายุ จุติจากอัตภาพนั้นแล้ว เกิดในพรหมโลก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ก็แล พระนางครั้นจุติจากอัตภาพนั้นแล้ว สับสนอยู่ด้วยอำนาจคติ จึงเกิดแล้วในกำเนิดสุกรในบัดนี้ เราเห็นเหตุนี้ จึงได้ทำการแย้มให้ปรากฏ

40.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

แม่ไก่ ได้เป็น ลูกสุกร

41. เรื่องจูฬธนุคคหบัณฑิต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 311-316)

41.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “วิตกฺกมถิตสฺส”

41.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ จูฬธนุคคหบัณฑิต

41.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

ภิกษุรูปหนึ่งหลงกลของสตรีที่เที่ยวล่อลวงพระเถระด้วยน้ำดื่ม ด้วยอาหาร ด้วยการเชื้อเชิญพระเถระให้เข้าสู่เรือนของตน เอ่ยปากว่าเรือนนี้มีทุกสิ่ง ขาดแต่ชายผู้เป็นเจ้าเรือนเท่านั้น พระเถระหลงกลมายาของสตรีนางนั้น มีความปรารถนาในใจ มุ่งหมายจะสึกเพื่อการครองเรือน นอนอดอาหารซูบผอมอยู่ พระพุทธเจ้าตรัสเตือนโดยเล่าจูฬธนุคคหชาดก พร้อมตรัสภาษิต

41.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

วิตกฺกมถิตสฺส ชนฺตุโน
ติพฺพราคสฺส สุภานุปสฺสิโน
ภิยฺโย ตณฺหา ปวฑฺฒติ
เอส โข ทฬฺหํ กโรติ พนฺธนํ
วิตกฺกูปสเม จ โย รโต
อสุภํ ภาวยตี สทา สโต
เอส โข วฺยนฺติกาหติ
เอสจฺเฉจฺฉติ มารพนฺธนํ

“ตัณหา ย่อมเจริญยิ่งแก่ชนผู้ถูกวิตกย่ำยี มีราคะจัดเห็นอารมณ์ว่างาม, บุคคลนั่นแล ย่อมทำเครื่องผูกให้มั่น. ส่วนภิกษุใดยินดีในธรรมเป็นที่เข้าไประงับวิตก เจริญอสุภณานอยู่มีสติทุกเมื่อ, ภิกษุนั่นแลจักทำตัณหาให้สูญสิ้นได้ ภิกษุนั่นจะตัดเครื่องผูกแห่งมารได้”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

41.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้นบทว่าวิตกฺกมถิตสฺส ได้แก่ผู้ถูกวิตก 3มีกามวิตกเป็นต้นย่ำยีย่ิง

บทว่า ติพฺพราคสฺส คือ ผู้มีราคะหนาแน่น

41.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

41.7 เรื่องในอดีตชาติ

พระศาสดาตรัสถามว่า "ภิกษุ นัยว่า เธอเป็นผู้กระสันจริงหรือ?"

เมื่อภิกษุนั้นทูลว่า "จริง"

จึงตรัสว่า "ภิกษุ เหตุไร? เธอบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้ปรารภความเพียรเช่นดังเรา จึงไม่ให้เขาเรียกตนว่า‘พระโสดาบัน’หรือ‘พระสกทาคามี’กลับให้เขาเรียกว่า‘เป็นผู้กระสัน’ได้ เธอทำกรรมหนักเสียแล้ว"

จึงทรงซักถามว่า “เพราะเหตุไร? เธอจึงเป็นผู้กระสัน”

เมื่อภิกษุนั้นทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญหญิงคนหนึ่งพูดกะข้าพระองค์อย่างนี้”

จึงตรัสว่า “ภิกษุ กิริยาของนางนั่น ไม่น่าอัศจรรย์ เพราะในกาลก่อน นางละบัณฑิตผู้เลิศในชมพูทวีปทั้งสิ้นแล้ว ยังความสิเนหาในบุรุษคนหนึ่ง ซึ่งตนเห็นครู่เดียวนั้นให้เกิดขึ้น ทำบัณฑิตผู้เลิศนั้นให้ถึงความสิ้นชีวิต”

อันภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนาเพื่อให้ทรงประกาศเรื่องนั้น

จึงทรงทำให้แจ้งซึ่งความที่ จูฬธนุคคหบัณฑิตเรียนศิลปะในสำนักของอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ในกรุงตักกสิลา พาธิดาผู้อันอาจารย์นั้นยินดีให้แล้ว ไปสู่กรุงพาราณสี เมื่อตนฆ่าโจรตาย 49 คน ด้วยลูกศร 49 ลูก ที่ปากดงแห่งหนึ่ง เมื่อลูกศรหมดแล้ว จึงจับโจรผู้หัวหน้าฟาดให้ล้มลงที่พื้นดิน. กล่าวว่า “นางผู้เจริญ หล่อนจงนำดาบมา”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นาง (กลับ) ทำความสิเนหาในโจรซึ่งตนเห็นในขณะนั้นแล้ว วางด้ามดาบไว้ในมือโจร ให้โจรฆ่าแล้วในกาลเป็นจูฬธนุคคหบัณฑิต ในอดีตกาล และภาวะคือโจรพาหญิงนั้นไป พลางคิดว่า “หญิงนี้เห็นชายอื่นแล้ว จักให้เขาฆ่าเราบ้างเช่นเดียวกับสามีของตน, เราจักต้องการอะไรด้วยหญิงนี้” เห็นแม่น้ำสายหนึ่ง จึงพักนางไว้ที่ฝั่งนี้ ถือเอาห่อภัณฑะของนางไป สั่งว่า “หล่อนจงรออยู่ ณ ที่นี้แหละ จนกว่าฉันนำห่อภัณฑะข้ามไป” ละนางไว้ ณ ที่นั้นนั่นเอง (หนี) ไปเสีย

41.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

จูฬธนุคคหบัณฑิต	ได้เป็น	ภิกษุผู้หลงสตรี
ท้าวสักกเทวราช	ได้เป็น	พระศาสดา
หญิงที่ให้โจรฆ่าสามี	ได้เป็น	หญิงรุ่นสาวนี้ในบัดนี้

42. เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 329-333)

42.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “หนนฺติ โภคา ทุมฺเมธ”

42.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ อปุตตกเศรษฐี

42.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

อปุตตกเศรษฐีมีกรรมเก่า ทำให้ชาตินี้ได้เป็นเศรษฐีแต่มิอาจบริโภคโภชนะอันปราณีตได้ เศรษฐีไร้บุตรทำให้ไม่มีทายาทสืบสกุล เมื่อเสียชีวิตลง ทรัพย์นั้นจึงถูกริบเข้าพระคลัง หลวงตายจากชาตินี้ต้องเข้าถึงมหาโรรุวนรกเพราะไม่ได้สร้างกุศลใดให้เพิ่มขึ้นเลย แม้นเรือนของเขาจะอยู่ใกล้วิหารของพระพุทธเจ้าก็ตาม พระเจ้าปเสนทิโกศลทราบเนื้อความบุพกรรมโดยพิสดารและแดนเกิดของเศรษฐีแล้วเกิดความสังเวช

42.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

หนนฺติ โภคา ทุมฺเมธ	โน จ ปารคเวสิโน
โภคตณฺหาย ทุมฺเมโธ	หนฺติ อญฺเญว อตฺตนำ.
ติณโทสานิ เขตฺตานิ	ราคโทสา อยำ ปชา
ตสฺมา หิ วีตราเคสุ	ทินฺนำ โหติ มหปฺผลำ

“โภคะทั้งหลายย่อมฆ่าคนทรามปัญญา แต่ไม่ฆ่าคนผู้แสวงหาฝั่งโดยปกติ, คนทรามปัญญา ย่อมฆ่าตนเหมือนฆ่าผู้อื่น เพราะความทะยานอยากในโภคะ”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

42.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า โน จ ปารคเวสิโน ความว่า แต่โภคะทั้งหลายย่อมไม่ฆ่าบุคคลผู้แสวงหาฝั่ง คือพระนิพพานโดยปกติ

บาทพระคาถาว่า หนฺติ อญฺเญว อตฺตนำ ความว่า บุคคลผู้มีทรามปัญญาย่อมฆ่าตนเองดุจฆ่าผู้อื่น เพราะความทะยานอยาก ซึ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยโภคะทั้งหลาย

42.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

42.7 เรื่องในอดีตชาติ

บุรพกรรมของอปุตตกเศรษฐี

“มหาบพิตร เรื่องเคยมีมาแล้ว คฤหบดีผู้เศรษฐีนั้นต้อนรับพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าตครสิขี ด้วยบิณฑบาต กล่าวว่า ‘ท่านทั้งหลายจงให้บิณฑะแก่สมณะ’ ดังนี้แล้ว ก็ลุกจากอาสนะหลีกไป. ได้ยินว่า เมื่อเศรษฐีนั้นผู้ไม่มีศรัทธา ผู้โง่เขลา กล่าวอย่างนั้น แล้วหลีกไป

ภรรยาของเขาผู้มีศรัทธาเลื่อมใส คิดว่า ‘นานเทียวหนอ เราจึงได้ยินคำว่า ‘จงให้’ จากปากของเศรษฐีนี้, มโนรถของเราจะเต็มในวันนี้ เราจักถวายบิณฑบาต’ แล้วรับบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า ได้ให้เต็มด้วยโภชนะอันประณีตแล้วถวาย

ฝ่ายเศรษฐีนั้นกลับมา เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น จึงถามว่า “สมณะท่านได้อะไรๆ แล้วหรือ” แล้วจับบาตร เห็นบิณฑบาตอันประณีต ก็มีความเดือดร้อน จึงคิดอย่างนี้ว่า “พวกทาสหรือพวกกรรมกรพึงกินบิณฑบาตนี้ ยังดีกว่า เพราะว่า พวกเขาครั้นกินบิณฑบาตนี้แล้ว จักทำการงานให้เรา ส่วนสมณะนี้ ครั้นไปกินแล้ว ก็จักนอนหลับ บิณฑบาตของเราฉิบหายเสียแล้ว”

อนึ่ง เศรษฐีนั้นปลงแล้วซึ่งบุตรน้อยคนหนึ่งของพี่ชายจากชีวิต เพราะเหตุแห่งทรัพย์สมบัติ ได้ยินว่า เด็กนั้นจับนิ้วมือของเศรษฐีนั้น เที่ยวไปอยู่กล่าวว่า “ยานนี้เป็นของบิดาฉัน, โคนี้ก็ของท่าน” ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่า“ในบัดนี้ เด็กนี้ยังกล่าวอย่างนี้ก่อน ก็ในกาลที่เด็กนี้ถึงความเจริญแล้ว ใครจักรักษาโภคทรัพย์ทั้งหลายในเรือนนี้ได้”จึงนำเด็กนั้นไปสู่ป่า จับที่คอแล้วบีบคอเหมือนบีบหัวมัน ให้ตายแล้วที่โคนกอไม้แห่งหนึ่ง แล้วทิ้งเด็กนั้นไว้ในที่นั้นนั่นแหละ”

นี้เป็นบุรพกรรมของเศรษฐีนั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

42.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

เศรษฐีผู้ตระหนี่ ได้เป็น อปุตตกเศรษฐี

ภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค (หมวดว่าด้วยภิกษุ)

43. เรื่องสุมนสามเณร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 394-415)

43.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โย หเว”

43.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ สุมนสามเณร

43.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

เมื่อพระอนุรุทธเถระผู้เลิศในทิพจักขุญาณบรรลุอรหัตผลแล้ว ใช้ปุพเพนิวาสานุสติญาณเล็งเห็นชาติที่ตนเกิดเป็นบุคคลชื่ออันนภาระอาศัยอยู่กับสุมนเศรษฐีซึ่งเป็นสหายกัน ในภายหลังพระเถระต้องการโปรดสุมนเศรษฐี อาศัยปัจจุปันนังสญาณทราบว่าเศรษฐีนั้นเกิดเป็นจูฬสุมนะบุตรของอุบาสกชื่อมหามุณฑะ พระเถระบวชเณรให้จูฬสุมนะจุฬสุมนสามเณรก็บรรลุอรหัตผลได้ในขณะปลงผมเสร็จนั้นเอง ภิกษุทั้งหลายไม่เห็นอานุภาพของสามเณรยังกล่าวจาบจ้วงทำกิริยาหยาบคาย พระพุทธเจ้ายังคุณของสามเณรให้ปรากฏแก่ภิกษุทั้งหลาย

43.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

โย หเว ทหโร ภิกฺขุ ยุญฺชติ พุทฺธสาสเน
โส อิมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมา

“ภิกษุใดแล ยังหนุ่ม พากเพียรอยู่ในพระพุทธศาสนา,ภิกษุนั้น ย่อมยังโลกนี้ให้สว่างดุจพระจันทร์ที่พ้นแล้วจากหมอก (เมฆ) สว่างอยู่ฉะนั้น”

43.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยุญฺชติ ได้แก่ พากเพียร คือพยายามอยู่ บทว่า ปภาเสติ เป็นต้น ความว่า ภิกษุนั้นย่อมยังโลกต่างโดยขันธโลกเป็นต้น ให้สว่างได้ คือย่อมทำให้มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน ด้วยญาณอันสัมปยุตด้วยอรหัตมรรคของตน ดุจพระจันทร์ที่พ้นแล้วจากเครื่องกำบังมีหมอกเป็นต้นฉะนั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

43.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

43.7 เรื่องในอดีตชาติ

ความพิสดารว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตระ กุลบุตรผู้หนึ่งเห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักษุในท่ามกลางบริษัท 4 ปรารถนาสมบัตินั้น จึงนิมนต์พระศาสดา ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขสิ้น 7 วัน

แล้วตั้งความปรารถนาว่า "พระเจ้าข้า แม้ข้าพระองค์พึงเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักษุในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต."

พระศาสดาทรงตรวจดูสิ้นแสนกัลป์ ทรงทราบความสำเร็จแห่งความปรารถนาของเขาแล้ว จึงทรงพยากรณ์ว่า

"ในที่สุดแห่งแสนกัลป์แต่กัลป์นี้ เธอจักเป็นผู้ชื่อว่าอนุรุทธเถระ เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ได้ทิพยจักษุ ในศาสนาของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคดม

43.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

กุลบุตร	ได้เป็น	พระอนุรุทธเถระ
สุมนเศรษฐี	ได้เป็น	สุมนสามเณร

ภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค (หมวดว่าด้วยพราหมณ์)

44. เรื่องพระโชติกเถระ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526ง: 519-552)

44.1 คาถาต้นเรื่อง คือ “โยธ ตณฺหำ”

44.2 ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง คือ พระโชติกเถระ

44.3 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งเล่าไว้โดยมีการสอดแทรกอดีตนิทาน สรุปได้ดังนี้

โชติกเศรษฐีได้ออกบวชเป็นพระโชติกเถระเพราะสลดใจพระเจ้าอชาตศัตรู ที่ปรารถนาจะช่วงชิงปราสาทของตน เมื่อโชติกเศรษฐีออกบวชแล้วปราสาทหายไปและนางสตุลกายา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กลับสู่อุตตรมารยาหญิง 39 อย่าง ภายหลังพระสุนทรสมุทรเถระบรรลุอรหัตผล พระพุทธเจ้าทรงแสดงวาตมิคชาดกซึ่งเป็นเรื่องคนรักษาอุทยานชื่อสญชัย นำเนื้อสมันที่อาศัยในป่า มาสู่อำนาจได้เพราะรสทั้งหลายกุรุทวีป พระเถระบรรลุอรหัตผลแล้ว ภิกษุอื่นถามถึงความอาลัยปราสาทและภรรยาพระโชติกเถระตอบว่าตนหมดอาลัยสมบัติทั้งหลายแล้ว

44.4 คาถาในเรื่อง (คำประพันธ์) คือ

อสัสฏฺจ์ คหฏฺเจหิ อนาคาเรหิ จูภย์
อโนกสารึ อปฺปิจฺฉ์ ตมห์ พฺรูมิ พฺราหฺมณ์

“เราเรียกบุคคลผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วยชน 2 จำพวกคือ คฤหัสถ์ 1 บรรพชิต 1 ผู้ไม่มีอาลัยเที่ยวไป ผู้ปรารถนาน้อยนั้นว่า เป็นพราหมณ์”

44.5 คำอธิบายคาถา (เรียกว่า “แก้อรรถ”) เป็นการนำคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์มาอธิบายให้เข้าใจละเอียดชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสัสฏฺจ์ ความว่า ชื่อว่าผู้ไม่เกี่ยวข้อง เพราะความไม่มีความเกี่ยวข้องด้วยการดู การฟัง การสนทนา การบริโภคและด้วยกาย

บทว่า อุภย์ ได้แก่ ผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วยชนแม้ 2 จำพวกคือคฤหัสถ์ 1 บรรพชิต 1

44.6 สรุป (สรุปผลที่เกิดขึ้นในเรื่อง) คือ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

44.7 เรื่องในอดีตชาติ

ได้ยินว่า ในอดีตกาล กุฏุมพี 2 คนพี่น้องในกรุงพาราณสี ยังชนให้ทำไร่อ้อยไว้เป็นอันมาก. ต่อมาวันหนึ่ง น้องชายไปยังไร่อ้อย คิดว่า "เราจักให้อ้อยลำหนึ่งแก่พี่ชาย ลำหนึ่งจักเป็นของเรา" แล้วผูกลำอ้อยทั้งสองลำในที่ๆ ตัดแล้ว เพื่อต้องการไม่ให้รสไหลออก ถือเอาแล้วได้ยินว่าในครั้งนั้น กิจด้วยการหีบอ้อยด้วยเครื่องยนต์ ไม่มี, ในเวลาอ้อยลำที่เขาตัดที่ปลายหรือที่โคนแล้วยกขึ้น รส (อ้อย) ย่อมไหลออกเองทีเดียว เหมือนน้ำไหลออกจากธมกรกฉะนั้น ก็ในเวลาที่เขาถือเอาลำอ้อยจากไร่เดินมา พระปัจเจกพุทธเจ้าที่ภูเขาคันธมาทน์ออกจากสมาบัติแล้ว ใคร่ครวญว่า "วันนี้ เราจักทำการอนุเคราะห์แก่ใครหนอแล ได้เล็งเห็นน้องชายเข้ามาสู่ญาณ ได้รับอ้อยมาดื่ม และทำให้สองพี่น้องเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

44.8 บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน คือ

พี่ชาย	ได้เป็น	เสนะ
น้องชาย	ได้เป็น	อปราชิต

จากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบททั้งหมด 302 เรื่อง นั้น ผู้วิจัยได้พบว่า มีเรื่องที่ประกอบด้วยโครงสร้าง 6 ส่วน มีจำนวนทั้งสิ้น 258 เรื่อง และเรื่องที่ประกอบด้วยโครงสร้าง 8 ส่วน มีจำนวนทั้งสิ้น 44 เรื่อง ดังที่จะนำเสนอไว้ในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ตารางสรุปโครงสร้างรูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท

ภาคที่	ชื่อวรรค	เรื่องที่	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 6 ส่วน	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 8 ส่วน
1	1. ยมกวรรค	1		เรื่องพระจักขุปาลเถระ
		2	เรื่องมัฏฐกุณฑลี	
		3		เรื่องพระติสสเถระ
		4	เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี	
		5	เรื่องภิกษุชาวโกสัมพี	
		6	เรื่องจุลกาลมหากาล	
		7		เรื่องพระเทวทัต
		8	เรื่องสญชัย	
		9		เรื่องพระนันทเถระ
		10	เรื่องนายจุนทสูกริก	
		11	เรื่องธัมมิกอุบาสก	
		12		เรื่องพระเทวทัต
		13	เรื่องนางสุมนาเทวี	
		14	เรื่องภิกษุ 2 สหาย	
2	2. อัปปมาทวรรค	1	เรื่องพระนางสามาวดี	
		2	เรื่องกุมภโฆสก	
		3		เรื่องพระจูฬปันถกเถระ
		4	เรื่องพาลนักษัตร	
		5	เรื่องพระมหากัสสปเถระ	
		6	เรื่องภิกษุ 2 สหาย	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ภาคที่	ชื่อวรรค	เรื่องที่	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 6 ส่วน	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 8 ส่วน
	2. อัปปมาทวรรค (ต่อ)	7		เรื่องท้าวสักกะ
		8	เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	
		9	เรื่องพระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม	
	3. จิตตวรรค	1	เรื่องพระเมฆิยเถระ	
		2	เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	
		3	เรื่องอุกกัณฐิตภิกษุ	
		4	เรื่องพระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระ	
		5		เรื่องพระจิตตหัตถเถระ
		6	เรื่องภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนา	
		7		เรื่องพระปูติคัตตติสสเถระ
		8	เรื่องนันทโคปาลกะ	
		9	เรื่องพระโสไรยเถระ	
3	4. ปุบผวรรค	1	เรื่องภิกษุ 500 รูป ผู้ขวนขวายในปฐวีกถา	
		2	เรื่องพระเถระผู้เจริญ	
		3		เรื่องพระเจ้าวิฑูฑภะ
		4	เรื่องนางปติปูชิกา	
		5	เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่	
		6	เรื่องปาฏิกาชีวก	
		7	เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก	
		8		เรื่องนางวิสาขา
		9	เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ	
		10	เรื่องถวายบิณฑบาต	
		11	เรื่องปรินิพพานของพระโคธิกเถระ	
		12	เรื่องครหทินน์	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ภาคที่	ชื่อวรรค	เรื่องที่	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 6 ส่วน	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 8 ส่วน
	5. พาลวรรค	1		เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง
		2		เรื่องสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ
		3	เรื่องอานนทเศรษฐี	
		4	เรื่องโจรผู้ทำลายปม	
		5	เรื่องพระอุทายีเถระ	
		6	เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา	
		7		เรื่องสุปปพุทธกุฏฐิ
		8	เรื่องชาวนา	
		9	เรื่องนายสุมนมาลาการ	
		10	เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี	
		11	เรื่องชัมพุกาชีวก	
		12		เรื่องอหิเปรต
		13		เรื่องสัฏฐิกูฏเปรต
		14		เรื่องพระสุธรรมเถระ
		15	เรื่องพระวนวาสีติสสเถระ	
4	6. ปัณฑิตวรรค	1	เรื่องพระราธเถระ	
		2	เรื่องภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ	
		3	เรื่องพระฉันนเถระ	
		4	เรื่องพระมหากัปปินเถระ	
		5	เรื่องบัณฑิตสามเณร	
		6	เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ	
		7	เรื่องมารดาของนางกาณา	
		8	เรื่องภิกษุ 500 รูป	
		9	เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม	
		10	เรื่องการฟังธรรม	
		11	เรื่องภิกษุอาคันตุกะ	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ภาคที่	ชื่อวรรค	เรื่องที่	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 6 ส่วน	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 8 ส่วน
	7.อรหันตวรรค	1	เรื่องหมอชีวก	
		2	เรื่องพระมหากัสสปเถระ	
		3	เรื่องพระเพฬัฏฐสีสเถระ	
		4	เรื่องพระอนุรุทธเถระ	
		5	เรื่องพระมหากัจจายนเถระ	
		6	เรื่องพระสารีบุตรเถระ	
		7	เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี	
		8	เรื่องพระสารีบุตรเถระ	
		9	เรื่องพระขทิรวนิยเรวตเถระ	
		10	เรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง	
	8. สหัสวรรค	1	เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง	
		2	เรื่องพระทารุจีริยเถระ	
		3	เรื่องพระกุณฑลเกสีเถรี	
		4	เรื่องอนัตถปุจฉกพราหมณ์	
		5	เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ	
		6	เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ	
		7	เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ	
		8	เรื่องอายุวัฒนกุมาร	
		9	เรื่องสังกิจจสามเณร	
		10	เรื่องพระขานุโกณฑัญญเถระ	
		11		เรื่องพระสัปปทาสเถระ
		12		เรื่องนางปฏาจารา
		13	เรื่องนางกิสาโคตมี	
		14	เรื่องพระพหุปุตติกาเถรี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ภาคที่	ชื่อวรรค	เรื่องที่	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 6 ส่วน	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 8 ส่วน
5	9.ปาปวรรค	1	เรื่องพราหมณ์ชื่อจูเฬกสาฎก	
		2	เรื่องพระเสยยสกัตเถระ	
		3	เรื่องนางลาชเทวธิดา	
		4	เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี	
		5	เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริขาร	
		6	เรื่องเศรษฐีชื่อพิฬาลปทกะ	
		7	เรื่องมหาธนวาณิช	
		8		เรื่องนายพรานกุกกุฏ
		9		เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ
		10	เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว	
		11		เรื่องชน 3 คน
		12	เรื่องเจ้าสุปปพุทธศากยะ	
	10.ทัณฑวรรค	1	เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์	
		2	เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์	
		3	เรื่องเด็กหลายคน	
		4		เรื่องพระโกณฑธานเถระ
		5	เรื่องอุโบสถกรรม	
		6		เรื่องอชครเปรต
		7		เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ
		8		เรื่องภิกษุมีภัณฑะมาก
		9		เรื่องสันตติมหาอำมาตย์
		10	เรื่องพระปิโลติกเถระ	
		11	เรื่องสุขสามเณร	
	11. ชราวรรค	1	เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา	
		2	เรื่องนางสิริมา	
		3	เรื่องพระอุตตราเถรี	
		4	เรื่องพระอธิมานิกภิกษุ	
		5	เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี	
		6	เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ภาคที่	ชื่อวรรค	เรื่องที่	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 6 ส่วน	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 8 ส่วน
	11.ชราวรรค(ต่อ)	7	เรื่องพระโลพุทายีเถระ	
		8	เรื่องปฐมโพธิกาล	
		9	เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก	
6	12.อัตตวรรค	1		เรื่องโพธิราชกุมาร
		2		เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร
		3	เรื่องพระปธานิกติสสเถระ	
		4	เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ	
		5		เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล
		6	เรื่องพระเทวทัต	
		7	เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์	
		8	เรื่องพระกาลเถระ	
		9	เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล	
		10	เรื่องพระอัตตทัตถเถระ	
	13.โลกวรรค	1	เรื่องภิกษุหนุ่ม	
		2	เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ	
		3	เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา	
		4	เรื่องอภัยราชกุมาร	
		5	เรื่องพระสัมมัชชนเถระ	
		6	เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ	
		7	เรื่องธิดานายช่างหูก	
		8	เรื่องภิกษุ 30 รูป	
		9	เรื่องนางจิญจมาณวิกา	
		10	เรื่องอสทิสทาน	
		11	เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ภาคที่	ชื่อวรรค	เรื่องที่	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 6 ส่วน	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 8 ส่วน
	14.พุทธวรรค	1	เรื่องมารธิดา	
		2	เรื่องยมกปาฏิหาริย์	
		3	เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัตตะ	
		4	เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ	
		5	เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี	
		6	เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต	
		7	เรื่องปัญหาพระอานนทเถร	
		8	เรื่องสัมพหุลภิกขุ	
		9	เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล	
	15.สุขวรรค	1	เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ	
		2	เรื่องมาร	
		3	เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล	
		4	เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง	
		5	เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง	
		6	เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล	
		7	เรื่องพระติสสเถระ	
		8	เรื่องท้าวสักกะ	
	16. ปิยวรรค	1	เรื่องบรรพชิต 3 รูป	
		2	เรื่องกุฎุมพีคนใดคนหนึ่ง	
		3	เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา	
		4	เรื่องเจ้าลิจฉวี	
		5	เรื่องอนิตถิคันธกุมาร	
		6	เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	
		7	เรื่องเด็ก 500 คน	
		8	เรื่องพระอนาคามิเถระ	
		9	เรื่องนายนันทิยะ	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ภาคที่	ชื่อวรรค	เรื่องที่	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 6 ส่วน	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 8 ส่วน
	17.โกธวรรค	1		เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี
		2	เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	
		3	เรื่องอุตตราอุบาสิกา	
		4	เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ	
		5	เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม	
		6	เรื่องนางปุณณทาสี	
		7	เรื่องอตุลอุบาสก	
		8	เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์	
7	18.มลวรรค	1	เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์	
		2	เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	
		3	เรื่องพระติสสเถระ	
		4		เรื่องพระโลฬุทายีเถระ
		5	เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง	
		6	เรื่องภิกษุชื่อจูฬสารี	
		7	เรื่องอุบาสก 5 คน	
		8		เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ
		9	เรื่องอุบาสก 5 คน	
		10		เรื่องเมณฑกเศรษฐี
		11	เรื่องพระอุชฌานสัญญีเถระ	
		12		เรื่องสุภัททปริพาชก
	19.ธัมมัฏฐวรรค	1	เรื่องมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย	
		2	เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์	
		3	เรื่องพระเอกุทานเถระ	
		4	เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ	
		5	เรื่องภิกษุมากรูป	
		6	เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ	
		7	เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	
		8	เรื่องเดียรถีย์	
		9	เรื่องพรานเบ็ดชื่ออริยะ	
		10	เรื่องภิกษุมากรูป	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ภาคที่	ชื่อวรรค	เรื่องที่	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 6 ส่วน	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 8 ส่วน
	20.มัคควรรค	1	เรื่องภิกษุ 500 รูป	
		2	เรื่องภิกษุ 500 รูปอื่นอีก	
		3	เรื่องพระปธานกัมมิกติสสเถระ	
		4		เรื่องสูกรเปรต
		5	เรื่องพระโปฐิลเถระ	
		6	เรื่องพระเถระแก่	
		7	เรื่องสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ	
		8	เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก	
		9	เรื่องนางกิสาโคตมี	
		10	เรื่องนางปฏาจารา	
	21.ปกิณณกวรรค	1	เรื่องบุรพกรรมของพระองค์	
		2	เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่	
		3	เรื่องภิกษุชาวนครภัททิยะ	
		4	เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ	
		5	เรื่องนายทารุสากฏิกะ	
		6	เรื่องภิกษุวัชชีบุตร	
		7	เรื่องจิตตคฤหบดี	
		8	เรื่องนางจูฬสุภัททา	
		9	เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี	
	22.นิรยวรรค	1	เรื่องนางปริพาชิกาชื่อสุนทรี	
		2	เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน	
		3	เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา	
		4		เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ
		5	เรื่องภิกษุว่ายาก	
		6	เรื่องหญิงขี้หึง	
		7	เรื่องอาคันตุกภิกษุ	
		8	เรื่องนิครนถ์	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ภาคที่	ชื่อวรรค	เรื่องที่	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 6 ส่วน	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 8 ส่วน
	22.นิรยวรรค(ต่อ)	9	เรื่องสาวกเดียรถีย์	
	23.นาควรรค	1	เรื่องของพระองค์	
		2	เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง	
		3	เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า	
		4	เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล	
		5	เรื่องสานุสามเณร	
		6	เรื่องช้างชื่อปาเวรกะ	
		7	เรื่องสัมพหุลภิกษุ	
		8	เรื่องมาร	
8	24. ตัณหาวรรค	1		เรื่องปลาชื่อกปิละ
		2		เรื่องนางลูกสุกร
		3	เรื่องวิพภันตกภิกษุ	
		4	เรื่องเรือนจำ	
		5	เรื่องพระนางเขมา	
		6	เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน	
		7		เรื่องจูฬธนุคคหบัณฑิต
		8	เรื่องมาร	
		9	เรื่องอุปกาชีวก	
		10	เรื่องท้าวสักกเทวราช	
		11		เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร
		12	เรื่องอังกุรเทพบุตร	
	25.ภิกขุวรรค	1	เรื่องภิกษุ 5 รูป	
		2	เรื่องภิกษุฆ่าหงส์	
		3	เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ	
		4	เรื่องพระธรรมารามเถระ	
		5	เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง	
		6	เรื่องปัญจัคคทายกพราหมณ์	
		7	เรื่องสัมพหุลภิกษุ	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ภาคที่	ชื่อวรรค	เรื่องที่	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 6 ส่วน	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 8 ส่วน
	25.ภิกขุวรรค(ต่อ)	8	เรื่องภิกษุประมาณ 500 รูป	
		9	เรื่องพระสันตกายเถระ	
		10	เรื่องพระนังคลกูฏเถระ	
		11	เรื่องพระวักกลิเถระ	
		12		เรื่องสุมนสามเณร
	26.พราหมณวรรค	1	เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก	
		2	เรื่องภิกษุมากรูป	
		3	เรื่องมาร	
		4	เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	
		5	เรื่องพระอานนทเถระ	
		6	เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง	
		7	เรื่องพระสารีบุตรเถระ	
		8	เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี	
		9	เรื่องพระสารีบุตรเถระ	
		10	เรื่องชฎิลพราหมณ์	
		11	เรื่องกุหกพราหมณ์	
		12	เรื่องนางกิสาโคตมี	
		13	เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	
		14	เรื่องอุคคเสน	
		15	เรื่องพราหมณ์ 2 คน	
		16	เรื่องอักโกสกภารทวาชพราหมณ์	
		17	เรื่องพระสารีบุตรเถระ	
		18	เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี	
		19	เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	
		20	เรื่องพระเขมาภิกษุณี	
		21	เรื่องพระติสสเถระอยู่ในเงื้อมเขา	
		22	เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	
		23	เรื่องสามเณร	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ภาคที่	ชื่อวรรค	เรื่องที่	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 6 ส่วน	รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอโครงสร้าง 8 ส่วน
	26.พราหมณวรรค (ต่อ)	24	เรื่องพระมหาปันถกเถระ	
		25	เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ	
		26	เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	
		27	เรื่องพระสารีบุตรเถระ	
		28	เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ	
		29	เรื่องพระเรวตเถระ	
		30	เรื่องพระจันทาภเถระ	
		31	เรื่องพระสีวลีเถระ	
		32	เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระ	
		33		เรื่องพระโชติกเถระ
		34	เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อน รูปที่ 1	
		35	เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อน รูปที่ 2	
		36	เรื่องพระวังคีสเถระ	
		37	เรื่องพระธรรมทินนาเถรี	
		38	เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ	
		39	เรื่องเทวหิตพราหม	
	รวมจำนวน		258 เรื่อง	44 เรื่อง
	คิดเป็นร้อยละ		85.43	14.57

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 5

การวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท

ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท

บทที่ 5 เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท (ฉบับภาษาไทย) จำนวน 302 เรื่อง

ในการศึกษาภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมผู้วิจัยได้พบรายละเอียดดังนี้

1. ขั้นของธรรมที่ได้บรรลุ ผู้วิจัยได้พบว่า มีบุคคลได้บรรลุธรรมขั้นต่างๆ อย่างหลากหลาย ตั้งแต่ขั้นต้น คือ ขั้นโสดาปัตติผล ขั้นสกทาคามิผล ขั้นอนาคามิผล และขั้นอรหัตผล

2. บุคคลที่ได้บรรลุธรรม ผู้วิจัยได้พบว่า มีหลากหลายเช่นเดียวกัน คือ มีทั้งที่เป็นมนุษย์ ซึ่งมีทุกเพศทุกวัย ทุกชั้นวรรณะ และทั้งที่เป็นอมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วย เทวดาในภูมิต่างๆ และยักษ์

3. ภาษาที่ใช้บรรยายการบรรลุธรรม ผู้วิจัยได้พบว่า พระพุทธโฆสะได้ใช้บทบรรยายประเภทต่างๆ มีทั้งบรรยายโดยตรงและโดยอ้อม ในการบรรยายโดยตรงประกอบด้วยคำบรรยายที่ระบุว่าผู้บรรลุได้บรรลุด้วยตนเอง และคำบรรยายที่บอกว่าผู้แสดงธรรมเป็นผู้ทำให้ผู้สดับธรรมได้บรรลุ ในส่วนของการบรรยายโดยอ้อม พระพุทธโฆสะได้บรรยายโดยแสดงความเป็นนัยให้ผู้อ่านเข้าใจได้ว่าหมายถึงการบรรลุธรรม ดังจะแสดงรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลีที่ปรากฏในภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค (หมวดว่าด้วยคำที่กล่าวคู่กัน) มีทั้งหมด 14 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องพระจักขุปาลเถระ 2. เรื่องมัฏฐกุณฑลี 3. เรื่องพระติสสเถระ 4. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี 5. เรื่องภิกษุชาวโกสัมพี 6. เรื่องจุลกาลมหากาล 7. เรื่องพระเทวทัต 8. เรื่องสญชัย 9. เรื่องพระนันทเถระ 10. เรื่องนายจุนทสูกริก 11. เรื่องธัมมิกอุบาสก 12. เรื่องพระเทวทัต 13. เรื่องนางสุมนาเทวี 14. เรื่องภิกษุ 2 สหาย รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1. พระจักขุปาลเถระ	พระจักขุปาลเถระ	ลำดับนั้นพอมัชฌิมยามล่วงแล้ว, ทั้งดวงตาทั้งกิเลสของท่านแตก (พร้อมกัน) ไม่ก่อนไม่หลังกว่ากัน **ท่านเป็นพระอรหันต์สุกขวิปัสสก** เข้าไปสู่ห้องนั่งแล้ว (ในท้องเรื่อง)	อถสฺส มชฺฌิมยาเม อติกฺกนฺตมตฺเต อปุพฺพำ อจริมำ อกฺขีนิ เจว กิเลสา จ **ปภิชฺชึสุ** โส **สุกฺขวิปสฺสโก อรหา หุตฺวา** คพฺภำ ปวิสิตฺวา นิสีทิ (การใช้ประโยคว่าอกฺขีนิ ปภิชฺชึสุ–นัยน์ตาทั้งสองแตก หมายถึง ตาพิการโดยสิ้นเชิงไม่สามารถรักษาได้ เปรียบได้กับประโยคว่า กิเลสา ปภิชฺชึสุ-กิเลสทั้งหลายแตกแล้ว ซึ่งหมายถึงกิเลสถูกทำลายโดยสิ้นเชิง)	**ปภิชฺชึสุ อดีตกาล** ธาตุ ภิทฺ (แตก) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ย วิภัตติอาขยาต อุ อัชชัตตนี แปลงเป็น อึสุ **หุตฺวา อดีตกาล (สมานกาลกิริยา)** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พระภิกษุสามหมื่นรูป	ในกาลจบคาถาภิกษุสามหมื่นรูป**ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน ตึสสหสฺสา ภิกฺขู **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2. มัฏฐกุณฑลี	เหล่าสัตว์แปดหมื่นสี่พัน	ในกาลจบคาถา **ความตรัสรู้ธรรมได้มีแล้ว**แก่เหล่าสัตว์แปดหมื่นสี่พัน (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ **ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ ลง ส อาคม วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี รัสสะให้เป็น อิ
	มัฏฐกุณฑลีเทพบุตร	มัฏฐกุณฑลีเทพบุตรตั้งอยู่แล้วใน**พระโสดาปัตติผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	มฏฺฐกุณฺฑลิเทวปุตฺโต **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ ลง ห อาคม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
				วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี รัสสะเป็น อิ (คำกริยาจาก ฐา ธาตุ ที่มีรูปเป็น ปติฏฺฐติ หรือ ปติฏฺฐหิ หรือ ปติฏฺฐิโต และอื่น ที่ขึ้นต้นด้วย ปติ นี้ ตำราบางเล่มอธิบายว่ามาจาก ฐา ธาตุ มีอุปสรรคนำหน้า คือ ปฏิ แล้วแปลงเป็น ปติ) (Davids 1966: 405) ผู้เห็นด้วยกับวิธีแรกคือ ฐา ธาตุ มี อุปสรรค คือ ป และแปลง ฐา เป็นติฏฺฐ
3. พระติสสเถระ	พระภิกษุแสนหนึ่ง	ในกาลจบเทศนาภิกษุแสนหนึ่ง**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาปริโยสาเน สตสหสฺส**ภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
				วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
4. ความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี	นางกาลียักษิณี	ในกาลจบพระคาถานางยักษิณีนั้น **ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน สา ยกฺขินี **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
5. ภิกษุชาวโกสัมพี	ภิกษุ 500 รูป	ในกาลจบคาถา ภิกษุเหล่านั้น 500 รูป **ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน ปญฺจสตาปิ เต ภิกฺขู **อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ภิกษุ ผู้ประชุมกัน	ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้ประชุมกันได้ **ดำรงอยู่ในอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน สมฺปตฺตภิกฺขู **โสตาปตฺติผลาทีสุ ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6. จุลกาลและมหากาล	พระมหากาล	พระเถระพิจารณาว่า“สรีระนี้เป็นธรรมชาติทำให้ไม่วายกระสันแก่บุคคลผู้แลดูอยู่ในบัดเดี๋ยวนี้เอง,แต่บัดนี้ (กลับ)ถึงความสิ้นถึงความเสื่อมไปแล้ว”กลับไปที่พักกลางคืนนั่งพิจารณาถึงความสิ้นและความเสื่อมอยู่กล่าวคาถาว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอมีอันเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา, เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบแห่ง	เถโร อิทำ สรีรำ อิทาเนว โอโลเกนฺตานำ อปริยนฺตีกรำ หุตฺวา อิทาเนว ขยปฺปตฺตำ วยปฺปตฺตนฺติ รตฺติฏฺฐานำ คนฺตฺวา นิสีทิตฺวา ขยวยำ สมฺปสฺสมาโน “อนิจฺจา วต สงฺขารา อุปฺปาทวยธมฺมิโน อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสำ วูปสโม สุโขติ” คาถำ วตฺวา วิปสฺสนำ วฑฺเฒตฺวา **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตำ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
		สังขารนั้นเป็นสุข”เจริญวิปัสสนาได้ **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** (ในท้องเรื่อง)		
	ภิกษุ ผู้ประชุมกัน	ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้ประชุมกัน**ดำรงอยู่ในอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน สมฺปตฺตภิกฺขู **โสตาปตฺติผลา ทีสุ ปติฏฺฐหึสุ อิติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
7. พระเทวทัต	ภิกษุผู้อยู่ในต่างทิศ	ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้อยู่ในต่างทิศนั้น **ได้เป็นพระโสดาบัน** (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน โส ทิสาวาสิโก ภิกฺขุ **โสตาปนฺโน ชาโต**	**ชาโต อดีตกาล** ธาตุ ชนฺ (เกิด) ปัจจัย กริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
	ชนเหล่าอื่น	ชนแม้เหล่าอื่นมีจำนวนมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	อญฺเญปิ พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
8. สญชัย	ปริพาชก	ในกาลรุ่งอรุณ พระองค์ทรง**แทงตลอดพระสัพพัญุตญาณ อันประดับด้วยคุณทั้งปวงมีทศพลญาณและเวสารัชญาณเป็นต้น** (ในท้องเรื่อง)	อรุณุคฺคมเน **ทสพลจตุเวสารชฺชาทิสพฺพคุณปฏิมณฺฑิตํ สพฺพญฺญุตญาณํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา**	**ปฏิวิชฺฌิตฺวา อดีตกาล** ธาตุ วฺยธฺ (แทง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา (แทงตลอดหมายถึงตรัสรู้ คือ บรรลุอรหัตผลเป็นพระพุทธเจ้า)
	ภิกษุปัญจวัคคีย์	ในดิถีที่ 5 แห่งปักษ์ **ทรงยังภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	ปญฺจมิยํ ปกฺขสฺส **สพฺเพปิ เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐาเปตฺวา**	**ปติฏฺฐาเปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยเหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	ยสกุลบุตร	ทำเขาให้**บรรลุโสดาปัตติผล**ในตอนกลางคืนนั้นเอง ในวันรุ่งขึ้นให้ได้**บรรลุพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	ตสฺมึเยว รตฺติภาเค **โสตาปตฺติผลํ ปาเปตฺวา** ปุนทิวเส **อรหตฺตํ ปาเปตฺวา**	**ปาเปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยเหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	สหายของยสะ	ทรงยังสหายของยสะนั้นแม้พวกอื่นอีก 54 คน ให้บรรพชาด้วย เอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้ว ให้ได้**บรรลุพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	อปเรปิ ตสฺส สหายเก จตุปณฺณาสชเน เอหิภิกฺขุปพฺพชฺชาย ปพฺพาเชตฺวา **อรหตฺตํ ปาเปสิ**	**ปาเปสิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยเหตุกรรตุวาจก ณาเป วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ภัททวัคคิย กุมาร 30 คน	บรรดาภัททวัคคิยกุมาร 30 คนนั้น อย่างต่ำกว่าเขาทั้งหมด**ได้เป็นโสดาบัน** สูงกว่าเขาทั้งหมด**ได้เป็นพระอนาคามี** (ในท้องเรื่อง)	เตสุ **สพฺพปจฺฉิมโก โสตาปนฺโน สพฺพุตฺตโม อนาคามี อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชฎิล 3 พี่น้อง	ให้**ตั้งอยู่ในพระอรหัตด้วยอาทิตตปริยายเทศนา** (ในท้องเรื่อง)	อาทิตฺตปริยายเทสนาย **อรหตฺเต ปติฏฺฐาเปตฺวา**	**ปติฏฺฐาเปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยเหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พราหมณ์-คหบดี และคฤหบดี 11 นหุต	ยังพระราชากับพราหมณ์และคฤหบดี 1 นหุต**ให้ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผล** (ในท้องเรื่อง)	ราชานำ เอกาทสหิ นหุเตหิ สทฺธึ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา**	**ปติฏฺฐาเปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยเหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	อุปติสส ปริพาชก (พระสารีบุตร)	ปริพาชก ฟังเพียง 2 บทต้นเท่านั้น ก็**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล**อันถึงพร้อมด้วยนัยพันหนึ่ง เขา**เป็นพระโสดาบันแล้วบรรลุที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณราวกับว่าบริโภคภัตรที่เขาคดมาให้แล้วฉะนั้น** (ในท้องเรื่อง)	ปริพฺพาชโก ปฐมปททฺวยเมว สุตฺวา สหสฺสนยสมฺปนฺเน **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ โส โสตาปนฺโน หุตฺวา วฑฺฒิตํ ภตฺตํ ภุญฺชนฺโต วิย สาวกปารมีญาณสฺส มตฺถกํ ปตฺโต**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี **หุตฺวา อดีตกาล (สมานกาลกิริยา)** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
				ปตฺโต อดีตกาล ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
	โกลิตปริพาชก (พระมหาโมค-คัลลานะ)	ในกาลจบคาถาโกลิตะ**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว**กำลังฟังพระธาตุกรรมฐานที่พระตถาคตประทานแล้ว ได้ยังกิจในมรรค 3เบื้องบนให้สำเร็จ บรรลุที่สุดสาวกบารมีญาณแล้ว (ในท้องเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน **โกลิโต โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิตฺวา** ตถาคเตนทินฺนำ ธาตุกมฺมฏฺฐานำสุณนฺโตว อุปริมคฺคตฺตย กิจฺจ์ นิฏฺฐาเปตฺวา สาวกปารมีญาณสฺส **มตฺถกำ ปตฺโต**	**ปติฏฺฐหิตฺวา อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา **ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	สรทดาบสชฎิล 70,000 ตน	ในกาลจบเทศนาชฎิลทั้งหมดเจ็ดหมื่นสี่พันตน **ยกเว้นสรทดาบส บรรลุพระอรหัตผล** (ในท้องเรื่อง)	เทสนาปริโยสาเน ฐเปตฺวา สรทตาปสํ สพฺเพปิ จตุสตฺตติสหสฺสชฏิลา **อรหตฺตํ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย**มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
9. พระนันทเถระ	พระกาลุทายี	พระกาฬุทายีเถระ **บรรลุพระอรหัตแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	**อรหตฺตํ ปตฺเตน** กาฬุทายิตฺเถเรน	**ปตฺเตน อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม นา หมวดตติยาวิภัตติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พระพุทธบิดา	โปรดพระบิดาให้**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล**ด้วยพระคาถาว่า“อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย” เป็นต้น (ในท้องเรื่อง)	อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺยาติ คาถาย ปิตรํ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา** ธมฺมญฺจเร	**ปติฏฺฐาเปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยเหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	พระนางมหาปชาบดีโคตรมี	โปรดพระนางมหาปชาบดีโคตรมีให้**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล** (ในท้องเรื่อง)	มหาปชาปตึ โคตมึ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปสิ**	**ปติฏฺฐาเปสิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยเหตุกรรตุวาจก ณาเป วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระพุทธบิดา	และโปรดพระราชา (พระบิดา)ให้**ดำรงอยู่ในสกทาคามิผล** (ในท้องเรื่อง)	ราชานญฺจ **สกทาคามิผเล ปติฏฺฐาเปสิ**	**ปติฏฺฐาเปสิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยเหตุกรรตุวาจก ณาเป วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พระพุทธบิดา	ในกาลจบกถาพระราชา**ดำรงอยู่ในอนาคามิผล** (ในท้องเรื่อง)	กถาปริโยสาเน **ราชา อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระพุทธบิดา	พระผู้มีพระภาคทรงยังพระบิดา**ให้ดำรงอยู่ในผลทั้งสาม**ด้วยประการฉะนี้ (ในท้องเรื่อง)	อิติ ภควา ปิตรำ **ตีสุ ผเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา**	**ปติฏฺฐาเปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยเหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้**บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผล** เป็นต้น (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พระนันทะ	ครั้งนั้นแลท่านพระนันทะขวยเขินละอายรังเกียจด้วยวาทะว่าคนรับจ้างบ้างด้วยวาทะว่าคนที่พระศาสดาทรงไถ่ไว้บ้างของเหล่าภิกษุสหายเป็นผู้ๆเดียวหลีกออกแล้วไม่ประมาทมีความเพียรมีตนส่งไปอยู่ต่อกาลไม่นานเลย**ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม**ซึ่งกุลบุตรทั้งหลาย(ออก)จากเรือนบวชไม่มีเรือนโดยชอบต้องการด้วยความรู้ยิ่งเองสำเร็จอยู่แล้วอยู่ในทิฏฐธรรมรู้ชัดว่า. . .เป็นอันว่าท่านพระนันทะ**ได้เป็นพระอรหันต์**องค์ใดองค์หนึ่งบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลายญาณได้เกิดขึ้นแม้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า(เหมือนกัน)ว่า“นันทะได้ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายด้วยความรู้ยิ่งเองสำเร็จแล้วอยู่ในทิฏฐธรรม (ในท้องเรื่อง)	อถโข อายสฺมา นนฺโท สหายกานำ ภิกฺขูนำ ภตกวาเทน จ อุปกฺกีตกวาเทน จ อฏฺฏิยมาโน หรายมาโน ชิคุจฺฉมาโน เอโก วูปกฏฺโฐmอปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยำ ปพฺพชนฺติ ตทนุตฺตรำ พฺรหฺมจริยปริโยสานำ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยำ อภิญฺญา **สจฺฉิกตฺวา** อุปสมฺปชฺช วิหาสิ ขีณา . . . นนฺโท **อรหตำ อโหสิ** ภควโตปิ โข ญาณำ อุทปาทิ นนฺโท อาสวานำ ขยา อนาสวำ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยำ อภิญฺญา **สจฺฉิกตฺวา** อุปสมฺปชฺช วิหรตีติ	**สจฺฉิกตฺวา** กตฺวา อดีตกาล ธาตุ กรฺ (กระทำ) ปัจจัย กริยากิตก์ ต์วา สจฺฉิ (แจ้ง,ชัด) มาจาก ส+อกฺขิ (ทำให้แจ้งที่สุดแห่งพรหมจรรย์หมายถึงการบรรลุเป็นพระอรหันต์) **อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
10. นายจุนท-สูกริก	ภิกษุ	ในกาลจบคาถา ภิกษุเป็นอันมาก**ได้เป็นพระโสดาบัน** เป็นต้นแล้ว (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน พหู **โสตาปนฺนาทโย อเหสุ**	**อเหสุ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ
11.ธัมมิกอุบาสก	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้เป็นพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน พหู **โสตาปนฺนาทโย อเหสุ**	**อเหสุ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ
12. พระเทวทัต	พระภัททิยะ	บรรดาศากยภิกษุ 6 รูปนั้นท่านพระภัททิยะ**ได้เป็นพระอรหันต์เตวิชโช** โดยระหว่างพรรษานั้นนั่นเอง (มีวิชชา 3 ประการ คือระลึกชาติได้ กำหนดการตาย - การเกิดได้ และกำจัดกิเลสได้)(ในท้องเรื่อง)	เตสุ อายสฺมา ภทฺทิโย เตเนว อนฺตรวสฺเสน **เตวิชฺโช อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระอนุรุทธะ	ท่านพระอนุรุทธะเป็นผู้มีจักษุเป็นทิพย์ ภายหลังทรงสดับมหาปุริสวิตักกสูตร**ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	อายสฺมา อนุรุทฺโธ ทิพฺพจกฺขุโก หุตฺวา ปจฺฉา มหาปุริสวิตกฺกสุตฺตํ สุตฺวา **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัย ณา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พระอานนท์	ท่านพระอานนท์**ได้ตั้งอยู่ใน โสดาปัตติผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	อายสฺมา อานนฺโท **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี **ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระภคุ และ พระกิมพิละ	พระภคุเถระและพระกิมพิลเถระ ภายหลังเจริญวิปัสสนา**ได้บรรลุ พระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	ภคุตฺเถโร จ กิมฺพิลตฺเถโร จ อปรภาเค วิปสฺสนำ วฑฺเฒตฺวา **อรหตฺตำ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	พระเจ้า พิมพิสาร (พระเทวทัตคิด)	พระเจ้าพิมพิสารนี้ พร้อมกับบริวาร 11 นหุต **ทรงดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล แล้ว** (ในท้องเรื่อง)	อถสฺส เอตทโหสิ อยำ ราชา พิมฺพิสาโร ปธมทสฺสเนเนวเอกาทสนหุเตหิ สทฺธึ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิโต**	**ปติฏฺฐิโต อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ต

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
				วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ **ชาโต อดีตกาล** ธาตุ ชนฺ (เกิด) ปัจจัย กริยากิตก์ ต
	สัตว์ผู้มีลมปราณ	**การตรัสรู้ธรรมมีแก่**สัตว์ประมาณแปดหมื่นสี่พัน (ในท้องเรื่อง)	จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานำ **ธมฺมาภิสมโย ชาโต**	
				วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ **อเหสุ๋ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้เป็นพระอริยบุคคลมีพระโสดาบัน**เป็นต้นแล้ว (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน พหู **โสตาปนฺนาทโย อเหสุ๋**	
				วิภัตติอาขยาต อุ๋ หมวดอัชชัตตนี **หุตฺวา อดีตกาล** **(สมานกาลกิริยา)** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
13. นางสุมนา-เทวี	นางมหาสุภัททา	ก็นางมหาสุภัททานั้น ทำการขวนขวายแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ (และ) ฟังธรรมอยู่ เป็น**พระโสดาบันแล้ว** ได้ไปสู่สกุลแห่งสามี (ในท้องเรื่อง)	สา หิ ภิกฺขูนำ เวยฺยาวจฺจำ กโรนฺตี ธมฺมำ สุณนฺตี **โสตาปนฺนา หุตฺวา** ปติกุลำ อคมาสิ	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	นางจุลล สุภัททา	แม้นางจุลสุภัททานั้นก็ทำอยู่อย่างนั้นเหมือนกัน **เป็นพระโสดาบันแล้ว** ก็ไปสู่สกุลแห่งสามี (ในท้องเรื่อง)	สาปิ ตเถว กโรนฺตี **โสตาปนฺนา หุตฺวา** ปติกุลํ คตา	**หุตฺวา อดีตกาล (สมานกาลกิริยา)** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	นางสุมนาเทวี	ก็นางสุมนาเทวีนั้น ฟังธรรมแล้ว **บรรลุสกทาคามิผล** ยังเป็นกุมาริกา (รุ่นสาว) อยู่เทียว (ในท้องเรื่อง)	สา ปน ธมฺมํ สุตฺวา **สกทาคามิผลํ ปตฺวา** กุมาริกาว หุตฺวา	**ปตฺวา อดีตกาล (สมานกาลกิริยา)** ธาตุ อาป (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	เศรษฐีอนาถ-บิณฑิกเศรษฐี	ท่านเศรษฐีนั้น **แม้เป็นพระโสดาบัน** ก็ไม่สามารถจะกลั้นความโศกอันเกิดในธิดาได้ (ในท้องเรื่อง)	โส **โสตาปนฺโนปิ สมาโน** เสฏฺฐี ธีตริ อุปฺปนฺนโสกํ อธิวาเสตุ์ อสกฺโกนฺโต	**สมาโน ปัจจุบันกาล** ธาตุ อสฺ (มี,เป็น) ปัจจัยกริยากิตก์ มาน วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
14. ภิกษุ 2 สหาย	พระวิปัสสก เถระ	**รูปหนึ่ง**ทูลให้พระศาสดาตรัสบอกวิปัสสนาจนถึงพระอรหัต พากเพียรพยายามอยู่ **บรรลุพระอรหัตพร้อมกับด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** (ในท้องเรื่อง)	เอโก ยาว อรหตฺตา วิปสฺสนํ กถาเปตฺวา ฆเฏนฺโต วายมนฺโต **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

เรื่อง	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ภิกษุทั้งหลาย	ภิกษุทั้งหลาย เรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้วไปสู่ที่อยู่ของพระเถระนอกนี้ (รูปบำเพ็ญวิปัสสนา) ตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน **บรรลุพระอรหัตแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อิตรสฺส เถรสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตสฺโส วาเท ฐตฺวา **อรหตฺตํ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถาคนเป็นอันมาก **ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น** (ท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน พหู **โสตาปนฺนาทโย อเหสุ**	**อเหสุ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ

จากตารางที่ 2 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ จำนวน 45 แห่ง คือ1. อรหัตผล จำนวน 19 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 42.22 2. อนาคามิผลจำนวน 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.45 3. สกทาคามิผลจำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 2.22 4. โสดาปัตติผลจำนวน 23 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 51.11

ตารางที่ 3 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค (หมวดว่าด้วยที่กล่าวคู่กัน) มีทั้งหมด 14 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องพระจักขุปาลเถระ 2. เรื่องมัฏฐกุณฑลี 3. เรื่องพระติสสเถระ 4. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี 5.เรื่องภิกษุชาวโกสัมพี 6. เรื่องจุลกาลมหากาล 7. เรื่องพระเทวทัต 8. เรื่องสญชัย 9. เรื่องพระนันทเถระ 10. เรื่องนายจุนทสูกริก 11. เรื่องธัมมิกอุบาสก 12. เรื่องพระเทวทัต 13. เรื่องนางสุมนาเทวี 14. เรื่องภิกษุ 2 สหาย รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 3 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปภิชฺชีสุ	อดีตกาล	ภิทฺ (แตก)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ย	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	1.2 หุตฺวา	อดีตกาล (สมานกาลกิริยา)	หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย กริยากิตก์ ตฺวา			
	1.3 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 อโหสิ	อดีตกาล	หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	2.2 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปติฏฺฐหึสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	5.2 ปติฏฺฐหึสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	6.2 ปติฏฺฐหึสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 3 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
7	7.1 ชาโต	อดีตกาล	ธาตุ ชนฺ (เกิด)		ปัจจัย กริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	7.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปฏิวิชฺฌิตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ วฺยธฺ (แทง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย กริยากิตก์ ตฺวา			
	8.2 ปติฏฺฐาเปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย เหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา		อัชชัตตนี	
	8.3 ปาเปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัย เหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา		อัชชัตตนี	
	8.6 ปติฏฺฐาเปตฺวา		ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย เหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	8.7 ปติฏฺฐาเปตฺวา		ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย เหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	8.8 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 3 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
	8.9 หุตฺวา	อดีตกาล (สมานกาลกิริยา)	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	8.10 ปตฺโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปธมาวิภัตติ	
	8.11 ปติฏฺฐหิตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย กริยากิตก์ ตฺวา			
	8.12 ปตฺโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัย กริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	8.13 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	8.14 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
9	9.1 ปตฺเตน	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัย กริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม นา	ตติยาวิภัตติ	
	9.2 ปติฏฺฐาเปตฺวา		ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย เหตุกรรตุวาจกณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	9.3 ปติฏฺฐาเปสิ		ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย เหตุกรรตุวาจกณาเป	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 3 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
	9.4 ปติฏฺฐาเปสิ		ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย เหตุกรรตุวาจก ณาเป	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	9.5 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	9.6 ปติฏฺฐาเปตฺวา		ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย เหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	9.7 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	9.8 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	9.9 สจฺฉิกตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ กรฺ (กระทำ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา สจฺฉิ (แจ้ง,ชัด) มาจาก ส+อกฺขิ			
10	10.1อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
11	11.1อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
12	12.1อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	12.2ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	12.3ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	12.4ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 3 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
	12.5ปติฏฺฐิโต	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย กริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	12.6ชาโต	อดีตกาล	ธาตุ ชนฺ (เกิด)		ปัจจัย กริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	12.7อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
13	13.1หุตฺวา	อดีตกาล (สมานกาลกิริยา)	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย กริยากิตก์ ตฺวา			
	13.2หุตฺวา	อดีตกาล (สมานกาลกิริยา)	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย กริยากิตก์ ตฺวา			
	13.3ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	13.4สมาโน	ปัจจุบันกาล	ธาตุ อสฺ (มี,เป็น)		ปัจจัยกริยากิตก์ มาน	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	13.5อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
14	14.1ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	14.2ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	14.3อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ		

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 3 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น อกฺขีนิ เจว กิเลสา จ ปภิชฺชึสุ (ทั้งดวงตาทั้งกิเลสของท่านแตก พร้อมกัน) และมีการใช้คำกริยาบรรยายการบรรลุธรรม จำนวน 21 คำ มีคำกริยาที่ใช้ซ้ำกันจำนวน 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 57.14 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 42.86 รายละเอียดดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	หุตฺวา (เป็นแล้ว)	4	7.55	
2	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	7	13.21	
3	อโหสิ (ได้เป็นแล้ว)	4	7.55	
4	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	5	9.43	
5	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว)	3	5.70	
6	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	3	5.70	
7	ชาโต (เกิดแล้ว)	2	3.77	
8	ปติฏฺฐาเปตฺวา (ให้ดำรงอยู่แล้ว)	5	9.43	
9	ปตฺโต (บรรลุแล้ว)	2	3.77	
10	ปติฏฺฐาเปสิ (ให้ดำรงอยู่แล้ว)	2	3.77	
11	อเหสุ (ได้มีแล้ว,ได้เป็นแล้ว)	5	9.43	
12	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	2	3.77	
13	ปภิชฺชึสุ (แตกแล้ว)	1	1.88	
14	ปฏิวิชฺฌิตฺวา (แทงตลอดแล้ว)	1	1.88	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
15	ปาเปตฺวา (ให้บรรลุแล้ว)	1	1.88	
16	ปาเปสิ (ให้บรรลุแล้ว)	1	1.88	
17	ปตฺเตน (บรรลุแล้ว)	1	1.88	
18	สจฺฉิกตฺวา (กระทำให้แจ้งแล้ว)	1	1.88	
19	ปติฏฺฐิโต (ดำรงแล้ว)	1	1.88	
20	สมาโน (มีอยู่,เป็นอยู่)	1	1.88	
21	ปติฏฺฐหิตฺวา (ดำรงอยู่แล้ว)	1	1.88	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	53	100.00	

จากตารางที่ 4 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 1 วรรคที่ 1 ยมกวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 7 แห่ง คิดเป็น ร้อยละ 13.21 รองลงมา คือ ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.43 ปติฏฺฐาเปตฺวา (ให้ดำรงอยู่แล้ว) พบ 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.43 อเหสุ (ได้มีแล้ว,ได้เป็นแล้ว) พบ 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.43 หุตฺวา (เป็นแล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.55 อโหสิ (ได้เป็นแล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.55 ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 5.70 ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 5.70 ชาโต (เกิดแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 3.77 ปติฏฺฐาเปสิ (ให้ดำรงอยู่แล้ว) ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 3.77 ปฏิวิชฺฌิตฺวา (แทงตลอดแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 1.88 ปาเปตฺวา (ให้บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 1.88 ปาเปสิ (ให้บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 1.88 ปตฺเตน (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 1.88 สจฺฉิกตฺวา (กระทำให้แจ้งแล้ว) ปติฏฺฐิโต (ดำรงแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 1.88 สมาโน (มีอยู่,เป็นอยู่) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 1.88 พบ และปติฏฺฐหิตฺวา (ดำรงอยู่แล้ว) 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 1.88 ตามลำดับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 5 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลีที่ปรากฏในภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค (หมวดว่าด้วยความไม่ประมาท) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องพระนางสามาวดี 2. เรื่องกุมภโฆสก 3. เรื่องพระจูฬปันถกเถระ 4. เรื่องพาลนักษัตร 5. เรื่องพระมหากัสสปเถระ 6. เรื่องภิกษุสองสหาย 7. เรื่องท้าวสักกะ 8. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง 9. เรื่องพระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.พระนางสามาวดี	พราหมณ์และพราหมณี	ในที่สุดแห่งคาถา พราหมณ์และพราหมณีก็**ตั้งอยู่ในอนาคามิผล** (ในท้องเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน พฺราหฺมโณ จ พฺราหฺมณี จ **อนาคามิผเล ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	พราหมณ์และพราหมณี	มารดาบิดาพานางมาคันทิยานั้นไปฝากนายจูฬมาคันทิยะ ผู้เป็นน้องชายแล้วไปสู่สำนักของพระศาสดา ทั้งสองคนบวชแล้วก็ได้**บรรลุอรหัตผล** (ในท้องเรื่อง)	มาตาปิตโร ตำ เนตฺวา จูฬมาคนฺทิยํ กนิฏฺฐํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา สตฺถุ สนฺติกำ คนฺตฺวา อุโภปิ ปพฺพชิตฺวา **อรหตฺตำ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 5 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ดาบส	พระศาสดาตรัสอนุปุพพีกถาแสดงธรรมแก่ดาบสเหล่านั้น ในที่สุดแห่งเทศนาดาบสทั้งปวง**บรรลุพระอรหัตพร้อมทั้งปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว**ทูลขอบรรพชาได้เป็นผู้ทรงบาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ ดุจพระเถระมีพรรษาตั้ง 100 ในลำดับแห่งพระดำรัสว่า “ท่านทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิด” (ในท้องเรื่อง)	อถ เนสำ สตฺถา อนุปุพฺพีกถำ กเถตฺวา ธมฺมำ เทเสสิ เทสนาปริโยสาเน **สพฺเพ สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตำ ปตฺวา** ปพฺพชฺชำ ยาจิตฺวา เอถ ภิกฺขโวติ วจนสมนนฺตรเมว อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา วสฺสสติกตฺเถรา วิย อเหสุ	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	โฆสกเศรษฐี, กุกกุฏเศรษฐี. ปาวาริกเศรษฐี	เศรษฐีทั้ง 3 แม้นั้นแลจัดเกวียนคนละ 500 เล่มบรรทุกเครื่องอุปกรณ์แก่ทาน มีผ้าเครื่องนุ่งห่มเนยใสน้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้นไปถึงเมืองสาวัตถีแล้วเข้าไปสู่พระเชตวัน ถวายบังคมพระศาสดาสดับธรรมกถาแล้ว**ในที่สุดแห่งกถาก็ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล** (ในท้องเรื่อง)	เตปิ โข ตโย เสฏฺฐิโน ปญฺจหิ ปญฺจหิ สกฏสเตหิ วตฺถจฺฉาทนสปฺปิมธุผาณิตาทีนิ ทานูปกรณานิ อาทาย สาวตฺถึ ปตฺวา เชตวนำ ปวิสิตฺวา สตฺถารำ วนฺทิตฺวา ธมฺมกถำ สุตฺวา **กถาปริโยสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย**	**ปติฏฺฐาย อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิปัจจัย (ตูน, ตฺวา, ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 5 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	นางขุชชุตตรา	ฝ่ายนางขุชชุตตราสดับธรรมกถาของพระศาสดาอยู่เทียว **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	ขุชฺชุตฺตราปิ สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณนฺตี เยว **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	นางขุชชุตตรา	เพราะความที่หม่อมฉันฟังธรรมกถาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า**แล้วบรรลุธรรม**	สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ธมฺมสฺส **อธิคตตฺตา**	**อธิคตตฺตา อดีตกาล** ธาตุ คมฺ (ไป,บรรลุ,ถึง) ปัจจัยกริยากิตก์ ต ปัจจัยตัทธิต
2. กุมภโฆสก	กุมภโฆสก	ในกาลจบพระคาถา กุมภโฆสก**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน **กุมฺภโฆสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐ**หิ	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนแม้เหล่าอื่น	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก**ก็บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว**(ตอนท้ายเรื่อง)	อญฺเญปิ พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 5 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
3.พระจูฬปันถกเถระ	พระมหาปันถก	เธอเรียนพระพุทธพจน์ได้มาก มีอายุครบ ได้อุปสมบทแล้วทำกรรมในโยนิโสมนสิการ**บรรลุพระอรหัตแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	โส พหุ˚ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา ปริปุณฺณวสฺโส อุปสมฺปทำ ลภิตฺวา โยนิโสมนสิกาเร กมฺมำ กโรนฺโต **อรหตฺตำ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระจูฬปันถก	ในกาลจบคาถา พระจูฬปันถก **บรรลุพระอรหัต** พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้วปิฎก3 มาถึงแก่ท่านพร้อมกับปฏิสัมภิทาทีเดียว (ในท้องเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน **จูฬปนฺถโก สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตำ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
4.พาลนักษัตร	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบคาถา ชนเป็นอันมากได้เป็นพระอริยบุคคล **มีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาวสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย **อเหสุำ**	**อเหสุำ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 5 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
5.พระมหากัสสปเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากกระทำให้แจ้งแล้วซึ่ง พระอริยผลทั้งหลาย **มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน พหู **โสตาปตฺติผลา ทีนิ สจฺฉิกรึสูติ**	**สจฺฉิกรึสุ อดีตกาล** ธาตุ กรฺ (กระทำ) +สจฺฉิ (แจ้ง,ชัด) ปัจจัย โอ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.ภิกษุสองสหาย	ภิกษุผู้ไม่ประมาท	ท่านไม่ประมาทอยู่อย่างนั้น ต่อกาลไม่นานนักก็**บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** (ในท้องเรื่อง)	โส เอวํ อปฺปมตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว สห **ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถาชนเป็นอันมากบรรลุ**อริยผลทั้งหลายมีโสดา-ปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 5 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พุทธบริษัท	แม้บริษัทผู้ประชุมกันเป็นอันมาก ก็ได้เป็นพระอริยบุคคล **มีพระโสดาบันเป็นต้น ดังนี้แล** (ตอนท้ายเรื่อง)	สมฺปตฺตปริสาปิ **พหู โสตาปนฺนาทโย ชาตาติ**	**ชาตา อดีตกาล** ธาตุ ชนฺ (เกิด) ปัจจัย กริยากิตก์ ต วิภัตตินาม โย หมวดปฐมาวิภัตติ
8.ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	ในกาลจบคาถา ภิกษุนั้นนั่งอย่างเดิมเทียว เผาสังโยชน์ทั้งหมดแล้ว **บรรลุพระอรหัต**พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน โส ภิกฺขุ ยถานิสินฺโน ว สพฺพสญฺโญชนานิ ฌาเปตฺวา **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
9.พระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม	พระติสสเถระ	ในกาลจบพระคาถาพระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม**บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน นิคมติสฺสตฺเถโร **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 5 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค พบว่ามีผู้บรรลุธรรมขั้นต่างๆ จำนวน 21 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 9 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 42.86 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผล จำนวน 12 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 57.14

ตารางที่ 6 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค (หมวดว่าด้วยความไม่ประมาท) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องพระนางสามาวดี 2. เรื่องกุมภโฆสก 3. เรื่องพระจูฬปันถกเถระ 4. เรื่องพาลนักษัตร 5. เรื่องพระมหากัสสปเถระ 6. เรื่องภิกษุสองสหาย 7. เรื่องท้าวสักกะ 8. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง 9. เรื่องพระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	1.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	1.3 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	1.4 ปติฏฺฐาย	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัยกริยากิตก์ ตู นาทิปัจจัย (ตูน, ตฺวา, ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)			
	1.5 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
	1.6 อธิคตตฺตา	อดีตกาล	ธาตุ คมฺ (ไป,บรรลุ, ถึง)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต ปัจจัยตัทธิต			
	1.7 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	1.8 อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ		
2	2.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	3.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	3.3 อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ		
4	4.1 อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ		
5	5.1 สจฺฉิกรึสุ	อดีตกาล	ธาตุ กรฺ (กระทำ)	+ สจฺฉิ (แจ้ง,ชัด) เป็นบทหน้าไม่ใช่อุปสรรค	ปัจจัย โอ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	6.2 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	7.2 ชาตา	อดีตกาล	ธาตุ ชนฺ (เกิด)		ปัจจัย กริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม โย	ปฐมาวิภัตติ	
8	8.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัย กริยากิตก์ ตฺวา			

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
9	9.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	9.2 อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ		

จากตารางที่ 6 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น ละบุญละบาปได้แล้ว และมีการใช้คำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 10 คำ เป็นคำกริยาที่ใช้ซ้ำกัน จำนวน 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 50 และใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 50 รายละเอียดดังตารางที่ 7

ตารางที่ 7 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	2	9.08	
2	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	4	18.18	
3	ปติฏฺฐหิ (ตั้งอยู่แล้ว)	3	13.63	
4	อเหสุ (ได้เป็นแล้ว)	4	18.18	
5	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	4	18.18	
6	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว)	1	4.55	
7	อธิคตตฺตา (บรรลุแล้ว,ถึงข้ามแล้ว)	1	4.55	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 7 (ต่อ)

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
8	ปติฏฺฐาย (ดำรง)	1	4.55	
9	สจฺฉิกรึสุ (ทำให้แจ้งแล้ว)	1	4.55	
10	ชาตา (เกิดแล้ว)	1	4.55	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	22	100.00	

จากตารางที่ 7 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 2 อัปปมาทวรรค คำที่พบมากที่สุด คือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 18.18 อเหสุ (ได้เป็นแล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 18.18 ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 18.18 รองลงมา คือ ปติฏฺฐหิ (ตั้งอยู่แล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 13.63 ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.08 ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.55 อธิคตฺตา (บรรลุแล้ว,ถึงข้ามแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.55 ปติฏฺฐาย (ดำรง) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.55 สจฺฉิกรึสุ (ทำให้แจ้งแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.55 และชาตา (เกิดแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.55 ตามลำดับ

ตารางที่ 8 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค (หมวดว่าด้วยจิต) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องพระเมฆิยเถระ 2. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง 3. อุกกัณฐิตภิกษุ 4. เรื่องพระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระ 5. เรื่องพระจิตตหัตถเถระ 6. เรื่องภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนา 7. เรื่องพระปูติคัตตติสสเถระ 8. เรื่องนันทโคปาลกะ 9. เรื่องพระโสไรยเถระ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 8 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	**คำกริยาและส่วนประกอบ**
1.พระเมฆิยเถระ	พระเมฆิยเถระ	ในกาลจบคาถา พระเมฆิยเถระ **ได้ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน เมฆิยตฺเถโร **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิโต**	**ปติฏฺฐิโต อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
	ชนแม้พวกอื่นเป็นอันมาก	ชนแม้พวกอื่นเป็นอันมาก ก็ได้เป็นอริยบุคคล**มีพระโสดาบันเป็นต้นดังนี้แล** (ตอนท้ายเรื่อง)	อญฺเญปิ พหู โสตาปนฺนาทโย **ชาตา**ติ	**ชาตา อดีตกาล** ธาตุ ชนฺ (เกิด) ปัจจัย กริยากิตก์ ต วิภัตตินาม โย หมวดปฐมาวิภัตติ
2.ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	อุบาสิกามาติกมาตา (มารดาของมาติกะ)	จำเดิมแต่นั้นอุบาสิกานั้นก็ได้ทำการสาธยายซึ่งอาการ 32 (และ) เริ่มตั้งไว้ซึ่งความสิ้นไปและความเสื่อมไปในตน**ได้บรรลุมรรค 3 ผล 3 ก่อนกว่าภิกษุเหล่านั้นทีเดียวปฏิสัมภิทา 4 และโลกิยอภิญญาได้มาถึงแก่อุบาสิกานั้นโดยมรรคนั่นแล** (ในท้องเรื่อง)	สา ตโต ปฏฺฐาย ทฺวตฺตึสากาเร สชฺฌายํ กตฺวา อตฺตนิ ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา เตหิ ภิกฺขูหิ ปุเรตรเมว **ตโย มคฺเค ตีณิ จ ผลานิ ปาปุณิ มคฺเคเนว จตสฺสา จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา โลกิยอภิญฺญา จ อาคมึสุ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 8 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ภิกษุ	พวกเธอมีจิตแน่วแน่เจริญวิปัสสนาต่อกาลไม่นานนัก ก็ได้**บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** (ในท้องเรื่อง)	เต เอกคฺเคน จิตฺเตน วิปสฺสนำ วฑฺเฒตฺวา นจิรสฺเสว **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตำ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	บริษัทที่มาประชุมกันเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา บริษัทที่มาประชุมกันเป็นอันมาก**ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาปริโยสาเน สมฺปตฺตปริสา พหู **โสตาปนฺนาทโย อเหสุำ**	**อเหสุำ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุำ
	ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	พระเถระนั้นได้โภชนะอันเป็นที่สบายแล้ว โดย 2-3 วันเท่านั้นก็ได้**บรรลุพระอรหัต** (ตอนท้ายเรื่อง)	โส สปฺปายโภชนำ ลภิตฺวา กติปาเหเนว **อรหตฺตำ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
3.อุกกัณฐิตภิกษุ	ภิกษุ อุกกัณฐิตภิกษุ	ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้น**บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาปริโยสาเน **โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผลำ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 8 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมากได้เป็นอริยบุคคล**มีพระโสดาบันเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	อญฺเญปิ พหู **โสตาปนฺนาทโย อเหสุ**	**อเหสุ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ
4.พระภาคิไนยสังฆ-รักขิตเถระ	พระสังฆรักขิตเถระ	สังฆรักขิตเถระ โดย 2 - 3 วันเท่านั้น **ก็บรรลุพระอรหัตผล** (ในท้องเรื่อง)	สงฺฆรกฺขิตตฺเถโร นาม หุตฺวา กติปาเหเนว **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระ	ในกาลจบเทศนา พระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระ**บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาปริโยสาเน **ภาคิเนยฺย สงฺฆรกฺขิตตฺเถโร โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 8 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคล**มีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	อญฺเญปิ พหู โสตาปนฺนาทโย **ชาตา**	**ชาตา อดีตกาล** ธาตุ ชนฺ (เกิด) ปัจจัย กริยากิตก์ ต วิภัตตินาม โย หมวดปฐมาวิภัตติ
5.พระจิตตหัตถเถระ	นายจิตตหัตถ์	แม้นายจิตตหัตถ์นั้น บ่นไปว่า “ไม่เที่ยงเป็นทุกข์”กำลังเดินไปๆ **บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	โสปิ อนิจฺจํ ทุกฺขนฺติ วตฺวา คจฺฉนฺโต คจฺฉนฺโต ว **โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระจิตตหัตถเถระ	ได้ 2-3 วันเท่านั้น เธอก็**บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา** (ในท้องเรื่อง)	โส กติปาเหเนว **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 8 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พระจิตตหัตถเถระ	“บุตรของเราได้ทำการไปและการมาในเวลาไม่รู้ พระสัทธรรมในเวลาที่ตนยังมีจิตไม่มั่นคง, บัดนี้บุตรของเรานั้น**ละบุญและบาปได้แล้ว**” (พระพุทธดำรัส)	มม ปุตฺโต อตฺตโน อนวฏฺฐิต จิตฺต กาเล สทฺธมฺมํ อชานนกาเล คมนาคมนํ อกาสิ **อิทานิสฺส ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ ปหีนํ**	**ปหีนํ อดีตกาล** ธาตุ หา (ละทิ้ง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ต (แปลงเป็น น) วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
	กุททาลบัณฑิต	ในขณะนั้นเองท่านแลดูแม่น้ำคงคายังกสิณมีน้ำเป็นอารมณ์ให้บังเกิด**บรรลุคุณพิเศษแล้ว** นั่งในอากาศโดยบัลลังก์ (ท้องเรื่องอดีตนิทาน)	ตฺขณเยว คงฺคาโอโลเกนฺโต อาโปกสิณํ นิพฺพตฺเตตฺวา **อธิคตวิเสโส** อากาเส ปลฺลงฺเกน นิสีทิ	**อธิคตวิเสโส** (มีคุณวิเศษที่ตนบรรลุแล้ว) **อธิคต** อดีตกาล ธาตุ คมฺ + อุปสรรค อธิ (ยิ่ง) ปัจจัยกริยากิตก์ ต (เป็นส่วนของสมาส)
6.ภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนา	เรื่องภิกษุ 500 รูป	ในเวลาจบเทศนาภิกษุ 500 รูปนั่งในที่นั่งเทียว**บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** สรรเสริญชมเชยทั้งถวายบังคมพระสรีระอันมีวรรณะเพียงดังทองของพระตถาคตมาแล้วดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน ปญฺจสตา ภิกฺขู นิสินฺนฏฺฐาเน นิสินฺนา ว **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา** ตถาคตสส สุวณฺณวณฺณํ สรีรวณฺเณนฺตา โถเมนฺตา วนฺทนฺตา ว อาคจฺฉึสูติ	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 8 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
7.พระปูติคัตตติสส-เถระ	พระปูติคัตตติสสเถระ	ในเวลาจบเทศนา พระปูติคัตตติสสเถระ**บรรลุพระอรหัต**พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน ปูติคตฺตติสฺสตฺเถโร **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนอื่นเป็นอันมาก	แม้ชนอื่นเป็นอันมากก็ได้เป็น**พระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น** ฝ่ายพระเถระ**บรรลุพระอรหัตแล้วก็ปรินิพพาน** (ตอนท้ายเรื่อง)	อญฺเญปิ พหู **โสตาปนฺนาทโย อเหสุ๋ เถโรปิ อรหตฺตํ ปตฺวา ปรินิพฺพายิ**	**อเหสุ๋ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ๋ **ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 8 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
8.นันทโคปาลกะ	นายโคบาลก์ชื่อนันทะ	ในวันที่พระศาสดาทรงกระทำอนุโมทนาเสร็จแล้วตรัสอนุบุพพี-กถาต่างโดยทานกถาเป็นต้น ในเวลาจบกถานายโคบาลก์ชื่อนันทะ **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล** (ในท้องเรื่อง)	สตฺตเม ทิวเส สตฺถา อนุโมทนำ กตฺวา ทานกถาทิเภทำ อนุปุพฺพีกถำ กเถสิ. **กถาปริโยสาเน นนฺทโค ปาลโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย**	**ปติฏฺฐาย อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิปัจจัย (ตูน, ตฺวา, ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย **มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปตฺตา**	**ปตฺตา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม โย หมวดปฐมาวิภัตติ
9.พระโสไรยเถระ	พระโสไรยเถระ	ท่านเข้าถึงความเป็นคนเดียวอย่างนี้ เริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมในอัตภาพ **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว**	โส เอวำ เอกตฺตุปคโต อตฺตภาเว ขยวยำ ปฏฺฐเปตฺวา **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตำ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 8 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย **มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปตฺตา**	**ปตฺตา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม โย หมวดปฐมาวิภัตติ

จากตารางที่ 8 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ รวมทั้งหมด 21 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 9 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 42.86 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผล จำนวน 12 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 57.14

ตารางที่ 9 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค (หมวดว่าด้วยจิต) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องพระเมฆิยเถระ 2. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง 3. อุกกัณฐิตภิกษุ 4. เรื่องพระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระ 5. เรื่องพระจิตตหัตถเถระ 6. เรื่องภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนา 7. เรื่องพระปูติคัตตติสสเถระ 8. เรื่องนันทโคปาลกะ 9. เรื่องพระโสไรยเถระ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 9 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปติฏฺฐิโต	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย กริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	1.2 ชาตา	อดีตกาล	ธาตุ ชนฺ (เกิด)		ปัจจัย กริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม โย	ปฐมาวิภัตติ	
2	2.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	2.2 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	2.3 อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ		
	2.4 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
3	3.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	3.2 อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ		
4	4.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	4.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	4.3 ชาตา	อดีตกาล	ธาตุ ชนฺ (เกิด)		ปัจจัย กริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม โย	ปฐมาวิภัตติ	
5	5.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	5.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	5.3 ปหีนำ	อดีตกาล	ธาตุ หา(ละทิ้ง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัยกริยากิตก์ ต (แปลงเป็น น)	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	5.4 ปหีนา	อดีตกาล	ธาตุ หา(ละทิ้ง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัยกริยากิตก์ ต (แปลงเป็น น)	วิภัตตินาม โย	ปฐมาวิภัตติ	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 9 (ต่อ)

ที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
6	6.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
7	7.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	7.2 อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ		
8	8.1 ปติฏฺฐาย	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิ ปัจจัย (ตูน, ตฺวา, ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)			
	8.2 ปตฺตา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม โย	ปฐมาวิภัตติ	
9	9.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	9.2 ปตฺตา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม โย	ปฐมาวิภัตติ	

จากตารางที่ 9 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น บรรลุมรรค 3 ผล 3,ละบุญละบาปได้แล้ว,บรรลุคุณพิเศษแล้ว และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 10 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 50 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 50 รายละเอียดดังตารางที่ 10

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 10 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ชาตา (เกิดแล้ว)	2	8.00	
2	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	8	32.00	
3	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	4	16.00	
4	อเหสุ๋ (ได้เป็นแล้ว)	4	16.00	
5	ปฺตตา (บรรลุแล้ว)	2	8.00	
6	ปติฏฺฐิโต (อยู่แล้ว)	1	4.00	
7	ปหีนำ (ละทิ้งแล้ว)	1	4.00	
8	ปหีนา (ละทิ้ง)	1	4.00	
9	อธิคตวิเสโส (มีคุณวิเศษที่ตนบรรลุแล้ว)	1	4.00	
10	ปติฏฺฐาย (ดำรงอยู่แล้ว	1	4.00	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	25	100.00	

จากตารางที่ 10 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 2 วรรคที่ 3 จิตตวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 8 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 32.00 รองลงมาคือ ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 16.00 อเหสุ๋ (ได้เป็นแล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 16.00 ชาตา (เกิดแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.00 ปฺตตา (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.00 ปติฏฺฐิโต (อยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.00 ปหีนำ (ละทิ้งแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.00 ปหีนา (ละทิ้ง) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.00 อธิคตวิเสโส (มีคุณวิเศษที่ตนบรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.00 และปติฏฺฐาย (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.00 ตามลำดับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 11 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค (หมวดว่าด้วยดอกไม้) มีทั้งหมด 12 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องภิกษุ 500 รูป ผู้ขวนขวายในปฐวีกถา 2. เรื่องพระเถระผู้เจริญ 3. เรื่องพระเจ้าวิฑูฑภะ 4. เรื่องนางปติปูชิกา 5. เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่ 6.เรื่องปาฏิกาชีวก 7. เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก 8. เรื่องนางวิสาขา 9. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ 10. เรื่องถวายบิณฑบาต 11. เรื่องปรินิพพานของพระโคธิกเถระ 12. เรื่องครหทินน์ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 11 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.ภิกษุ 500 รูป ผู้ขวนขวายในปฐวีกถา	ภิกษุ 500 รูป	ในเวลาจบเทศนา ภิกษุ 500 รูป **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน ปญฺจสตา ภิกฺขู **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.พระเถระผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐาน	พระเถระผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐาน	ในกาลจบคาถาพระเถระ**บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย (ตอนท้ายเรื่อง)**	คาถาปริโยสาเน **เถโร สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
3.พระเจ้าวิฑูฑภะ	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตา**	**ปตฺตา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม โย หมวดปฐมาวิภัตติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 11 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
4.นางปติปูชิกา	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
5.โกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่	สามีภรรยา	ในกาลจบอนุโมทนา สามีและภรรยาแม้ทั้ง 2 **ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	อนุโมทนาวสาเน อุโภปิ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย**	**ปติฏฺฐาย อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิปัจจัย (ตูน, ตฺวา, ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 11 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.ปาฏิกาชีวก	ปาฏิกาชีวก	ในกาลจบเทศนา อุบาสิกา**ดำรง อยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **อุปาสิกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิตา**	**ปติฏฺฐิตา อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
7.ฉัตตปาณิอุบาสก	ฉัตตปาณิอุบาสก	ในกรุงสาวัตถี ยังมีอุบาสก (คนหนึ่ง) ชื่อฉัตตปาณิ เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก **เป็นอนาคามี** (ในท้องเรื่อง)	สาวตฺถิยำ หิ ฉตฺตปาณิ นาม อุปาสโก ติปิฏกธโร **อนาคามี (อโหสิ)**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 11 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปตฺตา**	**ปตฺตา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม โย หมวดปฐมาวิภัตติ
8.นางวิสาขา	นางวิสาขา และเด็กหญิง 500 คน	ในเวลาจบเทศนา นางพร้อมด้วยเด็กหญิง 500 **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	สา เทสนาวสาเน ปณฺจหิ ทาริกาสเตหิ สทฺธึ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	เมณฑกเศรษฐี	เมณฑกเศรษฐีแล เข้าเฝ้าพระศาสดา ฟังธรรมกถา **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	เมณฺฑกเสฏฺฐีปิ โข สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมกถำ สุตฺวา **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย**	**ปติฏฺฐาย อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิปัจจัย (ตูน, ตฺวา, ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 11 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	มิคารเศรษฐี	ฝ่ายมิคารเศรษฐีเมื่อพระตถาคตทรงเปลี่ยนแปลงยักย้ายธรรมเทศนาอยู่นั่งอยู่ภายนอกม่านนั่นเองตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผลอันประดับด้วยพันนัยประกอบด้วยจลศรัทธาเป็นผู้หมดสงสัยในรัตนะ 3 ยกชายม่านขึ้นแล้ว(ในท้องเรื่อง)	มิคารเสฏฺฐีปิ ตถาคเต ธมฺมเทสนำวินิวตฺเตนฺเต วินิวตฺเตนฺเต พหิสาณิยำ นิสินฺโน ว สหสฺสนยปฺปฏิมณฺฑิเต **โสตาปตฺติผเลปติฏฺฐาย** อจลสทฺธาย สมนฺนาคโต ตีสุ รตเนสุ นิกฺกงฺโข หุตฺวา	**ปติฏฺฐาย อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิปัจจัย (ตูน, ตฺวา, ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)
	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนาชนเป็นอันมากได้เป็นอริยบุคคลมีโสดาบันเป็นต้น (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุ**	**อเหสุ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตนี
9.ปัญหาของพระอานนทเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตา**	**ปตฺตา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม โย หมวดปฐมาวิภัตติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 11 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
10.ถวายบิณฑบาต	แก่พระมหากัสสปเถระ ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตา**	**ปตฺตา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม โย หมวดปฐมาวิภัตติ
11.ปรินิพพานของพระโคธิกเถระ	โคธิกเถระ	“ปราชญ์ทั้งหลายย่อมทำอย่างนั้นแล ย่อมไม่จำนงชีวิต, โคธิกะถอนตัณหาขึ้นพร้อมทั้งรากปรินิพพานแล้ว” ภิกษุชื่อโคธิกะ... **ชนะเสนาแห่งมัจจุได้แล้ว ไม่มาสู่ภพอีกถอนตัณหาพร้อมทั้งราก ปรินิพพานแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	“เอวํ หิ ธีรา กุพฺพนฺติ นาวกงฺขนฺติ ชีวิตํ **สมูลํ ตณฺหํ อพฺพุยฺห** โคธิโก ปรินิพฺพุโตติ” **ชิตฺวาน มจฺจุโน เสนํ อนาคนฺตฺวา ปุนพฺภวํ สมูลํ ตณฺหํ อพฺพุยฺห โคธิโก** ปรินิพฺพุโตติ **ชิตฺวาน มจฺจุโน เสนํ อนาคนฺตฺวา ปุนพฺภ วสมูลํ ตณฺหํ อพฺพุยฺห โคธิโก** ปรินิพฺพุโตติ	**อพฺพุยฺห อดีตกาล** ธาตุ พุหฺ (ถอน)+อุปสรรค อภิ (เฉพาะ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิปัจจัย (ตูน ตฺวา ตฺวาน) มีอุปสรรค แปลงปัจจัย เป็น ย (ธาตุ มี หฺ เป็นที่สุดแปลง หฺ และย เป็น ยฺห)
	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย**มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตา**	**ปตฺตา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม โย หมวดปฐมาวิภัตติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 11 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
12.ครหทินน์	ครหทินน์และสิริคุตต์	ครหทินน์และสิริคุตต์ **บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	ครหทินฺโน จ สิริคุตฺโต จ **โสตาปตฺติผลํ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 11 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 16 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 12.5 2. อนาคามิผล จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 6.25 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ 4. โสดาปัตติผล จำนวน 13 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 81.25

ตารางที่ 12 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในภาคที่ **3** วรรคที่ 4 ปุปผวรรค (หมวดว่าด้วยดอกไม้) มีทั้งหมด 12 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องภิกษุ 500 รูป ผู้ขวนขวายในปฐวีกถา 2. เรื่องพระเถระผู้เจริญ 3. เรื่องพระเจ้าวิฑูฑภะ 4. เรื่องนางปติปูชิกา 5. เรื่องโกสิย-เศรษฐีผู้มีความตระหนี่ 6. เรื่องปาฏิกาชีวก 7. เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก 8. เรื่องนางวิสาขา 9. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ 10. เรื่องถวายบิณฑบาต 11. เรื่องปรินิพพานของ พระโคธิกเถระ 12. เรื่องครหทินน์ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 12 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค

ที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
3	3.1 ปตฺตา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม โย	ปฐมาวิภัตติ	
4	4.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปติฏฺฐาย	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิปัจจัย (ตูน, ตฺวา,ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)			
	5.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปติฏฺฐิตา	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
7	7.1 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	7.2 ปตฺตา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม โย	ปฐมาวิภัตติ	
8	8.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	8.2 ปติฏฺฐาย	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิปัจจัย (ตูน,ตฺวา , ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)			

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 12 (ต่อ)

ที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
	8.3 ปติฏฺฐาย	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิปัจจัย (ตูน, ตฺวา, ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)			
	8.4 อเหสุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
9	9.1 ปตฺตา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม โย	ปฐมาวิภัตติ	
10	10.1 ปตฺตา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม โย	ปฐมาวิภัตติ	
11	11.1 อพฺพุยฺห	อดีตกาล	ธาตุ พฺยูหฺ (ถอน)	+ อุปสรรค อภิ (เฉพาะ)	ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิปัจจัย (ตูน ตฺวา ตฺวาน มีอุปสรรค) แปลงปัจจัย เป็น ย (ธาตุ มี หฺ เป็นที่สุด แปลง หฺ และย เป็น ยฺห)			
	11.2 ปตฺตา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม โย	ปฐมาวิภัตติ	
12	12.1ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 12 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) 2. การใช้คำกริยา โดยอ้อม เช่น ชนะเสนาแห่งมัจจุได้แล้วไม่มาสู่ภพอีกถอนตัณหาพร้อมทั้งรากปรินิพพานแล้ว **และ**มีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 9 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 33.33 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน จำนวน 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 66.67 รายละเอียดดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	4	20.00	
2	ปตฺตา (บรรลุแล้ว)	5	25.00	
3	ปติฏฺฐาย (ดำรงอยู่แล้ว)	5	25.00	
4	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	1	5.00	
5	ปติฏฺฐิตา (ตั้งอยู่แล้ว)	1	5.00	
6	อโหสิ (ได้เป็นแล้ว)	1	5.00	
7	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	1	5.00	
8	อเหสุ (ได้มีแล้ว)	1	5.00	
9	อพฺพุยฺห (ถอนแล้ว)	1	5.00	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	20	100.00	

จากตารางที่ 13 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปตฺตา (บรรลุแล้ว) พบ 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 25.00 ปติฏฺฐาย (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 25.00 รองลงมา คือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 20.00 ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 5.00 ปติฏฺฐิตา (ตั้งอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 5.00 อโหสิ (ได้เป็นแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ร้อยละ 5.00 ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 5.00 อเหสุ (ได้มีแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 5.00 และ อพฺพุยฺห (ถอนแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 5.00 ตามลำดับ

ตารางที่ 14 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พาลวรรค (หมวดว่าด้วยคนพาล (คนโง่)) มีทั้งหมด 15 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง 2. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ 3. เรื่องอานนทเศรษฐี 4. เรื่องโจรผู้ทำลายปม 5. เรื่องพระอุทายีเถระ 6. เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฏา 7. เรื่องสุปปพุทธกุฏฐิ 8. เรื่องชาวนา 9. เรื่องนายสุมนมาลาการ 10. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี 11. เรื่องชัมพุกาชีวก12. เรื่องอหิเปรต13. เรื่องสัฏฐิกูฏเปรต14. เรื่องพระสุธรรมเถระ 15. เรื่องพระวนวาสีติสสเถระ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 14 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พาลวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.บุรุษคนใดคนหนึ่ง	ทุคคตบุรุษ	ในกาลจบเทศนา **บุรุษนั้นบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน โส ปุริโส **โสตาปตฺติผลํ ปตฺโต**	**ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
	ชนแม้เหล่าอื่น	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมากก็**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	อญฺเญปิ พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตา**	**ปตฺตา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม โย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 14 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
2.สัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ	สัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ	ในกาลจบเทศนา **อาคันตุกภิกษุบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **อาคนฺตุกภิกฺขุ โสตาปตฺติผลํ ปตฺโต**	หมวดปฐมาวิภัตติ **ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
	ชนแม้เหล่าอื่น	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	อญฺเญปิ **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.อานนทเศรษฐี	สัตว์ 84,000	ในกาลจบเทศนา **การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์ 84,000** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 14 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
4.โจรผู้ทำลายปม	โจรที่ฟังธรรม	บรรดาโจรทั้ง 2 นั้น โจรผู้ฟังธรรมอยู่**บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	เตสุ **ธมฺมํ สุณนฺโต โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	มหาชนพร้อมด้วยญาติทั้งหลายของโจร	ในกาลจบเทศนา มหาชนพร้อมด้วยญาติทั้งหลายของโจร **ผู้โสดาบัน นอกนี้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **อิตรสฺส ญาตเกหิ สทฺธึ มหาชโน โสตาปตฺติผลํ ปาปุณีติ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
6.ภิกษุชาวเมืองปาฐา	ภิกษุสมาทานธุดงค์	ฟังอนมตัคคธรรมเทศนา**บรรลุพระอรหัตแล้ว** ณ อาสนะนั้นนั่นเอง (ในท้องเรื่อง)	อนมตคฺคธมฺมเทสนํ สุตฺวา ตสฺมึเยว อาสเน **อรหตฺตํ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 14 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ภิกษุเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมาก **บรรลุพระอรหัตแล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู ภิกฺขู อรหตฺตํ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
7.สุปปพุทธกุฏฐิ	สุปปพุทธกุฏฐิ	สุปปพุทธกุฏฐินั่งที่ท้ายบริษัทฟังธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว **บรรลุโสดาปัตติผล** (ในท้องเรื่อง)	ตทา หิ สุปฺปพุทฺธกุฏฺฐิ ปริสปริยนฺเต นิสินฺโน ภควโต ธมฺมเทสนำ สุตฺวา **โสตาปตฺติผลำ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
8.ชาวนา	อุบาสกชาวนา	ในเวลาจบเทศนา อุบาสกชาวนา **บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **กสกอุปาสโก โสตาปตฺติผลำ ปตฺโต**	**ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 14 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ภิกษุผู้ประชุมกันเป็นอันมาก	แม้ภิกษุผู้ประชุมกันเป็นอันมากก็**บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	สมฺปตฺตภิกฺขูปิ พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
9.นายสุมน-มาลาการ	พระราชา	พระราชา**ทรงบรรลุโสดาปัตติผลถึงพร้อมด้วยศรัทธาเป็นอริยสาวก**ด้วยการเห็นทีแรกนั่นแล (ในท้องเรื่อง)	ราชา ปฐมทสฺสเนเนว **โสตาปตฺติผลํ ปตฺโต** สทฺธาสมฺปนฺโน อริยสาวโก	**ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
10.พระอุบลวรรณาเถรี	พระอุบลวรรณา	นางตามประทีป กวาดโรงอุโบสถ ยืนถือนิมิตแห่งเปลวประทีปแลดูแล้วๆ เล่าๆ ยังฌานมีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ให้เกิดแล้วกระทำฌานนั้นแลให้เป็นบาท **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแลอภิญญาทั้งหลายแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	สา ทีปึ ชาเลตฺวา อุโปสถาคารํ สมฺมชฺ ชิตฺวา ทีปสิขาย นิมิตฺตํ คณฺหิตฺวาธิตาวปุนปฺปุนํ โอโลกย มานา เตโชกสิณารมฺมณ์ ฌานํ นิพฺพตฺเตตฺวา ตเมว ปาทกํ กตฺวา **อรหตฺตํ ปาปุณิ สทฺธึ ปฏิสมฺภิทาหิ เจว อภิญฺญาหิ จ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 14 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
11.ชัมพุกาชีวก	ชัมพุกาชีวก	เขานุ่งผ้านั้นแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. ฝ่ายพระศาสดา ตรัสอนุบุพพีกถา แสดงธรรมแก่เขา**ในกาลจบเทศนา เขาบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วย ปฏิสัมภิทาถวายบังคมพระศาสดา แล้วลุกขึ้นจากที่นั่งทูลขอ บรรพชาและอุปสมบท** (ในท้องเรื่อง)	โส ตำ นิวาเสตฺวา สตฺถารำ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตำ นิสีทิ.สตฺถาปิสฺส อนุปุพฺพีกถำ กเถตฺวา ธมฺมำ เทเสสิ **โส เทสนาวสาเน สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตำ ปตฺวา** สตฺถารำ วนฺทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ยาจิ	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	สัตว์ 8 หมื่น 4 พัน	ในกาลจบเทศนา **ธรรมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์ 8 หมื่น 4 พัน แล้วดังนี้แล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานำ ธมฺมาภิสมโย อโหสีติ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 14 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
12.อหิเปรต	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา **ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติ-ผลเป็นต้น**ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
14.พระสุธรรมเถระ	คฤหบดี	คฤหบดีนั้นฟังธรรมกถาของพระ-เถระอยู่แล**บรรลุอนาคามิผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	โส เถรสฺส ธมฺมกถำ สุณนฺโต ว **อนาคามิผลำ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา **ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 14 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พระสุธรรมเถระ	พระสุธรรมเถระนั้นตั้งอยู่ในพระโอวาทที่พระศาสดาประทานแล้วโดย 2-3 วันเท่านั้น **ก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	สตฺถารา ทินฺเน โอวาเท ฐตฺวา **กติปาเหเนว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+ อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดา-ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 14 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 23 แห่ง คือ 1.อรหัตผล จำนวน 6 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 26.08 2. อนาคามิผล จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.35 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผล จำนวน 16 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 69.57

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 15 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในภาคที่ 3 วรรคที่ วรรคที่ 5 พาลวรรค (หมวดว่าด้วยคนพาล (คนโง่)) มีทั้งหมด 15 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง 2. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ 3. เรื่องอานนทเศรษฐี 4. เรื่องโจรผู้ทำลายปม 5. เรื่องพระอุทายีเถระ 6. เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา 7. เรื่องสุปปพุทธกุฏฐิ 8. เรื่องชาวนา 9. เรื่องนายสุมนมาลาการ 10. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี 11. เรื่องชัมพุกาชีวก 12. เรื่องอหิเปรต 13. เรื่องสัฏฐิกูฏเปรต 14. เรื่องพระสุธรรมเถระ 15.เรื่องพระวนวาสีติสสเถระ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 15 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พาลวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปฏิโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	1.2 ปฏิตา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม โย	ปฐมาวิภัตติ	
2	2.1 ปฏิโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	2.2 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
3	3.1 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	4.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
5	5.1 วิมุจฺจีสูติ	อดีตกาล	ธาตุ มุจฺ(หลุดพ้น)	+ อุปสรรค วิ(อย่างยิ่ง)	ปัจจัย ย	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
	6.2 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	7.2 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
	9.2 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 15 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
10	10.1ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	10.2ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
11	11.1ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	11.2อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
12	12.1ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
13	13.1ปาปุณึสุ	กาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
14	14.1ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	14.2ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
	14.3ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
15	15.4ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	15.5ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 15 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น อโหสิ (ได้เป็นแล้ว) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 7 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 71.42 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 28.58 รายละเอียดดังตารางที่ 16

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 16 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พาลวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปตฺโต (บรรลุแล้ว)	4	14.82	
2	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	10	37.04	
3	อโหสิ (ได้เป็นแล้ว)	3	11.11	
4	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	6	22.22	
5	ปตฺวา (บรรลุ)	2	7.41	
6	ปตฺตา (บรรลุแล้ว)	1	3.70	
7	วิมุจฺจึสูติ (หลุดพ้นแล้ว)	1	3.70	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	27	100.00	

จากตารางที่ 16 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 3 วรรคที่ 5 พาลวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 10 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 37.04 รองลงมาคือ ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 6 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 22.22 ปตฺโต (บรรลุแล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 14.82 อโหสิ (ได้เป็นแล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 11.11 ปตฺวา (บรรลุ) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.41 ปตฺตา (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 3.70 และวิมุจฺจึสูติ (หลุดพ้นแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 3.70 ตามลำดับ

ตารางที่ 17 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 4 วรรคที่ 6 ปัณฑิตวรรค (หมวดว่าด้วยบัณฑิต (คนฉลาด)) มีทั้งหมด 11 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องระราธเถระ 2. เรื่องภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ 3. เรื่องพระฉันนเถระ 4. เรื่องพระมหา-กัปปินเถระ 5. เรื่องบัณฑิตสามเณร 6. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ 7. เรื่องมารดาของนางกาณา 8. เรื่องภิกษุ 500 รูป 9. เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม 10. เรื่องการฟังธรรม 11. เรื่องภิกษุอาคันตุกะ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 17 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 6 ปัณฑิตวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.ระราธเถระ	ราธพราหมณ์	เมื่อท่านปฏิบัติตามคำที่พระเถระพร่ำสอนอยู่ โดย 2-3 วันเท่านั้น ก็ได้**บรรลุพระอรหัตแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	โส สุวโจ อโหสิ ปทกฺขิณคฺคาหี ตสฺมา ยถานุสิฏฺฐึ ปฏิปชฺชมาโน **กติปาเหเนว อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในที่สุดเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 17 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
2.ภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.พระฉันนเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	พระฉันนะ	พระฉันนะนั้น...บำเพ็ญวัตรอยู่ โดยชอบต่อกาลไม่นานนักก็**บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	โส...สมฺมา วตฺตํ ปูเรนฺโต น จิรสฺเสว **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณีติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 17 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
4.พระมหากัปปินเถระ	พระราชาพร้อมด้วยบริวาร	พระศาสดาทรงแสดงอนุปุพพีกถาแล้ว ในเวลาจบเทศนา พระราชาพร้อมด้วยบริวาร**ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล** (ในท้องเรื่อง)	สตฺถา อนุปุพฺพีกถํ กเถสิ เทสนาวสาเน ราชา สปริวาโร **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระนางอโนชาเทวีพร้อมทั้งบริวาร	พระศาสดาตรัสอนุปุพพีกถาแล้ว ในเวลาจบเทศนา พระนางอโนชาเทวีพร้อมทั้งบริวาร**บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	สตฺถา อนุปุพฺพีกถํ กเถสิ อโนชาเทวี เทสนาวสาเนสปริวารา **โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระมหากัปปินเถระพร้อมทั้งบริวาร	พระมหากัปปินเถระพร้อมทั้งบริวาร สดับพระธรรมเทศนาที่พระศาสดาทรงขยายแก่หญิงเหล่านั้นแล้ว**ก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** (ในท้องเรื่อง)	มหากปฺปินตฺเถโร ตาสํ วฑฺฒิตํ ธมฺมเทสนํ สุณนฺโต สปริวาโร **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 17 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พระนางอโนชาเทวีพร้อมทั้งบริวาร	อุบาสิกาเหล่านั้น เที่ยวจาริกไปโดยลำดับมีสักการะและสัมมานะอันมหาชนนำมาในระหว่างทางเดินทางไปด้วยเท้าสิ้นหนทาง 120 โยชน์บวชในสำนักแห่งนางภิกษุณี**ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว**(ในท้องเรื่อง)	อภิหฏฐสกฺการสมฺมานา ปทสาว วีสติโยชนสติกํ มคฺคํ คนฺตฺวา ภิกฺขุนูปสฺสเย ปพฺพชิตฺวา **อรหตฺตํ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **ได้เป็นพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุนฺติ**	**อเหสุ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตนี
5.บัณฑิตสามเณร	สามเณร	เมื่อพระเถระแก้ปัญหาทั้ง 4 ข้อเหล่านี้ อย่างนั้นแล้ว,**สามเณรก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา** (ในท้องเรื่อง)	เอวํ อิเมสุ จตูสุ ปญฺเหสุ วิสฺสชฺชิเตสุ **สามเณโร สหปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺโต**	**ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 17 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	เด็กอายุ 7 ขวบ	เด็กอายุ 7 ขวบ บวชแล้ว ในวันที่ 8 **บรรลุพระอรหัตเป็นเหมือนดอกประทุมที่แย้มแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	สตฺตวสฺสิโก ทารโก ปพฺพชิตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส ตำขณำ วิกสิต ปทุมสทิโส **อรหตฺตำ ปตฺโต**	**ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.พระลกุณฏก ภัททิยเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนาชนเป็นอันมาก **บรรลุพระอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 17 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
7.มารดาของนางกาณา	นางกาณา	ครั้งนั้น พระศาสดาได้ตรัสอนุบุพพีกถาแก่นาง **นางบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	อถสฺสา สตฺถา อนุปุพฺพีกถํ กเถสิสา **โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
8.ภิกษุ 500 รูป	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
9.พระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม	อุบาสก	ท่านเรียนกัมมัฏฐานพากเพียรพยายามอยู่ **ยังกิจแห่งบรรพชิตของตนให้สำเร็จแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	โส กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ฆเฏนฺโต วายมนฺโต **อตฺตโน ปพฺพชิตกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา**	**นิฏฺฐาเปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค นิ (ลง) ปัจจัยเหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 17 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	บุตร	แม้บุตรนั้นออกบวชแล้ว ก็แลครั้นบวชแล้ว ไม่นานนัก**ก็ได้บรรลุพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	ปพฺพชิตฺวา จ ปน นจิรสฺเสว **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ภรรยาเก่าของภิกษุ	ฝ่ายภรรยาเก่าของภิกษุ (ผู้เป็นบิดา) ...ออกไปบวชในสำนักนางภิกษุณี ก็แลครั้นบวชแล้ว ไม่นานเลยก็ได้**บรรลุพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	ปุราณทุติยิกาปิสฺส.....นิกฺขมิตฺวา ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก ปพฺพชิ ปพฺพชิตฺวา จ ปน นจิรสฺเสว **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 17 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
10.การฟังธรรม	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
11.ภิกษุอาคันตุกะ	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 17 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 22 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 8 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 36.36 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 14 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 63.64

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 18 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในภาคที่ **4** วรรคที่ 6 ปัณฑิตวรรค (หมวดว่าด้วยบัณฑิต (คนฉลาด)) มีทั้งหมด 11 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องระราธเถระ 2. เรื่องภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ 3. เรื่องพระฉันนเถระ 4. เรื่องพระมหากัปปินเถระ 5. เรื่องบัณฑิตสามเณร 6. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ 7. เรื่องมารดาของนางกาณา 8. เรื่องภิกษุ 500 รูป 9. เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม 10. เรื่องการฟังธรรม 11. เรื่องภิกษุอาคันตุกะ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 18 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 6 ปัณฑิตวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	1.2 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ ุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ ุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ ุ	อัชชัตตนี	
	3.2 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ ุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	4.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	4.3 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	4.4 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ ุ	อัชชัตตนี	
	4.5 อเหสุ ุ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ ุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 18 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
5	5.1 ปฏิโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	5.2 ปฏิโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	5.3 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
9	9.1 นิฏฺฐาเปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค นิ (ลง)	ปัจจัยเหตุกรรตุวาจก ณาเป ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	9.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	9.3 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	9.4 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
10	10.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
11	11.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 18 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปฏิโต (บรรลุแล้ว) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น ยังกิจแห่งบรรพชิตของตนให้สำเร็จแล้ว และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 6 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 50 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 50 รายละเอียดดังตารางที่ 19

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 19 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 6 ปัณฑิตวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	6	26.09	
2	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	12	52.17	
3	ปตฺโต (บรรลุแล้ว)	2	8.69	
4	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	1	4.35	
5	อเหสุ (ได้มีแล้ว)	1	4.35	
6	นิฏฺฐาเปตฺวา (ให้ดำรงอยู่แล้ว)	1	4.35	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	23	100.00	

จากตารางที่ 19 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 6 ปัณฑิตวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 12 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 52.17 รองลงมาคือ ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 6 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 26.09 ปตฺโต (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.69 ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.35 อเหสุ (ได้มีแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.35 และนิฏฺฐาเปตฺวา (ให้ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.35 ตามลำดับ

ตารางที่ 20 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค (หมวดว่าด้วยพระอรหันต์) มีทั้งหมด 10 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องหมอชีวก 2. เรื่องพระมหากัสสปเถระ 3. เรื่องพระเพฬัฏฐสีสเถระ 4. เรื่องพระมหากัปปินเถระ 5. เรื่องบัณฑิตสามเณร 6. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ 7. เรื่องมารดาของนางกาณา 8. เรื่องภิกษุ 500 รูป 9. เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม 10. เรื่องการฟังธรรม 11. เรื่องภิกษุอาคันตุกะ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 20 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.หมอชีวก	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.พระมหากัสสปเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.พระเพพัฏฐสีสเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 20 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
4.พระอนุรุทธเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
5.พระมหากัจจายนเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.พระสารีบุตรเถระ	ภิกษุ 9 พันรูป	ในเวลาจบเทศนา ภิกษุ 9 พันรูป **บรรลุ พระอรหัตพร้อมด้วย ปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน นว ภิกฺขุสหสฺสานิ **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 20 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
7.พระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี	สามเณร	ในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง **กุมารนั้นก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา** (ในท้องเรื่อง)	โส ขุรกิเคเยว **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี	ในเวลาจบเทศนา พระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน โกสมฺพีวาสิติสฺสตฺเถโร สห ปฏิสมฺภิทาหิ **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
8.พระสารีบุตร	ภิกษุประมาณ 30 รูป ผู้อยู่ป่าเหล่านั้น	ในเวลาจบพระคาถา ภิกษุประมาณ 30 รูปผู้อยู่ป่าเหล่านั้น **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาวสาเน **เต อารญฺญกา ตีสมตฺตา ภิกฺขู สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 20 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
9.พระขทิรวนิย-เรวตเถระ	พระขทิรวนิย-เรวตเถระ	ฝ่ายสามเณร ในระหว่าง 3 เดือน ภายในพรรษานั่นแล **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** (ในท้องเรื่อง)	สามเณโรปิ อนฺโตวสฺสเสเยว เต มาสพฺภนฺตเร **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
10.**หญิงคนใดคนหนึ่ง**	ภิกษุผู้เรียนกัมมัฏฐาน	ในกาลจบเทศนา พระเถระนั้นนั่งตามปกตินั่นแล **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน โส เถโร ยถานิสินฺโน ว **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 20 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 12 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 6 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 50 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 6 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 50

ตารางที่ 21 การแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ที่ปรากฏในภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค (หมวดว่าด้วยพระอรหันต์) มีทั้งหมด 10 เรื่อง ได้แก่ 1.เรื่องหมอชีวก 2. เรื่องพระมหากัสสปเถระ 3. เรื่องพระเพฬัฏฐสีสเถระ 4. เรื่องพระมหากัปปินเถระ 5. เรื่องบัณฑิตสามเณร 6. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ 7. เรื่องมารดาของนางกาณา 8. เรื่องภิกษุ 500 รูป 9. เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม 10. เรื่องการฟังธรรม 11. เรื่องภิกษุอาคันตุกะ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 21 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	7.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 21 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
9	9.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	9.2 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
10	10.1ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			

จากตารางที่ 21 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมีเพียง 1 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปตฺวา (บรรลุแล้ว) และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 3 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 66.67 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 33.33 รายละเอียดดังตารางที่ 22

ตารางที่ 22 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณีสุ (บรรลุแล้ว)	8	66.67	
2	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	3	25.00	
3	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	1	8.33	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	12	100.00	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 22 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 7 อรหันตวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 8 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 66.67 รองลงมาคือ ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 25.00 และปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.33 ตามลำดับ

ตารางที่ 23 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสสวรรค (หมวดว่าด้วยจำนวนพัน) มีทั้งหมด 14 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง 2. เรื่องพระทารุจีริยเถระ 3. เรื่องพระกุณฑลเกสีเถรี 4. เรื่องอนัตถปุจฉกพราหมณ์ 5. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ 6. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ 7. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ 8. เรื่องอายุวัฒนกุมาร 9. เรื่องสังกิจจสามเณร 10. เรื่องพระขานุโกณฑัญญเถระ 11. เรื่องพระสัปปทาสเถระ 12. เรื่องนางปฏาจารา 13. เรื่องนางกิสาโคตมี 14. เรื่องพระพหุปุตติกาเถรี รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 23 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสสวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.บุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง	อุบาสก	เมื่อพระเถระทำอนุโมทนาอยู่, อุบาสกนั้นมีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ฟังธรรมอยู่ยังขันติเป็นไปโดยอนุโลม (แก่อริยสัจ) **ภายในแห่งโสดาปัตติมรรค ให้บังเกิดแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	โส เถเร อนุโมทนำ กโรนฺเต เอกคฺคจิตฺโต หุตฺวา ธมฺมำ สุณนฺโต **โสตาปตฺติมคฺคสฺส โอรโต อนุโลมิกำ ขนฺตึ นิพฺพตฺเตสิ**	**นิพฺพตฺเตสิ อดีตกาล** ธาตุ วตฺตฺ (เป็นไป)+ อุปสรรค นิ (ลง) ปัจจัยเหตุกรรตุวาจก เณ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 23 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น**ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.พระทารุจีริยเถระ	พระสังฆเถระ	บรรดาภิกษุเหล่านั้น พระสังฆเถระ **บรรลุพระอรหัตโดยล่วงไปราตรีเดียวเท่านั้น** (ในท้องเรื่อง)	เตสุ สงฺฆตฺเถโร เอกรตฺตาติกฺกเมเนว **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระเถระองค์ที่ 2	ในวันที่ 2 พระเถระองค์ที่ 2 **บรรลุอนาคามิผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	ทุติยทิวเส ทุติยตฺเถโร **อนาคามิผลํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 23 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พระทารุจีริยเถระ พาหิยะ	พาหิยะนั้นกำลังฟังธรรมของพระศาสดานั่นแล ยังอาสวะทั้งหมดให้สิ้นไป **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา 4 แล้ว** (ในท้องเรื่อง)	โส สตฺถุ ธมฺมํ สุณนฺโตเยว สพฺพาสเว เขเปตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.พระกุณฑลเกสีเถรี	ชัมพุปริพาชิกา พระกุณฑลเกสีเถรี	นางครั้นได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว มีชื่อว่ากุณฑลเกสีเถรี **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย**โดย 2-3 วันเท่านั้น (ในท้องเรื่อง)	สา ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปทา กุณฺฑลเกสีเถรี นาม หุตฺวา กติปาหสฺเสว **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 23 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดา-ปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
4.อนัตถปุจฉกพราหมณ์	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
5.พราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ	พราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ	ในเวลาจบเทศนา พราหมณ์นั้น **บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน โส พฺราหฺมโณ **สตาปโตฺติผลํ ปตฺโต**	**ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 23 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	อญฺเญปิ พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.พราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ	พราหมณ์ผู้เป็นหลานของ พระสารีบุตรเถระ	ในเวลาจบเทศนา พราหมณ์ **บรรลุโสดาปัตติผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **โส พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผลํ ปตฺโต**	**ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	อญฺเญปิ **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 23 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
7.พราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ	พราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ	ในเวลาจบเทศนา พราหมณ์**บรรลุโสดาปัตติผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พราหฺมโณ โสตาปตฺติผลํ ปตฺโต**	**ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	อญฺเญปิ พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
9.สังกิจจสามเณร	สังกิจจสามเณร	สามเณรนั้น**บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา** ในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง (ในท้องเรื่อง)	โส ขุรกฺเคเยว **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 23 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ภิกษุแม้ 500	ในเวลาจบเทศนา ภิกษุแม้ 500 นั้น**บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน เต ปญฺจสตาปิ ภิกฺขู **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
10.พระขานุโกณ-ฑัญญเถระ	พระขานุโกณฑัญญเถระ	พระเถระนั้นเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาอยู่ในป่า **บรรลุพระอรหัตแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	โส กิร เถโร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺเญ วิหรนฺโต **อรหตฺตํ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาป (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 23 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
12.นางปฏาจารา	นางปฏาจารา	ในกาลจบเทศนา นางปฏาจาราเผากิเลสมีประมาณเท่าฝุ่นในแผ่นดินใหญ่แล้ว **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล** (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน ปฏาจารา มหาปถวิยํ ปํ สุปริมาเณ กิเลเส ฌาเปตฺวา **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ภิกษุแม้ 500 รูป	ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม้ 500 รูป **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **ปญฺจสตาปิ ภิกฺขู สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	ชนเหล่าอื่น	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผล** เป็นต้น (ในท้องเรื่อง)	อญฺเญปิ พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 23 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	นางปฏาจารา	ในกาลจบเทศนา นางปฏาจารา **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)**	เทสนาวสาเน ปฏาจารา **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณีติ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
13.นางกิสาโคตมี	นางกิสาโคตมี แม้ชนเหล่าอื่น	ในกาลจบคาถา นางกิสาโคตมี **ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล แม้ชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล**(ในท้องเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน **กิสาโคตมี โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ** อญฺเญปิ **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	นางกิสาโคตมี	ในกาลจบเทศนา นางกิสาโคตรมีนั่งอยู่ตามเดิมนั่นแล**ดำรงอยู่ในพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน กิสาโคตมี ยถานิสินฺนาว **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺเต ปติฏฺฐหีติ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 23 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
14.พระพหุปุตติกาเถรี	พระพหุปุตติกาเถรี	ในกาลจบคาถา พระพหุปุตติกาเถรี **ดำรงอยู่ในพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน **พหุปุตฺติกา เถรี สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺเต ปติฏฺฐหีติ**	**ปติฏฺฐหิ** อดีตกาล ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 23 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 3 วรรคที่ 4 ปุปผวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 24 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 10 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 41.67 2. อนาคามิผลจำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.17 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ 4. โสดาปัตติผล จำนวน 13 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 54.16

ตารางที่ 24 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสสวรรค (หมวดว่าด้วยจำนวนพัน) มีทั้งหมด 14 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง 2. เรื่องพระทารุจีริยเถระ 3. เรื่องพระกุณฑลเกสีเถรี 4. เรื่องอนัตถปุจฉกพราหมณ์ 5. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ 6. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ 7. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ 8. เรื่องอายุวัฒนกุมาร 9. เรื่องสังกิจจสามเณร 10. เรื่องพระขานุโกณฑัญญเถระ 11. เรื่องพระสัปปทาสเถระ 12. เรื่องนางปฏาจารา 13. เรื่องนางกิสาโคตมี 14. เรื่องพระพหุปุตติกาเถรี รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 24 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสสวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1.	1.1 นิพฺพตฺเตสิ	อดีตกาล	ธาตุ วตฺตฺ(เป็นไป)	+ อุปสรรค นิ (ลง)	ปัจจัยเหตุกรรตุวาจกเณ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	1.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	2.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	2.3 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	3.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปตฺโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
6	6.1 ปตฺโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	6.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปตฺโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	7.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	8.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
9	9.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	9.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 24 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
10	10.1ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	10.2ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
11	11.1ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	11.2ฉินฑึ	อดีตกาล	ธาตุ ฉิทฺ (ตัด)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	11.3ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
12	12.1ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	12.2ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	12.3 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
13	13.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	13.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	13.3 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
14	14.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 24 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น ตัดกิเลสเสียสิ้นด้วยมีดโกน คือ ญาณ และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 7 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 71.43 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 28.57 รายละเอียดดังตารางที่ 25

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 25 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสสวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	13	43.33	
2	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	5	16.67	
3	ปตฺโต (บรรลุแล้ว)	3	10.00	
4	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	5	16.67	
5	ปตฺวา (บรรลุแล้ว) จำวน 2 แห่ง	2	6.67	
6	นิพฺพตฺเตสิ (ให้เป็นไปแล้ว)	1	3.33	
7	ฉินฺทิ (ตัดแล้ว)	1	3.33	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	30	100.00	

จากตารางที่ 25 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 4 วรรคที่ 8 สหัสสวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 13 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 43.33 รองลงมาคือ ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 16.67 ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 16.67 ปตฺโต (บรรลุแล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 10.00 ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 6.67 นิพฺพตฺเตสิ (ให้เป็นไปแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 3.33 และฉินฺทิ (ตัดแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 3.33 ตามลำดับ

ตารางที่ 26 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค (หมวดว่าด้วยคนชั่ว ความชั่ว) มีทั้งหมด 12 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องพราหมณ์จูเฬกสาฎก 2. เรื่องเสยยสกัตถเถระ 3. เรื่องนางลาชเทวธิดา 4. เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี 5. เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริขาร 6. เรื่องเศรษฐีชื่อพิฬาลปทกะ 7. เรื่องมหาธนวาณิช 8. เรื่องนายพรานกุกกุฏมิตร 9. เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ 10. เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุล นายช่างแก้ว 11. เรื่องชน 3 คน 12. เรื่องเจ้าสุปปพุทธศากยะ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 26 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.พราหมณ์จูเฬกสาฎก	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.เสยยสกัตถเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.นางลาชเทวธิดา	นางลาชเทวธิดา	ในกาลจบเทศนา นางเทวธิดานั้นยืนอยู่ในที่สุดทาง 45 โยชน์นั่นแล **ได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน สา เทวธีตา ปญฺจจตฺตาฬีสโยชนมตฺถเก จิตาว **โสตาปตฺติผลึ ปาปุณีติ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 26 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
4.อนาถบิณฑิกเศรษฐี	เทวดา	ในกาลจบเทศนา เทวดานั้น**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน สา เทวตา **โสตาปตฺติ ผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
5.ภิกษุไม่ถนอมบริขาร	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.เศรษฐีชื่อพิฬาลปทกะ	เศรษฐีมีชื่อว่าพิฬาลปทกะ	ในกาลจบเทศนา เศรษฐีนั้น**บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว**พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่มาประชุมกัน ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **โส เสฏฺฐี โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 26 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
7.มหาธนวาณิช	ภิกษุ	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เต ภิกฺขู สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
8.นายพรานกุกกุฏมิตร	พรานกุกกุฏมิตรบุตรและสะใภ้	ในเวลาจบเทศนา นายพรานกุกกุฏมิตรพร้อมทั้งบุตร สะใภ้มีตนเป็นที่ 15 **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน กุกฺกุฏมิตฺโต สทฺธึ ปุตฺเตหิ เจว สุณิสาหิ จ อตฺตปญฺจทสโม **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อำ หมวดอัชชัตตนี
	ภรรยานายพราน	ภริยาของนายพรานกุกกุฏมิตร **บรรลุโสดาปัตติผล**ในกาลที่ยังเป็นเด็กหญิงนั่นแล (ในท้องเรื่อง)	สา กุลเคเห กุมาริกาว หุตฺวา **โสตาปตฺติผลํ ปตฺตาติ**	**ปตฺตา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 26 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
9.นายพรานสุนัขชื่อโกกะ	ภิกษุ	ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้น**ดำรงอยู่ในพระอรหัตผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **โส ภิกฺขุ อรหตฺเต ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
10.พระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว*	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 26 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
11.ชน 3 คน	ภิกษุ	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เต ภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
12.เจ้าสุปปพุทธศากยะ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้ บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 26 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 14 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 14.29 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 12 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 85.71

*ข้อสังเกต เรื่องนี้ระบุเพียงการสมาทานธุดงค์การปรินิพพานไม่มีการบรรยายการบรรลุธรรมแต่มีนัยว่าบรรลุอรหัต

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 27 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค (หมวดว่าด้วยคนชั่วความชั่ว) มีทั้งหมด 12 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องพราหมณ์จูเฬกสาฎก 2. เรื่องเสยยสกัตถเถระ 3. เรื่องนางลาชเทวธิดา 4. เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี 5. เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริขาร 6. เรื่องเศรษฐีชื่อพิฬาลปทกะ 7. เรื่องมหาธนวาณิช 8. เรื่องนายพรานกุกกุฏมิตร 9. เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ 10. เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว 11. เรื่องชน 3 คน 12. เรื่องเจ้าสุปปพุทธศากยะ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 27 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	8.2 ปตฺตา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	8.3 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
11	11.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
12	12.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 27 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมีเพียง 1 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 4 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 75 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 25 รายละเอียดดังตารางที่ 28

ตารางที่ 28 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	8	57.14	
2	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	2	14.29	
3	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	3	21.43	
4	ปตฺตา (บรรลุแล้ว)	1	7.14	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	14	100.00	

จากตารางที่ 28 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 9 ปาปวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 8 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 57.14 รองลงมาคือ ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 21.43 ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 14.29 และ ปตฺตา (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.14 ตามลำดับ

ตารางที่ 29 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค (หมวดว่าด้วยการลงโทษ) มีทั้งหมด 11 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ 2. ภิกษุฉัพพัคคีย์ 3. เรื่องเด็กหลายคน 4. เรื่องพระโกณฑธานเถระ 5. เรื่องอุโบสถกรรม 6. เรื่องอชครเปรต 7. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ 8. เรื่องภิกษุมีภัณฑะมาก 9. เรื่องสันตติมหาอำมาตย์ 10. เรื่องพระปิโลติกเถระ 11. เรื่องสุขสามเณร รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 29 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.ภิกษุฉัพพัคคีย์	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.ภิกษุฉัพพัคคีย์	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.เด็กหลายคน	เด็กเหล่านั้นทั้ง 500	ในกาลจบเทศนา เด็กเหล่านั้นทั้ง 500 **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล**ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน ปญฺจสตา ปิ**เต กุมารกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 29 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
4.พระโกณฑธานเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา **ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล**เป็นต้นแล้ว (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ** รายละเอียดดังตารางที่	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	พระโกณฑธานเถระ	แม้พระโกณฑธานเถระตั้งอยู่ในพระโอวาท ที่พระศาสดาประทานแล้ว ก็**ได้บรรลุพระอรหัตผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	โกณฺฑธานตฺเถโรปิ สตฺถารา ทินฺเน โอวาเท ฐตฺวา **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป **(ทั่ว,ข้างหน้า)** ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
5.อุโบสถกรรม	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 29 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
6.อชครเปรต	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
7.พระมหาโมคคัล-ลานเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
8.ภิกษุมีภัณฑะมาก	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 29 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
9.สันตติมหาอำมาตย์	สันตติมหาอำมาตย์	ในกาลจบพระคาถาสันตติมหาอำมาตย์**บรรลุพระอรหัตแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	คาถาปริโยสาเน สนฺตติมหามตฺโต **อรหตฺตํ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	พระปิโลติกเถระ	ภิกษุทั้งหลายบุตรของเราเมื่อความเกี่ยวข้องมีอยู่จึงไปสำนักอาจารย์ ,แต่บัดนี้ความเกี่ยวข้องเธอได้ตัดแล้ว,เธอห้ามด้วยตนเอง **บรรลุพระอรหัตแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	ภิกฺขเว, มม ปุตฺโต, สสฺคเฺค สติ, อาจริยสฺส สนฺติกํ คโต, อิทานิ ปนสส สสฺคฺโค ฉินฺโน, อตฺตนาว อตฺตานํ นิเสเธตฺวา **อรหตฺตํ ปตฺโต**	**ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 29 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
11.สุขสามเณร	สุขสามเณร	สามเณรเจริญวิปัสสนาด้วยจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ **บรรลุมรรคและผล 3** แล้วครั้งนั้นพระศาสดาตรัสถามในที่สุดแห่งการวิสัชนาปัญหาสามเณรก็**บรรลุพระอรหัตแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	สามเณโร เอกคฺเคน จิตฺเตน วิปสฺสนำ วฑฺเฒตฺวา **ตีณิ มคฺคผลานิ ปาปุณิ** ปญฺหวิสชฺชนาวสาเน สามเณโร **อรหตฺตำ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุ อริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 29 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค ปาปวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 16 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 31.25 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผล จำนวน 11 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 68.75

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 30 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค (หมวดว่าด้วยการลงโทษ) มีทั้งหมด 11 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ 2. ภิกษุฉัพพัคคีย์ 3. เรื่องเด็กหลายคน 4. เรื่องพระโกณฑธานเถระ 5. เรื่องอุโบสถกรรม 6. เรื่องอชครเปรต 7. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ 8. เรื่องภิกษุมีภัณฑะมาก 9. เรื่องสันตติมหาอำมาตย์ 10. เรื่องพระปิโลติกเถระ 11. เรื่องสุขสามเณร รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 30 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	4.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 30 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
9	9.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	9.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
10	10.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	10.2 ปตฺโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	10.3 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
11	11.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	11.3 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 30 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปตฺวา (บรรลุแล้ว) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น บรรลุมรรคและผล 3 แล้ว และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 5 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 40 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 60 รายละเอียดดังตารางที่ 31

ตารางที่ 31 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	10	62.50	
2	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	3	18.75	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 31 (ต่อ)

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
3	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงแล้ว)	1	6.25	
4	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	1	6.25	
5	ปตฺโต (บรรลุแล้ว)	1	6.25	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	16	100.00	

จากตารางที่ 31 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 10 ทัณฑวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 10 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 62.50 รองลงมาคือ ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 18.75 ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 6.25 ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 6.25 และ ปตฺโต (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 6.25 ตามลำดับ

ตารางที่ 32 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค (หมวดว่าด้วยความชรา) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา 2. เรื่องนางสิริมา 3. เรื่องพระอุตตราเถรี 4. เรื่องพระอธิมานิกภิกษุ 5. เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี 6. เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี 7. เรื่องพระโลฬุทายีเถระ 8. เรื่องปฐมโพธิกาล 9. เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 32 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.หญิงสหายของนางวิสาขา	หญิง 500	ในเวลาจบพระธรรมเทศนา หญิง 500 **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว**(ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน **ปญฺจสตา อิตฺถิโย โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.นางสิริมา	สัตว์ 8 หมื่น 4 พัน	ในเวลาจบเทศนา **ธรรมาภิสมัยได้มีแล้ว**แก่สัตว์ 8 หมื่น 4 พัน (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานำ **ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตนี
	ภิกษุ	ภิกษุแม้รูปนั้น **ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	โสปิ ภิกฺขุ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
3.พระอุตตราเถรี	พระอุตตราเถรี	ในกาลจบเทศนา พระเถรี**บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน เถรี **โสตาปตฺติผลำ ปตฺตา**	**ปตฺตา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 32 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
4.พระอธิมานิกภิกษุ	พระอธิมานิกภิกษุ 500 รูป	ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น**ได้บรรลุอรหัตผลแล้ว**ตามที่ยืนอยู่เทียว ชมเชยพระผู้มีพระภาคมาถวายบังคม แล้วดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู ยถาฐิตาว **อรหตฺตํ ปตฺวา** ภควนฺตํ อภิตฺถวมานา อาคนฺตฺวา วนฺทึสูติ	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
5.พระนางรูปนันทาเถรี	พระนางรูปนันทาเถรี	พระนางนันทาทรงส่งญาณไปตามกระแสเทศนา**บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	นนฺทา เทสนานุสาเรน ญาณํ เปเสตฺวา **โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระนางรูปนันทาเถรี	ในกาลจบเทศนา พระนางรูปนันทาเถรีได้**บรรลุพระอรหัตผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน เถรี **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
6.พระนางมัลลิกาเทวี	ชนเป็นอันมาก	เวลาจบคาถา ชนเป็นอันมาก**ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 32 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
7.พระโลพุทายีเถระ	มหาชน	ในเวลาจบเทศนา มหาชน **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **มหาชโน โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณีติ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
8.ปฐมโพธิกาล	พระพุทธเจ้า	ในเวลาอรุณขึ้น **ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณพร้อมด้วยอัศจรรย์หลายอย่าง** (ในท้องเรื่อง)	อรุณุคฺคมนเวลาย สห อจฺฉริเยหิ สมฺมาสมฺโพธึ **อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา**	**อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา อดีตกาล** ธาตุ พุธฺ (รู้,ตื่น)+อุปสรรค อภิ (ยิ่ง) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
9.บุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 32 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 9 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 22.22 2. อนาคามิผล ไม่ปรากกฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 7 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 77.78

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 33 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค (หมวดว่าด้วยความชรา) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา 2. เรื่องนางสิริมา 3. เรื่องพระอุตตราเถรี 4. เรื่องพระอธิมานิกภิกษุ 5. เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี 6. เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี 7. เรื่องพระโลฬุทายีเถระ 8. เรื่องปธมโพธิกาล 9. เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 33 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
	2.2 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปตฺตา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
4	4.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
5	5.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	5.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
8	8.1อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ พุธฺ(รู้,ตื่น)	+ อุปสรรค อภิ(ยิ่ง)	ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
9	9.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 33 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณพร้อมด้วยอัศจรรย์หลายอย่าง และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 8 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 2 คำ ส่วนที่เหลือคือใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 6 คำ รายละเอียดดังตารางที่ 34

ตารางที่ 34 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	3	27.28	
2	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	2	18.18	
3	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว)	1	9.09	
4	อโหสิ (มี)	1	9.09	
5	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	1	9.09	
6	ปตฺตา (บรรลุแล้ว)	1	9.09	
7	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	1	9.09	
8	อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา (รู้ยิ่งแล้ว)	1	9.09	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	11	100.00	

จากตารางที่ 34 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 5 วรรคที่ 11 ชราวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 27.28 รองลงมาคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 18.18 ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.09 อโหสิ (มี) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.09 ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.09 ปตฺตา (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.09 ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.09 และ อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา (รู้ยิ่งแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.09 ตามลำดับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 35 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค (หมวดว่าด้วยตน) มีทั้งหมด 10 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องโพธิราชกุมาร 2. เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร 3. เรื่องพระปธานิกติสสเถระ 4. เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ 5. เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล 6. เรื่องพระเทวทัต 7. เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ 8. เรื่องพระกาลเถระ 9. เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล 10. เรื่องพระอัตตทัตถเถระ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 35 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.โพธิราชกุมาร	โพธิราชกุมาร	ในกาลจบเทศนา โพธิราชกุมาร **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน โพธิราชกุมาโร **โสตา ปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
2.พระอุปนันท-ศากยบุตร	ภิกษุสองรูปนั้น	ในกาลจบเทศนา ภิกษุสองรูปนั้น **ดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เต เทฺว ภิกฺขู โสตา ปตฺติ ผเล ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.พระปธานิกติสส-เถระ	ภิกษุแม้ประมาณ 500 รูปนั้น	ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม้ประมาณ 500 รูปนั้น**บรรลุพระอรหัตผลแล้ว** ดังนี้แล(ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **ปญฺจสตาปิ เต ภิกฺขู อรหตฺตํ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 35 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
4.มารดาของพระกุมารกัสสป-เถระ	ภิกษุ	ครั้งนั้นภิกษุผู้ทำสมณธรรมร่วมกันในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า**บรรลุอนาคามิผลแล้ว** บังเกิดในพรหมโลกมาจากพรหมโลก ถามปัญหา 15 ข้อ กะพระกุมารกัสสปนั้นแล้วส่งไปด้วยคำว่า “คนอื่นยกพระศาสดาเสียที่สามารถเพื่อจะพยากรณ์หล่านี้ไม่มี, ท่านจงไปจงเรียนเนื้อความของปัญหาเหล่านี้ในสำนักของพระศาสดาเถิด”ท่านทำเหมือนอย่างนั้น **บรรลุพระอรหัตผล ในเวลาที่ทรงแก้ปัญหาจบ** (ในท้องเรื่อง)	อถ นำ กสฺสปพุทฺธกาเล เอกโต สมณธมฺมำ กตฺวา **อนาคามิผลำ ปตฺวา** พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตภิกฺขุ รหฺมโลกโต อาคนฺตฺวา ปณฺณรส ปญฺเห ปุจฺฉิตฺวา "อิเม ปญฺเห ฐเปตฺวา สตฺถารำ อญฺโญ พฺยากาตุ สมตฺโถ นตฺถิ, คจฺฉ, สตฺถุ สนฺติเก อิเมสำ อตฺถำ อุคฺคณฺหาติ อุยฺโยเชสิ. โส ตถา กตฺวา **ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสาเน อรหตฺตำ ปาปุณิ** อิมสฺส การณา	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา **ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 35 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พระเถรี	พระเถรีจึงคิดว่า “เราไม่อาจกลั้นน้ำตาไว้ได้สิ้น 12 ปี เพราะเหตุแห่งบุตรนี้, แต่บุตรของเรานี้ มีหัวใจกระด้าง ประโยชน์อะไรของเราด้วยบุตรนี้” **ตัดความเสน่หาในบุตรพระอรหัตผล**ในวันนั้นนั่นเอง (ในท้องเรื่อง)	ทฺวาทส วสฺสานิ อสฺสูนิ นิวาเรตุ๎ น สกฺโกมิ, อยํ ปน เม ถทฺธหทโย, กึ เม อิมินาติ **ปุตฺตสิเนหํ ฉินฺทิตฺวา ตทหิวสเมว อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ๎ หมวดอัชชัตตนี
5.อุบาสกชื่อมหากาล	ภิกษุที่มาประชุม	ในกาลจบเทศนา ภิกษุที่มาประชุม **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **สมฺปตฺตภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ๎ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 35 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
6.พระเทวทัต	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
7.กระเสือกกระสน เพื่อจะทำลายสงฆ์	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **ได้บรรลุโลกุตรผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
8.พระกาลเถระ	อุบาสิกา	ในเวลาจบเทศนาอุบาสิกา**ตั้งอยู่ ในโสดาปัตติผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **อุปาสิกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 35 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
9.อุบาสกชื่อจุลกาล	จุลกาล	ในกาลจบเทศนา จุลกาล**ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **จุลฺลกาโล โสตาปตฺติ ผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
10.พระอัตตทัตถ-เถระ	พระอัตตทัตถเถระ	ในกาลจบเทศนา พระเถระนั้น**ได้ตั้งอยู่ในพระอรหัตผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **โส เถโร อรหตฺเต ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 35 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 13 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 30.77 2. อนาคามิผล จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.69 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผล จำนวน 8 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 61.54

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 36 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค (หมวดว่าด้วยตน) มีทั้งหมด 10 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องโพธิราชกุมาร 2. เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร 3. เรื่องพระปธานิกติสสเถระ 4. เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ 5. เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล 6. เรื่องพระเทวทัต 7. เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ 8. เรื่องพระกาลเถระ 9. เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล 10. เรื่องพระอัตตทัตถเถระ รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 36 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	4.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	4.3 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	4.4 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 36 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
9	9.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
10	10.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 36 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมีเพียง 1 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 5 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกันจำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 60 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 40 รายละเอียดดังตารางที่ 37

ตารางที่ 37 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	4	30.76	
2	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	5	38.46	
3	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	2	15.40	
4	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว)	1	7.69	
5	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	1	7.69	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	13	100.00	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 37 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 12 อัตตวรรค ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 5แห่ง คิดเป็นร้อยละ 38.46 รองลงมาคือ ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 30.76 ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 15.40 ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.69 และ ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.69 ตามลำดับ

ตารางที่ 38 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 6 วรรคที่ 13 โลกวรรค (หมวดว่าด้วยโลก) มีทั้งหมด 11 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องภิกษุหนุ่ม 2. เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ 3. เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา 4. เรื่องอภัยราชกุมาร 5. เรื่องพระสัมมัชชนเถระ 6. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ 7. เรื่องธิดานายช่างหูก 8. เรื่องภิกษุ 30 รูป 9. เรื่องนางจิญจมาณวิกา 10. เรื่องอสทิสทาน 11. เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 38 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 13 โลกวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.ภิกษุหนุ่ม	ภิกษุหนุ่ม	ในกาลจบเทศนา ภิกษุหนุ่ม**ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **ทหโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
2.พระเจ้าสุทโธทนะ	พระเจ้าสุทโธทนะ	ในเวลาจบเทศนา พระราชา**ทรงดำรงอยู่ในพระโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **ราชา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 38 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
3.ภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา	ภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา	ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น **บรรลุพระอรหัตแล้ว** ในที่แห่งตนยืนนั่นเอง ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เต ภิกฺขู จิตฺฏฺฐาเนเยว อรหตฺตํ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
4.อภัยราชกุมาร	พระราชกุมาร	ในเวลาจบเทศนาพระราชกุมาร **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **ราชกุมาโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อ หมวดอัชชัตตนี
5.พระสัมมัชชนเถระ	พระสัมมัชชนเถระ	พระสัมมัชชนเถระนั้นตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระแล้วไม่นานเท่าไร ก็**บรรลุพระอรหันต์** (ในท้องเรื่อง)	โส เถรสฺส โอวาเท ฐตฺวา น จิรสฺเสว **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 38 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า)ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.พระอังคุลิมาลเถระ	พระองคุลิมาลเถระ	ก็พระเถระบวชในสำนักของพระศาสดา**บรรลุพระอรหันต์แล้ว** (ในท้องเรื่อง)	เถโร ปน สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
7.ธิดานายช่างหูก	ธิดานายช่างหูก	(พระพุทธเจ้าทรงทราบเหตุ)ในเวลาจบคาถานางกุมาริกานั้น**จักตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล** (พระพุทธเจ้าทรงทราบเหตุ) นางกุมาริกานั้นเมื่อไปจากที่นี้ทำกาลกิริยา	**สา คาถาวสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิสฺสติ** เอสา เอตฺโตว คจฺฉมานา ปุถุชฺชนกาลกิริยํ กตฺวา อนิยตคติกา ภวิสฺสติ, มม	**ปติฏฺฐหิสฺสติ** อนาคตกาล ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต สฺสติ หมวดภวิสสันติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 38 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
		อย่างปุถุชนแล้ว จักเป็นผู้มีคติไม่แน่นอน แต่มาสู่สำนักของเราแล้วไปอยู่**บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** จักเป็นผู้มีคติแน่นอนเกิดในดุสิตวิมานในเวลาจบเทศนานางกุมาริกานั้น **ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล** (ในท้องเรื่อง)	สนฺติกํ อาคนฺตฺวา คจฺฉมานา ปน **โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา** นิยตคติกา หุตฺวา ตุสิตวิมาเน นิพฺพตฺติสฺสตีติ เทสนา วสาเน **สา กุมาริกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา **ปติฏฺฐหิ** อดีตกาล ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	นายช่างหูก	เขามีความโศกเบาบางทูลขอบรรพชากะพระศาสดาได้ อุปสมบทแล้วต่อกาลไม่นานเลย **บรรลุพระอรหันต์แล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	โส ตนฺตวาโย โสโก สตฺถารํ ปพฺพชฺชยา จิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท น **จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ ลอดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ ลอดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 38 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
8.ภิกษุ 30 รูป	ภิกษุ 30 รูป	ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดฟังธรรมกถานั้น**แล้วบรรลุพระอรหันต์**ได้เหาะไปทางอากาศ (ในท้องเรื่อง)	ตำ สุตฺวาเต สพฺเพปิ **อรหตฺตำ ปตฺวา** อุปฺปติตฺวา อากาเสน อคมำสุ	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
9.นางจิญจมาณวิกา	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
10.อสทิสทาน	ชุณหอำมาตย์	ในเวลาจบเทศนาชุณหอำมาตย์ **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล**ชุณหอำมาตย์ **ครั้นเป็นพระโสดาบันแล้ว**ได้ถวายทานโดยทำนองที่พระราชาถวายแล้วสิ้น 7 วันเหมือนกัน ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **ชุณฺโห โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ชุณฺโห โสตาปนฺโน หุตฺวา** สตฺตาหำ รญฺโญ ทินฺนนิยาเมเนว ทานำ อทาสีติ	**ปติฏฺฐหิ** อดีตกาล ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 38 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
				หุตฺวา อดีตกาล ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
11.นายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี	ชนเป็นอันมาก	ก็ธรรมดาเมื่อชนทั้งหลายฟังอยู่อย่างนี้**ธรรมย่อมให้โสดาปัตติมรรคเป็นต้น** (ในท้องเรื่อง)	เอวญฺจ นาม สุณนฺตานำ **ธมฺโม โสตาปตฺติมคฺคาทโย เทติ**	**เทติ ปัจจุบันกาล** ธาตุ ทา (ให้) ปจจัย เอ วิภัตติอาขยาต ติ หมวดวัตตมานา
	นายกาละ	เขากำลังยืนฟังอยู่เทียวด้วยคิดว่า “จักเรียนบทต่อไป**จึงตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล”** (พระพุทธเจ้าตรัสกะเศรษฐี) วันนี้**โสดาปัตติผลนั่นแล**ของบุตรของท่านประเสริฐแม้กว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิแม้กว่าสมบัติในเทวโลกและพรหมโลก (ในท้องเรื่อง)	โส "อุปริปทำ อุคฺคณฺหิสฺสามีติ ฐตฺวา สุณนฺโตว **โสตาปตฺติผลเล ปติฏฺฐาติ** อชช **ตว ปุตฺตสฺส** จกฺกวตฺติสมฺปตฺติโตปิ เทวโลกพฺรหฺมโลกสมฺปตฺตีหิปิ **โสตาปตฺติผลเมว วรำ**	**ปติฏฺฐาติ ปัจจุบันกาล** ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต ติ หมวดวัตตมานา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 38 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 38 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 5 วรรคที่ 10 โลกวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 21 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 23.81 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 16 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 76.19

ตารางที่ 39 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในภาคที่ 6 วรรคที่ 13 โลกวรรค (หมวดว่าด้วยโลก) มีทั้งหมด 11 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องภิกษุหนุ่ม 2. เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ 3. เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา 4. เรื่องอภัยราชกุมาร 5. เรื่องพระสัมมัชชนเถระ 6. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ 7. เรื่องธิดานายช่างหูก 8. เรื่องภิกษุ 30 รูป 9. เรื่องนางจิญจมาณวิกา 10. เรื่องอสทิสทาน 11. เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 39 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 13 โลกวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	5.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	6.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปติฏฺฐหิสฺสติ	อนาคตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต สฺสติ	ภวิสสันติ	
	7.2 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	7.3 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
9	9.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
10	10.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	10.2 หุตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	10.3 เทติ	ปัจจุบันกาล	ธาตุ ทา (ให้)		ปจจัย เอ	วิภัตติอาขยาต ติ	วัตตมานา	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 39 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
11	11.1 ปติฏฺฐาติ	ปัจจุบันกาล	ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง)	+อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต ติ	วัตตมานา	
	11.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 39 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมีเพียง 1 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 8 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกันจำนวน 4 คำ ส่วนที่เหลือคือใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 4 คำ รายละเอียดดังตารางที่ 40

ตารางที่ 40 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 13 โลกวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปติฏฺฐหิ (ดำรงแล้ว)	5	27.79	
2	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	5	27.79	
3	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	2	11.11	
4	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	2	11.11	
5	ปติฏฺฐหิสฺสติ (จักตั้งอยู่)	1	5.55	
6	หุตฺวา (เป็น)	1	5.55	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 40 (ต่อ)

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
7	เทติ (ย่อมให้)	1	5.55	
8	ปติฏฺฐาติ (ย่อมดำรงอยู่)	1	5.55	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	18	100.00	

ดังตารางที่ 40 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 13 โลกวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปติฏฺฐหิ (ดำรงแล้ว) พบ 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 27.79 รองลงมาคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 27.79 ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 11.11 ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 11.11 ปติฏฺฐหิสฺสติ (จักตั้งอยู่) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 5.55 หุตฺวา (เป็น) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 5.55 เทติ (ย่อมให้) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 5.55 และ ปติฏฺฐาติ (ย่อมดำรงอยู่) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 5.55 ตามลำดับ

ตารางที่ 41 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 6 วรรคที่ 14 พุทธวรรค (หมวดว่าด้วยพระพุทธเจ้า) มีทั้งหมด 11 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องมารธิดา 2. เรื่องยมกปาฏิหาริย์ 3. เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัตตะ 4. เรื่องปัญหาของพระอานนท-เถระ 5. เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี 6. เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต 7. เรื่องปัญหาพระอานนทเถระ 8. เรื่องสัมพหุลภิกขุ 9. เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 41 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 14 พุทธวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.มารธิดา	เทวดา	ในกาลจบเทศนา **ธัมมาภิสมัยได้มีแก่เทวดาเป็นอันมาก** (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหูนำ เทวตานำ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตนี
	เมียผัวทั้งสอง	ในเวลาจบเทศนา เมียผัวทั้งสอง**ตั้งอยู่แล้วในอนาคามิผล** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน อุโภปิ ชายปติกา **อนาคามิผเล ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 41 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
2.ยมกปาฏิหาริย์	อังกุรเทพบุตร กับอินทกเทพบุตร	ในกาลจบเทศนา อังกุรเทพบุตรและอินทกเทพบุตร **ดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล** (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน องฺกุโร จ อินฺทโก จ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	สัตว์ 20 โกฏิ	**ธรรมาภิสมัย**ได้มีแก่สัตว์ 20 โกฏิในสมาคมนั้นเพราะเห็นปาฏิหาริย์ของพระศาสดาผู้ทรงทำอยู่อย่างนั้นและเพราะได้ฟังธรรมกถา (ในท้องเรื่อง)	เอวํ กโรนฺตสฺส สตฺถุ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา ธมฺมกถญฺจ สุตฺวา ตสฺมึ สมาคเม วีสติยา ปาณโกฏีนํ **ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	เทวดา 8 หมื่นโกฏิ	ในการจบเทศนา**ธรรมาภิสมัยได้มี**แก่เทวดาแปดหมื่นโกฏิ (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน อสีติโกฏิ สหสฺสานํ เทวตานํ **ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระมหามายา	แม้พระมหามายาก็**ดำรงอยู่ในโสดาปัติผล** (ในท้องเรื่อง)	มหามายาปิ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 41 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	สัตว์ประมาณ 30 โกฏิ	ในกาลจบเทศนา **ธรรมาภิสมัย**ได้มีแก่สัตว์ประมาณ 30 โกฏิ (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน ตึสมตฺตานำ ปาณโกฏีนำ **ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ภิกษุ 500	ภิกษุ 500 สัทธิวิหาริกของพระเถระ **ตั้งอยู่แล้วในพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	เถรสฺส สทฺธิวิหาริกา ปญฺจสตา ภิกฺขู **อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.นาคราชชื่อเอรกปัตตะ	อุตตรมาณพ	อุตตรมาณพเมื่อกำลังเรียนเพลงขับแก้นี้เทียว **ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล เขาเป็นโสดาบัน**เรียนเอาคาถานั้นไปแล้ว (ในท้องเรื่อง)	อุตฺตโร อิมำ ปฏิคีตำ คณฺหนฺโตว **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ โส โสตาปนฺโน หุตฺวา** ตำ คาถำ อาทาย ตนฺตฺวา	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี **หุตฺวา อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 41 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	หมู่สัตว์	ในกาลจบเทศนาเหล่าสัตว์ 8 หมื่น 4 พัน**ได้ตรัสรู้ธรรม**แล้วฝ่ายนาคราช**ควรจะได้โสดาปัตติผล**ในวันนั้น แต่ก็ไม่ได้ เพราะค่าที่ตนเป็นสัตว์เดรัจฉาน นาคราชนั้นถึงภาวะคือความไม่ลำบาก ในฐานะทั้ง 5 กล่าวคือการถือปฏิสนธิ การลอกคราบ การวางใจแล้วก้าวลงสู่ความหลับ การเสพเมถุนกับด้วยนางนาคผู้มีชาติเสมอกัน และจุติ ที่พวกนาคถือเอาสรีระแห่งนาคนั่นแหละแล้วลำบากอยู่ ย่อมได้เพื่อเที่ยวไปด้วยรูปแห่งมาณพนั่นแล ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานำ **ธมฺมาภิสมโย อโหสิ** นาคราชา ปิ ตำทิวสำ โสตาปตฺติผลำ ลเภยฺย, ติรจฺฉานฺคตภาเวน ปน น ลภิ. ตสฺมา นาคราชา ปญฺจสุ ฐาเนสุ นาคสรีรเมว เหตฺวา กิลมนฺติ, เตสุ อกิลมนภาวำ ปตฺวา มาณวรูเปเนว วิจริตุ ลภตีติ ฉานคตตฺตา ปน นาลตฺถ โส เยสุ	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตนี
4.ปัญหาของพระอานนทเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ฉะนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 41 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
5.ภิกษุผู้ไม่ยินดี	ภิกษุ	ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้น**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
6.ปุโรหิตชื่ออัคคิทัต	ฤษีเหล่านั้น 1 หมื่น	ในกาลจบเทศนา ฤษีเหล่านั้นแม้ทั้งหมด **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว** ถวายบังคมพระศาสดาทูลขอบรรพชาแล้ว (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **สพฺเพปิ เต อิสโย สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา** สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจึสุ	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
7.ปัญหาพระอานนทเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
8.สัมพหุลภิกขุ	ภิกษุ 500 รูป	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมาก**ตั้งอยู่ในอรหัตผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 41 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
9.พระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล	พราหมณ์	ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนา พราหมณ์นั้น**ได้เป็นพระโสดาบันแล้วแล**	เทสนาวสาเน โส พฺราหฺมโณ **โสตา ปนฺโน อโหสีติ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตนี
	ประชาสัตว์ 84,000	ประชาสัตว์ 84,000 ได้**บรรลุธรรมาภิสมัย** (คือตรัสรู้ธรรม) แล้วในสมาคมนั้น	ตสฺมึ สมาคเม จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานำ **ธมฺมาภิสมโย อโหสีติ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตนี

จากตารางที่ 41 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 6 วรรคที่ 14 พุทธวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 11 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 27.27 2. อนาคามิผล จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.10 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 7 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 63.63

ตารางที่ 42 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในภาคที่ 6 วรรคที่ 14 พุทธวรรค (หมวดว่าด้วยพระพุทธเจ้า) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องมารธิดา 2. เรื่องยมกปาฏิหาริย์ 3. เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัตตะ 4. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ 5. เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี 6. เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต 7. เรื่องปัญหาพระอานนทเถระ 8. เรื่องสัมพหุลภิกขุ 9. เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 42 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 14 พุทธวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
	1.2 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	2.2 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
	2.3 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
	2.4 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	2.5 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
	2.6 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	3.2 หุตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	3.3 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
4	4.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
8	8.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
9	9.1 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
	9.2 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 42 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมีเพียง ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น อโหสิ (ได้มีแล้ว) และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 7 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อย 42.86 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 57.14 รายละเอียดดังตารางที่ 43

ตารางที่ 43 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 14 พุทธวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	อโหสิ (ได้มีแล้ว,ได้เป็นแล้ว)	6	37.50	
2	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว)	3	18.75	
3	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	3	18.75	
4	หุตฺวา (เป็น)	1	6.25	
5	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	1	6.25	
6	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	1	6.25	
7	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	1	6.25	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	16	100.00	

จากตารางที่ 43 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 14 พุทธวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ อโหสิ (ได้มีแล้ว, ได้เป็นแล้ว) พบ 6 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 37.50 รองลงมาคือ ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 18.75 ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 18.75 หุตฺวา (เป็น) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 6.25 ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 6.25 ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 6.25 และปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 6.25 ตามลำดับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 44 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 6 วรรคที่ 15 สุขวรรค (หมวดว่าด้วยความสุข) มีทั้งหมด 8 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ 2. เรื่องมาร 3. เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล 4. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง 5. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง 6. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล 7. เรื่องพระติสสเถระ 8. เรื่องท้าวสักกะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 44 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 15 สุขวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.ระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.มาร	เด็กหญิงทั้ง 500 เหล่านั้น	ในกาลจบเทศนา เด็กหญิงทั้ง 500 เหล่านั้น**ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **ปญฺจสตาปิตา กุมาริกาโย โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.ปราชัยของพระเจ้าโกศล	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 44 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
4.เด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง	กุมาริกาและกุมาร	ในกาลจบเทศนากุมาริกาและกุมาร **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน กุมาริกา จ กุมารโก จ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
5.อุบาสกคนใดคนหนึ่ง	อุบาสก	ครั้งนั้นพระศาสดาตรัสอนุปุพพีกถาแล้วทรงประกาศสัจจะทั้งหลายแก่เขาในที่สุดแห่งเทศนา**เขาตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล** (ในท้องเรื่อง)	อถสฺส สตฺถา อนุปุพฺพีกถํ กเถตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ **โส เทสนาวสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.พระเจ้าปเสน-ทิโกศล	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 44 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
7.พระติสสเถระ	พระติสสเถระ	ในกาลจบเทศนา พระติสสเถระ **บรรลุพระอรหัตแล้ว** เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน ติสฺสตฺเถโร **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
8.ท้าวสักกะ	สัตว์ทั้งหลายประมาณ 14 โกฏิ	กาลจบเทศนา **ธรรมาภิสมัยได้มี**แก่สัตว์ทั้งหลายประมาณ 14 โกฏิ (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน จุทฺทสนฺนํ ปาณโกฏีนํ **ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ท้าวสักกเทวราช	ส่วนท้าวสักกเทวราช **บรรลุโสดาปัตติผล** ตามที่ประทับนั่งแล้วนั่นเองเป็นท้าวสักกะหนุ่มแล้ว (ในท้องเรื่อง)	สกฺโกปิ ยถานิสินฺโนว **โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา** ตรุณสกฺโก ชาโต เทสนาว สาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา **ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 44 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 6 วรรคที่ 15 สุขวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 10 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 10 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 9 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 90

ตารางที่ 45 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในภาคที่ 6 วรรคที่ 15 สุขวรรค (หมวดว่าด้วยความสุข) มีทั้งหมด 8 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ 2. เรื่องมาร 3. เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล 4. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง 5. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง 6. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล 7. เรื่องพระติสสเถระ 8. เรื่องท้าวสักกะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 45 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 15 สุขวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปติฏฺฐหึสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
3	2.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปติฏฺฐหึสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	5.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ๋	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
8	8.1 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 45 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
	8.2 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	8.3 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	8.4 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 45 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมีเพียง 1 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น อโหสิ (ได้มีแล้ว) และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 6 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 33.33 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 66.67 รายละเอียดดังตารางที่ 46

ตารางที่ 46 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 15 สุขวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	6	50.00	
2	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว)	2	16.68	
3	ปติฏฺฐหิ (ตั้งอยู่แล้ว,ดำรงอยู่แล้ว)	1	8.33	
4	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	1	8.33	
5	อโหสิ (ได้เป็นแล้ว)	1	8.33	
6	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	1	8.33	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	12	100.00	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 46 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 15 สุขวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 6 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 50.00 รองลงมาคือ ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 16.68 ปติฏฺฐหิ (ตั้งอยู่แล้ว,ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.33 ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.33 อโหสิ (ได้เป็นแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.33 และ ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.33 ตามลำดับ

ตารางที่ 47 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 6 วรรคที่ 16 ปิยวรรค (หมวดว่าด้วยของรัก) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องบรรพชิต 3 รูป 2. เรื่องกุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง 3. เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา 4. เรื่องเจ้าลิจฉวี 5. เรื่องอนิตถิคันธกุมาร 6. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง 7. เรื่องเด็ก 500 คน 8. เรื่องพระอนาคามิเถระ 9. เรื่องนายนันทิยะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 47 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 16 ปิยวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.บรรพชิต 3 รูป	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนาชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ฝ่ายชนทั้ง 3 นั้นคิดว่า “พวกเราไม่อาจอยู่พรากกันได้”ดังนี้แล้วได้สึกไปสู่เรือนตามเดิม ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ** เต ปน ตโย ชนา มยํ วินา ภวิตุ๎ น สกฺโกมาติ วิพฺภมิตฺวา เคหเมว อคมํสูติ	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ๋ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 47 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
2.กุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง	กุฏุมพี	ในกาลจบเทศนา กุฏุมพี**ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **กุฏุมฺพิโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
3.นางวิสาขาอุบาสิกา	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนาชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
4.เจ้าลิจฉวี	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 47 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
5.อนิตถิคันธกุมาร	อนิตถิคันธกุมาร	ในกาลจบเทศนา อนิตถิคันธกุมาร **ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **อนิตฺถิคนฺธกุมาโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติ** (ตอนท้ายเรื่อง)	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
6.พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	พราหมณ์	ในกาลจบเทศนา พราหมณ์**ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พฺราหฺมโณ โสตา ปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
7.เด็ก 50 คน	เด็ก 50 คน	ในกาลจบเทศนา เด็กเหล่านั้นแม้ทั้งหมด**ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน สพฺเพปิ เต ทารกา **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 47 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
8.พระอนาคามิเถระ	พระเถระ	พระศาสดา ตรัสว่า “อย่าคิดเลยภิกษุทั้งหลาย, อุปัชฌายะของพวกเธอ **บรรลุอนาคามิผลแล้ว,**เธอละอายอยู่ว่าแม้พวกคฤหัสถ์ก็บรรลุอนาคามิผลนั่น,เราต่อ**บรรลุอรหันต์แล้ว** จึงจักบอกแก่พวกสัทธิวิหาริกนั้นไม่บอกอะไรๆแก่พวกเธอเลยทำกาละแล้วเกิดในชั้นสุทธาวาสวางใจเสียเถิดภิกษุทั้งหลาย, อุปัชฌายะของพวกเธอถึงความเป็นผู้มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลายมีกระแสในเบื้องบน” (ในท้องเรื่อง)	สตฺถา "ภิกฺขเว มา จินฺตยิตฺถ, อุปชฺฌาเยน โว **อนาคามิผลํ ปตฺตํ,** โสคิหีเปตํ ปาปุณนฺติ, **อรหตฺตํ ปตฺวาว** เนสํ กเถสฺสามีติ หรายนฺโต ตุมฺหากํ กิญฺจิ อกเถตฺวาว กาลํ กตฺวา สุทฺธาวาเสสุ นิพฺพตฺโต อสฺสาสถ ภิกฺขเว, อุปชฺฌาโย โว กาเมสุ อปฺปฏิพทฺธจิตฺตํ ปตฺโต อุทฺธ์โสโตติ วตฺวา	**ปตฺตํ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปธมาวิภัตติ (กรรมวาจก) **ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	ภิกษุทั้งหลาย	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น**ตั้งอยู่แล้วในอรหัตผล** เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เต ภิกฺขู อรหตฺตผเล ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 47 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
9.นายนันทิยะ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 47 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 6 วรรคที่ 16 ปิยวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 11 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.09 2. อนาคามิผล จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.09 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 9 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 81.82

ตารางที่ 48 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในภาคที่ 6 วรรคที่ 16 ปิยวรรค (หมวดว่าด้วยของรัก) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องบรรพชิต 3 รูป 2. เรื่องกุฎุมพีคนใดคนหนึ่ง 3. เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา 4. เรื่องเจ้าลิจฉวี 5. เรื่องอนิตถิคันธกุมาร 6. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง 7. เรื่องเด็ก 500 คน 8. เรื่องพระอนาคามิเถระ 9. เรื่องนายนันทิยะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 48 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 16 ปิยวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปตฺตำ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	8.2 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	8.3 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
9	9.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 48 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมีเพียง ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปติฏฺฐหีสุ (ดำรง) และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 5 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 40 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 60 รายละเอียดดังตารางที่ 49

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 49 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 16 ปิยวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	5	45.46	
2	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	3	27.27	
3	ปติฏฺฐหึสุ (ตั้งอยู่แล้ว)	1	9.09	
4	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	1	9.09	
5	ปตฺตำ (บรรลุแล้ว)	1	9.09	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	11	100.00	

จากตารางที่ 49 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 16 ปิยวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 45.46 รองลงมาคือ ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 27.27 ปติฏฺฐหึสุ (ตั้งอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.09 ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.09 และ ปตฺตำ (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9.09 ตามลำดับ

ตารางที่ 50 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค (หมวดว่าด้วยความโกรธ) มีทั้งหมด 8 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี 2. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง 3. เรื่องอุตตราอุบาสิกา 4. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลาน-เถระ 5. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม 6. เรื่องนางปุณณทาสี 7. เรื่องอตุลอุบาสก 8. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 50 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.เจ้าหญิงโรหิณี	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	พระนางโรหิณี	แม้พระนางโรหิณี ก็**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	โรหิณีปิ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
2.ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	เทพดา	ในกาลจบเทศนา เทพดา**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เทวตา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
3.อุตตราอุบาสิกา	ธรรมกถาชนทั้ง3คือ ปุณณเศรษฐี 1 ภรรยาของเขา 1 นางอุตตราผู้เป็นธิดา 1	ในกาลจบธรรมกถา ชนทั้ง 3 คือ ปุณณเศรษฐี 1 ภรรยาของเขา 1 นางอุตตราผู้เป็นธิดา 1 **ได้เป็นพระโสดาบันแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	ธมฺมกถาวสาเน ปุณฺณเสฏฺฐี จ ภริยา จสฺส ธีตา จ อุตฺตราติ ตโยปิ ชนา **โสตาปนฺนา อเหสส**	**อเหสส อดีตกาล** ธาต หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 50 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	นางสิริมาพร้อมด้วยญาติทั้ง 500	ในกาลจบเทศนา นางสิริมาพร้อมด้วยญาติทั้ง 500 **ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน สิริมา สทฺธึ ปญฺจสตาหิ อิตฺถีหิ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
4.ปัญหาของพระโมคคัลลาน-เถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
5.ปัญหาที่ภิกษุทูลถาม	พราหมณ์และภรรยา	แม้ 2 สามีภรรยานั้นถวายไทยธรรมของตนแด่พระตถาคตอยู่ฟังธรรมกถาอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์**บรรลุอนาคามิผลแล้ว**ฝ่ายพราหมณ์และพราหมณีทั้ง 2 นั้น **ทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัตตผลแล้วก็ปรินิพพาน** (ในท้องเรื่อง)	เต อุโภปิ อตฺตโน เทยฺยธมฺมํ นิจฺจกาลํ ตถาคตสฺส เทนฺตา ธมฺมกถํ สุณนฺตา **อนาคามิผลํ ปาปุณึสุเต** อุโภปิ **อรหตฺตํ สจฺฉิกตฺวา ปรินิพฺพายึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี **สจฺฉิกตฺวา อดีตกาล** ธาตุ กรฺ(กระทำ) + สจฺฉิ (แจ้ง,ชัด) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	สัตว์ 8 หมื่น 4 พัน	ในกาลจบเทศนา**ธรรมาภิสมัยได้มี**แก่สัตว์ 8 หมื่น 4 พันแล้ว (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานำ **ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 50 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.นางปุณณทาสี	นางปุณณา	ในกาลจบเทศนา นางปุณณายืนอยู่ตามเดิมนั่นเอง **ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน ยถาฐิตาว ปุณฺณา **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
7.อตุลอุบาสก	อุบาสกเหล่านั้นทั้ง 500	ในกาลจบเทศนา อุบาสกเหล่านั้นทั้ง 500 **ดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ เต อุปาสกา **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
8.ภิกษุฉัพพัคคีย์	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 50 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 12 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.33 2. อนาคามิผล จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.33 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 10 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 83.33

ตารางที่ 51 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค (หมวดว่าด้วยความโกรธ) มีทั้งหมด 8 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี 2. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง 3. เรื่องอุตตราอุบาสิกา 4. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ 5. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม 6. เรื่องนางปุณณทาสี 7. เรื่องอตุลอุบาสก 8. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 51 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	1.2 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
3	3.1 อเหสส	อดีตกาล	ธาต หุ		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	3.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	5.2 สจฺฉิกตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ กรฺ(กระทำ)	+ สจฺฉิ (แจ้ง,ชัด)	ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	5.3 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
	5.4 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 51 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
6	6.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปติฏฺฐหึสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 51 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น อโหสิ (ได้มีแล้ว) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น ทำให้แจ้งมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 6 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 2 คำ ส่วนที่เหลือคือใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 4 คำ รายละเอียดดังตารางที่ 52

ตารางที่ 52 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	5	38.46	
2	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	4	30.78	
3	อเหสส (ได้เป็นแล้ว)	1	7.69	
4	สจฺฉิกตฺวา (กระทำให้แจ้งแล้ว)	1	7.69	
5	อโหสิ (มี)	1	7.69	
6	ปติฏฺฐหึสุ (ตั้งอยู่แล้ว,ดำรงอยู่แล้ว)	1	7.69	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	13	100.00	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 52 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 17 โกธวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณีสุ (บรรลุแล้ว) พบ 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 38.46 รองลงมาคือ ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 30.78 อเหสส (ได้เป็นแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.69 สจฉิกตฺวา (กระทำให้แจ้งแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.69 อโหสิ (มี) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.69 และปติฏฺฐหีสุ (ตั้งอยู่แล้ว,ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.69 ตามลำดับ

ตารางที่ 53 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค (หมวดว่าด้วยมลทิน) มีทั้งหมด 12 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์ 2. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง 3. เรื่องพระติสสเถระ 4. เรื่องพระโลหุทายีเถระ 5. เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง 6. เรื่องภิกษุชื่อจูฬสารี 7. เรื่องอุบาสก 5 คน 8. เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ 9. เรื่องอุบาสก 5 คน 10. เรื่องเมณฑกเศรษฐี 11. เรื่องพระอุชฌานสัญญีเถระ 12. เรื่องสุภัททปริพาชก ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 53 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.บุตรนายโคฆาตก์	อุบาสก	ในกาลจบเทศนา อุบาสก**ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว**อุบาสกเมื่อพระศาสดาแม้ทรงแสดงธรรมด้วยสามารถแห่งมรรคชั้นสูงก็**บรรลุโสดาปัตติผลชั้นต่ำแล้วจึงบรรลุอนาคามิผลในเวลาจบอนุโมทนานี้ตามกำลังอุปนิสัยของตน** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน อุปาสโก **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ** เอวเมว สตฺถารา อุปริมคฺควเสน ธมฺเม เทสิเตปิ อุปาสโก อตฺตโน อุปนิสฺสยพเลน เหฏฺฐา **โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา อิมิสฺสา อนุโมทนาย อวสาเน อนาคามิผลํ ปตฺโต**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี **ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 53 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
				ปตฺโต อดีตกาล ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
2.พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	พราหมณ์	ในกาลจบเทศนา พราหมณ์**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
3.พระติสสเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
4.พระโลพุทายีเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 53 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
5.กุลบุตรคนใดคนหนึ่ง	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.ภิกษุชื่อจูฬสารี	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
7.อุบาสก 5 คน	อุบาสก 5	ในกาลจบเทศนา อุบาสก 5 คนนั้น **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน เต ปญฺจ อุปาสกา **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 53 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
8.ภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
9.อุบาสก 5 คน	อุบาสกผู้ฟังธรรมอยู่โดยเคารพนั้น (1 คน)	ในกาลจบเทศนา อุบาสกผู้ฟังธรรมอยู่โดยเคารพนั้น **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **โส สกฺกจฺจ ธมฺมสุณนฺโต อุปาสโกโสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
10.เมณฑกเศรษฐี	เมณฑกเศรษฐี	ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสอนุบุพพีกถาแก่เศรษฐีนั้น,ในเวลาจบเทศนา **เศรษฐีนั้นบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว** กราบทูลความที่ตนถูกพวกเดียรถีย์กล่าวโทษแล้วห้ามไว้แด่พระศาสดา (ในท้องเรื่อง)	อถสฺส สตฺถา อนุปุพฺพีกถํ กเถสิ **โส เทสนาวสาเน โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา** สตฺถุ ติตฺถิเยหิ อวณฺณํ วตฺวา อตฺตโน นิวาริตภาวํ อาโรเจสิ	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 53 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
11.พระอุชฌานสัญญีเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
12.สุภัททปริพาชก	สุภัททปริพาชก	ในเวลาจบเทศนาสุภัททปริพาชก **ตั้งอยู่แล้วในอนาคามิผล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **สุภทฺโท อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 53 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 14 แห่ง คือ 1. อรหัตผล ไม่ปรากฏ 2. อนาคามิผล จำนวน 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 14.29 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 12 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 85.71

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 54 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค (หมวดว่าด้วยมลทิน) มีทั้งหมด 12 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์ 2. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง 3. เรื่องพระติสสเถระ 4. เรื่องพระโลหุทายีเถระ 5. เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง 6. เรื่องภิกษุชื่อจูฬสารี 7. เรื่องอุบาสก 5 คน 8. เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ 9. เรื่องอุบาสก 5 คน 10. เรื่องเมณฑกเศรษฐี 11. เรื่องพระอุชฌานสัญญีเถระ 12. เรื่องสุภัททปริพาชก รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 54 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	2.2 ปตฺโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
3	3.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปติฏฺฐหึสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
9	9.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	
10	10.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	10.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 54 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
11	11.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
12	12.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 54 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมีเพียง 1 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) มีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 5 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อยละ ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ รายละเอียดดังตารางที่ 55

ตารางที่ 55 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปติฏฺฐหิ (ตั้งอยู่แล้ว,ดำรงอยู่แล้ว)	4	28.57	
2	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	2	14.29	
3	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	6	42.86	
4	ปตฺโต (บรรลุแล้ว)	1	7.14	
5	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว)	1	7.14	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	14	100.00	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 55 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 18 มลวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปติฏฺฐหิ (ตั้งอยู่แล้ว, ดำรงอยู่แล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 28.57 รองลงมาคือ ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 14.29 ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 6 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 42.86 ปตฺโต (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.14 และปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.14 ตามลำดับ

ตารางที่ 56 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 7 วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค (หมวดว่าด้วยผู้ตั้งอยู่ในธรรม) มีทั้งหมด 10 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย 2. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ 3. เรื่องพระเอกุทานเถระ 4. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ 5. เรื่องภิกษุมากรูป 6. เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ 7. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง 8. เรื่องเดียรถีย์ 9. เรื่องพรานเบ็ดชื่ออริยะ 10. เรื่องภิกษุมากรูป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 56 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.มหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.ภิกษุฉัพพัคคีย์	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 56 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
3.พระเอกุทานเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
4.พระลกุณฏก-ภัททิยเถระ	ภิกษุเหล่า 30 รูป	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น**ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
5.ภิกษุมากรูป	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.ภิกษุชื่อหัตถกะ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 56 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
7.พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
8.เดียรถีย์	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
9.พรานเบ็ดชื่ออริยะ	พรานเบ็ด	ในกาลจบเทศนา พรานเบ็ด**ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พาลิสิโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
10.ภิกษุมากรูป	ภิกษุเหล่านั้น	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น**ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู **อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) +อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 56 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 7 วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 10 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 20 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผล จำนวน 8 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 80

ตารางที่ 57 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในภาคที่ 7 วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค (หมวดว่าด้วยผู้ตั้งอยู่ในธรรม) มีทั้งหมด 10 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย 2. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ 3. เรื่องพระเอกุทานเถระ 4. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ 5. เรื่องภิกษุมากรูป 6. เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ 7. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง 8. เรื่องเดียรถีย์ 9. เรื่องพรานเบ็ดชื่ออริยะ 10. เรื่องภิกษุมากรูป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 57 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	คิดเป็นร้อยละ
1	1.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปติฏฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาป(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
9	9.1 ปติฏฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
10	10.1 ปติฏฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 57 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมีเพียง 1 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) และคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 3 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 66.67 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 33.33 รายละเอียดดังตารางที่ 58

ตารางที่ 58 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	7	70.00	
2	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยยู่แล้ว,ตั้งอยู่แล้ว)	2	20.00	
3	ปติฏฺฐหิ (ตั้งอยู่แล้ว,ดำรงอยู่แล้ว)	1	10.00	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	10	100.00	

จากตารางที่ 58 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 19 ธัมมัฏฐวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 7 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 70.00 รองลงมาคือ ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยยู่แล้ว,ตั้งอยู่แล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 20.00 และปติฏฺฐหิ (ตั้งอยู่แล้ว,ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 10.00 ตามลำดับ

ตารางที่ 59 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค (หมวดว่าด้วยทาง) มีทั้งหมด 10 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องภิกษุ 500 รูป 2. เรื่องภิกษุ 500 รูปอื่นอีก 3. เรื่องพระปธานกัมมิกติสสเถระ 4. เรื่องสูกรเปรต 5. เรื่องพระโปฐิลเถระ 6. เรื่องพระเถระแก่ 7. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ 8. เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก 9. เรื่องนางกิสาโคตมี 10. เรื่องนางปฏาจารา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 59 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.ภิกษุ 500 รูป	ภิกษุ 500 รูป	ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น**ดำรงอยู่แล้วในพระอรหัตผล** แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.เรื่องภิกษุ 500 รูปอื่นอีก	ภิกษุเหล่านั้น 500 รูป	ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น**ตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.พระปธานกัม-มิกติสสเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
4.สูกรเปรต	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 59 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
5.พระโปฐิลเถระ	พระโปฐิลเถระ	ในกาลจบพระคาถาพระโปฐิลเถระ **ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว** ดังนี้ (ตอนท้ายเรื่อง)	คาถาวสาเน โปฐิลตฺเถโร **อรหตฺเต ปติฏฺฐหีติ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
6.พระเถระแก่	พระเถระแก่เหล่านั้น	ในเวลาจบเทศนา พระเถระแก่เหล่านั้น**ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เต มหลฺลกตฺเถรา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
7.สัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ	ภิกษุนั้น	ในเวลาจบเทศนา ภิกษุนั้น**ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ **อรหตฺเต ปติฏฺฐหีติ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
8.พ่อค้ามีทรัพย์มาก	พ่อค้านั้น	ในกาลจบเทศนา พ่อค้านั้น**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน โส วาณิโช **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 59 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
9.นางกิสาโคตมี	นางกิสาโคตมี	ในกาลจบเทศนา นางกิสาโคตมี**ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **กิสาโคตมี โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
10. นางปฏา-จารา	นางปฏาจารา	ในเวลาจบเทศนา นางปฏาจารา**ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **ปฏาจารา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก	ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว**ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	อญฺเญปิ **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 59 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 11 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 36.36 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผล จำนวน 7 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 63.64

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 60 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค (หมวดว่าด้วยทาง) มีทั้งหมด 10 เรื่อง ได้แก่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ 1. เรื่องภิกษุ 500 รูป 2. เรื่องภิกษุ 500 รูปอื่นอีก 3. เรื่องพระปธานกัมมิกติสสเถระ 4. เรื่องสูกรเปรต 5. เรื่องพระโปฐิลเถระ 6. เรื่องพระเถระแก่ 7. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ 8. เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก 9. เรื่องนางกิสาโคตมี 10. เรื่องนางปฏาจารา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 60 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	
9	9.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	
10	10.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อำ	อัชชัตตนี	
	10.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 60 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 1 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 3 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 100 ใช้คำละ 1 แห่ง ในวรรคนี้ไม่ปรากฏรายละเอียดดังตารางที่ 61

ตารางที่ 61 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว,ดำรงอยู่แล้ว)	3	30.00	
2	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	3	30.00	
3	ปติฏฺฐหิ (ตั้งอยู่แล้ว)	4	40.00	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	10	100.00	

จากตารางที่ 61 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 20 มัคควรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปติฏฺฐหิ (ตั้งอยู่แล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 40.00 รองลงมาคือ ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว,ดำรงอยู่แล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 30.00 และ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 30.00 ตามลำดับ

ตารางที่ 62 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 7 วรรคที่ 21 ปกิณณกวรรค (หมวดว่าด้วยปกิณกะ) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องบุรพกรรมของพระองค์ 2. เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่ 3. เรื่องภิกษุชาวนครภัททิยะ 4. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ 5. เรื่องนายทารุสากฏิกะ 6. เรื่องภิกษุวัชชีบุตร 7. เรื่องจิตตคฤหบดี 8. เรื่องนางจูฬสุภัททา 9. เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 62 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 21 ปกิณณกวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.บุรพกรรมของพระองค์	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.กุมาริกากินไข่ไก่	นางยักษิณี	ในกาลจบเทศนา นางยักษิณี**ตั้งอยู่ในสรณะทั้งหลาย สมาทานศีล 5** พ้นแล้วจากเวร (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน ยกฺขินี สรเณสุ **ปติฏฺฐาย ปญฺจ สีลานิสมาทยิตฺวา** เวรโต มุจฺจิ อิ	**ปติฏฺฐาย อดีตกาล** ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว, ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิ (ตูน, ตฺวา, ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)
	ฝ่ายกุลธิดา	ฝ่ายกุลธิดานอกนี้**ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	อิตราปิ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 62 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
3.ภิกษุชาวนครภัททิยะ	ภิกษุทั้งหลาย	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น**ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ์ หมวดอัชชัตตนี
4.พระลกุณฏกภัททิยเถระ	ภิกษุทั้งหลาย	ในกาลจบเทศนา **ภิกษุเหล่านั้นดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ์ หมวดอัชชัตตนี
	ทารกมารดาบิดา ทารก	ครั้นภายหลัง ชนแม้ทั้งหมดบวชแล้ว **บรรลุพระอรหัต** (ตอนท้ายเรื่อง)	ปจฺฉา ปน ปพฺพชิตฺวา **สพฺเพปิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ์ หมวดอัชชัตตนี
6.ภิกษุวัชชีบุตร	ภิกษุ (ทำลายสังโยชน์)	ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นเบื่อหน่ายในทุกข์ที่พระองค์ตรัสในฐานะ 5 แล้ว ทำลายสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องต่ำ 5 อันเป็นส่วนเบื้องสูง5 **ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว**ดังนี้แล(ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ ปญฺจสุ ฐาเนสุ ทสฺสิเต ทุกฺเข นิพฺพินฺทนฺโต ปญฺโจรมฺภาคิยานิ ปญฺจุทฺธมฺภาคิยานิ จ สโยชนานิปทาเลตฺวา **อรหตฺเต ปติฏฺฐหีติ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 62 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
7.จิตตคฤหบดี	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
8.นางจูฬสุภัททา	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	สัตว์ 8 หมื่น 4 พัน	แม้พระศาสดาทรงกำหนดธรรมเป็นที่สบายของเศรษฐีนั้นแล้ว**ทรงแสดงธรรมสัตว์ 8 หมื่น 4 พัน ทำเศรษฐีนั้นให้เป็นต้นได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	สตฺถาปิสฺส สปฺปายํ สลฺลกฺเขตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ **ตํ อาทึ กตฺวา จตฺตารา สีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตนี
9.พระเถระชื่อเอกวิหารี	ภิกษุเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 62 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 7 วรรคที่ 21 ปกิณกวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 9 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 33.33 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 6 แห่ง คิดเป้นร้อยละ 66.67

ตารางที่ 63 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในภาคที่ 7 วรรคที่ 21 ปกิณกรรค (หมวดว่าด้วยปกิณกะ) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องบุรพกรรมของพระองค์ 2. เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่ 3. เรื่องภิกษุชาวนครภัททิยะ 4. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ 5. เรื่องนายทารุสากฏิกะ 6. เรื่องภิกษุวัชชีบุตร 7. เรื่องจิตตคฤหบดี 8. เรื่องนางจูฬสุภัททา 9. เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 63 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 21 ปกิณกรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปติฏฺฐาย	อดีตกาล	ธาตุ ฐา(ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิ (ตูน, ตฺวา, ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)			
	2.2 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปติฏฺฐหึสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปติฏฺฐหึสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	5.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 63 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
6	6.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	8.2 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
9	9.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 63 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมีเพียง 1 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 4 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 50 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 50 รายละเอียดดังตารางที่ 64

ตารางที่ 64 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 21 ปกิณกรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	7	58.34	
2	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว,ตั้งอยู่แล้ว)	3	25.00	
3	ปติฏฺฐาย (ตั้งอยู่แล้ว)	1	8.33	
4	อโหสิ (ได้เป็นแล้ว)	1	8.33	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	12	100.00	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 64 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 21 ปกิณกรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 7 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 58.34 รองลงมาคือ ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว,ตั้งอยู่แล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 25.00 ปติฏฺฐาย (ตั้งอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.33 และ อโหสิ (ได้เป็นแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.33 ตามลำดับ

ตารางที่ 65 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค (หมวดว่าด้วยนรก) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องนางปริพาชิกาชื่อสุนทรี 2. เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน 3. เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา 4.เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ 5. เรื่องภิกษุว่ายาก 6. เรื่องหญิงขี้หึง 7. เรื่องอาคันตุกภิกษุ 8. เรื่องนิครนถ์ 9. เรื่องสาวกเดียรถีย์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 65 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.นางปริพาชิกาชื่อสุนทรี	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย **มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.สัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 65 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
3.ภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
4.บุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ	นายเขมกะ	ในกาลจบเทศนา นายเขมกะ**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน เขมโก **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
5.ภิกษุว่ายาก	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุ อริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	ภิกษุ	ภิกษุแม้นั้นดำรงอยู่ในความสังวรแล้ว ภายหลังเจริญวิปัสสนา **บรรลุพระอรหัต** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	โสปิ ภิกฺขุ สำเร ฐตฺวา ปจฺฉา **วิปสฺสนำ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตำ ปาปุณีติ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 65 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
6.หญิงขี้หึง	อุบาสกและหญิงนั้น	ในกาลจบเทศนา อุบาสกและหญิงนั้น **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **อุปาสโก จ สา จ อิตฺถี โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ์ หมวดอัชชัตตนี
7.อาคันตุกภิกษุ	ภิกษุเหล่านั้น	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นเกิดความสังเวช**ตั้งอยู่ใน พระอรหัตผลแล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เต ภิกฺขู อุปฺปนฺนสำเวคา อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ์ หมวดอัชชัตตนี
8.นิครนถ์	นิครนถ์	นิครนถ์เป็นอันมาก**มีใจสังเวช แล้วบวช** (ตอนท้ายเรื่อง)	พหู นิคนฺถา **สำวคฺคมานสา ปพฺพชึสุ**	**ปพฺพชึสุ อดีกาล** ธาตุ พช(เว้น,ละเว้น)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ์ หมวดอัชชัตตนี
9.สาวกเดียรถีย์	สาวกเดียรถีย์	ในกาลจบเทศนา คนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด**ดำรงอยู่ในสรณะ 3 แล้ว ฟังธรรมอื่นๆ อีกอยู่ ก็ได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **สพฺเพปิ เต ตีสุ สรเณสุ ปติฏฺฐาย อปราปรำ ธมฺมำ สุณนฺตา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ์ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 65 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 9 แห่ง1. อรหัตผล จำนวน 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 22.22 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 7 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 77.78

ตารางที่ 66 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรม ที่ปรากฏในภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค (หมวดว่าด้วยนรก) มีทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องนางปริพาชิกาชื่อสุนทรี 2. เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน 3. เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา 4.เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ 5. เรื่องภิกษุว่ายาก 6. เรื่องหญิงขี้หึง 7. เรื่องอาคันตุกภิกษุ 8. เรื่องนิครนถ์ 9. เรื่องสาวกเดียรถีย์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 66 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	5.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปพฺพชิสุ	อดีตกาล	ธาตุ พชฺ (เว้น,ละเว้น)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
9	9.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 66 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว, ตั้งอยู่แล้ว) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น มีใจสังเวชแล้วบวช และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 5 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 40 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 60 รายละเอียดดังตารางที่ 67

ตารางที่ 67 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	4	40.00	
2	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว)	3	30.00	
3	ปติฏฺฐหิ (ตั้งอยู่แล้ว,ดำรงอยู่แล้ว)	1	10.00	
4	ปาปุณิ (บรรลุ)	1	10.00	
5	ปพฺพชึสุ (บวชแล้ว)	1	10.00	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	10	100.00	

จากตารางที่ 67 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 22 นิรยวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 40.00 รองลงมาคือ ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 30.00 ปติฏฺฐหิ (ตั้งอยู่แล้ว,ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 10.00 ปาปุณิ (บรรลุ) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 10.00 และ ปพฺพชึสุ (บวชแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 10.00 ตามลำดับ

ตารางที่ 68 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาคที่ 7 วรรคที่ 23 นาควรรค (หมวดว่าด้วยช้าง) มีทั้งหมด 8 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องของพระองค์ 2. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง 3. เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า 4. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล 5. เรื่องสานุสามเณร 6. เรื่องช้างชื่อปาเวรกะ 7. เรื่องสัมพหุลภิกษุ 8. เรื่องมาร รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 68 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 7 วรรคที่ 23 นาควรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.ของพระองค์	มหาชนแม้ทั้งหมดนั้นผู้รับสินจ้างแล้วยืนด่าอยู่ในที่ทั้งหลาย	ในกาลจบเทศนามหาชนแม้ทั้งหมดนั้น ผู้รับสินจ้างแล้วยืนด่าอยู่ในที่ทั้งหลายมีถนนและทางสามแยกเป็นต้น **บรรลุโสดาปัตติผลแล้วดังนี้แล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน ลญฺจ์ คเหตฺวา วีถิสิงฺฆาฏกาทีสุ ฐตฺวา อกฺโกสนฺโต สพฺโพปิ โส มหาชโน **โสตาปตฺติผลํ ปาปุณีติ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
2.ภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูต**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.บุตรของพราหมณ์เฒ่า	พราหมณ์พร้อมกับบุตรและลูกสะใภ้ทั้งหลาย 9 คน	ในกาลจบเทศนา พราหมณ์พร้อมกับบุตรและลูกสะใภ้ทั้งหลาย **ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน สทฺธึ ปุตฺเตหิ เจว สุณิสาหิ จ พฺราหฺมโณ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 68 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
4.พระเจ้าปเสนทิโกศล	มหาชน	ในเพราะทรงอนุโมทนาทาน มหาชนซึ่งมาประชุม (ณ ที่นั้น) **บรรลุคุณวิเศษใหญ่แล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	ทานานุโมทนาย สมฺปตฺตมหาชโน **มหนฺตํ วิเสสํ ปาปุณีติ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
5.สานุสามเณร	เทวดาเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา **ธรรมาภิสมัยได้มีแก่**เทวดาเป็นอันมาก (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหูนํ เทวตานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตนี
	พระสานุ	ผู้มีอายุนั้น เรียนพระพุทธวจนะคือพระไตรปิฎกแล้ว ได้เป็นพระธรรมกถึกที่เชี่ยวชาญดำรง(ชีพ) อยู่ตลอด 120 ปี ยังชมพูทวีปทั้งสิ้นให้กระฉ่อนแล้ว**ปรินิพพานดังนี้แล** (ตอนท้ายเรื่อง)	โส จายสฺมา เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา มหาธมฺมกถิโก หุตฺวา วีสวสฺสสตํ ฐตฺวาสกลชมฺพุทีปํ **สงฺโฆเภตฺวา ปรินิพฺพายีติ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตนี
6.ช้างชื่อปาเวรกะ	ภิกษุเหล่านั้น	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น**ดำรงอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน เต **ภิกฺขู อรหตฺตผเล ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 68 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
7.สัมพหุลภิกษุ	ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้ง 500 รูป	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้ง 500 รูป **ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ เต **ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)+อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
8.มาร	เทวดาเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา **ธรรมาภิสมัยได้มีแก่**เทวดาเป็นอันมาก ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหูนํ เทวตานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสีติ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตนี

จากตารางที่ 68 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 6 วรรคที่ 23 นาควรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 5 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 40 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 60

ตารางที่ 69 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในภาคที่ 1 วรรคที่ 23 นาควรรค (หมวดว่าด้วยช้าง) มีทั้งหมด 8 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องของพระองค์ 2. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง 3. เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า 4. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล 5. เรื่องสานุสามเณร 6. เรื่องช้างชื่อปาเวรกะ 7. เรื่องสัมพหุลภิกษุ 8. เรื่องมาร รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 69 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 23 นาควรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
5	5.1 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	5.2 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปติฏฺฐหึสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปติฏฺฐหึสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 69 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมีเพียง 1 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 5 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกัน จำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 60 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 40 รายละเอียดดังตารางที่ 70

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 70 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 23 นาควรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	2	25.00	
2	อโหสิ (ได้มีแล้ว)	2	25.00	
3	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว,ตั้งอยู่แล้ว)	2	25.00	
4	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	1	12.5	
5	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	1	12.5	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	8	100.00	

จากตารางที่ 70 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 6 วรรคที่ 23 นาควรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 25.00 รองลงมาคือ อโหสิ (ได้มีแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 25.00 ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว,ตั้งอยู่แล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 25.00 ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 12.5 และ ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 12.5 ตามลำดับ

ตารางที่ 71 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลีที่ปรากฏในภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค (หมวดว่าด้วยตัณหา) มีทั้งหมด 12 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องปลาชื่อกปิละ 2. เรื่องนางลูกสุกร 3. เรื่องวิพภันตกภิกษุ 4. เรื่องเรือนจำ 5. เรื่องพระนางเขมา 6. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน 7. เรื่องจูฬธนุคคหบัณฑิต 8. เรื่องมาร 9. เรื่องอุปกาชีวก 10. เรื่องท้าวสักกเทวราช 11. เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร 12. เรื่องอังกุรเทพบุตร รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 71 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.ปลาชื่อกปิละ	โสธนะ พระโสธนะเถระ	ภิกษุผู้เป็นพี่คิดว่า”เราจักบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ”อยู่ในสำนักแห่งพระอาจารย์และพระอุปัชฌายะ 5 พรรษาแล้ว**เรียนกัมมัฏฐานจนถึงพระอรหัต**เข้าไปสู่ป่าพยายามอยู่ก็บรรลุพระอรหัตผล (ในท้องเรื่อง)	เชฏฺโฐ "วิปสฺสนาธุรํ ปูเรสฺสามีติ ปญฺจ วสฺสานิ อาจริยุปชฺฌายานํ สนฺติเก วสิตฺวา ยาว อรหตฺตา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา **อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วายมนฺโต อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	บุตรของชาวประมงทั้ง 500	ในกาลจบเทศนา บุตรของชาวประมงทั้ง 500 **ถึงความสังเวชปรารถนาการทำที่สุดแห่งทุกข์** บวชในสำนักพระศาสดา ทำที่สุดแห่งทุกข์ต่อกาลไม่นานเท่าไร ได้เป็นผู้มีการบริโภคเป็นอันเดียว โดยธรรมเป็นเครื่องบริโภค คืออเนญชวิหารธรรมและสมาปัตติธรรมร่วมกับพระศาสดาดังนี้แล (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ เกวฏฺฏา ปุตฺตา สฺเวคํ **อาปชฺชิตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตกิริยํปฏฺฐยมานา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา นจิรสฺเสว ทุกฺขสฺสนฺตํ กตฺวา** สตฺถารา สทฺธึ อเนญฺชวิหาร สมาปตฺติธมฺมปริโภเคน เอกปริโภคา อเหสุนฺติ	**กตฺวา อดีตกาล** ธาตุ กรฺ (กระทำ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 71 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
2.นางลูกสุกร	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนาชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดา-ปัตติผลเป็นต้น** นางมีความสังเวชเกิดขึ้นแล้วอ้อนวอนสามีบวชในสำนักพระเถรีผู้ประกอบด้วยพละ 5ด้วยอิสริยศอย่างใหญ่ได้ฟังกถาพรรณนามหาสติปัฏฐานสูตรในติสสมหาวิหารแล้ว**ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล** ภายหลัง เมื่อพรเจ้าทุฏฐคามณีทรงปราบทมิฬได้แล้ว (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ** ตำขณ์เยว อุปฺปนฺนสำเวคา สามิกำ ยาจิตฺวา มหนฺเตน อิสฺสริเยน ปญฺจพลกตฺเถรีนำ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ติสฺสมหาวิหาเร มหาสติปฏฺฐานสุตฺตกถำ สุตฺวา **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ** ปจฺฉา ทมิฬมทฺทเน กเต	**ปาปุณึสุ** อดีตกาล ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี **ปติฏฺฐหิ** อดีตกาล ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	พระสุมนาเถรี	พระสุมนาเถรีไปสู่บ้านเภกกันตคาม ซึ่งเป็นที่อยู่ของมารดาบิดานั่นเทียวอยู่ในบ้านนั้น **ฟังอาสีวิสูปมสูตรในกัลลกมหาวิหาร บรรลุพระอรหัตแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	มาตาปิตูนำ วสนฏฺฐานำ เภกฺกนฺตคามเมว คนฺตฺวาตตฺถ วสนฺตี กลฺลกมหาวิหาเร **อาสีวิสูปมสุตฺตำ สุตฺวา อรหตฺตำ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 71 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
3.วิพภันตกภิกษุ	วิพภันตกภิกษุ	เขานั่งฟังธรรมเทศนานี้อยู่บนปลายหลาว ในระหว่างพวกราชบุรุษนั่นแล เริ่มตั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแล้วยก (จิต) ขึ้นสู่ไตรลักษณ์ พิจารณาอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย **บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว**เสวยสุขเกิดแต่สมาบัติอยู่ เหาะขึ้นสู่เวหาสมาสู่สำนักพระศาสดาทางอากาศนั่นเอง ถวายบังคมพระศาสดา **แล้วบวช ได้บรรลุพระอรหัต ณ ท่ามกลางบริษัทพร้อมด้วยพระราชานั่นเอง ดังนี้แล** (ตอนท้ายเรื่อง)	อิมำ ธมฺมเทสนำ สุตฺวา โส ราชปุริสา นมนฺตเร สูลคฺเค นิสินฺโนว อุทยพฺพยำ ปฏฺฐเปตฺวา ติลกฺขณำ อาโรเปตฺวา สงฺขาเร สมฺมสนฺโต **โสตาปตฺติผลำ ปตฺวา** สมาปตฺติสุขำ อนุภวนฺโต เวหาสำ อุปฺปติตฺวา อากาเสเนว สตฺถุ สนฺติกำ อาคนฺตฺวา สตฺถารำ วนฺทิตฺวา **ปพฺพชิตฺวา สราชิกาย ปริสาย มชฺเฌเยว อรหตฺตำ ปาปุณีติ**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา **ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
4.เรือนจำ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 71 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
5.พระนางเขมา	พระนางเขมา	ในกาลจบพระคาถา **พระนางดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล** (ในท้องเรื่อง) ในกาลจบเทศนาพระนางเขมา**ทรงดำรงอยู่ในพระอรหัต** (ตอนท้ายเรื่อง)	สา คาถาปริโยสาเน **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ** เทสนาวสาเน เขมา **อรหตฺเต ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
6.บุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน	(พระพุทธเจ้าทรงทราบ)	เราจักแสดงคาถาประกอบด้วย 4 บท ในสมาคมนั้น**การบรรลุธรรม จักมีแก่สัตว์ 8 หมื่น 4 พัน เพราะฟังธรรมนั้นแม้อุคคเสนก็จักตั้งอยู่ในพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	ตตฺถ อหํ จตุปฺปทิกํ คาถํ เทสิสฺสามิ; ตํ สุตฺวา **จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสติ อุคฺคเสโนปิ อรหตฺเต ปติฏฺฐหิสฺสตีติ**	**ภวิสฺสติ อนาคตกาล** ธาตุ ภู (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต สฺสติ หมวดภวิสสันติ **ปติฏฺฐหิสฺสติ** อนาคตกาล ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต สฺสติ หมวดภวิสสันติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 71 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	สัตว์ทั้ง 84,000	ในกาลจบเทศนา **การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่**สัตว์ทั้ง 84,000 แล้ว (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานำ **ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	อุคคเสน	ฝ่ายบุตรเศรษฐี กำลังยืนอยู่บนปลายไม้แป้น **บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	**เสฏฺฐิปุตฺโตปิ วสมตฺถเก ฐิตโกว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตำ ปตฺวา** วสโต โอรุยฺห สตฺถุ สนฺติกำ อาคนฺตฺวา ปณฺจปฺปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา สตฺถารำ ปพฺพชฺชำ ยาจิ	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา **การบรรลุธรรมพิเศษได้มีแล้วแก่ชนเป็นอันมาก** (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหูนำ **ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 71 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ธิดานักฟ้อน (ภรรยาของอุคคเสน)	ฝ่ายธิดาของนักฟ้อนนั้นคิดว่า“อันใดเป็นคติของสามีเราอันนั้นเองก็เป็นคติแม้ของเรา”ดังนี้แล้ว บรรพชาในสำนักของภิกษุทั้งหลาย แล้ว**ดำรงอยู่ในพระอรหัต**ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	สามิ นฏฺธีตา “ยา เม สามิกสฺสคติ, มย์หำ ปิ สา เอว คตีติ ภิกขุณีนำ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา **อรหตฺเต ปฏิฺตฺธหีติ**	**ปติฏฺธหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
7.จูฬธนุคคหบัณฑิต	ภิกษุ	ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้น**ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺธหิ**	**ปติฏฺธหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
8.มาร	พระราหุล	คราวนั้นท่านผู้มีอายุนั้น**บรรลุพระอรหัตแล้ว**ได้เป็นผู้ยังไม่มีพรรษาเลย บุตรของเรามีปกติไม่สะดุ้ง **มีตัณหาไปปราศแล้วมีความเพียรใหญ่มีปัญญามาก**	ตทา โส อายสฺมา **อรหตฺตำ ปตฺโต อวสฺสิโกว อโหสิ ปุตฺโต หิ เม อสนฺตาสี วีตตณฺโห มหาวิริโย มหาปณฺโญ**	**ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ **อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 71 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย**มีโสดา-ปัตติผลเป็นต้น (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
9.อุปกาชีวก	พระศาสดา	เราเป็นผู้ครอบงำธรรมได้ทั้งหมด รู้ธรรมทุกอย่าง **ไม่ติดอยู่ในธรรมทั้งปวงละธรรมได้ทุกอย่างพ้นแล้ว** ในเพราะธรรมที่สิ้นไปแห่งตัณหารู้เองแล้วจะพึงอ้างใครเล่า (ตอนท้ายเรื่อง)	สพฺพาภิภู สพฺพพวิทูหมสฺมิ สพฺเพส ธมฺเมสุ อนูปลิตฺโต **สพฺพญฺชโห ตณฺหกฺขเย วิมุตฺโต** สยं อภิญฺญา กมุทฺทิเสยฺยนฺติ.	**วิมุตฺโต อดีตกาล** ธาตุ มุจ (หลุด,พ้น) + อุปสรรค วิ (อย่างยิ่ง) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
10.ท้าวสักกเทวราช	สัตว์ 8 หมื่น 4 พัน	เมื่อพระศาสดาตรัสเนื้อความแห่งพระคาถานี้ ด้วยประการฉะนี้ อยู่นั่นแล **ธรรมาภิสมัย**ได้มีแก่สัตว์ 8 หมื่น 4 พันแล้ว (ตอนท้ายเรื่อง)	เอวं สตฺถริ อิมิสฺสา คาถาย อตฺถं กเถนฺเตเยว, จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานं **ธมฺมาภิสมโย อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
11.เศรษฐีผู้ไม่มีบุตร	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย** มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 71 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
12.อังกุรเทพบุตร	อังกุรเทพบุตรและอินทกเทพบุตร	ในกาลจบเทศนา อังกุรเทพบุตรและอินทกเทพบุตร **ก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล** เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่เหล่าเทพบุตรผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **องฺกุโร จ อินฺทโก จ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 71 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 8 วรรคที่ 23 ตัณหาวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 14 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 7 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 50 2. อนาคามิผล ไม่ปรากฏ 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผล จำนวน 7 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 50

ตารางที่ 72 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค (หมวดว่าด้วยตัณหา) มีทั้งหมด 12 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องปลาชื่อกปิละ 2. เรื่องนางลูกสุกร 3. เรื่องวิพภันตกภิกษุ 4. เรื่องเรือนจำ 5. เรื่องพระนางเขมา 6.เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน 7. เรื่องจูฬธนุคคหบัณฑิต 8. เรื่องมาร 9. เรื่องอุปกาชีวก 10. เรื่องท้าวสักกเทวราช 11. เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร 12. เรื่องอังกุรเทพบุตร รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 72 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	1.2 กตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ กรฺ (กระทำ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
2	2.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	2.2 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	2.3 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	3.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
6	6.1 ภวิสฺสติ	อนาคตกาล	ธาตุ ภู (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต สฺสติ	ภวิสสันติ	
	6.2 ปติฏฺฐหิสฺสติ	อนาคตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต สฺสติ	ภวิสสันติ	
	6.3 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
	6.4 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 72 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
	6.5 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
	6.6 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
8	8.1 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
	8.2 ปตฺโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
	8.3 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
9	9.1 วิมุตฺโต	อดีตกาล	ธาตุ มุจฺ (หลุด,พ้น)	+ อุปสรรค วิ(อย่างยิ่ง)	ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปฐมาวิภัตติ	
10	10.1 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
11	11.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	11.2 ปติฏฺฐหึสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 72 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปติฏฐหึสุ (ดำรง) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น ถึงความสังเวชปรารถนาการทำที่สุดแห่งทุกข์ และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 11 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกันจำนวน 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 45.45 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 54.55 รายละเอียดดังตารางที่ 73

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 73 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	3	13.04	
2	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	4	17.39	
3	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	4	17.39	
4	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	2	8.69	
5	อโหสิ (ได้มีแล้ว)	4	17.39	
6	กตฺวา (กระทำแล้ว)	1	4.35	
7	ภวิสฺสติ (จักเป็น)	1	4.35	
8	ปติฏฺฐหิสฺสติ (ดำรงอยู่)	1	4.35	
9	ปตฺโต (บรรลุแล้ว)	1	4.35	
10	วิมุตฺโต (พ้นแล้ว)	1	4.35	
11	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว)	1	4.35	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	23	100.00	

จากตารางที่ 73 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 24 ตัณหาวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 17.39 รองลงมาคือ ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 17.39 อโหสิ (ได้มีแล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 17.39 ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 13.04 ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 8.69 กตฺวา (กระทำแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.35 ภวิสฺสติ (จักเป็น) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.35 ปติฏฺฐหิสฺสติ (ดำรงอยู่) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.35 ปตฺโต (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.35 วิมุตฺโต (พ้นแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.35 และ ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.35 ตามลำดับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 74 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลีที่ปรากฏในภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค (หมวดว่าด้วยภิกษุ) จำนวน 12 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องภิกษุ 5 รูป 2. เรื่องภิกษุฆ่าหงส์ 3. เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ 4. เรื่องพระธรรมารามเถระ 5. เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง 6. เรื่องปัญจัคคทายกพราหมณ์ 7. เรื่องสัมพหุลภิกษุ 8. เรื่องภิกษุประมาณ 500 รูป 9. เรื่องพระสันตกายเถระ 10. เรื่องพระนังคลกูฏเถระ 11. เรื่องพระวักกลิเถระ 12. เรื่องสุมนสามเณร รายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 74 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.ภิกษุ 5 รูป	ภิกษุ 5 รูป	ในกาลจบเทศนา ภิกษุ 5 รูป**ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล**เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **ปญฺจ ภิกฺขู โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.ภิกษุฆ่าหงส์	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.ภิกษุชื่อโกกาลิกะ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลาย** มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 74 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
4.พระธรรมาราม เถระ	พระธรรมราม	ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้น**ตั้งอยู่แล้วในพระอรหัต** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ **อรหตฺเต ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
5.ภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.ปัญจัคคทายก พราหมณ์	เมียและผัวทั้งสอง	ในกาลจบเทศนา เมียและผัวทั้งสอง**ตั้งอยู่ในพระอนาคามิผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **อุโภปิ ชายปติกา อนาคามิผเล ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 74 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
7.สัมพหุลภิกษุ	ภิกษุ 900 รูป	บรรดาบทพระคาถาเหล่านี้ ที่พระศาสดาทรงแสดงด้วยอย่างนี้ ในกาลจบพระคาถาหนึ่งๆ ภิกษุร้อยหนึ่งๆ **บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** ในที่แห่งตนนั่งแล้วๆ นั่นแล (ตอนท้ายเรื่อง)	เอวํ สตฺถารา เทสิตาสุ อิมาสุ คาถาสุ เอกเมกิสฺสา คาถาย ปริโยสาเน **เอกเมกํ ภิกฺขุสนิสินฺนนิสินฺนฏฺฐาเนเยว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
8.ภิกษุประมาณ 500 รูป	ภิกษุแม้ทั้งหมด	ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม้ทั้งหมด **ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **สพฺเพปิ ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
9.พระสันตกาย เถระ	พระเถระ	ในกาลจบเทศนา พระเถระ**ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เถโร อรหตฺเต ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 74 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
10.พระนังคลกูฏเถระ	พระนังคลกูฏะ	เออ ภิกษุทั้งหลาย นังคลกูฏบุตรของเรา เตือนตนด้วยตนเองแล **แล้วจึงถึงที่สุดแห่งกิจของบรรพชิต** (ตอนท้ายเรื่อง)	อาม ภิกฺขเว มม ปุตฺโต อตฺตนาว **อตฺตานํ โจเทตฺวา ปพฺพชิตกิจฺจสฺส มตฺถกํ ปตฺโต**	**ปตฺโต อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ต วิภัตตินาม สิ หมวดปฐมาวิภัตติ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุ อริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
11.พระวักกลิเถระ	พระวักกลิเถระ	เมื่อเท้าทีแรกตั้งอยู่ที่ภูเขานั่นแลนึกถึงพระคาถาที่พระศาสดาตรัสแล้ว ข่มปีติได้ในอากาศนั่นแล**บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	สตฺถารา วุตฺตคาถํ อาวชฺชนฺโต อากาเสเยว ปีตึ วิกฺขมฺเภตฺวา **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 74 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
12.สุมนสามเณร	พระอนุรุทธะ	ก็แลครั้นผนวชแล้วพระอนุรุทธะเป็นผู้ปฏิบัติชอบทำ**ให้แจ้งซึ่งวิชชา 3** โดยลำดับเป็นผู้นั่งบนอาสนะเดียว สามารถเล็งดูโลกธาตุพันหนึ่งได้ด้วยทิพยจักษุดุจผล (ตอนท้ายเรื่อง)	ปพฺพชิตฺวา จ ปน สมฺมาปฏิปทำ ปฏิปนฺโน อนุปุพฺเพน **ติสฺโส วิชฺชา สจฺฉิกตฺวา** ทิพฺเพน จกฺขุนา เอกาสเน นิสินฺโนว หตฺถตเล ฐปิตอามลกานิ วิย	**สจฺฉิกตฺวา อดีตกาล** ธาตุ กรฺ(กระทำ) + สจฺฉิ (แจ้ง,ชัด) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	สุมนสามเณร	จูฬสุมนนั้น**บรรลุพระอรหัตในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง** (ตอนท้ายเรื่อง)	โส ขุรคฺเคเยว **อรหตฺตำ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุ อริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 74 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 13 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 6 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 46.15 2. อนาคามิผล จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.70 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 6 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 46.15

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 75 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏใน ภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค (หมวดว่าด้วยภิกษุ) จำนวน 12 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องภิกษุ 5 รูป 2. เรื่องภิกษุฆ่าหงส์ 3. เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ 4. เรื่องพระธรรมารามเถระ 5. เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง 6. เรื่องปัญจัคคทายกพราหมณ์ 7. เรื่องสัมพหุลภิกษุ 8. เรื่องภิกษุประมาณ 500 รูป 9. เรื่องพระสันตกายเถระ 10. เรื่องพระนังคลกูฏเถระ 11. เรื่องพระวักกลิเถระ 12. เรื่องสุมนสามเณร ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 75 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
8	8.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
9	9.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 75 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
10	10.1 ปตฺโต	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ต	วิภัตตินาม สิ	ปธมา วิภัตติ	
	10.2 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
11	11.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
12	12.1 สจฺฉิกตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ กรฺ (กระทำ)	+ สจฺฉิ (แจ้ง,ชัด)	ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	12.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	12.3 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 75 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น ถึงที่สุดแห่งกิจของบรรพชิต, ทำให้แจ้งซึ่งวิชชา 3 และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 7 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกันจำนวน 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 57.14 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 42.86 รายละเอียดดังตารางที่ 76

ตารางที่ 76 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว)	3	20.00	
2	ปาปุณีสุ (บรรลุแล้ว)	5	33.33	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 76 (ต่อ)

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
3	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	2	13.33	
4	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	2	13.33	
5	ปตฺโต (บรรลุแล้ว)	1	6.67	
6	สจฺฉิกตฺวา (กระทำให้แจ้งแล้ว)	1	6.67	
7	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	1	6.67	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	15	100.00	

จากตารางที่ 76 พบคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 25 ภิกขุวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 5 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 33.33 รองลงมาคือ ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 20.00 ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 13.33 ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 13.33 ปตฺโต (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 6.67 สจฺฉิกตฺวา (กระทำให้แจ้งแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 6.67 และ ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 6.67

ตารางที่ 77 เป็นการแสดงข้อความที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาษาไทยและภาษาบาลีที่ปรากฏในภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค (หมวดว่าด้วยพราหมณ์) จำนวน 39 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก 2. เรื่องภิกษุมากรูป 3. เรื่องมาร 4. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง 5. เรื่องพระอานนทเถรี 6. เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง 7. เรื่องพระสารีบุตรเถระ 8. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี 9. เรื่องพระสารีบุตรเถระ 10. เรื่องชฎิลพราหมณ์ 11. เรื่องกุหกพราหมณ์ 12. เรื่องนางกิสาโคตมี 13. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง 14. เรื่องอุคคเสน 15. เรื่องพราหมณ์ 2 คน 16. เรื่องอักโกสก-ภารทวาชพราหมณ์ 17. เรื่องพระสารีบุตรเถระ 18. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี 19. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง 20. เรื่องพระเขมาภิกษุณี 21. เรื่องพระติสส-เถระอยู่ในเงื้อมเขา 22. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง 23. เรื่องสามเณร 24. เรื่องพระมหาปันถกเถระ 25. เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ 26. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

27. เรื่องพระสารีบุตรเถระ 28. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ 29. เรื่องพระเรวตเถระ 30. เรื่องพระจันทาภเถระ 31. เรื่องพระสีวลีเถระ 32. เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระ 33. เรื่องพระโชติกเถระ 34. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ 1 35. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ 2 36. เรื่องพระวังคีสเถระ 37. เรื่องพระธรรมทินนาเถรี 38. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ 39. เรื่องเทวหิตพราหม รายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 77 ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
1.พราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
2.ภิกษุมากรูป	ภิกษุเหล่านั้น	ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น แม้ทั้งหมด**ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **สพฺเพปิ เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสูติ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
3.มาร	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
4.พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	พราหมณ์นั้น	ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้น **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **โส พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
5.พระอานนทเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
6.บรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง	บรรพชิตนั้น	ในกาลจบเทศนาบรรพชิตนั้น **ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **โส ปพฺพชิโต โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
7.พระสารีบุตรเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
8.พระนางมหาปชาบดีโคตมี	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
9.พระสารีบุตรเถระ	ชนเป็นอันมาก	ท่านพระสารีบุตรนั้นจำเดิมแต่กาลที่ท่านฟังธรรมในสำนักของพระอัสสชิเถระ**แล้วบรรลุโสดาปัตติผล**ในกาลจบเทศนาชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** (ตอนท้ายเรื่อง)	โส กิรายสฺมา อสฺสชิตฺเถรสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา **โสตาปตฺติผลํ ปตฺตกาลโต ปฏฺฐาย** เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
10.ชฎิลพราหมณ์	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
11.กุหกพราหมณ์	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
12.นางกิสาโคตมี	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
13.พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	พราหมณ์นั้น	ในกาลจบเทศนา **พราหมณ์นั้นตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **โส พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
14.อุคคเสน	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ๋ หมวดอัชชัตตนี
15.พราหมณ์ 2 คน	ภิกษุ 500 รูป	ในกาลจบเทศนา ภิกษุ 500 รูป **ตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน ปญฺจสตา ภิกฺขู **อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ**	**ปติฏฺฐหึสุ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อุ๋ หมวดอัชชัตตนี
16.อักโกสกภารทวาชพราหมณ์	นางธนัญชานี	นางพราหมณีชื่อธนัญชานี ของภารทวาชพราหมณ์ ผู้พี่ชายของอักโกสกภารทวาชพราหมณ์**ได้เป็นโสดาบันแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	อกฺโกสกภารทฺวาชสฺส หิ ภาตุ ภารทฺวาชสฺส **ธนญฺชานี นาม พฺราหฺมณี โสตาปนฺนา อโหสิ**	**อโหสิ อดีตกาล** ธาตุ หุ (มี,เป็น)ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ภารทวาชพราหมณ์	เขาเลื่อมใสในพระศาสดา บวชแล้ว**บรรลุพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	โส สตฺถริ ปสีทิตฺวา **ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	อักโกสกภารทวาชพราหมณ์	แม้เขาก็ถูกพระศาสดาให้รู้สำนึกแล้ว ด้วยข้ออุปมาด้วยการให้ของควรเคี้ยวเป็นต้นแก่แขกทั้งหลาย เลื่อมใสในพระศาสดา**บวชแล้วบรรลุพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	โสปิ สตฺถารา อติถีนํ ขาทนียาทิทานโอปมฺเมน สญฺญตฺโต สตฺถริปสนฺโน **ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	สุนทริกภารทวาชะพิลังคกภารทวาชะ	น้องชายทั้ง 2 อันพระศาสดาทรงแนะนำ **บวชแล้วบรรลุพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	**เทฺว กนิฏฺฐภาตโร สตฺถารา วินีตา ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณึสุ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน พหู **โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
17.พระสารีบุตรเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
18. พระอุบลวรรณาเถรี	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
19.พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	ทาสของพราหมณ์	ได้ยินว่าทาสคนหนึ่งของพราหมณ์นั้น เมื่อสิกขาบทอันพระศาสดายังไม่ทรงบัญญัติ**หนีไปบวชบรรลุพระอรหัตแล้ว**ภิกษุนั่นเป็นผู้มีภาระอันปลงแล้ว (ในท้องเรื่อง)	ตสฺส กิเรโก ทาโส, อปฺปญฺญตฺเต สิกฺขาปเท, ปลายิตฺวา ปพฺพชิตฺวา **อรหตฺตํ ปาปุณิ ปนฺนภาโร เอส**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	พราหมณ์นั้น	ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้น **ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว** (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **โส พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ**	**ปติฏฺฐหิ อดีตกาล** ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย อ วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
20.พระเขมาภิกษุณี	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
21.พระติสสเถระอยู่ในเงื้อมเขา	พระติสสเถระ	ปีติกำลังเพราะปรารภศีลเกิดขึ้นแล้วแก่ท่าน ท่านข่มปีติอันมีกำลังนั้นไว้แล้ว ไม่ทำแม้การยกเท้าขึ้น **บรรลุพระอรหัตในที่นั้นนั่นเอง** (ในท้องเรื่อง)	ตสฺส สีลํ อารพฺภ พลวปีติ อุปฺปชฺชิ โส ตํ วิกฺขมฺเภตฺวา ปาทุทฺธารปิ อกตฺวา **ตตฺเถว อรหตฺตํ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
22.ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	ภิกษุนั้น เรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้วพยายามอยู่ในป่า **บรรลุพระอรหัตแล้ว** (ในท้องเรื่อง)	โส กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺเญวายมนฺโต **อรหตฺตํ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
23.สามเณร	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
24.พระมหาปันถก-เถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
25.พระปิลินทวัจฉ-เถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
26.ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
27.พระสารีบุตรเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
28.พระมหาโมค-คัลลานเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า)ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
29.พระเรวตเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
30.พระจันทาภเถระ	พระจันทาภะ	**เขาบรรลุพระอรหัตโดย2-3 วัน** เท่านั้นในเวลาที่พวกพราหมณ์มาถามแล้วกล่าวว่า“ท่านทั้งหลายจงไปเถิดเดี๋ยวนี้ฉันเป็นผู้มีธรรมเครื่องไม่ไปเสียแล้ว” (ในท้องเรื่อง)	โส กติปาหสฺเสว **อรหตฺตํ ปตฺวา** พฺราหฺมเณหิ อาคนฺตฺวา ปุจฺฉิตกาเล ยาถ ตุมฺเห, อิทานาหํ อคมนธมฺโม ชาโตติ อาห	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
31.พระสีวลีเถระ	พระสีวลี	ในกาลต่อมาพระโอรสนั้นเสด็จออกบรรพชา**แล้วบรรลุพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	โส อปรภาเค นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิโต **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
32.พระสุนทรสมุทรเถระ	พระเถระ	ในกาลจบเทศนา**พระเถระบรรลุพระอรหัตแล้ว**เหาะขึ้นไปสู่เวหาสด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ทะลุมณฑลช่อฟ้าออกไปแล้วชมเชยพระสรีระพระศาสดาอยู่นั่นเทียว มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว(ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **เถโร อรหตฺตํ ปตฺวา** อิทฺธิพเลน เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา กณฺณิกามณฺฑลํ วินิวิชฺฌิตฺวา สตฺถุ สรีรํ โถเมนฺโตเยว อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิ	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
33.พระโชติกเถระ	เสนะ	เขายังน้องชายให้กลับไปด้วยอาการอย่างนั้นแล้วได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระศาสดาแล้ว **ต่อกาลไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	เอวํ โส กนิฏฺฐํ นิวตฺตาเปตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท น จิรสฺเสว **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชฏิลเศรษฐี	เศรษฐีนั้นพร่ำสอนบุตรแล้วบวชในสำนักพระศาสดา**บรรลุพระอรหัตแล้ว**โดย 2-3 วันเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้ (ในท้องเรื่อง)	อิติ โส ปุตฺเต อนุสาสิตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา กติปาเหเนว **อรหตฺตํ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	โชติกเศรษฐี	เศรษฐีนั้นบวชในสำนักพระศาสดาแล้ว ต่อกาลไม่นานนัก **ก็ได้บรรลุพระอรหัต**มีชื่อว่าพระโชติกเถระ (ในท้องเรื่อง)	โส สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา น จิรสฺเสว **อรหตฺตํ ปตฺวา** โชติกตฺเถโร นาม อโหสิ	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ในท้องเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
34.ภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ 1	นักฟ้อน	ได้ยินว่า นักฟ้อนนั้น เที่ยวเล่นกีฬาคือการฟ้อนชนิดหนึ่งฟังธรรมกถาของพระศาสดา**บวชแล้วบรรลุพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	โส กิร เอกำ นฏกีฬำ กีฬมาโน วิจรนฺโต สตฺถุ ธมฺมกถำสุตฺวา ปพฺพชิตฺวา **อรหตฺตำ ปาปุณิ**	**ปาปุณิ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อี หมวดอัชชัตตนี
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
35.ภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ 2	ภิกษุ	ภิกษุทั้งหลายบุตรของเรา**ละความยินดีและความไม่ยินดีได้แล้วดำรงอยู่ได้** (ในท้องเรื่อง)	ภิกฺขเว มม ปุตฺโต รติญฺจ อรติญฺจ **ปหาย** ฐิโต	**ปหาย อดีตกาล** ธาตุ ชหฺ (ละ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิปัจจัย (ตูน, ตฺวา, ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
36.พระวังคีสเถระ	พระวังคีสะ	พระวังคีสเถระนั้นสาธยายมนต์อยู่ถูกพวกพราหมณ์ถามในระหว่างๆว่าท่านเรียนมนต์ได้แล้วหรือยังจึงบอกว่าพวกท่านจงรอก่อนฉันกำลังเรียน**ต่อกาล 2-3 วันเท่านั้นก็ได้บรรลุพระอรหัต** (ในท้องเรื่อง)	โส ตำ สชฺฌายนฺโต อนฺตรนฺตรา พฺราหฺมเณหิ "คหิโต เต มนฺโตติ ปุจฺฉิยมาโน "อาคเมถ ตาว,คณฺหามีติ วตฺวา **กติปาหสฺเสว อรหตฺตำ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลา ทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
37.พระธรรมทินนาเถรี	นางธัมมทินนา	ในเวลานางเป็นคฤหัสถ์วิสาขอุบาสกผู้เป็นสามีฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา**บรรลุอนาคามิผลแล้ว**นางไปสู่ชนบทกับภิกษุณีทั้งหลายเพราะความเป็นผู้ประสงค์วิเวก เมื่ออยู่ในชนบทนั้น **ไม่นานเท่าไรก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย** (ในท้องเรื่อง)	ตสฺสา คิหิกาเล สามิโก วิสาโข อุปาสโก สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา **อนาคามิผลํ ปตฺวา** สา วิเวกกามา ตาย ภิกฺขุนีหิ สทฺธึ ชนปทํ คนฺตฺวา ตตฺถ วิหรนฺตี น จิรสฺเสว **สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา**	**ปตฺวา อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ (บรรลุ) ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา
	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี
38.พระอังคุลิมาลเถระ	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก**บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาปฺ(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 77 (ต่อ)

เรื่องที่	ผู้บรรลุธรรม	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาไทย)	ข้อความบรรยายการบรรลุธรรม (ภาษาบาลี)	คำกริยาและส่วนประกอบ
39.เทวหิตพราหมณ์	ชนเป็นอันมาก	ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก **บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น** ดังนี้แล (ตอนท้ายเรื่อง)	เทสนาวสาเน **พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ**	**ปาปุณึสุ อดีตกาล** ธาตุ อาป(บรรลุ) + อุปสรรค ป (ทั่ว,ข้างหน้า) ปัจจัย ณา วิภัตติอาขยาต อุ หมวดอัชชัตตนี

จากตารางที่ 77 การวิเคราะห์ข้อความบรรยายการบรรลุธรรมในภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค พบว่ามีการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ ทั้งหมด 24 แห่ง คือ 1. อรหัตผล จำนวน 10 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 41.67 2. อนาคามิผล จำนวน 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 4.16 3. สกทาคามิผล ไม่ปรากฏ และ 4. โสดาปัตติผลจำนวน 13 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 54.17

ตารางที่ 78 เป็นการแสดงคำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏใน ภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค (หมวดว่าด้วยพราหมณ์) จำนวน 39 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก 2. เรื่องภิกษุมากรูป 3. เรื่องมาร 4. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง 5.เรื่องพระอานนทเถระ 6. เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง 7. เรื่องพระสารีบุตรเถระ 8. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี 9. เรื่องพระสารีบุตรเถระ 10. เรื่องชฎิลพราหมณ์ 11. เรื่องกุหกพราหมณ์ 12. เรื่องนางกิสาโคตมี 13. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง 14. เรื่องอุคคเสน 15. เรื่องพราหมณ์ 2 คน 16. เรื่องอักโกสกภารทวาชพราหมณ์ 17. เรื่องพระสารีบุตรเถระ 18. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี 19. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง 20. เรื่องพระเขมาภิกษุณี 21. เรื่องพระติสสเถระอยู่ในเงื้อมเขา 22. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง 23. เรื่องสามเณร 24. เรื่องพระมหาปันถกเถระ 25. เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ 26. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง 27. เรื่องพระสารีบุตรเถระ 28. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ 29. เรื่องพระเรวตเถระ 30. เรื่องพระจันทาภเถระ 31. เรื่องพระสีวลีเถระ 32. เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระ 33. เรื่องพระโชติกเถระ 34. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ 1 35. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ 2 36. เรื่องพระวังคีสเถระ 37. เรื่องพระธรรมทินนาเถรี 38. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ 39. เรื่องเทวหิตพราหม รายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 78 คำกริยาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
1	1.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
2	2.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
3	3.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
4	4.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
5	5.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
6	6.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
7	7.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
8	8.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
9	9.1ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
10	10.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
11	11.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
12	12.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
13	13.1 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
14	14.1 ปาปุณีสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
15	15.1 ปติฏฺฐหีสุ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 78 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
16	16.1 อโหสิ	อดีตกาล	ธาตุ หุ (มี,เป็น)		ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตนี	
	16.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	16.3 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	16.4 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	16.5 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
17	17.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
18	18.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
19	19.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	19.2 ปติฏฺฐหิ	อดีตกาล	ธาตุ ฐา (ตั้ง,ดำรง)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย อ	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
20	20.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
21	21.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	21.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
22	22.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	22.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
23	23.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
24	24.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
25	25.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 78 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
26	26.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
27	27.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
28	28.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
29	29.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
30	30.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	30.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
31	31.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	31.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
32	32.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
33	33.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	33.2 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	33.3 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	33.4 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	33.5 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
	33.6 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
34	34.1 ปาปุณิ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อี	อัชชัตตนี	
	34.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 78 (ต่อ)

เรื่องที่	คำกริยา	กาล	ธาตุ	อุปสรรค	ปัจจัย	วิภัตติ	หมวด	หมายเหตุ
35	35.1 ปหาย	อดีตกาล	ธาตุ ชหฺ (ละ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัยกริยากิตก์ ตูนาทิปัจจัย (ตูน, ตฺวา, ตฺวาน แปลงเป็น ย เพราะมีอุปสรรค)			
	35.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
36	36.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	36.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
37	37.1 ปตฺวา	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ (บรรลุ)		ปัจจัยกริยากิตก์ ตฺวา			
	37.2 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
38	38.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	
39	39.1 ปาปุณึสุ	อดีตกาล	ธาตุ อาปฺ(บรรลุ)	+ อุปสรรค ป(ทั่ว,ข้างหน้า)	ปัจจัย ณา	วิภัตติอาขยาต อุ	อัชชัตตนี	

จากตารางที่ 78 ผู้วิจัยพบว่าการใช้คำกริยาแสดงการบรรลุธรรมนั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การใช้คำกริยาโดยตรง เช่น ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) 2. การใช้คำกริยาโดยอ้อม เช่น ถึงที่สุดแห่งกิจของบรรพชิต, ทำให้แจ้งซึ่งวิชชา 3 และมีคำกริยาบรรยายการบรรลุธรรมจำนวน 7 คำ เป็นคำกริยาที่ซ้ำกันจำนวน 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 71.43 ใช้คำละ 1 แห่ง จำนวน 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 28.57 รายละเอียดดังตารางที่ 79

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 79 คำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค

คำที่	คำกริยา	จำนวนที่พบ (แห่ง)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว)	35	67.31	
2	ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว)	2	3.85	
3	ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว)	4	7.69	
4	ปาปุณิ (บรรลุแล้ว)	2	3.85	
5	ปตฺวา (บรรลุแล้ว)	7	13.46	
6	อโหสิ (ได้มีแล้ว)	1	1.92	
7	ปหาย (ละแล้ว)	1	1.92	
	จำนวนคำกริยา (แห่ง)	52	100.00	

จากตารางที่ 79 พบคำกริยาที่ปรากฏใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมภาคที่ 8 วรรคที่ 26 พราหมณวรรค คำที่พบมากที่สุดคือ ปาปุณึสุ (บรรลุแล้ว) พบ 35 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 67.31 รองลงมาคือ ปตฺวา (บรรลุแล้ว) พบ 7 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 13.46 ปติฏฺฐหิ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 7.69 ปติฏฺฐหึสุ (ดำรงอยู่แล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 3.85 ปาปุณิ (บรรลุแล้ว) พบ 2 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 3.85 อโหสิ (ได้มีแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 1.92 และ ปหาย (ละแล้ว) พบ 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 1.92 ตามลำดับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากการศึกษาภาษาบรรยายการบรรลุธรรมที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบ (ฉบับภาษาไทย) จำนวน 302 เรื่อง ข้างต้น สรุปได้ว่าภาษาที่ใช้บรรยายการบรรลุธรรม ผู้วิจัยได้พบว่า พระพุทธโฆสะได้ใช้บทบรรยายประเภทต่างๆ มีทั้งบรรยายโดยตรงและโดยอ้อม ในการบรรยายโดยตรงประกอบด้วยคำบรรยายที่ระบุว่าผู้บรรลุได้บรรลุด้วยตนเอง และคำบรรยายที่บอกว่าผู้แสดงธรรมเป็นผู้ทำให้ผู้สดับธรรม ได้บรรลุในส่วนของการบรรยายโดยอ้อม พระพุทธโฆสะได้บรรยายโดยแสดงความเป็นนัยให้ผู้อ่านเข้าใจได้ว่าหมายถึงการบรรลุธรรม สรุปได้ดังนี้

1. การบรรยายโดยตรงโดยใช้คำกริยาทั้งหมด 41 คำ ดังต่อไปนี้

1.1	ปภิชฺชึสุ	(แตกแล้ว)
1.2	หุตฺวา	(เป็นแล้ว)
1.3	ปาปุณึสุ	(บรรลุแล้ว)
1.4	อโหสิ	(ได้เป็นแล้ว)
1.5	ปติฏฺฐหิ	(ดำรงอยู่แล้ว)
1.6	ปติฏฺฐหึสุ	(ดำรงอยู่แล้ว)
1.7	ปาปุณิ	(บรรลุแล้ว)
1.8	ชาโต	(เกิดแล้ว)
1.9	ปฏิวิชฺฌิตฺวา	(แทงตลอด)
1.10	ปติฏฺฐาเปตฺวา	(ให้ดำรงอยู่แล้ว)
1.11	ปาเปตฺวา	(ให้บรรลุแล้ว)
1.12	ปาเปสิ	(ให้บรรลุแล้ว)
1.13	ปตฺโต	(บรรลุแล้ว)
1.14	ปติฏฺฐหิตฺวา	(ดำรงอยู่แล้ว)
1.15	ปุตฺเตน	(บรรลุแล้ว)
1.16	ปติฏฺฐเปสิ	(ให้ดำรงอยู่แล้ว)
1.17	สจฺฉิกตฺวา	(กระทำให้แจ้งแล้ว)
1.18	อเหสๆ	(ได้เป็นแล้ว)
1.19	ปติฏฺฐิโต	(ดำรงแล้ว)
1.20	ปตฺวา	(บรรลุแล้ว)
1.21	สมาโน	(เป็นอยู่)
1.22	ชาตา	(เกิดแล้ว)
1.23	ปหีนๆ	(ละทิ้งแล้ว)
1.24	ปหีนา	(ละทิ้ง)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.25 อธิคต (ถึงยิ่งแล้ว,ถึงทับแล้ว)
1.26 ปติฏฺฐิตา (ดำรงอยู่แล้ว)
1.27 ปติฏฺฐาย (ดำรงอยู่แล้ว)
1.28 อพฺพุยฺห (ถอนแล้ว)
1.29 วิมุจฺจึสูติ (หลุดพ้นแล้ว)
1.30 นิฏฺฐาเปตฺวา (ให้ตั้งลงแล้ว)
1.31 นิพฺพตฺเตสิ (ให้เป็นไปแล้ว)
1.32 ฉินฺทิ (ตัดแล้ว)
1.33 อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา (รู้ยิ่งแล้ว)
1.34 ปติฏฺฐิสฺสติ (จักดำรงอยู่แล้ว)
1.35 เทติ (ย่อมให้)
1.36 ปติฏฺฐา (ย่อมดำรงอยู่)
1.37 ปตฺตำ (บรรลุแล้ว)
1.38 อเหสส (ได้เป็นแล้ว)
1.39 กตฺวา (กระทำแล้ว)
1.40 ภวิสฺสติ (จักเป็น)
1.41 ปหาย (ละแล้ว)

2. การบรรยายโดยอ้อม มีจำนวน 14 ข้อความ ดังนี้

2.1 ดวงตาทั้งกิเลสของท่านแตกแล้ว (พร้อมกัน)
2.2 ละบุญละบาปได้แล้ว
2.3 บรรลุมรรค 3 ผล 3
2.4 บรรลุคุณพิเศษแล้ว
2.5 ชนะเสนาแห่งมัจจุได้แล้วไม่มาสู่ภพอีกถอนตัณหาพร้อมทั้งราก
2.6 ปรินิพพานแล้ว
2.7 หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย
2.8 ยังกิจแห่งบรรพชิตของตนให้สำเร็จแล้ว
2.9 ตัดกิเลสเสียสิ้นด้วยมีดโกน คือ ญาณ
2.10 ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณพร้อมด้วยอัศจรรย์หลายอย่าง
2.11 ทำให้แจ้ง
2.12 มีใจสังเวชแล้วบวช
2.13 ถึงความสังเวชปรารถนาการทำที่สุดแห่งทุกข์
2.14 ถึงที่สุดแห่งกิจของบรรพชิต
2.15 ทำให้แจ้งซึ่งวิชชา 3

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยได้สรุป และอภิปรายผลการวิจัยที่พบในบทที่ 4 และบทที่ 5 ได้แก่ วิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท และวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การวิจัยเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาบรรยายการบรรลุธรรมในวรรณคดีพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาอรรถกถาธรรมบท (ฉบับภาษาไทย) นี้ มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 2 ข้อ คือ

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท

2. เพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท

ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตและขั้นตอนในการศึกษาวิจัยโดยศึกษาข้อมูลจากหนังสือพระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ธรรมบท พิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 200 ปี แห่งราชวงศ์จักรี เมื่อพุทธศักราช 2525 เป็นข้อมูลหลัก นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยข้อมูลต้นฉบับภาษาบาลีคือ หนังสือธมฺมปทฏฺฐกถา 8 ภาค พร้อมด้วยตำราและเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย ข้อมูลที่ศึกษาเป็นนิทานธรรมบทที่เถระชาวอินเดียคือพระพุทธโฆสะรจนาไว้ และนักปราชญ์ชาวไทยได้แปลเป็นภาษาไทย มีจำนวนทั้งหมด 302 เรื่อง ผู้วิจัยใช้หลักในการศึกษาวิเคราะห์จากแนวคิดของเบอร์ลิงเกม (Burlingame) ในส่วนการวิเคราะห์ภาษาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมของพระพุทธโฆสะนั้น ผู้วิจัยใช้ความรู้เรื่องคำกริยาในภาษาบาลีโดยอาศัยเกณฑ์ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในหนังสือ บาลีไวยากรณ์ : วจีวิภาค ภาคที่ 2 อาขยาตและกิตก์ เป็นเครื่องมือการศึกษาในครั้งนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปผลตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1 เพื่อศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท ผู้วิจัยพบว่า มี 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องที่มีโครงสร้าง 6 ส่วน คือ คาถาต้นเรื่อง การปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง การดำเนินเรื่อง คาถาในเรื่อง คำอธิบายคาถา และสรุป มีจำนวน 258 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 85.43 ประกอบด้วยเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. เรื่องมัฏฐกุณฑลี
2. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี
3. เรื่องภิกษุชาวโกสัมพี
4. เรื่องจุลกาลมหากาล
5. เรื่องสญชัย
6. เรื่องนายจุนทสูกริก
7. เรื่องธัมมิกอุบาสก
8. เรื่องนางสุมนาเทวี
9. เรื่องภิกษุ 2 สหาย
10. เรื่องพระนางสามาวดี
11. เรื่องกุมภโฆสก
12. เรื่องพาลนักษัตร
13. เรื่องพระมหากัสสปเถระ
14. เรื่องภิกษุ 2 สหาย
15. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
16. เรื่องพระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม
17. เรื่องพระเมฆิยเถระ
18. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
19. เรื่องอุกกัณฐิตภิกษุ
20. เรื่องพระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระ
21. เรื่องภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนา
22. เรื่องนันทโคปาลกะ
23. เรื่องพระโสไรยเถระ
24. เรื่องภิกษุ 500 รูป ผู้ขวนขวายในปฐวีกถา
25. เรื่องพระเถระผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐาน
26. เรื่องนางปติปูชิกา
27. เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่
28. เรื่องปาฏิกาชีวก
29. เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก
30. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ
31. เรื่องถวายบิณฑบาต
32. เรื่องปรินิพพานของพระโคธิกเถระ
33. เรื่องครหทินน์
34. เรื่องอานนทเศรษฐี
35. เรื่องโจรผู้ทำลายปม
36. เรื่องพระอุทายีเถระ
37. เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา
38. เรื่องชาวนา
39. เรื่องนายสุมนมาลาการ
40. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี
41. เรื่องชัมพุกาชีวก
42. เรื่องพระวนวาสีติสสเถระ
43. เรื่องพระราธเถระ
44. เรื่องภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ
45. เรื่องพระฉันนเถระ
46. เรื่องพระมหากัปปินเถระ
47. เรื่องบัณฑิตสามเณร
48. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ
49. เรื่องมารดาของนางกาณา
50. เรื่องภิกษุ 500 รูป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

51. เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม
52. เรื่องการฟังธรรม
53. เรื่องภิกษุอาคันตุกะ
54. เรื่องหมอชีวก
55. พระมหากัสสปเถระ
56. เรื่องพระเพฬัฏฐสีสเถระ
57. เรื่องพระอนุรุทธเถระ
58. เรื่องพระมหากัจจายนเถระ
59. เรื่องพระสารีบุตรเถระ
60. เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี
61. เรื่องพระสารีบุตรเถระ
62. เรื่องพระขทิรวนิยเรวตเถระ
63. เรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง
64. เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง
65. เรื่องพระทารุจีริยเถระ
66. เรื่องพระกุณฑลเกสีเถรี
67. เรื่องอนัตถปุจฉกพราหมณ์
68. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ
69. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ
70. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ
71. เรื่องอายุวัฒนกุมาร
72. เรื่องสังกิจจสามเณร
73. เรื่องพระขานุโกณฑัญญเถระ
74. เรื่องนางกิสาโคตมี
75. เรื่องพระพหุปุตติกาเถรี
76. เรื่องพราหมณ์ชื่อจูเฬกสาฏก
77. เรื่องพระเสยยสกัตเถระ
78. เรื่องนางลาชเทวธิดา
79. เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี
80. เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริขาร
81. เรื่องเศรษฐีชื่อพิฬาลปทกะ
82. เรื่องมหาธนวาณิช
83. เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว
84. เรื่องเจ้าสุปปพุทธศากยะ
85. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์
86. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์
87. เรื่องเด็กหลายคน
88. เรื่องอุโบสถกรรม
89. เรื่องพระปิโลติกเถระ
90. เรื่องสุขสามเณร
91. เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา
92. เรื่องนางสิริมา
93. เรื่องพระอุตตราเถรี
94. เรื่องพระอธิมานิกภิกษุ
95. เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี
96. เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี
97. เรื่องพระโลหุทายีเถระ
98. เรื่องปฐมโพธิกาล
99. เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก
100. เรื่องพระปธานิกติสสเถระ
101. เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ
102. เรื่องพระเทวทัต
103. เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์
104. เรื่องพระกาลเถระ
105. เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล
106. เรื่องพระอัตตทัตถเถระ
107. เรื่องภิกษุหนุ่ม
108. เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ
109. เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา
110. เรื่องอภัยราชกุมาร
111. เรื่องพระสัมมัชชนเถระ
112. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ
113. เรื่องธิดานายช่างหูก
114. เรื่องภิกษุ 30 รูป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

115. เรื่องนางจิญจมาณวิกา
116. เรื่องอสทิสทาน
117. เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี
118. เรื่องมารธิดา
119. เรื่องยมกปาฏิหาริย์
120. เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัตตะ
121. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ
122. เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี
123. เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต
124. เรื่องปัญหาพระอานทเถระ
125. เรื่องสัมพหุลภิกขุ
126. เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล
127. เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ
128. เรื่องมาร
129. เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล
130. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง
131. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง
132. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล
133. เรื่องพระติสสเถระ
134. เรื่องท้าวสักกะ
135. เรื่องบรรพชิต 3 รูป
136. เรื่องกฎุมพีคนใดคนหนึ่ง
137. เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา
138. เรื่องเจ้าลิจฉวี
139. เรื่องอนิตถิคันธกุมาร
140. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง
141. เรื่องเด็ก 500 คน
142. เรื่องพระอนาคามิเถระ
143. เรื่องนายนันทิยะ
144. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
145. เรื่องอุตตราอุบาสิกา
146. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ
147. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม
148. เรื่องนางปุณณทาสี
149. เรื่องอตุลอุบาสก
150. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์
151. เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์
152. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง
153. เรื่องพระติสสเถระ
154. เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง
155. เรื่องภิกษุชื่อจูฬสารี
156. เรื่องอุบาสก 5 คน
157. เรื่องอุบาสก 5 คน
158. เรื่องพระอุชฌานสัญญีเถระ
159. เรื่องมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย
160. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์
161. เรื่องพระเอกุทานเถระ
162. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ
163. เรื่องภิกษุมากรูป
164. เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ
165. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง
166. เรื่องเดียรถีย์
167. เรื่องพรานเบ็ดชื่ออริยะ
168. เรื่องภิกษุมากรูป
169. เรื่องภิกษุ 500 รูป
170. เรื่องภิกษุ 500 รูปอื่นอีก
171. เรื่องพระปธานกัมมิกติสสเถระ
172. เรื่องพระโปฐิลเถระ
173. เรื่องพระเถระแก่
174. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ
175. เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก
176. เรื่องนางกิสาโคตมี
177. เรื่องนางปฏาจารา
178. เรื่องบุรพกรรมของพระองค์
179. เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่
180. เรื่องภิกษุชาวนครภัททิยะ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

181. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ
182. เรื่องนายทารุสากฏิกะ
183. เรื่องภิกษุวัชชีบุตร
184. เรื่องจิตตคฤหบดี
185. เรื่องนางจูฬสุภัททา
186. เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี
187. เรื่องนางปริพาชิกาชื่อสุนทรี
188. เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน
189. เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา
190. เรื่องภิกษุว่ายาก
191. เรื่องหญิงขี้หึง
192. เรื่องอาคันตุกภิกษุ
193. เรื่องนิครนถ์
194. เรื่องสาวกเดียรถีย์
195. เรื่องของพระองค์
196. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง
197. เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า
198. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล
199. เรื่องสานุสามเณร
200. เรื่องช้างชื่อปาเวรกะ
201. เรื่องสัมพหุลภิกษุ
202. เรื่องมาร
203. เรื่องวิพภันตกภิกษุ
204. เรื่องเรือนจำ
205. เรื่องพระนางเขมา
206. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน
207. เรื่องมาร
208. เรื่องอุปกาชีวก
209. เรื่องท้าวสักกเทวราช
210. เรื่องอังกุรเทพบุตร
211. เรื่องภิกษุ 5 รูป
212. เรื่องภิกษุฆ่าหงส์
213. เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ
214. เรื่องพระธรรมารามเถระ
215. เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง
216. เรื่องปัญจัคคทายกพราหมณ์
217. เรื่องสัมพหุลภิกษุ
218. เรื่องภิกษุประมาณ 500 รูป
219. เรื่องพระสันตกายเถระ
220. เรื่องพระนังคลกูฏเถระ
221. เรื่องพระวักกลิเถระ
222. เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก
223. เรื่องภิกษุมากรูป
224. เรื่องมาร
225. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง
226. เรื่องพระอานนทเถระ
227. เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง
228. เรื่องพระสารีบุตรเถระ
229. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี
230. เรื่องพระสารีบุตรเถระ
231. เรื่องชฎิลพราหมณ์
232. เรื่องกุหกพราหมณ์
233. เรื่องนางกิสาโคตมี
234. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง
235. เรื่องอุคคเสน
236. เรื่องพราหมณ์ 2 คน
237. เรื่องอักโกสกภารทวาชพราหมณ์
238. เรื่องพระสารีบุตรเถระ
239 เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี
240. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง
241. เรื่องพระเขมาภิกษุณี
242. เรื่องพระติสสเถระอยู่ในเงื้อมเขา
243. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
244. เรื่องสามเณร
245. เรื่องพระมหาปันถกเถระ
246. เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ
247. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
248. เรื่องพระสารีบุตรเถระ
249. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ
250. เรื่องพระเรวตเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

251. เรื่องพระจันทาภเถระ
252. เรื่องพระสีวลีเถระ
253. เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระ
254. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ 1
255. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ 2
256. เรื่องพระวังคีสเถระ
257. เรื่องพระธรรมทินนาเถรี
258. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ
เรื่องเทวหิตพราหม

2. รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องที่มีโครงสร้าง 8 ส่วน คือ คาถาต้นเรื่อง การปรารภ บุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง การดำเนินเรื่อง คาถาในเรื่อง คำอธิบายคาถา สรุป เรื่องในอดีตชาติ และบทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน มีจำนวน 44 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 14.57 ประกอบด้วยเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. เรื่องพระจักขุปาลเถระ
2. เรื่องพระติสสเถระ
3. เรื่องพระเทวทัต
4. เรื่องพระนันทเถระ
5. เรื่องพระเทวทัต
6. เรื่องพระจูฬปันถกเถระ
7. เรื่องท้าวสักกะ
8. เรื่องพระจิตตหัตถเถระ
9. เรื่องพระปูติคัตตติสสเถระ
10. เรื่องพระเจ้าวิฑูฑภะ
11. เรื่องนางวิสาขา
12. เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง
13. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ
14. เรื่องสุปปพุทธกุฏฐิ
15. เรื่องอหิเปรต
16. เรื่องสัฏฐิกูฏเปรต
17. เรื่องพระสุธรรมเถระ
18. เรื่องพระสัปปทาสเถระ
19. เรื่องนางปฏาจารา
20. เรื่องนายพรานกุกกุฏมิตร
21. เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ
22. เรื่องชน 3 คน
23. เรื่องพระโกณฑธานเถระ
24. เรื่องอชครเปรต
25. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ
26. เรื่องภิกษุมีภัณฑะมาก
27. เรื่องสันตติมหาอำมาตย์
28. เรื่องพระโลฬุทายีเถระ
29. เรื่องโพธิราชกุมาร
30. เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร
31. เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล
32. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี
33. เรื่องพระโลฬุทายีเถระ
34. เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ
35. เรื่องเมณฑกเศรษฐี
36. เรื่องสุภัททปริพาชก
37. เรื่องสูกรเปรต
38. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ
39. เรื่องปลาชื่อกปิละ
40. เรื่องนางลูกสุกร
41. เรื่องจูฬธนุคคหบัณฑิต
42. เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร
43. เรื่องสุมนสามเณร
44. เรื่องพระโชติกเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2 เพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลแล้วผู้วิจัยพบว่าภาษาที่ใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมนั้นมีการใช้ภาษาในการบรรยาย 2 แบบ ดังนี้

1. การบรรยายแบบที่ 1 ได้แก่ การบรรยายที่บอกการบรรลุธรรมโดยตรง คือกล่าวถึงผู้ที่ได้บรรลุ ระบุคำกริยาที่บรรลุ และระบุขั้นของมรรคผลที่ได้บรรลุอย่างชัดเจน คำกริยามีทั้งปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคตกาล คำกริยาส่วนใหญ่เป็นอดีตกาล คำกริยาส่วนใหญ่ที่ใช้คือ บรรลุแล้ว ซึ่งแปลจากคำภาษาบาลี คือ ปตฺวา ปาปุณิ และปาปุณึสุ ดำรงอยู่แล้ว หรือตั้งอยู่แล้ว ซึ่งแปลจากคำภาษาบาลีคือ ฐตฺวา ฐิโต ปติฏฺฐหิ ปติฏฺฐาสิ และปติฏฺฐหึสุ

2. การบรรยายแบบที่ 2 ได้แก่ การบรรยายที่ไม่ใช้คำกริยาที่ระบุการบรรลุธรรมโดยตรง ข้อความที่ใช้มีนัยบอกให้รู้ว่าได้บรรลุธรรมแล้ว ตัวอย่างเช่น กระทำที่สุดแห่งทุกข์แล้ว กิเลสแตกแล้ว ตัดกิเลสแล้ว ทำลายกิเลสแล้ว ทำลายสังโยชน์แล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีข้อความที่บรรยายการบรรลุธรรมที่ระบุผู้บรรลุธรรมไว้โดยใช้คำที่มีความหมายรวม คือ หมู่สัตว์ หรือสัตว์ผู้มีลมปราณ และใช้คำแสดงการบรรลุที่มีความหมายรวม ไม่ระบุขั้นธรรมที่บรรลุ คือ ธรรมาภิสมัย (การตรัสรู้ธรรม) และผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น

อภิปรายผล

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบทซึ่งวิเคราะห์ข้อมูลจากแนวคิดของเบอร์ลิงเกม (Burlingame) ซึ่งมีคนได้กล่าวถึงไว้หลายแห่ง แต่ยังไม่พบว่ามีผู้ศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบทไว้ และแยกออกให้เห็นชัดเป็นส่วนประกอบอย่างชัดเจน เพียงแต่พบงานวิจัยอื่นๆ ที่กล่าวถึงเท่านั้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังมุ่งเน้นนำเสนอ การวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้ในการบรรยายการบรรลุธรรมในอรรถกถาธรรมบทที่ผู้สดับธรรมนั้นได้รับแล้วบรรลุธรรมได้โดยทันที หรือมีผู้อื่นมาทำให้ผู้สดับธรรมบรรลุ ซึ่งพระพุทธโฆสะได้มีการใช้ภาษาแบบทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อย่างไรก็ตามผู้วิจัยยังไม่พบงานวิจัยที่มีการนำเสนอเฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับภาษาบรรยายการบรรลุธรรมของพระพุทธโฆสะ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากการศึกษาวิเคราะห์ภาษาบรรยายการบรรลุธรรมในอรรถกถาธรรมบทผู้วิจัยอภิปรายผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1 เพื่อศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท ผลการวิจัยสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งผู้วิจัยตั้งสมมติการวิจัยไว้ว่า ในอรรถกถาธรรมบทมีการใช้รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวตามแบบฉบับในการแต่งวรรณคดีพระพุทธศาสนา กล่าวคือ รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบทเป็นไปตามที่เบอร์ลิงเกม (Burlingame, 1985: 33) กล่าวไว้ว่าโครงสร้างหรือลักษณะการแต่งอรรถกถาธรรมบทมีอยู่ 2 แบบ ได้แก่ แบบที่ 1 มีโครงสร้าง 6 ส่วน ประกอบด้วย 1. คาถาต้นเรื่อง 2. ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง 3. การดำเนินเรื่อง 4. คาถาในเรื่อง 5. คำอธิบายคาถา 6. สรุป แบบที่ 2 มีโครงสร้าง 8 ส่วน ประกอบด้วย 1. คาถาต้นเรื่อง 2. ปรารภบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่อง 3. การดำเนินเรื่อง 4. คาถาในเรื่อง 5. คำอธิบายคาถา 6. สรุป 7. เรื่องในอดีตชาติ 8. บทบาทของตัวละครในอดีตชาติเชื่อมโยงกับตัวละครในปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยไม่พบงานวิจัยที่มีการศึกษาในเรื่องรูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบทในลักษณะนี้ไว้เลย

จากผลการวิจัยอธิบายได้ว่าเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบทที่นำเสนอด้วยโครงสร้าง 6 ส่วน มีมากกว่าเรื่องราวที่นำเสนอด้วยโครงสร้าง 8 ส่วน อย่างชัดเจน คือ รูปแบบและการนำเสนอด้วยโครงสร้าง 6 ส่วน มีจำนวน 258 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 85.43 ส่วน รูปแบบและการนำเสนอด้วยโครงสร้าง 8 ส่วน มีจำนวน 44 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 14.57

จากผลการวิจัยข้างต้นรูปแบบและการนำเสนอด้วยโครงสร้าง 6 ส่วน มีมากกว่าเนื่องจากเป็นการนำเสนอตามลำดับปฏิทินทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย ไม่มีความซับซ้อน และสามารถนำไปถ่ายทอดได้ง่ายกว่าการนำเสนอด้วยโครงสร้าง 8 ส่วน สำหรับการนำเสนอด้วยโครงสร้างแบบ 8 ส่วน เป็นการนำเสนอด้วยการสอดแทรกนิทานอดีตชาติ มุ่งสื่อสารหลักธรรมต่างๆ ผ่านเนื้อหาของอดีตนิทานที่สนุก น่าสนใจ และชวนติดตาม เป็นการเล่าเรื่องที่ซับซ้อน มีการกล่าวถึงบุคคล ในเรื่องทั้งในอดีตชาติ และปัจจุบันชาติ เปรียบได้ว่าเป็นการยกย่องการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า ในเรื่องที่สามารถระลึกชาติได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงนำมาเปรียบเทียบให้เห็นถึงบุรพกรรมของบุคคลที่ปรารภถึงในเรื่องที่เป็นเหตุแห่งการบรรลุธรรม ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เนื้อหาดังกล่าวสอดคล้องกับหลักคิดของพระพุทธศาสนา คือ ทำดีได้ดี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526: 3)

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ข้อสังเกตว่า รูปแบบและการนำเสนอด้วยโครงสร้าง 8 ส่วน ประการที่หนึ่ง คือ บางเรื่องจะเริ่มต้นด้วยการนำนิทานอดีตชาติของบุคคลที่พระพุทธเจ้าปรารภถึงก่อน ประการที่สอง คือ บางเรื่องก็จะกล่าวถึงบุคคลที่พระพุทธเจ้าปรารภถึงตอนต้นก่อนแล้วนำนิทานอดีตชาติมาสอดแทรกในเรื่องนั้นๆ ตอนท้ายเรื่อง จากข้อสังเกตในประการที่สองนั้นผู้วิจัยสังเกต

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พบว่าการที่พระพุทธเจ้าต้องนำนิทานอดีตชาติมาเล่านั้นเกิดจากความสงสัยจากภิกษุทั้งหลายและคำกราบทูลให้ตรัสเล่า

จากข้อสังเกตทั้ง 2 ประการนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่รูปแบบและการนำเสนอด้วยโครงสร้าง 8 ส่วน ที่มีการสอดแทรกนิทานอดีตชาตินั้นสะท้อนให้เห็นในด้านความเชื่อของสังคมไทยที่มีความเชื่อในเรื่องของบุรพกรรม นั่นคือ ในปัจจุบันผู้คนจะมีความเชื่อเรื่องบุญ-บาป ภพ-ชาติ ว่าเหตุแห่งการมีวิถีชีวิตในปัจจุบัน มีเหตุจากเมื่อภพชาติก่อนตนได้กระทำสิ่งบางประการไว้ในภพชาตินี้แล้ว เช่น หากใครมีรูปโฉมสวยเป็นผู้พร้อมด้วยความงาม ก็เชื่อว่า ผู้นั้นเป็นผู้มีบุญในชาติก่อนนั้นทำบุญไว้มาก ทำบุญด้วยเครื่องหอม ดอกไม้ต่างๆ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นการสอนเรื่องเวียนว่ายตายเกิด ทำให้ชาวพุทธเชื่อในเรื่องการเวียนว่าตายเกิด การบำเพ็ญบารมีเพื่อให้บรรลุนิพพาน และเรื่องกรรมอีกด้วย

จากที่กล่าวข้างต้นจะเห็นว่าอรรถกถาธรรมบทนอกจากจะให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแล้วยังแฝงคำสอนของตามหลักพระพุทธศาสนาไว้อย่างแยบคาย ทำให้อรรถกถาธรรมบทเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาอีกชิ้นหนึ่งที่มีคุณค่ามาก สอดคล้องกับ ทรัพย์ ประกอบสุข (2557: 228-233) ได้กล่าวเกี่ยวกับอรรถกถาชาดกในหนังสือวรรณคดีชาดกสรุปดังนี้

1. คุณค่าในการสอนจริยธรรม

2. คุณค่าด้านประวัติของพระพุทธเจ้าและพระสาวก

3. คุณค่าด้านสังคมซึ่งอรรถกถาชาดกจะสะท้อนสภาพสังคมสมัยก่อนพุทธกาลได้เป็นอย่างดี เช่น การแบ่งชั้นวรรณะ การปกครอง การประกอบอาชีพ เป็นต้น

4. คุณค่าในด้านความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด

5. คุณค่าด้านบ่อเกิดนิทานสุภาษิตและนิทานคติธรรม

6. คุณค่าด้านบ่อเกิดหนังสือวรรณคดี

7. คุณค่าด้านสุภาษิตจากอรรถกถาชาดก

8. คุณค่าในด้านการศึกษา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ส่วนที่ 2 ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2 เพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏ ซึ่งผู้วิจัยตั้งสมมติการวิจัยไว้ว่า ในอรรถกถาธรรมบทในอรรถกถาธรรมบทมีภาษาที่พระพุทธโฆสะบรรยายการบรรลุธรรมในอรรถกถาธรรมบท ผลการวิจัยสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ และผู้วิจัยไม่พบงานวิจัยที่มีการศึกษาในเรื่องภาษาที่พระพุทธโฆสะใช้บรรยายการบรรลุธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทในลักษณะนี้ไว้เลย

จากผลการวิจัยนี้พบว่ามี การบรรยาย 2 แบบ ดั้งนี้

1. การบรรยายแบบที่ 1 ได้แก่ การบรรยายที่บอกการบรรลุธรรมโดยตรง คือกล่าวถึงผู้ที่ได้บรรลุ ระบุคำกริยาที่บรรลุ และระบุชั้นของมรรคผลที่ได้บรรลุอย่างชัดเจน คำกริยามีทั้งปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคตกาล คำกริยา ส่วนใหญ่เป็นอดีตกาล คำกริยาส่วนใหญ่ที่ใช้ คือ **บรรลุแล้ว** ซึ่งแปลจากคำภาษาบาลี คือ ปตฺวา ปาปุณิ และปาปุณึสุ **ดำรงอยู่แล้วหรือตั้งอยู่แล้ว** ซึ่งแปลจากคำภาษาบาลีคือ ฐตฺวา ฐิโต ปติฏฺฐหิ ปติฏฺฐาสิ และปติฏฺฐหึสุ

2. การบรรยายแบบที่ 2 ได้แก่ การบรรยายที่ไม่ใช้คำกริยาที่ระบุการบรรลุธรรมโดยตรง ข้อความที่ใช้มีนัยบอกให้รู้ว่าได้บรรลุธรรมแล้ว ตัวอย่างเช่น กระทำที่สุดแห่งทุกข์แล้ว กิเลสแตกแล้ว ตัดกิเลสแล้ว ทำลายกิเลสแล้ว ทำลายสังโยชน์แล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีข้อความที่บรรยายการบรรลุธรรมที่ระบุผู้บรรลุธรรมไว้โดยใช้คำที่มีความหมายรวม คือ หมู่สัตว์หรือสัตว์ผู้มีลมปราณ และใช้คำแสดงการบรรลุที่มีความหมายรวม ไม่ระบุขั้นธรรมที่บรรลุ คือ **ธรรมาภิสมัย (การตรัสรู้ธรรม)** และผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น

สิ่งที่ได้พบในด้านภาษาบรรยายการบรรลุธรรมอีกประการหนึ่ง คือพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่ทรงประกาศว่าพระสาวก องค์ใดบรรลุธรรม คำบรรยายการบรรลุที่เป็นคำกริยาจึงมีรูปไวยากรณ์ที่ใช้กับประธานที่เป็น สรรพนามบุรุษที่ 3 ส่วนพระสาวกที่ประกาศด้วยตนเองว่าได้บรรลุธรรมไม่พบเลย ซึ่งสอดคล้องกับ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ (2554: 8) ได้กล่าวถึงพระอสีติมหาสาวกผู้ได้รับการยกย่องไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้วยเหตุผล 8 ประการ คือ

1. ได้รับยกย่องตามเรื่องที่เกิด (อตฺถุปฺปตฺติโต) หมายความว่า พระมหาสาวกรูปนั้นๆ ได้แสดงความสามารถออกมาให้ปรากฏโดยสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

2. ได้รับยกย่องตามที่สะสมบุญมาแต่อดีต (อาคมนโต) หมายความว่า พระมหาสาวกรูปนั้นๆ ได้สร้างบุญสะสมมาแต่อดีตชาติพร้อมทั้งตั้งจิตปรารถนาเพื่อบรรลุตำแหน่งเอตทัคคะนั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. ได้รับยกย่องตามความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง (จิณณวสิโต) หมายความว่า พระมหาสาวกรูปนั้นๆ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องเป็นพิเศษ สมตามที่ได้ตั้งจิตปราถนาไว้

4. ได้รับยกย่องตามที่มีความสามารถเหนือผู้อื่น (คุณาติเรกโต) หมายความว่าพระมหาสาวกรูปนั้นๆ มีความสามารถในเรื่องที่ทำให้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะเหนือกว่าพระสาวกรูปอื่นๆ ที่มีความสามารถอย่างเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาบรรยายการบรรลุธรรมในวรรณคดีพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาอรรถกถาธรรมบท (ฉบับภาษาไทย)นี้ ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีเรื่องต่างๆ ในอรรถกถาธรรมบทที่ไปพ้องกับเรื่องในคัมภีร์อื่นๆ ที่ไม่ใช่อรรถกถาธรรมบท ในพระไตรปิฎกบ้าง ในอรรถกถาบ้าง นอกจากนี้ยังคงมีเรื่องเหล่านี้ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานอีกด้วย ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องของอรรถกถาธรรมบทกับเรื่องที่มีความสัมพันธ์ในคัมภีร์หรือวรรณคดีประเภทอื่นๆ ในด้านต่างๆ

2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการใช้ภาษา แนวคิด และความสัมพันธ์ของเรื่องในนิทานธรรมบทในวรรณคดีพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทกับนิทานประเภทเดียวกันในวรรณคดีพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

คณะกรรมการแผนกตำรา. 2537. **พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 4.** พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์. 2554. **คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโทวิชาอนุพุทธประวัติและศาสนพิธี**. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์.

จิรภัทร แก้วกู่. 2545. **ลักษณะไวยากรณ์ของคำยืมจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

เจษฎา กันตเมธ. 2555. **HOMELESS 02 สุภาษิตในธรรมบท ขุททกนิกาย ธรรมบทแปล.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ HOMELESS.

ช่อรัตน์ ไวยฉัยยา. 2545. **บทบาทตัวละครเอกในทศชาติชาดก**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร-มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ทรัพย์ ประกอบสุข. 2519. **กริยาอาขยาตในบาลีไวยากรณ์มูลกัจจายน์.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร-มหาบัณฑิต สาขาภาษาบาลีสันสกฤต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2557. **วรรณคดีชาดก.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

เทพดรุณานุศิษฏ์, หลวง. 2534. **บาลีไวยากรณ์พิเศษ เล่ม 1-8**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. 2538. **บาลีไวยากรณ์พิเศษ เล่ม 1-8**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. 2538. **ธาตุปปทีปิกา**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

บรรจบ บรรณรุจิ. 2549. **ไวยากรณ์ภาษาบาลีขั้นต้น.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุญทัน คนใจบุญ. 2544. **การศึกษาพุทธปรัชญาในพฤติกรรมของตัวละครหลักและตัวละครเสริมในมหาเวสสันดรชาดก.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม**.**

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประเทือง ทินรัตน์. 2556. **ภาษาบาลีเบื้องต้นแนวใหม่**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

แปลก สนธิรักษ์. 2506. **พจนานุกรมบาลี-ไทย**. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช.

พจนสุนทร, พระยา. 2467. **อักขรานุกรมธรรมบท.** พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: โรงพิมพ์ไท.

พจนานุกรม มคธ-ไทย. (ม.ป.ป.). กรุงเทพมหานคร: ร้านเรืองปัญญา.

พรวิภา วัฒรัชนากูล. 2534. **การศึกษาบทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดกกับชาดกที่แต่งในประเทศไทย.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระครูภาวนาโพธิคุณ. 2553. **ธรรมนูญชีวิตจากคาถาธรรมบท.** ขอนแก่น: หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.

พระธรรมกิตติวงศ์. 2553. **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด.** กรุงเทพมหานคร: วัดราชโอรสาราม.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). 2542. **ธรรมสมบัติ หมวด 12**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. 2546. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. 2546. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพุทธโฆสาจารย์. 2547. ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค. พิมพ์ครั้งที่ 33. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. 2547. **ธมฺมปทฏฺฐกถา ทุติโย ภาโค.** พิมพ์ครั้งที่ 33. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. 2547. **ธมฺมปทฏฺฐกถา ตติโย ภาโค.** พิมพ์ครั้งที่ 33. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระพุทธโฆสาจารย์. 2547. **ธมฺมปทฏฺฐกถา จตุตฺโถ ภาโค.** พิมพ์ครั้งที่ 33. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. 2547. **ธมฺมปทฏฺฐกถา ปญฺจโม ภาโค.** พิมพ์ครั้งที่ 33. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. 2547. **ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉฏฺโ ภาโค.** พิมพ์ครั้งที่ 33. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. 2547. **ธมฺมปทฏฺฐกถา สตฺตโม ภาโค.** พิมพ์ครั้งที่ 33. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. 2547. **ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺโม ภาโค.** พิมพ์ครั้งที่ 33. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ. 2556. **ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร: มหาบาลีวิชชาลัย.

พระมหานาค อุปนาโค. 2489. **อธิบายบาลีไวยากรณ์ อาขยาต.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาวินัย แสงกล้า. 2544. **วิเคราะห์ตัวละครสัตว์ที่สำคัญในอรรถกถานิทานชาดกหมวดขุททกนิกาย.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระมหาสุเทพ อคฺคเมธี. 2542. “พุทธวิธีในการสอนตามแนวธรรมบท” **เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 165-196.

เพลินตา (นามแฝง). 2536. **ประสบการณ์งานเขียน**. กรุงเทพมหานคร: ช่างวรรณกรรม.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2526ก. **พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 1.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2526ข. **พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 2.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

_____. 2526ค. **พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 3.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

_____. 2526ง. **พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 3.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

_____. 2526. **พุทธศาสนสุภาษิตเล่ม 2.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2546. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ลังกากุมาร. 2554. **ศรีลังกา: ว่าด้วยประวัติศาสตร์ การณ์พระศาสนา และวรรณคดี.** กรุงเทพมหานคร: สาละ.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. 2538. **บาลีไวยากรณ์ :วจีวิภาค ภาคที่ 2 อาขยาตและกิตก์**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ศิริกาญจน์ ทัศนีย์ไตรเทพ**. 2551. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องฆาตกรกับการบรรลุเป็นพระอรหันต์ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระองคุลิมาลเถระ**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศุภรางศ์ อินทรารุณ. 2519. **กริยากรรมวาจกและกริยาการีตในสันสกฤตสมัยมหากาพย์** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาบาลีสันสกฤต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สานุ มหัทธนาดุลย์. 2553. **การศึกษาวิเคราะห์สังโยชน์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เสถียรพงษ์ วรรณปก. 2537. **พุทธวจนะในธรรมบท.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ปริ้นติ้ง.

สุภาพร มากแจ้ง. 2527. **ภาษาบาลี - สันสกฤตในภาษาไทย.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

เอื้อน เล่งเจริญ. 2537. **โลกทรรศน์ในพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น.

_____. 2537. **พระพุทธศาสนา: ศาสนาแห่งปัญญา.** กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น.

_____. 2537. **เปรียบเทียบภาษาบาลีและภาษาละติน.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

Barnerjee, A. C. 1978. “Buddhist Literature,” **The Cultural Heritage of India** Vol. 5. Culcutta: the Ramakrishna Institute of Culture.

Basham, A. L. 1987. **The Wonder that was India.** Delhi: Rupa & Co.

Burlingame, E. W. 1985. **Buddhist Legends**. Cambridge: Harward University Press.

Davids, T. W. Rhys. 1952. **A History and Literature of Buddhism**. Culcutta: Susil Gupta Ltd.

_____. 1966. **Pali-English Dictionary**. London: Pali Text Society.

Geiger, W. 1943. **Pali Literature and Language**. Culcutta: Culcutta University.

_____. 1968. **Pali Literature and Language**. translated by Batakrishna Ghosh. Delhi: Oriental Books Reprint Coporation.

Malalasekera, G. P. 2003. **Dictionary of Pāli Proper Names.** Vol. 2. New Delhi: Asian Educational Services.

Winternitz, M. 1983. **A History of Indian Literature.** Vol. 3. translated by V. Srinivasa Sarma. Delhi: Motilal Banarsidess.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ก

ประวัติพระพุทธโฆสาจารย์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประวัติพระพุทธโฆสาจารย์

ประวัติพระพุทธโฆสาจารย์ได้คัดลอกมาจากหนังสือของ ลังกากุมาร (2554: 115-143) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ถิ่นกำเนิด

เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันว่าพระพุทธโฆสาจารย์นั้น เป็นพระอรรถกถาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่หาผู้ใดเปรียบได้ยากนัก ด้วยเหตุว่าผลงานทางวิชาการมากหลายที่ท่านได้เพียรสร้างสรรค์เอาไว้ กลายเป็นคลังแห่งปัญญาสร้างประโยชน์มากมายมหาศาลแก่วงการพุทธศาสนา แต่หารหันมาศึกษาประวัติของท่านกลับหาข้อมูลหลักฐานสืบค้นได้ยากนัก แม้ที่ปรากฏมีในงานเขียนของท่านเองก็น้อยเหลือประมาณ ส่วนที่เหลือพบเห็นบ้างประปรายในหนังสือเล่มอื่น แต่ที่เติมแต่งจินตนาการเกินกว่าที่จะยึดเอาเป็นสาระได้ จึงไม่สามารถบอกได้ว่าส่วนใดเป็นข้อมูลแท้จริง ส่วนใดคือเรื่องราวที่เพิ่มเติมสอดแทรกเข้ามา หากต้องการความจริงทางประวัติศาสตร์จำต้องอาศัยวิธีเปรียบเทียบ แต่ก็เหลือช่องว่างให้กับมาวิเคราะห์น้อยนิด

เบื้องต้นเห็นสมควรเริ่มจากหนังสือพุทธโฆสุปปัตติ อันเป็นหนังสือว่าด้วยชีวประวัติของพระพุทธโฆสาจารย์ มีเนื้อหาเชิงสร้างความเพลิดเพลินและชี้แนะพอเป็นแนวทางมากกว่าเป็นข้อมูลทางวิชาการ ผู้แต่งเองมีความรู้จริงแท้เกี่ยวกับประวัติของพระพุทธโฆสาจารย์เพียงน้อยนิด การรวบรวมข้อมูลก็ไม่ชัดเจนโดยเฉพาะประเด็นทางประวัติศาสตร์ น่าจะเป็นหนังสือประโลมโลกมากกว่าเป็นตำราอ้างอิงเชิงวิชาการ

เจมส์ เกรย์ ผู้ทำหนังสือที่แปลหนังสือพุทธโฆสุปปัติเป็นภาษาอังกฤษระบุว่า ยังมีหนังสืออีกหลายเล่มที่กล่าวถึงประวัติของพระอรรถกถาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ท่านนี้ หนังสือเหล่านั้นเป็นบันทึกที่น่าเชื่อถือรักษาสืบต่อมาจากประเทศพม่า นอกจากนั้น ประวัติของพระมหาเถราจารย์ผู้ยิ่งใหญ่บางส่วนยังปรากฏพบเห็นในคัมภีร์มหาวงศ์ สันนิษฐานว่าน่าจะสอดแทรกเพิ่มเติมเสริมเนื้อความเข้ามาใหม่โดยนักเขียนรุ่นหลัง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 แต่ข้อมูลดังกล่าวก็ห่างไกลจากข้อเท็จจริงมากนัก เชื่อว่าน่าจะรวบรวมมาจากหลักฐานเก่าอีกทอดหนึ่ง ผู้เขียนคัมภีร์มหาวงศ์เองพยายามแสดงข้อมูลเช่นเดียวกัน แต่น่าเสียดายว่ามีเนื้อหาสาระแท้จริงเพียงน้อยนิด กล่าวถึงเฉพาะเวลาที่ท่านอาศัยอยู่บนเกาะลังกา ขณะสรรค์สร้างงานอันเป็นอมตะเท่านั้น แต่ก็ถือว่าเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์มากที่สุดเท่าที่มีอยู่

กล่าวตามหลักฐานพระพุทธโฆสาจารย์ถือกำเนิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งใกล้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เชี่ยวชาญแตกฉานทั้งศาสตร์และศิลป์ เจนจบคัมภีร์ไตรเพท บริบูรณ์ด้วยปัญญา ชำชองด้านการโต้วาทะหาผู้ใดเปรียบได้ยากนัก เคยเดินทางเที่ยวโต้วาทีปราบเจ้าลัทธิทั่วดินแดนชมพูทวีป ชอบสนทนาธรรมใฝ่เรียนไม่รู้จบสิ้น สามารถสนทนาธรรมได้ตลอดคืนยันรุ่งเพียบพร้อมด้วยบุคลิกลักษณะของนักปราชญ์และบริบูรณ์ด้วยสายเลือดแห่งวรรณะพราหมณ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อันว่าตระกูลของท่านนั้นรู้จักคุ้นเคยกับพระเรวตเถระเป็นอย่างดี

คราวหนึ่งพระเถระเจ้าพิจารณาเห็นว่า พราหมณ์หนุ่มน้อยนี้เป็นผู้มีปัญญาเลิศล้ำ สมควรนำเข้ามาให้นับถือพระพุทธศาสนา ครั้นแล้วพระเถระได้ท้าทายพราหมณ์หนุ่มว่า ใครนั่นหนอร้องเหมือนลาโง่ พราหมณ์หนุ่มย้อนถามพระเถระว่า ท่านรู้ความหมายของเสียงร้องของลาหรือ พระเถระตอบว่าตัวเรารู้เสียงร้องของลาได้เป็นอย่างดี จากนั้นทั้งสองฝ่ายท้าทายกันและกันเพื่ออธิบายเสียงร้องของลาตามภูมิปัญญาของตน พราหมณ์หนุ่มเริ่มต้นอธิบายเสียงร้องของลาตามวิชาความรู้ที่ตนร่ำเรียนมา ส่วนพระเถระก็แย้งแต่ละประเด็นตามคำขานไขของพราหมณ์หนุ่มนั้น แล้วสรุปให้เห็นเป็นประจักษ์ว่าคำอธิบายนั้นเชื่อถือไม่ได้ไร้เหตุผล ด้วยความเคารพศรัทธาอยากทราบวิชาความรู้จากพระเถระ พราหมณ์หนุ่มจึงเรียนท่านว่าขอท่านจงแสดงคำสอนอันเป็นหัวใจหลักแห่งลัทธิของท่านแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด

พระเถระได้ท่องพระคาถาบทหนึ่งจากพระอภิธรรมปิฎก พราหมณ์หนุ่มไม่สามารถเข้าใจความหมายของพระคาถานั้นได้ จึงเรียนถามพระเถระว่ามนต์ของท่านนี้เรียกว่าอะไร เมื่อได้รับคำตอบจากพระเถระว่านี้เป็นมนต์ของพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐเลิศล้ำเหนือเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยนิสัยเป็นนักการศึกษาอยากเรียนรู้ไม่สิ้นสุด พราหมณ์หนุ่มจึงขอร้องพระเถระว่าขอท่านจงสอนมนต์นั้นแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด พระเถระชี้แจงว่าตัวเราจะสอนให้นั้นก็ต่อเมื่อเจ้าเข้าบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเท่านั้น พราหมณ์หนุ่มจึงพิจารณาว่าเพศบรรพชิตคงเป็นทางที่ถูกต้อง จึงบวชเป็นพระภิกษุศึกษาพระธรรมคำสอนในสำนักของพระเรวตเถระเจ้า

ต่อมาท่านเชี่ยวชาญด้านการแสดงเทศนาสามารถอธิบายหัวข้อธรรมได้อย่างละเอียดลึกซึ้งเหมือนพระพุทธเจ้า จึงได้รับการขนานนามว่า**พุทธโฆสะ** ตั้งแต่บัดนั้นมาชื่อเสียงของท่านเป็นที่รู้จักแพร่หลายทั่วโลก เหมือนพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาของชาวเราทั้งหลาย

คราวเมื่อพระพุทธโฆสาจารย์อาศัยชมพูทวีปอยู่นั้น ได้แต่งคัมภีร์ชื่อว่าญาโณทยัมและคัมภีร์อัตถสาลินี มีเนื้อหาอธิบายแก้ความตามคัมภีร์ธรรมสังคณีพระอภิธรรมปิฎก ต่อมาพระเรวตเถระผู้อุปัชฌาย์ได้แนะนำว่า ดูกรพุทธโฆสะ อันว่าดินแดนชมพูทวีปนี้มีเพียงคัมภีร์ปิฎกัตตยะ(Pitaka-ttaya) ส่วนคัมภีร์อรรถกถาสูญหายไปเนิ่นนานแล้ว แม้แต่คำสอนของลัทธินิกายเหล่าอื่นก็เช่นเดียวกัน แต่บนผืนเกาะทางตอนใต้ของชมพูทวีปอันมีนามเรียกขานกันว่าลังกาทีปะนั้น คัมภีร์อรรถกถาอันเป็นของดั้งเดิมแท้ยังปรากฏมีอยู่ แลแต่งเป็นภาษาสิงหลตามคำแนะนำของพระมหิรทเถระเจ้าผู้นำคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเข้าไปเผยแพร่บนเกาะแห่งนั้น อีกทั้งเนื้อความคำสอนของพระสารีบุตรเถระและพระมหาเถระองค์สำคัญมากหลายก็มีอยู่เช่นเดียวกัน เธอจงเดินทางไปศึกษาและบริวรรตคัมภีร์เหล่านั้นเป็นภาษามคธเสียเถิด อันจะบังเกิดประโยชน์เกื้อกูลมหาศาลแก่มวลหมู่มนุษย์

หลังจากฟังคำพระอุปัชฌาย์ปรารถแล้ว พระพุทธโฆสาจารย์บังเกิดปิติปรีดาเกษมศานต์อำลาพระอุปัชฌาย์จารย์ออกเดินทางมุ่งหน้าสู่เกาะลังกาโดยพลัน สมัยนั้นกษัตริย์ผู้ครองแผ่นดินลังกามีพระนามว่า พระเจ้ามหานามะ ครั้นถึงสำนักมหาวิหารอันเป็นศูนย์กลางการศึกษาเถรวาทดั้งเดิม ได้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตรงเข้าไปยังห้องสมุดมหาปธานซึ่งเป็นอาคารหลังใหญ่ในพระอาราม ครั้นฟังคำอธิบายเนื้อความตามคัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหลและคำสอนแห่งเถรวาทะ จากพะสังคปาลิเถระตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปลายสุด ได้เข้าใจอย่างชัดเจนว่าเนื้อความในคัมภีร์อรรถกถาเหล่านั้น ล้วนมีเนื้อหาถูกต้องตามคำสอนของพระศาสดาเจ้า จากนั้นท่านได้กราบวิงวอนพระสังคปาลิเถระว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อันกระผมนั้นไซร้เดินทางมาหลายร้อยโยชน์เสี่ยงภัยข้ามมหาสมุทร เพราะมีความปรารถนาสูงสุดที่จะแปลคัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหลเป็นภาษามคธ ขอท่านผู้เจริญได้โปรดมอบคัมภีร์อรรถกถาทั้งหมดแก่กระผมด้วยเถิด

2. กำเนิดคัมภีร์วิสุทธิมรรค

พระสังฆปาลิเถระนั้นประสงค์จะทดสอบความรู้ของพระหนุ่มผู้มาเยือนว่า จะมีความรู้เกี่ยวกับพระธรรมวินัยมากน้อยเพียงไร สมควรรับภาระงานใหญ่ครั้งนี้ได้หรือไม่ จึงสาธกยกพระคาถาขึ้นเป็นตัวอย่าง 2 คาถา แล้วกล่าวว่าดูกรท่านผู้อาคันตุกะ หากท่านประสงค์จะแปลคัมภีร์อรรถกถาดังคำเจรจาแล้วไซร้ จงพิสูจน์ความสามารถของท่านบัดเดี๋ยวนี้เถิด หากชาวเราพอใจจึงจะอนุญาตตามคำร้องขอของท่าน

เพียงสองพระคาถาเท่านั้น พระพุทธโฆสาจารย์อาศัยความรู้จากการศึกษาคัมภีร์ปิฏกัตตยะและคัมภีร์อรรถกถา ได้แต่งคัมภีร์ขึ้นเล่มหนึ่งนามว่า**วิสุทธิมรรค** คราวนั้นพระสงฆ์สำนักมหาวิหารประชุมพร้อมกันที่บริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ มอบหมายให้พระเถระรูปหนึ่งซึ่งแตกฉานในคำสอนของพระพุทธเจ้า ทำหน้าที่ตรวจทานอ่านเนื้อหางานเขียนของท่านเล่าลือกันว่าเทวดาตนหนึ่งได้มาขโมยหนังสือไปซุกซ่อนเก็บไว้ ทั้งนี้เพื่อต้องการยกย่องเชิดชูผลงานอันล้ำค่าของมวลมนุษยชาติ พระพุทธโฆสาจารย์ได้เพียรเขียนเล่มที่สองและสามขึ้นมาอีก เมื่อท่านเขียนเล่มที่สามเสร็จสิ้นแล้ว เทวดาได้นำต้นฉบับทั้งสองเล่มมามอบถวายคืนให้

หลังจากตรวจสอบเนื้อหาโดยละเอียดแล้ว พระสงฆ์สำนักมหาวิหารต่างตื่นเต้นประหลาดใจ เพราะเมื่อเทียบเคียงทั้งสามฉบับเข้าด้วยกันแล้ว ไม่มีส่วนใดแตกต่างผิดเพี้ยนแม้แต่อักขรตัวเดียว พระสงฆ์สำนักมหาวิหารจึงป่าวประกาศว่า **พระพุทธโฆษะรูปนี้เห็นทีจะเป็นพระศรีอารยเมตไตรย์เป็นแน่แท้** จากนั้นได้มอบถวายคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลายทั้งปวงบรรดามีให้แก่ท่าน เพื่อทำหน้าที่บริวรรตเป็นภาษาบาลีสบไป

พระพุทธโฆสาจารย์ได้ปลีกตัวแยกสันโดษอาศัยอารามนามว่าคันถกานวิหาร ใกล้มหานครอนุราธปุระเมืองหลวง ได้เพียรพยายามแปลคัมภีรอรรถกถาเหล่านั้นเป็นภาษาของชาวมคธ ซึ่งเชื่อว่าเป็นรากเหง้าแห่งภาทั้งปวง ผลงานเหล่านั้นถือว่าเป็นประโยชน์มหาศาลแก่ภาษาทั้งมวลบรรดาใช้พูดคุยสนทนากัน หลังจากภารกิจเสร็จสิ้นสมความปรารถนาแล้ว พระเถระเจ้าได้เดินทางกลับชมพูทวีปถิ่นมาตุภูมิ และเข้าไปกราบนมัสการต้นพระศรีมหาโพธิ์

ส่วนประวัติของพระพุทธโฆสาจารย์ต่อไปนี้ เป็นรายละเอียดปลีกย่อยที่ยกมาพูดคุยเพิ่มเติม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ครั้นพระพุทธโฆสาจารย์แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคเสร็จสิ้นแล้ว คณะสงฆ์สำนักมหาวิหารทั้งมวลล้วนยอมรับความชาญฉลาดของท่าน อีกทั้งสงเคราะห์ช่วยเหลือทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อให้งานแปลคัมภีร์อรรถกถาสำเร็จเสร็จสิ้นตามเจตนารมณ์ มีพระสงฆ์หลายรูปขอร้องให้ท่านเขียนตำราหลายเล่ม ท่านก็รับคำเชิญด้วยความยินดี

สถานการณ์พระพุทธศาสนาในอินเดียสมัยนั้นกำลังเสื่อมถอยมีนิกายใหญ่น้อยเกิดขึ้นมากมาย ต่างฝ่ายต่างอ้างว่าคำสอนของสำนักตนเป็นของเดิมแท้ แลรักษาสืบทอดโดยตรงจากพระตถาคตเจ้า ส่วนพระสงฆ์ลังกาไม่ยอมรับคำสอนของนิกายอื่นใดที่เห็นว่าแตกต่างจากคำสอนดั้งเดิม อาจเป็นได้ว่าเหลือเพียงสังฆารามของชาวสิงหลใกล้โพธิมณฑลแห่งเดียวเท่านั้น อันเป็นที่มั่นสุดท้ายของเถรวาท พระไตรปิฎกและอรรถกถาจึงไม่ได้รับการศึกษาในอินเดีย หรืออาจเป็นไปได้ว่า ไม่มีตำราเล่มอื่นใดที่เขียนด้วยภาษาเรียบง่ายจนผู้สนใจทั่วไปสามารถอ่านเข้าใจได้

คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่า พระพุทธโฆสาจารย์ต้องการแต่งหนังสืออธิบายพระไตรปิฎก (ปิฏกัตตยะ) ซึ่งท่านได้แรงบันดาลใจมาจากพระเรวตเถระผู้เป็นอาจารย์ ไม่เพียงแต่มุ่งมั่นต่อการเขียนตำราเล่มนี้เท่านั้น ท่านยังคิดค้นหาวิธีการศึกษาแบบใหม่ เพื่อให้งานเขียนสำเร็จลุล่วงตามความประสงค์ ครั้นเมื่อท่านแจ้งความปรารถนาต่อพระสงฆ์สำนักมหาวิหาร พระสงฆ์เหล่านั้นต่างทราบถึงความสำคัญของการแปลคัมภีร์อรรถกถาเพราะผลงานเหล่านี้จะกลายเป็นประโยชน์ในวงกว้าง แลคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลายซึ่งบรรจุพระพุทธพจน์ทั้งปวง ล้วนสืบทอดมาจากภาษาที่พระอินเดียสามารถเข้าใจได้ การตื่นตัวแบบใหม่จะกลายเป็นกระแสให้ศึกษาคำสอนเถรวาทปรากฏเร็วขึ้น และชื่อเสียงของพระศาสนาก็จะขจรขจายเป็นที่รู้จักมากขึ้น

ส่วนกษัตริย์ลังกานั้นเล่าไม่เพียงแต่ศรัทธามั่นคงต่อพระสงฆ์สำนักมหาวิหารเท่านั้น แต่โปรดให้ถวายความอุปถัมภ์แก่พระพุทธโฆสาจารย์ด้วย หลักฐานส่วนนี้สามารถเห็นได้ในปัจฉิมกถาของคัมภีร์สมันตปาสาทิกาที่ระบุว่า ตัวท่านเขียนหนังสือเล่มนี้แล้วเสร็จในปีที่ 21 แห่งรัชสมัยของพระเจ้าสิรินิวาสะ ผู้เป็นจอมกษัตราแห่งลังกาทวีป ซึ่งน้อมถวายความอุปถัมภ์อย่างดียิ่ง ภาระที่ท่านรับทำครั้งนั้นมิได้ง่าย จึงมิน่าแปลกใจหากภิกษุชาวสิงหลผู้คงแก่เรียนจะทดสอบความรู้ ก่อนที่จะยินยอมให้ท่านทำงานหนักเหมอนการเขียนวิทยานิพนธ์ เชื่อกันว่าท้าวสักกะนำเหล็กแหลมสำหรับจารอักษรลงบนใบลานมามอบถวาย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงสามารถเขียนงานได้อย่างรวดเร็วปานปาฏิหาริย์

3. วิสุทธิมรรคและวิมุตติมรรค

เมื่อพระพุทธโฆสาจารย์อยู่อินเดียประเทศนั้น ได้แต่งคัมภีร์นามว่าญาโณทัย แต่ไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย สันนิษฐานว่าน่าจะไม่ใช่งานที่ยั่งยืนนานเท่าใดนัก หรืออาจจะรวมเข้ากับงานเขียนเล่มอื่นที่รู้จักกันในภายหลัง หากวิเคราะห์ตามชื่อหนังสือคาดเดาเอาว่าน่าจะเป็นแนวคำสอนเชิงปรัชญา ส่วนผลงานเล่มแรกของท่านบนเกาะลังกาคือคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้น เป็นบททดสอบความรู้ของพระสงฆ์สำนักมหาวิหาร ในบทนิทานกถาของคัมภีร์เล่มนี้ ท่านใดให้ข้อมูลเกี่ยวกับงานเขียนเล่มอื่นอีกและย้ำอีกครั้งตอนท้ายในบทสรุปของคัมภีร์เล่มเดิม

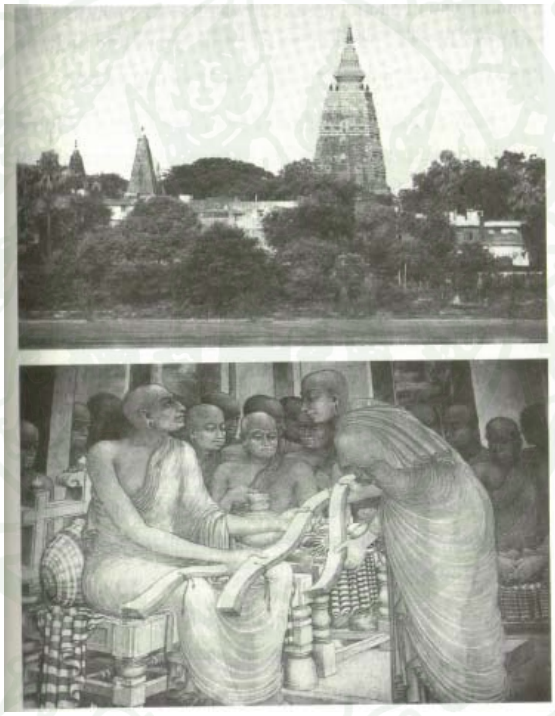
ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กล่าวกันว่านี้คือคัมภีร์พจนานุกรมที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดเข้าเป็นเล่มเดียว

เจมส์ เกรย์ กล่าวไว้ในบทนำหนังสือพุทธโฆสุปปัตติว่า ถ้าพระพุทธโฆสาจารย์ไม่ได้เขียนงานเล่มอื่นอีก มั่นใจได้ว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคย่อมจะโดเด่นเป็นที่รู้จักแพร่หลายชั่วกาลนาน

คัมภีร์ศาสนวังสทีปนีสรุปว่า เนื้อหาของคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่าด้วยกุศล อกุศล อัพยากฤตธรรม อาตยนะ ธาตุ สติปัฏฐาน กรรม ปกติและอีกหลายหัวข้อธรรมที่เป็นปรัชญาเชิงพุทธ ถือเป็นหนังสือเล่มเดียวในระบบคำสอนของพระพุทธเจ้าที่อธิบายย่อพระไตรปิฎก พร้อมทั้งอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถามากมายหลายเล่ม เชื่อว่าคัมภีร์เล่มนี้เป็นผลงานชิ้นแรกของพระพุทธโฆสาจารย์ เป็นผลผลิตของนักปราชญ์ชั้นบรมครู เพราะท่านต้องทุ่มเทแรงกายแรงใจเขียนขึ้นถึงสามครั้งจึงสำเร็จตามมโนรถ

เนื้อหาของคัมภีร์วิสุทธิมรรคแบ่งออกเป็น 3 ส่วน กล่าวคือ กองศีล กองสมาธิ และกองปัญญา หลักฐานอ้างอิงในหนังสือเล่มนี้มีมากมาย

ภาพผนวกที่ 1 (บน) พุทธคยา เชื่อกันว่าพระพุทธโฆสาจารย์กำเนิดบริเวณนี้
(ล่าง) พระพุทธโฆสาจารย์แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคเพื่อยืนยันความสามารถก่อนแปลคัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดแกลาณียราชมหาวิหาร เขตกัมปะหะดาษดื่นตั้งแต่ต้นจนจบเล่ม โดยรวบรวมมาจากบรรดาวรรณคดีพุทธศาสนายุคต้นเกือบทุกเล่ม กล่าวคือ พระไตรปิฎก อรรถกถาภาษาสิงหล มหาอรรถกถาของสำนักมหาวิหาร มิลินทปัญหา และเปฏโกปเทส
ที่มา: ลังกากุมาร (2554: 123)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คัมภีร์เล่มนี้ยอมรับกันว่าเป็นงานเขียนเหนือคำบรรยาย ได้รับการยกย่องชมเชยจากบรรดานักปราชญ์ว่า สามารถจัดแบ่งข้อมูลและสร้างรูปแบบได้อย่างสมบูรณ์ลงตัว (ถึงแม้บางครั้งศัพท์ที่นำมาใช้จะยาวเกินไปหรือภาษาอาจจะยากต่อการเข้าใจก็ตาม) จึงชื่อว่าไร้ข้อโต้แย้งและเหนือคำวิจารณ์

มาดามรีส เดวิดส์ (Mrs. Rhys Davids) ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า เนื้อหาของคัมภีร์ที่มีลักษณะเหมือนละครประโลมโลกสามารถพบเห็นได้ในบางแห่ง ส่วนเนเกย์ (Nagai) ให้ความสนใจด้านความคล้ายคลึงกันอย่างน่าฉงนระหว่างคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรค (ฉบับภาษาจีน) เพราะเชื่อว่าเป็นคัมภีร์เล่มเดียวกันแต่ต่างกันที่สำนวนลีลาการเขียน คัมภีร์วิมุตติมรรคได้แปลเป็นภาษาจีนโดยพระภิกษุชาวกัมพูชานามว่าสังฆปาลเถระ (พ.ศ.1048) ยอมรับกันโดยทั่วไปว่านี้ศาสตร์ว่าด้วยพจนานุกรมพุทธศาสน์ (Encyclopedia of Buddhist Theology) ผู้แต่งคือพระอรหันต์ติสสะหรือพระสารีบุตรเถระผู้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา

เนเกย์ยืนยันตามหลักฐานในคัมภีร์ทีปวงศ์ว่า คัมภีร์วิมุตติมรรคเขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 6

หลักฐานชี้แจงว่าพระสังฆปาลเถระนั้นมาจากมัชฌิมประเทศแห่งชมพูทวีป และพักอยู่ที่จีนประมาณ 15 อาจารย์ของท่านนามว่าคุณภัทรเถระ เคยเดินทางไปเยือนสีหลทวีปและดินแดนทางตอนใต้ของอินเดีย จากนั้นได้นำคัมภีร์หลายเล่มติดตัวมาด้วย แต่ไม่สามารถคาดเดาได้ว่าคัมภีร์วิมุตติมรรครวมอยู่ในหนังสือเหล่านั้นหรือไม่ อีกทั้งไม่รู้ว่าเป็นหนังสือในอินเดียตอนกลางหรือมีต้นกำเนิดมาจากประเทศกัมพูชา

คัมภีร์วิมุตติมรรคเป็นหนังสือเกี่ยวกับพระอภิธรรม รวบรวมศัพท์สำคัญบางส่วนของวรรณคดีพุทธศาสนา

หากเปรียบเทียบคัมภีร์วิมุตติมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรคและคัมภีร์วิสุทธิมรรคจะพบว่าถึงแม้จะมีความคล้ายคลึงกันหลายด้าน โดยเฉพาะเนื้อหาหลักที่แบ่งออกเป็นศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติ แต่ความแตกต่างกันอยู่ที่วิธีการอธิบายเนื้อความและการจัดแบ่งข้อมูล หากศึกษาให้ลึกซึ้งจะเห็นว่าคัมภีร์วิมุตติมรรคฉบับภาษาจีนได้รับอิทธิพลแนวคิดของมหายานพอสมควร

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นผู้เขียนจึงไม่จำเป็นต้องสรุปว่า คัมภีร์วิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆสาจารย์ปรับปรุงดัดแปลงมาจากคัมภีร์วิมุตติมรรคเป็นหนึ่งในหนังสือที่พระคุณภัทรเถระนำมาจากอินเดียตอนกลาง โดยเดินทางผ่านมาเกาะลังกาและประเทศเถรวาทเหล่าอื่น การอธิบายด้วยวิธีนี้ดูสมเหตุสมผลพอยอมรับได้ เชื่อกันว่าผู้นิพนธ์หนังสือทั้งสองเล่มล้วนได้แรงบันดาลใจมาจากแหล่งข้อมูลเดียวกัน หากตรวจสอบเนื้อหาของหนังสือทั้งสองเล่มอย่างละเอียดจะพบว่า มีความคล้ายคลึงกันของเนื้อหาด้านพระอภิธรรมเช่นเดียวกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตามข้อมูลที่กล่าวถึงในเบื้องต้น พระพุทธโฆสาจารย์ได้ศึกษาความรู้ทางพระพุทธศาสนามากมาย แต่วิชาความรู้ที่สนใจศึกษาเป็นพิเศษคือ พระอภิธรรม เพราะอิทธิพลของพระอภิธรรมนี้เองทำให้ท่านสนใจคำสอนของพระพุทธเจ้า นอกจากนั้น คัมภีร์ญาโณทัยซึ่งเป็นผลงานเล่มแรกของท่านก็มีลักษณะบอกเล่าเรื่องราวแบบเก่าอย่างหนึ่งของพุทธศาสนาพระพุทธโฆสาจารย์ถูกส่งมาเกาะลังกาเพื่อปริวรรตคัมภีร์อรรถกถาเพราะพระเรวตเถระผู้เป็นอาจารย์แนะนำว่า คัมภีร์ที่สมบูรณ์ของนานิกายในอินเดียประเทศไม่มีหลงเหลือแล้ว เฉพาะอรรถกถาฉบับภาษาสิงหลเท่านั้นเป็นของแท้ดั้งเดิมคัมภีร์พระไตรปิฎกอย่างเดียวเท่านั้นที่มีการรักษาสืบต่อบนแผ่นดินอินเดีย

หากวิเคราะห์ประเด็นนี้สามารถตีความได้ว่า มิได้หมายความว่าประเทศอินเดียสมัยนั้น ไม่มีการศึกษาคัมภีร์อรรถกถาเล่มใดเลย อย่างน้อยยังมีพระสงฆ์ชาวสิงหลแห่งสังฆาราม ณ โพธิมณฑลอยู่หลายยุคหลายสมัยที่คัมภีร์อรรถกถาได้รับการแปลและรักษาสืบต่อเรื่อยมา แต่ความแตกต่างของกาลเวลาเนิ่นนานหลายศตวรรษ น่าจะเกิดจากการเปลี่ยนถ่ายจากอาจารย์สู่ลูกศิษย์ การตีความหมายจากดั้งเดิมแท้จึงได้เปลี่ยนแปลงไป เนื้อหาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเองก็อ้างถึงคัมภีร์อรรถกถาอังคุตรนิกาย คัมภีร์อรรถกถามัชฌิมนิกาย และคัมภีร์อรรถกถาสังยุตตนิกาย

หม่อง ทิน (Maung Tin) ตั้งข้อสังเกตว่าข้อมูลอ้างอิงข้างต้นล้วนยืนยันแล้วว่า คัมภีร์อรรถกถาเหล่านั้นไม่ใช่ผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์เพียงรูปเดียว อรรถกถาภาษาสิงหลดั้งเดิมเพิ่งเริ่มเป็นรูปร่างขึ้นภายหลังเมื่อคราวพระพุทธโฆสาจารย์ได้รวบรวมขึ้นมาใหม่ เพราะท่านเข้าใจอย่างลึกซึ้งในคัมภีร์เหล่านั้น ในเวลาเดียวกันนั้นท่านก็เขียนคัมภีร์วิสุทธิมรรคด้วย หากจะยืนยันว่าคัมภีร์วิมุตติมรรคค้นพบตามเส้นทางไปประเทศจีน ตามแนวทางของสำนักน้อยใหญ่ที่รุ่งในอินเดียสมัยนั้น ซึ่งเคยศึกษาพระคัมภีร์ตามจารีตประเพณีไม่มากไม่น้อย จึงไม่ใช่เรื่องยุ่งยากที่จะสรุปว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรคต่างเป็นงานเขียนแยกอิสระจากกัน ซึ่งเขียนโดยพระภิกษุผู้มีแนวความคิดเป็นเถรวาทเหมือนกัน

ผลงานอันถือว่าเป็นสุดยอดแห่งความพากเพียรของพระพุทธโฆสาจารย์คือบรรดาคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลาย (อธิบายเกี่ยวกับสารบัญ ความหมาย และจุดประสงค์แห่งพระพุทธพจน์ที่หลากหลาย) ซึ่งมุ่งนำเสนอการแปลพระพุทธพจน์ที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุด เป็นของจริงแท้และรักษาสืบต่อเรื่อยมา คัมภีร์อรรถกถาไม่ได้เขียนขึ้นเพื่ออธิบายให้มีเหตุผลหรือแปลให้ได้ความหมายเท่านั้น แต่แสดงเหตุการณ์ย้อนหลังไปจนถึงสมัยพระพุทธกาล สำหรับหลักเกณฑ์ในหนังสือของพระพุทธโฆสาจารย์นั้นมีเนื้อหาหลากหลายส่วนและถือว่าเป็นบ่อเกิดแห่งคัมภีร์อรรถกถาทั้งมวล

พระพุทธโฆสาจารย์อธิบายไว้ว่า ความจำเป็นในการแปลพระพุทธพจน์อย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นรูปแบบสำหรับแนะนำหลักการดำเนินชีวิตและการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ เป็นผลสืบเนื่องมาจากต้นกำเนิดคณะสงฆ์ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ เกิดมีการโต้แย้งคำสอนของพระองค์อยู่บ้าง แต่หลังจากศูนย์กลางพระพุทธศาสนาได้แยกย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานยังดินแดนแคว้นอื่น อันมีพระสาวกผู้ใหญ่นำออกไปเผยแผ่ได้เกิดการสนทนาพูดคุยด้วยบรรยากาศมิตรภาพ และอธิบายวิเคราะห์สิ่งที่เคยสืบทอดกันมา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความมุ่งหมายของคัมร์อรรถกถาคือทำหน้าที่สืบค้นการโต้วาทะเหล่านั้น

สมัยพุทธกาลนั้นหลายต่อหลายครั้งที่การโต้วาทะได้รายงานกราบทูลพระพุทธเจ้าโดยตรง บางครั้งได้รับการยอมรับจากพระพุทธองค์หลายครั้งพระองค์แนะนำให้ภิกษุอดทนต่อการตอบโต้ คณะสงฆ์ต่างสรรเสริญยอมรับผู้มีชัยในการโต้วาทะ แต่มีเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่ได้รับการเคารพ กล่าวคือได้รับการยกย่องในตำแหน่งชั้นสูง อีกทั้งได้รับคำสรรเสริญเหมือนกับคำพูดของพระพุทธเจ้าเอง สิ่งเหล่านี้ทั้งปวงรวมลงเป็นเนื้อหาสาระของคัมภีร์อรรถกถา

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนานั้น ทรงพยายามแสดงความรัดกุมต่อคำสอยบางข้อ หากพระสงฆ์ไม่สามารถเข้าใจชัดเจนบ่อยครั้งจะเห็นพระสาวกผู้ใหญ่ทำหน้าที่อธิบายรายละเอียดอีกครั้ง ตัวอย่างเช่น พระมหากัจจายนเถระ ผู้ขึ้นชื่อว่าสามารถขยายพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโดยย่อให้พิสดารเข้าใจได้ง่าย

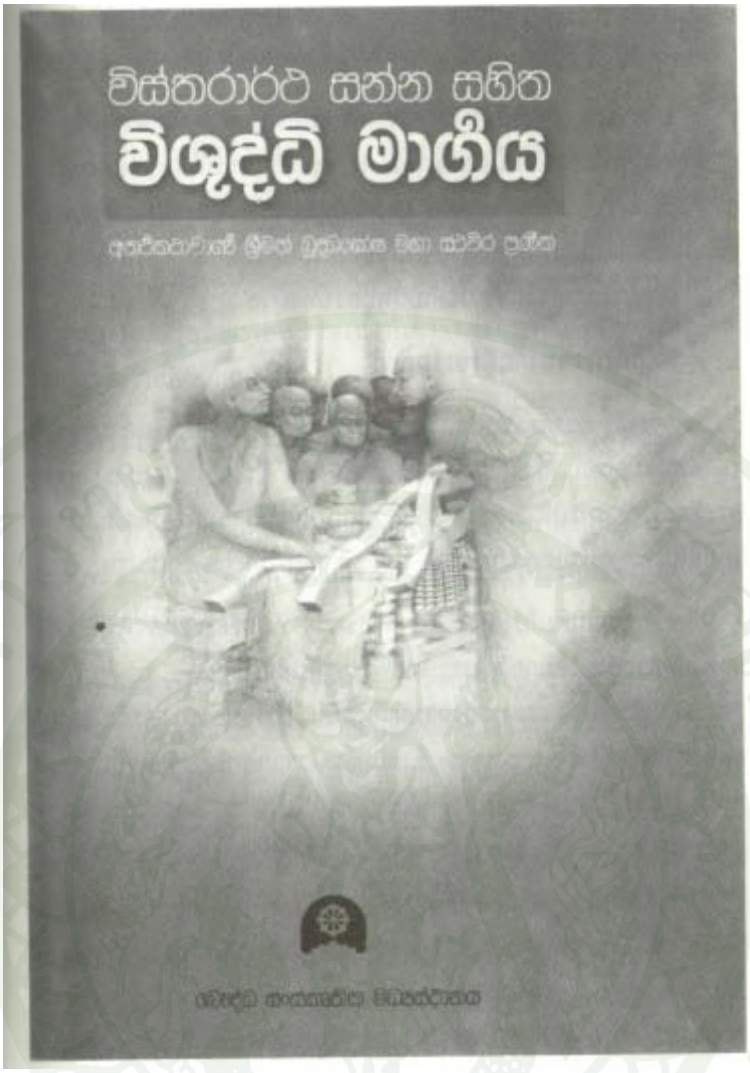
เมื่อมีการสังคายนาพระธรรมวินัยเกิดขึ้น พระเถราจารย์ได้จัดแจงแบ่งส่วนพระธรรมวินัยจนเกิดเป็นพระไตรปิฎก หลักฐานดังกล่าวสามารถพบเห็นในสังคีติสูตรแห่งทีฆนิกาย ซึ่งกล่าวถึงพระสารีบุตรเถระแสดงรูปแบบการแบ่งหมวดหมู่พุทธพจน์ นอกจากนั้นในสัจจวิภังคสูตร (อธิบายเกี่ยวกับอริยสัจ 4) แห่งมัชฌิมนิกาย ซึ่งต่อมาชื่อว่าเป็นหนังสือเล่มที่สองของพระอภิธรรมปิฎก และมธุปิณฑิกสูตรแห่งมัชฌิมนิกาย

บางครั้งการเข้าใจคำอธิบายพระไตรปิฎกตามรูปแบบของคัมภีร์อรรถกถาเป็นเรื่องค่อนข้างจำเป็น เพราะคัมภีร์อรรถกถานั้นรวมเข้ากับคัมภีร์พระไตรปิฎกและสร้างรูปแบบจนเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก ยังมีคัมภีร์อรรถกถาฉบับเก่าแก่ที่ร้อยเรียงเข้าในพระวินัยปิฎกทั้งหมด ต่อจากนั้นเป็นคัมภีร์นิทเทส คัมภีร์อรรถกถาทั้งปวงของพระไตรปิฎกต่างรวมอยู่ในสุตตันตปิฎก นอกจากนั้นยังมีข้อความเกี่ยวกับธรรมชาติของอรรถกถาที่กระจัดกระจายทั่วไปในนิกายเหล่าอื่น

ส่วนเสน่ห์ของคัมภีร์อรรถกถาคืออรรถกถาธรรมสังคณีและอรรถกถาเล่มอื่นในคัมภีร์วิภังค์

ดังอธิบายเบื้องต้นแล้วว่า เพื่อความสะดวกต่อการศึกษาและรักษาพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกจึงถูกแบ่งออกเป็นหลายหมวด และมอบหมายให้พระสงฆ์แต่ละกลุ่มทำหน้าที่ศึกษาเป็นพิเศษ นี้คือคัมภีร์เก่าแก่ที่คัมภีร์อรรถกถาหยิบยืมมาจากพระไตรปิฎกและได้รับการสืบต่อโดยนักปราชญ์ ส่วนคัมภีร์อรรถกถาที่ชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งรวมเข้าไปในพระไตรปิฎกคือคัมภีร์ธรรมสังคณี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพผนวกที่ 2 คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับแปลเป็นภาษาสิงหล
ที่มา: ลังกากุมาร (2554: 129)

มาดามรีส เดวิดส์ ตั้งข้อสังเกตว่าคัมภีร์อรรถกถารักษาสืบต่อจากนักปราชญ์หรือพระสงค์แต่ละกลุ่ม อาจจะเป็นกลุ่มที่ศึกษาแต่ละส่วนเมื่อคัมภีร์อรรถกถามีการสืบต่อ (ด้วยวิธีมุขปาฐะ) ย่อมมีการเรียบเรียงละเขียนขึ้นใหม่ในเวลาต่อมา ด้วยภาษาท้องถิ่นที่ศูนย์กลางทางการศึกษาตั้งอยู่จึงไม่ใช่งานเขียนของคนเดียวแต่เป็นหมู่สงฆ์ทั้งมวล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4. พัฒนาการของคัมภีร์อรรถกถา

ควรเข้าใจว่าคัมภีร์อรรถกถายุคเก่าเหล่านี้ มิได้แต่งขึ้นตามวิธีการของคำศัพท์สมัยใหม่ หรือเลียนแบบคัมภีร์อรรถกถาอื่นใด เหมือนผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ที่แต่งขึ้นภายหลัง สันนิษฐายว่าคัมภีร์เหล่านี้อาจจะมีอยู่ในสมัยพระพุทธโฆสาจารย์ หรือภายหลังท่านมรณภาพแล้วไม่นาน

หลักฐานในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินีระบุว่า คัมภีร์อรรถกถาทีฆนิกายมีมาตั้งการสังคายนาครั้งแรก โดยพระอรหันต์เจ้า 500 รูป คัมภีร์ดังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า ในการสังคายนาครั้งนั้น การแปลและการตีความถูกสอดแทรกด้วยศัพท์หลากหลาย ซึ่งหยิบยืมมาจากลัทธิฮินดู แต่ก็ผ่านการถกเถียงและบัญยัติความหมายแล้ว ตรงนี้เป็นการปลดเปลื้องความยุ่งยากแห่งการเกิดขึ้นชั่วคราวของคัมภีร์อรรถกถาละคัมภีร์พระไตรปิฎกจากยุคแรกเริ่ม

การนิยามความหมายเช่นนี้ก่อเกิดรูปร่างเป็นประโยชน์แก่คัมภีร์อรรถกถาสมัยต่อมา ในการสังคายนาครั้งแรกครานั้น บรรดาพระเถราจารย์ต่างถกเถียงกันถึงศัพท์สำคัญจำนวนมาก สุดท้ายได้ตัดสินใจใช้วิธีแปลและตีความหลักธรรมที่ลึกซึ้งมากขึ้น

ต่อมาเมื่อคณะสงฆ์แตกแยกหลากหลายเป็นนิกายใหญ่น้อย แต่ละนิกายต่างมีความคิดเห็นและตีความพระวินัยแตกต่างกันออกไป หลายหลากความหมายได้สอดแทรกเข้าไปในคำสอนของพระพุทธองค์ เมื่อวันเวลาล่วงเลยผ่านไปความคิดเชิงปรัชญาที่ปรากฏมีอยู่ในพระธรรมคำสอนได้เจริญเติบโตขึ้น ความคิดแบบใหม่ได้เกิดพัฒนาการ ด้านแนวความคิดแบบเดิมได้มีการต่อเติมประณีตยิ่งขึ้นเช่นกัน ความเรียบง่ายที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกได้เกิดการขยายตัวกว้างขวางมากขึ้น อีกทั้งหลากหลายความคิดของนานานิกายก็เกิดขึ้นภายในคณะสงฆ์เอง แต่เฉพาะบางนิกายเท่านั้นที่ยอมรับกันว่าเป็นพวกนอกรีต

คราวสังคายนาครั้งที่สองและสาม พระเถราจารย์ผู้ทำหน้าที่รักษาคำสอนของพระตถาคตเจ้าได้พร้อมใจกันประณามคำสอนของพวกนอกรีตจึงมั่นใจได้ว่าพระเถระเหล่านั้นตัดสินด้วยความยุติธรรมถูกต้อง ก่อนที่จะมีการตีความ และใช้วิจารณญาณในการนำคำสอนของพระพุทธองค์มาเผยแผ่ให้เกิดประโยชน์ในวงกว้าง

สมัยการสังคายนาครั้งที่ 3 วรรณคดีเชิงอรรถกถาน่าจะเกิดพัฒนาการไม่มากก็น้อย หลังจากสิ้นสุดการสังคายนาครานั้น พระมหินทเถระได้เดินทางมาลังกาพร้อมนำคัมภีร์บรรจุคำสอนของพระพุทธเจ้ามาด้วยซึ่งได้ผ่านการตรวจสอบจากพระเถราจารย์มาเรียบร้อยแล้ว จากนั้นไม่นานนักพระเถรเจ้าได้แปลคัมภีร์เหล่านั้นเป็นภาษาชาวเมือง และพระสงฆ์ผู้เป็นศิษย์ได้ช่วยกันศึกษาพัฒนาเพิ่มเติมสืบต่อมา นั่นหมายความว่าพระพุทธโฆสาจารย์เดินทางมาลังกาประเทศ คัมภีร์อรรถกถาเหล่านั้นได้ถูกแจกจ่ายไปตามวัดวาอารามน้อยใหญ่ทั่วเกาะลังกา และรวมเข้ากับตำราเหล่าอื่นพร้อมแปลเป็นภาษาชาวเมืองเรียร้อยแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สำหรับรายชื่อคัมภีร์ที่มีอยู่ในสมัยนั้น ได้แก่ 1)คัมภีร์มูละหรือมหาอรรถกถา รู้จักกันในนามอรรถกถาของสำนักมหาวิหาร 2) คัมภีร์อรรถกถาของสำนักอุตรวิหาร (อภัยคิรีวิหาร) 3) คัมภีร์มหาปัจจรีหรือแพใหญ่ เหตุที่เรียกเช่นนั้นเพราะแต่งบนแพ 4) คัมภีร์กุรุณฑีอรรถกถาเขียนขึ้นที่กัญจิปุระทางอินเดียตอนใต้ 5) คัมภีร์กุรุณฑีอรรถกถาเขียนที่กุรุณฑเวลุวิหารในลังกา และ6) คัมภีร์สังเขปอรรถกถาหรืออรรถกาขนาดเล็ก สันนิษฐานว่ากำเนิดในอินเดียตอนใต้

คัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ได้หลอมรวมแนวความคิดหลากหลายเข้าเป็นหนึ่งเดียว และพยายามนำเสนอความคิดเห็นของแต่ละนิกาย เป็นเรื่องยากพอสมควรที่จะตัดสินแน่วแน่ลงไปว่า ส่วนใดในอรรถกถาเกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกและส่วนใดแตกต่างจากพระไตรปิฎก แม้ข้อมูลในคัมภีร์ชั้นฎีกาที่กล่าวถึงเนื้อหาของคัมภีร์อรรถกถาก็ขาดความสมบูรณ์ซึ่งเกิดมีขึ้นในสมัยคัมภีร์ฎีกากำลังรุ่งเรืองเป็นที่รู้จักแพร่หลาย ขณะที่คัมภีร์อรรถกถายุคก่อนเริ่มลดความสำคัญสูญหายไป

หลักฐานในคัมภีร์สัมโมหวิโนทนีระบุว่า พระพุทธโฆสาจารย์แต่งคัมภีร์เล่มนี้โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถาอันเก่าแก่อย่างน้อย 3 เล่ม กล่าวคือ คัมภีร์มูละ คัมภีร์อรรถกถาของสำนักอุตตรวิหาร และคัมภีร์มหาปัจจรี ซึ่งมีเนื้อหาว่าด้วยพระไตรปิฎกและเน้นอธิบายความตามพระไตรปิฎก และน่าจะเป็นงานเขียนที่ ยกออกจากกัน จึงชวนให้เข้าใจว่าน่าจะคัมภีร์อรรถกถาอีกหลายเล่มที่แยกจากกันเป็นอิสระ

จะเห็นได้ว่างานเขียนของสมัยพรพีธโฆสาจารย์เป็นงานมิใช่ง่ายเพราะความสมบูรณ์พร้อมมากมายของแหล่งข้อมูลนั้นเองคืออุปสรรค เมื่อพระพุทธโฆสาจารย์เดินทางมาลังกาปรารถนาแต่งอรรถกถาแบบย่อด้วยการศึกษาอรรถกถาภาษาสิงหลและแปลออกมาเป็นภาษาบาลีเท่านั้น แต่ต้องพบกับความขัดแย้งทางความคิดและเกิดทัศนคติตรงกันข้าม เพราะบางครั้งหัวข้อธรรมในคัมภีร์อรรถกถาเหล่านั้นไม่ลงรอยกัน ท่านจึงต้องตัดทอนขยายและเขียนอรรถกถาขึ้นใหม่ตามวิธีการของท่านเอง นักปราชญ์ผู้เขียนเรื่องราวที่เป็นระบบจนสามารถรวมข้อมูลได้เป็นเนื้อเดียวเฉกเช่นคัมภีร์วิสุทธิมรรคย่อมไม่อาจหยุดความพอใจเพียงแค่การแปลเท่านั้น เพราะถือว่าเป็นการท้าทายความสามารถอย่างยิ่ง

พระพุทธโฆสาจารย์ปรารถนาที่จะรวบรวมข้อมูลหรือจัดระบบความรู้ที่บรรจุอยู่ในงานเขียนอันหลากหลาย และสะสมคำวิจารณ์การวิเคราะห์ของนักปราชญ์รุ่นเก่า เพื่อเป็นประโยชน์แก่นักปราชญ์รุ่นหลัง ท่านจึงไม่กลัวที่จะเขียนคัมภีร์อรรถกถาขึ้นมาใหม่ ด้วยการขยายเนื้อความสร้างรูปแบบอันสมบูรณ์กว่าและหรูหรากว่า ทำหน้าที่เรียงร้อยข้อมูลเก่าเหล่านั้นทุกแห่งหนที่ค้นพบ เพื่อจุดประกายอธิบายเนื้อความตามคัมภีร์ให้แจ่มแจ้งตามความเห็นแห่งตน ทำอธิบายงานเขียนโดยไม่ปรารถนาทำลายความเชื่อเพื่อเข้าแทนที่นักปราชญ์ผู้เป็นบูรพาจารย์ แต่ตรงกันข้ามท่านศึกษาอย่างมุ่งมั่นตั้งใจกับสิ่งที่นักปราชญ์รุ่นก่อนบันทึก และรวบรวมรักษาเอาไว้ด้วยความเสียสละทุ่มเท โดยมีจุดมุ่งหมายมั่นคงแน่วแน่ในใจว่า ต้องแสดงความเคารพต่อสิ่งที่มีหลักฐานถูกต้องแท้จริง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระพุทธโฆสาจารย์ได้กล่าวถึงสิ่งที่ท่านทำไว้ในบทคัมภีร์สมันตปาสาทิกาว่า หนังสือเล่มนี้เริ่มต้นด้วยการเรียบเรียงข้อมูลจากคัมภีร์มหาอรรถกถา ปราศจากการเว้นความหมายที่ถูกต้องอื่นใดจากการตัดสินใจซึ่งบรรจุอยู่ในคัมภีร์มหาปัจจรีและคัมภีร์กุรุณฑีอันโด่งดังรวมทั้งคัมภีร์อรรถกถาเล่มอื่น ประกอบด้วยแนวความคิดของพระเถราจารย์ ข้าพเจ้าจะพยายามทำหน้าที่อันหนักเช่นนี้ให้ดี ขอพระนวกะ พระมัชฌิมะ และพระเถระผู้ชื่นชอบคำสอนของพระตถาคตเจ้า อันเป็นประทีปคือความจริง โปรดฟังคำพูดของข้าพเจ้าด้วยความปรีดาปราโมทย์ พระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์แสดงไว้ดีแล้วและเหล่าพุทธบุตรที่เข้าใจแจ่มแจ้งความจริงดังพระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้แล้ว ด้วยเหตุว่าในการก่อนพระอรรถกถาจารย์ชาวลังกาแต่งคัมภีร์อรรถกถาไม่คำนึงถึงความคิดแห่งตน ยกเว้นความผิดจากการคัดลอกเสียแล้ว ทุกสิ่งอย่างภายในล้วนเป็นข้อบัญญัติเพื่อการเรียนรู้ของคณะสงฆ์ ผู้เคารพศรัทธาพระวินัยแห่งคณะสงฆ์จากคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้หลังจากสลัดทิ้งภาษาเสียแล้ว ทำการย่อเนื้อหาในรายละเอียด รวมลงตามคำตัดสินอย่างถูกต้องตามหลักฐาน ปราศจากการก้าวเลยแห่งสำนวนแห่งบาลีภาษา คัมภีร์อรรถกถาเล่มนี้ประสงค์อธิบายความหมายของศัพท์มากหลายตามพระสูตร ซึ่งสอดคล้องเกี่ยวพันกับศัพท์เหล่านั้นอย่างมีเหตุผล จึงสมควรเกิดประโยชน์ต่อการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

งานเขียนของพระพุทธโฆสาจารย์จึงเป็นการหลอมรวมแหล่งข้อมูลหลายหลาก มีการวางแผนด้วยความสุขุมรอบคอบ เหมือนแบบแผนอันมั่นคงเกี่ยวข้องกับประเพณีสืบต่อกันมา มีการถ่ายทอดสืบต่อหลายศตวรรษโดยพระสงฆ์นามอุโฆษ และเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายตามขอบเขตแห่งการอธิบายของคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระพุทธโฆสาจารย์นั้นถือว่าเป็นนักปราชญ์เชี่ยวชาญการวิเคราะห์หลักฐานดังว่าปรากฏเห็นเกือบทุกแห่งในงานเขียนของท่าน ท่านพยายามไตร่ตรองเนื้อหาของแต่ละนิกายอย่างรอบคอบบันทึกข้อมูลแม้ผิดเพี้ยนเล็กน้อยด้วยความเคารพ กรณีบรรยายหลายครั้งหากท่านได้พบสำนวนที่แตกต่างในเหตุการณ์คล้ายกัน ท่านจะพยายามรักษาสำนวนเหล่านั้นเอาไว้เพื่อให้เป็นข้อมูลแก่อนุชนรุ่นหลัง

5. ผลงานด้านคัมภีร์อรรถกถา

พระพุทธโฆสาจารย์ได้เขียนคัมภีร์อรรถกถาจำนวนมาก ซึ่งปรากฏมีมาจนถึงยุคปัจจุบันดังต่อไปนี้

เริ่มต้นด้วยคัมภีร์สมันตปาสาทิกา นักปราชญ์บางท่านพิจารณาว่าเป็นผลงานสำคัญสูงสุดของพระพุทธโฆสาจารย์ เป็นคัมภีร์อธิบายความตามพระวินัยปิฎก ท่านบอกว่าเขียนเล่มนี้ก่อนเล่มอื่นใดเพราะพระวินัยเป็นรากฐานของพระพุทธศาสนา นอกจากคุณค่าด้านการอธิบายถึงกฎแห่งศีลธรรมดังเรียงร้อยตามพระวินัยแล้ว เนื้อหายังประกอบด้วยข้อมูลเชิงสังคม การเมือง ศีลธรรม ศาสนา และประวัติศาสตร์ปรัชญาของอินเดียสมัยโบราณ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คัมภีร์เล่มนี้ได้แปลเป็นภาษาจีนหลังจากท่านเขียนเสร็จแล้วไม่นานโดยพระสังฆภัทรเถระ เมื่อ พ.ศ.1032 (ข้อมูลตามนาริมัน) ซึ่งยังปรากฏมีอยู่ในปัจจุบัน สำหรับลังกาประเทศนั้นมีผู้เขียนตำราฎีกาแต่งแก้ลานเขียนของท่านหลายเล่มหลายครั้งหลายคราต่างกรรมต่างวาระ อีกทั้งมีหลักฐานระบุไว้หลายแห่ง ส่วนใหญ่คัมภีร์เหล่านั้นยังคงหลงเหลืออยู่จนถึงปรัตยุบัน

งานเขียนเกี่ยวกับพระวินัยอีกเล่มหนึ่งชื่อว่ากังขาวิตรณี มีเนื้อหาพรรณนาเกี่ยวกับพระปาติโมกข์ ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของคัมภีร์พระวินัยปิฎกว่าด้วยพระวินัยของพระสงฆ์ รูปแบบของคัมภีร์สามารถจดจำได้ง่ายเชื่อกันว่าอภิธานศัพท์ของคัมภีร์เล่มนี้ได้เขียนขึ้นหลายศตวรรษก่อนและยังปรากฏมีอยู่ในปัจจุบัน

คัมภีร์อรรถกถาเล่มอื่นอีกคืออรรถกถาแห่งนอกายทั้ง 4 ได้แก่ 1) คัมภีร์สุมังคลวิลาสินี อธิบายความแห่งทีฆนิกายเขียนเป็นสามภาคจากเนื้อหาของคัมภีร์แสดงให้เห็นว่าการศึกษาพจนานุกรมของพระพุทธโฆสาจารย์เชี่ยวชาญลึกซึ้งเพียงใด เพราะแต่งเป็นภาษาที่สับสนน้อยกว่างานเขียนเล่มอื่น 2) คัมภีร์ปปัญจสูทนี อธิบายความแห่งมัชฌิมนิกาย 3) สารัตถัปปกาสินี อธิบายความแห่งสังยุตตนิกาย และ 4) มโนรถปูรณีอธิบายความแห่งอังคุตตรนิกาย

ในพระคาถาอารัมภบทของคัมภีร์แต่ละเล่ม พระพุทธโฆสาจารย์ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์และรายชื่อของนักปราชญ์ผู้ให้ความช่วยเหลือเชื่อกันอีกว่าท่านเป็นผู้นิพนธ์อรรถกถาแห่งคัมภีร์สามเล่มในขุททกนิกาย กล่าวคือขุททกปาฐะ สุตตนิบาต และธรรมบท คัมภีร์อรรถกถาสองนิกายแรกเรียกว่าปรมัตถโชติกา

นักปราชญ์ส่วนใหญ่สงสัยกันว่าคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เป็นผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์หรือไม่ เพราะมีนักปราชญ์จำนวนไม่น้อยต่างแสดงความเห็นว่าคัมภีร์เล่มนี้เขียนขึ้นใหม่ ผู้เขียนคัมภีร์น่าจะเกิดภายหลังพระพุทธโฆสาจารย์ (น่าจะเป็นพระจุลลพุทธโฆสาจารย์) ซึ่งผู้เขียนได้ข้อมูลมาจากแหล่งเดียวกันกล่าวคือคัมภีร์สัทธัมมรัตนาวลีภาษาสิงหลซึ่งเขียนโดยพระมหาเถระธรรมเสนะประมาณพุทธศตวรรษที่ 18

คำจารึกตอนท้ายของคัมภีร์ระบุว่า คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเขียนโดยพระพุทธโฆสาจารย์ ผู้มีปัญญารุ่งเรืองโชติช่วง หลักฐานตรงนี้น่าจะหมายถึงพระอรรถกถาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ ส่วนคัมภีร์ปูชาวลิยะระบุว่าพระพุทธโฆสาจารย์เขียนคัมภีร์เล่มนี้ตามคำทูลนิมนต์ของพระเจ้าสิรินิวาสะและเสนาบดีมหานิคมะ พระเจ้าสิรินิวาสะในที่นี้หมายถึงพระเจ้ามหานามะ

คัมภีร์สมันตปาสาทิกาบอกว่าพระพุทธโฆษาจารย์แต่งคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ณ คันถการปริเวณะ ซึ่งสร้างโดยเสนาบดีนามว่ามหานิคมะบางครั้งท่านอาศัยปราสาทที่สร้างถวายโดยพระเจ้าแผ่นดิน ปราสาทหลังนี้เป็นส่วนหนึ่งของสำนักมหาวิหาร ซึ่งท่านได้อาศัยศึกษาคัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ส่วนหลักฐานในคาถาคัมภีร์ธรรมบทระบุว่า เมื่อข้าพเจ้าอาศัยอยู่ในปราสาทของพระเจ้าสิริกุฑฑะ ซึ่งสร้างโดยพระเจ้าแผ่นดินผู้มีศรัทธาแก่กล้า คำว่า “สิริกุฑฑะ” เป็นอีกพระนามหนึ่งของพระเจ้าสิรินิวาสมหานามะ ส่วนที่ผิดพลาดโดยมากคือความแตกต่างด้านภาษาและสำนวนโวหารระหว่างคัมภีร์เหล่านี้และคัมภีร์อรรถกถาเล่มอื่น แต่ก็สรุปว่าเป็นผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์จริง

คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีส่วนคล้ายกับคัมภีร์อรรถกถาชาดกมาก เอกลักษณ์เฉพาะของคัมภีร์เล่มนี้คือ ผู้เขียนได้รวบรวมและจัดแบ่งคำสอนพร้อมเรื่องราวอย่างชัดเจน โดยไม่แต่งเรื่องอื่นขึ้นมาใหม่ เพียงแต่นำเสนอทำนองวรรณคดีบาลีที่มีอยู่เดิมแล้ว มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าแบบชาวบ้าน การจัดแจงแบ่งส่วนมีความแตกต่างจากอรรถกถาสุตตนิบาต สันนิษฐานว่าเนื้อหาหลักน่าจะนำมาจากหลากหลายคัมภีร์โดยผ่านการวิเคราะห์ดีแล้ว

พิมนจรันลอว์แสดงความเห็นว่า คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทไม่เหมือนงานเขียนอรรถกถาเหลิอื่นที่ประกอบด้วยร้อยแก้วและพระคาถาเพราะเนื้อหาส่วนใหญ่แต่งเป็นคาถาโดยไม่มีร้อยแก้ว แต่ในคัมภีร์นิกายเหล่านั้นกับบรรจุไว้ในเนื้อหาเสียเอง ตรงนี้เป็นส่วนสำคัญสำหรับนำพระคาถาเข้าสู่วิถีตามงานเขียนเชิงพระไตรปิฎก

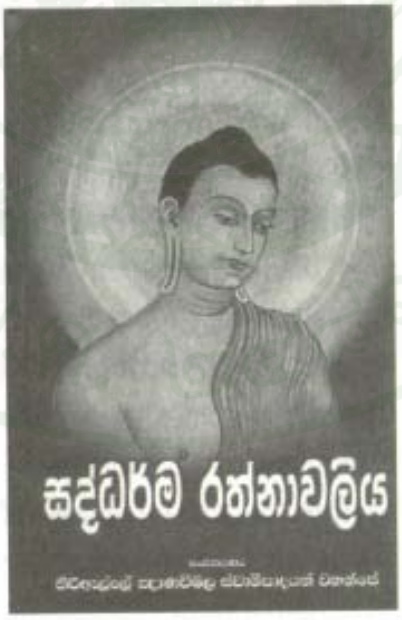
ฮัคค์ เนวิลล์กล่าวไว้ในหนังสือรวบรวมรายชื่อวรรณคดีลังกาว่าคัมภีร์เล่มนี้ไม่ได้รวมลงในอรรถกถาขนาดใหญ่สามเล่ม (มหาอรรถกถา มหาปัจจรี และกุรุณฑี) ซึ่งพระพุทธโฆสาจารย์ใช้เป็นแหล่งศึกษาข้อมูลเพียงแต่นำเสนอตำนานซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี และส่วนใหญ่ยอมรับก่อนการสังคายนาที่อาลุวิหาร ไม่ว่าจะนับเนื่องเป็นผลงานมีคุณค่าเชิงวรรณคดีหรือว่าไม่เป็นที่ยอมรับของนิกายตรงกันข้ามโดยปราศจากการโต้แย้งก็ไม่เห็นจำเป็นที่จะต้องเขียนไว้ เมื่อพระพทธโฆสาจารย์เดินทางมาลังกานั้น พระสงฆ์สำนักมหาวิหารได้อนุญาตและมอบหมายให้ท่านเป็นผู้แปลคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลาย อีกทั้งการจัดแจงแบ่งส่วนแล้วแต่พิจารณาตามดุลยพินิจของผู้แปล คัมภีร์อรรถกถาเล่มนี้น่าจะมีกำเนิดมาจากตำนานของอินเดียหรือแหล่งอื่น มิได้เกี่ยวข้องกับหมู่คณะของพระมหินทเถระเช่นนี้ อาจจะเป็นการอธิบายถึงวิธีที่แตกต่างในงานเขียน หากมีคำแปลที่แตกต่างซึ่งระบุเรื่องเดียวกันปรากฏมีที่แห่งใด นั้นหมายความว่ามิใช่วิธีของพระพุทธโฆสาจารย์ เป็นแต่เพียงคำอธิบายที่แตกต่างจากแหล่งข้อมูลที่ท่านได้รับมา

คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทได้แปลเป็นภาษาสิงหลในชื่อว่าสัทธัมมรัตนาวลีประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 โดยพระมหาเถระธรรมเสนะ เนื้อหาถอดความมาจากคัมภีร์เนื้อหาธรรมบทอรรถกถาหมดสิ้น ส่วนสำคัญคือการแปลต้นฉบับมาจากภาษาบาลี ถึงแม้จะกล่าวถึงในบทนำว่า/ม่ได้เลียนแบบต้นฉบับเลยก็ตาม หากวิเคราะห์ตามเนื้อหาผู้แปลไม่มีบุคลิกลักษณะเหมือนผู้เขียนอรรถกถาภาษาบาลีทั่วไป เพราะผู้แปลไม่ยอมอ้างศัพท์เดิมแท้จากคัมภีร์ธรรมบทเลย มีเพียงตัวอย่างหลากหลายที่เป็นแก่นสารด้วยการใช้คำพังเพยอธิบายเรื่องราวเหมือนบรรยายเหตุการณ์เท่านั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพผนวกที่ 3 (ซ้าย) หนังสือสมันตปาสาทิกาภาษาสิงหลเรียบเรียงโดยพระรัมบุกแวลเลวิปัสสีเถระ
(ขวา) หนังสือธรรมบทภาษาสิงหลเรียบเรียงโดย พระบัณฑิตรันชิตะวนรัตนะเถระ
ที่มา: ลังกากุมาร (2554: 139)

ภาพผนวกที่ 4 หนังสือสัทธรรมรัตนาวลิยะภาษาสิงหลเรียบเรียงโดย พระกิริแอลเลญาณวิมลเถระ
ที่มา: ลังกากุมาร (2554: 139)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นอกจากงานเขียนเหล่านี้แล้ว พระพุทธโฆสาจารย์อรรถกถาอภิธรรมอีกหลายเล่ม ที่ถือกันว่าเป็นผลงานชั้นเลิศเอกุคือคัมภีร์อัตถสาลินีที่แต่งอธิบายความตามคัมภีร์ธรรมสังคณี กล่าวกันว่าท่านแต่งที่ประเทศอินเดีย คัมภีร์เล่มนี้มีข้อมูลอ้างอิงแตกต่างจากคัมภีร์สมันตปาสาทิกาค่อนข้างมาก แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์เล่มนี้ได้เขียนแล้วเสร็จ (ก่อนคัมภีร์สมันตปาสาทิกา) หรืออย่างน้อยน่าจะภายหลังคัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎก

มาดามรีส เดวิดส์ ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าถึงแม้คัมภีร์เล่มนี้จะเขียนขึ้นที่พุทธคยา แต่ต่อมาผู้เขียนได้ปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาเพิ่มเติมหลังจากมาอยู่ลังกาแล้ว สมมติฐานดังกล่าวสอดคล้องกับความจริงว่าหากศึกษาจากโครงสร้างของงานเขียน พระพุทธโฆสาจารย์มักอ้างอิงหรือนำข้อมูลมาจากงานเขียนหลายเล่ม ซึ่งเรียกว่าปัญจัปปกรณอรรถกถาด้วย (บางครั้งเรียกว่าปรมัตถทีปนี)

นี้คือความพากเพียรอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธโฆสาจารย์ที่สามารถเขียนงานจนแล้วเสร็จโดยลำพัง ราวกะว่ามีความสามารถอันอัศจรรย์ความอุตสาหะของท่านจึงเป็นเรื่องเกินคำบรรยาย หนังสือพุทธโฆสุปปัตติระบุว่า เมื่อพระพุทธโฆสาจารย์ได้แก้ไขปรับปรุงงานเขียนเกี่ยวกับพระไตรปิฎกเสร็จสิ้นแล้ว ผลงานเหล่านั้นเป็นดั่งกองไฟสูงท่วมหลังช้างเจ็ดเชือกต่อกัน ซึ่งคัมภีร์เหล่านั้นเดิมแปลเป็นภาษาสิงหล ตั้งแต่ครั้งพระมหินทเถระนำมาสู่ลังกาก่อนหน้านั้นสามศตวรรษ จึงไม่จำเป็นต้องยึดถือข้อความนี้ว่าเป็นความจริงด้านวรรณคดี แต่ทั้งหลายทั้งปวงมีปรากฏในสมัยของพระพุทธโฆสาจารย์และดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน คัมภีร์วรรณคดีทั้งปวงถูกแทนที่ด้วยผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ ถือว่าท่านบดบังรัศมีของนักเขียนรูปอื่นหมดสิ้น ดังพระคาถาในหนังสือพุทธโฆสุปปัตติที่สรรเสริญท่านไว้ว่าเมื่อพระพุทธโฆสาจารย์เข้าใกล้สมาคมแห่งบัณฑิต นักปราชญ์น้อยใหญ่ต่างถูกบดบังราศีหมดสิ้นเหมือนพระจันทร์ในปากราหูฉะนั้น

6. เกียรติคุณ

หากจะสอบสวนถึงความมีอยู่แห่งคัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหลยุคเก่าคงจะเป็นงานหนักหมดหวัง เหตุเพราะปัจจุบันไม่มีหลักฐานหลงเหลืออยู่เลยความแพร่หลายแห่งภาษาบาลียุคแรกระหว่างนักปราชญ์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ การนำเข้าวรรณคดีภาษาสันสกฤตสมัยต่อมา และคำพูดฟุ่มเฟือยด้วยภาษาสันสกฤตภายในภาษาเอลุอันบริสุทธิ์ ทำให้เกิดอาการสำลักชะงักงันทางภาษา เนื่องจากว่าภาษาเช่นนั้นได้สูญหายตายไปนานแล้วความทรงจำของภาษาเช่นนั้นจึงเหลือเพียงแค่นักรักแห่งปารนัสสุส (The lovers of Parnassus) เพื่อจุดประสงค์ทางศาสนาและปรัชญาทั้งมวล ภาษาบาลีและภาษาสิงหลผสมกับสันสกฤตจึงเริ่มต้นใช้กันมาตั้งแต่ยุคแรก และยังใช้ต่อเนื่องเรื่ยมาจนถึงปัจจุบัน

มีนักปราชญ์มากหลายกล่าวชมเชยผลงานอันทรงคุณค่าของพระพุทธโฆสาจารย์แล้ว ผู้เขียนจึงเห็นว่าไม่จำเป็นต้องสรรเสริญเกียรติคุณซ้ำอีก บางทีคุณค่าอันสูงล้ำของพระพุทธโฆสาจารย์ต่อนักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ ตั้งอยู่ในของเขตจำกัดต่ออานุภาพทางใจของท่านเอง ดังเช่นต้นกำเนิดและความเป็นอิสระด้านความคิด ซึ่งกำหนดให้ท่านเคารพยำเกรงต่อทุกสิ่งอย่างที่เป็นความเชื่อดั้งเดิม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สำหรับพระอรรถกถาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่แล้วไม่มีการพัฒนาด้านหลักคำสอน ทุกสิ่งอย่างที่ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาล้วนเป็นพระพุทธพจน์ทั้งสิ้น แต่เพื่อความเข้าใจพุทธพจน์อย่างถูกต้องผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ขาดมิได้ มีหลายประเด็นในหลักธรรมทางพุทธศาสนา และหลายหลักการทางปรัชญาที่ไม่สามารถเข้าใจได้ เพราะคำอธิบายของท่าน ถึงแม้บางครั้งการร้อยเรียงภาษาจะมีลักษณะแข้งกระด้างขาดความสละสลวย แต่บ่อยครั้งกับมีเสน่ห์ชวนให้หลงใหล อีกทั้งการบันทึกศัพท์ยากก็เป็นสิ่งประเมินค่ามิได้และบ่อยครั้งมีหลักฐานสามารถสรุปความจับประเด็นได้

เซอร์ โรเบิรต์ ชาลเมอร์ส (Sir Robert Chalmers) กล่าวไว้ว่าเกือบสิบห้าศตวรรษที่พระพุทธโฆสาจารย์คงความเป็นผู้อธิบายพระพุทธศาสนาเถรวาทหรือทักษิณนิกายที่ไม่มีใครสามารถท้าทายแข่งขัน ในวิวัฒนาการทางความคิดเชิงพุทธ พระเถราจารย์เป็นสัญลักษณ์แห่งยุคสมัยเพราะท่านย้ำความนึกคิดเพื่อยุคสมัยของท่านเท่านั้น แลเป็นต้นแบบเพื่อนิกายเถรวาทเรื่อยมา ท่านมีเจตนาประสงค์เป็นนักปราชญ์มากกว่าเป็นนักปรัชญา มีหลักฐานดาษดื่นในงานเขียนที่แสดงว่าท่านเป็นนักวิชาการเชิงวิเคราะห์จากประเด็นความคิดเชิงวิจารณ์คัมภีร์ ความพากเพียรของท่านมีคุณค่าสูงส่งต่อการเรียบเรียงพระไตรปิฎกยุคใหม่ เพราะตลอดการบันทึกของพระพุทธโฆสาจารย์ อนุชนรุ่นหลังสามารถใช้พื้นฐานจากงานเขียนของท่าน เพื่อทำความเข้าใจผลงานต้นฉบับอันดีเยี่ยม ซึ่งยังคงมีอยู่แม้ล่วงแล้ว 1,500 ปี การตรวจสอบข้อมูลของพระพุทธโฆสาจารย์เป็นสิ่งแน่นอน เป็นคู่มือที่ไม่ผิดพลาดหลายร้อยปีล่วงมา เราต้องย้อนรอยถอยหลังไปดูงานชั้นอรรถกถาของท่านที่พยายามอธิบายความตามคัมภีร์ในพระไตรปิฎก เหนือสิ่งอื่นใด เราไม่สามารถคาดหวังที่จะสอดแทรกเข้าไปปรับปรุงคัมภีร์พระไตรปิฎกเหมือนการบันทึกครั้งแรกที่อาลุวิหารได้

ศาสตราจารย์รีต เดวิดส์ กล่าวไว้ว่า เป็นความจริงว่าวิธีดัดแปลงคัมภีร์อรรถกถาของพระพุทธโฆสาจารย์ดำเนินรอยตามวิธีเก่าแก่ที่บูรพาจารย์เก็บรักษาไว้ในรูปแบบของพระไตรปิฎก แต่ด้วยความเชี่ยวชาญด้านวรรณคดีที่ท่านใช้กลายเป็นความก้าวหน้าล้ำยุค โดยเฉพาะความเข้าใจแจ่มแจ้งเหนือข้อมูลเก่าแก่ เรื่องราวที่ท่านนำมารวมกันในงานเขียนได้มาจากหลายแหล่งข้อมูล และคำพรรณนาที่ท่านหยิบยื่นให้ด้วยความใจกว้าง พจนานุกรมที่เป็นหลักในฐานะคนคงแก่เรียน ซึ่งรักษาข้อมูลอันทรงคุณค่าสืบต่อมาได้แก่ วัฒนธรรมเชิงสังคม คุณค่าเชิงการค้า นิยายรักของชาวบ้าน ประเพณีความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อของโลกสมัยโบราณ

มาดามรีส เดวิดส์ ผู้ศึกษาวิเคราะห์งานเขียนของพระพุทธโฆสาจารย์ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ไม่จำเป็นต้องยอมรับพระพุทธโฆสาจารย์ทั้งหมด สำหรับตัวข้าพเจ้าแล้วผลงานของท่านมิใช่เป็นเพียงคำแนะนำอันเลิศลอยเท่านั้น แต่เป็นความสนใจด้านประวัติศาสตร์ด้วย การเก็บความคิดเช่นนี้ไว้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ข

ชื่อเรื่องในอรรถกถาธรรมบท

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชื่อเรื่องในอรรถกถาธรรม

ชื่อเรื่องในอรรถกถาธรรมทั้งหมด 8 ภาค 26 วรรคจำนวน 302 เรื่อง มีดังนี้

ภาคที่ 1 ประกอบด้วยวรรค 1 วรรค มีทั้งหมด 14 เรื่อง ได้แก่

ยมกวรรค หมวดว่าด้วยสิ่งที่กล่าวคู่กัน จำนวน 14 เรื่อง

1. พระจักขุปาลเถระ
2.เรื่องมัฏฐกุณฑลี
3. เรื่องพระติสสเถระ
4. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี
5. เรื่องภิกษุชาวโกสัมพี
6. เรื่องจุลกาลมหากาล
7. เรื่องพระเทวทัต
8. เรื่องสญชัย
9. เรื่องพระนันทเถระ
10. เรื่องนายจุนทสูกริก
11. เรื่องธัมมิกอุบาสก
12. เรื่องพระเทวทัต
13. เรื่องนางสุมนาเทวี
14. เรื่องภิกษุ 2 สหาย

ภาคที่ 2 ประกอบด้วยวรรค 2 วรรค มีทั้งหมด 18 เรื่อง ได้แก่

อัปปมาทวรรค หมวดว่าด้วยความไม่ประมาท จำนวน 9 เรื่อง

1. เรื่องพระนางสามาวดี
2. เรื่องกุมภโฆสก
3. เรื่องพระจูฬปันถกเถระ
4. เรื่องพาลนักษัตร
5. เรื่องพระมหากัสสปเถระ
6. เรื่องภิกษุสองสหาย
7. เรื่องท้าวสักกะ
8. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
9. เรื่องพระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จิตตวรรค หมวดว่าด้วยจิต จำนวน 9 เรื่อง

1. เรื่องพระเมฆิยเถระ
2. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
3.อุกกัณฐิตภิกษุ
4. เรื่องพระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระ
5. เรื่องพระจิตตหัตถเถระ
6. เรื่องภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนา
7. เรื่องพระปูติคัตตติสสเถระ
8. เรื่องนันทโคปาลกะ
9. เรื่องพระโสไรยเถระ

ภาคที่ 3 ประกอบด้วยวรรค 2 วรรค มีทั้งหมด 27 เรื่อง ได้แก่

ปุปผวรรค หมวดว่าด้วยดอกไม้ จำนวน 12 เรื่อง

1. เรื่องภิกษุ 500 รูป ผู้ขวนขวายในปฐวีกถา
2. เรื่องพระเถระผู้เจริญ
3. เรื่องพระเจ้าวิฑูฑภะ
4. เรื่องนางปติปูชิกา
5. เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่
6.เรื่องปาฏิกาชีวก
7. เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก
8. เรื่องนางวิสาขา
9. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ
10. เรื่องถวายบิณฑบาต
11. เรื่องปรินิพพานของพระโคธิกเถระ
12. เรื่องครหทินน์

พาลวรรค หมวดว่าด้วยคนพาล (คนโง่) จำนวน 15 เรื่อง

1. เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง
2. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ
3. เรื่องอานนทเศรษฐี
4. เรื่องโจรผู้ทำลายปม
5. เรื่องพระอุทายีเถระ
6. เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

7. เรื่องสุปปพุทธกุฏฐิ
8. เรื่องชาวนา
9. เรื่องนายสุมนมาลาการ
10. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี
11. เรื่องชัมพุกาชีวก
12. เรื่องอหิเปรต
13. เรื่องสัฏฐิกูฏเปรต
14. เรื่องพระสุธรรมเถระ

ภาคที่ 4 ประกอบด้วยวรรค 3 วรรค มีทั้งหมด 35 เรื่อง ได้แก่

ปัณฑิตวรรค หมวดว่าด้วยบัณฑิต (คนฉลาด) จำนวน 11 เรื่อง

1. เรื่องระราธเถระ
2. เรื่องภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ
3. เรื่องพระฉันนเถระ
4. เรื่องพระมหากัปปินเถระ
5. เรื่องบัณฑิตสามเณร
6. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ
7. เรื่องมารดาของนางกาณา
8. เรื่องภิกษุ 500 รูป
9. เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม
10. เรื่องการฟังธรรม
11. เรื่องภิกษุอาคันตุกะ

อรหันตวรรค หมวดว่าด้วยพระอรหันต์ จำนวน 10 เรื่อง

1. เรื่องหมอชีวก
2. เรื่องพระมหากัสสปเถระ
3. เรื่องพระเพฬัฏฐสีสเถระ
4. เรื่องพระอนุรุทธเถระ
5. เรื่องพระมหากัจจายนเถระ
6. เรื่องพระสารีบุตรเถระ
7. เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี
8. เรื่องพระสารีบุตรเถระ
9. เรื่องพระขทิรวนิยเรวตเถระ
10. เรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สหัสวรรค หมวดว่าด้วยจำนวนพัน จำนวน 14 เรื่อง

1. เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง
2. เรื่องพระทารุจีริยเถระ
3. เรื่องพระกุณฑลเกสีเถรี
4. เรื่องอนัตถปุจฉกพราหมณ์
5. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ
6. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ
7. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ
8. เรื่องอายุวัฒนกุมาร
9. เรื่องสังกิจจสามเณร
10. เรื่องพระขานุโกณฑัญญเถระ
11. เรื่องพระสัปปทาสเถระ
12. เรื่องนางปฏาจารา
13. เรื่องนางกิสาโคตมี
14. เรื่องพระพหุปุตติกาเถรี

ภาคที่ 5 ประกอบด้วยวรรควรรค 3 มีทั้งหมด 32 เรื่อง ได้แก่

ปาปวรรค หมวดว่าด้วยคนชั่ว ความชั่ว จำนวน 12 เรื่อง

1. เรื่องพราหมณ์ชื่อจูเฬกสาฏก
2. เรื่องพระเสยยสกัตเถระ
3. เรื่องนางลาชเทวธิดา
4. เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี
5. เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริขาร
6. เรื่องเศรษฐีชื่อพิฬาลปทกะ
7. เรื่องมหาธนวาณิช
8. เรื่องนายพรานกุกกุฏมิตร
9. เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ
10. เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว
11. เรื่องชน 3 คน
12. เรื่องเจ้าสุปปพุทธศากยะ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทัณฑวรรค หมวดว่าด้วยการลงโทษ จำนวน 11 เรื่อง

1. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์
2. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์
๓. เรื่องเด็กหลายคน
4. เรื่องพระโกณฑธานเถระ
5. เรื่องอุโบสถกรรม
6. เรื่องอชครเปรต
7. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ
8. เรื่องภิกษุมีภัณฑะมาก
9. เรื่องสันตติมหาอำมาตย์
10. เรื่องพระปิโลติกเถระ
11. เรื่องสุขสามเณร

ชราวรรค หมวดว่าด้วยการลงโทษจำนวน 9 เรื่อง

1. เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา
2. เรื่องนางสิริมา
3. เรื่องพระอุตตราเถรี
4. เรื่องพระอธิมานิกภิกษุ
5. เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี
6. เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี
7. เรื่องพระโลฬุทายีเถระ
8. เรื่องปฐมโพธิกาล
9. เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก

ภาคที่ 6 ประกอบด้วยวรรค 6 วรรค มีทั้งหมด 55 เรื่อง ได้แก่

อัตตวรรค หมวดว่าด้วยตน จำนวน 10 เรื่อง

1.เรื่องโพธิราชกุมาร
2. เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร
3. เรื่องพระปธานิกติสสเถระ
4. เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ
5. เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล
6. เรื่องพระเทวทัต
7. เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

8. เรื่องพระกาลเถระ
9. เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล
10. เรื่องพระอัตตทัตถเถระ

โลกวรรค หมวดว่าด้วยโลก จำนวน 11 เรื่อง

1. เรื่องภิกษุหนุ่ม
2.เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ
3. เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา
4. เรื่องอภัยราชกุมาร
5. เรื่องพระสัมมัชชนเถระ
6.เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ
7.เรื่องธิดานายช่างหูก
8.เรื่องภิกษุ 30 รูป
9. เรื่องนางจิญจมาณวิกา
10. เรื่องอสทิสทาน
11. เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

พุทธวรรค หมวดว่าด้วยพระพุทธเจ้า จำนวน 9 เรื่อง

1. เรื่องมารธิดา
2. เรื่องยมกปาฏิหาริย์
3. เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัตตะ
4. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ
5. เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี
6. เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต
7. เรื่องปัญหาพระอานนทเถร
8. เรื่องสัมพหุลภิกขุ
9. เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล

สุขวรรค หมวดว่าด้วยความสุข จำนวน 8 เรื่อง

1. เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ
2. เรื่องมาร
3. เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล
4. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง
5. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

6. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล
7.เรื่องพระติสสเถระ
8.เรื่องท้าวสักกะ

ปิยวรรค หมวดว่าด้วยของรัก จำนวน 9 เรื่อง

1. เรื่องบรรพชิต 3 รูป
2. เรื่องกุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง
3. เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา
4. เรื่องเจ้าลิจฉวี
5. เรื่องอนิตถิคันธกุมาร
6. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง
7. เรื่องเด็ก 500 คน
8.พระอนาคามิเถระ
9. เรื่องนายนันทิยะ

โกธวรรค หมวดว่าด้วยความโกรธ จำนวน 8 เรื่อง

1. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี
2. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
3. เรื่องอุตตราอุบาสิกา
4. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ
5. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม
6. เรื่องนางปุณณทาสี
7. เรื่องอตุลอุบาสก
8. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์

ภาคที่ 7 ประกอบด้วยวรรค 6 วรรค มีทั้งหมด 58 เรื่อง ได้แก่

มลวรรค หมวดว่าด้วยมลทิน จำนวน 12 เรื่อง

1. เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์
2. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง
3. เรื่องพระติสสเถระ
4. เรื่องพระโลหุทายีเถระ
5. เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง
6. เรื่องภิกษุชื่อจูฬสารี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

7. เรื่องอุบาสก 5 คน
8. เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ
9. เรื่องอุบาสก 5 คน
10. เรื่องเมณฑกเศรษฐี
11. เรื่องพระอุชฌานสัญญีเถระ
12. เรื่องสุภัททปริพาชก

ธัมมัฏฐวรรค หมวดว่าด้วยผู้ตั้งอยู่ในธรรมจำนวน 10 เรื่อง

1. เรื่องมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย
2. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์
3. เรื่องพระเอกุทานเถระ
4. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ
5. เรื่องภิกษุมากรูป
6. เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ
7. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง
8. เรื่องเดียรถีย์
9. เรื่องพรานเบ็ดชื่ออริยะ
10. เรื่องภิกษุมากรูป

มัคควรรค หมวดว่าด้วยทาง จำนวน 10 เรื่อง

1. เรื่องภิกษุ500 รูป
2. เรื่องภิกษุ 500 รูปอื่นอีก
3. เรื่องพระปธานกัมมิกติสสเถระ
4. เรื่องสูกรเปรต
5. เรื่องพระโปฏฐิลเถระ
6. เรื่องพระเถระแก่
7. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ
8. เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก
9. เรื่องนางกิสาโคตมี
10. เรื่องนางปฏาจารา

ปกิณณกวรรค หมวดว่าด้วยปกิณกะ จำนวน 9 เรื่อง

1. เรื่องนางปริพาชิกาชื่อสุนทรี
2. เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา
4. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ
5. เรื่องภิกษุว่ายาก
6. เรื่องหญิงขี้หึง
7. เรื่องอาคันตุกภิกษุ
8. เรื่องนิครนถ์
9. เรื่องสาวกเดียรถีย์

นาควรรค หมวดว่าด้วยช้าง จำนวน 8 เรื่อง

1. เรื่องของพระองค์
2. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง
3. เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า
4. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล
5. เรื่องสานุสามเณร
6. เรื่องช้างชื่อปาเวรกะ
7. เรื่องสัมพหุลภิกษุ
8. เรื่องมาร

ภาคที่ 8 ประกอบด้วยวรรค 3 วรรค มีทั้งหมด 63 เรื่อง ได้แก่

ตัณหาวรรค หมวดว่าด้วยตัณหา จำนวน 12 เรื่อง

1. เรื่องปลาชื่อกปิละ
2. เรื่องนางลูกสุกร
3. เรื่องวิพภันตกภิกษุ
4. เรื่องเรือนจำ
5. เรื่องพระนางเขมา
6. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน
7. เรื่องจูฬธนุคคหบัณฑิต
8. เรื่องมาร
9. เรื่องอุปกาชีวก
10. เรื่องท้าวสักกเทวราช
11. เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร
12. เรื่องอังกุรเทพบุตร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภิกขุวรรค หมวดว่าด้วยภิกษุ จำนวน 12 เรื่อง

1. เรื่องภิกษุ 5 รูป
2. เรื่องภิกษุฆ่าหงส์
3. เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ
4. เรื่องพระธรรมารามเถระ
5. เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง
6. เรื่องปัญจัคคทายกพราหมณ์
7. เรื่องสัมพหุลภิกษุ
8. เรื่องภิกษุประมาณ 500 รูป
9. เรื่องพระสันตกายเถระ
10. เรื่องพระนังคลกูฏเถระ
11. เรื่องพระวักกลิเถระ
12. เรื่องสุมนสามเณร

พราหมณวรรค หมวดว่าด้วยพราหมณ์ จำนวน 39 เรื่อง

1. เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก
2. เรื่องภิกษุมากรูป
3. เรื่องมาร
4. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง
5. เรื่องพระอานนทเถระ
6. เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง
7. เรื่องพระสารีบุตรเถระ
8. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี
9. เรื่องพระสารีบุตรเถระ
10. เรื่องชฎิลพราหมณ์
11. เรื่องกุหกพราหมณ์
12. เรื่องนางกิสาโคตมี
13. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง
14. เรื่องอุคคเสน
15. เรื่องพราหมณ์ 2 คน
16. เรื่องอักโกสกภารทวาชพราหมณ์
17. เรื่องพระสารีบุตรเถระ
18. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี
19. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

20. เรื่องพระเขมาภิกษุณี
21. เรื่องพระติสสเถระอยู่ในเงื้อมเขา
22. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
23. เรื่องสามเณร
24. เรื่องพระมหาปันถกเถระ
25. เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ
26. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
27. เรื่องพระสารีบุตรเถระ
28. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ
29. เรื่องพระเรวตเถระ
30. เรื่องพระสีวลีเถระ
31. เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระ
32. เรื่องพระโชติกเถระ
33. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ 1
34. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ 2
35. เรื่องพระวังคีสเถระ
36. เรื่องพระธรรมทินนาเถรี
37. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ
38. เรื่องเทวหิตพราหม
39. เรื่องพระจันทาภเถระ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประวัติการศึกษาและการทำงาน

ชื่อ – ชื่อสกุล	นางสาวอุดมลักษณ์ ระพีแสง
วัน เดือน ปีเกิด	วันที่ 4 เมษายน 2526
สถานที่เกิด	จังหวัดชลบุรี
ประวัติการศึกษา	ครุศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ 1 (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จันทบุรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์